T.C. SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI
#YEREL KALKINMA HAMLESİ

İZMİR KALKINMA AJANSI
Kültür Yayınları

19. YÜZYILDAN 21. YÜZYILA

İZMİR EĞİTİM TARİHİ

YASİN KAYIŞ

HAFIZA İZMİR

№ 000 Bu yayın 250 adet bastırılmıştır.

T.C. SANAYİ VE TEKNOLOJİ BAKANLIĞI

#YEREL KALKINMA HAMLESİ

İZMİR KALKINMA AJANSI

Kültür Yayınları

19. YÜZYILDAN 21. YÜZYILA

İZMİR EĞİTİM TARİHİ

YASİN KAYIŞ

HAFIZA İZMİR

İzmir Kalkınma Ajansı
Kültür Yayınları - XIV
İzmir Tarihi Serisi - VIII

19. Yüzyıldan 21. Yüzyıla
İzmir Eğitim Tarihi

Koordinasyon
İzmir Kalkınma Ajansı

Editör
Doç. Dr. Murat Mücahit YENTÜR

Yazar
Dr. Yasin KAYIŞ

Genel Yayın Yönetmeni
Mehmed Âkif KÖSEOĞLU

Grafik Tasarım
Orçun ANDIÇ

Kapak Görseli

Atatürk'ün İzmir Kız Lisesi ziyareti (1 Şubat 1931)

Basım
Tükeller Matbaacılık A.Ş.
Tuna Mahallesi 5615/1 Sok. No: 41/B 35090 Çamdibi - İzmir

Baskı Bilgisi

1. Baskı

Eylül 2024

250 Adet

Yayımcı
İzmir Kalkınma Ajansı

Megapol Çarsı Kule 1203/11 Sok.
No: 5-7 Kat: 19 Halkapınar Mah.
Konak 35170 İzmir / Türkiye
+90 (232) 489 81 81
www.izka.org.tr

ISBN
978-605-5826-45-1

Bandrol Uygulamasına ilişkin Usul ve Esaslar Hakkında Yönetmelik'in 5. maddesi 2. fıkrasına göre bandrol taşıması zorunlu değildir.

Yasal Bilgi

Bu kitap, İzmir Kalkınma Ajansı tarafından yayına hazırlanmış olup, kurumun ücretsiz kültür hizmetidir. Bütün hakları saklıdır. Kaynak göstermek şartı ile kısa alıntılar dışında, İzmir Kalkınma Ajansı'nın yazılı izni alınmadan çoğaltılamaz. Satılamaz. © İzmir Kalkınma Ajansı.

İÇİNDEKİLER

11 I. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir'de Eğitim

11 1. Osmanlı'da Eğitimin Değişimi ve Dönüşümü

15 2. İzmir Sancağı ve İzmir Kenti

20 3. Eğitimin Yeniden Yapılanması Sürecinde İzmir'de Eğitim

61 4. İzmir Şehrinde Gayrimüslim Mektepleri

77 5. 1908 Yılında İzmir'in Kazalarında Eğitim

84 6. II. Meşrutiyet, Savaş ve İşgal Yıllarında İzmir'de Eğitim

101 II. Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmir'de Eğitim (1923-1960)

101 1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmir

107 2. Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Eğitim Alanındaki İnkılaplar, Politikalar ve Genel Görünüm

111 3. Kurtuluş Sonrası Yıllarda Yönetim ve Denetim

115 4. Vali Kâzım Dirik Döneminde İzmir'de Eğitim

120 5. Millet Mektepleri

123 6. Okul Öncesi Eğitim Kurumları

126 7. İlkokul Eğitimi

147 8. Ortaöğretim

211 9. Öğretmenler

217 10. Eğitimle İlgili Çeşitli Topluluk ve Kuruluşlar

233 11. II. Dünya Savaşı Sonrasındaki Siyasal Gelişmelerin İzmir'deki Eğitim ve Kültür Hayatına Yansımaları

243 12. Yüksek Öğretim

249 III. İl Yıllıkları Işığında İzmir'de Eğitim (1967-1994)

250 1. Genel Bakış

254 2. Okul Öncesi Eğitim

255 3. Temel Eğitim/İlköğretim

261 4. Ortaöğretim

265 5. Millî Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Yüksek Öğretim Kurumları

269 6. Rehberlik Araştırma Merkezi

273 7. Özel Eğitim Okulları

275 8. Halk Eğitimi

277 9. İl Millî Eğitim Müdürlüğü Bünyesindeki Diğer Kurumlar

281 IV. İzmir'de Tarihe Tanıklık Eden Okullar

281 1. Mithatpaşa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

289 2. İzmir Atatürk Lisesi

300 3. İzmir Kız Lisesi

309 4. İzmir Ticaret Lisesi/ İzmir Dış Ticaret Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

313 5. Konak Cumhuriyet Nevvar Salih İşgören Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

319 6. İzmir Özel Saint-Joseph Fransız Ortaokulu/Lisesi

322 7. Konak Gazi İlkokulu/Ortaokulu

325 8. Namık Kemal Anadolu Lisesi

332 9. Fevzipaşa İlkokulu/Ortaokulu

341 Sonuç

344 Kaynakça

Kestane Pazarı Camii'nin terasındaki sıbyan mektebi ve medrese öğrencileri (1880- 1900), M. Yavuz Çorapçıoğlu Arşivi

Ön Söz

Dr. Yasin Kayış
Haziran 2023-İzmir

Mevcut bilgilere göre yaklaşık dokuz bin yıldır insan yerleşimine sahne olan İzmir; coğrafi konumu, ulaşım olanakları, iklimi ve bereketli topraklarıyla daima bir cazibe merkezi olmuş, birçok medeniyete beşiklik etmiş ve önemini günümüze kadar korumuştur. Kentin zengin tarihsel süreci içerisinde İzmir üzerine kaleme alınmış sayısız kaynak mevcuttur. Antik metinlerden resmî ve özel arşivlere, seyahatnamelerden raporlara, anılardan mezar taşlarına kadar uzanan geniş bir yelpazede İzmir tarihinin ve kültürünün izlerini sürmek mümkündür. Bu kaynaklar üzerinde yapılan bilimsel araştırmalar her geçen gün artmakta ve yeni araştırmalara kapı aralamaktadır. İzmir'in eğitim tarihi konusunda yapılan çalışmalar da tatmin edici düzeydedir ve bu konuda da hazırlanmış pek çok kıymetli eser vardır. Sadiye Tutsak, Melih Tınal, M. Emin Elmacı, Fuat Uçar, Halil Özeçoğlu, Heval Şimşek Özel, Gülben Baykalmış, Gülnaz (Koyuncu) Yakın, Neslihan Oytun, Hüseyin Bozdağ gibi değerli araştırmacılar bu bağlamda ilk akla gelen akademik başvuru kaynaklarını ortaya koymuşlardır. Bu araştırmacılar eserlerinde pek çok konuyu aydınlatırken aynı zamanda yeni soruları gündeme getirmeyi başarabilmiştir. Anılar, salname ve yıllıklar, istatistikler, arşiv belgeleri, gazete yazıları ve röportajlar da daima yeniden okunmaya ve bilimsel ölçütlerle yeniden yorumlanmaya açıktır.

Cumhuriyetimizin yüzüncü yılında yayınlanan bu çalışma hem şimdiye kadar yapılmış olan bilimsel araştırmaları yeniden değerlendirmek ve bir adım ileriye taşımak hem de kurumsal hafızamızı diri tutmak amacını taşımaktadır. Zira tıpkı bireyler gibi yaşayan birer organizma olan kurumların da diri bir hafızaya sahip olması, bugünü ve yarını şekillendirmenin ön şartıdır. Öte yandan bazı okuyucuların bu çalışmanın satır aralarında daha duygusal bağlar kurması da mümkündür.

İzmir'in yaklaşık yüz elli yıllık eğitim tarihini kapsayan bu çalışma dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde Osmanlı İmparatorluğu'nun modernleşme sürecinde eğitim alanındaki dönüşüm ve bunun kozmopolit bir liman kenti olan İzmir'e yansımaları ele alınmış, İzmir'deki eğitimin genel bir panoraması çizilmeye çalışılmıştır. İkinci bölüm Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yıllarına ayrılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarındaki eğitim politikaları ve İzmir'e yansımaları, Osmanlı İmparatorluğu'ndan devralınan mirastaki süreklilik ve değişim, İzmir'de eğitimin yeniden yapılanması ile kamusal eğitimin yaygınlaşması bu bölümde incelenmiştir. Üçüncü bölüm esas olarak 1967-1994 yılları arasında yayımlanan il yıllıklarındaki eğitim verilerine odaklanmıştır. Dördüncü ve son bölüm ise ilimizde tarihe tanıklık eden okullara ayrılmıştır. Şüphesiz ki bu bölümde ele alınabilecek okul sayısı daha fazladır. Ancak bu konuda adıyla, binasıyla, tarihi aydınlatabilecek bilgi ve belgelerin günümüze ulaşmasıyla özgünlüğünü sürdürebilmiş okullara öncelik verilmiştir. Tarihsel kimliğe sahip olan bazı okullara ise diğer bölümlerde mümkün olduğunca değinilmiştir.

Bu çalışmanın ana kaynaklarını telif ve tetkik eserler oluşturmaktadır. Yukarıda adı geçen araştırmacıların eserleri bu bakımdan önemli yere sahiptir. Ayrıca gerek Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı'nda gerekse de bazı okul ve kurum arşivlerinde ulaşılan yeni belgeler çalışma kapsamında değerlendirilmiştir. Gazete arşivlerinin yanı sıra incelenen döneme ilişkin hatıratlar da önemli ayrıntılara ışık tutmuştur. Bazı görseller ise bu eser aracılığı ile ilk kez okuyucuyla buluşmaktadır.

Her bilimsel çalışmada olduğu gibi bu eserin ortaya çıkmasında da sadece yazarın emeği değil pek çok kişi ve kurumun desteği söz konusudur. Bu kişi ve kurumların her birine teşekkür etmek benim için görevin üzerinde ayrı bir zevktir. Kitabın İzmir'in eğitim ve kültür tarihine katkı sunacağı inancıyla tüm okuyuculara iyi okumalar dilerim.

İzmir Kız Muallim Mektebi (1924), M. Yavuz Çorapçıoğlu Arşivi

Kısaltmalar

A.g.a. : Adı Geçen Arşiv

A.g.e. : Adı Geçen Eser

A.g.m. : Adı Geçen Makale

A.g.t. : Adı Geçen Tez

Akt. : Aktaran

APİKAM : Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi

b.t.y. : Basım Tarihi Yok

b.y.y. : Basım Yeri Yok

BCA : Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi

Bkz. : Bakınız

BOA : Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi

C. : Cilt

E. : Erkek

H. : Hicri

K. : Kız

Karş. : Karşılaştırınız

Krş. : Karıştırınız

M. : Miladî

R. : Rumî

s. : Sayfa

S. : Sayı

T. : Toplam

TORKAM : Torbalı Kent Arşivi ve Tanıtım Merkezi

yay. : Yayınevi/Yayınları

Sanatlar Mektebi'nde 1. Sınıf Öğrenci ve Öğretmenleri (28 Ekim 1927), Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi

Giriş

2022-2023 eğitim-öğretim yılında İzmir'de 2.707 eğitim kurumu ve okuldaki 30.310 derslikte 788.953 öğrenci öğrenim görmüş, 54.326 öğretmen görev yapmıştır.[1] Paydaşlarıyla birlikte neredeyse tüm İzmir'i kapsayan "İzmir Eğitim Ailesi" geçmişten devraldığı mirasla geleceğe yürümektedir. Bu yürüyüşte de kuşkusuz ki yeni ve özgün deneyimler yaşanmakta, ulusal ve uluslararası başarılara imza atılmaktadır. Aynı zamanda her canlı sistem ve topluluk gibi sorunlar ve çözüm arayışları eğitim faaliyetlerinin bir parçasıdır. 21.yy'a has yeni olanak ve sorunlar, yeni kavram ve tartışmaları da beraberinde getirmekte yeni bakış açılarına kapı aralamaktadır.

Her zaman diliminin kendine has özellikleri olduğu gibi 19. ve 20. yüzyıllarda da bulundukları konumlara göre bireylerin ve insan topluluklarının, devlet yönetimlerinin arayışları, öncelikleri farklıydı. 15.yy'dan itibaren Avrupa'da başlayan matbaa kullanımı, coğrafi keşifler, Rönesans ve Reform hareketleri, Aydınlanma Çağı, Sanayi Devrimi ve Fransız İhtilali adeta domino etkisi yapmış, yeni bir çağın kapısını açmıştı. Bu değişimler batı dünyasında yeni bir insan profili ortaya çıkarmış, yeni siyasi gelişmelere yol açmış, geleneksel din-tarım imparatorluklarını tehdit etmeye ve ulus devletlerin önünü açmaya başlamıştı. Devletin birey, din, ekonomi vb. karşısındaki rolünün yeniden tanımlandığı süreçte eğitim de yeniden ele alınıyor; içerik, yöntem, biçim ve amaç değiştiriyordu.

Batıdaki değişim karşısında tehdit altında kalan devletlerden biri de çok uluslu bir yapıya, tarım ekonomisine ve dinî hukuka dayalı olan Osmanlı İmparatorluğu'ydu. 19.yy'da başlayan azınlık ayaklanmaları, dışarıdan müdahalelerle imparatorluğun gücünü sarsıyordu. Bir zamanlar Avrupa'daki güç dengelerine müdahale etmek için verilen kapitülasyonlar giderek Osmanlı İmparatorluğu'nun aleyhine dönmüş, ekonomik ve hukuki olarak yabancı devletlere ve onların vatandaşlarına büyük avantajlar sağlamaya başlamıştı.

Lale Devri'nden itibaren batı dünyasına bakışını değiştirmeye başlayan Osmanlı İmparatorluğu, batıdaki gelişmelere ayak uydurmakla direnmek arasında sıkışmıştı. Bu paradoks içerisinde ağırlıkları zaman zaman değişse de özellikle III. Selim ve II. Mahmut dönemlerinden itibaren batıya uyum politikaları daha da netleşti. 19.yy'ın başlarından itibaren Osmanlı İmparatoluğu'nun öncelik sıralamasında en üst sırada yer alan parçalanmayı önleme çabaları II. Mahmut ıslahatlarını, Tanzimat ve Islahat Fermanlarını, Osmanlıcılık akımını beraberinde getirmişti. Devlet din, dil, ırk ayrımı olmaksızın tüm halkını eşitlik ve "Osmanlı vatandaşlığı" etrafında toplamaya çalışıyordu. Ne var ki bu amaçla atılan I. ve II. Meşrutiyet adımları da istenen sonuçları vermedi.

Osmanlı İmparatorluğu dağılmayı önlemeye çalışırken bir yandan emperyalist devletler bir yandan da azınlıklar siyasi amaçlarına hız vermişti. Eğitim de bu siyasi amaçlar için kullanılan enstrümanlardan biriydi. Osmanlı toprakları üzerinde emelleri olan hemen her devlet kapitülasyonların da tanıdığı avantajlarla Osmanlı'nın Hristiyan tebaası üzerinde etkili olmaya çalışıyordu. Önce Rumlar sonra da diğer azınlıklar için, gerek kendilerinin gerekse de yabancıların kurduğu okullar Osmanlı'dan zihinsel kopuşun ve ulusal emellere ulaşmanın birer aracı haline geliyordu.

Tehditler karşısında ayakta kalmaya çalışan Osmanlı İmparatorluğu, 19.yy ıslahatlarına paralel olarak eğitimi de bir kurtuluş formülü olarak görmeye başlamıştı. Önce askeri alanda başlayan batı tarzı eğitim, giderek sivil kesime de yansıdı. Eğitim reformları Tanzimat ve Sultan II. Abdülhamit dönemlerinde daha da ivme kazandı. Devlete, hanedana bağlı, dinî ve dünyevî bilgilerle donanmış, değişen dünyaya ayak uydurabilen "vatandaş" profili devlet tarafından giderek daha çok makbul görülmeye başlanmıştı. Gelecek nesilleri yetiştirecek kız çocukları ile imparatorluğa bağlılıkları sürdürülmeye çalışılan gayrimüslim tebaa da bu düşüncelerin dışında değildi. Siyasi hedeflere dönük olarak devlet tarafından topyekün biçimlendirilmeye başlanan eğitim sisteminde onları da kapsayacak adımlar atılıyordu. Bu değişim içerisinde ayrıca geleneksel eğitim kurumları da tartışmaya açılmış, bu alanlarda da değişim-dönüşüm çalışmaları başlamıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmayı önlemeye yönelik olarak eğitim alanında attığı adımlar, oluşturduğu politikalar, açtığı kurumlar ve gündeme gelen tartışmalar devletin yıkılmasını durduramasa da Cumhuriyet Dönemi'ne önemli bir miras olarak kalmıştı. Cumhuriyeti kuran kuşak bu çabalar içerisinde yetişmişti. Osmanlı döneminde gerçekleşen eğitim ve kültür tartışmaları ile olumlu-olumsuz deneyimler yeni eğitim politikalarının belirlenmesinde etkili olacaktı. Bireyin, toplumun ve devletin hayatında eğitimin rolüne biçilen roller ise 20.yy boyunca dünyada olduğu gibi Türkiye'de de değişmeye devam edecekti.

1 http://izmir.meb.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2023)

Saint Joseph Koleji, André Salles (1893), https://gallica.bnf.fr/ark:/12148/btv1b53208602p/f1.item.r=Smyrne%20ecole

I. Osmanlı'dan Cumhuriyet'e İzmir'de Eğitim

1. Osmanlı'da Eğitimin Değişimi ve Dönüşümü

1.1. Klasik Dönem Osmanlı Eğitimi

Klasik Osmanlı toplumu etnik ayrımdan çok dinî ayrımı ifade eden *"millet sistemi"*ne dayanıyordu. Bu sistemde Müslüman, Rum-Ortodoks, Ermeni ve Yahudi milletlerinin varlığı kabul görüyordu. Milletler kendi içindeki dinî, kültürel ve topluluk işlerini görmekte serbestti. Bunun için hiyerarşik tabakalaşmaya sahip olabildikleri gibi her millet kendi eğitim sistemini kendisi düzenleyebiliyordu.[1]

Selçuklularda, diğer İslâm ülkelerinde ve Hristiyan dünyasında olduğu gibi Osmanlı İmparatorluğu'nda da dine dayalı eğitim vardı. Bu eğitimin ilk basamağını sıbyan mektepleri, ikinci basamağını da medreseler oluşturuyordu.[2]

Sıbyan Mektepleri: Osmanlı İmparatorluğu'nda 19.yy'ın son çeyreğine kadar çocuklara temel eğitimin verildiği yerler sıbyan mektepleriydi. Çoğunlukla vakıf sistemiyle kurulmuş olan bu mektepler genellikle her caminin yanında, hemen her mahallede bulunuyor, derslere genellikle cami hocaları ve müezzinler giriyordu.[3] Belirli bir nizamnamesi ve programı olmayan bu mekteplerin amacı çocuklara okuma-yazma öğretmek, İslam dininin esaslarını ve Kur'an-ı Kerim'i belletmekti. Yazı tahtası, sıra, harita, küre gibi eğitim araçlarına bu mekteplerde rastlamak mümkün değildi. Ders veren hocalar genellikle medrese çıkışlı din görevlileriydi.[4] Bu kişilerin asli görevi din hizmetleri olduğu için de *"muallimlik/öğretmenlik"* ikinci planda kalıyordu. Buna bağlı olarak sağlıklı ve düzenli bir eğitimden yoksun kalan çocukların çoğu okuma-yazmayı bile doğru dürüst öğrenemeden bu okulları bitiriyordu. Hocaları teftiş eden kimse olmadığı gibi köy halkı da genellikle okulun düzeni ve idaresiyle ilgilenmezdi. Çocukların okuma-yazmayı bile öğrenememesi konusunda kimse hocaları sorumlu tutamazdı. Çünkü hocaların hiçbir sorumluluğu yoktu. Hoca ilgili ve bilgiliyse çocukların eğitimiyle uğraşır aksi takdirde çocukları ayak işlerinde kullanırdı.[5] Sıbyan mekteplerini ıslah etmeye yönelik ilk adımlar Sultan II. Mahmut döneminde atılmaya başlanmış olsa da Tanzimat Devri boyunca bu konuda istenen gelişme sağlanamamış 1869'dan sonra *"yeni usûl"*de eğitim yapmak üzere ibtidâi mekteplerin açılmasına girişilmiştir.[6]

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgiye göre 17.yy'ın ikinci yarısında İzmir'de kırk kadar sıbyan mektebi vardı. Ayrıca Tire'de altmış, Menemen'de üç, Urla'da yedi, Birgi'de yedi, Cumaovası'nda da iki sıbyan mektebi bulunuyordu.[7]

1 İlhan Tekeli, Selim İlkin, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sistemi'nin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1993, s. 4.

2 Sadiye Tutsak, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, T.C. Kültür Bakanlığı yay., 1. baskı, Ankara, 2002, s.1.; Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, Talim ve Terbiye Dairesi yay., 1. baskı, İstanbul, İstanbul, 1970, s. 5.

3 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, 2002, s.27-31.

4 Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu yay., 2. baskı, Ankara, 1991, s. 57-58.

5 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.27-31.

6 Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 58-64.

7 *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman, C.9 (1.Kitap), Yapı Kredi yay., 1.baskı, İstanbul, 2011., s. 94, 103, 106, 112, 147, 195.

Medreseler: İslâm Medeniyetine özgü bu eğitim kurumları[8] Osmanlı Devleti'nde ilk olarak Orhan Bey zamanında İznik'te kurulmuştu. İstanbul'un fethinden sonra Fatih Sultan Mehmet tarafından bu kentte kurulan Sahn-ı Seman Medreseleri konumu, mimari özellikleri, maddi imkânları ve müfredatıyla bir yükseköğretim kurumu özelliği kazanmıştı. Kanuni Sultan Süleyman tarafından yine İstanbul'da inşa ettirilen Süleymaniye Külliyesi ise Osmanlı Devleti'nin eğitimdeki zirvesi haline gelmişti. Külliyede dört medresenin yanı sıra bir tıp medresesi, darüşşifa ve darülhadis de bulunuyordu.[9]

Medreseler sıbyan mektebinden sonra devam edilen ve günümüzdeki orta, lise ve yükseköğretim seviyesine denk gelen, sadece Müslümanların devam ettiği eğitim kurumlarıydı. Fethedilen yerlerde yalnızca eğitime değil aynı zamanda İslâm dini ile kültürünün de yaygınlaşmasına, toplumsal uzlaşmaya ve devlet otoritesinin benimsetilmesine katkı sağlamışlardı. Bu yüzden özellikle Balkan kentlerinde medreselerin kurulmasına önem verilmişti. Ayrıca Anadolu'da ve İstanbul'un suriçi bölgesinde de çok sayıda medrese bulunuyordu.[10] Osmanlı hükümdarları, hanedan üyeleri ve devlet adamları tarafından yaptırılan camilerin yanında birer medrese yaptırmak, istisnası olmayan bir uygulamaydı.[11]

Klasik Dönem medrese müfredatında *"naklî ve aklî, dinî ve din dışı ilimler"* yer alıyordu. Tefsir, hadis, kelam gibi dinî bilimlerin yanı sıra felsefi konular ile matematik, mühendislik, tıp gibi teknik konular da medreselerin eğitim kapsamındaydı. Tarih ve coğrafya ile Türk ve Fars edebiyatına ayrıca yer verilmediği halde medreseden yetişen ve daha sonra müderrislik yapan pek çok âlim, tarih ve coğrafya kitapları ile divan şiirleri kaleme almıştı.[12] Dersler genellikle ezber, tekrar, tefakkuh, müzakere ve imlâ metotlarıyla işlenirdi.[13] Medreselerde öğrencilerin tahsil süresiyle ilgili genel bir kural yoktu.[14] Uzun yıllar boyunca imparatorlukta yegâne bilim yuvası medreseler olduğundan buralarda her türlü bilim okutulurdu.[15]

Kanuni devrinden Tanzimat Dönemi'ne kadar geçen yüzyıllar içerisinde medreseler kendi haline bırakılmıştı. 19.yy'a gelindiğinde *"medreseler, yönetim bozukluğu, bilim hürriyeti yokluğu ve dolayısıyla bilim düzeyinin düşmesi gibi sebeplerle, sadece dinî bilgi ve Arapça ile ilgilenen bu alanda da yükseköğretim kurumu olma niteliğini yitiren okullar durumuna gelmişlerdi"*.[16] Eğitim alanında pek çok ıslahatın yapıldığı II. Mahmut, Tanzimat ve II. Abdülhamit dönemlerinde de ıslahata çok muhtaç olduğu halde bu eğitim kurumlarında ıslahat yapılmadı.[17] Medreselere alternatif olarak yüksekokullar ile Darülfünun açılarak güçlendirilmeye çalışıldı. II. Meşrutiyet dönemindeki ıslahat çalışmaları da sonuçsuz kaldı.[18] Bununla birlikte medreseler kan kaybederek de olsa Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar varlığını sürdürdü. Cumhuriyet'in ilanından sonra tarihe karıştı.

Evliya Çelebi'nin verdiği bilgilere göre 17.yy'ın ikinci yarısında İzmir'de kırk medrese, üç tane de darülkurra bulunuyordu. Her cami avlusunun etrafında medrese odaları, talebeleri ve ders hocaları vardı. Aydınoğulları zamanından beri önemli bir Türk-İslam kenti olan Tire de medrese sayısı açısından dikkat çekici bir konuma sahipti. Bu kentte genellikle cuma kılınan camilerde olmak üzere otuz medrese bulunuyordu. Sultan II. Selim tarafından kurulmuş olan bir darülkurranın ihtiyaçları için Cumaâbâd kasabası vakfedilmişti. Seyyahın verdiği bilgilere göre ayrıca Menemen ve Birgi'de de birer medrese mevcuttu.[19]

8 Osmanlı İmparatorluğu öncesindeki medreseler için bkz. Nebi Bozkurt, "Medrese", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı yay., Ankara, 2003, s. 323-327.

9 Mehmet İpşirli, "Medrese-Osmanlı Dönemi", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı yay., Ankara, 2003, s. 328.

10 *A.g.m.*, s. 327-328.

11 M. Şerefettin Yaltkaya, "Tanzimattan Evvel ve Sonra Medreseler", *Tanzimat-1*, Millî Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul, 1999, s. 466.

12 Mehmet İpşirli, *a.g.m.*, s. 328-329.

13 Nebi Bozkurt, *a.g.m.*, s. 326.

14 *A.g.m.*, s. 326.

15 M. Şerefettin Yaltkaya, *a.g.m.*, s. 464.

16 Hüseyin Hatemî, "19.yy'da Medreseler", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. II, s. 509-510.

17 M. Şerefettin Yaltkaya, *a.g.m.*, s. 466; Mehmet İpşirli, *a.g.m.*, s. 332; Hüseyin Hatemî, *a.g.m.*, s. 502-503.

18 *A.g.m.*. s. 504-506.

19 *Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, s. 94, 103, 106, 112, 147, 195.

1.2. Tanzimat Döneminde Eğitim

"Osmanlı İmparatorluğu'nda eğitim sistemlerindeki dönüşüm, önce ticaret burjuvazisinin geliştiği Rum-Ortodoks ve Ermeni milletleri içinde başladı".[20] Rum-Ortodoks milletinin bu konudaki ilk girişimlerini 1803-1819 yılları arasında faaliyet gösteren Kuruçeşme Okulu, Ayvalık Akademisi ve İzmir Jimnazyumu'nda görmek mümkündür. 1861 yılında kurulan Rum Edebiyat Derneği ise zamanla Rum eğitim sistemini yönlendiren ve tüm okulları denetim altına alan bir kuruluş olmuştu. Buna bağlı olarak 19.yy sonunda yalnızca Anadolu ve Suriye'deki Rum-Ortodoks okullarının sayısı -çoğunluğu ilkokul olmak üzere- 1584'ü bulmuştu.[21] Benzer şekilde Ermeni cemaati de 18.yy sonlarından itibaren kilisenin denetiminden kopmaya ve Ermenilerin oturduğu mahallelerde özel okullar ile kütüphaneler kurmaya başlamıştı. Önce İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde yaygınlaşan Ermeni okulları 1825-1830 yıllarında önemli ilerlemeler gösterdi. Nitekim 1834 yılında Anadolu'daki Ermeni okullarının sayısı 120'yi bulmuştu.[22]

İmparatorluğun Müslüman kesiminin eğitimindeki ilk dönüşüm askeri alanda ve diğer milletlerin aksine yükseköğretimden başladı. Kaybedilen savaşlar ordunun ıslah edilmesi gerekliliğini açıkça ortaya koyuyordu. Ordunun yeni dünyanın şartlarına göre subay ihtiyacını karşılamak üzere 1773'te kurulan Mühendishane-i Bahr-i Hümâyun ile 1795 yılında kurulan Mühendishane-i Berr-i Hümâyun Avrupa tarzında eğitim veren ilk eğitim kurumları oldu. Tanzimat Dönemi'ne kadar açılan diğer okullar da ordunun ihtiyaçlarını karşılamaya yönelikti.[23]

Tanzimat Dönemi'nde merkezî yönetim, eski yapıya göre sayıca daha fazla ve yetişmiş bürokrasiye ihtiyaç duyuyordu. Bu da geleneksel eğitim kurumları olan Enderun ve medreselerin yerine yeni türdeki eğitim kurumlarına ihtiyaç doğurmuştu. Bu okullar hem ordu, hem sivil yönetim hem de yargı için bürokrat yetiştirecekti.[24]

5 Şubat 1839'da Meclis-i Umur-u Nafia tarafından hazırlanan layihada eğitimde yeniden yapılanmanın zorunluluk olduğu hatta ülkenin kurtuluşunun buna bağlı olduğu belirtilmişti. Bunun bir uzantısı olarak Sultan II. Mahmut'un iradesiyle ilk rüştiye mektebi açılmıştı.[25]

Osmanlı Tarihi'nin dönüm noktalarından biri olan ve 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanı'nda eğitime ilişkin hükümler yoktu. Buna karşın Tanzimat Dönemi eğitim alanında köklü değişikliklerin yaşandığı, batı tarzı mekteplerin eğitim sisteminin bir parçası olmaya başladığı bir zaman dilimidir. Bu dönemin başlarında, 1845'te eğitim işleriyle ilgilenmek üzere Meclis-i Maarif-i Muvakkat kurulmuştur. Bu meclis tarafından sıbyan ve rüştiye mekteplerinin ıslahı ile Darülfünun'un kurulması için bir layiha hazırlanmıştır. Eğitimin yeniden yapılanması 1846'da Daimi Meclis-i Maarif ve 1847'de kurulan Mekâtib-i Umumiye Nezareti ile sürmüştür. Mevcut rüştiye mekteplerinin seviyesi yükseköğretim niteliğindeki Darülfünun'a öğrenci yetiştirmeye yeterli gelmediği için rüştiye mekteplerinin üzerindeki ilk eğitim kurumu olan ve üç yıllık eğitim veren Valide Mektebi açılmıştır. Bezmiâlem Valide Sultan tarafından açılan, sonradan da Darülmaarif adını alan bu okul Osmanlı Devleti'ndeki ilk idadi olarak kabul edilmiştir.[26]

Eğitimde batıya yönelişin başladığı 18.yy'ın son çeyreğinden Tanzimat Devri'ne kadar bir kademe sistemi yoktu. Okullar öğrencilerini alfabeden başlatır, 15-20 yıl okutur, ilk ve orta öğretim ile ihtisas kısmını vererek mezun ederdi. 1845'te kurulan Meclis-i Maarif-i Muvakkat bu kademe sorununu kısmen yoluna koymaya çalışmış eğitimi ilk, orta ve yüksek şeklinde düzenlemek için adımlar atmıştı. Ancak sıbyan mektepleri ıslah

20 İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. II, s. 460.

21 *A.g.m.*, s. 461-462.

22 *A.g.m.*, s. 461-463.

23 *A.g.m.*, s. 465-466.

24 *A.g.m.*, s. 457.

25 Muammer Demirel, "Türk Eğitim Sisteminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye yay., Ankara, 2002, s. 44-46.

26 Sadrettin Celâl Antel, "Tanzimat Maarifi", *Tanzimat-1*, Millî Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul, 1999, s. 446-447.

edilmeden rüştiye mekteplerinin açılması yeni sorunları gündeme getiriyordu. Çünkü o günün koşullarında sıbyan mektepleri ile rüştiyeler arasında bir kademelendirme ve bağ kurulamamıştı. Rüştiyeler için ne tam bir ortaokul ne de ilkokul demek mümkündü. Bu okullar sıbyan okullarının üzerinde olsalar da, sıbyan okullarının müfredatını tekrarlamaktan öteye gidemiyordu.[27]

1857'de Maarif Nezareti'nin kurulmasıyla eğitim yönetimi konusunda çok önemli bir adım atılmıştı.[28] Rüştiye mekteplerine öğretmen yetiştirmek için 1848'de Darülmuallimin-i Rüştiye, sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirmek için de 1868'de Darülmuallim-i Sıbyan açılmıştı. 1870'te de kız rüştiyeleri ile sıbyan mekteplerine öğretmen yetiştirmek üzere Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu) açıldı.[29]

1869 yılında kabul edilen Maarif-i Umumiye Nizamnamesi Türk eğitim tarihinin dönüm noktalarından biridir. Bu nizamname ile dağınık biçimde yürütülen eğitim ıslahatlarına bütüncül açıdan yaklaşılmış ayrıca eğitim bir kamu hizmeti ve devletin görevi olarak tanımlanmıştı.[30] Bu nizamname ile ilk kademe eğitimi zorunlu hale getirilerek köylere kadar yaygınlaştırılması öngörülmüş, her mektebe muallim mektebi mezunlarının maaşlı öğretmen olarak atanması esas kabul edilmiş, okul programlarına dinî içerikli derslerin yanı sıra aritmetik, tarih, coğrafya gibi dersler de eklenmişti. Ayrıca okul ihtiyaçlarının devlet bütçesinden karşılanması, bunun için de özel vergiler konması veya okulların halk tarafından yapılması için hükümler konulmuştu. Nizamname kademelendirme konusunu da netleştirmiş eğitim sırasıyla dört yıllık sıbyan mektepleri, dört yıllık rüştiye mektepleri olarak kademelendirilmişti. Rüştiye mezunları idadi, sultani, muallim mekteplerine devam edebilecekti. Yükseköğretim kademesi olarak kurulması tasarlanan Darülfünün'da çeşitli alanlarda ihtisaslaşma sağlanacaktı.[31] Bu dönemde eğitimi merkezileştirme çabaları taşraya da yansımaya başlamış, söz konusu nizamnâmede vilâyetlerde de maarif teşkilatları kurulması hükmü yer almıştı. Aynı nizamnâmeyle ayrıca ilköğretim zorunlu hale getirilmiş, çocuğunu okula göndermeyenler için önce uyarı sonra da para cezası öngörülmüştü.

Tanzimat Dönemi'nde eğitim alanında atılan adımlar yavaş yavaş da olsa geleneksel yapıyı değiştirmeye başladı. Devlet o zamana kadar genellikle kendi kontrolü dışında yer alan eğitim alanına el atmaya, eğitimi dinsel otoritelerin elinden alarak merkezi otoritenin yönetimi ve denetimi altına almaya başladı. Nitekim bu süreçte açılan mektepler eski geleneğin aksine genellikle cami ve mescid gibi dinsel kurumlardan bağımsız olarak inşa edilmeye başlanacaktı.[32]

Tanzimat Devri, Osmanlı eğitim sisteminde batı tarzında pek çok yeniliği, kurumları getirmişti. Öte yandan geleneksel eğitim kurumları olan medreseler ile sıbyan mekteplerine dokunulmamıştı. Aynı dönemde yabancı okullar da yaygınlaşmış, Osmanlı İmparatorluğu'nun varlığını ve bütünlüğünü parçalamak üzere tehlike oluşturmaya başlamıştı. Azınlık okulları içerisinde ise özellikle Rum okulları ayrılıkçı tohumlar ekiyor, Yunan ulusçuluğunu besliyordu. Gerek yabancı okulların gerekse de azınlık okullarının denetlenememesi Osmanlı İmparatorluğunun geleceği için risk oluşturmaya başlamıştı.

Osmanlı İmparatorluğu'nun anayasal düzene geçtiği I. Meşrutiyet Dönemi'nde yürürlüğe giren 1876 Anayasası'nda (Kanun-u Esasî), 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde olduğu gibi eğitim bir devlet görevi olarak ele alınmış, *"maarifin birinci mertebesi"* mecburi tutulmuştu.[33]

27 Hasan Ali Koçer, *Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, s. 82-83.

28 *A.g.e.*, s. 88.

29 *A.g.e.*, s. 111.

30 *A.g.m.*, s. 449.

31 *A.g.e.*, s. 86-87.

32 Neslihan Oytun, *II.Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikasının İzmir'e Yansımaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi-Eğitim Bilimleri Enstitüsü- Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı- Tarih Öğretmenliği- Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2002, s.19.

33 *A.g.e.*, s. 125-127.

2. İzmir Sancağı ve İzmir Kenti

İzmir'deki insan yaşamına dair ilk bulgular Paleolitik Çağ'a kadar uzanmaktadır. Günümüzden 9.000-8.000 öncesine tarihlenen izler ise İzmir ve çevresinde Neolitik Çağ'ın başlangıcına ve yerleşik hayata geçişe işaret etmektedir. Batı Anadolu'nun Hitit ve Miken egemenlik bölgeleri arasında tampon konumda bulunduğu Geç Tunç Dönemi'nde İzmir ve çevresi Arzawa ve Assuwa konfederasyonlarının etkisi altında kalmıştı. M.Ö. 1200'lerde Yunanistan'dan Batı Anadolu'ya yönelen göçler İzmir ve çevresinde yeni bir devrin başlangıcı oldu. M.Ö. 1050'nin hemen sonrasında Aiol ve İon bölgelerinin kesişme noktasında (günümüzde Bayraklı-Tepekule) Smyrna kentinin temelleri atıldı. Kentteki Pers egemenliğinin ardından Büyük İskender kente hâkim olmuş, Hellenistik dönemde Smyrna halkı Bayraklı-Tepekule'deki yerlerinden isteksizce de olsa Kadifekale (Pagos) ile şimdiki liman arasında kalan kısma taşınmak zorunda bırakılmıştı.[34]

Hellenistik Dönem sonrasında Roma ve Bizans (Doğu Roma) egemenliğine giren İzmir, Malazgirt Savaşı (1071) sonrasında Çaka Beyliği'nden Doğu Roma İmparatorluğu'na, Latinler'den (Venedik ve Ceneviz) Aydınoğulları'na, Timur Devleti'nden Osmanlılar'a kadar birçok siyasi güç ve kavmin yer aldığı savaşlara sahne olmuş, Sultan II. Murat devrinde de kalıcı olarak Osmanlı idaresine girmişti.

İzmir, Avrupa'daki ekonomik gelişmelere bağlı olarak 17. ve 18. yüzyıllarda önemli bir liman ve ticaret kenti olarak gelişmeye başlamıştı. Kapitülasyonların sağladığı ayrıcalıklarla kente yerleşen Levantenler, özellikle Musevi ve Rumlarla ticari ilişkilerini geliştirmişti. 19.yy'a gelindiğinde İzmir yabancı sermayeli kumpanyaların gözde bir kentiydi. Avrupa'daki sanayinin hammadde ve pazar ihtiyacı arttıkça İzmir'in önemi ve ticaret hacmi de artıyordu. 1838'de imzalanan Baltalimanı Ticaret Antlaşması sonrasında İzmir'deki İngiliz tüccarların sayısı çarpıcı bir şekilde artışa geçmiş 1849'da 202 iken 1856'da 1061'e çıkmıştı. Ayrıca 1850 sonrasında İzmir'de 20 farklı ülkeden tüccarların büyük ticari işletmesi, 17 ülkenin de konsolosluğu bulunuyordu.[35]

1858 yılında yapımına başlanan İzmir-Aydın demiryolu hattı 1860'ta Torbalı'ya 1862'de Selçuk'a (Ayasuluğ), 1866'da Aydın'a ulaşmıştı. Hattın bir şubesi ise Torbalı'dan ayrılarak önce 1884'te Bayındır'a, sonra da 1888'de Tire ve Ödemiş'e ulaştı. Aynı hattan ayrılan şubeler üzerinde 1872'de Buca'ya, 1876'da da Seydiköy'e (Gaziemir) trenler işlemeye başladı.[36] 1863 yılında imtiyazı alınan İzmir-Kasaba Demiryolu Hattı ise ilk önce 1865'te Bornova ve Karşıyaka'yı trenle tanıştırmış ardından da Menemen ve Manisa üzerinden 1866'da Kasaba'ya (Turgutlu) ulaşmıştı.[37] Küçük ve Büyük Menderes ovaları ile Gediz ovasına uzanan Anadolu'nun bu ilk demiryolları sayesinde İzmir'in art bölgesinin tarımsal zenginlikleri uluslararası piyasalara daha kolay ve hızlı ulaşıyordu. Pamuk, tütün, üzüm, incir, meyankökü, palamut gibi envai çeşit ürünün ihraç edildiği İzmir limanı ve İzmir kenti daha da önem kazanıyordu. Ayrıca sadece İzmir kentinde değil art bölgelerde bir ekonomik canlanma başlamış, bu canlanma sosyal ve gündelik hayatı etkilemişti. Artık pazar için üretim çoğalıyor, köylüler yeni tarım aletleriyle tanışıyor, ulaşımın hızlanması sayesinde de insanlar arası etkileşim artıyordu. Bu gelişmeler sonucunda yalnız İzmir kenti değil art bölgesi de dünya ticaretinin bir parçası haline gelmişti. 1850'lerde Osmanlı dış ticareti içerisindeki payı % 7,5 olan İzmir 1870'lerde % 30'luk bir paya sahip olmuştu. İzmir limanı özellikle ihracat açısından önem kazanmıştı. Nitekim 1873 yılında Osmanlı Devleti'nin ithalatının % 20'si, ihracatının da % 43'ü bu liman üzerinden gerçekleşiyordu.[38]

34 Akın Ersoy, "İzmir'in Erken Tarihi", *İzmir Kent Tarihi*, İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yay., İzmir, 2009, s. 23- 31.

35 Mehmet Ali Demirbaş, "Osmanlılar Döneminde İzmir", *İzmir Kent Tarihi*, İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yay., İzmir, 2009, s. 61-66.

36 A. Nedim Atilla, *İzmir Demiryolları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., 1.baskı, İzmir, 2002, s. 59-67, 81-82, 89-97.

37 *A.g.e.*, s. 107-113.

38 Abdullah Martal, *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme*, Dokuz Eylül yay., 1. baskı, İzmir, 1999, s. 84.

19.yy ortalarından itibaren daha da artan ticaret hacmi İzmir'in kent dokusuna da hızla yansımıştı. Kentteki ticaretin kalbi durumundaki hanlara yenileri eklenmiş, Punta (Alsancak) ve Basmane garları İzmir'i art bölgeye bağlamış, 1868'de yapımına başlanan ve beş yılda tamamlanan İzmir rıhtımı ile 1880'de yapılan gümrük binası deniz ticaretinin can damarı olmuştu. Konsolosluk binaları, yabancı postaneler, bankalar, acenteler bu ticaret kentinin canlı birer mekânı haline gelmişti.

Artan ticaret hacmi sonucunda sayısı sürekli artan kent halkına yeni ve daha düzenli hizmetlerin sunulması ihtiyacı doğmuş ayrıca ticaretin yeni şartlara göre düzenlenmesi ve denetlenmesi gerekmişti. 1868'de İzmir'de bir belediye yönetiminin kurulmasıyla bu konuda somut bir adım atılmış, kentteki yabancı tüccarlar ile azınlıklar da bu belediye yönetimi içerisinde yer almıştı.[39]

Bir yandan Tanzimat Dönemi'nin devlet yönetimindeki etkisi diğer yandan İzmir'in giderek artan önemi sonucunda 19.yy'ın ikinci yarısında İzmir'in idari konumu da değişmişti. Daha önceleri Aydın Eyaleti'nin Sığla Sancağı'nın merkezi durumunda olan İzmir 1864 Vilâyet Nizamnamesi sonrasında yapılan yeni düzenlemeyle 1867'de *"Aydın Vilâyeti"*nin merkez sancağı olmuştu. 1890 yılına kadar İzmir, Aydın, Saruhan (Manisa) ve Menteşe (Muğla) sancaklarından oluşan Aydın Vilâyeti 1890 yılında Denizli Sancağı'nın eklenmesiyle günümüzdeki beş ili kapsar hale gelmişti.[40] Vilâyet 1892 yılı itibariyle 5 sancak 40 Kaza, 74 nahiye ve 2.988 köyden oluşuyordu.[41]

Vilâyetlerin yöneticisi padişah tarafından atanan valiydi. Vali diğer idari görevlerinin yanı sıra vilâyetteki eğitim konularıyla da ilgilenmek, bu alandaki ıslahatları yürütmekle de görevliydi. Defterdar, ticaret ve ziraat müdürü, nüfus müdürü gibi memurlar valiliğe bağlı olarak çalışırdı. Vilâyet İdare Meclisi merkezi hükümet memurlarının otoritesine bağlı, sürekli toplanan bir yürütme kuruluydu. Seçilmiş üyelerden oluşan Vilâyet Umumi Meclisi ise en üst danışma organıydı ve yılda bir kez toplanırdı.[42] 40 günü geçmemek kaydıyla toplanan ve *"Danışma niteliğinde olan bu meclislere vilâyete bağlı sancak ve kazalardan halkın seçtiği temsilciler katılıyordu"*. Bu meclis diğer harcama kalemleri gibi vilâyet bütçesinden eğitime ayrılacak payı da belirleyen organdı.[43]

Aydın Vilâyeti'nin merkezi olan İzmir Sancağı'nın 1891 yılındaki toplam nüfusu 495.787'ydi. Bunun 279.732'si Türk ve Müslüman, 132.726'sı Rum, 17.306'sı Yahudi ve 9.165'i Ermenilerden oluşuyordu. Bu kozmopolit nüfusun içerisinde ayrıca Bulgarlar, Katolikler, Protestanlar, Latinler ve yabancı ülke vatandaşları da vardı.[44] İzmir Sancağı, İzmir şehrinin yanı sıra kaymakamlar tarafından yönetilen on kazayı kapsıyordu. Bu kazalar ile 1891 yılındaki toplam nüfusları şöyleydi:[45]

Bergama	65.711
Seferihisar	6.921
Foçateyn	14.548
Urla	23.241
Menemen	19.287
Çeşme	30.706
Kuşadası	15.265
Tire	33.657
Ödemiş	58.710
Bayındır	21.256

39 Erkan Serçe, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868-1945)*, Dokuz Eylül yay., İzmir, 1998, s. 53-65.

40 Abdullah Martal, *a.g.e.*, s. 53.

41 Serap Tabak, "Sâlnamelere Göre XIX. Yüzyıl'da Torbalı", *Küçük Menderes Araştırmaları-Makaleler*, Çekül Vakfı/ Küçük Menderes Araştırmaları Merkezi yay. No:1 (Ekim 2010), Ödemiş, s. 77; Musa Çadırcı, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. I, s. 230.

42 *A.g.e.*, s. 216.

43 Ertan Gökmen, "Bir Yerel Yönetim Uygulaması Olarak 1913 Yılı Aydın Vilâyeti Umumi Meclisi Toplantısı ve Müzakereleri", *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 491 (Aralık 2020), s. 123.

44 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- R.1307 [M. 1891], C. II, s. 400, 403-409.

45 *A.g.e.*, s. 404-409.

Fotoğraf 1. Bahribaba Sırtlarından İzmir Panoraması[46]

1891 yılı itibariyle İzmir şehrinin nüfusu 207.548'di. Bunun 79.288'i Türk ve Müslüman, 53.086'sı Rum, 14.909'u Yahudi, 6.810'u Ermeni'ydi. Kentteki Bulgar, Katolik, Protestan, Latin ve yabancı ülke vatandaşları ile diğer nüfusun toplamı ise 53.455'i buluyordu. Ayrıca İzmir kazasına bağlı birer nahiye olan Bornova'da 8.110, Seydiköy'de 10.449, Torbalı'da 4.596, Tiryanda'da 4.952, Karaburun'da 10.706 ve Nif'te 16.697 kişi yaşıyordu.[47]

Osmanlı İmparatorluğu'nun İstanbul'dan sonra en kozmopolit demografik yapısına sahip, sokaklarında birçok dilin konuşulduğu İzmir şehrinde her topluluk kendi mahallelerinde ikamet etmekteydi. Türkler Kadifekale eteklerindeki Tilkilik, İkiçeşmelik, Beyler Sokağı ve Hisarönü'nde; Museviler Türk, Ermeni ve Rum mahallelerinin arası ile Karataş'ta, Ermeniler Basmane'de yaşıyordu. Punta (Alsancak) tarafları Rumlar, Levantenler, yabancılar ve diğer gayrimüslimlerin yaşam alanıydı. Kordon boyunda ithalat-ihracat şirketleri ile eğlence mekânlarının bulunduğu yer *"Frenk Mahallesi"* adını almıştı. Avrupa mallarıyla dolu butikleri, kitapçıları, antikacıları, eczaneleri, Avrupai kıyafetli insanlarıyla Frenk Caddesi hareketli ve gösterişliydi. Buna karşın Türk mahalleleri mütevazı, durgun ve içe kapanık bir havadaydı. Kapitülasyonların himayesindeki Avrupa kökenli tüccar aileler olan Levantenler, ağırlıklı olarak Frenk Mahallesi, Buca ve Bornova'da kısmen de Karşıyaka ve Seydiköy'deki gösterişli konutlarında yaşıyordu.[48]

İzmir'de yaşayan Türkleri üç grupta toplamak mümkündü. Bunların ilki gelir sahipleri ile büyük tüccarlardı. İkinci gruptaki esnaflar genellikle sabunculuk, kutuculuk, demircilik, keçecilik, kunduracılık, nalbantlık vb. işlerle uğraşırdı. Sonuncu grupta ise işçiler vardı. Bunlar palamut, üzüm, incir hanlarında çalışırdı. Hayat erkekler için işte, kadınlar için evde geçerdi. Bununla birlikte özellikle yaz aylarında cuma günleri ailece kırlara pikniğe gitmek yaygın bir âdetti. Kış aylarında erkekler mahalle mescidi yanındaki odalarda toplanır, sohbet eder, oyunlar oynar, hikâye ve destanlar okurdu. Türbe ve yatırlar sosyal ve dinî hayatın ayrılmaz bir parçasıydı.[49]

---

46 APİKAM

47 *A.g.e.*, s. 403.

48 Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Milliyet yay., 2.baskı, [İstanbul], 1972, s. 115; Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.22; Rauf Beyru, 19.yy'da İzmir Kenti, Literatür yay., 1.baskı, İstanbul, 2011, s. 89-112; Şerife Yorulmaz, "XIX. Yüzyılda Kozmopolit Bir Ticaret Kenti: İzmir", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I/3 (Haziran 1993), s. 137-138, 143; Umur Sönmezdağ, "İzmir'de Levantenler", *İzmir Kent Ansiklopedisi-Tarih*, C. I, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay, İzmir, 2013, s. 139-140, 147.

49 Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, Akademi Kitabevi yay., Manisa, 2001, s.84-85.

Fotoğraf 2. Pasaport Yönünden Punta'ya (Alsancak) Kadar İzmir Rıhtımı[50]

50 *İstanbul Üniversitesi-Nadir Eserler Kütüphanesi*, 90417-0022.

Aslında devlet otoritesinin giderek zayıflaması ve Hristiyanlara tanınan imtiyazlarla kapitülasyonlar sonucunda yabancılarla azınlıkların giderek daha avantajlı hale gelmesi, Türklerin de giderek ekonomik hayatın dışında kalması olağandı. Şehir dışında yaşayan Türkler İzmir'in gıda ihtiyacını karşılayıp çiftçilik, meyvecilik, çobanlıkla uğraşırken şehirdekiler de küçük zanaatlarla geçimini sağlıyordu. *"Rumların bir kısmı ziraatle ilgilenirken çoğu gemicilik ve ticaretle uğraşıyordu. Üst tabaka olarak nitelendirilebilecek bir kesim ise avukatlık, doktorluk ve eczacılık gibi meslekleri ellerinde bulunduruyordu".*[51] Rumlar İzmir ticaretindeki ağırlıklarını oldukça artırmıştı. Sayıları Rumlar'dan az olsa da Ermeniler de küçük ticaret alanında Türkler'den daha iyi durumdaydı. Yahudiler de İzmir ticaretinde baştan beri önemli bir yere sahipti. Tellallık ve komisyonculuk onların tekelindeydi.[52]

19.yy'ın son çeyreğinden itibaren İzmir'de yayıncılık hayatında bir canlanma başlamıştı. Vilâyet tarafından çıkarılan Aydın gazetesi dışında, 1884'te Nevruz adıyla bir edebiyat dergisi yayınlanmıştı.[53] Bunu çıkaran Halid Ziya Uşaklıgil ve Tevfik Nevzat, Bıçakçızâde Hakkı'yla birlikte 1886'da Hizmet gazetesini yayınlamaya başladı. 1898 yılında İzmir'de çıkmakta olan Türkçe gazete sayısı dört olmuştu. Bunların yanı sıra dört Rumca, dört Fransızca, iki Musevi İspanyolcası, bir de Ermenice gazete yayınlanıyordu. Ayrıca birden fazla dilde yayın yapan gazeteler de vardı.[54]

20.yy'ın başlarına gelindiğine İzmir Osmanlı İmparatorluğu'nun en modern kentlerinden biriydi. İzmir limanı bütün Anadolu'nun dış dünyaya açılan kapısı durumundaydı. Pamuk, tütün, ipek kozası, kuru üzüm-kuru incir, meşe palamudu, zeytinyağı, afyon, hububat, halı, kilim vb. ürünler İzmir limanından dış piyasalara ihraç edildiği gibi, Anadolu'nun ihtiyacı olan sanayi ürünleri de İzmir limanı üzerinden ithal ediliyordu. Karşıyaka'ya, Bornova'ya, Buca'ya işleyen trenler, banliyöleri kent merkezine bağlıyordu. Punta İstasyonu'yla Konak, Konak ile Göztepe arasında, ayrıca Karşıyaka'da atlı tramvaylar işliyordu. Körfezdeki iskeleler arasında vapur seferleri yapılıyordu. Geceleri sokakları aydınlatan 1200 civarındaki fener kenti geç saatlere kadar canlı tutuyordu. Kordon boyunca uzanan modern binalarda sadece ticari işletmeler değil aynı zamanda kulüpler, eğlence mekânları, lüks otel ve mağazalar da bulunuyordu. Kentte 16 matbaa vardı. Vilâyetin resmî gazetesinden başka çeşitli dillerde 11 gazete çıkıyordu.[55] Kentin bu renkli yüzüne karşın Türklerin durumu giderek daha kötü bir hal alıyordu. XIX.yy'ın başlarından itibaren göçlerle İzmir'e gelen Rumların nüfusu Türkleri baskılamaya başlamış, ticari hayatın giderek dışına itilen Türkler kendi durağan mahallelerine çekilmişti. Ticarette giderek daha fazla söz sahibi olan Rumlar ise Osmanlı İmparatorluğu'nun parçalanması ve İzmir'in bir *"Rum şehri"*ne dönüşmesi için gün sayıyordu.[56]

51 Şerife Yorulmaz, *a.g.m.*, s. 140.

52 *A.g.m.*, s. 140.

53 Bkz. Levent Toksoy, *Nevruz*, Libra yay., 1.baskı, İstanbul, 2019.

54 Yaşar Aksoy, *Bir Kent, Bir İnsan- İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı yay., İstanbul, 1986, s. 43.

55 Necdet Sakaoğlu, *20.yy Başında Osmanlı Kentleri*, DenizKültür yay., İstanbul, 2010, s.78.

56 Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 86.

3. Eğitimin Yeniden Yapılanması Sürecinde İzmir'de Eğitim

Sultan II. Mahmut ve Tanzimat dönemlerinde modern eğitim ve öğretim alanında yapılan çalışmalarla maarif teşkilatının altyapısı hazırlanmış; eğitim-öğretim, öğretmen yetiştirme ve eğitimin mâli yönü birtakım esaslara bağlanmıştı. Öte yandan Tanzimat Dönemi'nde bir eğitim sistemi oluşturulmuş olsa da eğitim gelişmeleri genellikle İstanbul ile sınırlı kalmış, imparatorluğun geneline yayılamamıştı. Dolayısıyla 1876 öncesi, bazı önemli adımlara rağmen daha ziyade eğitimle ilgili kararların alındığı ve bu kararların yasal altyapısının oluşturulduğu bir dönem olarak kabul edilebilir. Sultan II. Abdülhamit Dönemi ise Tanzimat Döneminde alınan kararlar ile yapılan kanunların uygulamaya konulduğu bir zaman dilimidir.[57] Bu dönemde en önemli gelişme eğitimin yaygınlaştırılması ve okul binalarındaki sayısal artıştır. İmparatorluk çapında 10.000 civarında sıbyan mektebinin *"usul-ü cedid"* tarzında eğitim vermek üzere ibtidâi mektebe dönüştürülmesi, 5000 civarında ibtidâi mekteple birlikte pek çok rüştiye ve idadinin açılması, saltanat merkezinde yükseköğretim amacıyla yeni okullar açılması ve Darülfünun'un yeniden kurulması bu dönemdedir. Sultan Abdülhamit Dönemi'nde ayrıca batıcı Tanzimat kadroları dışında kadrolar iş başına getirilmiş, saltanat rejimine bağlılık pekiştirilmeye çalışılmış, eğitimde dinî ve ahlaki yönler ön planda tutulmuştur.[58] Yine bu dönemle ilgili göz önünde bulundurulması gereken bir başka nokta II. Meşrutiyet ve Cumhuriyet dönemlerinde devlet yönetimine gelen kadroların Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde yetişmiş olmasıdır.

Dönem içerisinde imparatorluğun genelinde olduğu gibi İzmir'de de pek çok yeni eğitim kurumu hizmete açılmıştır. Sıbyan mekteplerinden ibtidâi mekteplere geçiş çabaları sadece kent merkezinde değil kazalarda ve köylerde de görülmektedir. Mesleki eğitim veren mekteplerin açılmasıyla hem meslek erbabı yetiştirilmesi hem de dezavantajlı çocukların eğitimi için önemli bir adım atılmıştır. Kız çocukları için açılan mektepler de dönemin önemli eğitim faaliyetleri arasında yer almaktadır.[59] Yine İzmir'de bir idadi mektebinin açılması, Müslümanlar açısından önemli bir ihtiyacı karşılamıştır. Bu mektebe gayrimüslim öğrencilerin de kabul edilmesi devletin, parçalanmayı önleme ve Osmanlı vatandaşlığı temelinde unsurları bir arada tutma politikasının bir yansımasıdır.

Halil Özeçoğlu, dönemin eğitim politikalarının İzmir'e yansımalarını şöyle değerlendirmektedir.

"Bu kentte 19. yüzyılın ikinci yarısı ve 20. yüzyılın başları, Müslümanların eğitiminde okullaşmanın ve yeni yöntemlerin yaygınlaştırılma çabalarının yanında, yüksek okulların devlet tarafından kurulma ve var olan ihtiyaçlara devlet tarafından cevap verilebilme mücadelesinin de yaşandığı bir dönemdir. Yine bu dönem İzmir'de, geleneksel ve yeni değer ile yöntemleri benimseyenler olarak ikiye ayırabileceğimiz özel Müslüman okullarının, bazılarının ders programlarında, kentin ve merkantil dünyanın ihtiyaçlarının dikkate alındığı bir zaman dilimini kapsamaktadır."[60]

Dönem içerisinde eğitim kurumlarının sayıca artmasının eğitimin niteliklerine ve kısa vadeli hedeflerine hemen yansıdığını söylemek ise pek mümkün görünmemektedir. Zira eğitim müfredatlarında, öğretim yöntemlerinde, personel nitelik ve niceliklerinde, eğitimin finansmanında pek çok sorun söz konusuydu.[61]

57 Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 171; İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 75.

58 Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 164-165; Yusuf Tekin, *II. Abdülhamit'ten Cumhuriyete Miras-Bir Ulus Devlet Yaratma Projesi*, Gökkubbe yay., İstanbul, 2009, s. 129.

59 Neslihan Oytun, *a.g.t.*, s.86.

60 Halil Özeçoğlu, *Modernleşme Sürecinde İzmir'de Müslim ve Gayrimüslimlerin Eğitimine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım (1856-1908)*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Öğretmenliği Programı Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2009, s. 518.

61 Neslihan Oytun, *a.g.t.*,s. 87; Nail Moralı, *Mütarekede İzmir*, Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2002, s. 2.

1880-1892 yılları arasında Düyûn-u Umumiye görevlisi olarak Anadolu'nun pek çok vilâyetini ziyaret eden ve 1890'lı yılların ilk yarısında La Turque d'Asie (Asya Türkiyesi) adlı bir eser kaleme alan Vital Cuinet'in verdiği bilgiye göre 1890'ların başlarında İzmir şehrinde eğitim-öğretim kurumlarının cemaatlere göre dağılımı ve istatistiki verileri şöyleydi:

Fransız Vital Cuinet'e Göre 1890'lı Yılların Başlarında İzmir Şehrindeki Okullar[62]						
Cemaatler	**Ortaöğretim**			**İlköğretim**		
	Okul	**Erkek**	**Kız**	**Okul**	**Erkek**	**Kız**
Müslümanlar	9	1.216	100	30	1.500	-
Rum Ortodokslar	8	2.010	1.814	23	2.920	2.200
Gregoryen Ermeniler	-	-	-	2	300	210
Katolik Ermeniler	1	250	-	3	100	80
Protestanlar	2	110	85	2	315	200
Katolik Latinler	6	318	231	11	860	992
Yahudiler	3	560	312	3	660	-
Ara Toplam	29	4.464	2.542	74	6.655	3.682
Genel Toplam: 103 Okul	**17.343 Öğrenci**					

Duygusallıktan uzak, nesnel bir eser ortaya koyma iddiasındaki Cuinet, eserini yerinde incelemelere, kaynak kişilere, zaman zaman da salnamelere dayandırdığını, kütüphanelerden de yararlandığını ayrıca okul istatistikleri ile ülkenin ekonomik verilerinin sınıflandırılmasına dikkat ettiğini belirtmiştir.[63] Şüphesiz ki söz konusu yıllarda İzmir'de bulunan Cuinet'in eseri eğitim verileri açısından kayda değer bilgiler içermektedir. Ancak İbrahim Tellioğlu'nun da belirttiği gibi eser aynı zamanda metodolojik olarak büyük tutarsızlıklar da içermektedir.[64] Cuinet'in eseri bu açıdan değerlendirildiğinde yazarın özellikle Müslüman mektepleri konusunda verdiği bilgilerin yanlışlıklar ve çelişkiler içerdiği görülmektedir. Cuinet, Müslümanlara ait mektepleri şöyle sıralamıştır[65]:

*"**Mekteb-i idadiye, Yüksek Öğretime Hazırlık:** 150 Öğrenci*
***Mekteb-i Rüşdiye, Ortaöğretim:** 160 Öğrenci*
***Darül Müsselimin, Yüksek İslam Eğitimi (Hukuk ve Teoloji):** 10 Öğrenci*
Mekteb-i Teraki, Kuruluş 1886: 46 Öğrenci
***Mekteb-i Hamidiye, Yüksek Öğretime Hazırlık:** 200 Öğrenci*
Mekteb-i Teşiliye, Yüksek Öğretime Hazırlık: 250 Öğrenci
Mekteb-i Namaziye, İlk ve Orta Bölümleri Var: 260 Öğrenci
***Mekteb-i Memduhiye, Yüksek Öğretime Hazırlık:** 140 Öğrenci*
***Mekteb-i Mecidiye, Kız Okulu (İlk ve Ortaokul):** 100 Öğrenci"*

62 *Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonundan Kartpostallar ve Vital Cuinet'in İstatistikleri ve Anlatımlarıyla-Bir Zamanlar İzmir*, Editör: Osman Köker, Birzamanlar yay., 1. baskı, İstanbul, 2009, s. 30.

63 Şenay Atam, "Vital Cuinet'e Göre XIX. Yüzyıl Sonlarında Balıkesir'in İdari, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, S. 4 (2020), s.370.

64 İbrahim Tellioğlu, "Vital Cuinet'e Göre Karadeniz Bölgesinin Nüfusu", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 3 (1998), s. 102.

65 *Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonundan Kartpostallar ve Vital Cuinet'in İstatistikleri ve Anlatımlarıyla-Bir Zamanlar İzmir*, s. 30.

Cuinet bu dokuz mektebin Osmanlı hükümeti tarafından kurulduğu ve masraflarının hükümet tarafından karşılandığını belirtmiştir. Ayrıca sıbyan mekteplerini kastederek *"İzmir şehri ve dolaylarında"* erkek çocuklar için 30 mektep olduğunu bildiren yazar, camilerin ekleri durumunda olan bu mekteplerin masraflarının Şeyhülislam tarafından dinsel kurumlara sağlanan gelirlerden karşılandığını, toplam öğrenci sayısının da 1500 olduğunu söylemiştir. Cuinet eserinin bir bölümünde Müslümanların ilköğretiminde hiç kız öğrenci bulunmadığını ileri sürerken ilerleyen satırlarda *"Mekteb-i Mecidiye"*de hem ilk hem de ortaokul kademelerinin bulunduğunu, öğrenci sayısının da 100 olduğunu belirtmiştir[66].

Öncelikle belirtmek gerekir ki Cuinet'in konu aldığı yıllarda Müslüman tebaanın eğitimi yeni bir yapılanma içerisindeydi. Kademelendirme her ne kadar 1869 tarihli Maarif Nizamnamesi'yle biçimlendirilmeye çalışılmış olsa da bunun taşraya yansımaları henüz yeni yeni gerçekleşiyordu. Dolayısıyla hem modern eğitim kurumlarının kendi arasındaki kademelendirmesi hem de geleneksel eğitim kurumlarının özellikle de medreselerin bu kademeler karşısındaki durumu çok net değildi. Bu muğlaklığın Cuinet'in eserine de yansıması kaçınılmaz olmuştur. Ayrıca Cuinet'in Müslüman mektepleri hakkında bilgi toplarken ve/veya bunları kaleme alırken bilerek ya da bilmeyerek yaptığı hata ve yanlışlar söz konusudur. Mekteplerin bazılarının isminin yanlış yazılması bir yana hem Mekteb-i İdadi'nin hem de ibtidâi mektep durumundaki Hamidiye, Teslihiye, Memduhiye mekteplerinin *"Yüksek Öğretime Hazırlık"* olarak tanımlanması ve bu mekteplerin tümünün birden *"Ortaöğretim"* içerisinde ele alınması, o dönemin İzmir'indeki eğitimin manzarasından uzak bir tablo çizmektedir. Ayrıca mekteplerin finansmanı konusunda verdiği bilgiler gerçeği yansıtmamaktadır. Yine eserin konu aldığı zaman diliminde İzmir'de en az on tane medrese bulunduğu halde sadece bir tanesinden söz edilmesi, *"ilköğretim"* seviyesinde hiç kız öğrencinin olmadığı bilgisi de eserin güvenilirliğini zedelemektedir. Zira Aydın Vilâyeti salnamelerine göre Mecidiye İnas Mektebi'nin 1881 yılında 150, Namazgâh İnas İptidaî Mektebi'nin de 1891 yılında 160 kız öğrencisi vardı. 1878 yılında açılan Sahiliye Mektebi'nde kız ve erkek öğrenciler birlikte okuyordu.[67] 1888-1889'da da kız öğrenciler için bir de rüştiye mektebi açılmıştı.

66 *A.g.e.*, s. 30-31.

67 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 118, 120-121.

3.1. Maarifin Yönetimi, Denetimi ve Finansmanı

1869 tarihli Maarif Nizamnamesi vilâyetlerde de maarif teşkilatları kurulmasını öngörmüştü. Maarif Nezareti'nin şubesi ve icra vasıtası olarak vilâyet merkezlerinde kurulacak olan *"Meclis-i Maarif"*ler *"Maarif Müdürü"*nün başkanlığında çalışacaktı.[68] Maarif müdürleri ile yardımcıları eğitim konusundaki çalışmaların yürütülmesi, ıslahatların hayata geçirilmesi, Maarif Nezareti'nden gelecek emirlerin yerine getirilmesiyle görevliydi. Ayrıca vilâyette bulunan mektep ve kütüphaneleri teftiş etmek, vilâyet maarif tahsisatının usulünce kullanılmasını sağlamakla yükümlüydü.[69] Maarif Müdürlüklerinin kurulması her ne kadar yasal bir hükme bağlanıp 1871 yılında yürürlüğe giren Vilâyet Nizamnamesi'nde vilâyet teşkilatı içerisine alınsa da bu müdürlüklerin kurulması hemen gerçekleşmedi. Bu da vilâyetlerde yapılması düşünülen ıslahatların hayata geçmesinde aksaklıklara yok açtı.[70]

Aydın Vilâyeti'nin maarif idaresine ilişkin ilk bilgilere 1879 tarihli Aydın Vilâyeti Salnamesi'nde rastlanmaktadır.[71] Verilen bilgiye göre vilâyette bir başkanın yanı sıra altı üyeden oluşan bir *"Maarif Komisyonu"* oluşturulmuştu. Her ne kadar Komisyon Başkanı Evliyazade Hacı Muhammed Efendi için *"Maarif Müdürü"* unvanı kullanılmamış olsa da bu kişinin eğitim işlerinin başındaki kişi olduğu açıktır. Aynı yıl maarif idaresinin çok sade olduğu ve kâtiplik görevinin Şerif Efendi tarafından yürütüldüğü anlaşılmaktadır.[72]1882 yılında diğer pek çok vilâyetle eşzamanlı olarak Aydın Vilâyeti'nde de bir *"Maarif Meclisi"*nin kurulması gerçekleşmişti.[73] Aynı süreçte *"Maarif Müdürü"* unvanıyla kayıtlara geçen ilk kişi Hüseyin Efendi'dir.[74]

Zamanla maarif idaresi personelinin arttığı anlaşılmaktadır. Nitekim Vilâyet Maarif Müdürü olarak Menemenlizade Tahir Bey'in görev yaptığı 1891 yılında Maarif Muhasebe Kaleminde Muhasebeci Mustafa Şükrü Efendi, Kâtip Ali Efendi, Sandık Emini Remzi Efendi, Muhasebe Memuru Refiki Ali Efendi, Tahsildar Mehmet Efendi ve Odacı Hurşid Ağa görev yapıyordu.[75]

Halid Ziya Uşaklıgil, İzmir İdadisi'nde öğretmenlik yaptığı 1890'lı yıllarda maarif müdürlerinin İzmir'in kültür hayatına önemli katkılar sunan, gerçekten saygıya değer ve seçkin kişiler olduğunu belirtmiştir. Müdürler içerisinde özellikle Menemenlizade Tahir Bey gerek karakter özellikleri gerekse de yetenekleri ve şair kişiliğiyle İzmir'de çok sevilmişti. Onun erken ölümünün ardından yerine gelen Tahsin Bey son derece zeki, cesur ve çalışkandı.[76] Tahsin Bey'den sonra 1892 yılında Selanik Maarif Müdürü Emrullah Efendi Aydın Maarif Müdürlüğü görevine atandı. Emrullah Efendi özellikle yeni usulde eğitim veren ibtidâi mekteplerle kız rüştiye mekteplerinin açılması için yoğun çaba sarf etti. 1893 yılında Aydın Maarif Müdürlüğü görevine gelen İsmail Naili Bey ise 1908 yılına kadar bu göreve devam etti. Onun görev yıllarında maarif idaresinin birimleri ve personel sayısı daha da arttı.[77] Nitekim 1899 yılındaki kadro listesi incelendiğinde müzelerde görev yapan personelin de bu müdürlüğün kapsamında olduğu görülmektedir. 1901 yılında bu tablo büyük oranda aynı kalmıştı.[78]

68 Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 90-91.
69 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 91.
70 Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 39.
71 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 92.
72 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1296 [M. 1879], s. 48; Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 92.
73 Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 46-47.
74 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1300 [M. 1883], s. 81; Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 92.
75 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- R.1307 [M. 1891], C. I, s. 97, 107.
76 Halid Ziya Uşaklıgil, *Kırk Yıl*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1987, s. 279-281.
77 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 93-95.
78 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1319 [M. 1901], s. 46.

1899 (1317) yılında Aydın Vilâyeti Maarif İdaresindeki Memuriyetler[79]	
Memuriyet	**Görevlinin Adı**
Maarif Müdürü	İsmail Naili Bey
Tahrirat Kâtibi	Ali Rıza Efendi
Muhasebe Memuru	Abdülaziz Efendi
Muhasebe Memuru Refiki	Mustafa Azmi Efendi
Matbaalar Müfettişi ve Kütüb ve Resail Muayene Memuru	Midhat Efendi
Matbaalar Müfettişi ve Kütüb ve Resail Muayene Memuru	Yako Efendi
Fahri Almanca Kütüb ve Resail Muayene Memuru	Çörekci Oğlu Nikolaki Efendi
Sandık Emini	Mehmed Kadri Efendi
Bergama Fahri Müze Memuru	Dimitri Çolakidi Efendi
Balatcık Fahri Müze Memuru	Kanas Efendi
Tahsildar	İsmail Hakkı

Vilâyetlerdeki maarif işlerinin en önemli organlarının başında, maarif müdürlükleriyle iç içe olan ve Maarif Vekâleti'nin vilâyetlerdeki şubesi durumundaki maarif meclisleri geliyordu. 1869 tarihli Maarif Nizamnamesi'yle kurulması öngörülen bu meclislere genellikle Maarif Müdürleri, istisnai olarak da valiler başkanlık ediyordu. Maarif Nezareti'nin aldığı kararları vilâyetlerde uygulamakla görevli Vilâyet Maarif Meclisleri, görev alanlarında eğitimle ilgili konuları tartışarak karara bağlardı.[80]

1882 yılında diğer pek çok vilâyetle eşzamanlı olarak Aydın Vilâyeti'nde de bir *"Maarif Meclisi"*nin kurulması için Bab-ı Âli'ye bir tezkere sunulmuştu.[81] 1883 yılında *"Maarif Müdürü"* olarak Hüseyin Efendi'nin başında bulunduğu *"Maarif Meclisi"*nde Müfettiş Ali Bey'in yanı sıra müderrislerden Çelebizade Hacı Halil Efendi, Balcı Osman Efendi, Hafız Ahmet Efendi, Muhasebe Kâtibi Ali Bey, Necip Efendi ile Kâtip Şerif Efendi ve Tahsildar Mehmet Efendi bulunuyordu.[82] Bu meclisler, üye sayısı yıllara göre değişse de dönem boyunca maarif idaresinin önemli bir karar organı olarak varlığını korudu.

Yıl	Vilâyet Maarif Meclisi Üyeleri
1891[83]	Reis Maarif Müdürü Menemenlizade Tahir Bey, Mahmud Esad Efendi, Abdurrahman Efendi, Tevfik Nevzad Bey, Şerif Efendi, Remzi Efendi
1901[84]	Reis Maarif Müdürü İsmail Naili Bey, Pirinççizade Fehmi Efendi, Mekteb-i İdadi Müdürü Abdi Namık Efendi, Maarif Muhasebe Memuru Aziz, Arasta Kethüdası Damadı Hacı Hafız Mehmet Efendi, Sahlepçizade Damadı Şükrü Bey
1908[85]	Reis Maarif Müdürü Naili Bey, Maarif Muhasebe Memuru Aziz Efendi, Mekteb-i İdadi Müdürü Yusuf Rıza Efendi, Yemiş Tüccarından Atıf Bey, Sahlepçizade Damadı Şükrü Bey, Yemişçi Tahir Efendi'nin Biraderi Hüsnü Efendi, Hadika-yı Maarif Mektebi Müdürü Yüzbaşı Lütfü Bey, Menba-yı Füyuzat Mektebi Müdürü Mahmut Efendi, Darüttedris Müdürü Osman Efendi

79 *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*-2.Def'a, 1317 [M.1899], s.974.
80 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 99.
81 Bayram Kodaman, *a.g.e.*, s. 46-47.
82 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1300 [M. 1883], s. 81; Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 92.
83 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- R.1307 [M. 1891], C. I, s. 107.
84 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1319 [M. 1901], s. 46.
85 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1326 [M. 1908], s. 46.

1879-1908 yılları arasında yayımlanan Aydın Vilâyeti salnamelerinde kazalarda görev yapan memur listeleri incelendiğinde maarifle ilgili bir memuriyete rastlanmamaktadır. Kazalardaki eğitim işlerinin ise memurlar, eşraf ve halktan oluşan Kaza Maarif Meclisleri/Kaza Maarif Komisyonu eliyle yürütüldüğü anlaşılmaktadır. Bu meclis ve komisyonlara müftülerin başkanlık etmesine sıkça rastlanmaktadır. Gelir ve giderlerin kayıt ve harcama işlemlerini yürütmek için çoğu komisyonda kâtip ve sandık emini vardır. Hacı/hafız gibi dinî sıfatlar taşıyan kişilerin yanı sıra kimi yerlerde muallimler de bu meclis ve komisyonların üyesi olmuştur. Gayrimüslim üyelere ise istisnai olarak rastlanmaktadır.

Kaza Maarif Meclisleri/Komisyonları Azâları		
Kaza	**1891 Yılı[86]**	**1905 Yılı[87]**
Tire	Maarif Komisyonu: Reis Müftü Efendi, Azâlar Hacı Mustafa, Kâmil, Hacı Hafız Ali ve Ahmet Efendiler	Maarif Komisyonu: Reis Ali Efendi, Azâlar Tahir, Şerif, Hacı Musa, Hafız Mehmet, Tahrirat Kâtibi Şükrü Efendiler, Kâtip Ahmet Şükrü Efendi
Bergama	Maarif Meclisi: Reis Mehmet Nuri Efendi, Azâlar Hacı Mehmet, Ali Necip, Mustafa ve Halil Efendiler, Kâtip Emin Efendi	Maarif Komisyonu: Reis Hacı İzzet Efendi, Azâlar Mehmet, Halil Ahmet Efendiler, Kâtip ve Sandık Emini Hüseyin Efendi
Urla	Maarif Komisyonu: Reis Osman Bey, Azâlar Emin, Osman, İrfan, Hasan, Hacı Emin Mehmet Efendiler, Sandık Emini Kâzım Efendi	Maarif Komisyonu: Reis Osman Bey, Azâlar, Kâzım, Veliüddin, Mehmet Fehmi Efendiler ile Alacalı Hüseyin Ağa, Kâtip ve Sandık Emini İbrahim Efendi
Menemen	Maarif Komisyonu: Reis Naib Efendi, Azâlar Baki, Tabib Mehmet Hüsnü, Nâkib, İsmail, Hacı Mustafa Hüseyin Efendiler, Kâtip İbrahim Efendi	Maarif Komisyonu: Reis Müftü Efendi, Azâlar Hafız Mehmet, Ahmet, Bekir Münir, Rıfat Efendiler, Kâtip ve Sandık Emini Şemseddin Efendi
Çeşme	Maarif Komisyonu: Reis Şaban Efendi, Azâlar Ahmet Ragıp, Mustafa, Yahya Efendiler ile Osman Ağa	Maarif Komisyonu: Reis Şaban Efendi, Azâlar Ali, İtah (?) Efendi, Kâtip ve Sandık Emini Ali Efendi
Seferihisar	Maarif Komisyonu: Reis Müftü Efendi, Azâlar Mustafa Efendi, Rauf Bey, Bekir Ağa	Reis Telgraf Müdürü Efendi, Azâlar Mekteb-i Rüştiye Muallimi, Mustafa, Akif, İbrahim Efendiler, Kâtip Ali Rıza Efendi
Kuşadası	Maarif İdaresi: Reis Müftü Efendi, Azâlar Hasan ve Ahmet Efendiler ile Abdülgâni Bey. Sandık Emini Rüştü Efendi	Maarif Komisyonu: Reis Müftü Efendi, Azâlar Hasan Bey, İbrahim Ağa ile Rüştiye Muallimi Salih, Ahmet, Şekib Efendiler (Bir âzalık münhall), Kâtip ve Sandık Emini İbrahim Efendi
Ödemiş	Maarif Komisyonu: Reis Müftü Efendi, Azâlar Hacı Kadir Ağa, Hacı Hafız Halil Efendi. Kâtip ve Sandık Emini Şerif Efendi	Maarif Komisyonu: Reis Müftü Efendi, Azâlar Abdurrahman, Hacı Mehmet, İbrahim, Hüseyin, Burgaki ve Agop Efendiler, Kâtip Rıza Efendi
Bayındır	Maarif ve Nafia ve Suyolu İdaresi: Reis Nuri Efendi, Azâlar Hüseyin, Tahsin, Süleyman, Hacı Yusuf Efendiler. Kâtip Mustafa Efendi	Maarif Komisyonu: Reis Mehmet Efendi, Azâlar Mehmet Tevfik, Hüseyin, Ali Efendiler, Kâtip İbrahim Efendi
Foçateyn	Maarif İdaresi: Reis Hafız Mehmet Efendi, Azâlar Mustafa, Hafız Hasan, Hafız Edhem ve Hacı Veli Efendiler	Maarif Komisyonu: Reis Sadık Bey, Azâlar Halil ve Hafız Nuri Efendiler ile Refik Bey
Karaburun Kazası	1891 yılında nahiye idi.	Maarif Komisyonu: Reis Mehmet Efendi, Azâlar Süleyman Rıfat, (?), Halil, Mehmet Baki, Ahmet Efendiler
Nif [Kemalpaşa] Kazası	1891 yılında nahiye idi.	Maarif Komisyonu: Reis Hafız Osman Efendi, Azâlar Ali, Latif, Hafız Osman, Ahmet, Hüsnü Efendiler

86 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- R.1307 [M. 1891], C. I, s. 111, 113, 115, 117, 119, 121, 122, 124, 126, 127.

87 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1323[M. 1905], s.104-105, 114, 121, 126, 135, 142, 150, 154, 160, 163, 172, 180.

1891 yılına ait kayıtlar incelendiğinde nahiyelerde maarif komisyonlarının henüz kurulmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim söz konusu yılda doğrudan İzmir kazasına bağlı olan Birunabad, Seydiköy, Karaburun ile Tiryanda ve Torbalı nahiyelerinde maarif komisyonlarına dair bir bilgi verilmemiştir. Bunun tek istisnası doğrudan İzmir kazasına bağlı olan Nif (Kemalpaşa) nahiyesidir.[88] Nahiyelerde maarif komisyonlarının kurulması ve eğitimin organize edilmesinde rol alması ise sonraki yıllarda gerçekleşmiştir.

19.yy sonlarından itibaren, hatta sonraki dönemlerde de özellikle temel eğitim alanındaki başlıca sorun kaynak yetersizliği olmuştur. Bu alandaki masraflar esas olarak mahalle/köy halkının üzerindeydi. Ayrıca başka bazı kaynaklarla da temel eğitime destek sağlanmaya çalışılıyordu. Varsa avarız parasından belirli olmayan bir hisse, hayır için vasiyet edilen paralardan hisse, bağışçılardan toplanan kurban derisi ve fitreler, salmalar, öğrencilerden alınan ücretler ile varsa evkafdan alınabilen *"evkaf-ı münderise"* gelirleri bu kaynaklar arasındaydı.[89]

1902 yılı Aydın Vilâyeti Salnamesi'nde İzmir'in kazalarından toplanan vergilerin çizelgeleri incelendiğinde maarif gelirlerinin bazen *"Maarif"* veya *"Maarif Hissesi"* adı altında müstakil olarak gösterildiği, bazı çizelgelerde ise *"Maarif ve Menafi"* olarak verildiği görülmektedir. Ayrıca maarif için elde edilen gelirlerin ayrı ayrı yazılmasına da rastlanmaktadır. Buna göre aşar, bedel-i askeri vb. vergilerden maarif için kesinti yapıldığı, müsakkafât (vakıf taşınmazlarından elde edilen gelir) gelirlerinden de maarife pay ayrıldığı anlaşılmaktadır.

İmparatorluğun genelinde olduğu gibi İzmir'de de Müslümanlara ait okullar devlet tarafından denetleniyordu.[90] Denetim konusu yeni mekteplerin açılmasıyla gündeme gelmiş Tanzimat Dönemi'nde bu konuda yasal düzenlemeler yapılmıştı. Buna rağmen vilâyetlere Maarif Müfettişlerinin atanması 1880'li yıllarda gerçekleşebilmişti. Aydın Vilâyeti'ne Maarif Müfettişi atanmadan önce 1880 yılında, Darülmuallimin Müdürü Hafız Sadık Efendi sıbyan mekteplerini teftiş etmekle görevliydi. Kısa süre sonra Aydın Vilâyeti Maarif Müfettişliği'nin kurulduğu ve 1882 yılında bu görevde Ali Bey'in bulunduğu görülmektedir. Sonraki yıllarda vilâyete bağlı kazaların çoğuna temel eğitim kurumlarını denetlemek üzere *"Mekâtib-i İptidaiye Müfettişleri"* görevlendirilmiştir. 1901 yılında köy mekteplerinin denetimi için Aydın Vilâyeti nezdinde ayrıca *"Kura Mekâtib-i İptidaiye Müfettişi"* bulunuyordu.[91]

1902 [R.1318] Yılında İzmir'in Kazalarında Maarif İçin Elde Edilen Gelirler[92]

Kaza	Toplam Vergi (Kuruş)	Maarif Geliri (Kuruş)
Ödemiş	4.168.274	18.829
Urla	1.791.005	82.000[93]
Bayındır	2.077.020,30	42.121,15
Bergama	5.673.825	282.725[94]
Tire	3.283.280	56.344[95]
Çeşme	2.918.194	58.122
Seferihisar	739.570	2.387
Foçateyn	1.056.808,29	20.138
Karaburun	2.275.987	3.295
Kuşadası	1.395.505	8.315
Menemen	3.014.225	70.214
Nif	2.947.159	213.088

88 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- R.1307 [M. 1891], C. I, s. 128-130.

89 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2014)*, Pegem Akademi, 26. baskı, Ankara, 2014, s. 228.

90 Halil Özeçoğlu, *a.g.t.*, s. 518.

91 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.106-107; Ayten Can Tunalı, "Hasan Fehmi Paşa'nın Aydın Valiliği Döneminde Eğitim-Öğretimde Düzenlemeler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46/1 (2006), s. 150.

92 Bu tablo *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1321 [M. 1903], s.109, 117, 124, 131, 140, 148, 153, 160, 164, 172, 180, 185'teki verilerin birleştirilmesiyle oluşturulmuştur.

93 Orijinal metinde bu vergi *"Maarif Hisse-i İanesi"* olarak değil *"Menafi ve Maarif"* vergisi olarak geçmektedir.

94 Bergama'da farklı kalemler üzerinden tahsil edilen toplam maarif gelirleri (Vakıf gelirleri ile öşür, bedel-i askeri vb. vergiler alınan maarif hisseleri)

95 Bu gelirler aşar vergisi üzerinden yapılan kesintiler ile müsakkafât gelirlerinin toplamıdır.

3.2. Temel Eğitim

Tanzimat'ın ilanından sonra kurumlar düzenlenirken *"sıbyan mektepleri"*nin yapısına çok fazla dokunulmamıştı. Yine de 1847'de bu konuda bir talimatnâme yayınlanarak düzenlenme girişiminde bulunuldu. Bu talimatnâmeye göre sıbyan mektepleri rüştiye mekteplerine temel olacak ve rüştiye mekteplerine öğrenci yetiştirecekti. Çocukların okula başlama yaşı en az 4 en çok 7 olacaktı. Dersler Elifba, Amme Cüz'ü ve öteki Cüzler, Türkçe Lûgat, Ahlak, Yazı, İlm-i Hal, Türkçe, Tecvid, Kur'an-ı Kerim, Hıfz-ı Kur'an-ı Kerim olacaktı. Falaka ve dayak cezasının yasaklandığı bu talimatnâmede, sıbyan mektebi hocalarıyla ilgili bir kayıt ise yoktu.[96] Aynı yıl sıbyan mekteplerinin hocaları için çıkarılan bir talimatta ise, bu hocalara yardımcı ve yol gösterici olarak müfettişler görevlendirileceği, bu müfettişlerin hocalara yeni ve kolay öğretim yöntemlerini öğreterek rehberlik yapacağı belirtilmişti. Sıbyan mektebi hocalarının bir çeşit hizmetiçi eğitim yoluyla yeni öğretim yöntemlerini öğrenmesini öngören bu talimatla ayrıca hocaların verdikleri hizmet karşılığında velilerden ücret alacağı ancak devletin de bu kişilerin uygun şartlarda yaşayabilmesi için maaş yönünden katkı yapacağı belirtilmişti.[97]

1869 tarihli Maarif Nizamnâmesi sıbyan mekteplerini kaldırmıyor ama onların yanı sıra *"İbtidai Mektep"* adıyla yeni tip bir okulu eğitim sisteminin içine sokuyordu. Bu temel eğitim kurumları zamanla sıbyan mekteplerinin yerini alacak, sıbyan mektepleri de ibtidâi mekteplere dönüştürülecekti.[98] Sıbyan mekteplerinin ıslahı veya yeni usulde öğretim yapan ibtidâi mekteplerin açılması için ilk esaslı girişim 1870 yılında başlamıştı. Sadece İstanbul'u değil bütün imparatorluğu kapsaması düşünülen bu girişimle ilk olarak ders kitaplarının öğrenciye uygun olarak yeniden hazırlanması ve okumanın kısa sürede öğretilmesi ele alınmıştı.[99]

Sıbyan mekteplerinden ibtidâi mekteplere geçişte amaç sadece bir isim değişikliği değildi. Gerçekte amaçlanan geleneksel, eski usûl (usûl-ü atîka) öğretim yöntemlerinin yerine yeni usûl (usûl-ü cedîde) öğretim yöntemlerinin hayata geçirilmesiydi. Bu usûl önceleri sıbyan mekteplerinde uygulanmaya çalışılmış ancak başarılı olunamamıştı. Bunun üzerine bir yandan sıbyan mekteplerindeki dönüşüm sağlanmaya çalışılırken, diğer yandan da yeniliklerin kolayca uygulanabileceği ibtidâi mekteplerin açılması kararlaştırılmıştı.[100] Usûl-ü cedîdede; ders araç ve gereçleri konusunda yenileşme ve özellikle muallimlerin geleneksel öğretim yöntemlerini bırakıp yeni ve etkili öğretim yöntemlerini uygulaması esastı. Usûl-ü cedîde ile öğretim yapan ibtidâilerde sıra, muallim masası, kara tahta, harita ve yer küresi ders araç gereci olarak kullanılıyordu. Yine bu mekteplerde, öğrenim gören çocuklar çok kısa zamanda okuyup yazmakta ve olgunluk kazanabilmekteydi. Bu yöntemin diğer esasları ise şunlardı: Öncelikle, ibtidâi mekteplerin kendine özgü öğretmenleri olacak, mahalle imamı ve karısı öğretmenlik yapamayacaktı. İlkokullar medreseden ayrılacaktı. Öğretmenler hediye değil maaş alacaktı. Okuma-yazma öğreniminde *"heceleme"* usulü terk edilerek *"usul-ü savtiye"* ve *"meddiye"* denilen yeni usul okuma yöntemi uygulanacaktı. Bu usulde, her harf ayrı ayrı değerlendirilerek harf üzerinden öğretim yapılacaktı. Kitaplar öğrencilerin yaşına uygun olacaktı. Sadece okumaya değil aynı zamanda yazmaya da önem verilecekti. Kızlara da yazı öğretilmesi önemseniyor ve onlar için de ayrı okullar açılması düşünülüyordu.[101]

96 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.7-8.

97 Yahya Akyüz, "Türkiye'de Çağdaş Anlamda Öğretmenlik Mesleğinin Doğuşu", *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye yay., Ankara, 2002, s. 18.

98 Yasin Kayış, *Aydın Vilâyeti Salnâmeleri'nde Torbalı ve Sultan II. Abdülhamid'in Hayır Eserleri* , Torbalı Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2012, s. 126.

99 Bayram Kodaman, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, s. 64.

100 Ertan Gökmen, "Aydın Vilâyetinde Sıbyan Mekteplerinin İbtidâi Mekteplere Dönüştürülmesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 20 (2006), s. 150.

101 *A.g.e.*, s. 155; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2014)*, s. 209.

Sıbyan mekteplerinden ibtidâi mekteplere dönüşümün İzmir'e ilk yansıması 1872 yılında gerçekleşti. O tarihlerde İzmir'deki sıbyan mektebi sayısı 15 civarındaydı.[102] 1872 yılının Ekim ayında, yeni usulde eğitim yapan mekteplerin açılması için girişimlere başlanmış ve ilk olarak 1873'te Tilkilikteki Teshiliye Mektebi açılmıştı. Bu mektebi daha sonra Arapfırını, Yavançeşme ve Namazgâh mektepleri izledi.[103]

Eğitim alanında çabalar sürerken 1876 yılında Sultan II. Abdülhamit'in tahta çıkması, çalışmalara yeni bir ivme kazandırdı. Çünkü Tanzimat Dönemi bir eğitim sistemi oluşturulmuş olsa da eğitim gelişmeleri genellikle İstanbul'la sınırlı kalmış, imparatorluğun geneline yayılamamıştı. Sistemin tüm imparatorluğu kapsayacak biçimde uygulanması ise II. Abdülhamid döneminde olacaktı.[104] Yeni padişah da kendinden öncekiler gibi -hatta çok daha fazla- eğitime önem veriyordu. Buna bağlı olarak sultanın üzerine durduğu çalışmaların başında eğitim gelecekti. Nitekim sultan 1876'da tahta çıktığında imparatorluk çapında 18.940 olan *"ilkokul"* (Sıbyan mektebi ve ibtidâi mektep) sayısı[105] 1900 yılında 29.130'u bulacaktı.[106]

Sultan Abdülhamid Döneminin başlarında, 1882'den sonra, Maarif Nezâreti tercihini yeni usûl (usûl-ü cedîde) eğitim veren *"İbtidâi Mektepler"*in ağırlık kazanması yönünde belirlemişti. Bu tarihten sonra pek çok sıbyan mektebi, ibtidâi mektebe dönüştürülmeye başlandı. Aynı süreçte ibtidâi mekteplere öğretmen yetiştirmek için öğretmen okulları (Darülmuallimler) de açıldı.[107]

1876'dan sonra temel eğitim veren okullara artık *"Sıbyan Mektebi"* yerine *"İbtidâi Mektep"* deniliyor olsa da, gerçekte sıbyan mekteplerindeki dönüşüm yavaş ilerliyordu.[108] Yeni açılan ve *"usûl-ü cedide"* tarzında eğitim veren mektepler Maarif Nezareti'ne bağlı olduğu halde Evkâf (Vakıflar) Nezaretine bağlı mektepler eski usulde eğitim vermeye devam ediyordu. Maarif Nezareti'nin temel eğitim alanında yaptığı düzenlemeler bu mektepleri hemen hiç etkilemiyor, bu mekteplerdeki hocalar eğitim öğretim alanındaki yeni gelişmelere kayıtsız kalıyor ya da onları engellemeye çalışıyordu.[109]

1879 yılında İzmir şehrinde küçük çocuklara eğitim veren mekteplerde 4000 çocuk eğitim alırken, bunlardan yalnızca 800'ü Müslümanların çocuklarıydı.[110] Halil Rıfat Paşa'nın Valilik görevinde bulunduğu 1884-1885 yıllarında[111] şehirdeki beşer sınıflı (tam teşkilli) ilk mektep sayısı beş-altı civarındaydı.[112] 1892-93 yılında da sayısal ağırlık hâlâ sıbyan mekteplerinden yanaydı. Nitekim söz konusu yılda Aydın Vilâyeti çapındaki *"Sıbyan Mektebi"* sayısı 2.121 iken, *"İbtidâi Mektep"* sayısı ancak 420'ye çıkarılabilmişti.[113] Öte yandan sayıları yavaş da olsa artmakta olan bu okulların, eğitim kalitesi istenenin çok altındaydı. Yeni usulde eğitim vermeleri için ibtidâi mekteplere dönüştürülen sıbyan mektepleri ise yeni anlayışa bir türlü uyarlanamamıştı.

Merkezi yerlerdeki ibtidâi mekteplerde *"usûl-ü cedide"* üzerine eğitim verilmesinde bir ölçüde başarılı olabilen vilâyet yönetimi, özellikle kazalarda ve köylerdeki dönüşümü bir türlü sağlayamamaktan yakınıyor ve bu mekteplerde verilen eğitimin öğrencilere bir parça bile faydasının olmadığını belirtmekten çekinmiyordu.[114]

Aslında ibtidâi mekteplerde görev yapacak muallimlerin Darülmuallimin (Öğretmen Okulu) mezunu olması gerekiyordu. Ancak mezun olan muallimler bu ihtiyacı karşılamaya yetmiyor; eskiden olduğu gibi pek çok yerde derslere cami

102 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 28.

103 Tuncer Baykara, *İzmir Şehri ve Tarihi*, s. 141.

104 İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 75.

105 Yusuf Tekin, *a.g.e.*, s. 129.

106 İlhan Tekeli-Selim İlkin, *a.g.e.*, s. 75; Yusuf Tekin, Sultan Abdülhamid döneminin sonuna kadar 5000 yeni *"ilkokul"* açıldığını, 10.000 civarında sıbyan mektebinin de *"usul-ü cedid"* tarzında eğitim vermek üzere dönüştürüldüğünü belirtmektedir: Yusuf Tekin, *a.g.e.*, s. 129.

107 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.7-8.

108 *A.g.e.*, s.28.

109 Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 226.

110 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1296 [M. 1879], s.75.

111 Mehmet Ali Keskin, *İzmir Valileri*, Memleket yay., İzmir, 1992, s. 53.

112 M. Kâmil Dursun, *İzmir Hatıraları*, Yayına Hazırlayan: Ünal Şenel, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994, s.2.

113 Ertan Gökmen, *a.g.m.*, s. 157.

114 *A.g.m.*, s. 157.

imamlarının girmesi sürüyor, nitelik açısından yetersiz pek çok kişi ibtidâi mekteplere atanıyordu.[115] Valilik dahi bu durumdan yakınıyor, köy imamlarının halktan muallimlik ve imamlık adı altında erzak toplamakta oldukları halde belirli bir işle görevlendirilmedikleri için görevlerini önemsediklerinden şikâyet ediyordu.[116] Öğretmen sorununun yanı sıra ibtidâi mekteplerin düzensiz ve programsız eğitim vermesi, muallimlerin çoğunun yeterli bilgiye sahip olmaması, öğretimin ezbere dayalı olması da eleştiri konusuydu.[117]

İzmir merkezindeki ibtidâi mekteplerle ilgili sorunların kaza ve nahiyelerde de çok farklı olmadığı görülmektedir. Dönemin basınına yansıyan haberlere göre; bu mekteplerde öğrencilere kaliteli eğitim verilememekte, mektepler yeterince denetlenmemekteydi. Ayrıca, halk çocuklarını okula göndermekte ilgisiz davranıyor, öğrencilerin kahve pişirme gibi ayak işlerinde kullanılması ve öğrencilere dayak atılması sürüyordu. Mektep binaları sağlıksız, sınıflar kalabalıktı. Öğretmen maaşlarının düşüklüğü ve maaşların ödenmesindeki gecikmeler de ayrı bir sorundu.[118] Öte yandan maarif idaresinin ıslah çalışmalarına rağmen vakıfların mektepler üzerindeki nüfuzu devam ediyordu. Bunun da en önemli nedenlerinden biri maarif idaresinin köylerdeki mektep binalarının inşası ve tamiri için para tahsis edememesiydi. Pek çok köy mektebi camilerin ve vakıfların desteğiyle ayakta duruyordu.[119]

1891 tarihli Aydın Vilâyeti Salnamesi'ne göre İzmir sancağının kaza merkezlerinde ibtidâi mektepler faaliyetteydi. Buna karşın aynı kaynakta kazalara bağlı durumda olan Dikili, Nevahi-i Bergama, Ilıca-i Bergama, Kozak, Ayazmend (Altınova), Çandarlı, Kilise, Alaçatı, Çiftlikaltı (Nam-ı Diğer Yeni Nahiye), Sığacık, Ayasuluğ (Selçuk), Balyanbolu (Beydağ), Kelas (Kiraz), Birgi, Foça-i Cedid (Yeni Foça), Birunabad (Bornova), Seydiköy (Gaziemir), Tiryanda ve Torbalı nahiyelerinde ibtidâi mektep olduğuna dair herhangi bir bilgiye yer verilmemiştir. Bununla birlikte Karaburun nahiyesinin merkezinde Mehmet Tevfik Efendi'nin muallimlik yaptığı bir ibtidâi mektebe dair bilgi mevcuttur. Verilen bilgiye göre 1891 yılında bu mektebin birinci sınıfında 9, ikinci sınıfında 5, üçüncü sınıfında ise 8 olmak üzere toplam 22 öğrencisi bulunuyordu. Nif (Kemalpaşa) nahiyesinde Muallim-i Evvel Hafız Ahmet Efendi ile Muallim-i Sânî Hafız Ali Efendi'nin ibtidâi mektepte görev yaptıkları belirtilmiş ise de mektep hakkında başkaca bir bilgiye yer verilmemiştir.[120]

115 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.31; Neslihan Oytun, *a.g.t.*, s.60.

116 *A.g.m.*, s. 161.

117 *A.g.t.*, s.59.

118 *A.g.t.*, s. 66-68; "Makale-i Mahsusa/Umur-u Maarif", *Hizmet*, 18 Şubat 1890, Sayı: 325, s.2; Bu makalenin tam transkripti için bkz. Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler (1872-1922)*, C.I, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., 1. baskı, İzmir, 2001, s. 60-62.

119 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.29-30.

120 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- R.1307 [M. 1891], C. I, s. 130.

1891 Yılında İzmir'in Kazalarında Bulunan İptidai Mektepler[121]		
Kaza	**Mektebin Adı**	**Muallimleri**
Tire	Mekteb-i İbtidâiye-i Şerefiye	Muallim-i Evvel: Emin Efendi Muallim-i Sani: Ahmed Efendi Muallim-i Salis: Mehmed Efendi
	Mekteb-i İbtidâiye-i Feyziye	Muallim-i Evvel: Ali Efendi Muallim-i Sani: Abdurrahim Efendi
	Kavakdibi Mekteb-i İbtidâiyesi	Muallim-i Evvel: Hafız Ahmed Efendi Muallim-i Sani: Mehmed Efendi Muallim-i Salis: Hafız Ahmed Efendi
	İnas Mekteb-i İbtidâiyesi	Muallimesi: Semmûre Hanım Bevvab: Süleyman Ağa
Bergama	Bu kazadaki "Maarif Meclisi" üyelerinin adları[122] verildiği halde ibtidâi mektebi hakkında bir şey yazılmamıştır.	
Urla	Mekteb-i İbtidâi	Muallim-i Evvel: Ahmed Efendi Muallim-i Sani: Ahmed Efendi
Menemen	Mekteb-i İbtidâi	Muallim-i Evvel: Osman Efendi Muallim-i Sani: Mehmed Vehbi Efendi
Çeşme	Mekteb-i İbtidâi	Muallim-i Evvel: Şeyh Halil Efendi Muallim-i Sani: Hüseyin Çelebi Efendi Muallim-i Salis: Sırrı Efendi Bevvab: Tahir Efendi
Seferihisar	Mekteb-i İbtidâi	Muallim: Hafız Mehmed Efendi
Kuşadası	Mekteb-i İbtidâiye	Muallim-i Evvel: Hüseyin Efendi Muallim-i Sani: Mehmed Efendi Muallim-i Salis: Ali Efendi Muallim: Ahmed Efendi
Ödemiş	İbtidâi Mektebi	Hafız Hüseyin Efendi Muhacir Hasan ve Mehmed Efendiler
Bayındır	Feyziye Mekteb-i İbtidâiyesi Öğrenci Sayısı: 57	Muallim-i Evvel: Tahsin Efendi Kur'an Muallimi İnzimamıyla Muavin Hıfzı Efendi
	Fethiye Mekteb-i İbtidâiyesi Öğrenci Sayısı: 57	Muallim-i Sani: H Efendi
Foçateyn	Mekteb-i İbtidâiye	Muallim: Hafız Mehmed Efendi

121 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- R.1307 [M. 1891], C. I, s. 112-113, 116-117, 119, 122-123, 125-126, 128.

122 *A.g.e.*, s. 113.

Sıbyan mekteplerinden ibtidâi mekteplere dönüşümün sancılarına çözüm arayışında olan Aydın Valiliği 6 Aralık 1893 tarihinde, mekteplerin düzene sokularak, yeni usûl (*usûl-ü cedide*) eğitimin yaygınlaştırılabilmesi amacıyla sancak ve kaza yönetimlerine bir *"Tâhrirât-ı Umumiye"* ile bir de *"Ta'rifnâme"* gönderdi.[123] Bunlarda köy mekteplerinin mevcut durumu, eğitim-öğretimin başarısızlık nedenleri, dönüşümün neden gerekli olduğu ve bu dönüşümün nasıl gerçekleştirileceği tüm ayrıntılarıyla açıklanıyordu. Yapılan değerlendirmeye göre hemen her köyde ve kasabada mektep ve hoca bulunduğu, ahali de eğitim için az çok masraf ettiği halde çocuklar neredeyse hiç bir şey öğrenemiyor, az da olsa bir şey öğrenmiş olanlar büyüdükçe öğrendiklerini unutuyor ve adeta hiç okula gitmemiş gibi oluyordu. Oysa yeni usulde eğitim alanlar kısa sürede dinî ve dünyevî temel bilgi ve becerileri edinebiliyordu. *"Ta'rifnâme"*de dönüşümün *"Mekteb-i İbtidai Komisyonları"* eliyle sağlanacağı, mekteplerde görevlendirilecek olan köy imamlarının iki-üç aylık eğitime alınıp sınava tabi tutulacağı ve ancak sınavda başarılı olanların mekteplerde görevlendirileceği belirtiliyordu.[124]

Valiliğin bu adımı vilâyet çapında bir canlanma doğurmuş, merkezi yerlerde başlayan dönüşüm 1893'te kırsal kesime de yansımaya başlamıştı. Vali Hasan Fehmi Paşa'nın başlattığı bu süreçte bir yandan yeni mektepler açılırken diğer yandan 1895 yılına kadar 1878 sıbyan mektebi yeni usulde eğitim veren *"İbtidâi Mektep"*e dönüştürüldü.[125] İbtidâi mekteplerde eğitim verecek hocaların eğitilmesi de aynı süreçte hızlandırıldı.[126]

1893-1895 yıllarında üç yıl boyunca Aydın Valiliği yapan[127] Vali Hasan Fehmi Paşa Türk mekteplerinin gelişimi için yoğun çaba sarf etmişti. Mekteplerdeki umumi imtihanlarda ve mükâfat dağıtım törenlerinde bizzat bulunuyor, uzun ve değerli nutuklar veriyordu. O yıllarda birinci sınıfa başlayanlara kitap, yazı takımı, saat gibi kıymetli hediyeler veriliyordu. İkinci sınıftan beşinci sınıfa kadar olan öğrenciler *"Zikr-i Cemil"* denilen takdirnameler alırdı. Ders yılı içerisinde başarıları görülen öğrencilere sırasıyla *"aferin"*, *"tahsin"* ve *"imtiyaz"* belgeleri veriliyordu. On aferin alanlar bir tahsin, beş tahsin alanlar da bir imtiyaz belgesi almaya hak kazanıyordu. Çok sayıda imtiyaz belgesi alan çalışkan talebenin adı mektebin salonundaki iftihar levhasına asılıyor, böylece gayretleri teşvik ediliyordu.[128]

1890'lı yıllarda İzmir'deki ibtidâi mektepler için toplanan vergi ve vakıf gelirleri ile öğrencilerden toplanan *"tedris ücreti"*, muallim maaşları ile tamir, bakım ve diğer masrafları karşılamaya yetmiyordu. Bu bütçe açığı ile muallim sayısını artırmak ve yeni ibtidâi mektep açmak mümkün görünmüyordu. Buna rağmen Vali Abdurrahman Paşa'nın talimatıyla İzmir'deki ibtidâi mekteplerin tamirine ve yeni şubeler açılması için inşaatlara başlandı. Ayrıca maarife gelir getirmek için de bina yapımı teşebbüsüne girişildi.[129]

Bir yandan sıbyan mekteplerinin ıslah edilip dönüştürülmesine diğer yandan da yeni ibtidâi mektepler açılmasına çalışılırken kız çocukları da eğitim faaliyetlerinin dışında tutulmuyordu. İzmir'de bazı mekteplerde karma eğitim verilirken büyük bir kısmında ise kız ve erkek öğrenciler ayrıydı. Kız çocuklarının eğitim aldığı okullarda genellikle kadın muallimler görev yapıyordu. Örneğin Çivici Hamamı civarındaki Terakki Kız İptidai Mektebi'nin 1893 yıllındaki kadrosunda Birinci Muallime Ayşe Sıdıka Hanım, İkinci Muallime Hafız Halime Hanım, Nakış Muallimesi Madam Amalya, Bevvab (Kapıcı) ise Habib Ağa idi.[130]

123 Tâhrirât-ı Umumiye ile Ta'rifnâmenin orijinal metinleri için bkz. *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1313 [M. 1895], s. 514-526.

124 Ertan Gökmen, *a.g.m.*, s. 157-162; Ayten Can Tunalı, "Hasan Fehmi Paşa'nın Aydın Valiliği Döneminde Eğitim-Öğretimde Düzenlemeler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46/1 (2006), s. 142-145.

125 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.28-29; Ayten Can Tunalı, *a.g.m.*, s. 150.

126 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.31; Neslihan Oytun, *a.g.t.*, s.60.

127 Ayten Can Tunalı, *a.g.m.*, s. 140.

128 M. Kâmil Dursun, *a.g.e.*, s.8.

129 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 33.

130 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*, [H.] 1311 [M. 1893], s. 136.

1893 Yılında İzmir Şehrinde Yeni Usulde Eğitim Veren İptidaî Mektepler[131]						
Mektebin Adı		Mevkii	Türü	Muallim Sayısı	Öğrenci Sayısı	Kapıcı Sayısı
1.	Hamidiye Mektebi	Arap Fırını	Erkek	8	362	1
2.	Memduhiye Mektebi	Asmalı Mescid	Erkek	5	245	1
3.	Teslihiye Mektebi	Tilkilik	Erkek	6	270	1
4.	Namazgâh Mektebi	Namazgâh Civarı	Erkek	6	234	1
5.	Hamidiye Mektebi	Karantinada	Kız ve Erkek	2	40	-
6.	Sahiliye Mektebi	Karataşta	Kız ve Erkek	1	92	-
7.	Selaniklizade Mektebi	Çukur Çeşmede	Erkek	1	54	-
8.	Selaniklizade Şubesi	Yapıcıoğlunda	Erkek	1	41	-
9.	Teslihiye Şubesi	Şadırvan Camii Şerifi	Erkek	1	19	-
10.	Natırzade Mektebi	İkiçeşmelikte	Erkek	2	27	-
11.	Terakki Mektebi	Çivici Hamamı Civarı	Kız	3	210	1
12.	Mecidiye Mektebi	Namazgâh Civarı	Kız	4	179	2

1890'larda İzmir sancağında eğitimle ilgili dikkat çeken bir başka husus Sultan II. Abdülhamit'in bizzat kendi kişisel hazinesinden Tire kazası ile Torbalı nahiyesinde yaptırdığı ibtidâi mekteplerdir. Çoğunluğu 1894 yılında faaliyete geçen, diğerleri de 1908 yılına kadar peyderpey inşa edilen bu mektepler sultanın kişisel mülkü olan Çiftlikât-ı Hümayûn kapsamındaki köylerdeydi. Toplam sayısı 14'ü bulan mekteplerin tamamı iki katlıydı. Tepeköy Orhaniye Mektebi haricindekiler iki derslik ve bir muallim odasına sahipti. Çiftliklerin merkezi durumundaki Tepeköy'de inşa edilen mektep ise daha büyüktü. Farklı olarak bir derslik ve bir müfettiş odasına daha sahipti. Sultanın bu köylerde yaptırmış olduğu camilerle aynı avluda bulunan mekteplerde de derslere imamların girmesi büyük olasılıkla devam ediyordu. Çünkü söz konusu camilerde görev yapan imamlarla mekteplerdeki muallimlerin adları büyük oranda örtüşmektedir. Karma eğitimin yapıldığı bu mekteplerin tek istisnası yine Tepeköy mektebiydi. Bu mektepte kız çocukları için ayrı bir muallime görev yapıyor ve muhtemelen kız çocuklar ayrı sınıfta ders görüyordu. 1908 yılında Ertuğrul Camii avlusunda kız çocuklar için ayrı bir mektep yapılınca da kızlar Tepeköy mektebinden ayrılmış olmalıdır.[132]

Aydın Valiliği'nin kırsal kesimdeki mektep dönüşümünü hızlandırmak için bir *"Tâhrirât-ı Umumiye"* ile birlikte yayınladığı *"Ta'rifnâme"*nin bir bölümünde Çiftlikât-ı Hümâyûnda açılan mekteplerden söz ediliyor ve bu mekteplerdeki başarılı eğitim çalışmaları övülerek örnek gösteriliyordu. Bu tarifnamede belirtildiğine göre daha önce başıboş bırakılıp sonradan bu ibtidâi mekteplere başlamış olan birçok çocuk az bir zaman içerisinde dinî vecibelerle birlikte diğer gerekli bilgileri kısa bir zamanda öğreniyordu. Bu da ibtidâi mekteplerdeki yeni usul öğretim şeklinin başarılı sonuçlarından biriydi.[133] Ancak talimatnamenin kaleme alındığı 1893 yılında henüz kuruluş aşamasındaki bu mektepler için sarf edilen sözler hem bir model sunmak hem de dönemin geleneklerine uygun olarak sultanın eserlerini övmek için yazılmış olmalıdır.

131 *Aydın Vilâyeti Salnamesi,* [H.] 1311 [M. 1893], s. 135-136.

132 Yasin Kayış, *a.g.e.* , s. 131-150.

133 1313 tarihli Aydın Vilâyeti Salnâmesinde yayınlanan bu talimatnâmenin tam çevirisi için bkz. Ertan Gökmen, *a.g.m.*, s. 165-168.

Çiftlikât-ı Hümayûn Kapsamındaki Köylerde İptidaî Mektepler (1903)[134]						
	Köy	Mektebin Adı	Öğrenci Sayısı			Muallim
			Erkek	Kız	Toplam	
Tire Kazası	Rahmanlar	Hamidiye	4	2	6	Şükrü Efendi
	Yeni Çiftlik	Osmaniye	20	17	37	Mehmet Ali Efendi
	Bülbülderesi	Hamidiye	14	28	42	Mehmet Efendi
	Ayaklıkırı	Kadiri	18	8	26	Hasan Tahsin Efendi
	Işıklar	Selimiye	11	8	19	Mehmet Efendi
	Kırbaş	Rahimiye	14	6	20	Mustafa Efendi
Torbalı Nahiyesi	Tepeköy	Orhaniye	40	29	69	Veli Efendi (1.Muallim) Mehmet Efendi (2.Muallim) Sıdıka Hanım (Kız Muallimesi)
	Sepetçiler	Mecidiye	45	28	73	Muallim: Cemal Efendi Muavini: Safereddin Efendi
	Hamidiye	Hamidiye	23	18	41	Halil Efendi
	Ahmetli	Ahmediye	10	8	18	Mustafa Efendi
	Yeniköy	Selimiye	5	11	16	-
	Meşhed	Süleymaniye	19	8	28	Mehmet Efendi
	Arapçı	Mahmudiye	9	8	17	Mustafa Efendi

Çünkü henüz çok azı eğitime başlamış olan bu mekteplerin öğrenciler üzerindeki olumlu sonuçlarını görmek için yeterli zaman geçmemiş ayrıca mekteplere istenildiği şekilde muallim ataması da yapılamamıştı. Birçok mektepte istenenin aksine imamların derse girmesi sürüyordu.[135] Öte yandan Sultanın, Tire kazası ile Torbalı nahiyesinde bulunan Çiftlikât-ı Hümayûn kapsamındaki mekteplerin inşası, yenilenmesi ve kitap masrafı için yüzbinlerce kuruşu[136] kendi bütçesinden tahsis ettiği ve İzmir sancağının kırsalında kız ve erkek köy çocuklarının yeni usulde eğitim görmesiyle yakından ilgilendiği anlaşılmaktadır. Zira bu mekteplerin açılış ve diploma törenleri, kız ve erkek öğrencileri ile muallimlerinin birlikte çekilmiş fotoğrafları, öğrencilerin yazdıkları metinler albüm olarak 1896 yılında derlenerek Sultana sunulmuştur.[137] Bu mekteplerin kısa vadede olmasa bile uzun vadede çevresine bir model olduğu, örnek olarak gösterildiği de anlaşılmaktadır. Nitekim 1900 yılında Tepeköy'de düzenlenen ve vilâyet protokolünün de katıldığı bir törende Tepeköy'den 9-10 yaşlarında bir kız çocuğunun büyük ustalıkla nutuk verebilmesini Ahenk gazetesi, Sultan II. Abdülhamit'in eğitim konusundaki yatırımlarına bağlıyordu. Gazeteye göre 20-30 yıl önce değil Tepeköy'de İzmir'de bile, çocukların bu kadar mükemmel konuşmalar yapması mümkün değildi.[138]

Çiftlikât-ı Hümâyûn kapsamındaki ibtidâi mekteplerin muallimleri Maarif Nezareti tarafından değil, padişah hazinesini yönetmekle görevli olan Hazine-i Hassa Nezareti tarafından atanıyordu. Bu atamalarda Darülmuallimin şehadetnamesinin (Öğretmen Okulu diploması) yanı sıra yetkinlik ve iyi hal de göz önünde bulunduruluyordu. Muallimlerin maaşları da yine Hazine-i Hassa Nezareti tarafından, doğrudan padişahın kişisel hazinesinden ödeniyordu.[139]

134 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1321 [M. 1903], s. 408-414.

135 Yasin Kayış, *a.g.e.*, s. 129.

136 Mektepler için ne kadar harcandığı tam olarak belirlenememektedir. Çünkü bazı hesap cetvellerinde mekteplere yapılan harcamalarla, camilere ya da başka yerlere yapılan harcamalar birlikte verilmiştir. Bkz. Sultan İkinci Abdülhamit Han'ın Hayır Eserleri, (Haz. Ebul Faruk Önal-Sabit Bekçi), Çamlıca yay, İstanbul, 2007, s. 16, 29, 35, 40.

137 Mekteplerin yanı sıra çiftlikat-ı hümayûndaki diğer yapılarla etkinlikleri içeren bu albüm İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi'nde 90487 kayıt numarasıyla kayıtlıdır.

138 *Ahenk*, 5 Mayıs 1900 (25 Nisan 1316).

139 *BOA, MF.MKT,929/42*, R.21 Haziran [1]322 (M. 4 Temmuz 1906).

Fotoğraf 3. Tire Kazasının Işıklar Köyünde Sultan II. Abdülhamit Tarafından Yaptırılan İptidaî Mektep ile Kız ve Erkek Öğrencileri [140]

140 *İstanbul Üniversitesi-Nadir Eserler Kütüphanesi*, 90487-0021.

Fotoğraf 4. Torbalı Nahiyesine Bağlı Tepeköy'de Sultan II. Abdülhamit Tarafından Yaptırılan Orhaniye Mektebinin Açılış Töreni ve Öğrencileri[141]

141 *İstanbul Üniversitesi-Nadir Eserler Kütüphanesi*, 90487-0006.

1906 yılında Tepeköy İptidaî Mektebi'nden verilen şehadetnameye göre bu mektepte öğrenim gören Halil Ağa kızı Adile dört yıl süren eğitim süresince *Kur'an-ı Kerim, Tecvid, İlm-i Hal, Kavaid-i Osmaniye, Kıraat-ı Türki, Hesab, Coğrafya, İmla, Hüsn-ü Hat, Hüsn-ü Ahlak ve El Hüneri, Kıraat-ı Ziraat* derslerini görmüş ve notları on üzerinden değerlendirilmişti. Mezuniyet aşamasına gelen öğrenci, dinî ve dünyevi bilgileri içeren bu derslerden bir komisyon önünde sınava tabi tutulmuş ve başarılı olarak diploma almaya hak kazanmıştı. Öğrencinin diploma bilgileri ayrıca Aydın Emlak-ı Hümayun Merkezi'ndeki deftere işlenmişti.[142]

İptidaî mekteplerle ilgili işler genellikle Maarif Komisyonu eliyle yürütülüyordu. Bu mekteplere karşı Maarif İdaresi'nin doğrudan bir sorumluluğu yoktu. Maarif komisyonlarının görevi ibtidâi mektepler ile bu mekteplerde okuyacak talebelerin sayısını artırmak, maarif gelirlerini idare etmek ve muallim maaşlarını düzenli olarak ödemekti. Ancak maarif gelirleri yeterli olmadığı için muallim maaşlarının ödenmesi genellikle sorun oluyordu. 1900 yılı itibariyle Ödemiş'teki muallimlerin 23 aylık maaşını alamamış durumda olmaları bu bakımdan çarpıcı bir örnekti.[143]

Haşim Paşa'nın Maarif Nazırı olarak görev yaptığı 1904 yılında ibtidâi mekteplerin programı aşağıdaki şekilde düzenlenmişti. Programın omurgası dinî eğitime dayanırken, ilk sınıftaki yazma becerisine, 2. ve 3. sınıflarda matematik becerileri ekleniyordu. 3. sınıfta ayrıca özet halinde Osmanlı Tarihi dersi veriliyordu.[144]

1904 Yılında İptidaî Mekteplerin Programı[145]	
1. Sınıf	Elifba, Kıraat, Eczâ-yı Şerife, Yazı, İlm-i hal
2.Sınıf	Kur'an-ı Kerim, İlm-i hal, Kıraat, Hesap, Yazı
3.Sınıf	Kur'an-ı Kerim, Tecvid, İlm-i hal, Kavâid ve İmlâ, Hesap Muhtasar Tarih-i Osmanî, Ahlâkî Kıraat

Her ne kadar devlet politikası olarak kız çocukların da eğitimine önem verilmeye başlanmış olsa da bu konuda istenen ilerleme sağlanamıyordu. Bu konuda, 1905 yılında yayımlanan bir şehir rehberinin eğitim bölümünde günümüz Türkçesiyle şunlar söyleniyordu:

> *"İbtidai mekteplerde tahsilde bulunan çocukların miktarı mukayese edilecek olursa henüz hanım kızlarımızı umumiyetle okutmak arzusunun uyanmadığı görülür. Kadınların ümmetlerin saadet mayası oldukları dikkate alınırsa kızlarımızı da oğullarımız derecesinde okutmağa gayret etmeliyiz. Zira aile teşkilatında en ziyade kadınlara muhtacız. Bir kadın ise ne kadar terbiye görmüş ve hüner ve ilim öğrenmiş olursa o derece kıymettar, o derece aileyi evirip çevirmeye kuvvettar olacağından bilhassa kız babalarımızın bu hususu dikkate alarak milletin yegâne hayat sebebi olan ailelerimizin intizamı hususunda kızlarını vaktiyle mekteplere sevke ve ilim ve hüner tahsiline zorlamalıdırlar."*[146]

Sadiye Tutsak'ın verdiği bilgiye göre *"Osmanlı ülkesinde, yenileşme döneminde batı tarzında açılan mekteplerin gittikçe artış göstermesine rağmen yeni tarzda mektep binası inşa edecek bütçenin yeterince bulunmaması* [nedeniyle], *daha ziyade evden bozma ve eğitime pek elverişli olmayan mekânlarda eğitim faaliyetleri yürütülmeye çalışılmıştır."*[147] Ayrıca döneme ilişkin yapılan araştırmalar ve yayımlanan anılar, imparatorluk genelinde devlet ibtidâilerinin müfredat, pedagojik yaklaşım ve fiziksel ortam açısından henüz kurumsal standartlara ulaşmadığını göstermektedir. Bazı ibtidâi mekteplerde öğrenciler minderler üzerinde ders görürken bazılarında ise sıralarda oturuyordu. Bazı mektepler loş, sağlıksız ve kötü kokuluyken bazıları son derece temiz ve düzenliydi. Bazılarının duvarında harita asılıydı. Sene sonunda başarılı öğrencilerini törenle ödüllendiren mektepler de vardı. Derslerin sayı ve çeşidi, öğretim etkinlikleri ve pedagojik yaklaşım açısından genel olarak özel ibtidâi mektepler devlet ibtidâilerinden daha üstün görünümdeydi.[148]

142 *Ahmet Priştina Kent Arşivi ve Müzesi (APİKAM)*, D_Dial-Ust_BLG_0001-002.

143 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.130-131.

144 Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 228.

145 *A.g.e.*, s. 228.

146 Cevat Sami-Hüseyin Hüsnü, *İzmir 1905*, Sadeleştirerek Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2000, s. 128.

147 Sadiye Tutsak, "İşgalden Kurtuluşa İzmir'de Eğitim (1919-1933)", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir-Sempozyum Bildirileri (26-28 Eylül 2012)*, Yayına Hazırlayan: Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2015, s. 346-347.

148 Selçuk Akşin Somel, *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)*, Çeviren: Osman Yener, İletişim yay., 1.baskı, İstanbul, 2010, s. 318-320.

Sıbyan mekteplerinden ibtidâi mekteplere dönüşümün sancılı şekilde sürdüğü yıllarda İzmir şehrinde bazı girişimci eğitimciler tarafından örnek niteliklere sahip özel mektepler de açılıyor, eğitim alanındaki yeni gelişmeler bu okullarda uygulanmaya çalışılıyordu. Bu bakımdan İzmir İdadisi Müdür Muavinlerinden Yusuf Ziya Efendi'nin açmış olduğu iki mektep dikkat çekici bir yere sahipti. Yusuf Ziya Efendi'nin 1897 yılında açtığı Darülirfan Mektebi ibtidâi ve rüşti kısımlardan oluşuyordu. Mektebin Müdürü Giritli Ali Efendi çalışkan bir kişi olduğu gibi ayrıca Eşrefpaşa'da İzmir'in tek okuma salonunu işletecek kadar eğitime ve kültüre önem veriyordu. Cumhuriyet Dönemi'nde İstanbul'un ilk valisi ve belediye başkanı olacak Haydar Bey ile gelecekte üst düzey bürokraside yer alacak Emrullah ve Buldanlı Veli Beyler genç muallimler olarak Darülirfan'ın kadrosundaydı. Türkiye'de spor eğitiminin öncüsü Selim Sırrı Tarcan da jimnastik derslerine giriyordu. Ulum-u Diniye ve Ahlâkiye, Arapça, Türkçe, Farsça ve Fransızca derslerinin üzerinde özellikle duruluyordu. Sonradan ders programına müzik de eklenmişti. Mektebin yılsonu töreninde yapılan ödül dağıtımları eğitime olan ilgiyi artırıyor, öğrencilerin sahnede sergiledikleri gösteriler ilgiyle izleniyordu. İlk yıllarında sadece gündüzlü öğrenci kabul eden mektep yoğun ilgi karşısında 1905 yılında yatılı öğrenci kabul etmeye de başlamıştı. Din ve mezhep ayrımı gözetilmeksizin tüm erkek öğrencilere açık olan Darülirfan Mektebi'nde yatılı öğrenciler için yıllık 18 Osmanlı lirası üç taksitle ödeniyordu. Yusuf Ziya Efendi yatılı öğrencileri kendi çocuklarından ayırmıyor onların terbiyesi ve himayesiyle de özel olarak ilgilendiği gibi dört çocuğuyla birlikte, yatılı öğrencilerle birlikte yemek yiyordu.[149] Yine Yusuf Rıza Efendi'nin kurucusu olduğu Bedreka-yı İrfan, İzmir'de Müslüman kız çocukları için açılan ilk özel mektepti. 1901 yılında açılmıştı. Mektebin ihtiyat sınıfı, anaokulu niteliğindeydi. 3-7 yaş arası çocukların kabul edildiği bu kısma Bustanü'l Etfal ya da Çocuk Bahçesi deniliyordu. Ayrıca ibtidâi ve rüşti kısımları olan Bedreka-yı İrfan'da kız çocuklarını *"dindar, masum, ahlaklı, fikirli, müktesad, hünerli, becerikli, nazik, sağlam, atik valdeler* [olarak] *yetiştirmek..."* amaçlanıyor, dinî ve genel bilgi derslerinin yanı sıra dikiş-nakış ve ev becerisi dersleri de veriliyordu. Yılsonu sergisinde öğrencilerin ördüğü, dikip biçtiği eşya, tablo ve levhalar mektebin salonunda sergileniyordu.[150]

Söz konusu yıllarda İzmir'de dikkat çeken temel eğitim kurumlarından bir tanesi de *"Çırak Mektebi"*dir. Kaptan Ali Paşa Medresesi müderrisi İzmirli Tilkizade Ahmet Sait Efendi tarafından kurulan bu mektep 1901 yılının nisan/mayıs aylarında açılmıştı. Çırak Mektebi'nin hitap ettiği öğrenciler erken yaşta çalışmaya başlayıp eğitim imkânından mahrum kalan esnaf çocukları ile kalfa ve ustalardı.[151] Dolayısıyla mektebe hem çocukların hem de temel eğitim yaşını geçmiş, meslek erbabı kişilerin devam etmesi mümkündü.

Üç sınıflı olan mektebin birinci sınıfında Osmanlı elifbası, Kur'an cüzleri, harflerin ve cümlelerin yazımı ile sayma ve zihinden hesap dersleri veriliyordu. İkinci sınıfta Kur'an-ı Kerim, Kur'an-ı Kerim okuma kuralları, ilm-i hal, Türkçe okuma, dört işlem dersleri vardı. Üçüncü ve son sınıfta ise uygulamalı Kur'an-ı Kerim okuma, dinî akideler, imla, adi ve ondalık kesir hesapları, Türkçe güzelyazı, İslam tarihi ve genel coğrafya dersleri takip ediliyordu. Eğitim gündüz ve gece olmak üzere günde birer saatti. 1905 yılına kadar 129 kişiyi mezun etmiş olan bu mektepte aynı yıl 75 talebe öğrenim görüyor, ikisi daimi ikisi de seyyar olmak üzere dört muallim görev yapıyordu. [152]

Çırak Mektebi'nin adı her ne kadar mesleki eğitimi çağrıştırsa da eğitim programında mesleki dersler yoktu. Bundan da mesleki eğitimin değil temel eğitimin amaçlandığı anlaşılmaktadır. Nitekim mektebin izlediği program 1904 yılında Maarif Nezareti tarafından belirlenen ibtidâi mektepler programından pek de farklı değildi.

149 Nail Moralı, *a.g.e.*, s. 5; Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.213-216.

150 *A.g.e.*, s. 217.

151 Cevat Sami-Hüseyin Hüsnü, *a.g.e.*, s. 134.

152 *A.g.e.*, s. 134.

1908 Yılında İzmir Şehrindeki Resmî İptidai Mektepler[153]			
Mektebin Adı		Muallim Sayısı	Öğrenci Sayısı
1.	Hamidiye Mektebi	4	162
2.	Hamidiye Şubesi (Hadikaül Vildan)	1	34
3.	Memduhiye Mektebi	3	126
4.	Memduhiye Şubesi	2	120
5.	Teshiliye Mektebi	5	154
6.	Namazgâh Mektebi	6	129
7.	Gayret Mektebi	5	317
8.	Karantinada Hamidiye Mektebi	1	40
9.	Sahiliye Mektebi	2	35
10.	Değirmendağı Mektebi	1	?
11.	Mamüretülhamid Mektebi	1	55
12.	Sahlepcizade Mektebi	2	63
13.	Terakki İnas (Kız) Mektebi	5	242
14.	Mecidiye İnas (Kız) Mektebi	5	226
15.	Selimiye İnas (Kız) Mektebi	2	85
16.	Gayret İnas (Kız) Mektebi	2	122

1908 yılına gelindiğinde Aydın Vilâyeti çapında ibtidâi mekteplerin yaygınlaştırılması için çalışmalar sürüyordu. İptidai mekteplerdeki en fazla artış vilâyet merkezi İzmir'de gerçekleşmişti. İzmir merkezinde onu resmî, altısı özel olmak üzere on altı erkek ve dördü resmî, ikisi özel olmak üzere altı kız ibtidâi mektebi bulunuyordu. Toplam 22 ibtidâi mektepteki öğrenci sayısı ise 3000'i aşıyordu. Valilik 1908 tarihli vilâyet salnamesinde bu okullardaki çocukların yeni tarz (usul-ü cedide) eğitimin yanı sıra dinî ve ahlaki eğitimlerini de en iyi şekilde aldıklarını açıklıyor ve her yıl bu okullardan çıkan yüzlerce çocuğun bir üst öğrenimine devam ettiğini belirtiyordu. İptidaî mekteplerin gelişimi sadece kent merkeziyle sınırlı kalmayıp merkeze bağlı köylere de yayılmıştı. Vali Faik Bey gerek İzmir merkezinde gerekse de merkez dışındaki yerlerde eğitimin geliştirilmesi, özellikle ibtidâi mekteplerin ihtiyaçlarının karşılanması vb. için özel komisyon oluşturmuştu. Ayrıca ibtidâi mekteplerin eğitim-öğretim faaliyetlerini denetlemek üzere Maarif Nezareti tarafından görevlendirilmiş bir müfettiş de görevi başındaydı.[154]

1908 yılında İzmir'de, Müslümanlara ait ve bünyesinde ibtidâi kısım da barındıran sekiz özel mektep bulunuyordu. Bunlardan Hadikayı Maarif, Darülirfan, Darüledep, Menba-ı Fuyuzat, Burhanülmaarif ve Darü'ttedris mektepleri erkek çocuklara mahsustu. Bedreka-i İrfan İnas Mektebi ile Ravzayı İrfan İnas Mektebi ise kız çocuklarına eğitim veriyordu. İptidaî kısımlarında yaklaşık 600 öğrencinin[155] eğitim aldığı bu mekteplerin (Darülirfan ve Darüledep hariç) ayrıca rüştiye kısımları da bulunuyordu. Hadikayı Maarif Mektebi'nin bünyesinde ise ayrıca 19 kişilik bir *"Ticaret Sınıfı"* mevcuttu.[156]

19.yy'ın sonlarında doğrudan İzmir şehrine bağlı olan Karşıyaka'da 1897'de *"Meclis-i Maarif-i İslamiye"* adıyla bir kurul oluşturulmuş ve bu kurulun çalışmaları sonucunda Soğukkuyu'da 120 öğrencisi olan bir ibtidâi mektep açılmıştı. Sonradan kızlar için 1901 yılında ayrı bir ibtidâi mektep açılınca, Soğukkuyu'daki mektep sadece erkeklere eğitim verir hale gelmişti. Karşıyaka her ne kadar köy statüsünde olsa da 11 köyün merkezi durumundaydı. Ayrıca üç mahallesi bulunuyordu. Sosyal ve kültürel yapısıyla da herhangi bir köyden oldukça farklıydı.[157]

153 *A.g.e.*, s. 136-138.

154 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1326 [M. 1908], s. 140-141.

155 Sayılardaki muğlaklık Darü'ttedris, Bedreka-i İrfan İnas ve Ravzayı İrfan İnas mekteplerinin ibtidâi ve rüştiye öğrenci sayısının birlikte verilmesinden kaynaklanmaktadır.

156 *A.g.e.*, s. 142-146.

157 Engin Berber, Erkan Serçe, *Karşıyaka Tarihi*, Karşıyaka Belediyesi Kültür yay., 2. baskı, İzmir, 2012, s. 26-28, 49-89, 205.

1908 Yılında Seydiköy Nahiyesine Bağlı Köylerde İptidai Mektepler ile Öğrenci Sayıları[158]							
Köyün Adı	**Okul Sayısı**	**Erkek**	**Kız**	**Köyün Adı**	**Okul Sayısı**	**Erkek**	**Kız**
Seydiköy Merkez	4	55	50	Yeniköy	1	11	10
Cumaâbâd	2	20	15	Kesre	1	45	49
Tahtacı	1	5	7	Karacadağ	1	33	20
Gölcükler	1	30	20	Hristiyan	1	51	55
Görece	1	39	18	Tıraşca	1	23	21
Çakallar	1	10	12	Değirmenderesi	1	30	15
Akköy	1	5	3	Sancaklı	1	15	13
Dere	1	35	18	Çile	1	20	23
Künar	1	9	7	Palamutarası	1	21	22
Şaşal	1	11	12	Develi Çiftliği	1	25	27
Bulgurca	2	32	35	Karakuyu	1	11	15
Kiler	1	12	10	Bileric Çiftliği	1	13	12
İslam Gümüldür	1	35	33	Akça Çiftliği	1	10	11
Rum Gümüldür	1	12	15				

1908 yılında Karşıyaka'da bir başkan ve dört üyeden oluşan *"Maarif Heyeti"* görev yapıyordu. Maarif heyetinin çalışmaları sonucunda kız ve erkek rüştiye mekteplerine kavuşmuş olan Karşıyaka'da 1908 yılı itibariyle iki muallim ile bir kapıcının görev yaptığı erkek ibtidâi mektebinde 93 öğrenci mevcuttu. Kız ibtidâisinde ise 101 öğrenci bulunuyor, iki muallimenin yanı sıra bir nakış muallimesi ile bir muavin hanım görev yapıyordu.[159]

12 köyü olan Bornova nahiyesinde 5.531'i Osmanlı, diğerleri de çeşitli ülkelerin vatandaşı ecnebiler olmak üzere toplam 7.520 kişi yaşıyordu. Maarif komisyonu kaydının bulunmadığı nahiyede 1908 yılında Müslümanlara ait 14 erkek, bir tane de kız ibtidâi mektebi bulunuyordu. Rumların ise 4 kız, 4 erkek ibtidâi mektebi mevcuttu.[160]

Günümüzdeki Gaziemir ve Menderes ilçelerini kapsayan Seydiköy nahiyesinde 6.651'i Müslüman, 7.057'si Rum, 98'i de ecnebi olmak üzere toplam 13.806 kişi yaşıyordu. Nahiyede *"Maarif Meclisi"* yoktu. 1908 yılında köyler dâhil 32 ibtidâi mektebin faaliyette olduğu nahiyede 618 erkek, 548 kız çocuğu öğrenim görüyordu[161].

Bornova ve Seydiköy'ün aksine Torbalı'da 1894 yılından beri Maarif Meclisi/Maarif Komisyonu görev yapıyordu.[162] 1908 yılında Naib Hafız Ali Efendi'nin reislik yaptığı komisyonda Mehmet ve Şükrü Beyler ile Kâtip Ali Efendi yer alıyordu. Nahiyede 36 mektep mevcuttu. Bunların dokuzu Çiftlikât-ı Hümayûn kapsamındaki köylerdeydi. Ertuğrul'daki kız mektebi açılınca Tepeköy'deki Orhaniye Mektebi erkek çocuklara tahsis edilmişti. Ertuğrul'daki kızlara mahsustu. Diğerleri ise karma eğitim veriyordu.[163]

Halil Özeçoğlu, İzmir Sancağı'ndaki Müslümanlar ile gayrimüslimlerin eğitim durumlarını ibtidâi mektepler açısından kıyasladığında şu sonuçlara ulaşmıştır:

> *"... İzmir'e bakıldığında, buradaki Müslümanların ibtidai eğitiminin yetersiz olduğu ve çağa uygun olmadığı görülmektedir. İzmir merkezde Müslümanların ibtidai eğitiminde ise geleneksel yapı sürdürülmekle beraber, yeni yöntemle eğitim veren okullar da filizlenmektedir. İzmir taşrasında Müslümanların ve gayrimüslimlerin ibtidai eğitimleri, yaşanılan kazaya göre değişmektedir. İbtidai eğitimine verilen önem sıralaması Rumlar, Ermeniler, Yahudiler ve Müslümanlar arasında değişmektedir. Her kaza için genel-geçer bir sıra söz konusu değildir. Medreselerin ağırlık kazandığı Tire, Ödemiş gibi kazalarda Müslümanlar ibtidai eğitiminde, diğer unsurlara göre kıyaslandığında geriye düşmektedirler."*[164]

158 *A.g.e.*, s. 257.
159 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1326 [M. 1908], s. 147.
160 *A.g.e.*, s. 252, 254-255.
161 *A.g.e.*, s. 257, 259.
162 Yasin Kayış, *a.g.e* , s. 130.
163 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1326 [M. 1908],, s. 260-261.
164 Halil Özeçoğlu, *a.g.t.*, s. 518.

3.3. Rüştiye Eğitimi

İbtidâilerin ve ortaöğretim kurumu niteliğindeki idadilerin 1880'lerden itibaren yaygınlık kazanmasına kadar imparatorluk çapındaki başlıca modern devlet okulları rüştiyelerdi. Sıbyan mekteplerinden mezun olanların eğitimlerine rüşdiyelerde devam etmesi beklenirdi. Sıbyan mekteplerine alternatif olarak açılan ibtidâiler de bu eğilimi değiştirmemişti. Zira Kur'an bilgisi dışında çok az eğitim alan öğrencilerin modern anlamda bir temel eğitime ihtiyacı vardı ve rüştiye mektepleri bu ihtiyacı karşılıyordu.[165]

İzmir'de bir rüştiye açılmasına 10 Eylül 1856 tarihli padişah iradesiyle karar verilmiş ve hemen yapımına başlanmıştı. Kararın gerekçesi İzmir'deki Türk nüfusun kalabalık olması ve diğer milletlerin başka başka büyük mektepleri olmasıydı. Rüştiye mektebi, henüz inşaatı tamamlanmadan 8 Ocak 1858'de Mehmet Ağa Sıbyan Mektebi'nde eğitime başladı. Mektebin ilk öğrencileri, sıbyan mekteplerinden seçilen 54 çocuktu. Ancak rüştiye mektebi ilk yıllarında fazla rağbet görmemişti. Nitekim öğrenci sayısı 1862'de 25 civarındaydı.[166]

İzmir'in kazaları içerisinde ilk rüştiye ise 1873'te Kuşadası'nda açılmıştı. Onu sırasıyla 1874'te Ödemiş ve Çeşme, 1875'te Tire ve Foça, 1877'de Urla, 1878'de Menemen, 1880'de Bergama, 1886'da Seferihisar ve 1887'de Bayındır'da açılan rüştiyeler izledi.[167]

İzmir Rüştiye Mektebi, 1870'lerin ikinci yarısında İzmir'deki Türklerin *"en yüksek bilim ve kültür kuruluşu"* idi. Oysa yabancılar ve azınlıkların okullarıyla kıyaslandığında son derece yetersiz durumdaydı. Sadullah Efendi Sokağı'ndaki bu mektep Musevilerin Alliance İsraelite Mektebi karşısında *"basit, gösterişsiz"* ama *"yeni ve temiz"* bir binada eğitim veriyordu. Bahçesi oldukça büyüktü. Bodrum katı henüz tamamlanmamıştı. Yukarıya güzel bir merdivenle çıkılıyordu. Üst katta geniş bir sofanın sağında iki derslik, sol tarafta da daha uzun iki derslik bulunuyordu. Uzun dersliklerin arasındaki koridor ders araçları ve dinlenme yerine kadar uzanıyordu.[168] Her sınıfa bir muallimin girdiği mektepte sadece Türkçe dersi için her sınıfa giren ayrı bir muallim bulunuyordu. Ancak zamanla *"rika"* ve *"sülüs"* yazı türleri ile Fransızca dersi için ayrı muallimler de görevlendirilmişti.[169]

Rüştiye Mektebi Nizamnamesi'ne göre ders müfredatı okuma-yazma becerisi ve dinî derslerin yanı sıra tarih, coğrafya, Arapça, Farsça, hendese, cebir, mantık vb. dersleri de içeriyordu. Sonradan bu derslere Fransızca da eklendi.[170] Öğrenciliğinin bir kısmını İzmir Rüştiyesi'nde geçiren Halid Ziya Uşaklıgil anılarında okulun o yıllardaki eğitiminin yetersiz olduğu kanaatindedir. Onun verdiği bilgilere göre en önem verilen ders Arapça olduğu halde bu okuldan mezun olan öğrenciler ne Arapça ne de Farsça konuşabiliyor, bu dillerdeki bir gazeteyi de okuyamıyordu. Eğitim ezbere dayalı ve hayatın pratiklerinden uzaktı. Yabancı okullarındaki öğrencilere ödev verilirken, bu okulda ödev verilmiyordu. Coğrafya ve matematik bilgileri çok yüzeyseldi.[171] Yıllar sonra (1884 yılında) 18 yaşında İzmir Rüştiye Mektebi'nde Fransızca dersi vermekle görevlendirilen Uşaklıgil okulun son iki sınıfında haftada ikişer saat ders veriyordu. Öğrencileri ise neredeyse onunla aynı yaştaydı.[172] Aynı süreçte bankacılık ve gazetecilikle de uğraşan Uşaklıgil, yapımı tamamlanan idadinin açılmasıyla, öğretmen olarak bu okula geçmişti.[173]

1888'de İdadi Mektebi açılana kadar beş sınıflı olan Rüştiye Mektebi'nin iki sınıfı, idadinin açılmasından sonra kaldırıldı. Üç sınıflı rüştiye, idadinin bir şubesi haline getirildi.[174]

165 Selçuk Akşin Somel, *a.g.e.*, s. 322.
166 Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 141.
167 Aydın Vilâyeti Salnamesi- R.1307 [M. 1891], C. I, s. 264.
168 Halid Ziya Uşaklıgil, *a.g.e.*, s. 99-102.
169 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.141-143.
170 *A.g.e.*, s.140-141.
171 Halid Ziya Uşaklıgil, *a.g.e.*, s. 103-104.
172 *A.g.e.*, s. 198-200.
173 *A.g.e.*, s. 207.
174 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.140; Cevat Sami-Hüseyin Hüsnü, *a.g.e.*, s. 127.

Sultan II. Abdülhamit'in tahta çıktığı 1876 yılından 1891 yılına kadar geçen beş yıllık zaman diliminde İzmir Rüştiye Mektebi 198 öğrenci mezun etmişti.[175] Aynı yıl okulun kadrosunda Hasan Fikri Efendi (Birinci Muallim), Mustafa Efendi (İkinci Muallim), Şerif Efendi (Rik'a Muallimi), Mehmet Emin Efendi (Sülüs Muallimi), Kadri Efendi (Üçüncü Muallim), Şakir Efendi (Dördüncü Muallim), Mehmet Şevki Efendi (Fransızca Muallimi) adlarındaki yedi muallim görev yapıyordu.[176]

1890 yılında Hizmet gazetesinde yayınlanan bir makalede rüştiye mekteplerinin *"acınacak bir halde"* olduğu belirtilerek çok sert eleştiriler sıralanıyordu. Buna göre muallimlerin seçiminde ciddi kusurlar söz konusu olduğu gibi dersler öğrencilerin gündelik hayatından ve yaşadığı coğrafyadan kopuktu. Bu mektepler düzgün teftiş edilmiyordu. Rüştiyelerin açılmasından beklenen fayda sağlanamadığı gibi aksine kötüye gidiş söz konusuydu. Bergama, Ödemiş ve Kuşadası'ndaki rüştiye mekteplerinde gerekli dersler yerine faydasız bilgiler öğretiliyordu. Çocuklar bulundukları kazanın, livanın, vilâyetin halini öğrenmeden zihinleri birtakım gereksiz bilgilerle doldurulmaya çalışılıyordu. Bu mektepler ülkeye faydalı insanlar yetiştirmekten uzak durumdaydı.[177]

20.yy'a girerken İzmir'in kazalarının yanı sıra bazı nahiyelerinde de rüştiyeler açılmıştı. Erkeklere mahsus bu mekteplerde muallim kadrosu İzmir rüştiyesindeki kadar kalabalık değildi. Derslerin çoğu bir öğretmen tarafından veriliyor, güzel yazı dersi (Hüsn-ü Hat) ise başka bir öğretmen tarafından veriliyordu.

Kazalarda bazı rüştiyelerin mezun sayıları incelendiğinde niceliğin yüksek olmadığı anlaşılmaktadır. Nitekim ilk mezununu 1876 yılında veren Ödemiş Rüştiyesi 1888 ders yılı sonuna kadar 13 yılda ancak 62 öğrenci mezun etmişti. Bu zaman diliminde bazı yıllarda sadece bir mezun veren mektep, en fazla mezununu 1887'de (12 öğrenci) vermişti. Aynı süre içerisinde Tire Rüştiyesi'nden mezun olanların sayısı ise 89'du.[178]

Kazalardaki rüştiye sayısı nicelik olarak artsa da gerek Müslümanların bu mekteplere devamı gerekse de bu mekteplerin nitelikleri istenen seviyede değildi. Ayrıca birçok kazada gayrimüslim kız çocukları için rüştiye mektebi olduğu halde Müslüman kız çocukları henüz bu imkâna kavuşamamıştı. Örneğin 1899 yılında Urla'da nüfusa göre Rumların rüştiyeye devam oranı, Müslümanların 5 katından fazlaydı. Bu kazadaki Rumlar dokuz öğretmenden ders alma imkânına sahipken Müslümanların rüştiyesinde bir müderris bulunuyordu. Urla'da ayrıca Rum kızları için de bir rüştiye vardı. Aynı yıl Bayındır'da Rum erkek nüfus içerisinde rüştiyeye devam oranı 1/9 iken Müslümanlarda bu oran 1/369'du. Ayrıca Bayındır'da Rum kadın nüfus içerisinde her 14 kişiden biri rüştiyeye devam ediyordu. 1899 yılında Müslümanların rüştiyeye Rumlardan fazla öğrenci gönderdikleri tek kaza ise Çeşme'ydi. Bu kazada oran altı kattan fazla Müslümanların lehineydi. Öte yandan kazalardaki rüştiyelerle ilgili basına yansıyan haberler de bu okulların niteliği hakkında fikir vermektedir. Örneğin Ahenk gazetesinin bir haberine göre Ödemiş Rüştiyesi 1895 yılında harap haldeydi ve tamiri için padişah iradesi çıkmıştı. Aynı yıl Foçateyn kazasında öğrencilerin imtihanlarda gösterdikleri başarı Muallim Fehmi Efendi'nin durmaksızın gayretle çalışmasına bağlanarak İzmir basınında yer bulmuştu. 1895 yılında Ahenk gazetesinde yayınlanan bir habere göre Seferihisar'da gece-gündüz çalışan Muallim Salih Efendi dokuz yılda öğrencilerinin % 90'ına okuma-yazma öğretmiş, Seferihisar halkının takdir ve teşekkürünü kazanmıştı. Ne var ki okuma-yazmanın rüştiyede öğretiliyor olması ve bunun takdir edilmesi rüştiyelerin içinde bulunduğu acı durumu gözler önüne sermektedir.[179]

175 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- R.1307 [M. 1891], C. I, s. 264.

176 *A.g.e.*, s. 265.

177 "Makale-i Mahsusa/Umur-u Maarif", *Hizmet*, 18 Şubat 1890, Sayı: 325, s.2; Bu makalenin tam transkripti için bkz. Zeki Arıkan, *a.g.e.*, s. 60-62.

178 A. Munis Armağan, *Osmanlı Belgelerinde Ödemiş*, Ödemiş Kent Müzesi yay., Ödemiş, 2011, s. 91.

179 Halil Özeçoğlu, *a.g.t.*, s. 461, 518.

1899 (1317) yılında İzmir'in Kazalarındaki Rüştiyeler[180]				
Okulun Adı	**Öğrenci Sayısı**	**Öğretmen**	**Adı**	**Hademe**
Ödemiş Mekteb-i Rüştiyesi	50	Muallim-i Evvel	Abdurrahman Efendi	1
		Muallim-i Sani	Musi Ziyaeddin Efendi	
		Hüsn-ü Hat Muallimi	Halid Nihad Efendi	
Urla Mekteb-i Rüştiyesi	21	Muallim-i Evvel	Hasan Fahri Efendi	1
		Hüsn-ü Hat Muallimi	Hasan Fahri Efendi	
Bayındır Mekteb-i Rüştiyesi	34	Muallim-i Evvel	Osman Nuri Efendi	1
		Hüsn-ü Hat Muallimi	Musa Kâzım Efendi	
Bergama Mekteb-i Rüştiyesi	60	Muallim-i Evvel	Halil Hilmi Efendi	1
		Muallim-i Sani	Osman Nuri Efendi	
		Hüsn-ü Hat Muallimi	Mustafa Hulusi Efendi	
Ayazmend Mekteb-i Rüştiyesi	12	Muallim-i Evvel Vekili	Mustafa Efendi	1
		Hat Muallimi Vekili	Mustafa Efendi	
Birgi Mekteb-i Rüştiyesi	23	Muallim-i Evvel Vekili	Muhiddin Efendi	1
		Hüsn-ü Hat Muallimi	Halil Halid (?) Efendi	
Tire Mekteb-i Rüştiyesi	46	Muallim-i Evvel	Ali Rıza Efendi	1
		Muallim-i Sani	Mehmed Fehmi Efendi	
		Hüsn-ü Hat Muallimi	Hasan Şükrü Efendi	
Çeşme Mekteb-i Rüştiyesi	32	Muallim-i Evvel	Ali Rıza Efendi	1
		Muallim-i Sani	Ahmed Nazif Efendi	
		Hüsn-ü Hat Muallimi	Münhal	
Seferihisar Mekteb-i Rüştiyesi	41	Muallim-i Evvel	Abdurrahman Efendi	1
		Hüsn-ü Hat Muallimi	Hüseyin Avni Efendi	
Foça-yı Atik Mekteb-i Rüştiyesi	27	Muallim-i Evvel	Ali Rıza Efendi	1
		Hüsn-ü Hat Muallimi	Ali Rıza Efendi	
Foça-yı Cedid Mekteb-i Rüştiyesi	44	Muallim-i Evvel	Mustafa Asım Efendi	1
		Hüsn-ü Hat Muallimi	Mustafa Asım Efendi	
Kuşadası Mekteb-i Rüştiyesi	54	Muallim-i Evvel	İbrahim Fehmi Efendi	1
		Muallim-i Sani	Salih Efendi	
		Hüsn-ü Hat Muallimi	Mustafa Şükrü Efendi	
Kelas Mekteb-i Rüştiyesi	40	Muallim-i Evvel	Mehmed Hulusi Efendi	1
		Hüsnü Hat Muallimi V.	Rıza Efendi	
Menemen Mekteb-i Rüştiyesi	27	Muallim-i Evvel	Abdüllatif Efendi	1
		Hüsn-ü Hat Muallimi	Abdüllatif Efendi	

180 *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*-2.Def'a, 1317 [M.1899], s.981-983.

Uzun yıllar sadece erkek çocuklar için verilen rüştiye eğitimi 1888-1889 yılında Turna sokağında bir *"İnas Rüştiye Mektebi"* açılmasıyla kız çocukları da kapsar hale gelmişti.[181] 1896 yılında 29 öğrencisi ile biri nakış muallimesi olmak üzere üç muallimesi bir de kadın hizmetlisi bulunan[182] bu mektebin zamanla öğrenci ve öğretmen sayısı artmıştı. 1908 yılına gelindiğinde mektebin 135 öğrencisi bulunuyordu. Kadroda ise Yaşar Hanım (Birinci Muallime), Ayşe Hanım (İkinci Muallime), Nuriye Hanım (Üçüncü Muallime), Ayşe Hanım (Nakış Muallimesi) ve Fahriye Hanım (Biçki ve Dikiş Muallimesi) görev yapıyordu.[183]

19.yy'ın sonlarından itibaren nüfusu giderek artan Karşıyaka'da rüştiye eğitimi almak isteyen kız ve erkek çocuklar şehir merkezine gidip gelmek zorunda kaldığı için Karşıyaka'da rüştiye mektebi ihtiyacı doğmuştu. Kız çocuklarının şehre gidip gelmesi erkeklere nispetle daha zor görüldüğünden öncelik kız rüştiyesine verilmiş, bu okul için Maarif İdaresi ile Karşıyaka halkı sıkı işbirliği yapmıştı. 365 liraya yaptırılacak olan mektebin 165 lirası Karşıyaka halkının yardımları ile toplanacak, 200 lira da maarif idaresinden karşılanacaktı. Yardım kampanyası Karşıyaka'da memnuniyetle karşılandı. Gayrimüslim vatandaşlar da kampanyaya yardımlarıyla destek verdi. Nihayet Karşıyaka Kız Rüştiye Mektebi, 2 Aralık 1906'da açıldı. Aynı binaya taşınan kız ibtidâi mektebinden boşalan Bahariye caddesindeki binada ise erkek çocuklar için bir rüştiye mektebi açıldı.[184] 1908 yılında bir muallim ile bir kapıcının görev yaptığı erkek rüştiyesinde 20 öğrenci mevcuttu. Kız rüştiyesinde ise bir öğretmen ve iki kapıcı görev yapıyordu. Öğrenci sayısı ise 13'tü.[185]

1908 yılı itibariyle İzmir şehrinde Müslümanlara ait biri bağımsız biri de İdadi Mektebi'nin bünyesinde olmak üzere erkeklere mahsus iki rüştiye mektebi mevcuttu. Karşıyaka Erkek Rüştiye Mektebi ile özel okulların rüştiye şubeleri de hesaba katıldığında İzmir kentindeki erkek rüştiyelerinin sayısı yediyi buluyordu. Bu okullardaki öğrenci sayısı bine yakındı. Kız rüştiyelerinin sayısı ise dörttü. Bunlardan İzmir'in merkezindekilerden biri resmî ikisi özel, Karşıyaka'daki ise resmî idi. Bunların toplam öğrenci sayısı ise iki yüzden fazlaydı.[186]

İzmir Sancağı'ndaki Müslümanlar ile gayrimüslimlerin rüştiye mektepleri kıyaslandığında *"... Müslüman rüştiyelerinde verilen eğitimdeki, teftişteki ders programındaki ve öğretmenlerdeki eksiklikler, buralardaki öğrencileri gayrimüslim ve yabancı okullarda bulunan öğrenciler karşısında yetersiz kılmakta..."* idi.[187] Ayrıca gayrimüslim unsurların kız çocukları pek çok kazada rüştiye eğitimi alabildiği halde bu durum Müslüman kız çocukları için henüz sadece İzmir kent merkezi ve Karşıyaka ile sınırlıydı. Kazalarda hatta bazı nahiyelerde bile Müslüman erkek çocukları rüştiye eğitimi alırken, Müslüman kız çocukları henüz böyle bir imkâna sahip değildi.

181 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.144.
182 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H. 1314 [M. 1896], s. 124.
183 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H. 1326 [M. 1908], s. 136.
184 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 146.
185 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1326 [M. 1908], s. 147.
186 *A.g.e.*, s. 140.
187 Halil Özeçoğlu, *a.g.t.*, s. 518.

3.4. Medreseler

1876 tarihli Yunanca İzmir rehberine göre kentteki medreselerin en önemlileri ve yerleri şöyleydi:[188]

1. Yalı Medresesi-Valilik Binası Yanında
2. Kemeraltı Medresesi-Kemeraltı'nda
3. Natırzade Medresesi-İkiçeşmelik'te
4. Berberoğlu Medresesi-İkiçeşmelik'te
5. Kurşunlu Medresesi-Namazgâh'ta
6. Üsküdarlı Hoca Medresesi-Pazaryeri'nde
7. Hatuniye Medresesi-Tilkilik'te
8. Moralızade Medresesi-Çakmak Fırını'nda
9. Pazaryeri Medresesi-Pazaryeri'nde
10. Katipoğlu Medresesi-Faik Paşa'da

Yunanca rehberden dört yıl sonra, 1880 yılında basılan Aydın Vilâyeti Salnâmesi'nde İzmir'de yirmi tane *"mamur"* medrese olduğu belirtilmişti.[189] Tuncer Baykara'ya göre İzmir; Manisa ve Tire gibi şehirlerle kıyaslandığında medreseler açısından fazla gelişmemişti. Bununla birlikte daha önceki yüzyıllarda kurulmuş olan, eski Türk devrinin bu en önemli eğitim ve kültür kurumlarından bazıları 19.yy sonu ve 20.yy'ın başlarında hâlâ varlığını sürdürüyordu. Bunlardan 1750 yılında kurulmuş olan Yalı Medresesi, XVI.yy başlarında kurulmuş olan Kurşunlu Medrese ile Nerdubanlı Medrese, 1760 yılında kurulmuş olan Katipzâde Medresesi ilk göze çarpanlardır. Ayrıca 1904 yılında kurulan Salebcizâde Hacı Ahmed Efendi Medresesi gibi yeni hizmete giren medreseler olduğu gibi, 1900 yılında halk tarafından tamir edilerek ayakta tutulan Çorakkapı Medresesi gibi medreseler de vardı.[190] Ancak kökleri yüzyıllara dayanan bu eğitim kurumlarının yeni açılan eğitim kurumları yanında giderek öğrenci kaybı yaşadığı da anlaşılmaktadır. Nitekim 1898 yılında İzmir'deki en kalabalık medrese olan Kurşunlu Medresesi'nin öğrenci sayısı 32'ydi. Aynı yıl Faik Paşa Medresesi'nde 23, Yalı Medresesi'nde ise 7 öğrenci bulunuyordu.[191] 1908 yılında İzmir şehrindeki medrese sayısı ise 15'e düşmüştü. Bu medreseler şunlardı:

"Sahlepcizade Hacı Ahmed Efendi Medresesi, Yalı Medresesi, Kurşunlu Medresesi, Hatuniye Medresesi, Faik Paşa Medresesi, Saçmacızade Medresesi, Hacı Mehmed Camii Medresesi, Çorak Kapu Medresesi, Üsküdarlı Medresesi, Nerdubanlı Medresesi, Katipzade Medresesi, Moralızade Medresesi, Bölükbaşı Camii Medresesi, Berberzade Medresesi, Natırzade Medresesi".[192]

Osmanlı Dönemi'nin önemli kültür merkezlerinden biri olan Tire'de 1894-1895 yılı itibariyle 22 medrese eğitim faaliyetine devam etmekteydi. 5-60 arasında öğrencisi bulunan bu medreselerde toplam 543 kişi eğitim alıyordu. Bu medreselerin adları şöyleydi:[193]

"İbn-i Melek Medresesi, İsmail Efendi Medresesi, Çıgalıoğlu Ali Paşa Medresesi, Hacı Mehmed Ali Efendi Medresesi, Necip Paşa Medresesi, Yassı Yol Medresesi, Yalın Ayak Medresesi, Kara Hayreddin Medresesi, Kadirzâde Medresesi, Neslihanzâde Medresesi, Camii Kebir Medresesi, Darü'lkurra, Büyük Zincirli Medresesi, Hayriyye Medresesi, Cami-i Cedid Medresesi, Solak Hacı Mustafa Ağa Medresesi, Serice Yusuf Medresesi, Küçük Zincirli Medresesi, Odun Pazarı Medresesi, Abalı Şeyh Efendi Medresesi, Hocazade Ahmed Efendi Medresesi, Derviş Gazi Medresesi".

1908 kayıtlarına göre Ödemiş'te 36, Tire'de 28, Bergama'da 22, Kuşadası ve Menemen'de dörder, Çeşme'de iki, Seferihisar'da da bir medrese bulunuyordu. Urla, Bayındır, Foçateyn, Karaburun ve Nif kazalarında ise medrese yoktu.[194]

188 *İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir)*, Çev: Engin Berber, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., 1.baskı, İzmir, 2008, s. 35.

189 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*, 1297 [M. 1880], s.87.

190 Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 139-140.

191 *A.g.e.*, s. 139-140.

192 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*, H. 1326 [M. 1908], s.159-161.

193 Mehmet Başaran, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tire*, Tire Belediyesi Kültür yay., 2.baskı, İzmir, 2015, s. 123; Bu medreseler hakkında ayrıca bkz. A. Levent Ertekin, *Osmanlı'dan Günümüze Tire'de Eğitim ve Eğitimciler*, Yeni Asya Matbaacılık, İzmir, [2003], s.18-31.

194 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*, H. 1326 [M. 1908], s.273, 281-286, 290-296, 315, 347, 359, 373, 382, 391, 400, 417, 425.

Fotoğraf 5. Restorasyon Sonrası Ödemiş-Birgi'deki Derviş Ağa Medresesi (Dar'ül Hadis-Çukur Medrese)

3.5. Islahhane / İzmir Sanayi Mektebi / Hamidiye Sanayi Mektebi

"Islahhane" adı verilen eğitim kurumlarının kökeni Osmanlı devlet adamı Mithat Paşa'nın Tuna Valiliği sırasındaki çalışmaları ve deneyimlerine dayanır. Bu deneyimler sonucunda hazırlanan *"Islahhanelere Dair Nizamname"* ile imparatorluk çapında ıslahhaneler kurulmasına girişilmiş ve bunun bir örneği de İzmir'de açılmıştı.[195]

Islahhaneler pek çok amaca hizmet etmek üzere tasarlanmıştı. Öksüz, yetim, kimsesiz çocukların yanı sıra suça karışmış çocuklar da bu kurumların çatısı altında eğitilecekti. Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda lonca adı verilen üretim sisteminin kalkmasıyla oluşan boşluğu doldurmak, kurulmak istenen fabrikaların teknik eleman ihtiyacını bu kurumlardan karşılamak amaçlanmıştı.[196]

1868 yılında faaliyete başlayan İzmir Islahhanesi ilk yıllarında *"Sahil Sıhhiye Karantinası"*nın Urla'ya taşınmasıyla boşaltılmış olan uzun barakalarda eğitim veriyordu. Paralı ve parasız yatılı öğrencilerin öğrenim gördüğü okulun eğitim içeriği kunduracılık, çorapçılık, fanilacılık, marangozluk gibi beceri eğitiminin yanı sıra imlâ, hesap ve dinî derslerden oluşuyordu. Öğrenciler sabahleyin dersliklere gidip iki saat ders gördükten sonra atölyelere geçiyor ve akşama kadar zanaat eğitimi alıyordu.[197]

Islahhanenin idaresi vilâyet yönetimi tarafından oluşturulan bir komisyonun elindeydi. Okul ilk yıllarda gelir sıkıntısı çekmiş hatta bu yüzden kısa süre de olsa kapanmıştı. Ancak sonradan gelir durumunun giderleri dengelemesi için daha ciddi adımlar atıldı. Örneğin askeri birlikler için giyim eşyası üretimi, İzmir'deki Cezayir Han'ın kirası, Ağa Memnun (Agamemnon) kaplıcalarından elde edilen paranın bir kısmı bu gelir kalemleri arasındadır. Zamanla eğitim-öğretim daha planlı-programlı bir nitelik kazanırken, sanat dallarına terzilik, halıcılık, demircilik, dökümcülük, musıkacılık ve matbaacılık bölümleri de eklendi. Okulda Türkçe okuyup yazmak mecburi olsa da sonradan, fahri olarak çalışan Rum ve Ermeni öğretmenlerin, isteyen gayrimüslim öğrencilerle haftada üç saat Rumca ve Ermenice dersi yapmalarına imkân sağlandı. Bu arada okulun adı İzmir Sanayi Mektebi'ne dönüştürülmüş olsa da ıslahhane adı uzun süre kullanımda kalacaktı.[198]

Okulun eğitim-öğretim yapmakta olduğu eski karantina binalarının hemen bitişiğinde, rüştiye seviyesinin üstünde eğitim verecek iki okul için (İdadi ile Ticaret ve Ziraat Mektebi) yapılan büyük ve yeni bir bina bulunuyordu. Sonradan iki okulun bir arada bulunması uygun görülmemiş ve yeterli öğrenci bulunamadığı için de söz konusu binada planlanan eğitime başlanamamıştı. Bu arada Sultan II. Abdülhamid Islahhane Musıkası'nın fotoğraflarını görerek öğrencileri İstanbul'a davet etmiş, onları bir hafta süreyle Musıka-yı Humayûn kışlasında ağırlamıştır. 1891'de gerçekleşen bu ziyaret sırasında sultanın beğenisini kazanan musıka heyetindeki herkes birer sanayi madalyası ile ödüllendirilmişti. Dönemin Valisi Halil Rıfat Paşa, Defterdar Kadri Bey ve Islahhane Nazırı Süleyman Bey bu geziyi fırsat olarak değerlendirmiş ve İzmir Sanayi Mektebi'nin zor şartlarda eğitim yaptığını, pavyon ve barakalardan kurtulma isteğini padişaha arz etmişlerdi. Bu durumu öğrenen sultan da İzmir Sanayi Mektebi'nin boş durumdaki okul binasına geçişini uygun görmüştür. 1891 Haziranında, yeni binasına taşınan okulun adı aynı yıl Sultan II. Abdülhamit'in adına izafeten *"Hamidiye Sanayi Mektebi"* olarak değiştirilmiştir.[199]

195 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 175. "Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü", *Endüstri*, C.42, S. 7-12 (Ekim 1957), s. [75-76].

196 Gülnaz (Koyuncu) Yakın, *İzmir Sanayi Mektebi (Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi) (1868-1923)*, İzmir Valiliği Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü yay., İzmir, 1997, s. 20-21; *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, [2018], s. 6.

197 Gülnaz (Koyuncu) Yakın, *a.g.e.*, s. 22, 29; *İzmir Mithat Paşa Erkek Sanat Enstitüsü*, Endüstri Basım ve Yayımevi, İzmir, [1958], s. 3.

198 Gülnaz (Koyuncu) Yakın, *a.g.e.*, s. 20-22; *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, 6; Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 175-182, 189; "Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü", *Endüstri*, s. [77].

199 *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, s. 6; Gülnaz (Koyuncu) Yakın, *a.g.e.*, s. 22-23; "Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü", *Endüstri*, s. [77].

Fotoğraf 6. Islahhane'nin 1868'de Eğitime Başladığı Eski Karantina Binaları[200]

200 *İstanbul Üniversitesi-Nadir Eserler Kütüphanesi*, 90417-0010

Fotoğraf 7. İzmir Sanayi Mektebi Musıkasından Bir Grup[201]

201 *İstanbul Üniversitesi-Nadir Eserler Kütüphanesi*, 90852-0004

Yeni adıyla Hamidiye Sanayi Mektebi Müslim ve gayrimüslim çocukların bir arada eğitim aldığı, Osmanlıcılık ideolojisi doğrultusunda eğitim veren okullardan biriydi.[202] Nitekim 1891'de toplam 136 öğrencinin 21'i, 1893 yılında da toplam 130 öğrencinin 10'u gayrimüslimdi.[203] Aynı yıl 64'ü birinci, 23'ü ikinci, 21'i üçüncü, 16'sı dördüncü, 6'sı da beşinci sınıfa kayıtlı olan öğrencilerin bölümlere göre dağılımı ise şöyleydi:

1891 Yılında Hamidiye Sanayi Mektebinde Öğrencilerin Mesleki Eğitim Dağılımları[204]	
Çorapçı	15
Demir ve Dökmeci	11
Tenekeci	8
Kunduracı	15
Kundura Makinecisi	7
Çulha	16
Kazmirci [Dokumacılık]	15
Marangoz	14
Terzi	15
Mürettip ve Mücellit	6
Kaliçeci [Halı Dokuma]	8
Toplam	130

İptidaî seviyede bir okul olarak açılan Islahhanenin/Hamidiye Sanayi Mektebi'nin 1890'lı yılların başlarındaki ders müfredatı da dönemin ibtidâi mekteplerinden pek farklı değildi. Farklı olarak matematik dersine biraz daha fazla yer verilmiş ve defter tutma usulü dersi konulmuştu. Dönemin belirgin özelliği olan dinî derslerin ağırlığı bu okulda da görülüyordu.[207]

1893 Yılında Hamidiye Sanayi Mektebinde Okutulan Dersler[208]	
Sınıf	**Dersler**
1.Yıl	Elifba-yı Osmani, Kıraat-ı Türkiye, Ecza-yı Şerife, Risale-i Ahlak, Eşgal-i Huruf, Hesab-ı Zihni
2.Yıl	Kur'an-ı Kerim, İlm-i Hal, Esma-yı Türkiye, Terkim-i Adad, Talim-i Hat
3.Yıl	Kur'an-ı Kerim, Tecvid, Kavaidülmüteallim, İlm-i Hal-i Kebir, Hatt-ı Rik'a, İmla, Hesabdan İmal-i Erba
4.Yıl	Kur'an-ı Kerim, Tecvid, Kısas-ı Enbiya, Sarf-ı Osmani, İlm-i Hal-i Kebir, Tarih-i Osmani, Hatt-ı Rik'a, İmla, Hesabdan Kesr-i Adi
5.Yıl	Kur'an-ı Kerim, Sarf-ı Arabi, Usul-ü Farsi, Tarih-i Osmani, Usul-ü Defteri, Hesabdan Kesr-i Aşarı, Hüsn-ü Hatt, İmla, Muhtasar Coğrafya, Mukaddemat-ı Hendese

Okulda öğretilen mesleklerin ustaları Sanayi Mektebi Komisyonu'nun önerisiyle vilâyet yönetimi tarafından atanıyordu. Meslek dalları çeşitlendikçe yeni ustalar kadroya dâhil oluyor, bazı zanaat dallarındaki eğitimler ise sözleşmeli esnaflar eliyle yürütülüyordu.[205] Personel listesi incelendiğinde ustalar ile muallimler arasında Müslümanların yanı sıra gayrimüslim ve kadın eğitimcilerin de olduğu görülmektedir.[206]

1894 yılında okulun eğitim süresi beş yıldan yedi yıla çıkarılmış ve kültür dersleri artırılmıştır. Böylece rüştiye seviyesinde eğitim verir hale getirilen okulda ilk iki yılda verilen eğitim, sonraki beş yıl için hazırlık olarak düşünülmüş, sonraki beş yılda ise önceki programdan daha yoğun bir program uygulanmıştır. Ayrıca II. kademenin 4. ve 5. sınıflarına Fransızca dersi konulmuştur.[209]

202 Halil Özeçoğlu, *a.g.t.*, s. 518.

203 *Aydın Vilâyeti Salnamesi-* R.1307 [M. 1891], C. I, s. 271; *Aydın Vilâyeti Salnamesi,* [H.] 1311 [M. 1893], s. 130.

204 *A.g.e.*, s. 131.

205 Gülnaz (Koyuncu) Yakın, *a.g.e.*, s. 27-28, 270-271.

206 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 182-183; Gülnaz (Koyuncu) Yakın, *a.g.e.*, s. 28; *Aydın Vilâyeti Salnamesi-* R.1307 [M. 1891], C. I, s. 271.

207 Gülnaz (Koyuncu) Yakın, *a.g.e.*, s. 31.

208 *Aydın Vilâyeti Salnamesi,* [H.] 1311 [M. 1893], s. 132.

209 Gülnaz (Koyuncu) Yakın, *a.g.e.*, s. 31-32.

1898 yılında okulun eğitim programı yeniden düzenlenmiş, *"program, öncekinden içerik olarak pek farklı olmamakla birlikte biraz hafifletilmiş ve Kimya, Mal[u]mat-ı Fenniye, Defter Usulü gibi sanayi okuluna daha uygun dersler konulmuş, Fransızca ders saati artırılmış ve 7. sene yalnız sanayi eğitimine ayrılmıştır"*.[210]

Sultan II. Abdülhamit'in tahta çıkışının 25. yıldönümü imparatorluk çapında pek çok faaliyete sahne olmuş, İzmir'de de Vali Kamil Paşa'nın öncülüğünde saat kulesi yapımına başlanmıştır. Aynı vesileyle Hamidiye Sanayi Mektebi öğrencileri de hem adını taşıdıkları sultana yaraşır bir hediye sunmak hem de okullarını tanıtıp aldıkları eğitimin sonuçlarını sergilemek amacıyla bir hediye tasarlamıştır. Okulun öğretmenleri ile öğrencileri tarafından imal edilen bu hediye, okul binasını model alarak yapılmış ahşap bir kitaplıktır. 4.50 m. x 3.50 m. x 50 cm boyutlarındaki bu eser son derece ince işçiliğe sahiptir. 1901 yılında sultana sunulup Yıldız Sarayı'na konulan bu kitaplığın üzerindeki iki kitabede günümüz Türkçesiyle şu ifadeler yer almaktadır:

> *"Zamanın sultanlarının sultanı, cihan hükümdarlarının en büyüğü, yaptığı iyilikleri başa kakmayan efendimiz hazretlerinin uğurlu, munis alışılmış yüce padişahlıklarının yirmi beşinci yıldönümünün mesut bir hatırası olmak üzere İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi tarafından kendilerine bağlılık ve şükranlarını sunmak maksadıyla yapılmıştır".*[211]

Bu arada 1900 yılının başlarında padişah iradesiyle Hamidiye Sanayi Mektebi'nin bitişiğindeki arsada altı yemekhane, üstü yatakhane olmak üzere yeni bir binanın inşasına izin verilmiş, 1905 yılında hizmete açılan bu binayla okul daha geniş imkânlara kavuşmuştur.[212]

Hamidiye Sanayi Mektebi'nin uzun yıllar boyunca alâmet-i farikalarından biri de musıkası (bando takımı) olmuştur. Sadece sanatsal ya da sosyal bir etkinlik değil aynı zamanda bir meslek dalı olarak eğitimi verilen musıka, okulun gelişimine paralel olarak ünlenmiş, kentteki resmi etkinliklerde boy göstermeye başlamıştı. 1893'te 36 kişiden oluşan bu musıkanın[213] 1890'lı ve 1900'lü yıllarda Sultan II. Abdülhamit onuruna yazılmış olan Hamidiye Marşı'nın yanı sıra Carmen ve Travatore gibi batı kaynaklı ezgileri de seslendirdiği dönemin basınına yansımıştı. Kırmızı ceket, mavi pantolon ve beyaz kalpak giyen küçük bando mensupları; öğretmenleri Zühtü Bey'in yönetiminde her yıl mayıs ayında yapılan Tepeköy Çiftlik-i Hümayûnu at yarışlarını şenlendiriyor, hem halkın hem de yerli ve yabancı davetlilerin takdirini kazanıyor, günün neşesi oluyordu.[214]

II. Meşrutiyet Dönemi'nde *"Osmanlı Sanayi Mektebi"* adını alan okul, Cumhuriyet Dönemi'nin ilk yıllarında *"İzmir Sanatlar Mektebi"* adını alacak[215] bir dizi isim değişikliğinin ardından 2014 yılında *"Mithatpaşa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi"* adıyla tarihi yolculuğuna devam edecekti.

210 *A.g.e.*, s. 33.

211 Züleyha Durak Özen, "İstanbul Üniversitesi Rektörlük Binasındaki Kütüphanenin İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi Öğrencilerinin Sultan II. Abdülhamid'e Hediyesi Olduğu Ortaya Çıktı", *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, [2018], s. 24-25.

212 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 176.

213 *Aydın Vilâyeti Salnamesi,* H. 1311 [1893], s. 131.

214 *İzmir Mithat Paşa Erkek Sanat Enstitüsü*, s. 3; Musıkanın katıldığı etkinliklere örnek olarak bkz. Yasin Kayış, "Paradiso'ya Rakip Olarak Tepeköy Çiftlik-i Hümâyûnu At Yarışları", *İzmir Tarih ve Toplum*, Sayı: 7 (Şubat 2010), s.74-79; Naci Gündem, *Günler Boyunca- Hâtıralar*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., 2. baskı, İzmir, 2002, s.115-116.

215 Gülnaz (Koyuncu) Yakın, *a.g.e.*, s. 23.

Fotoğraf 8. İzmir İdadi Mektebi'nin Konak Meydanı'na Bakan İlk Binası[216]

3.6. İdadi Mektebi

İdadilerin bir ortaöğretim kurumu hüviyetine kavuşması 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile gerçekleşmiştir. Bu mekteplerin yaygınlaşmaya başlaması ise 1882 sonrasındadır. Söz konusu dönemde vilâyet merkezlerindeki idadiler rüştiye ile birlikte yedi yıl, sancak merkezlerindeki idadiler ise rüştiye ile birlikte beş yıl öğrenim süresine sahipti.[217] İmparatorluğu idadiler açmaya yönelten etkenlerin başında rüştiyelerin yetiştirilmek istenen sivil bürokrasinin gerektirdiği eğitimi vermekte yetersiz kalmasıydı.

Karantina'da, sonradan Islahhane'ye/Hamidiye Sanayi Mektebi'ne devredilen bina aslında sultani mektebi için yapılmış fakat yeteri kadar öğrenci bulunamadığından öğretime başlayamamıştı.[218] O yıllarda Vilâyet Defterdarı olan Kadri Bey'in teşvikiyle *"Mekteb-i Terakki"* adıyla, kısmen lise sınıflarını da kapsayan özel bir eğitim kurumu faaliyete geçti. Önce Namazgâh'ta, sonra da hastane civarındaki Miralay Ethem Bey Konağı'nda eğitim veren bu mektepte Defterdar Kadri Bey her Salı günü öğrencilere yönelik konferanslar veriyordu.[219]

Devlet tarafından İzmir'de bir idadi mektebinin açılması 1886 yılının Temmuz ayında gerçekleşti. Mektebin ilk yuvası Hükümet Konağı'nın yanındaki (sonradan Adliye olan) bina idi.[220] Bu mektebin açılmasıyla Müslümanlar da gayrimüslimler gibi lise dengi bir ortaöğretim kurumuna kavuşmuş oldu.

---

216 *İstanbul Üniversitesi-Nadir Eserler Kütüphanesi*, 90417-0023.
217 Hasan Ali Koçer, *a.g.e.*, s. 130-131.
218 Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 141.
219 M. Kâmil Dursun, *a.g.e.*, s.2.
220 Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 141.

İdadi kurulurken üç sınıf olarak açılmıştı. Birinci sınıflar öğrenci fazlalığından ötürü iki şubeydi. Ancak henüz sadece gündüzlü öğrenci kabul ediyordu. Bu da sadece şehirde oturan ya da aileleri tarafından şehirde barınma imkânı sağlanabilen gençlerin idadiye devam edebilmesi anlamına geliyordu. Oysa kazalarda oturanlardan da bu mektebin açılabilmesi için vergi toplanmıştı. 1887 yılında Menemen, Bergama, Çeşme, Urla, Tire ve Ödemiş kazalarının sakinleri adına İstanbul'a gönderilen dilekçede bu hususlara yer verilmişti. Başvuru sahipleri kendi çocuklarının da eğitim imkânlarından yararlanabilmesi için mektebin yatılı hale getirilmesini talep ediliyordu. Bu istek sonucunda konuyla ilgili irade-i seniyye çıkarılarak gerekli hazırlıklar yapılmış ve 1889 yılının Ocak ayından itibaren mektep 75 yatak kapasitesiyle yatılı olarak da hizmet vermeye başlamıştır.[221]

Mektebin ilk müdürü medrese eğitimi almış Abdurrahman Efendi'ydi. O yıllarda okulun Fransızca muallimliğini üstlenmiş olan Halid Ziya Uşaklıgil anılarında, Abdurrahman Efendi hakkında şu bilgileri vermiştir:

> *"Bu adam okulu yaptırmaktan başlayarak öğretim kurulunu oluşturmuş, adım adım önünde aşılacak noktaları, her türlü zorlukları ve zahmetleri sabırla, direnişle, birer birer yene yene aşmış; sonunda okulu beş yıllıktan yedi yıllığa, salt gündüzlülükten yatılılığa çıkarmıştı. Karşısında bütün eski düzene taraflı olanlarla, hemen bütün kentin kamuoyunu arkalarına takan eski hocalar türlü engellemeler ortaya çıkarırlarken, o bir an bile yılgınlık göstermemiş ve okulu gerçekten benzerleri arasında en yüksek öğretim kurumu düzeyine yükseltmişti.*
>
> *...*
>
> *... her zaman didinmekten yorgun, ama her zaman başarı-utku kazandıran yorgunluktan sonra memnun bir adamdı."* [222]

Halid Ziya Uşaklıgil idadide öğrenciler ile hocaların duygu ve düşünce olarak birbirlerine çok yakın, hocaların öğrencilere adeta birer ağabey gibi bağlı olmasını *"okulun en mutlu niteliklerinden biri"* olarak kaydetmiştir.[223] Mektebin bir diğer özelliği, Hamidiye Sanayi Mektebi gibi Osmanlıcılık ideolojisinin eğitimdeki en belirgin örneklerinden biri olmasıydı.[224] Osmanlı tebaası olan Rum, Ermeni ve özellikle de Musevilerin bu mektebe rağbet etmeleri sonucunda mektebin 75 kişilik yatakhanesi yeterli gelmemiş, Osmanlıcılık bakış açısının gereği olarak kapasite 150'ye çıkarılmıştı.[225]

Mektep ilk yıllarından itibaren öğrencilerinin başarılarıyla dikkat çekmeye başlamıştı. İzmir İdadisinden mezun olan pek çok genç Mülkiye, Hukuk, Ziraat, Tıbbiye gibi üniversite seviyesindeki yüksekokullara rahatlıkla girebiliyor ve eğitimlerini başarıyla sürdürebiliyordu.[226] Gelecekte Türkiye'nin devlet yönetiminde söz sahibi olacak; sanat ve kültür hayatına yön verecek kişilerden bazıları da o yıllarda henüz İzmir İdadisi sıralarındaydı. Bunlardan Halil Menteşe, II. Meşrutiyet yıllarında mebus olarak Meclis-i Mebusan'a girecek, Meclis Başkanlığı ve Bakanlık görevlerinde bulunarak adeta İzmir İdadi Mektebi öğrencilerine öncülük edecekti. Şükrü Saraçoğlu, Hilmi Uran, Süleyman Ferit Eczacıbaşı, Baha Tevfik, Yakup Kadri Karaosmanoğlu ve Behçet Uz gibi gelecekte ünlü olacak isimler de yüzyılın başında İdadi Mektebi'nin öğrencisiydi.[227]

İdadi Mektebi sportif açıdan da aktifti. 1900'lerin başlarında Panionios Kulübü tarafından Bornova'da düzenlenen ve sadece okullara açık olan yarışlara İzmir İdadi Mektebi öğrencileri de katılıyordu. 1904 yılında idadi öğrencileri *"demir top atışı"*, *"100 metre mesafeli koşu"*, *"paralel üzerinde jimnastik"* dallarında birincilik elde etmişti. Ayrıca ders yılı sonunda gezilere çıkılıyor ve bu geziler sırasında sportif etkinlikler düzenleniyordu.[228]

---

221 Melih Tınal, *İzmir Atatürk Lisesi Tarihçesi*, İzmir Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı yay., İzmir, 1999, s. 27-28.

222 Halid Ziya Uşaklıgil, *a.g.e.*, s. 283-284.

223 A*.g.e.*, s. 284

224 Halil Özeçoğlu, *a.g.t.*, s. 518.

225 Melih Tınal, *a.g.e.*, s. 29.

226 *A.g.e.*, s. 35.

227 Yaşar Aksoy, *a.g.e.*, s. 59-60; Behçet Uz, *Atatürk'ün İzmiri-Bir Kentin Yeniden Doğuşu*, Hazırlayan: L. Ece Sakar, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 1. baskı, İstanbul, 2007, s. 6-10.

228 Melih Tınal, *a.g.e.*, s. 37-39.

İzmir İdadisi'nin 1891 yılı itibariyle 81'i yatılı 167'si gündüzlü olmak üzere toplam 248 öğrencisi vardı. Yılsonunda bunlardan 86'sı sınıfta kalmıştı. Okul bir şube ve beş sınıftı.[229] Okulun öğretim kadrosu ise şöyleydi:

1891 Yılında İzmir İdadisinin Kadrosu[230]	
Müdür-i Mekteb ve Tarih ve Coğrafya Mu'allimi	Abdurrahman Efendi
Hey'et ve Müsellesât Mu'allimi	Tahir Bey
Lisân-ı Osmanî ve Hat Mu'allimi	Hayri Bey
Cebir ve Hikmet ve Tarih-i Tabî'i Mu'allimi	Mahmud Esad Efendi
Tabib-i Mekteb ve Hıfzıs-sıhha Mu'allimi	Mustafa Bey
İlm-i Servet Mu'allimi	Ohanis Ferid Efendi
Mecelle ve Kavânîn-i Husûsiye Mu'allimi	Tevfık Nevzad Bey
Arabî ve Fârisî Mu'allimi	İsmail Efendi
Fransızca Mu'allimi	Halid Ziya Efendi
Hendese ve Ceraskal Mu'allimi	Ahmed Efendi
Hesab Mu'allimi	Rafet Efendi
Mubassır	Ahmed Tevfık Efendi
Mubassır	Şevket Efendi
Kimya Mu'allîmi	Edayım Sühami Efendi
Resim Mu'allimi	Nikolaki Efendi
Rumca Mu'allimi	Kostaki Efendi
Şu'benin Hesab-ı Fârisî Târîh Coğrafya Mu'allimi	Ali Nazmi Efendi
Şu'benin Hendese ve Arabî Mu'allimi	Sabri Efendi
Şu'be Fransızca Muallim Mu'âvini	Suver Efendi
Şu'be Lisân-ı Osmanî Muallim Mu'âvini	Rafet Efendi
Dâhiliye Me'mûru	İsmail Efendi
Kâtib	Süleyman Efendi
Sermubassır	Cafer Efendi
Hafiz-ı Kütüb ve Hastahâne Me'mûru	Rüşdü Efendi
Depo Me'mûru	Salih Efendi
İmam ve Mubassır	Osman Efendi
Mubassır	Tevfik Efendi
Mubassır	Yusuf Efendi
Hademe, Aşçı, Çamaşırcı ve Kapıcı Nefer	13 [Kişi]

229 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- R.1307 [M. 1891], C. I, s. 261.

230 *A.g.e.*, s. 260.

İdadi Mektebi'nin 1908 yılı itibariyle 245'i yatılı, 248'i gündüzlü olmak üzere 493 Müslüman ve gayrimüslim öğrencisi bulunuyordu. *"Vilâyat İdadileri Programı"*na dayalı olarak rüştiyeyi de kapsayan okulda yedi sınıf vardı. 315 öğrenci mevcudu olan rüştiye sınıflarına ise sadece gündüzlü öğrenci kabul ediliyordu. Yatılı öğrencilerin çoğunluğu şehir dışından geliyordu. Vilâyete bağlı yerleşimlerden olmakla birlikte vilâyet dışından gelenler de vardı. Yatılılar paralı ve parasız yatılı olmak üzere iki kısma ayrılıyordu. Paralı yatılılardan yıllık 12 Osmanlı Lirası ücret alınıyordu. Okulun 1908 yılına kadar mezun ettiği öğrenciler binlere ulaşmış, mezunların birçoğu yükseköğrenime devam ederek bitirmişti.[231] Valiliğin bitişiğindeki bina denize karşı güzel bir manzaraya sahipti. Ön tarafında bahçe ile teneffüshanenin bir kısmı bulunuyordu. Üç katlı binanın birinci katında yemekhane, kiler, depo ve mescid bulunuyordu. Derslikler, uygulama odaları (laboratuvarlar) ve idare odaları ikinci kattaydı. Üçüncü kat ise yatakhaneye ayrılmıştı. Bunlardan başka okulda sanat eserleri ile kimyasal ve madeni materyal örneklerini içeren bir *"hikmethane"* ile bir hamam, bir çamaşırhane ve bir de revir mevcuttu. Hastalanan öğrencilerle ilgilenmek üzere okulda görev yapan bir doktor da bulunuyordu. Öte yandan mevcut bina özellikle yatılı öğrenciler için yetersiz hale gelmişti. Bu soruna çözüm arayışları sürüyordu. [232]

II. Meşrutiyet Dönemi'nin başlarında İzmir'deki siyasal hava İdadi Mektebi'ne de yansımıştı.[233] Öğrenciler de *"hürriyet, adalet, müsavat (eşitlik) ve kardeşlik"* şarkılarına eşlik ediyordu. Mektebin öğretim kadrosunda *"Avrupa'dan yeni gelmiş, hürriyetsever ve açık fikirli hocalar"* bulunuyordu. Şükrü Saraçoğlu, Kasabalı Şevket, Yusuf Rıza, Fuat Ziya Yamanlar, Rumca dersi veren Şahap İlya ve Hatemi beyler bu hocalar arasındaydı. O günlerin siyasi gelişmeleri doğrultusunda öğrenciler Girit'in Yunanistan'a katılmasını protesto etmek üzere düzenlenen mitingde de yer almıştı.[234] Dönemin özgürlük havası içerisinde *"Nevresidegan Maarif Cemiyeti"* adıyla bir dernek kuran, aynı adla da bir gazete çıkaran idadi öğrencileri yurt ve dünya sorunlarıyla yakından ilgileniyor, mektepteki eksiklikleri eleştiriyor, bu konularda okul yönetimiyle anlaşmazlığa düşmekten çekinmiyordu. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i ilhakı sonrasında düzenlenen fes boykotunda da idadi öğrencileri ön saflardaydı.[235]

II. Meşrutiyet Dönemi'nde yapılan değişiklikle 1910'da sultaniye dönüştürülen[236] okul Batı Anadolu'da Türklerin en önemli eğitim kurumu olmaya devam etti. İzmir'in işgali sonrasında acı günler yaşayan mektep, kurtuluşun ardından İzmir Erkek Lisesi, 1942 yılından itibaren de Atatürk Lisesi adını alacaktı.

231 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1326 [M. 1908], s. 138-139.
232 *A.g.e.*, s. 139.
233 Yaşar Aksoy, *a.g.e.*, s. 87.
234 Behçet Uz, *a.g.e.*, s. 8-9.
235 Melih Tınal, *a.g.e.*, s. 47,49.
236 Hasan Âli Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1994, s. 500; Melih Tınal, *a.g.e.*, s. 42.

3.7. Darülmuallimin (Erkek Öğretmen Okulu)

Türkiye'de modern anlamda öğretmenlik mesleğinin doğuşu ve şekillenmeye başlaması Tanzimat Dönemi'nde rüştiyelerin açılması ve bu mekteplerde yeni bir öğretmen tipine ihtiyaç duyulmasından kaynaklanmıştır. Dönemin yetkilileri eğitimin artık geleneksel biçimde süremeyeceğini kavramış, yeni açılmakta olan okulların programlarına yeni girmiş dünyevi dersler ile eğitim-öğretim yöntemlerini iyi bilen öğretmenlere ihtiyaç olduğunu görmüştü. Buna bağlı olarak öğretmenlik bir ihtisas mesleği olarak görülmeye başlanmış, erkek öğretmen yetiştirmek üzere ilk okul Darülmuallimin adıyla 1848'de İstanbul'da açılmış, bu okula sonradan Darülmuallim-i Rüşdi de denmişti. Medrese kökenli öğretmen ve öğrencilerle eğitime başlanan bu okulun 1851 tarihli nizamnamesine göre öğretim süresi üç yıldı. Öğrenciler sınavla kabul ediliyor ve Arapça'dan Türkçe'ye çeviri yapabilecek bilgiye sahip olmaları bekleniyordu. Bu ön şart sebebiyle müfredatta ayrıca Arapça dersine yer verilmemişti. Farsça, aritmetik, geometri, alan ölçümü, astronomi ve coğrafya derslerinin yanı sıra *"Ders Verme ve Öğretim Yöntemi"* adıyla yeni bir dersin de ilk defa müfredatta yer alması önemliydi. Önce rüştiyeler için başlayan öğretmen yetiştirme çalışmaları temel eğitim kademesi için (sıbyan ve ibtidâi) 1868'de ilk erkek öğretmen okulunun açılmasıyla devam etmiş, 1870'te de kız rüştiye ve ibtidâilerine öğretmen yetiştirmek amacıyla Darülmuallimat adında bir kız öğretmen okulu açılmıştı. Başlangıçta öğrenim süresi bir yıl olan Darülmuallim-i Sıbyanların İstanbul dışında açılmaya başlanması ise 1875'ten sonra oldu.[237]

İzmir'de yeni usulde eğitim veren ibtidâi mekteplerine muallim yetiştirmek üzere bir darülmuallimin açılması 1878 yılında gerçekleşti. Pazaryeri'ndeki Üsküdar Medresesi'nin bir kısmında eğitime başlayan okul II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar burada kalmaya devam devam etti.[238]

1898-1899 ders yılında İzmir Dar'ülmuallimin-i İbtidai Mektebinde 21 talebe kayıtlıydı. Yusuf Ziyaeddin Efendi muallim, Hacı Şakir Efendi de Hüsn-ü Hat Muallimi olarak görev yapıyordu. Mektepte ayrıca bir de hademe mevcuttu.[239]

1903 yılında okulun öğretmen kadrosu diğer yıllarla kıyaslandığında oldukça kalabalıktı. 28 talebenin kayıtlı olduğu söz konusu yılda muallim ve hüsn-ü hat mualliminin yanı sıra ayrıca tarih, hesap, coğrafya dersleri için de muallimler görev yapıyordu.[240]

1903 yılının yaz aylarında askere alınanlar Kışla-yı Hümâyûn'a sığmayınca cami ve mescidlerin yanı sıra Mekteb-i İdadi Şubesi ile birlikte Darülmuallimin de geçici olarak askerlerin konaklamasına tahsis edilmişti. Bu mekteplerin tatil edilmesi eğitimde aksamalara neden olduğundan İzmir Maarif Müdürlüğü, Maarif Vekâleti'ne telgraf çekerek derslere başlanması ve kaybedilen vaktin telafi edilmesi için başvuruda bulunmak zorunda kalmıştı.[241]

Öğrenci sayısı 20-30 arasında değişen İptidai Muallim Mektebi'nden yılda ortalama 15-20 kişi mezun oluyordu. Şehadetname alan muallimler önce İzmir'deki ibtidâi mekteplerde bir süre görev yapıyor, ardından köy ve kasabalardaki ibtidâi mekteplere muallim olarak gönderiliyordu.[242]

Dar'ülmuallimin-i İbtidai Mektebi'nin öğrenci sayısı 1908 yılında 47'ye yükselmişti. Ancak muallim sayısı beş yıl öncesiyle kıyaslandığında azalmıştı. Yusuf Ziya Efendi muallim, Halid Bey Ulûm-u Riyaziye Muallimi, Fahri Bey de Hüsn-ü Hat Muallimi olarak görev yapıyordu.[243]

237 Yahya Akyüz, *a.g.m.*, s. 15-18, 20-21; Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 177-181.
238 *Aydın Vilâyeti Salnâmesi*, H. 1326 [M. 1908], s. 160; Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.191.
239 *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*-2.Def'a, 1317 [M.1899], s. 980.
240 *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*-6.Sene, H.1321 [M.1903].
241 *BOA, MF.MKT,748-47*, R. 4 Teşrinievvel [1]319 (M. 19 Ekim 1903).
242 Cevat Sami-Hüseyin Hüsnü, *a.g.e.*, s. 128-129.
243 *Aydın Vilâyeti Salnâmesi*, H. 1326 [M. 1908], s. 136.

3.8. Lisan ve Ticaret Mektebi

Bu mektep 1903 yılının Haziran ayı başlarında hem İdadi Mektebi'nin Edebiyat Muallimi hem de İzmir gazetesinin imtiyaz sahibi ve başyazarı olan Bıçakçızâde İsmail Hakkı[244] tarafından açılmıştı.[245]

Lisan ve Ticaret Mektebi, Osmanlı çocuklarının yabancı dil becerisini artırmak, onları ticaret ve ziraat konularında dünyadaki gelişmelere uygun olarak yetiştirmek amacıyla kurulmuştu. Eğitim kadrosu yetkin kişilerden oluştuğu için mektep kısa sürede itibar kazanmış ve öğrencileri yabancı dillerde ilerleme göstermeye başlamıştı. 10-12 yaşındaki öğrenciler Arapça, Fransızca, İngilizce, Rumca, Almanca dillerinde okuyup yazabiliyor, bu dillere çeviri yapabiliyordu. Öğrenim süresi üç yıl olan mektebin, küçük talebeler için bir de ihtiyat (hazırlık) sınıfı bulunuyordu.[246]

İzmir gibi işlek bir ticaret ve liman kentinde, ticaret hayatının dışında kalmış olan Müslüman Türkler için önemli bir eğitim açığını kapattığı anlaşılan mektep fazla uzun ömürlü olmamıştır. Yine de Bıçakçızâde İsmail Hakkı hiç kimseden yardım almadan mektebi üç dört yıl ayakta tutmayı başarabilmiş, bu süre içerisinde de iyi iş adamları yetiştirebilmişti.[247]

Lisan ve Ticaret Mektebi'nin kapanmasından sonra, onun misyonunu Hadika-yı Maarif Mektebi yüklenmiş görünmektedir. Zira 1906 yılında açılan bu mektebin de ticaret sınıfı vardı. Bu sınıfa rüştiye diploması olan öğrenciler kabul ediliyordu.[248]

Lisan ve Ticaret Mektebi'nin Öğretim Programı[249]	
1.Sene	Türkçe, Arapça, İngilizce, Rumca, Almanca, Fransızca okuma Hesap, Coğrafya, Yazı, İmlâ
2.Sene	Türkçe, Arapça, İngilizce, Rumca, Almanca, Fransızca cümle ve dilbilgisi kuralları Türkçe ve Fransızca İlm-i Servet, Ahlak, Kitabet-i Ticariye, Evrak-ı Ticariye Tanzimi, Mukaveleler, Layihalar, Senetler, İstidalar, Poliçeler, İstilâm Mektupları, Sipariş Emirleri, Kontratolar vs. Fransızca Hesap, Türkçe Hesap, Coğrafya; Türkçe, Arapça, İngilizce, Fransızca mükâleme dersleri
3.Sene	Türkçe, Arapça, İngilizce, Fransızca mükâleme dersleri ile Fransızca Kanun-u Ticaret, Fransızca ve Türkçe Usûl-ü Defteri, Fransızca Evrak-ı Ticariye Tanzimi, Istılahat-ı Ticariye ve Kanuniye Talimi, Kitabet-i Osmaniye, Hesap, Coğrafya, Resim, Hendese, Hukuk-u Ticariye, İlm-i Hal ve İlm-i Kelâm

244 Bıçakçızade İsmail Hakkı için bkz. Ö. Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, T. C. Kültür Bakanlığı yay., 1.baskı, Ankara, 2000, s. 262-267.

245 Cevad Sami- Hüsnü, *1321 Sene-i Maliyesine Mahsus Nevsal-i İktisad*, Keşişyan Matbaası, İzmir, R.1323 [M.1907], s. 172.

246 *A.g.e.*, s. 172-173.

247 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.226.

248 *A.g.e.*, s.218.

249 *A.g.e.*, s. 173-174.

3.9. Bağcılık Aşı Ameliyat Mektebi

Osmanlı İmparatorluğu'nda zirai alanda ıslahat faaliyetleri Tanzimat Dönemi'nde başlamış, bunun bir uzantısı olarak 1848'de Ziraat Mektebi açılmıştır.[250] Bu okul dört yıl sonra kapanmış olsa da bir ilk adımdı. Sultan II. Abdülhamit döneminde, 1892'de Halkalı Ziraat Mektebi'nin açılması ise gerçek anlamda zirai eğitimin temel taşı oldu. Öğrenim süresi önce üç, sonra dört yıl olan, yükseköğrenim seviyesindeki bu mektebin çatısı altında veterinerlik eğitiminin yanı sıra tarımla ilgili teorik ve pratik dersler; Türkçe, matematik, kimya, Fransızca gibi genel dersler, ayrıca peynir yapımı, marangozluk gibi beceri dersleri de veriliyordu.[251] Devlet, Halkalı Ziraat Mektebi'nin yanı sıra ülkenin dört bir yanında daha düşük seviyede ziraat mektepleri açmayı da planlamış, bunun ilk örnekleri Edirne ve Bursa'da hayata geçirilmişti.[252]

İzmir'de bir ziraat mektebi açılması Halil Rıfat Paşa'nın valiliği sırasında (Temmuz 1884-Ağustos 1885)[253] gündeme geldiyse de Cumaovası ve Kızılçullu taraflarında bulunan araziler uygun bulunmadığı için sonuçsuz kalmıştı. 1892 yılında aynı düşünce Menemen için ortaya atılmış ancak Gediz nehrinin suyunun taşınmasının çok masraflı olacağı hesaplanmıştı.[254]

İzmir'de 1902 yılında padişah iradesiyle *"Bağcılık Aşı Ameliyat Mektebi"* açıldı. Bir kurs niteliğinde olduğu anlaşılan ve Seydiköy'deki Numune Çiftliği'nde kurulan bu mektepte Amerikan asma çubuklarının yetiştirilmesi, yerli cinsler, aşılama ve bağ hastalıkları hakkında eğitim veriliyordu. Eğitim süresi üç aydı. Mektebe yılda 12 talebe kabul ediliyor ve burslu olarak okutuluyordu. Talebelerin, bağları filokseradan (asma biti) etkilenmiş mahallerden ve bağcılıkla uğraşan ailelerden geliyor olması şarttı.1902 yılından 1907 yılı sonuna kadar 68 kişinin mezun olduğu bu mektepte mart başından mayıs sonuna kadar verilen eğitimin ardından talebeler imtihan ediliyordu. Mektebin, uygulama yapmak üzere 50 dönüm Amerikan asma fidanlığı ile 100 dönüm numune bağı mevcuttu. 1908 yılında mektebin müdürü Halkalı Ziraat Mektebi mezunlarından Hüseyin Avni Efendi'ydi. İzmir ve çevresinin iklimi dut yetiştirmeye uygun olduğu için 1906 yılından itibaren ipekböcekçiliği eğitimi de mektebin programına alınmıştı.[255]

250 Zeynel Özlü, Abdullah Kara, "20.yy Başlarında Aydın Vilayetinde Kurulan Bir Mektep: Seydiköy Ziraat Mektebi", *Doç.Dr. Numan Durak Aksoy Anısına-Hayatı, Eserleri ve Armağanı*, Editörler: Yunus Emre Tansü, Mehmet Biçici, Gaziantep Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü yay., 1.baskı, Gaziantep, 2017, s. 808.

251 Donald Quataert, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım (1876-1908)*, Çeviren: Nilay Özok Gündoğan, Azat Zana Gündoğan, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 1.baskı, İstanbul, 2008, s. 97-101.

252 *A.g.e.*, s. 101-103.

253 Mehmet Ali Keskin, *a.g.e.*, s. 53.

254 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 199.

255 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1326 [M. 1908], s. 157-158.

Fotoğraf 9. Sultan II. Abdülhamit'in Tahta Çıkışının 25.Yıl Kutlamalarında İzmir'deki Bir Grup Muallim[256]

256 *İstanbul Üniversitesi-Nadir Eserler Kütüphanesi*, 779-73-0024.

3.10. Muallimler

1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesi'nde bütün temel eğitim (sıbyan ve ibtidâi) mekteplerinin muallimlerinin, muallim mektebi mezunu olması hükme bağlanmıştı. Ancak bu hüküm daha çok kâğıt üzerinde kalmış, hem resmî hem de özel temel eğitim kurumlarındaki muallimlerin çoğunluğu ilmiyeden gelmeye devam etmişti. Bu muallimlerin ak sarıkları, medrese kökenli olduklarının emaresiydi.[257] İptidai mekteplerin genel yapısında görülen kurumsal standartlardan uzaklık, muallimler için de geçerliydi.

Sıbyan mekteplerinin ıslahı konusunda ümitler darülmuallimin mezunlarına bağlanmış olsa da bu bunların sayısı azdı ve ihtiyacı karşılamaya yetmiyordu. Mekteplere muallim atamasında darülmuallimin mezunları öncelikliydi. Ancak fiiliyatta, başta din adamları olmak üzere hemen herkes ibtidâi mekteplere atanabiliyordu. Birçoğu muallim olarak yetkin değildi. Öte yandan darülmuallim mezunları da henüz medrese hocalarından çok farklı niteliklere sahip hale getirilememişti.[258]

1898'de doğup yedi yaşında İkiçeşmelik'teki bir cami okuluna başlayan Şehabettin Ege anılarında, camide görev yapmakta olan bir hoca tarafından okutulduğunu kaydetmiştir. Verdiği bilgiye göre hem bu mektepte hem de ağabeyinin devam ettiği Bozyaka mektebinde hocalar, elindeki uzun sopalarla oturduğu yerden öğrencilerin kafasına vurabiliyordu. Kendi okulunda falaka cezası uygulanıyordu. Daha sonra devam ettiği özel Darüledeb Mektebi'nde ise çok daha nezih, eğitime uygun bir ortam vardı. Bu mektepte de derslere sarıklı hocalar girdiği halde *"hak etmeyen"* öğrencilere dayak atılmıyordu. Öğrenciler sırada oturuyor, harf ve hecelerin öğretilmesi sırasında muallimin söylediğini hep bir ağızdan tekrar ediyordu. Okul Müdürü Ziyaeddin Bey büyük saygı gören bir eğitimciydi.[259]

Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu) açılmadan önce kız ibtidâi mekteplerinin muallim ihtiyacı İzmir Kız Rüştiyesi mezunlarından karşılanıyordu.[260]

İmparatorluk çapında, rüştiye mekteplerinde de ilmiye kökenli pek çok muallim ve müdür görev yapıyordu. Bu muallimler genellikle edebi nitelikli derslerle matematik derslerine giriyordu. Coğrafya ve tarih dersleri ise genellikle taşrada görev yapmakta olan eğitimli ve kültürlü subaylarla devlet memurları tarafından veriyordu. Ancak bu kişiler eğitim konusunda yetkin olmadıkları için genellikle öğrencileri ders kitaplarını ezberlemeye zorluyordu. Osmanlı Türkçesi, Arapça, Farsça gibi dersler ilmiye kökenli ve yetkin muallimler tarafından layıkıyla verildiği takdirde, öğrencilerin bu dersleri diğer derslere göre daha zevkle öğrendikleri anılara yansımıştır. Ancak yine de genel eğitsel yaklaşımın ezbere dayalı olduğunu söylemek mümkündür.[261]

İzmir rüştiyesi ile idadisinde öğretmenlik yapmış olan Halid Ziya Uşaklıgil, o yıllarda gayrimüslim mekteplerinde görev yapan meslektaşlarının niteliklerinden övgüyle söz etmiştir:

> *"... Lazariste rahiplerinden birkaçı ile Alliance hocalarından üç beşiyle birçok kezler buluştum. Rahiplerin arasında kimyada, fizikte, astronomide, matematikte geniş yetenekli kimseler vardı. Bunlar okullarının her şeyi tamam laboratuvarlarında ve bir dereceye kadar gerekleri karşılayabilecek gözlemevinde bir yandan öğrencilerine bilim ve tekniğin bolluk, bereketini sunarlarken, bir yandan da kendileri kendi dallarında gelişmelerini sağlıyorlardı.*
>
> *Hele Alliance İsraelite'in pek çok öğretmenleri, öğrenimleri Paris üniversitelerinde tamamladıktan sonra buralara gönderilmiş kişilerdi. İşlerine âşık, zekâlarının ve soydaşlarına yararlı olma tutkusunun kıvılcımları ile gözleri parlayan gençlerdi."*[262]

257 Selçuk Akşin Somel, *a.g.e.*, s. 320.

258 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 129-130.

259 A. Şehabettin Ege, *Eski İzmir'den Anılar*, Notlarla Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., 1. baskı, İzmir, 2002, s.1-3.

260 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 130.

261 Selçuk Akşin Somel, *a.g.e.*, s. 320.

262 Halid Ziya Uşaklıgil, *a.g.e.*, s. 102.

Dönemin genel yapısına uygun olarak, İzmir'de de Sultan II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet yıllarında eğitimli kişilerin başka işlerin yanı sıra muallimlik yapması sık görülen bir durumdu. Örneğin İdadi Mektebi'nde Kavanin derslerine Muharir ve Avukat Tevfik Nevzat, Hıfzısıhha derslerine de Doktor Mustafa Bey giriyordu.[263] Yine 1896'da istihkâm subayı olarak göreve başlayan Selim Sırrı (Tarcan) Bey ilk görev yeri olan İzmir'de dört yıl boyunca bir yandan askeri görevini sürdürürken bir yandan da jimnastik dersleri vermişti. Modern spor faaliyetlerinin ve spor eğitiminin Türkiye'deki öncülerinden Selim Sırrı Bey ilk olarak İdadi'de jimnastik hocalığı yapmaya başlamıştı. İdadi'deki dersleri kentte büyük ilgi çekmiş, sportif faaliyetleri kentte konuşulur hale gelmişti. Bunun üzerine Sanayi Mektebi Müdürü bir jimnastikhane kurması ve jimnastik dersi vermesi için onu okula davet etmişti. Teklifi kabul eden ve tesisi kuran Selim Sırrı Bey daha sonra Hoca Rıza Efendi ile birlikte kurdukları Darülirfan mektebi ile Tilkilik'teki Arnavut Hoca'nın özel okulunda jimnastik dersleri vermişti.[264]

1908 yazında Mülkiye'den mezun olduktan sonra Valilikte maiyet memuru olarak göreve başlayan Hilmi Uran üç yıl boyunca diğer maiyet memurları gibi mekteplerde ders görevi almıştı. İdadi Mektebi'nde jimnastik ve tarih, Yusuf Ziya Efendi'nin Darülirfan Mektebi'nde tarih ve ahlak, bir Ermeni mektebinde de Türkçe dersi veriyordu. Ek gelir getiren bu görevler diğer maiyet memurları gibi onun da maddi açıdan gayet rahat yaşamasına katkı sağlıyordu.[265] Hukuk Mektebi mezunu Bezmi Nusret Kaygusuz da 1916 yılında Maarif Müdürlüğü'nde memuriyete başladığında kendisine ayrıca 400 kuruş maaşla Buca'da *"seyyar öğretmenlik"* görevi verilmişti.[266] Ulaşım sıkıntısı nedeniyle bu görevi ifa etmekte zorlanan Kaygusuz bir süre sonra iki yüz kuruş maaşla şehir merkezindeki Tilkilik'te bulunan Teshiliye Mektebi'ne nakledilmişti.[267] Kaygusuz daha sonra Erkek Öğretmen Okulu'nda Tarih-Coğrafya öğretmenliğine görevlendirilmiş ve bir süre sonra da bu göreve asaleten atanmıştı.[268] Aynı dönemde Alman Mektebi'nde de derslere giren Kaygusuz'un eline geçen para 12 lirayı buluyor ve bu para altın olduğu için iki kişilik ailesinin geçimine rahatlıkla yetiyordu.[269] Kaygusuz'un bir yıl geçmeden aynı okulda 900 kuruş maaşla Edebiyat ve Hukuk Muallimliğine atanmış olması[270], o yıllarda yükseköğretim mezunu bir kişinin öğretmenlik yapmasında neredeyse hiçbir norm olmadığının ve öğretmen atamalarında henüz branşlaşmanın çok net olmadığının göstergesi olarak kabul edilebilir.

263 M. Kâmil Dursun, *a.g.e.*, s.8.

264 Hakan Ayaz, "Türk Spor Tarihinde Önemli Bir Sima: Selim Sırrı Tarcan (İzmir'deki Spor Faaliyetleri)", *İzmir Spor Tarihi*, Editörler: Günver Güneş, Bahri Okumuş, Üyopya yay., 1. baskı, 2019, s. 434-435.

265 Hilmi Uran, Meşrutiyet, *Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, İş Bankası Kültür yay., 1.baskı, İstanbul, 2008, s. 25, 33-34.

266 Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay. İzmir, 2001., s. 126, 129.

267 *A.g.e.*, s. 126, 129.

268 *A.g.e.*, s. 131.

269 *A.g.e.*, s. 131.

270 *A.g.e.*, s. 133.

4. İzmir Şehrinde Gayrimüslim Mektepleri

İzmir modern gayrimüslim mekteplerinin kurulduğu ilk şehirlerden biriydi. Kentte Rumlara ait Evangeliki Erkek Mektebi'nin kuruluşu 1733'e kadar uzanıyordu.[271] Yine Rum-Ortodoks cemaati tarafından kurulan ve 1810-1819 yılları arasında hizmet veren İzmir Jimnazyumu bu konuda Osmanlı ülkesindeki ilklerden biri olmuştu.[272] Tanzimat Fermanı'ndan farklı olarak 1856 tarihli Islahat Fermanı'nda eğitime özel bir yer ayrılmış ve bu konuda gayrimüslim tebaanın haklarının korunacağı belirtilmişti. Fermandaki geniş haklardan yararlanan gayrimüslim azınlıklar, başta İstanbul olmak üzere kendi özel okullarını kurma çabalarını hızlandırmıştı. Ayrıca Tanzimat Dönemi'nde resmî devlet okullarının kapıları gayrimüslim azınlıklara da açılmıştı. Ancak bu konuda gerek azınlıklar gerekse de Osmanlı devlet yönetimi tereddütlü davranmıştı.[273] Rum, Ermeni ve Yahudiler devletin din, dil, etnik köken ayrımı olmaksızın tüm unsurları bir arada tutmayı amaçlayan Osmanlıcılık politikasına ve onun bir yansıması olan *"eğitim yoluyla Osmanlılık"* uygulamalarına ilgi duymamış, aksine ayrılıkçı emellerini güçlendirmeye çalışmıştı.[274]

Tanzimat Dönemi'nin sonlarından itibaren Osmanlı ülkesinde başta Katolik ve Protestan misyoner okulları ile Fransız ve Amerikan okulları olmak üzere pek çok yabancı (ecnebi) okul açılmıştı. İngiliz, Alman, Rus, Avusturya okulları da bu kapsamdaydı. 1893 yılı itibariyle imparatorluk topraklarındaki Protestan ve Amerikan okullarının sayısı 392'ye ulaşmıştı. 1900'ün başlarında Osmanlı ülkesindeki Fransız misyoner okullarının sayısı ise 300'e yakındı. Bu okulların büyük bir kısmı izinsiz olarak açılmıştı.[275] Yabancı okulların Osmanlı ülkesinde olumsuz ve olumlu etkileri söz konusudur. Prof. Dr. Yahya Akyüz bu okulların olumsuz yönlerini şöyle açıklamıştır:

> *"...Türkiye'de Protestanlığı yaymak, halkın Padişaha ve Devlete bağlılığını sarsmak gibi amaçlarının yanında Hıristiyan azınlıklarının dillerini geliştirip millî duygularını uyandırarak onları Devlete karşı başkaldırmaya teşvik, Müslüman halkın kendi kültüründen kopması ve kültürel erozyona uğraması, Müslüman halkta Batılı Hıristiyan devletlerin güçlü ve üstün oldukları inancını pekiştirmek, özellikle aydınlarda Batı hayranlığı ve taklitçiliği yaratmak, bundan yararlanıp Osmanlı ülkelerinde kendi Devletlerinin en geniş anlamda çıkarlarını gerçekleştirmek... gibi pek çok amaçları vardı ve bu alanlarda çok zararlı etkilerde bulundular."*[276]

Akyüz'e göre azınlık ve özellikle de yabancı okulların bazı olumlu özellikleri ise şunlardı:

> *"Toplumda yabancı dil bilenlerin artması, kızların eğitimine katkıları, açtıkları yetimhaneler vs. ile çocukları korumaları, kurdukları hastaneler ve sağlık ocaklarında verdikleri hizmetler, bazı sanayi ve tarım âletlerinin topluma girmesi, yaptıkları meslek ve iş eğitimi türünden çalışmalar, Batılı eğitim ve öğretim anlayışı ve yöntemlerinin tanıtılması... gibi etkiler olumlu olarak değerlendirilmektedir.*
>
> *Ancak, bunların da yabancılara kendi propagandaları için fırsatlar sağladığı unutulmamalıdır".*[277]

1880 yılında İzmir'de 58 gayrimüslim mektebinde 11.228 öğrenci öğrenim görüyordu. Gayrimüslim okullarının en büyükleri Rumlara ait Evangeliki Mektebi ile Fransızlara ait Propaganda Koleji'ydi.[278] Evangeliki Mektebi Ayafotini Kilisesi'nin yanında yer alıyordu. Katolik papazların idaresindeki Propaganda ve Frerler mektepleri de Frenk Mahallesi'ndeydi. Ermenilerin, Mekitarist Mektebi lise dengi eğitim veriyordu. Yahudilerin Alyans İsrailit Mektebi, Türklerin rüştiye mektebinin hemen karşısındaydı.[279]

271 Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 141.

272 İlhan Tekeli, *a.g.m.*, s. 461-462.

273 Cemil Koçak, "Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. II, İletişim yay., İstanbul, 1985, s. 485.

274 Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 241.

275 *A.g.e.*, s. 241-242.

276 *A.g.e.*, s. 247.

277 *A.g.e.*, s. 247.

278 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*, 1297 [M. 1880], s.88.

279 M. Kâmil Dursun, *a.g.e.*, s.2.

"İzmir'deki Türk maarif hayatı, diğer milletlere göre hayli geri durumda idi" tespitinde bulunan Prof. Dr. Tuncer Baykara'nın verdiği bilgiye göre *"Rumların 1733'de açılan Evangeliki Erkek mektebinde 1890 yıllarında 1023 talebe vardı. Buna karşılık birkaç yıl önce açılan İzmir İdadisi'nde ancak 248 öğrenci bulunuyordu. Avrupalı azınlıkların okulları ise daha çok ve üstün nitelikte idi".*[280]

Halid Ziya Uşaklıgil, Kırk Yıl adlı eserinde İzmir'deki azınlık ve yabancı okulları hakkında oldukça detaylı olarak şu bilgileri vermiştir:

> *"İzmir'de Ermenilerin ve Rumların birçok kültür-eğitim kuruluşlarından başka, lise derecesinde birer büyük, her şeyleri tamam okulları vardı ki her türlü öğretim araç ve gereçleriyle donatılmış oldukları gibi her biri kendi ulusları arasında değerlilikleri, güçlülükleri ile tanınmış öğretmenlere sahipti.*
>
> *Hele Rumların bir Aya Fotini okulları vardı ki Rumluk dünyasında sanki bir üniversite önemini taşıyormuşçasına övünmelerine, yol açardı. Erkekler için olan liselerden başka kız liseleri de vardı. Özellikle bunlardan Ermeni Kız Lisesini tanıyorum ki, Tabakhane Çayı yakınında bulunuyordu. Ermeni Yoksulları Koruma Derneği'nin beş altı yüz kişilik balolarına bile rahat rahat bir alan oluştururdu.*
>
> *Protestanların, özellikle İzmir'de önemli bir sayı oluşturan Katoliklerin kuruluşları ise, bu bölgesel müslüman dışı azınlıkların okullarına oranla çok daha büyük ve elbette öğretim açısından çok daha önemliydi.*
>
> *(Fransız) Fvérlerin bir saray kadar büyük ve eksiksiz, kusursuz okulundan daha yüksek bir kültür kurumu olmak üzere Lazariste rahiplerinin propaganda okulu vardı. Bunlarla eş değerde sayılabilecek kız okulları da vardı ki başlıcaları Sion ve Diyakones rahibelerinin yönetimindeydi.*
>
> *Katolik ve protestan öğelerinin, tıpkı Rumlar ve Ermenilerde olduğu gibi, özel okullarından söz etmeye gerek görmüyorum. Bunlardan hemen her mahallede birer ikişer tane vardı. Musevileri bu sayma sırasında en sona bırakıyorum. Çünkü onu en çok dikkat çeker bulmuştum.*
>
> *Bu bir Alliance Israelite okulu idi ki, tuhaf bir raslantı sonucu olarak tam Rüştiye Mektebi'nin karşısındaydı. Ve böyle, biri yüksek büyük yüzüyle, öteki bodrum katı yarı bırakılmış, tek katlı alçakgönüllü ve utanmış gibi görünen varlığıyla karşı karşıya dururken; birinden paydos saatinde alay alay yüzlerce Musevi çocuğu dalgaları taştığı sırada, ötekinden toplamı çok çok yüze zor varan Türk çocuklarının seyrek yığınları yana yöreye yayılırdı. Bu görüntünün oluşturduğu karşıtlık pek acı bir anlatımla durumu dile getirirdi.*
>
> *...*
>
> *Bu değişik ulus ve soyların kendi okullarından her yıl lise öğreniminin değişik dallardaki basamaklarını aştıktan sonra İzmir'in çalışma alanlarına atılan yüzlerce genç vardı.*
>
> *...*
>
> *Bu gençlerden sonraları dostlarım, iş alanında karşıtlarım, tanıdıklarım oldu. Ve onların iş yapmak, para kazanmak, hep daha ileri gitmek için nasıl bir öğrenim anamalı ile güç kazanmış olduklarına pek yakından tanık oldum.*
>
> *Her şey en önce pratik hayat için ne gerekliyse onu öğrenmişlerdi. Birkaç dil bilir konuşurlar, yazarlardı. Ekonomi ve ticaretle ilgili bilgilerine eklenen aritmetik güçleriyle iş dünyasına atılmak onlar için pek kolay bir şeydi. Yalnız bir şey bilmezlerdi: Türkçe...*
>
> *Biraz bilseler bile bilmiyor görünmek onlar için süs çeşidinden bir şeydi. Türkçe bilmeye ne gerek vardı. Değil mi ki iş arasında karşılarında Türk bulmayacaklardı!.."*[281]

Gayrimüslim mekteplerinde Müslüman-Türk mekteplerinden farklı olarak ticaret ve sanat derslerinin veriliyor olması Kâmil Dursun'a göre bu alanların tamamen gayrimüslimlerin eline geçmesine neden olmuştu. İthalat ve ihracat, yabancılarla gayrimüslim tebaanın tekelindeydi. Bu yüzden gayrimüslimler zenginleşmiş, kordonun yanı sıra Bornova, Buca ve Karşıyaka'daki gösterişli binalara, villa ve malikânelere sahip olmuşlardı.[282]

280 Tuncer Baykara, *a.g.e.*, s. 141.

281 Halid Ziya Uşaklıgil, *a.g.e.*, s. 101-103.

282 M. Kâmil Dursun, *a.g.e.*, s.3.

Dr. Halil Özeçoğlu'na göre İzmir'deki Müslümanlarla gayrimüslimlerin mektepleri ve eğitim sistemleri açısından ciddi farklar olmakla beraber yine de "*Müslümanlar, gayrimüslimler ve yabancılar arasında duvarlarla çizilmiş bir sınır*" yoktu. Devlet okulları Müslümanlara olduğu gibi gayrimüslimlere de açıktı ve bu okullarda beraber okuyan çocuklara rastlanabiliyordu. Ayrıca Müslümanların ve genellikle de gayrimüslim azınlıkların çocukları yabancı okullarına devam edebiliyordu. Müslüman mahallesinde bir Ermeni kız okulu açılabildiği gibi Yahudi Haham Behor Okulu Müftü Camii'nin bitişiğinde hizmet verebiliyordu. 1888 yılında alınan kararla İzmir Mekteb-i İdadisi'ne yabancı çocuklar kaydedilebiliyordu. Hamidiye Sanayi Mektebi'nde ise yabancı öğretmenler görev yapabiliyordu.[283]

Şehirde gayrimüslim okullarının dışında özel ders veren pek çok gayrimüslim öğretmen de bulunuyordu. Bu öğretmenlerden muhasebe defteri tutmak için, piyano veya dans öğrenmek için ders almak mümkündü.[284]

1905 yılında İzmir'i de kapsayan Aydın Vilâyeti çapında Rum, Musevi ve Ermeni cemaatlerine ait toplam 335 mektep bulunuyordu. Bunların dördü idadi, 15'i yarı idadi, 83'ü rüşti, 233'ü de ibtidâi mektepti. Bu mekteplerde 20.781 erkek, 21.808 kız talebe öğrenim görüyordu.[285] Aynı yıl vilâyet çapındaki ecnebi mektep sayısı ise 32 idi. 1.924 erkek, 2.416 kız öğrencinin devam etmekte olduğu bu mekteplerin altısı idadi, onu rüşti, 16'sı da ibtidâiydi.[286]

283 Halil Özeçoğlu, *a.g.t.*, s. 521.

284 *İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir)*, s. 35-36.

285 Cevat Sami-Hüseyin Hüsnü, *a.g.e.*, s. 130.

286 *A.g.e.*, s. 131.

4.1. Gayrimüslim Tebaa (Azınlık) Mektepleri

İmparatorluk genelinde Osmanlı gayrimüslimleri içerisinde eğitim açısından en dikkat çekici grup Rumlardı. Rumların eğitimi hem zengin Rumlar hem de Yunanistan tarafından destekleniyordu. Önceleri otoritesinin zedeleneceği kaygısıyla kendi kontrolü dışındaki Rum okullarına sıcak bakmayan Patrikhane de Yunanistan'ın bağımsızlığını kazanmasıyla tavır değiştirmiş, giderek bu okulları daha çok desteklemişti.[287]

I.Meşrutiyet Dönemi'nde Rum mekteplerinde Türkçe derslerinin okutulup okutulmaması ve Türkçe öğretmenlerinin maaşlarının ödenmesi konusu Osmanlı yönetimiyle Patrikhane arasında sorun olmuştu. 1895 yılında Osmanlı hükümeti bu okullardaki Türkçe öğretmenlerinin maaşlarını ödemeyi kabul ettiği halde hâlâ Rum okullarında Türkçe dersi konulmamıştı. Aynı yıl Osmanlı yönetiminin yayınladığı bir tezkere ile Rum mekteplerinin müfredatını hazırlama, ders kitaplarının seçimi ve öğretmen diplomalarının onayı Patrikhane ile Metropolitlere bırakıldı.[288]

İzmir Rumları gerek eğitim sistemi gerekse de ders kitapları açısından Yunanistan'ın etkisi altındaydı. Bu mekteplerde kız çocuklarına en az erkekler kadar üst düzeyde ve şehirdeki diğer unsurlarda olmadığı şekilde eğitim veriliyordu. Öte yandan zengin Rumlar mekteplerine sahip çıkma ve maddi yönlerden destekleme konusunda Müslümanlardan çok daha öndeydi.[289]

Daha 1876 yılında İzmirli Rumlar, kız ve erkek çocuklar için anaokulundan liseye, ticaret okulundan gece okuluna kadar geniş bir yelpazede eğitim ağı kurmuştu. Dört binden fazla öğrencinin devam ettiği bu okulların bazıları kilisenin, bazıları hayırseverlerin desteği ve himayesinde bazıları da özel olarak eğitim veriyordu. Yunanca, Latince, Osmanlıca (Türkçe), İtalyanca, İngilizce, Fransızca dil eğitimi seçeneklerinin bulunduğu bu okulların yatılı ve yarı yatılı olarak öğrenci kabul edenleri de vardı.[290]

Yine 1876 yılı itibariyle okulların yanı sıra Homeros Derneği'nin de Rumların eğitim ve kültür hayatında önemli bir role sahip olduğu anlaşılmaktadır. 1870 yılında *"İzmir Okuma Salonu"* olarak hizmete açılan, iki yıl sonra da isim değiştiren bu derneğin binası Frenk Mahallesi'ndeydi. 12 kişilik bir kurul tarafından yönetilen Homeros Derneği'nin kütüphanesinde 2000 cilt kitap bulunuyordu. Yaklaşık 30 gazete ve derginin hazır bulunduğu bir okuma salonu vardı. Az miktarda kabartma ile küçük bir sikke koleksiyonundan oluşan mütevazı bir müzesi mevcuttu. Ayrıca fizik ve kimya araçlarının bulunduğu bir de deposu vardı. Derneğin bünyesinde 1874'ten sonra iki okul açılmıştı. Bunlardan biri yoksul çocuklar içindi. Diğeri de her sınıf ve yaştan halkın devam edebileceği gece okuluydu. 1874-1876 yılları arasında, yaşları 4-8 arasındaki 150 kadar yoksul çocuk Homeros Derneği'nin açtığı okuldan mezun olmuştu. Bu okulda yoksul çocuklara kitap, en yoksullara da hem kitap hem kıyafet veriliyordu. İki yıllık süre içerisinde gece okulundan mezun olan kişi sayısı ise 150-200 civarındaydı. Dernek tarafından *"Homeros"* adıyla bir dergi çıkarılıyor, derneğin okuma salonunda aydınlar tarafından düzenli olarak dersler ve konferanslar veriliyordu. *"İzmir Yunan Öğretmenlerinin Öğretmenler Derneği"* de bu derneğin binasında bulunuyordu.[291]

İzmir'deki Rum okulları arasında en önemlisi Evangelist/Evangeliki okuluydu. Tarihi 1733'e kadar uzanan bu okul Aydın Vilâyeti'ndeki Rum Ortodoks okullarına örnek teşkil ediyordu. Geçirdiği üçüncü yangından sonra 1851 yılında yeniden eğitime başlayan okul Atina Üniversitesi'nin kabul ettiği ilk ve ortaöğretim programlarının uygulandığı bir gimnasyuma çevrilmişti. Okulun İngiliz hükümeti tarafından da himaye ediliyor olması, onun ilerlemesine katkı sağladığı gibi Ege Adaları ile Anadolu'da yaşayan Rumlar nezdinde ünlenmesini de sağlamıştı.[292] Bünyesinde lise, ortaokul ve ilkokul kısımları bulunan Evangelist/Evangeliki okulunun 1876 yılı itibariyle Agia Eka-

287 Halil Özeçoğlu, *a.g.t.*, s. 519.
288 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.231.
289 *A.g.t.*, s. 519.
290 *İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir)*, s. 31-34.
291 *A.g.e.*, s. 37-38.
292 *Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonundan..*, s. 31.

terini Mahallesi'ndeki şubesi Küpecioğlu Okulu ile birlikte toplam 1800 öğrencisi vardı.[293] Okulun sonraki yıllarda şube ve öğrenci sayısı artmıştı. 1890'ların başlarında altı sınıftan oluşan orta kısımda 350 öğrenci ile Müdür dâhil 16 öğretmen bulunuyordu. Yine altı sınıftan oluşan ilkokul bölümünde ise 1300 öğrenci, 12 öğretmen vardı. Okulun başka mahallelerdeki üç şubesindeki öğrenci sayısı ise 1800'dü. Evangelist/Evangeliki Mektebi, kütüphanesi ve müzesi ile de İzmir'in eğitim ve kültür hayatında özel bir yere sahipti. Bünyesindeki arkeoloji müzesinde 500 heykel ve kabartma, yaklaşık 1500 parçalık seramik koleksiyonu ile çok ilginç bir antik madalya ve para koleksiyonu bulunuyordu. Ayrıca okulun 30.000 kitaplık kütüphanesinde çeşitli dönemlere ait 200 el yazması eser mevcuttu. [294]

1890'ların ilk yarısında İzmir'de Rumlara ait yedi tane ücretsiz mahalle ve kilise okulu bulunuyordu. Sadece Rumca eğitim verilen bu okullarda 1060 öğrenci öğrenim görüyor, 15 öğretmen görev yapıyordu. Bağımsız okul durumundaki Aroni Ticaret Okulu 1857'de, Renieri Okulu 1860 yılında kurulmuştu. Ayrıca Hermes Ticaret Okulu ile temel eğitim seviyesinde eğitim vermekte olan Haralambos ve Malliaros okulları da bu statüdeydi. 18 öğretmeni 150 öğrencisi bulunan Aroni Ticaret Okulu'na öğrenciler yatılı, kısmi yatılı veya gündüzlü olarak kabul ediliyordu. Okulun gimnasyum kısmında Yunan ve Latin edebiyatı derslerinin yanı sıra Türkçe, Fransızca ve İngilizce dersleri de veriliyordu. İlköğretim programı ise Evangelist/Evangeliki okuluyla aynıydı. On öğretmeni 60 öğrencisi bulunan Renieri Okulu'nun eğitim programı ve öğretilen diller Aroni Ticaret Okulu'yla paraleldi. Hermes Ticaret Lisesi'nin müdürü ve sahibinin adı Harakopos'tu. Hazırlık ve ticari gimnasyum olmak üzere iki kısımdan oluşan okul altı sınıflıydı. Yabancı dil öğretiminin de bulunduğu lisede 30'u yatılı olmak üzere 150 öğrenci vardı. Öğretmen sayısı ise 19'du.[295]

Rum Ortodoks cemaatine ait en önemli kız okulu Aya Fotini Merkez Okulu'ydu. Metropolithane'nin bahçesindeki bu *"Yüksek Kız Okulu"*nun bünyesinde 1876 yılı itibariyle anaokulu, hazırlık okulu, ortaokul ve (iki sınıflı) lisenin yanı sıra *"Vaftiz Şubesi"* de bulunuyordu.[296] Ortaokul statüsündeki bu okulda Yunan edebiyatının yanı sıra Fransızca eğitimi de veriliyordu. 1893 yılı itibariyle müdiresi dâhil 22 öğretmeni, 1400 öğrencisi olan okuldan mezun olan öğrenciler ilkokul öğretmeni diplomasına sahip oluyordu. Okulun başka mahallelerdeki üç şubesinde 15 öğretmen görev yapıyor, 750 öğrenci öğrenim görüyordu.[297] Ayrıca masrafları mahalle kiliseleri tarafından karşılanan ve temel eğitim verilen Aya Katerina, Kerato Hori, Mortakia ve Tepecik Okulu adında dört kız okulu vardı. Mahalle okullarının hepsinde standart temel eğitimin yanı sıra dikiş-nakış gibi temel el işleri de öğretiliyor, ayrıca müzik eğitimi veriliyor ve kızların eğitimine özel önem veriliyordu.[298]

İzmir'de kızlar için de yatılı Rum okulları vardı. Bunlardan Anastasiadis Rum Enstitüsü dört gimnasyum sınıfı (orta bölüm) ve ilkokul kısmına sahipti. 180 öğrencinin çoğu yatılı ya da kısmi yatılıydı. 11 öğretmenin bulunduğu okulda Rumca ve Fransızca eğitim veriliyordu. Ayrıca el işleri, vokal müzik, piyano ve dans dersleri de vardı.[299] Krisanthi Papadaki Okulu'nun bünyesinde ilkokulun yanı sıra anaokulu da vardı. Anaokulunda Fröbel okullarının programı, ilkokulda ise Aya Fotini Merkez Okulu'nun programı uygulanıyordu. Yedi yaşına kadar erkek çocukların da kabul edildiği okulun öğrenci sayısı 120 idi. Madam Daldakis'in Müdire olarak görev yaptığı, 114 öğrencisi bulunan Dragatsis okulunda da aynı program uygulanıyordu. Palladion, İyoniya, Rahibeler Okulu Zografos ve Fardulis de aynı yıllarda bağımsız olarak temel eğitim veren okullardı. Bu okulların hepsinde Fransızca eğitim veriliyordu.[300]

1908 yılı itibariyle İzmir şehrindeki 74 gayrimüslim azınlık okulunun 27'si Rumlara aitti.[301]

293 *İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir)*, s. 31.

294 *Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonundan...*,s. 31; Okulun kütüphanesi ve müzesi için ayrıca bkz. *İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir)*, s. 37.

295 *Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonundan...*, s. 32.

296 *İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir)*, s. 32.

297 *Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonundan...*, s. 33.

298 *A.g.e.*, s. 33.

299 *A.g.e.*, s. 33.

300 *A.g.e.*, s. 33.

301 *Aydın Vilâyeti Salnâmesi*, H. 1326 [M. 1908], s. 164-166.

1908 Yılında İzmir Şehrindeki Rum Mektepleri[302]			
	Mektebin Adı	**Mahallesi**	**Derecesi**
1	Evangeliki	Ayafotini Kilisesi	Erkek İdadisi
2	Küpecioğlu	Küpecioğlu	Erkek İbtidâisi
3	Eshinadika	İpçiler Caddesi	Erkek İbtidâisi
4	Aya Dimitri	Aya Dimitri	Erkek İbtidâisi
5	Fukara-i Sıbyan	Aya Dimitri	Erkek İbtidâisi
6	Evangelistriya	Evangelistriya	Erkek İbtidâisi
7	Aya Nikola	Çayırlıbahçe	Erkek İbtidâisi
8	Mortakiye	Mortakiye	Erkek İbtidâisi
9	Aya Kostanidi	Tepecik	Erkek İbtidâisi
10	Aya Fotini	Mimaroğlu	Erkek İbtidâisi
11	Küpecioğlu	-	Kız İbtidâisi
12	Omiryon	Teresa Civarı	Kız İbtidâisi
13	Yukarı Mahalle	Yukarı Mahalle	Kız İbtidâisi
14	Aya Yani	Biçiciler	Kız İbtidâisi
15	Aya Nikola	Aya Nikola	Kız İbtidâisi
16	Mortakiye	Mortakiye	Kız İbtidâisi
17	Özel Aroni	Ufak Liman Mahallesi	Erkek İdadisi
18	Özel Reniyedi	İskele Burnu	Erkek İdadisi
19	Özel Ermis	Gül Mahallesi	Erkek İdadisi
20	Özel Heralambidi	Sakızlar	Erkek Rüştiyesi
21	Özel Anastasiadi	Şarno	Kız Rüştiyesi
22	Özel Papadaki	Mimaroğlu	Kız Rüştiyesi
23	Karataş	Karataşta Kilise Sokağında	Erkek İbtidâisi
24	Karantina	Karantina Caddesinde	Erkek İbtidâisi
25	Özel Daldaki	Fransız Hastanesi	Kız Rüştiyesi
26	Özel Paladiyon	Aya Katrina	Kız Rüştiyesi
27	Özel Zoğrano	Lağodaki Sokağı	Kız Rüştiyesi

İzmir Ermenileri gayrimenkul ve arazi gelirleri açısından Rumlardan daha zengin olmasına rağmen Ermeni cemaatinin okulları fazla gelişmiş değildi. Çünkü Ermeniler çocuklarını genellikle yabancı okullara ya da yurtdışına gönderiyordu. Ülke çapında faaliyet yürüten *"Fransız ve Amerikalıların eğitim alanındaki gözdeleri olan Ermeniler, İzmir'de de Amerikalılardan aynı ilgiyi görmekte..."* idi. *"Almanlar Doğu, İngilizler ise Güneydoğu Anadolu'dan Ermeni çocuklarının, eğitim için, İzmir'e"* getirilmesi için çaba sarf ediyordu. [303] İzmir'de nüfusa nispetle Ermenilerdeki okullaşma oranı özellikle temel eğitimde Rumlardan fazlaydı. Ermeniler Rumlardan bir kat fazla çocuğu temel eğitime gönderirken ortaöğretimde iki toplum arasında yaklaşık olarak eşitlik söz konusuydu. Rumlarda olduğu gibi Ermeni ders kitaplarında da Osmanlı'ya karşı düşmanlık içeren cümleler bulunuyordu.[304]

302 *A.g.e.*, s. 164.

303 Halil Özeçoğlu, *a.g.t.*, s. 519-520.

304 *A.g.t.*, s. 519-520.

Aydın Vilâyeti'nde yer alan 27 Ermeni okulundan altısı İzmir'deki Ermeni Mahallesi'nde (Haynots) bulunuyordu. Ermenilerin kentteki en köklü okulu olan Surp Mesropyan'ın tarihi 18.yy sonlarına kadar uzanıyordu. 1799'da bağışlanan arazinin üzerindeki basit bir binada, 19.yy'ın ilk çeyreğinde sürdürülen eğitim altı-yedi yıl kadar devam ediyordu. Okul 1825 yılında bağışlarla yeni bir binaya kavuştu. Surp Mesropyan ünlü eğitmen Papazyan'ın öncülüğünde özellikle yabancı dil eğitimindeki başarısıyla dikkat çekiyordu. 1831-1845 yılları okulun en parlak dönemi olmuştu. Latince, Fransızca, İngilizce, İtalyanca ve Türkçe dersleri çok ileri düzeydeydi. Yabancı dillerden tercümelerin yapılıp yayımlanması sebebiyle bu okula *"Çevirmenler Okulu"* denmeye başlanmıştı. Tiyatro oyunlarının da sergilendiği okul, uzak yerlerden öğrencilere de eğitim veriyordu. 1876 yılına kadar ücretsiz olan okulun giderleri varlıklı Ermenilerin bağışlarıyla karşılanıyordu. Mesropyan Okulu'nun Ermenice ve yabancı dillerde 2000 kitabın yer aldığı zengin bir müzesi vardı. Okula bağışlanmış fizik dersleri ekipmanları eğitimin kalitesini artırıyordu. 9 Eylül 1922'ye kadar İzmir'de eğitim vermeyi sürdürecek olan Mesropyan Okulu, toplamda 1500'den fazla mezun verecekti.[305]

1820'de, Viyana'ya yerleşmiş bir tüccar olan Hagop Ağa Sarkisyan'ın yardımlarıyla Haynots'da (Ermeni Mahallesi) açılmış olan Surp Hripsimyan Kızlar Okulu 1845 İzmir yangınında kül olmuştu. 1849 yılında bağış yoluyla okulun iki katlı yeni taş binası inşa edildi. Okulun mütevelli heyeti İzmir'in önde gelen Ermeni kadınlarından oluşuyordu. Okulun mezunları 1880'de bir anaokulu açtı. Eğitime olan ilginin fazlalığı karşısında yetersiz kalan Surp Hripsimyan Kızlar Okulu için 1884'te yeni ve büyük bir bina inşa edildi. Aynı yıl Mesropyan ve Hripsimyan okullarının müdürlükleri birleştirildi.[306]

1876 tarihli Yunanca İzmir rehberine göre İzmir'de Ermeni cemaatine ait iki okul bulunuyordu. Her ikisi de Ermeni Mahallesi'ndeki bu kurumlardan Kız Okulu'nun 200, ortaokulun ise 150 öğrencisi vardı.[307]

Vital Cuinet'in verdiği bilgilere göre 1890'ların ilk yarısında Gregoryen Ermenilerin İzmir'de yalnızca iki okulu mevcuttu. Türkçe ve Ermenice'nin zorunlu olduğu Surp Mesrob okulunda 20 öğretmen görev yapıyor, 300 erkek öğrenci öğrenim görüyordu. Kızlara mahsus Surp Hripsime Okulu'nda ise 210 öğrenci mevcuttu. Katolik Ermeniler için açılmış olan Mıkhiratist Rahipler Okulu'nda Paris ve Viyana'daki Katolik okullarının programları takip ediliyordu. Ermenice, Türkçe ve Fransızca eğitimi verilen okulun öğrenci sayısı 250'ydi. Ayrıca cemaatin iki erkek ilkokulunda 100, bir kız ilkokulunda 80 öğrenci bulunuyordu.[308]

Ermenilere ait iki yetimhane de eğitim verilen yerler arasındaydı. Bunlardan biri Nersesyan Yetimsever Topluluğu, diğeri Yetimleri Himaye ve Yardım Cemiyeti tarafından açılmıştı.[309]

Ermeni Mahallesi'nin (Haynots) dışında da Ermenilere ait okullar bulunuyordu. Karşıyaka'da yaklaşık 140-150 haneden oluşan Ermeni topluluğu 1897'de düzenli bir okul imkânına kavuşmuştu. Meryem Ana Kilisesi'nin avlusunda kurulan Sahagyan-Vartuhyan Okulu sayesinde Karşıyakalı Ermeniler çocuklarını şehir merkezine göndermekten kurtulmuştu. İki katlı olan bu okulun her katında geniş birer salon bulunuyordu. 1903 yılı itibariye alt katta 43 erkek, üst katta 38 kız öğrenci öğrenim görüyordu. Ayrıca okulun bünyesinde bir de anaokulu kısmı vardı. Bu okulda da 11 erkek, 14 kız çocuğu eğitim alıyordu.[310]

Karataş'ta Surp Garabet Kilisesi'nin karşısında yer alan karma Vartanyan Okulu, Garabed Efendi ve Madteos Efendi Balözyanlar tarafından 1890'da inşa ettirilmişti. Üç katlı okul binasının ikinci katında karşılıklı ikişer sınıf bulunuyor, sınıfların arasında geniş birer salon yer alıyordu. 1903 yılında iki sınıfta 40 erkek, diğer iki sınıfta da 56 kız öğrenci öğrenim görüyordu. Konak civarındaki Ermenilerin bundan başka

305 Zakarya Mildanoğlu, "İzmir ve Çevresindeki Ermeni Cemaatleri", *İzmir Ermenileri*, Derleyen: Zakarya Mildanoğlu, Aras yay., İstanbul, 2017, s. 164-165; İzmir Ermenileri üzerine *"Bir Tasnif Denemesi"*ne girişen Mildanoğlu yaptığı çalışmada önemli bilgiler aktarmakla birlikte, bilgilerin kaynaklarına doğrudan atıf yapmamıştır. Metodolojik açıdan sakıncalı olan bu durum eserin güvenilirliğini zayıflatmaktadır.

306 *A.g.m.*, s. 165-166.

307 *İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir)*, s. 35.

308 *Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonundan…*, s. 33.

309 Zakarya Mildanoğlu, *a.g.m.*, s. 166.

310 *A.g.m.*, s. 167.

ayrıca bir de bağımsız anaokulu vardı. O okulda da 30 erkek, 18 kız çocuk bulunuyordu.[311]

Ödemiş'te 200 haneden oluşan Ermeni cemaati 1832 yılında açılan Lusavoriçyan Erkekler Okulu ile 1881'de açılan Vartuhyan Kızlar Okulu'na sahipti. Bayındır'da 20 kadar öğrencinin devam ettiği bir Ermeni okulu bulunuyordu. Kuşadası'nda Meryem Ana Kilisesi'nin bahçesinde yer alan ve 10-15 civarında kız ve erkek öğrenciye eğitim veren okulun adı Surp Sahagyan'dı. Bergama'da bulunan Ermeni okulunun yanı sıra Kınık'ta da erkekler içim Haygazyan, kızlar için de Vartuhyan adında okullar vardı. 15 hane civarında Ermeni yerleşiminin olduğu Bornova'da ise Ermeni okulu bulunmuyordu. Varlıklı ailelerin çocukları İzmir şehir merkezinde eğitim alırken, yoksul ailelerin çocukları Rum okuluna devam ediyordu.[312]

1908 yılı Aydın Vilâyeti Salnamesi'ne göre İzmir şehrindeki 74 gayrimüslim azınlık mektebinin sadece beş tanesi Ermenilere aitti.[313] Ermeni okullarının sayısında bir artış olmaması, cemaatin yabancı okullarla olan ilişkisiyle doğrudan bağlantılıdır.

1860 yılında, dünya çapında dağınık halde yaşayan Yahudilerin maddi-manevi kalkınmasını sağlamak ve aralarındaki farklılıkları ortadan kaldırmak amacıyla Paris'te kurulan Alliance Israélite Universelle 19.yy'ın son çeyreğinden itibaren İzmir'deki Yahudilerin eğitimini de kontrolü altına almıştı. Bu kuruluş imparatorluk çapında olduğu gibi İzmir'deki Yahudilerin durumunu da eğitim yoluyla iyileştirmeye çalışıyordu. Rum ve Ermeni okullarının aksine, tutucu Yahudilerin tepkisini çekse de Alliance Israélite'e bağlı mekteplerde Türkçe öğretimine önem veriliyordu. İzmir'de ayrıca özel olarak açılmış Yahudi mektepleri de vardı. Kentte nüfusa nispetle Yahudiler özellikle ortaöğretimde Rum, Ermeni ve Müslümanlardan öndeydi.[314]

1876 tarihli Yunanca İzmir rehberine göre İzmir'de sadece bir Yahudi okulu bulunuyordu. Yahudi Mahallesi'ndeki bu ilkokulun müdürü For. Danon adında biriydi. Öğrenci sayısı ise 80'di.[315]

Vital Cuinet'in verdiği bilgilere göre yaklaşık on beş yıl içerisinde İzmir'deki Yahudi okulların sayısı ciddi şekilde artmış görünmektedir. 1890'lı yılların ilk yarısında İzmir'de 1532 Yahudi öğrenci vardı. Cemaatin en önemli okulu Dünya Yahudi Birliği (Alliance Israélite) okuluydu. Erkek bölümü 8, kız bölümü ise 6 sınıftan oluşuyordu. 500 erkek öğrenciden 300'ü, 250 kız öğrenciden 180'i ücretsiz öğrenim görüyordu. İbranice, Fransızca ve Rumca'nın zorunlu olduğu okulda Türkçe erkekler için zorunlu, kızlar için seçmeliydi. Aynı dönemde Meslek Okulu'nda 60, Koen Ticaret Okulu'nda 60, Koen Kız Okulu'nda 62, Cemaat Okulu'nda 160 öğrenci bulunuyordu. Özellikle yoksul çocukların eğitimine hizmet eden Talmud-Tora okulunun ise 440 öğrencisi vardı. Masrafları cemaat tarafından karşılanan bu okulda çocuklara yılda bir kez giysi dağıtımı yapılıyordu.[316]

1908 yılına gelindiğinde İzmir'deki Yahudi okulu sayısı, diğer azınlıklara göre oldukça fazlaydı. Toplam 74 gayrimüslim azınlık mektebinin 42'si Yahudilere aitti.[317]

1908 Yılında İzmir Şehrindeki Ermeni Mektepleri[318]

	Mektebin Adı	Mahallesi	Derecesi
1.	Mesrob	Ermeni Mahallesi	Erkek İdadisi
2.	San İrispsime	Ermeni Mahallesi	Kız Rüştiyesi
3.	Kırnaser	Çay Mahallesi	Ermeni
4.	Eşhad Esiraz	Karataş	Ermeni
5.	Vartanyan	Karataş	Ermeni

311 *A.g.m.*, s. 168.

312 *A.g.m.*, s. 166, 169-171.

313 *Aydın Vilâyeti Salnâmesi*, H. 1326 [M. 1908], s. 164-166.

314 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.235-236; Halil Özeçoğlu, *a.g.t.*, s. 520.

315 *İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir)*, s. 35.

316 *Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonundan...*, s. 37.

317 *Aydın Vilâyeti Salnâmesi*, H. 1326 [M. 1908], s. 164-166.

318

1908 Yılında İzmir Şehrindeki Musevi Mektepleri[319]			
	Mektebin Adı	**Mahallesi**	**Derecesi**
1	Gabriel Arye	Sadullah Efendi Sokağı	Kız Rüştiyesi
2	Gabriel Arve	Sadullah Efendi Sokağı	Erkek Rüştiyesi
3	İsak Aba	Dikilitaşta	Erkek İbtidâisi
4	Kohen	Irgad Pazarı'nda	Erkek İbtidâisi
5	Haham Behor	Müftü Camii bitişiğinde	Erkek İbtidâisi
6	Yako Hazan	Kebş Sokağında	Erkek İbtidâisi
7	Hayim Nevah	Asmalı Mescid'de	Erkek İbtidâisi
8	David Galemberi	Kebş Sokağı'nda	Erkek İbtidâisi
9	Samuel Algazi	Bülbül Hoca Sokağı'nda	Erkek İbtidâisi
10	Vanbel Gaon	Dikilitaşta	Karma Rüştiye
11	Avram Metidi	Keçeciler içinde	Erkek İbtidâisi
12	Galmidi	Saçmacı Hamam Karşısında	Erkek İbtidâisi
13	Nesim Kohen	Irgad Pazarı'nda	Erkek İbtidâisi
14	Nesim Davi	Ayavukla Mahallesi'nde	Karma İbtidaî
15	Salomon Elharar	Hahambaşı Sokağı'nda	Erkek İbtidâisi
16	Bensiyon Musa	Irgad Pazarı'nda	Erkek İbtidâisi
17	Benyamin Albağlı	Irgad Pazarı'nda	Erkek İbtidâisi
18	Nesim Ostrogo	Çakmak Fırın'da	Erkek İbtidâisi
19	Avram Balaci	Havra Sokağı'nda	Erkek İbtidâisi
20	Yuda	Keçecilerde	Erkek İbtidâisi
21	Salomon Mezrahi	Karataşta	Erkek İbtidâisi
22	Behor Hayim Levi	Karantina da	Erkek İbtidâisi
23	Sultana Dohinas	Tellalbaşı Sokağı'nda	Kız İbtidâisi
24	Saruna Israile	Keçeciler içinde	Kız İbtidâisi
25	Yako Galomidi	Ali Efendi Sokağı'nda	Kız İbtidâisi
26	Rahaman Yarmiçon	Irgad Pazarı'nda	Kız İbtidâisi
27	İsak Farhi	Karataş civarında	Kız İbtidâisi
28	Musa Cini	Irgad Pazarı'nda	Kız İbtidâisi
29	Mösyö Farmon	Karataş	Karma Rüştiye
30	Aron Farhi	Bad-ı Hava Bahçede	Erkek İbtidâisi
31	Mösyö Arye	Sadullah Efendi Sokağı'nda	Kız Rüştiyesi
32	Rafael Kohen	Asmalı Mescid'de	Erkek İbtidâisi
33	Koril Arye	Sadullah Efendi Sokağı'nda	Erkek İbtidâisi
34	Nesim Danyel	Karataşta	Karma İbtidaî
35	Şamuel Buçok	Namazgâh civarında	Erkek İbtidâisi
36	Behor Abulafya	Dikilitaş	Erkek İbtidâisi
37	Falum Benyamin	Arab Hasan Deresi	Erkek İbtidâisi
38	Aron Hasan	Irgad Pazarı'nda	Erkek İbtidâisi
39	İsak Kohen Arye	Çakmak Fırınında	Erkek İbtidâisi
40	Behor Kuzi	Tellalbaşı Sokağı'nda	Karma İbtidâi
41	Behor Veled Kohen	Dellalbaçı Sokağı'nda	Karma İbtidâi
42	Madmazel Sigora	Irgad Pazarı'nda	Karma İbtidâi

319 *A.g.e.*, s. 165-166.

4.2. Ecnebi Mektepleri (Yabancı Okullar)

İzmir'de yabancı okulların kökenleri 18.yy'ın başlarına kadar uzanır. Daha 1704'te şehirde Avusturya devletine bağlı bir Fransisken mektebi bulunuyordu. Fransız Cizvitler aktif çalışmalara başlamıştı. 19.yy'ın ilk çeyreğinden itibaren ise kentteki yabancı okular giderek artmaya başladı. Amerikalılar daha 1819'da İzmir'e ilk misyonerlerini göndermiş 1829'da Rum ve Yahudi kadınlara yönelik eğitim faaliyetlerine başlamıştı. Ancak Yahudilere yönelik eğitimden istedikleri sonuçları alamayan, Rumlara yönelik çalışmaları sebebiyle de Rum-Ortodoks kilisesinin tepkisini çeken Amerikalılar, 19.yy'ın ikinci yarısından itibaren Ermenilere odaklandı. 1880'lere gelindiğinde Amerikalılar İzmir'deki eğitim faaliyetlerinde kayda değer bir güce sahipti. Cumhuriyet yıllarına da uzanan İzmir Kız ve Erkek kolejlerini 1870'li yılların ikinci yarısında açtılar. İngilizler 1830'lu yıllarda Bornova'da özel bir ticaret okuluna sahipti. 19.yy boyunca bu okula Bornova İngiliz Koleji, İngiliz Koleji, İngiliz Ticaret Okulu adıyla yenileri eklendi. Ayrıca İskoç Misyoner Okulu da İngilizlerin himayesindeydi. Almanlar diğer ülkelerin gerisinde kalmış olsa da 1850'lerde kurdukları ve Alman Protestan rahibeler tarafından işletilen Diaconesses mektebi ile kaliteli ve örnek gösterilen bir eğitim kurumuna sahipti. Katolik Mekitarist (Benedikten) okulu 19.yy'ın ikinci yarısında kentteki Avusturya cemaatinin en önemli ve etkin eğitim kurumu durumundaydı. İtalyan birliğinin sağlanmasından sonra İtalya'nın genel politikasına uygun olarak İzmir'deki Katolik İtalyan okulları da desteklenmeye başladı. Fransızlarla rekabet halindeki İtalyanlar 19.yy'ın son çeyreğinde anaokulundan ticaret mektebine, Katolik okullarından devlet okullarına pek çok eğitim kurumuyla İzmir'de atağa geçmişti. Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim veren bazı İtalyan okullarının temelleri de o dönemde atılmıştı. Kentteki en etkin ve köklü eğitim kurumları ise Fransızlara aitti. Cizvitlerle başlayan eğitim faaliyetleri, 18.yy'ın ikinci yarısında devlet desteğindeki Lazarist rahiplerle sürdü. İzmir'de modern anlamda ilk Fransız okulu, 1829'da açılan Ticaret Lisesi oldu. Farklı tarikatların yönetimi eline geçirdiği bu okul 1840'ların başında *"Propaganda Koleji"* adını aldı. Frerler adıyla faaliyette bulunan dinî grup da 19.yy'ın ikinci yarısında kendi okullarını açma çalışmalarına hız vermişti. 1879 yılında temeli atılan Frerler Okulu sonradan Saint Joseph Koleji adını aldı. Frerler, Lazaristler, Dames de Sion rahibeleri, Saint Vincent de Paul rahibeleri İzmir'deki Fransız eğitiminin sürükleyici unsurları halindeydi. Bu dinî grupların kontrolünde Saint Jean Mektebi, Saint André Mektebi ve Çıraklık Okulu, Ecole de Cordélio, Pensionnat de Smyrne, College de la Providence, Fransız Hastanesi Okulu'nun yanı sıra Bornova, Karşıyaka, Göztepe ve Buca da Fransız okulları vardı.[320]

Yabancı devletlerin ve onların temsilcisi durumundaki konsolosların himayesinde çalışmalarını yürüten yabancı okullar, çoğu zaman Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarına aykırı olarak ve kimi zaman da gayrimüslimleri koruma bahanesiyle hareket ediyordu. Kendi ülkelerinde laik ve pozitif eğitimi büyük oranda destekleyen batılı devletler Osmanlı topraklarında nüfuz alanı oluşturma kaygısıyla mensup oldukları din ve mezhebi gayrimüslim azınlıkları etkilemek üzere araç olarak kullanıyordu. Bu nedenle yabancı okulların büyük bölümünde dinsel eğitim ön plandaydı.[321] Ayrıca eğitim dili ya da yabancı dil olarak Fransızca, İtalyanca, İngilizce, Almanca, Rumca, Ermenice bu okulların çoğunun müfredatında yer alıyordu.

İzmir'deki ecnebi mektepleri Levanten aileler için iyi bir alternatif oluşturuyordu. Bu aileler kökenleri ve mezheplerine uygun olarak pek çok seçeneğe sahipti. Ancak *"Özellikle İngilizler, çocuklarını evlerinde özel öğretmenlerle ve Avrupa'dan getirtilen mürebbiyelerle eğitirken, yaş dönemlerine göre İngiltere'de belli bir süre eğitim almalarını tercih etmekteydiler"*.[322] Öte yandan Amerikan erkek ve kız kolejleri çoğunlukla Levanten çocuklarının devam ettiği mekteplerdi.[323]

320 Halil Özeçoğlu, *a.g.t.*, s. 271-347.

321 *A.g.e.*, s. 520.

322 Umur Sönmezdağ, "İzmir'de Levantenler", *İzmir Kent Ansiklopedisi-Tarih*, C. I, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay, İzmir, 2013, s. 143.

323 *A.g.m.*, s. 143.

1876 Tarihli Yunanca Rehbere Göre İzmir'deki Yabancı Okullar[324]			
Okul	**Ülke**	**Yeri**	**Öğr. Sayısı**
Propaganda Koleji	Fransa	Batı Katedral Kilisesi Sokağı	140 (Erkek)
Fransız (Frerler) Okulu	Fransa	Gül Sokağı	500 (Erkek)
Fransız (Mikitaristonlar) Okulu	Fransa	Yeni Mahalle Sokağı	250 (Erkek)
İtalyan Okulu	İtalya	Alipedu Sokağı	40 (Erkek)
Varth Okulu	İngiltere	Skalamvrini Sokağı	120 (Erkek)
Ticaret Okulu	İngiltere	Halepli Sokağo	82 (Erkek)
İngiliz Okulu	İngiltere	Ermeni Mahallesi-Avcı Sok.	100 (Erkek)
Eleus Kız Okulu		Frenk Mahallesi Sokağı	150 (Kız)
İngiliz Kız Okulu	İngiltere	Çikudia Sokağı	60 (Kız)
Diakonisson Kız Okulu	Almanya	Gül Sokağı	220 (Kız)

1876 yılında İzmir şehir merkezindeki yabancı okullarda 1.662 öğrenci öğrenim görüyordu. Hemen hepsi dinî cemaatlerin yönetimindeki bu okulların bazılarında dil öğretiminin önemli yere sahip olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin İngiliz Ticaret Okulu'nda İngilizce, Fransızca, Almanca öğretmenlerinin yanı sıra Yunanca dersleri için de öğretmen bulunuyordu. İngiliz Varth Okulu'nda bu dillerin yanı sıra Türkçe ve Ermenice dilleri de öğretiliyordu. Fransızların Propaganda Okulu'nda da Türkçe, İngilizce ve Yunanca dersleri vardı. Alman Kız Okulu'nda ise Fransızca, İngilizce, Yunanca ve Ermenice öğretmenleri bulunmasına rağmen Türkçe Öğretmeni yoktu.[325]

1876 tarihli Yunanca rehbere göre o yıllarda Müslüman okullarında yer almayan bazı derslerin bu okullarda işlendiği görülmektedir. Bunlardan İngiliz Varth Okulu'nda Taslak Çizme ve Güzel Yazı, Müzik ve Beden Eğitimi dersleri vardı. Rahibelerin işlettiği Diakonisson Kız Okulu'nda da piyano ve müzik dersleri veriliyordu.[326]

Diakonisson Kız Okulu'ndaki 220 öğrencinin 60-70 tanesi yatılıydı. Aynı tarikatın rahibeleri şehirde ayrıca bir tane de yetimhane ve *"Yoksul Çocuklar Okulu"* işletiyordu. Yetimhanede 60 çocuk barınıyor, Yoksul Çocuklar Okulu'nda da 130 öğrenci eğitim alıyordu.[327]

19.yy'ın ilk çeyreğinden itibaren İzmir'de çalışmalara başlayan Amerikan Protestan Misyoner Kuruluşu BOARD (American Board of Commissoniers for Foreingn Missions)[328] 1844 sonrasında Ermeniler'e odaklanmış, 1878'de Ermeni Mahallesi'nde bir okul açmıştı. İzmir Amerikan Koleji'nin temelini oluşturan bu okul her yaştan öğrenciyi kaydediyordu. 1882 yılında kız öğrenciler için açılmış kısım gelişmeye başlamıştı. American School for Girls adını alan bu okulda 1885 yılında 27 yatılı 57 gündüzlü öğrenci kaydedilmişti. Bunların 69'u Ermeni, 11'i Rum, dördü de İngiliz'di. On yıl içerisinde daha da gelişen okul ilk, orta ve lise bölümlerine ayrılmış ayrıca üniversiteye hazırlık programı uygulamaya başlamıştı. Amerikalılar aynı süreçte, 1880 yılında bir erkek okulu da açmıştı. Enstitü şeklinde düzenlenen bu okullar 1881'den itibaren *"aynı bölgedeki farklı binalarda"* hizmet vermeye başlamıştı. Ancak erkek okulu (American School of Boys), kız okulu kadar rağbet görmemişti. 1887-1888 ders yılında 11'i yatılı olmak üzere 40 öğrencisi vardı.[329]

324 *İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir)*, s. 34-35.

325 *A.g.e.*, s. 34.

326 *A.g.e.*, s. 35.

327 *A.g.e.*, s. 35.

328 Raşel Rakella Asal, "Amerikan Kız Lisesi Tarihçesi", İzmir Tarih ve Toplum, Sayı: 4 (Mart 2009), s.17; Bu kuruluşun çalışmaları hakkında bkz. Cenk Demir, *Amerikan Board'un İzmir'deki Faaliyetleri ve İzmir Uluslararası Kolej*, T.C. Erciyes Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü-Tarih Anabilim Dalı-Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kayseri, 2014.

329 Mehmet Emin Elmacı, *Bir Semt Bir Bina: Nato Binası-Amerikan Koleji'nden Kızılçullu Köy Enstitüsüne*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 1. baskı, İzmir, 2013, s. 21-23, 34-40; Raşel Rakella Asal, *a.g.m.*, s.18-19.

Fransız Vital Cuinet'in 1892 yılında İzmir'deki yabancı okulların durumuyla ilgili verdiği bilgiler, bu alanda Katolik Latinlerin (Fransız ve İtalyan) açık ara önde olduğunu gözler önüne sermektedir. 2.931 kişinin yabancı okullarda (Amerikan okulları hariç) okuduğunu aktaran Cuinet'in verdiği bilgiye göre Fransız okullarında 728'i erkek, 1.138'i kız olmak üzere 1.866 öğrenci bulunuyordu. İtalyan okullarında ise 535 öğrenci kayıtlıydı.[330]

"İzmir'deki Fransız okulları Katolik Kilisesinin kontrolü altında dini eğitimin ağırlıkta olduğu okullardı."[331] Toplam sayısı on iki olan Fransız okulları tamamen çeşitli tarikatlara mensup rahip ve rahibeler tarafından yönetiliyordu. Bunlar arasında Frerler ile Saint-Vincent de Paul rahibeleri ön plandaydı.

Kentte Lazarist rahiplerin yönetimindeki tek okul Fransız Erkek Okulu'ydu. Ortaokul seviyesindeki bu kurum 1845 yılında kurulmuştu. *"Misyoner Okulu"* olarak da tanınan bu okula gündüzlü ya da yatılı olarak her milliyetten öğrenci kabul ediliyordu. 1890 yılına kadar Fransızca'nın yanı sıra Yunanca eğitimi de verilirken, daha sonra yalnızca Fransızca eğitim verilmeye başlanmıştı. Fransız ortaokullarının programının takip edildiği kurumda 1892 yılında 103 öğrenci vardı. Okul bünyesinde ayrıca küçük bir gözlemevi de bulunuyordu. Frerler'e (Hristiyan Okulların Rahipleri-Les Fréres des écoles chrétiennes) bağlı beş okulda 1892 yılında 625 öğrenci kayıtlıydı. Verdikleri eğitimle takdir toplayan Frerler de Lazaristler gibi her milliyetten ve her dinden öğrenciyi kabul ediyordu. Kordelyo'daki (Karşıyaka) mektebin bir sınıfı ile Saint Joseph Okulu hariç ücretsiz eğitim veriyorlardı. Ücretli bir okul olan Saint Josept'te Fransa'daki benzer kurumların programı takip ediliyordu. Saint Jean ve Saint André okulları ilkokul seviyesindeydi. Her ikisi de yetkin programlara sahipti. Meslek Okulu 1880 yılında, Allioti Bulvarı'ndaki Saint Andre İlkokulu'nun binasında açılmıştı. Kordelyo'daki (Karşıyaka) okul, biri paralı diğeri parasız olmak üzere iki sınıfa sahipti.[332]

1892 Yılında Fransız Rahiplerin Yönetimindeki Okulların Öğrenci Durumu[333]

Milliyetler	Misyoner Okulu	Saint-Joseph	Saint-Jean	Saint-Andre	Meslek Okulu	Kordelyo Okulu	Milliyetlere Göre Öğrenci Sayısı	Dinlere Göre Öğrenci Sayısı
Osmanlı	21	35	94	70	9	31	260	
Fransız	18	32	30	14	-	7	101	
Yunan	13	22	64	14	2	17	132	
İtalyan	25	20	39	50	4	5	143	
İngiliz	1	7	2	8	-	1	19	
Avusturyalı	11	7	23	-	4	3	48	
Rus	3	-	-	-	-	-	3	Katolikler: 542
İsviçreli	3	-	-	-	-	-	3	Rum Ortodokslar: 156
Amerikalı	2	-	-	-	-	-	2	Ermeniler:10
İspanyol	2	3	-	-	-	-	5	Yahudiler:10
Alman	1	2	-	4	-	-	7	Protestanlar:7
Hollandalı	1	-	-	-	-	-	1	Müslümanlar:3
İranlı	1	-	-	-	-	-	1	
Romanyalı	1	-	-	-	-	-	1	
Arap	-	1	-	-	-	-	1	
Belçikalı	-	1	-	-	-	-	1	
Toplam	103	130	252	160	19	64		
Genel Toplam							**728**	**Aynı Sonuç: 728**

330 *Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonundan...*, s. 36.

331 Umur Sönmezdağ, *a.g.e.*, s. 143.

332 *Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonundan...*, s. 34-36.

333 *A.g.e.*, s. 34.

Katolik Fransızlara ait okullar iki farklı cemaate bağlı rahibeler tarafından yönetiliyordu. Dames de Sion rahibelerinin yönetimindeki iki okulda toplam 146 öğrenci vardı. Bunlardan ilk, orta ve yüksek kısımları bulunan İzmir Yatılı Okulu 1875 yılında, dönemin İzmir Başpiskoposu Monsenyör Spaccapietra tarafından kurulmuş ve yönetimi Dames de Sion rahibelerine bırakılmıştı. Eğitim paralı ve yalnızca Fransızca olarak veriliyordu. Ücretsiz olan Kordelya (Karşıyaka) Okulu'nun ise 50 öğrencisi vardı. Saint-Vincent de Paul rahibeleri ise dört okulda 992 öğrenciye eğitim veriyordu. Collége de la Providence 1833 yılında Saint-Vincent de Paul Tarikatı'na mensup rahibeler tarafından, yoksul genç kızlara ücretsiz eğitim vermek üzere kurulmuştu. Yalnızca Fransızca eğitim verilen okul iki bölümden oluşuyordu. Fransız Hastanesi Okulu, Fransa hükümeti tarafından hastaneyle birlikte kurulmuş ve Saint-Vincent de Paul rahibelerinin yönetimine teslim edilmişti. Öğrencilerin yarısı ücretli, yarısı ücretsiz eğitim alıyordu. Bu tarikata bağlı rahibelerin yönetiminde ayrıca Burnabad (Burunabad-Bornova) ve Buca'da da okullar bulunuyordu.[334]

Katolik Latin grubunda yer alan İtalyanların 1892 yılında İzmir kentinde beş okulu mevcuttu. Bunlardan İtalyan Okulu 1865'te, Immaculée Conception Okulu 1887'de İtalyan hükümeti tarafından kurulmuştu. Masrafları İtalya tarafından karşılanan İtalyan Okulu'nda 85 öğrenci bulunuyor, yalnızca İtalyanca ve ücretsiz olarak eğitim yapılıyordu. Immaculée Conception Okulu ise kurulduktan sonra Immaculée Conception rahibelerine bırakılmıştı. 85 öğrencinin olduğu bu okulda da yalnızca İtalyanca eğitim veriliyordu. Doğrudan kiliseye bağlı üç okuldan Santa Maria Okulu 1870 yılında kurulmuştu. 80 öğrencisi vardı. 1873'te kilisenin papazı tarafından kurulmuş olan Saint Polycarpe Okulu[335] 85 öğrenciye ücretsiz olarak ilköğretim seviyesinde eğitim veriyordu. San Rocco Okulu da ücretsiz bir ilköğretim okulu olmakla beraber diğerlerine göre oldukça kalabalıktı. 200 öğrencisi bulunuyordu.[336]

1892 Yılında Fransız Rahibelerin Yönetimindeki Okulların Öğrenci Durumu [337]

Milliyetler	Dames de Sion Rahibeleri		Saint-Vincent de Paul Rahibeleri				Milliyetlere Göre Öğrenci Sayısı	Dinlere Göre Öğrenci Sayısı
	İzmir Yatılı Okulu	Kordelyo Okulu	Collége de la Providence	Hastane Okulu	Burnabad Okulu	Buca Okulu		
Fransız	36	2	35	46	16	14	149	Katolikler: 902 Rum Ortodokslar:181 Yahudiler:22 Ermeniler:20 Protestanlar:10 Müslümanlar:2
Osmanlı	7	15	104	63	27	7	223	
Yunan	4	12	101	26	29	54	226	
İtalyan	21	12	96	59	32	32	252	
İngiliz	4	1	25	41	9	5	85	
Avusturyalı	9	2	68	18	9	16	122	
Rus	-	-	2	3	-	4	9	
İspanyol	-	-	1	-	-	-	1	
Alman			10	8	5	-	23	
Ermeni	8	5	-	-	-	-	13	
Hollandalı	3		4	3	12	-	22	
Romen	4	-	-	-	-	-	4	
Portekizli	-	-	-	-	9	-	-	
Toplam	96	50	445	267	148	132	-	
Genel Toplam							**1138**	**Aynı Sonuç: 1138**

334 *A.g.e.*, s. 35-36.

335 Vital Cuinet 1890'lı yılların başlarında bu okulun İtalyanlara bağlı olduğunu belirtmiştir. Ancak bu okul 1913 tarihli Osmanlı resmî kayıtlarında Fransız müesseseleri arasında gösterilmiştir: Adnan Şişman, *XX.Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancıların Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2006, s. 147.

336 *Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonundan...*, s. 36.

337 *A.g.e.*, s. 35.

Fotoğraf 10. Fransız Sacré-Coeur Okulu'nda Jimnastik Dersi[338]

Vital Cuinet 1892 yılında kentte Protestanlık mezhebine mensup kişilerce yönetilen dört okuldan söz etmiştir. Bunlardan İskoç Protestan Okulu'nda kızlar ve erkekler için iki ayrı bölümde eğitim veriliyordu. Toplam öğrenci sayısı 315'ti. Öğrencilerin çoğu Rum ve Yahudi'ydi. Amerikan Okulu'nun da kızlar ve erkekler için iki ayrı bölümü vardı. Her iki bölümde de yüzer öğrenci okuyordu. İngilizce zorunlu Fransızca, Rumca ve Ermenice dersleri seçmeliydi. Bağımsız Ticaret Okulu 1872 yılında Bay Barkshire tarafından kurulmuştu. Bu okulda iyi bir ticaret ve yabancı dil eğitimi veriliyordu. İngilizce ve Fransızca zorunlu; Türkçe, Rumca ve Ermenice seçmeliydi. 13 öğretmen ve 110 öğrencinin bulunduğu okula yatılı, kısmi yatılı ve gündüzlü olarak öğrenci kabul ediliyordu. Kaiserwerthli Hayırsever Kadınların Yatılı Okulu 1853'te kurulmuştu. Okuldaki 17 öğretmenden dokuzu Kaiserwerthli hayırsever kadındı. 85 öğrencisi bulunan bu okulda Fransızca zorunlu; Almanca, İngilizce ve Rumca seçmeliydi.[339]

Protestan Amerikan misyonerleri tarafından yönetilen Basmane'deki International Kolej 1890'lı yıllarda yeni mülklerin satın alınması, kiralanması ve yeni binaların inşa edilmesiyle giderek gelişmişti. *"1897-1898 yılında Liselerin her biri müfredatını lise üstü düzeye yükseltmiş ve yeni isimler almıştı. Erkek Koleji 'Collagiate Enstitute of Boys' Kız Koleji ise 'Collagiate Enstitute of Girls' adını aldı. Kız enstitüsünün 180, Erkek Enstitüsünün ise 170 öğrencisi vardı".*[340] Özellikle kız okulunun binası yetersiz kalmaya başlamış yemek odaları, koridorlar hatta yatak odaları bile dersliğe çevrilmişti. Bu arada erkekler kısmının Fen Bölümüne bağış yoluyla röntgen ve kablosuz telgraf gibi cihazlar kazandırılmıştı. Okulda ayrıca sismograf, elektrikli rüzgârölçer, elektrikli yağmur göstergesi gibi teknolojik aletler de bulunuyordu. Ana binadaki yeni kütüphanedeki kitap sayısı ise 3000 civarındaydı. 1892'de 90 olan öğrenci sayısı on yıl içerisinde 250'ye yükselmişti.

338 APİKAM

339 *A.g.e.*, s. 33.

340 Mehmet Emin Elmacı, *a.g.e.*, s. 41,44.

Fotoğraf 11. 20.yy Başlarında İzmir Kız Amerikan Koleji[341]

Artık öğrencilerden ücret de alındığı için okul mali açıdan daha güçlü hale gelmişti. Aynı süreçte okulun akademik başarısı da göz dolduruyordu. Özellikle erkek öğrenciler başarılarından dolayı Avrupa ve Amerika'nın önde gelen üniversitelerine sınavsız kabul edilmeye başlanmıştı. 1903 yılında da okul ABD'nin Massachusetts Eyaleti'nin yasama meclisinden bir ayrıcalık alarak Kolej unvanına kavuştu.[342] Kız kolejinin (ACI) öğrencileri, ilk kırk yıl boyunca genellikle Hristiyan Rumlar, Ermeniler, Avrupalılar ve az da olsa Yahudilerden oluşuyordu. Müslüman Türklerin başka dinî inanca ya da cemaate bağlı okullara çocuklarını göndermeleri pek yaygın değildi.[343] 20.yy başlarında Amerikalıların şehir merkezindeki kolej seviyesindeki okullarının yanı sıra yine merkezde biri kızlar diğeri erkekler için olmak üzere iki ilkokulu, Ödemiş'teki Ermeni Mahallesi'nde de karma eğitim veren bir ilkokulu bulunuyordu.[344]

İzmir'deki yabancı okulların genel olarak en fazla ilgilendiği kesim Ermenilerdi. Özellikle Amerikalılar bu konuda ön plandaydı. Osmanlı topraklarında genellikle eğitim faaliyetinde bulunmayan Avusturya da İzmir'de Ermenileri Katolikleştirme çabasındaydı. Almanlar Doğu Anadolu'dan, İngilizler ise Güneydoğu Anadolu'dan, Ermeni çocuklarının eğitim için İzmir'e getirilmesine çalışıyordu. Ancak Osmanlı topraklarının genelinde eğitimi siyasal amaçlar için kullanan İngiltere, İzmir'de önceliği ticari ve ulusal çıkarlarına vermişti. İtalyanlar da siyasi amaçları doğrultusunda İzmir'de eğitim faaliyetlerine girişmişti. Kentte eğitim alanında en etkili devlet ise Katolik tarikatlar aracılığıyla faaliyet yürüten Fransa'ydı.[345]

341 APİKAM
342 *A.g.e.*, s. 41,43-45.
343 Raşel Rakella Asal, *a.g.m.*, s.20.
344 Adnan Şişman, *a.g.e.*, s. 48.
345 *A.g.e.*, s. 165.

1908 tarihli Aydın Vilâyeti Salnamesi'nde İzmir şehrinde 7'si Fransızlara, 2'si İngilizlere, birer tanesi de Amerikalılar ile Almanlara ait olmak üzere 11 yabancı okulun adı verilmiştir. Ancak bu liste kentteki tüm yabancı okulları içermemektedir. Nitekim 1912-1913 yıllarında sadece Fransızlara ait olmak üzere İzmir'de (Karşıyaka, Bornova ve Buca dahil) 33; Bergama, Tire ve Urla'da da birer eğitim kurumu vardı.[346] Yabancı okullar önemli bir değişim olmaksızın I. Dünya Savaşı yıllarına kadar faaliyetlerine devam etmiş, I. Dünya Savaşı sırasında İtilaf Devletleri tebasına ait tüm mekteplerin kapatılmasıyla birlikte İzmir'deki bazı okullara da devlet tarafından el konulmuştur.

1908 Yılında İzmir Şehrindeki Yabancı Mektepler[347]

No	Ülke	Mektebin Adı	Mahallesi	Derecesi
1	Fransa	Frer	Gül Mahallesi	Erkek İdadisi
2	Fransa	Sen Jozef	Gül Mahallesi	Erkek İbtidâisi
3	Fransa	Saint André	Punta	Erkek İbtidâisi
4	Fransa	San'at Mektebi	Punta	Erkek İbtidâisi
5	Fransa	Soeurs	Teresa	Kız Rüştiyesi
6	Fransa	Providence	Frenk Mahallesi	Kız Rüştiyesi
7	Fransa	Fransız Hastanesi	Fransız Hastanesi	Kız Rüştiyesi
8	İngiltere	Barkshire Ticaret Mektebi	Halepli Sokağı	Erkek Rüştiyesi
9	İngiltere	İskoçya	Ermeni Mahallesi	Erkek Rüştiyesi
10	Amerika	Amerikan	Debbağhane	Erkek Rüştiyesi
11	Almanya	Diaconesses Mektebi	Gül Mahallesi	Erkek Rüştiyesi

346 Adnan Şişman, *a.g.e.*, s. 303-304.

347 *Aydın Vilâyeti Salnâmesi*, H. 1326 [M. 1908], s. 165.

5. 1908 Yılında İzmir'in Kazalarında Eğitim

1908 yılı Osmanlı Devleti açısından önemli bir dönüm noktasıdır. Sultan II. Abdülhamit yönetimine başkaldıran, Meclis-i Mebusan'ı yeniden açıp Kanun-u Esasiyi yeniden işler hale getirmek isteyen gizli İttihat ve Terakki Cemiyeti üyesi subayların Makedonya'da başlattığı ayaklanma 23 Temmuz 1908'de II. Meşrutiyet Dönemi adıyla yeni bir devrin kapısını açmıştır. Büyük umutlarla başlayan bu devirde İttihat ve Terakki Cemiyeti giderek daha belirleyici rol üstlenmiş, Sultan II. Abdülhamit 1909 yılındaki 31 Mart Ayaklanması sonrasında tahttan indirilmiştir. İki dönem arasındaki *"eşik"* sayılabilecek 1908 yılına dair bilgi ve belgeler de hem 33 yıllık Sultan II. Abdülhamit devrindeki eğitim politikalarının İzmir'e yansımalarını değerlendirmek hem de II. Meşrutiyet Dönemi'nin başlangıcında İzmir sancağındaki eğitimin genel panoramasını çizmek açısından önem taşır. Bu gözle İzmir taşrasına bakıldığında genel manzarayı en iyi şekilde ifade eden kaynak 1908 yılı Aydın Vilâyeti Salnamesi'dir.

5.1. Ödemiş

Ödemiş 1908 yılında nüfus bakımından İzmir sancağının (kent merkezi hariç) en büyük kazasıydı. 169 mahalle ve köye sahip kazanın merkezinde 8.957'si Müslüman, 2.780'i Rum, 1.667'si Ermeni olmak üzere 13.404 kişi yaşıyordu. Kazanın genel nüfusu ise 66.196 Müslüman, 5.522 Rum, 1.436 (?) Ermeni olmak üzere 73.154 kişiydi.[348]

Kazadaki maarif komisyonu oldukça kalabalıktı. Bir reisin yanı sıra yedi üye ve bir de kâtip bu komisyonda görev yapıyordu. 36 tane medresesi olan Ödemiş, bu açıdan kazalar arasında önemli bir yere sahipti. Kaza merkezinde Müslümanlara ait bir rüştiye ile üç erkek, bir de kız ibtidâi mektebi vardı. Ayrıca Rum ve Ermeni cemaatlerinin de birer kız ve birer erkek mektebi bulunuyordu. Müslüman mekteplerindeki muallimlerin maaş ve masrafları maarif komisyonu tarafından, Rum ve Ermeni okullarının masrafları ise kendi cemaatleri tarafından karşılanıyordu. Kaza merkezine bağlı 34 köyde ibtidâi mektep mevcuttu. Muallimlerin maaşı bazılarında maarif gelirlerinden bazılarında ise vakıf gelirlerinden ödenmekteydi. 2 muallimin bulunduğu rüştiyede 65 öğrenci vardı. Rüştiyenin alt katındaki ibtidâi mektepte üçü *"hafız"* unvanı taşıyan dört muallim ders veriyordu. Öğrenci sayısı 210'du. Cami-i Kebir havalisindeki ibtidâi mektepte 170 çocuk okuyordu. Bu mektepte görev yapan üç muallimin üçü de *"hafız"* unvanına sahipti. Eski hayvan pazarındaki ibtidâi mektepte iki muallim bulunması gerekirken (hafız unvanlı) bir muallim vardı. İki muallimenin görev yapmakta olduğu kız mektebindeki öğrenci sayısı ise 107'ydi.[349]

Birgi nahiye merkezinde Müslümanlara ait bir rüştiye ile birer kız ve erkek ibtidâi mektebi mevcuttu. Rüştiyede bir muallim, bir muallim muavini; kız ibtidâi mektebinde ise bir muallime görev yapıyordu. Bu mekteplerin idaresi için dört kişiden oluşan maarif idaresi vardı. Nahiyenin 12 köyünde mektep bulunuyor, bu mekteplerin giderleri köylüler tarafından karşılanıyordu.[350]

Kelas [Kiraz] nahiyesinin merkezinde bir ibtidâi mektebin yanı sıra 20 öğrencinin öğrenim gördüğü, iki muallim ile bir mubassırın (gözetmen) görev yaptığı bir rüştiye vardı. Giderleri maarif gelirleriyle karşılanıyor ve bu iş altı kişiden oluşan maarif komisyonu eliyle idare ediliyordu. Nahiyeye bağlı köylerde bulunan 20 mektebin giderleri ise köylüler tarafından karşılanıyordu.[351]

İptidaî mektebinde iki muallimin görev yaptığı Balyanbolu [Beydağ] nahiyesinde maarif komisyonunda dört kişi görev yapıyordu. Nahiye merkezi ile altı köyde yeni usûl, 10 köyde ise eski usûl eğitim veren ibtidâi mektepler mevcuttu. Bunların giderleri halk tarafından karşılanıyordu.[352] 1908 tarihli Aydın Vilâyeti Salnamesi'ne Bademiye nahiyesinde mektep veya maarif komisyonu olduğuna dair herhangi bir bilgi yansımamış sadece *"Maarif Reisi"* olarak Mehmet Bey adı verilmiştir.[353]

348 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1326 [M. 1908], s. 272, 274.
349 *A.g.e.*, s. 267, 268, 273, 276,
350 *A.g.e.*, s. 270, 276,
351 *A.g.e.*, s. 271-272, 276-277.
352 *A.g.e.*, s. 271, 277.
353 *A.g.e.*, s. 272.

5.2. Urla

Urla kazası Rum nüfusun yoğun olarak yaşadığı bir yerdi. Kaza merkezinde 2.646 Müslüman nüfusuna karşın 16.159 Rum, 1.937 ecnebi yaşıyordu.[354] Buna bağlı olarak kazada Rumlara ait ibtidâi, rüşdi ve idadi seviyesinde okullar vardı.

1908 yılı itibariyle medrese kaydına rastlanmayan Urla'da altı kişilik bir maarif komisyonu görev yapıyor, Müslümanlara ait bir rüştiye ile birer tane de kız ve erkek ibtidâi mektebi bulunuyordu. Gerek idari gerekse de malî açısından doğrudan Maarif Nezareti'ne bağlı olan rüştiye mektebinde 2 muallim ile 40 öğrenci vardı. İptidaî mekteplerin her ikisinde yeni usulde eğitim veriliyordu. Erkek ibtidâi mektebinde üç muallim 130 öğrenci vardı. Bir muallimenin bulunduğu kız ibtidâisinde ise 48 öğrenci mevcuttu. Bu mekteplerin muallim maaşları ile diğer giderleri halktan toplanan parayla karşılanıyordu. Ayrıca toplam 27 köyü olan kazanın 17 köyünde, halk tarafından belirlenen ve bir ücret karşılığında görevlendirilen hocalar yeni usulde eğitim veriyordu. Bu köylerin sekizinde düzgün mektep binası bulunurken diğerlerindeki mektep binalarının ıslahına ve yeniden inşasına ihtiyaç vardı. Bu okullara donanımlı ve tecrübeli muallimlerin görevlendirilmesiyle yeni usûle geçiş amaçlandığından geri kalan binaların da ıslahı ve düzenlenmesi kararlaştırılmıştı.[355]

1908 Yılında Urla Kazasındaki Rum Mektepleri[356]

Mektebin Türü	Derecesi	Muallim Adedi	Öğrenci Adedi
Rum Erkek Mektebi	İbtidâi	2	170
Rum Erkek Mektebi	Rüşdi	8	205
Rum Erkek Mektebi	İdadi	2	70
Rum Kız Mektebi	İbtidai ve Rüşdi	14	75

354 *A.g.e.*, s. 283.
355 *A.g.e.*, s. 281-282, 284, 286.
356 *A.g.e.*, s. 282.

5.3. Bayındır

1908 yılında 44 köye sahip Bayındır'ın kaza merkezinde 5.582 Müslüman, 3.047 Rum, 252 Ermeni ve 41 Musevi yaşarken köylerde 14.668 Müslüman, 122 Rum yaşıyordu.[357] Maarif komisyonunda reis, dört aza ve bir kâtipten başka bir de *"Kurra Mekatib-i Umumiye Müfettişi"* bulunuyordu.[358] Kazada Müslümanlara ve Rumlara ait mektepler olduğu halde medrese ile Ermeni ve Musevilere ait mektep yoktu.

Kaza merkezinde Müslüman/Türkler ile Rumların, nüfusları nispetinde ibtidâi mektep öğrencisi bulunurken, rüştiyelerde bu denge açık ara bozulmuş görünmektedir. Öğrenci sayıları kıyaslandığında nüfusları daha az olan Rumların rüştiyeye devam konusunda öne geçtiği ayrıca bir de kız rüştiyesi açarak farkı daha da artırdıkları görülmektedir. Bayındır'daki Müslüman/Türk kız çocukları ise pek çok kazada olduğu gibi henüz rüştiyeye devam olanağına kavuşamamıştı.

Merkezde Müslümanlara ait rüştiye ile kız ve erkek ibtidâi mekteplerinde yeni usulde eğitim yapılıyordu. 40 köyde bulunan ibtidâi mekteplerde de yeni usûlde eğitime geçildiği halde üç ibtidâi mektepte *"geçici olarak"* eski usûlde derse devam ediliyordu. Bayındır'da eğitim için yılda 25.000 kuruş civarında gelir elde edilirken yıllık 23.000 kuruş civarında da gider gerçekleşiyordu. Elde edilen gelirle eğitimde yapılması amaçlanan ıslahatların aşama aşama gerçekleştirilmesine çalışılıyordu. Köylerdeki muallimlerin ücretlerini köy ahalileri ödüyordu. Bu okulların durumu yerel maarif komisyonunun istihdam ettiği gezici Müfettiş Hafız Hüsnü Efendi tarafından sürekli takip ediliyor böylece okula devam eden çocukların iyi eğitim almasına çalışılıyordu.[359]

1908 Yılında Bayındır Kazasındaki Mektepler[360]

Mektebin Türü	Derecesi	Muallim Adedi	Öğrenci Adedi
Mektep [İslam]	Rüşdi	2	34
Mektep [İslam]	İbtidâi	2	125
Kız Mektebi [İslam]	İbtidâi	2	80
Üçoluk Mektebi [İslam]	İbtidâi	1	80
Rum Erkek Mektebi	Rüşdi	5	158
Rum Erkek Mektebi	İbtidâi	2	77
Rum Kız Mektebi	Rüşdi	4	113
Rum Kız Mektebi	İbtidâi	2	78

357 *A.g.e.*, s. 292-294.
358 *A.g.e.*, s. 290, 292-293.
359 *A.g.e.*, s. 290, 296.
360 *A.g.e.*, s. 291.

5.4. Bergama

Bergama, kaza merkezinde 12.099 Müslüman, 6.559 Rum, 389 Ermeni, 605 de Yahudi nüfusuna sahipti. Kazanın genelinde ise 53.738'i Müslüman, 15.102'si Rum, 885'i Ermeni, 605'i Yahudi olmak üzere 70.330 kişi yaşıyordu. Kaza bu haliyle nüfus bakımından Ödemiş'ten sonra ikinci sıradaydı. Kazaya bağlı yedi nahiye ile toplamda 173 köy vardı.[361]

Bergama'da 22 medrese mevcuttu. Altı kişilik bir maarif heyetine sahip olan kazada 1908 yılı içerisinde halktan 25.687 kuruş *"Eğitime Katkı Payı"* olarak tanımlanabilecek *"Hisse-i Maarif"* toplanmıştı.

Kazadaki rüştiye mektebinde 3 muallim, 62 öğrenci vardı. Merkezde bir resmî ibtidâi mektebi bulunan bu kaza diğerlerinden farklı olarak iki tane de özel Müslüman ibtidâi mektebine sahipti. Resmî ibtidâide 4 öğretmen 220 öğrenci bulunuyordu. Yine kaza merkezinde yer alan özel ibtidâilerden ilkinde 2 öğretmen 56 öğrenci, ikincisinde 2 öğretmen 80 öğrenci vardı.[362] Kaza merkezindeki gayrimüslim nüfusuna rağmen gayrimüslimlere ait bir okul kayda geçmemiştir.

Bergama'nın, Ilıca-yı Bergama ve Kozak haricindeki nahiyelerinde birer maarif komisyonu olduğu kayıtlara yansımıştır. Adı geçen iki nahiyede ise yalnız maarif komisyonlarının değil mekteplerin de varlığına ilişkin herhangi bir bilgi yoktur. 1908 yılında Poyracık nahiyesindeki ibtidâi mektebin bir muallimi, 110 öğrencisi vardı. 11.335 Müslüman, 2.216 Rum ile 496 Ermeni'nin yaşadığı Nevahi-i Bergama'da [Kınık] kozmopolit nüfus yapısı mekteplere de yansımıştı. Kınık'ta Müslümanlara ait rüştiyede 1 muallim 33 öğrenci, ibtidâi mektepte ise 2 Muallim 115 öğrenci mevcuttu. Kızlara ait bir mektep ise bulunmuyordu. Ayrıca Rumlara ve Ermenilere ait birer kız ve birer erkek ibtidâi mektep vardı. Rumlara ait erkek mektebinde 107, kız mektebinde 90 öğrenci vardı. Ermenilere ait erkek mektebinin mevcudu 40, kız mektebinin mevcudu ise 35'ti.[363] Aynı yıl Ayazmend nahiyesinde Müslümanlara ait erkek ibtidâisinde 1 muallim 50 öğrenci, kız ibtidâisinde ise 1 muallime 42 öğrenci vardı. Rumların erkek ibtidâisinde 30 öğrenci öğrenim görürken, kızlar için bir mektepleri yoktu. Dikili'de hem Müslümanlara hem de Rumlara ait birer kız birer de erkek ibtidâi mektebi bulunuyordu. Müslümanlara ait erkek mektebinde 1 muallim ile 53 öğrenci, kız mektebinde 1 muallim ile 35 öğrenci vardı. Rum erkek mektebinin 172, kız mektebinin de 155 öğrencisi vardı. Çandarlı nahiyesinde Rumların hem kız hem de erkek ibtidâisi varken Müslümanların bir tane ibtidâisi bulunuyordu. Bu mektebin öğrencisi sayısı 40'tı. Kilise nahiyesinde Müslümanların ibtidâi mektebinde 1 muallim görev yapıyor, 30 öğrenci öğrenim görüyordu. Rumlara ait okulun kademesi belirtilmemiş olmasına rağmen büyük olasılıkla ibtidâi derecesinde olan bu mektepte 20 öğrenci bulunuyordu.[364]

1908 Yılında Bergama'da Toplanan Hisse-i Maarif Miktarı		
Yerleşim	**Guruş**	**Para**
Bergama Nahiyesi (Kaza Merkezi)	8.798	20
Nevahi-i Bergama	4.561	10
Ilıca-ı Bergama Nahiyesi	2.972	-
Kozak Nahiyesi	804	20
Ayazmend Nahiyesi	2.573	10
Dikili Nahiyesi	3.695	30
Çandarlı Nahiyesi	983	30
Kiliseköy Nahiyesi	1.299	-
Toplam	**25.687**	**10**

361 *A.g.e.*, s. 312-313.

362 *A.g.e.*, s. 300-301, 315.

363 Zakarya Mildanoğlu, Kınık'ta Ermenilere ait erkek okulunun adının Haygazyan, kız okulunun adının da Vartuhyan olduğunu belirtmiştir: Zakarya Mildanoğlu, *a.g.m.*, s. 171.

364 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1326 [M. 1908], s. 302-306, 312.

5.5. Tire

Toplam 42 mahallesi ile 84 köyü bulunan Tire'nin toplam nüfusu 37.766'ydı. Bunların 33.276'sı Müslüman, 2.697'si Rum, 1.678 Musevi, 25 Ermeni ve 90 Bulgar'dı. Bulgarlar ile 5 Rum hariç gayrimüslimlerin neredeyse tamamı kaza merkezinde yaşıyordu. Bu kaza diğerleriyle kıyaslandığında önemli sayıda Musevi nüfusa sahipti. Merkezdeki Müslümanların sayısı ise 12.821'di.[365]

Tire Maarif Komisyonu bir başkanın yanı sıra altı üyeden oluşuyordu. 28 medresenin bulunduğu kazada ayrıca Müslümanlara ait bir rüştiye de faaliyetteydi. 1.100 lira harcanarak inşa edilen bu mektebin 300 lirası maarif hissesinden geri kalan 800 lirası da yardımlarla karşılanmıştı. Üç muallimin görev yapmakta olduğu bu rüştiyede 81 öğrenci vardı. 1905 yılında bu mektepten 10 öğrenci şehadetname (diploma) almıştı[366].

Kaza merkezinde toplam beş erkek, üç de kız ibtidâi mektebi vardı. Müslümanlara ait Ahmediye mektebinde 6 muallim 287 öğrenci, Fevziye mektebinde 3 muallim 125 öğrenci, Hamidiye mektebinde de 4 Muallim, 97 öğrenci mevcuttu. Bu mektepler 1.620 lira harcanarak inşa edilmişti. Kız ibtidâi mektebinde ise 1 muallime ile 45 öğrenci bulunuyordu. Kazada ayrıca bir de özel kız ibtidâisi vardı[367]. Buna göre 12.821 Müslümanın yaşadığı kaza merkezinde 600 civarında Müslüman çocuk ibtidâi mektebe devam ediyordu. Bu oran gayrimüslimlerle kıyaslandığında oldukça düşüktü. Nitekim 2.692 Rumun yaşadığı kaza merkezinde 483 Rum çocuk ibtidâi mekteplerde eğitim alıyordu. Rumlara ait erkek ibtidâisinde 4 muallim 226 öğrenci, kız ibtidâisinde ise 6 muallim 257 öğrenci bulunuyordu. Yine 1.678 Musevinin yaşadığı kent merkezinde Yahudilere ait erkek ibtidâisinin öğrenci sayısı 150'ydi. Bu okulda 4 muallim görev yapıyordu. Yahudilere ait bir kız ibtidâisi ile Ermeni ve Bulgarlara ait ibtidâi mektep ise yoktu. 84 köye sahip Tire'nin 25 köyündeki ibtidâi mekteplerde yeni usûl eğitim veriliyordu. Diğerlerinde de yeni usulde eğitime geçilmesi kararlaştırılmıştı.[368]

5.6. Çeşme

Çeşme Rum nüfusun en yoğun olduğu kazalardan biriydi. 41.271 olan toplam nüfusun 4.489'u Müslüman, 36.555'i Rum, 172'si Musevi, 55'i de yabancıydı. Kaza merkezinde 2.135 Müslüman, 10.942 Rum, 161 Musevi, 54 yabancı yaşıyordu. Alaçatı ve Çiftlik (Yeni Nahiye) adında iki nahiyesi bulunan Çeşme'nin toplam 12 köyü vardı[369].

Kazada 1908 yılında iki tane medrese bulunuyordu. Maarif komisyonunun başkanlığını Kaymakam Bey üstlenmişti. Komisyonda kâtip ve sandık emininin yanı sıra dört üye daha görev yapıyordu. Kazada Müslümanlara ve Rumlara ait birer rüştiye ile birer kız ve erkek ibtidâi mektebi mevcuttu. Müslümanların rüştiyesinde 2 muallim görev yapıyor 38 öğrenci eğitim alıyordu. İptidaî mektebinde 2 muallim 110 öğrenci, kız ibtidâisinde 2 muallime 150 öğrenci vardı. Rum rüştiyesinde ise 2 muallim 44 öğrenci mevcuttu. Rum ibtidâisinde 4 muallim 568 öğrenci öğrenim görürken, Rum kız ibtidâisinde 5 muallim 185 öğrenci bulunuyordu[370]. Bu sayılara göre Çeşme'deki Rumların çocuklarını mektebe yollamada Müslümanlardan geride olduğu[371], özellikle de ibtidâi mekteplerden çıkan çocukların rüştiyeye gönderilmesinin çok yaygın olmadığı anlaşılmaktadır.

365 *A.g.e.*, s. 346-348.
366 *A.g.e.*, s. 342, 345, 347, 351
367 *A.g.e.*, s. 342, 345-347, 352.
368 *A.g.e.*, s. 342, 345-347, 351-352; Halil Özeçoğlu, *a.g.t.*, s.446.
369 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1326 [M. 1908], s. 359-360.
370 *A.g.e.*, s. 356-357, 359.
371 *A.g.t.*, s.448.

5.7. Seferihisar

Sığacık adında bir nahiyesi ile 12 köyü olan Seferihisar kazası 6.902'si Müslüman, 2.157'si Rum, 270'i yabancı olmak üzere toplam 9.329 nüfusa sahipti. Kazada bir medrese bulunuyordu. Müslümanlara ait rüştiye mektebinde bir muallim ile bir kapıcı görev yapıyor 45 öğrenci öğrenim görüyordu. 170 öğrencinin bulunduğu ibtidâi mektepte[372] ise iki muallim ile bir muallim muavini eğitim veriyordu. Kaza merkezindeki bu mekteplerde yeni usulde eğitim yapıldığı halde köylerde hâlâ eski usûl eğitim devam ediyor ve derslere hocalar giriyordu. Köylerdeki muallimlerin maaşı doğrudan köylüler tarafından ödeniyordu. Kaza merkezinde toplanan ibtidâi mektep payı yetersiz olduğundan merkezdeki muallimlerin maaşının ödenmesi için de halktan yardım toplanıyordu. Kazadaki Rumlara ait erkek rüştiyesinde iki, erkek ve kız ibtidâilerinde ise birer muallim görev yapıyordu.[373]

5.8. Foçateyn

Foçateyn kazasının merkezi altı köyün bağlı olduğu Eski Foça (Foça-i Atik) kasabası idi. Eski Foça'nın nüfusu bağlı yerlerle birlikte toplam 11.131'di. Bu nüfusun 2.257'si Müslüman, 8.207'si Rum, 70'i Musevi, 507'si yabancı, 90'ı da ecnebi tebaasıydı. Yeni Foça (Foça-i Cedid) nahiyesinin köy sayısı iki, bağlı yerlerle birlikte nüfusu 7.597'dü. Bu nüfusun da 1.360'ı Müslüman, 6.237'si Rum'du.[374]

Maarif Komisyonu Başkanlığını Müftü Efendi yürütüyordu. Komisyonda ayrıca kâtip ve sandık emininin yanı sıra üç Müslüman üye daha bulunuyordu. Hiç medresenin olmadığı kazadaki toplam mektep sayısı 15'ti. Eski Foça (Foça-i Atik) kasabasında Müslümanlara ait biri rüştî biri ibtidâi olmak üzere iki erkek mektebi ile bir kız ibtidâisi vardı. Rüştiyede bir muallim 33 öğrenci, erkek ibtidâisinde bir muallim 55 öğrenci, kız ibtidâisinde ise bir muallime ile 82 öğrenci vardı. Yeni Foça (Foça-i Cedid) nahiyesinde ise biri rüşti biri ibtidâi olmak üzere iki erkek mektebi bulunuyordu. Bu okulların giderleri maarif gelirlerinden karşılanıyordu. Yeni Foça nahiyesine ayrıca bir kız ibtidâisi yapılması için de girişimlere başlanmıştı. İki köydeki mevcut ibtidâi mekteplerin giderleri ise halkın yardımlarıyla karşılanıyordu. Kazada ayrıca Rumlara ait kız ve erkek rüştiyeleri ile ibtidâileri vardı. Üçer muallimin görev yaptığı Rum erkek rüştiyesinde 182, Rum erkek ibtidâisinde ise 350 öğrenci öğrenim görüyordu. Rum kız rüştiye ve ibtidâi mekteplerinde ise toplam beş muallim ve 370 öğrenci bulunuyordu.[375]

5.9. Karaburun

Bu kaza 6.493'ü Müslüman, 9.234'ü Rum olmak üzere toplam 15.727 nüfusa sahipti. Hiç medresenin olmadığı Karaburun'da Maarif Komisyonu başkan ve beş üyeden oluşuyordu. Kaza merkezinde bir ibtidâi mektep bulunuyor, merkez ve köylerdeki mekteplerin tamir masrafları ile muallimlerin maaşları doğrudan halk tarafından karşılanıyordu. 28 köyü olan kazada 36 mektep olduğu kaydedilmiş olsa da bunun bir yazım/basım hatasından kaynaklanmış olması muhtemeldir.[376]

372 Kaynağın 374. sayfasında Seferihisar'ın kaza merkezinde iki ibtidâi mektep olduğu belirtilmiş ise de sayfa 371'de sadece bir ibtidâi mektebin öğrenci ve personel sayısı verilmiştir.

373 *A.g.e.*, s. 371-374.

374 *A.g.e.*, s. 382-383, 386.

375 *A.g.e.*, s. 378, 381-382, 386.

376 *A.g.e.*, s. 389, 391-392.

5.10. Kuşadası

Kuşadası 10.581'i Müslüman, 8.135'i Rum, 79'u Ermeni, 159'u Musevi, 93'ü teba-yı ecnebiye, 357'si yabancı olmak üzere toplam 19.404 nüfusa sahipti. Bu nüfusun da 4.814'ü Müslüman, 3.733'ü Rum olmak üzere 9.235'i kaza merkezinde yaşıyordu.[377]

Kuşadası kazasında dört medrese bulunuyordu. Merkezde ayrıca Müslümanlara ait bir rüştiye ile birer kız ve erkek ibtidâisi vardı. Rüştiye mektebinde biri *"Rika Muallimi"* olmak üzere üç muallim ile 44 öğrenci, ibtidâi mektebinde 4 muallim (biri münhal) ile 170 öğrenci, kız ibtidâisinde ise 3 muallime ile 105 öğrenci mevcuttu. İptidaî mektepleri Müftü Efendi'nin başkanlığındaki, sekiz kişilik maarif komisyonu marifetiyle idare ediliyordu. Merkezdeki mekteplere devam eden öğrenci sayısı 319'du. Rumların da iki rüştiyesi vardı. Erkek rüştiyesinde beş muallim 138 öğrenci, kız rüştiyesinde dört muallim 130 öğrenci bulunuyordu. Ermenilerin bir mektebi varsa da cemaatleri kalabalık olmadığı için kız ve erkek yirmi öğrenci tek derslikte öğrenim görüyordu. Musevilerin de kız ve erkek öğrenciler için ayrı ayrı mektepleri yoktu. Bunlar da on üç kişi beraber eğitim görüyordu.[378]

5.11. Menemen

Toplam 26.055 nüfusa sahip Menemen kazasında bu nüfusun 17.261'i Müslüman, 7.195'i Rum, 109'u Ermeni, 392'si Musevi, 153'ü teba-yı ecnebiye, 945'i de yabancıydı.[379] Ermeni ve Musevilerin tamamı kaza merkezinde yaşarken merkezdeki 8.289 kişinin 3.606'sı Müslüman, 4.029'u Rum'du. [380]

Sıkça rastlandığı gibi Menemen'de de Maarif Komisyonu'nun başkanlığını Müftü Efendi yapıyordu. Dört üyenin olduğu komisyonda ayrıca bir de kâtip ve sandık emini bulunuyordu. Kazada dört medresenin yanı sıra Müslümanlara ait bir rüştiye mektebi ile birer kız ve erkek ibtidâi mektebi bulunuyordu. Rüştiye mektebinde iki muallimle bir kapıcı görev yaparken 69 öğrenci öğrenim görüyordu. Erkek ibtidâisinin dört muallimi bir de kapıcısı vardı. Öğrenci sayısı ise 171'di. Kız ibtidâisinde 70 öğrenci bulunuyordu. İki muallimesiyle bir kadın kapıcısı vardı. Bu ibtidâinin bir de şubesi mevcuttu ve bu şubede bir muallime, bir kadın kapıcı görev yapıyordu. Öğrenci sayısı ise 36'ydı. [381]

5.12. Nif

1901 yılında kazaya dönüştürülen Nif'in[382] 34 köyü vardı. 1.719'u Müslüman, 2.050'si Rum olmak üzere 3.769 merkez nüfusuna sahip olan kazanın toplam nüfusu 22.084'tü. Bu nüfusun ise 17.549'u Müslüman, 4.507'si Rum, 17'si Ermeni, 11'i Musevi'ydi.[383]

1908 tarihli Aydın Vilâyeti Salnamesi'nde medrese kaydına rastlanmazken köylerdeki ibtidâi mektep sayısının 45 olduğu bildirilmiş ancak köy sayısından fazla olan bu mekteplerin (biri hariç) hangi millete ait olduğu ve diğer nitelikleri hakkında bilgi verilmemiştir.[384] Kazada toplam altı kişiden oluşan Maarif Komisyonu'nun başkanlığını Mal Müdürü yürütüyordu. Merkezde Müslümanlara ait üç mektep vardı. Rüştiye mektebinde bir muallim görev yapıyor, 37 öğrenci öğrenim görüyordu. İki muallimin bulunduğu ibtidâi mektepteki öğrenci sayısı 75'ti. Kız ibtidâisinde ise bir muallim ile bir muallime yardımcısı 60 öğrenciye eğitim veriyordu. Ayrıca Nif'in Kızılca köyünde de yine Müslümanlara ait bir rüştiye vardı ve bu mektepte 2 muallim ile 40 öğrenci bulunuyordu. Kazada Rumlara ait bir kız bir de erkek ibtidâisi vardı. Erkek ibtidâisinin muallim sayısı iki, öğrenci sayısı da 110'du.[385]

377 *A.g.e.*, s. 399.

378 *A.g.e.*, s. 394, 397, 398, 400, 406.

379 *A.g.e.*, s. 417.

380 *A.g.e.*, s. 416-417.

381 *A.g.e.*, s. 412, 414, 417.

382 Rahim Sağ, *Nif'ten Kemalpaşa'ya*, baskı: Nagihan Türkekurban, İzmir, 2017, s. 204-205

383 *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1326 [M. 1908], s. 424-426.

384 *A.g.e.*, s. 423, 425.

385 *A.g.e.*, s. 423-425.

6. II. Meşrutiyet, Savaş ve İşgal Yıllarında İzmir'de Eğitim

6.1. II. Meşrutiyet Dönemi ve Eğitime Yansımaları

23 Temmuz 1908'de başlayan II.Meşrutiyet Dönemi'nin sloganı, Fransız İhtilali'nin prensipleri olan *"hürriyet, müsavat (eşitlik) ve uhuvvet (kardeşlik)"*ti. Hareketin öncüsü İttihat ve Terakki Cemiyeti sultanın mutlak otoritesine son vermek, Osmanlılık ideolojisi doğrultusunda tüm unsurların birlikteliğini sağlamak, böylece Osmanlı İmparatorluğunu parçalanmaktan korumak arzusundaydı. Basında sansürün kaldırılması, Meclis-i Mebusan'ın yeniden toplantıya çağırılması ülkede özgürlük rüzgârları estiriyordu. Ne var ki meşrutiyetin coşkusu çok fazla sürmedi. Bulgaristan'ın tam bağımsızlığını ilan etmesinin ardından, Girit Yunanistan'a katıldığını ilan etti. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu Bosna-Hersek'i ilhak etti. Meşrutiyet'in yeniden ilanının henüz bir yılı dolmadan, meşrutiyet karşıtı 31 Mart Ayaklanması çıktı. Bu ayaklanma sonucunda Sultan Abdülhamit tahttan indirilirken, İttihat-Terakki Cemiyeti'nin otoriter yönetimi başladı. Siyasi faaliyetler kısıtlandı, ülkedeki özgürlük havası sona erdi.[386] Beklendiğinin aksine azınlıklar devlete bağlanmak yerine uluslararası büyük güçlerin de desteği ve kışkırtmasıyla bağımsızlık çabalarına hız verdi. 1911'de İtalya'nın Trablusgarb'a saldırmasıyla başlayan savaşlar silsilesi I. ve II. Balkan savaşlarıyla devam etti. I. Dünya Savaşı ise Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getirdi.

Siyasi açıdan coşkunluğun, umutların, savrulmaların, karmaşanın ve hayal kırıklıklarının iç içe olduğu bu dönem aynı zamanda ilk siyasi partilerin kurulduğu, basında fikir tartışmalarının yoğunlaştığı, millî iktisat akımının güçlendiği, kadın ve işçi hakları konusunda önemli gelişmelerin yaşandığı bir süreç oldu. Siyasi düşünce ve olaylar dönemin eğitim sistemi üzerinde de önemli değişimler doğurdu. II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki bu tartışma ve deneyimlerin Cumhuriyet Dönemi'ne miras kaldığı ve cumhuriyetin ilk yıllarında bu fikir ve deneyimlerden yararlanıldığı pek çok tarihçinin ortak kanaatidir.

Önemli eğitim tarihçilerimizden Prof. Dr. Yahya Akyüz, II. Meşrutiyet Dönemi'nin eğitim alanındaki temel özellikleri hakkında şu tespitlerde bulunmuştur:[387]

1. Fikir akımlarının gelişimine paralel olarak eğitimin sorunları üzerinde de önemle durulmuştur. Politik akımlar ve eğitim, millî ve kültürel eğitim, seçkinler eğitimi-kitle eğitimi, Anglo-Sakson eğitimi (eğitimde pragmatizm), toplumu kurtarıcı öğretmen görüşü, kızların eğitimi, halk eğitimi, iş-üretim-köy ve çevre eğitimi, eğitimde çocuktan hareket, beden eğitimi bu dönemde eğitim tartışmalarının başlıca konularıdır.
2. Dönemin başındaki *"aşırı hürriyetçi"* hava, okullara *"disiplinsizlik, keşmekeş, başıboşluk, gösteriş (nümayiş)"* olarak yansımış, 31 Mart olayından sonra ise okullarda disiplin sağlanmıştır.
3. Balkan savaşlarındaki (1912-13) kayıplar toplumda eğitime olan ilgiyi artırmış fakat bu olaydan alınan dersler çabuk unutulmuştur. Yine Balkan savaşlarının etkisiyle *"çökmekte olan devleti eğitim ve öğretmenler kurtaracaktır"* görüşü benimsenmiş ne var ki bu düşünce de slogandan öteye geçememiştir.
4. Balkan savaşlarına kadar kız çocuklarının eğitiminde verim sağlanamamış, sonrasında ise cesur ve etkili adımlar atılabilmiştir. Kızlar için ilk kez bir yükseköğretim kurumu bu dönemde açılabilmiştir.
5. Dönemin sonuna doğru geleneksel eğitim veren sıbyan mekteplerinin çoğu kapatılmıştır.
6. Okul öncesi eğitimle ilgili ilk ciddi adımlar atılmış, ilk resmî anaokulları bu dönemde açılmıştır.
7. Eğitimde dramanın kullanılması ilk kez bu dönemde gerçekleşmiştir.
8. Medreselerin ıslahı için fikirler ileri sürülmüş, teşebbüsler gündeme gelmiştir.

386 Halil İnalcık, *Devlet-i 'Aliyye*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., IV, 9.baskı, İstanbul, 2020, s. 300-301.
387 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2014)*, s. 265-267.

9. Öğretmen yetiştirilmesi konusunda yenilikler yapılmış ve önemli adımlar atılmıştır.
10. Öğretmenlerin mesleki örgütler kurmaları ilk kez bu dönemde gerçekleşmiştir.
11. Eğitimde okul, öğretmen ve öğrenci sayılarının artırılmasına yani niceliğe öncelik verilmiş, niteliğin geliştirilmesine yönelik görüş ve uygulamalar ortaya çıksa bile bu konu genellikle ikinci planda kalmıştır. Yine de bu dönemde eğitimin bir bilim olarak ele alınmasında, batılı önemli eğitimcilerin fikir ve yöntemlerinin tanınmasında gelişmeler sağlanmış, pedagog ve eğitim bilimciler saygı görmeye başlamıştır.
12. Daha önce eğitimde kitap, öğretmen ve ezber çok önemli yere sahipken radikal bir şekilde tabiat, eşya, olay ve deney eğitimin içine girmiştir. Öğrencinin inceleme, gözlem ve araştırma yapmasına dayanan bu yeni usûl, gözlem ve inceleme gezilerini beraberinde getirmiş olsa da bu yeni yöntem pek fazla yaygınlık kazanamamıştır.
13. Eğitim Bakanlığı (Maarif Nezareti) ilk kez ülkenin renkli eğitim haritalarını yayınlamıştır.
14. Dönemin eğitiminin *"amaç"* yoksunu olduğu eleştirileri dile getirilmiştir. Buna rağmen genel olarak Balkan savaşlarına kadar Osmanlılık düşüncesinin eğitime ve ders kitaplarına hâkim olduğu, sonrasında ise Türkçülük düşüncesinin onun yerini aldığı söylenebilir. Bu doğrultuda, ülkenin birlik ve bütünlüğüne hizmet edecek yeni bir nesil yetiştirme düşüncesi doğmuş, *"çocuk"* geleneksel değerlerin dışında *"birey"* ve *"vatandaş"* olarak görülmeye başlanmıştır. Bu gelişim Cumhuriyet Dönemi'ne miras kalmıştır.
15. Dönemin eğitiminde büyük girişimler olamamıştır. Bunun sebebi fikirlerin parça parça kanaatler taşıyan bireyler arasında kaybolup gitmesi, tek bir otoritede vücut bulamamasıdır.
16. II. Meşrutiyet Dönemi'nde eğitim ve öğretmen sorunları mesleki dergiler ile genel basında ilk kez geniş olarak tartışılmış bu tartışmalardan bazıları Cumhuriyet Dönemi'ndeki uygulamalara temel oluşturmuştur. Dolayısıyla bu dönemin eğitim açısından da cumhuriyet için bir laboratuvar işlevi gördüğünü söylemek mümkündür.
17. Dönem içerisinde eğitimin gelişmesini engelleyen başlıca etken Balkan (1912-13) ve I. Dünya savaşları (1914-18) ile bunların yol açtığı felaketler olmuştur.

6.2. II. Meşrutiyet ve I.Dünya Savaşı Yıllarında İzmir'de Eğitim

Meşrutiyetin ve anayasanın (Kanun-u Esasi) yeniden yürürlüğe konulması İttihat ve Terakki'nin daha önce gizlice faaliyetler yürütmüş olduğu İzmir'de coşkuyla karşılanmıştı.[388] Haberin duyulmasından hemen sonra şehir bayraklar ve kırmızı-beyaz flamalarla donatılmış, göğüslere kırmızı-beyaz kordelalar takılmıştı. Düzenlenen şenlikler günlerce sürdü. Selanik'ten dönen askerler davul-zurna eşliğinde bayraklarla karşılanmış, Kordon'daki törenlere her kesimden yurttaş katılmış ve halk birbirine sarılarak *"hürriyetin ilanı"*nı kutlamıştı. O coşkulu günlerde İzmir'i ziyarete gelen Enver Bey, *"hürriyet kahramanı"* olarak alkışlarla karşılanmıştı.[389]

Meşrutiyetin ilanı sonrasında *"en önemli politik aktör haline gelen İttihat-Terakki"*nin ülke yönetiminde etkin olduğu yıllarda, İzmir şehri de büyük bir dönüşüm geçirdi.[390] Bunun ilk adımlarından biri 10 Ağustos 1908'de Valilik görevine atanan Rauf Paşa'nın ilk iş olarak bazı memurları görevlerinden alarak yerine yenilerini ataması oldu.[391]

Meşrutiyetin ilanı öncesinde İzmir Maarif Müdürlüğü görevini Emrullah Efendi yürütüyordu. Müdürlük meşrutiyetin ilanından sonra aylarca kapalı kaldı. 1909 yılından Yunan işgaline kadar geçen sürede ise Tevfik Bey, Müştak Lütfi Bey, Abdi Namık Bey, Servet Bey, Ethem Nejad Bey, Salih Zeki Bey, Abdüllatif Nevzad Bey ve Ziya Bey İzmir Maarif Müdürlüğü görevini yürüttü. Bunlar arasında Müştak Lütfi Bey gibi üç yıl (1909-1912), Abdi Namık Bey gibi beş yıl (1912-1917) görev yapan müdürler olduğu gibi Servet Bey gibi birkaç aylığına bu görevi sürdüren müdürler de oldu.[392]

Meşrutiyetin ikinci kez ilanı sonrasında vilâyette Maarif Müfettişi yoktu. Teftiş işiyle yalnızca Maarif Müdürü ilgileniyordu. 1909'dan sonra Maarif Müdürlüğü'nün talebiyle bu göreve Ziya Bey atandı. Aynı dönemde İzmir'deki *"Mekatib-i İptidaiye Müfettişliği"* görevini Midhat Bey yürütüyordu.[393]

II. Meşrutiyet'in ilanından kısa süre sonra İzmir şehrindeki muallim maaşlarında artışlar yapıldı. Yeni zamlarla *"Muallim-i evvellerin maaşı 380 kuruşa, muallim-i sanilerin 237,5 kuruştan 285 kuruşa, muallim-i salislerin 200 kuruştan 285 kuruşa yükseldi. İhtiyat ve şube muallimlerinin maaşı ise 142,5 kuruştu"*.[394]

Dönemin siyasi gelişmelerine bağlı olarak, eski rejimin mutlak hükümdarı Sultan II. Abdülhamit'e yönelik büyük bir tepki söz konusuydu. Hatta bu tepkiler meşrutiyet kutlamalarında bazı göstericilerin İzmir Saat Kulesi'ne saldırmasına kadar vardırılmıştı.[395] Bu yaklaşımın bir sonucu olarak Hamidiye Sanayi Mektebi'nin adı da değiştirildi. Artık bu kurum Osmanlı Sanayi Mektebi adıyla eğitim verecekti.[396]

Meşrutiyetin ilanından sonraki basın özgürlüğü ortamında İzmir basınında eğitime dair eleştirel nitelikteki çıkan yazılarda bir yandan eğitimin sorunları dile getiriliyor diğer yandan da bu sorunlara çözüm aranıyordu.

6 Mayıs 1909 tarihli İttihad gazetesinde, bir yıla yaklaşan Meşrutiyet Dönemi'ni eğitim ve kültür açısından değerlendiren Hüseyin Fehmi Bey, Sultan II. Abdülhamit döneminden devralınan mekteplere mektep bile denilemeyeceğini ileri sürüyor, on aylık sürede de eğitim konusunda atılan adımları yeterli bulmuyor ve *"o halde mektepsiziz"* hükmünü veriyordu. Yazara göre, aydınlanmayı sağlayacak ve meşrutiyet yönetimini halka mâl edecek olan mektepler, medreseler, kitaplar ve gazetelerdi. Oysa bu konularda, geçen bir yıllık süre iyi değerlendirilememişti. Özellikle de eğitim ve öğretimin temeli olan ibtidâi mektepler adeta yok hükmündeydi.[397]

388 Mustafa Özdemir, "XX.Yüzyıla Girerken İzmir'de Siyasal Yaşam", *İzmir Kent Ansiklopedisi-Tarih*, C. I, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay, İzmir, 2013, s. 198-199.

389 Nail Moralı, *a.g.e.*, s. 31-32; Yaşar Aksoy, *a.g.e.*, s. 87-89.

390 H. Taner Kerimoğlu, "İzmir ve İttihat-Terakki", *İzmir Kent Ansiklopedisi-Tarih*, C. I, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay, İzmir, 2013, s. 217.

391 Neslihan Ünal, *Sorularla İzmir Tarihi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., 1. baskı, İzmir, 2015, s.65.

392 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.95-97.

393 *A.g.e.*, s.108.

394 *Ahenk*, 22 Eylül 1908'den akt. Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 131.

395 Yaşar Aksoy, *a.g.e.*, s. 88.

396 *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, s. 6.

397 Akt. Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler (1872-1922)*, C.I, s. 215-218.

1 Eylül 1910 tarihli Köylü gazetesinde Kuşadalı Mahmut Esat [Bozkurt] imzasıyla yayımlanan *"Köylü Çocukları Neden Okuyamıyor"* başlıklı yazıda ibtidâi mekteplerin kanunen zorunlu olmasına rağmen ülkedeki nüfusun ancak % 25'inin okuma-yazma bildiği belirtiliyordu. Hükümetin eğitim konusunda yapması gereken görevleri halktan beklemesinin yanlış olduğu eleştirisini yapan Mahmut Esat Bey köy çocuklarının okumasının önündeki bir başka engelin, onları çeşitli işlerde çalıştırıp okula göndermeyen babaları olduğunu söylüyordu. Hadislerden okumanın önemine dair örnekler de veren yazar Mebusan Meclisi'nin eğitim konusunda yaptığı yasal düzenlemeleri, bu konuda getirilen yaptırım ve kolaylıkları açıklıyor, yakında uygulamaya başlanacağını belirtiyordu.[398]

II. Meşrutiyet Dönemi'nde İzmir, Ağaoğlu Ahmet Bey'in başkanlığında Yusuf Akçura, Fuat Köprülü, İsmail Hakkı Baltacıoğlu ve Tarihçi İhsan Bey gibi genç eğitimcilerden oluşan bir komisyonu ağırlamış, bu eğitimciler bütün eğitim kurumlarını yakından incelemiş, gençlik toplulukları kurulması için öncüler hazırlamıştı. Nail Moralı'ya göre bu komisyonun çalışmalarının sonraki yıllarda İzmir'deki eğitime olumlu yansımaları oldu.[399]

İttihatçılar ülkenin birlik ve ilerlemesinde eğitimin önemli bir rolü olacağını düşünüyordu. Bu nedenle gerek devlete ait okullarda gerekse de cemaat okullarında köklü değişiklikler yapmaya koyuldular. Unsurların kaynaşması için ortak bir dilin gelişmesi düşüncesiyle gayrimüslim okullarının müfredatlarına Türkçe dersinin konulmasını benimsediler. Yine gayrimüslim okullarını devlet denetimine alarak bu okulların ders kitaplarında bulunan Türk ve İslamiyet karşıtı ifadelerin çıkarılmasını sağlamaya çalıştılar. İttihatçıların eğitim alanındaki bu çabaları İzmir'deki gayrimüslim cemaatlerin özellikle de Rumların tepkisini çekti. Başta İzmir Metropoliti olmak üzere Rum cemaatinin ileri gelenleri devletin cemaat okullarını denetim altına alma ve Rum okullarında çalışan Yunan vatandaşı öğretmenleri uzaklaştırma çabasına karşı çıktı. Buna rağmen 1910 yılında söz konusu öğretmenlerin görevlerine son verildi.[400]

II. Meşrutiyet öncesinde var olan Maarif Meclisleri bu dönemde de devam etti. 1909 yılının Ocak ayında Maarif Müdürü Tevfik Bey'in başkanlığında kurulan Maarif Meclisi'nde Ahenk ve Hizmet gazetelerinin imtiyaz sahipleri, Müftü Rahmetullah Efendi, Uşşakizade Muammer Bey, dava vekillerinden Edhem ve Nusret Hilmi, Tüccardan Mustafa, Ahmet, Dökmecizade Mehmed, Ksenefon Antelis Albert, Gad Franko Efendiler seçilmişti. Şubat 1909'da ilk toplantısını yapan meclis İzmir'de yeni mektepler açmaya karar verdi.[401] 1910 yılında Karşıyaka'da yeni Erkek Rüştiye Mektebi binası için temel atıldı. Bu binada hem ibtidâi hem de rüştiye kısımları olacak, sınıflar kırk öğrenciyi alabilecek büyüklükte inşa edilecekti.[402] Maarif Nazırı Emrullah Efendi döneminde vilâyet merkezlerindeki idadilerin sultaniye dönüştürülmesi kararından sonra ise İzmir İdadi Mektebi de 1911-1912 ders yılı başından itibaren *"Sultani"* haline getirildi.[403] 1911'de Karantina'da İttihat ve Terakki Mektebi, 1913 yılında Kokaryalı'da Tefeyyüz Mektebi, 1916'da Numune Mektebi açıldı.[404] Kaza ve nahiyelerde de ibtidâi mekteplerin yapımına ve açılmasına devam ediliyordu. Balçova'da 1912'de yapımına başlanan ibtidâi mektebin savaş koşulları içerisinde tamamlanması uzun sürdü. Yardımseverlerin, hükümetin ve İttihat-Terakki Cemiyeti'nin maddi destekleri; askerlerle halkın bedeni çalışmasıyla tamamlanan dört derslikli mektep binası nihayet 1918 yılının Kasım ayında tamamlanarak hizmete açıldı. Mektebin ilk yılında 90 kız ve erkek öğrencisi vardı ve bu öğrenciler birlikte öğrenim görüyordu.[405] 1911 yılında Nif kazasının Kızılca-yı Bala köyünde bir kız ibtidâisi açılmıştı. 1914 yılında da yeni bir ibtidâi mektebin açılması için çalışmalar sürüyordu. Torbalı nahiyesinde 1911'de bir kız ibtidâi mektebinin yanı sıra, bir

398 Akt. *A.g.e.*, s. 165-167.

399 Nail Moralı, *a.g.e.*, s. 33-34.

400 H. Taner Kerimoğlu, *a.g.m.*, s. 224.

401 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.105.

402 *A.g.e.*, s. 147.

403 Mithat K. Vural, "Cumhuriyet Döneminde İzmir'de Eğitim", *İzmir Kent Ansiklopedisi-Tarih*, C. II, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay, İzmir, 2013, s. 226.

404 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.125.

405 *A.g.e.*, s. 126.

başka ibtidâi mektep daha hizmete açıldı. 1914 yılında ikinci bir kız ibtidâi mektebinin inşaatına başlandı. 1918 yılında Bornova'da kiralanan bir binada kız ibtidâi mektebinin açılması kararlaştırılmıştı. İbtidâi mektep açılması konusundaki bu çabalara rağmen İzmir Sancağı'nda 1898 yılında 464 olan ibtidâi mektep sayısı, 1918 yılı sonu itibariyle 347'ye düşmüştü. Bu azalmanın başlıca sebepleri çekilen mali sıkıntılar ve savaşlardı. İptidaî seviyede eğitim zorunlu olduğu halde İzmir'de ihtiyacı karşılayacak kadar ibtidâi mektep bulunmuyordu ve köylüler bu ihtiyacın giderilememesinden yakınıyordu.[406]

II. Meşrutiyet'in ilanından sonra medreselerin ıslahı konusunda ortaya atılan görüşler doğrultusunda 1912 yılında İzmir'de bir kongre toplandı. *"Mütemer-i İlmi"* adı altında yapılan bu kongrede medreselerin temel derslerinin düzenlenmesi, yenilenmesi, öğrencilerinin düzen altına alınması ve idari ıslahatlar yapılması karar altına alındı. Alınan otuz beş maddelik karar metni Şura-yı Devlete sunuldu.[407]

Balkan Savaşlarına kadar Osmanlıcı bir söylem izleyen İttihat-Terakki, bu savaşlardan sonra Türkçü ve İslamcı söylemi benimsedi. Genel politikadaki bu değişim eğitim ve kültür politikalarına da yansıdı.[408] Cumhuriyet'in ideolojik laboratuvarı olarak kabul edilen II. Meşrutiyet Dönemi'nde ulus devlete doğru evrilen bir siyasi süreç yaşandı. Bu ideolojiye bağlı olarak eğitim, vatandaşlık bilincinin oluşturulmasında bir araç olarak düşünüldü ve yürütülmeye çalışıldı.

İttihat ve Terakki Cemiyeti, ülke çapında eğitim sisteminde yeniden yapılanma çabasına girmiş *"aydın, vatansever ve feragatli bir nesil yetiştirmek için"* yeni okullar açmayı kararlaştırmıştı. Kasım-Aralık 1910'da Selanik'te toplanan İttihat ve Terakki Kongresi'nde de cemiyetin himaye ettiği mekteplere *"İttihat Terakki Mektepleri"* adının verilmesi ve bu okulların programlarının cemiyet genel merkezi tarafından yapılması kararlaştırılmıştı.[409]

Bu çalışmaların İzmir'deki uzantısı olarak, 1906 yılında kurulmuş olan Özel Hadika-yı Maarif Mektebi, Meşrutiyetin ilanından sonra İttihat ve Terakki'nin himayesine alındı. 1910-1911 ders yılı başında da adı Merkez İttihat ve Terakki Mektebi olarak değiştirildi. İlk kurulduğunda ibtidâi ve rüşti sınıflarının yanı sıra bir ticaret sınıfına da sahip olan ve Fransızca eğitimi veren bu okulda Meşrutiyet Dönemi'nde idadi sınıfları da açıldı. 1909 yılında hazırlanan dâhili talimatnamesine göre okul günümüzdeki anasınıfından lise düzeyine kadar her kademede eğitim veriyordu. Ayrıca ihtiyat (hazırlık) ve iki senelik ticaret sınıfları da vardı. Yatılı ve gündüzlü öğrenci kabul ediliyordu. Öğrenciler tek tip üniforma giyiyor ve Avrupa tarzına uygun biçimde yetiştirilmeye çalışılıyordu.[410] 1901 yılında biri ihtiyat üçü ibtidâi derecede olmak üzere dört sınıflı olarak kurulmuş olan Özel Darüledeb Mektebi de Meşrutiyet'in ilanından sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin himayesine girdi. Sonradan rüştiye seviyesine yükseltilen mektep 1912-13 ders yılı başında valide, mahreç, ihtiyat, ibtidâi ve rüşti sınıflarına sahipti.[411] Dönem içerisinde ayrıca Karantina semtinde *"İttihat ve Terakki İptidaî Mektebi"* ile *"İttihat ve Terakki İnas Rüştiye Mektebi"* adıyla iki ayrı mektep daha açıldı.[412]

İttihat ve Terakki Cemiyeti ile aynı anlayış ve ruhta eğitim veren özel *"Şark Mektebi"* İzmir Sultanisi muallimlerinden Ahmet Fuat Bey tarafından 1913'te açılmıştı. O da yatılı ve gündüzlü öğrenci kabul ediyordu. Yedi yıllık idadi mekteplerine denkti. Bünyesinde iki valide, üç ibtidâi, üç rüşti ve dört idadi sınıfı bulunuyordu.[413] Bu dönemde ayrıca 1911 yılında Hadika-yı Vatan ve 1919 yılında da Ümid adıyla özel okullar açıldı. Ümid mektebinin bünyesinde ana, ibtidâi ve rüşti kısımlar bulunuyordu.[414]

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin *"uyanık bir nesil"* yetiştirmek amacıyla kurmuş olduğu *"Leyli ve Nehari Merkez İttihat ve Terakki Mektebi"*nin birinci

406 A.g.e., s. 127, 129.

407 *A.g.e.*, s. 46.

408 H. Taner Kerimoğlu, *a.g.m.*, s. 224.

409 Celâl Bayar, Başvekilim Adnan Menderes, Derleyen: İsmet Bozdağ, Tercüman yay., İstanbul, 1986, s.21; Hasan Âli Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 16.

410 Sadiye Tutsak,*a.g.e.*, s. 218-222.

411 *A.g.e.*, s. 223-224.

412 *A.g.e.*, s. 230.

413 *A.g.e.*, s. 227-229.

414 *A.g.e.*, s. 230-231.

ana sınıfına, aylık iki mecidiye ücretle kaydedilen Naci Gündem sonraki sınıflarda da bu mektepte eğitime devam etmişti. Gündem'in anılarına göre mektepte *"uyandırıcı demokratik bir sistem"* uygulanması için elden gelen her şey yapılıyordu. Bir yandan millî duyguların aşılandığı öğrencilere diğer yandan iyi bir yabancı dil eğitimi (Fransızca) verilmesine gayret ediliyordu. Okulun son sistem jimnâstikhanesinde toplu çalışmanın faydasını hissettirmek amacıyla İsveç usulü talimler yapılıyordu. Darülmuallimin öğrencileri bu konuda eğitim almak üzere haftanın belli günleri uygulama yapmaya geliyordu. O günün yeniliklerinden sayılan elişi derslerine de önem veriliyordu. Bu derslerde kâğıt, tahta oyma, kabartma alçı, hasır örgü ürünler hazırlanıyordu. Mektebin en iddialı olduğu konulardan biri de müzik eğitimiydi. Muallim Zühtü Bey sayesinde neredeyse tüm öğrenciler sabahları birer saat müzik çalışması yapıyordu. Hemen hepsi bando, orkestra ve korolarda görevlendirilmişti. Zühtü Bey çocuk şarkıları besteliyor, öğrencilerine öğretiyordu. Törenlerde şiirler ve müzikle millî duygular işleniyordu. Salı ve perşembe öğlenden sonraları tatil olduğu için bu fırsattan yararlanılarak öğrenciler kır gezisine götürülüyordu. Öğrencilerle öğretmenler arasında hem disiplinli hem de samimi bir atmosfer vardı. Mektep, İzmir'de elektriğin ilk kullanıldığı yerlerden biri olmuştu. Bu sayede belirli akşamlarda sinema gösterimleri yapılmaya başlanmıştı.[415]

İttihat ve Terakki Mektebi'nden bir yıllığına Menba-i Füyuzat Mektebi'ne geçen Gündem, çocukluk yıllarında eğitim veren iki mektep arasındaki farklılıkları bizzat gözlemleme şansı yakalamıştı. Anılarında verdiği bilgilere göre Memba-i Füyuzat'ta *"ayrı ve biraz da eskiye bağlı bir sistem"* devam ediyordu. Jimnastik ve müziğe önem verilmiyor, yenilikçilik ve yaratıcılık geri planda kalıyordu. İttihat ve Terakki Mektebi'yle kıyaslandığında muallim kadrosunda yeniliklere liderlik edebilecek kişi sayısı da daha azdı.[416] O günlerde *"mahalle mektebi"* olarak adlandırılan mekteplerde ise geleneksel eğitim hâlâ devam ediyordu. Kadın veya erkek *"hoca"*ların eğitim vermekte oldukları bu mekteplerde her çocuk ince bir minderle küçük bir kürsüyü evinden getiriyor, okuma olarak Kur'an-ı Kerim bilgi olarak da din dersleri veriliyordu. Harfler ritmik tekerlemeler şeklinde ezberletiliyordu. Ne var ki hem geleneksel okullarda hem de yenilikçi okullarda dayağın bir ceza olarak uygulanması sürüyordu.[417]

1913 yılında İzmir Sultanisi muallimlerinden Ahmed Fuad Bey tarafından kurulan *"Şark Mektebi"* kentteki önemli okullardan biri olmuştu. Eğitimi yedi yıllık resmî idadi mekteplerine denkti. İki valide, üçer ibtidâi ve rüşdi, dört de idadi sınıfı olan mektebin yatılı ve gündüzlü öğrencileri bulunuyordu.[418]

İngiliz Baden Powel tarafından sistemleştirilen ve ilk uygulamaları 1907 yılında başlatılmış olan izcilik hemen II. Meşrutiyet Dönemi'nde Osmanlı topraklarına girmişti.[419] Askeri saiklerle başlayan ve bu nitelikleri içinde barındıran izcilik[420] özellikle Balkan Savaşları sonrasında İzmir'de de yaygınlaşmıştı. İzmir Sultanisi Jimnastik Öğretmeni Nuri Bey ile İttihat-Terakki Mektebi Spor Öğretmeni Hayri Bey bu konuda öncü olmuş ve büyük hizmetler yapmıştı.

415 Naci Gündem, *a.g.e.*, s. 5-7, 11-12.

416 *A.g.e.*, s.16-17.

417 *A.g.e.*, s.17-18.

418 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 227.

419 İsmail Güven, "Osmanlı'dan Günümüze İzciliğin Gelişimi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 36, S. 1-2 (2003), s. 66-67; Cavit Eminoğlu, İbrahim Kurak, *İzcilik Kılavuzu*, Eminoğlu Ofset-İZEĞKOP yay., Ankara, 1988, s. 6-8.

420 *A.g.m.*, s. 66-67.

Azınlıklar ise izcilik faaliyetlerini henüz çok belli etmeden yürütüyordu.[421] Yine de bu konuda İzmir Askeri Kumandanı İsmail Fazıl Paşa, Rum Metropoliti Hrisostomos'un Rum mekteplerinde izci teşkilatı kurup, talebelere talim yaptırmasından şüphelenmiş ve valiliğin dikkatini çekmişti.[422]

II. Meşrutiyet yıllarında Vilâyet Umumi Meclisi eğitim konusundaki çalışmalarını bir komisyon eliyle yürütüyordu. Komisyona, prensip olarak ihtisas sahipleri aday oluyor ve üyeler seçimle belirleniyordu. 1913 yılında meclisin *"Maarif Şubesi"* 13 kişiden oluşmuştu. Komisyonda İzmir'den Müderris Hafız Ali Efendi, Soma'dan Yusuf Rıza Efendi, Çine'den Mustafa Asım Bey, Bergama'dan Fuat Bey, Çal'dan Osman Efendi, Tire'den İsmail Efendi, Bozdoğan'dan Hasan Tahsin Bey, Ödemiş'ten Hacı Mümtaz Bey, Denizli'den Nakib Ziya Efendi, Gördes'ten Kâzım Efendi, Demirci'den Mustafa Efendi, Kasaba'dan [Turgutlu] Ahmet Efendi ve Manisa'dan Arif Hikmet Bey görev almıştı. [423] Vilâyet Umumi Meclisi 1913 yılındaki toplantı döneminde ayrıca Torbalı nahiyesinin Tepeköy Çiftliği'nde bir ziraat mektebinin kurulmasını ele almıştı. İzmir azası Ali Efendi'nin önergesiyle gündeme alınan bu konu üzerine gerekli müzakereler yapılmış, teklif uygun görülmüş ve alınan kararın Maarif Nezaretine yazılmasına karar verilmişti.[424] Ancak bu tasarı hayata geçmedi. Öte yandan 1912 yılının sonbaharında Seydiköy'de açılmış olan bir Ziraat Mektebi faaliyet halindeydi.

"Seydiköy Bağcılık, Bağçıvanlık, Böcekçilik, Mayihat-ı Mütehammire Ameliyat Mektebi" hükümete bağlı olarak 1.475 dönüm arazi üzerinde kurulmuştu. Ancak sadece 100 dönümü ziraata elverişliydi. 1914 yılı itibariyle bu 100 dönümlük arazinin 14 dönümü bağ, 15,5 dönümü Amerikan asma fidanlığı, 2,5 dönümü sebze bahçesi, 10 dönümü meyve fidanlığı, 15,5 dönümü zeytin bahçesi ve ormanlıktı. 42,5 dönümü ise boştu. Her yıl 20 talebenin kabul edildiği mektep iki yıl ve parasız-yatılı eğitim veriyor, mektebe 15-18 yaşlarında çiftçiler alınıyordu. Seydiköy Ziraat Mektebi'nde dersler günün yarısında teorik, diğer yarısında uygulamalı olarak veriliyor, uygulamaların bizzat talebe tarafından icra edilmesi sağlanıyordu. Eğitim programında Türkçe, Fransızca, akaid-i diniye, hesap, hendese, Coğrafya-yı Osmanî ve Umumi, mâlûmat-ı medenîye ve ahlâkiye, mâlûmat-ı fennîye (hikmet-i kimya), nebatat, ziraat-ı Umumiye, bağcılık, sebze ve çiçek bahçevanlığı, böcekçilik ve mayiat-ı mütehammire imâli bulunuyordu.[425] Talebelerin gelişimi için zaman zaman konferanslar düzenleniyor, aldıkları eğitimi pratiğe dökebilmeleri için de zirai kuruluş ve fabrikalara uygulama ziyaretine gönderiliyorlardı.[426] Mektebin mezunları devlet kurumlarında zorunlu hizmete tâbî değildi. Kendi işlerinde çalışabilecekleri gibi piyasada da iş bulma imkânına sahip oluyorlardı. Tarımla ilgili memuriyet başvurularında ise öncelikli olarak tercih ediliyorlardı.[427] Ne var ki üç yıl eğitim veren Seydiköy Ziraat Mektebi'nin 1915'te Balıkesir Ziraat Mektebi'ne nakledilmesine karar verildi. Bu mektebin yerine kurulan Sanayi-i Ziraat Mektebi ise rağbet görmedi.[428]

1913 tarihli İdare-i Umumiye-i Vilâyet Kanun-u Muvakkati ile vilâyet hususî muhasebeleri kurulunca[429] vilâyetlerdeki ibtidâi mekteplerin genel giderleriyle muallim maaşları bu idareler tarafından verilmeye başlandı. Ayrıca bazı devlet okullarının giderleri de hususi muhasebe bütçelerinden karşılanıyordu. İzmir'deki Sanayi Mektebi'nin giderleri de yine hususi muhasebe bütçesinden karşılanmakla birlikte *"Ziraat, Baytarlık ve Sanayi"* kısmından ödeniyordu.

421 Nail Moralı, *Mütarekede İzmir*, s. 73.

422 M. Kâmil Dursun, *a.g.e.*, s.62-63.

423 Ertan Gökmen, "Bir Yerel Yönetim Uygulaması Olarak 1913 Yılı Aydın Vilâyeti Umumi Meclisi Toplantısı ve Müzakereleri", *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 491 (Aralık 2020), s. 130.

424 *A.g.m.*, s. 144.

425 Hüseyin Rıfat, *İzmir 1914*, Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir, 1997, s. 88-92.

426 Zeynel Özlü, Abdullah Kara, "20.yy Başlarında Aydın Vilayetinde Kurulan Bir Mektep: Seydiköy Ziraat Mektebi", *Doç.Dr. Numan Durak Aksoy Anısına-Hayatı, Eserleri ve Armağanı*, Editörler: Yunus Emre Tansü, Mehmet Biçici, Gaziantep Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü yay., 1.baskı, Gaziantep, 2017, s. 813.

427 *A.g.e.*, s. 89-91;

428 1920 yılına gelindiğinde mektep kapalı durumdaydı: Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 200.

429 Zuhal Önez Çetin, "Türkiye'de İl Özel İdaresi Sisteminin Dönüşümü ve 6360 Sayılı Kanunun Dönüşüme Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.20, S.2 (2015), s. 249.

1914 Yılında Aydın Vilâyeti Hususî Muhasebe Giderleri İçerisinde Eğitim İşleri (Kuruş)[430]		
Merkez Maarif Memurları		29.400
Merkez Masrafları		83.800
İbtidâi Müfettişleri		57.600
Bağlı Yerlerin Masrafları		84.400
Gündüzlü İdadi Maaşları		350.400
İdadiler Masrafı		18.400
Yatılı Darülmuallimin (Erkek Öğretmen Okulu) Maaşları		120.600
Yatılı Darülmuallimin (Erkek Öğretmen Okulu) Masrafları		230.495
Yatılı Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu) Maaşları		46.500
Yatılı Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu) Masrafları		114.000
İlköğretim (Tedrisat-ı İbtidâi) Maaşları		3.007.422
İlköğretim (Tedrisat-ı İbtidâi) Masrafları		129.200
Yeniden Mektep İnşası Halinde	Maaşlar	7.500
	Masraflar	10.000
	İnşaat ve Tamirat	670.000
	Harcırah	20.000
Islah ve İnşa Edilecek İptidaî ve İdadilerin Masrafları		263.126
Toplam		**5.409.943**

1878'den 1909 yılına kadar Pazaryeri'ndeki Üsküdar Medresesi'nin bir kısmında eğitim veren Darülmuallimin'in (Erkek Muallim Mektebi) bina sorunu II. Meşrutiyet yıllarında da kalıcı olarak çözülemedi. Mektep bu yıllarda sıkça yer değiştirdi. Önce, 1909'da Beyler Sokağı'ndaki Salepçizadeler'in evine, 1910 yılında Keçeciler'de yıllık 7.800 kuruşa kiralanan Ragıp Paşa Konağı'na taşındı. Bina sorunun yine çözülememesi üzerine 1912'de Bayraklı'ya, 1914'te Karşıyaka'ya, 1915'te ise İkinci Kordon'da Belaviste'deki Dames de Sion Mektebi binasına taşındı. 1915 yılının Mayıs ayında Karantina civarında okul binasının yapımına başlansa da bina tamamlanamayacaktı.[431]

O yıllarda Darülmuallimin yatılı olarak eğitim veriyordu. Üç sınıfı vardı. Öğrenci sayısı ise üç yüze yakındı. Son sınıftaki bazı öğrenciler kırklı ellili yaşlardaydı. Bu kişiler daha önce muallimlik yapmakta olduğu halde eğitim eksikliklerini tamamlamak üzere Darülmuallimin'de eğitime alınmıştı. Öğrenciler dersleri dikkatle takip ediyor, muallimlerinde kişilik, ilim, zekâ ve bilim, kavrayış gibi özelliklerin olmasını bekliyorlardı. O yıllarda gayet zeki, değerli öğrenciler yetiştirmiş olan Darülmuallimin'in mezunları arasında gelecekte okul müdürü, müfettiş ve maarif müdürü olan isimler de yer alıyordu.[432]

II. Meşrutiyet Dönemi'nde İzmir'deki Darülmuallimin (Erkek Öğretmen Okulu) eğitim-öğretime devam ederken yanı sıra bir de Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu) açıldı. 1915 yılında Karşıyaka'da eğitim-öğretime başlayan okulun ilk yıldaki öğrenci sayısı kırktı. Salih Bey'in müdür olarak görev yaptığı okulun üçü kadrolu ikisi de geçici olmak üzere beş öğretmeni bulunuyordu.[433]

Savaş yıllarında İzmir'de bir de Şimendifer Mektebi açılmıştı. İzmir; Aydın, Afyonkarahisar ve Bandırma demiryolu hatlarının merkeziydi. Bu hatlardan ilki İngilizler, diğer ikisi ise Fransızlar tarafından işletiliyordu. Bu demiryollarındaki personelin hemen hepsi Türk olmayan unsurlardan oluşuyor, Türkler *"şimendiferciliği beceremezler"* bahanesiyle bekçilik ve makasçılık gibi daha alt kademede istihdam ediliyordu. Balkan Savaşı ve seferberlik sırasında demiryollarının işletilmesi konusunda kasti olarak çıkarılan aksaklıklar ve engellemeler trenlerin *"memlekete bağlı, memleket çocukları tarafından idare edilmesi zarureti"*ni

430 Hüseyin Rıfat, *a.g.e.* s. 80-81.

431 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.191-192.

432 Bezmi Nusret Kaygusuz, *Bir Roman Gibi*, s. 131-134.

433 Rıza Uygunlar, "Basit, küçük bir kız rüştiyesinden doğa gelen, modern, dolmuş, taşmış, Kız Muallim mektebi", *Anadolu*, 27 Mart 1938, s. 6-7.

ortaya çıkarmıştı.[434] Aynı süreçte, I.Dünya Savaşı yıllarında (1914-1918) Osmanlı Devleti, İtilaf Devletlerinin imtiyazındaki hatlara el koymuş, ordunun emrine vermiş, işletmeye başlamış ve İtilaf Devletleri tâbiyetindeki çalışanların işine de son vermişti.[435] Bu şartlarda, hem demiryollarında nitelikli insan ihtiyacını karşılamak hem de demiryollarının millî çıkarlar doğrultusunda işletilmesini sağlamak üzere[436] İzmir'de 28 Haziran 1915'te bir Şimendifer Mektebi açılmasına karar verildi. Mektebin başına, Şimendifer Bölüğü Kumandanı İskender Bey getirildi ve eğitime başlandı.[437] Yatılı olan bu mektebin başlangıçta resmî bir kimliği yoktu. İzmir'deki zenginlerin ve eşrafın yardımlarıyla kurulmuştu. İskender Bey'in İstanbul'a gidişi ve konuya ilişkin temaslarının ardından Harbiye Nezareti mektep için 10.000 lira verdi. Harbiye Nazırı Enver Paşa'nın ziyareti sonrasında da mektep resmî hüviyetine kavuştu.[438] Okulun masrafları Millî Müdafaa Cemiyeti tarafından karşılanıyordu. Sonradan evkaftan da para yardımı yapılmıştı.[439]

Basmane'deki eski Amerikan Mektebi binasında eğitim yapan Şimendifer Mektebi'nin ilk iki devresi çok kısa süreli olup kurs niteliğindeydi. Kursun ilk devresinde öğrenci mevcudu 40, ikinci devresinde 300 kişi olmuştu. Üçüncü devre eğitimine ise yaklaşık 1000 kişi başvurmuş, sınavla 100 öğrenci kabul edilmişti.[440] Eğitim-öğretim açısından Harbiye Nezareti'ne idari olarak ise Evkaf Nezareti'ne bağlıydı.[441] İdari kadrosu ağırlıklı olarak askerlerden oluşurken eğitim kadrosu ise ağırlıklı olarak sivillerden oluşturulmuştu. Eğitim içeriği büyük oranda hareket, muhasebe ve telgraf derslerinden oluşuyordu.[442]

İzmir Şimendifer Mektebi'nde alınan başarılı sonuçlar üzerine İstanbul-Yeşilköy'de Kasım 1915'de Ayastefanos Şimendifer Mektebi açılmıştı.[443] Ayrıca Mondros Ateşkes Antlaşması'ndan sonra, demiryolları imtiyazlarına tekrar sahip olan yabancı şirketlerin ilk işi Türk memurları iş başından uzaklaştırmak olsa da İzmir Şimendifer Mektebi'nde yetişen gençler gerek Millî Mücadele sırasında gerekse de Cumhuriyetin ilk yıllarında demiryollarının işletilmesi konusunda büyük fayda sağlayacaktı.[444] Bu özelliklerine bağlı olarak yapılan bir değerlendirmeye göre *"İzmir Şimendifer Mektebi'nin açılışı Osmanlı ülkesinde adeta küçük bir cumhuriyet haline gelen İngilizlerin denetimindeki Aydın Demiryolu Şirketi'nin etkinliğini kaybetmesine ve Cumhuriyet döneminde yaşanacak millileştirme politikasına da bir zemin oluşturmuştur".*[445]

1914 yılında ilk defa kazalardan birinde, Bergama'da idadi mektebi açılmıştı.[446] Daha sonraki savaş yılları içerisinde Hususi Muhasebe ve Vilâyet Umumi Meclisi'nin yardımıyla Bergama ve Ödemiş'e beş yıllık birer idadi binası inşa edildi.[447] 1919 yılında Bergama'daki idadi mektebinin müdürü Tevfik Bey'di. Ne var ki bu mektep de diğer pek çok eğitim kurumu gibi Yunan işgalinin ilk yılında kapanacaktı.[448] Ortaöğretimdeki gelişmeler bununla sınırlı kalmadı. Özellikle Vali Rahmi Bey'in girişimleriyle Türk-Müslüman kız çocuklarının idadi eğitimi alabilmesinin önü açılmaya başlandı. 1915 yılında İtalyan Mektebi binasında eğitim-öğretime başlayan *"İzmir Kız İnas İdadisi"*nin ilk ders yılında 180 kadar öğrencisi bulunuyordu. Okulun ilk Müdiresi de Fatma Şevket Hanım'dı.[449] Aynı yıl yine kızlara lise seviyesinde eğitim vermek için Buca'da *"Hilal İnas Sultanisi"*

434 Celâl Bayar, *Ben de Yazdım-Millî Mücadeleye Giriş*, C. 5, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997, s. 92-93.

435 Nuray Özdemir, "Türkiye'de Demiryollarının Millileştirilmesi ve Şimendifer Mektebi", *XVII. Türk Tarih Kongresi(15-17 Eylül 2014-Ankara)-Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.V, I.Kısım, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 2018, s.70.

436 Aziz Tekdemir, "İzmir Şimendifer Mektebi", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18 (2019), S.2, s. 905.

437 Celâl Bayar, *a.g.e.*, s. 93.

438 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 202.

439 Celâl Bayar, *a.g.e.*, s. 93.

440 Nuray Özdemir, *a.g.m.*, s.71.

441 1916'da Şimendifer Mektebi Müdürlüğü'ne atanan Yüzbaşı Kemaleddin Efendi'nin hazırladığı raporlara göre mektebin giderlerinin karşılanmasında, eğitim-öğretim faaliyetlerinde, staj ve istihdamlarında sorunlar söz konusuydu: Aziz Tekdemir, *a.g.m.*, s. 906, 909-914.

442 *A.g.m.*, s. 905-908.

443 I. Dünya Savaşı boyunca İzmir ve İstanbul'da yaklaşık 800 kişi eğitim görmüş ve Osmanlı ülkesindeki demiryolu hatlarına dağıtılmışlardır: Nuray Özdemir, *a.g.m.*, s.71.

444 Celâl Bayar, *a.g.e.*, s.93; M. Kâmil Dursun, *a.g.e.*, s.76-77.

445 *A.g.m.*, s.71.

446 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 605.

447 M. Kâmil Dursun, *a.g.e.*, s. 87.

448 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 605.

449 Mithat K. Vural, *a.g.m.*, s. 226.

adıyla 12 sınıflık bir mektep daha açıldı. Okulun ilk müdiresi Nezihe Muhiddin Hanım'ın yerine kısa süre sonra Alman asıllı Fon Venik Hanım atandı. Mektepte yabancı dil eğitimine özel önem veriliyordu.1917-1918 ders yılında beşi ibtidâi, dördü de rüştiye seviyesinde olmak üzere dokuz sınıfı bulunan mektep, Buca'daki binanın yeterli gelmemesi sebebiyle 1918 ve 1919 yıllarında iki kez yer değiştirdi.[450] Dönemin bu konudaki bir başka önemli gelişmesi ise İzmir'den üç kız talebenin, Vilâyet Hususi Bütçesi tarafından burslu olarak İsviçre'ye eğitime gönderilmesidir.[451]

II. Meşrutiyet Dönemi'nde eğitimin en önemli sorunlarından biri bina sıkıntısıydı. Dönem içerisinde çıkan savaşların etkisi ve başka sebeplerle bazı ibtidâi mektepler kapanmak zorunda kalmış, yeni ibtidâi mektepler açılsa da bina sayısındaki eksikliği tam olarak telafi etmek mümkün olmamıştı.[452] Savaş yıllarında Maarif Müdürlüğü tarafından İzmir'deki pek çok yabancı mektebin binasına el konulmuş, bu binalara Maarif Müdürlüğü'ne bağlı okullar yerleştirilmişti.[453] Böylece İzmir Kız İnas İdadisi ile Darülmuallimin'in (Erkek Öğretmen Okulu) bina ihtiyacı karşılanmıştı.

Daha önceleri Hükümet Konağı içerisindeki Maarif Müdürlüğü, 1916 yılı itibariyle Birinci Beyler Sokağı'nda bulunuyordu. Söz konusu yılda müdürlüğün kadrosu oldukça sınırlıydı. Abdi Namık Bey Müdür, Hüsnü Bey Başkâtip ve Muhasebeci, Hakkı Bey Mümeyyiz, Ramiz Bey Mübeyyiz, Mithat Bey Müfettiş ve Giritli Ali Efendi Odacı olarak görev yapıyordu.[454]

1916 yılı itibariyle İzmir'de Rum, Ermeni ve Musevilere ait olmak üzere 4 idadi, 15 yarı idadi, 83 rüşti, 233 ibtidâi özel mektep vardı. Bunlarda 20.781 erkek, 21.880 kız öğrenci öğrenim görüyordu. Ayrıca yabancılara ait 6 idadi, 10 rüştiye, 16 da ibtidâi mektep mevcuttu. Bu mekteplere devam eden öğrencilerin 1924'ü erkek, 2314'ü kızdı. Türklere ait özel mektep sayısı ise yalnızca 12 idi. Bunların hepsi ibtidâi ve rüşti derecedeydi. Faaliyette bulunan bu 379 mektebin ne zaman kurulduğu, yeri, hangi gelirlerle idare edildiği; müdür ve muallimlerinin tabiiyeti, hangi mektepten mezun oldukları, ne maaş aldıkları ve ne okuttukları Maarif Müdürlüğü'nün bilgisi dışındaydı. Müdürlük tarafından yalnız isimleri bilinen bu mektepler de sadece yılda bir kez ziyarete gelen müfettişi tanıyordu. 1916 yılında Maarif Müdürlüğü'nde *"Hususî Mektepler Memurluğu"*na atanan Bezmi Nusret Kaygusuz bu okulları kayıt altına almak için çalışma başlatmış bu konuda epeyce yol kat etmişti.[455]

Dönemin eğitim ve kültür hayatında bir başka önemli değişiklik Millî Kütüphane'nin kurulması oldu. Aslında XIX.yy'da İzmir vakıf yoluyla oluşturulan pek çok kütüphaneye sahipti. Dört bin cilde yakın nadir ve değerli kitabı barındıran Müftü Camii'nin yanı sıra Hisar, Şadırvan ve Başdurak camilerinin kütüphaneleri ile Hatuniye ve Pazaryeri (Saçmacı) kütüphaneleri şehrin önde gelen vakıf kütüphaneleriydi.[456] Tire'deki Necip Paşa Kütüphanesi 1827'de kurulmuş, kütüphanenin banisi Necip Paşa tarafından 671 kitap temin edilmişti. Bu eserler arasında çok değerli yazma eserler de bulunuyordu.[457] Sonradan yeni yazma ve basma eserlerin eklendiği bu kütüphane 1888 yılında 1274 kitaba sahipti. Daha az sayıda kitaba sahip olsalar da Ödemiş, Birgi ve Kuşadası'nda da vakıf kütüphaneleri bulunuyordu. Bunlara ek olarak 1891 yılında ayrıca Bergama ve Bornova'da üçer, Bayındır ve Çeşme'de de birer kütüphane vardı.[458] Ecnebi ve azınlık mekteplerinin bazılarında zengin kütüphaneler mevcuttu. Örneğin Rum Mekteb-i Kebirinin[459] kütüphanesinde 15.000 civarında kitap bulunuyordu.[460] Mekteb-i Sultani'de bir kütüphane kurma çalışmalarına ise ancak 1910

450 *A.g.m.*, s. 227; M. Kâmil Dursun, *a.g.e.*, s. 89.

451 Bu kızlardan ikisi Suad ve Saâda Hanımlar sonraki yollarda doktor, Attarî Hanım ise pedagoji uzmanı olmuştur. Dr. Saâda Hanım (Saâda Emin Kaatçılar) VII.Dönem (1943-1946) Manisa Milletvekili olarak TBMM'ye girmiştir: *A.g.e.*, s.69; *TBMM Albümü (1920-2010)*, C.I (1920-1950), Editörler: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü yay., 2.baskı, Ankara, 2010, s. 415.

452 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 129.

453 Sadiye Tutsak, "İşgalden Kurtuluşa İzmir'de Eğitim (1919-1933)", s. 348.

454 Bezmi Nusret Kaygusuz, *a.g.e.*, s. 126-127.

455 *A.g.e.*, s. 127.

456 Erkan Serçe, *İzmir'de Kitapçılık (1839-1928)*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1996, s. 79-80.

457 Ali İhsan Yıldırım, "Necip Paşa Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.32, İstanbul, 2006, s.494.

458 Ahmet Gürlek, *100.Yılında Milli Kütüphane*, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay.,, 1. baskı, İzmir, 2012, s.36.

459 Söz konusu okul Rumların Evangeliki Mektebi idi.

460 Günver Güneş, "İzmir Milli Kütüphanesi", *İzmir Kent Ansiklopedisi-Tarih*, C. I, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay, İzmir, 2013, s. 227.

yılında başlanmıştı. O yıllarda Müslümanlara ait diğer okullarda da henüz kütüphane yoktu.[461] Öte yandan Tanzimat Dönemi'nde ortaya çıkan ilkeler, yeni aydın tipi ve İzmir'de kültürel hareketliliğin hızlanması vakıf kütüphanelerindeki eserlerin gereksinimleri karşılayamaz hale gelmesine neden olmuş ve kentte güncel ihtiyaçları karşılayabilecek yeni bir umumi kütüphane kurulmasını gündeme getirmişti. Buna bağlı olarak 1895 yılında bir gurup aydın tarafından *"Osmanlı Kütüphanesi"* adıyla bir kütüphane kurulması için girişimde bulunulmuş ancak bu girişim kısa sürede akim kalmıştı.[462] XX.yy'ın başlarında İzmir'de Türkler için hâlâ genel amaçlı bir kütüphaneden söz etmek mümkün değildi. Zira camilerde dinî eserler dışında kitap bulunmuyordu. Yine de Darül'irfan mektebinin müdürü Giritli Ali Efendi bireysel girişimle bir kütüphane oluşturmuştu. Bu kütüphanede sınırlı sayıda tarih kitabı ile romanlar bulunuyor, Ali Efendi varını yoğunu harcayarak öğrencilere ve diğer okuyuculara hizmet vermeye çalışıyordu. Okuma heveslileri bu kitaplığın yanı sıra evlerde bir araya geliyor, sınırlı imkânlarla bilgi ve kültürlerini geliştirmeye çalışıyordu. Ancak Giritli Ali Efendi'nin kira vb. giderleri karşılayamaması sebebiyle kütüphanesini kapatmak zorunda kalması İzmir'in kültür hayatı için önemli bir darbe olmuştu.[463] II. Meşrutiyetin ilanı sonrasında kentte umumi bir kütüphane kurulması yeniden gündeme geldi. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1911'de Selanik'te düzenlenen 4. Genel Kongresi'nde illerde millî kütüphaneler kurulması kararının alınmış olması da bu süreci hızlandırdı. Hizmet gazetesinin sahibi Kadızade İbrahim Refik Bey'in girişimleriyle başlayan kütüphane kurma çabaları daha sonra, İttihat Terakki Cemiyeti'nin İzmir Şubesi tarafından ele alınmış ve Celal (Saygun) Bey'in önderliğinde Ocak 1911'de oluşturulan *"İlim ve İrfan Encümeni"* ile somutlaşmaya başlamıştı. Encümenin çalışmalarıyla belli bir kitap sayısına ulaşan kütüphane, kiralanan Salepçizade Yahya Paşa konağında 23 Haziran 1912'de hizmete açıldı. Raflarda yerini alan ve sayısı bir yıl içerisinde 4000'i bulan ilk kitaplar bağış yoluyla elde edilenlerin yanı sıra Giritli Ali Efendi'den yüz lira karşılığında alınan eserlerden oluşuyordu. Bu süreçte kütüphanenin kurucu üyelerinin sayısı artmış, kütüphaneye gelir getirecek girişimlere de başlanmıştı. Kütüphanenin kuruluşunda öncü rol üstlenen İttihat ve Terakki Cemiyeti kütüphaneyi ilk yıllarında bir yan kuruluş gibi görüp sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik amaçlarına uygun olarak işletmeyi amaçlamış bunu yaparken de kütüphanenin gelişmesi ve zenginleşmesi için ciddi çaba sarf etmişti. I. Dünya Savaşı yıllarında valilik tarafından kütüphaneye tahsis edilen arsalar üzerinde kütüphane binası ile (gelir getirmek amacıyla) sinema ve eğlence tesisinin temelleri atılmış, savaşın sonlarına doğru kütüphanedeki kitap sayısı da otuz bini bulmuştu. Kütüphaneden yılda ortalama otuz bine yakın okuyucu yararlanıyordu.[464]

II. Meşrutiyet yıllarında İzmir'deki maarif hayatı, gelecekte Türkiye'nin siyaset ve kültür hayatına yön verecek pek çok kişinin kesişim noktası olmuştu. II.Meşrutiyet'in başlarında valilik maiyet memurlarından Hilmi Uran, Şükrü Saraçoğlu ve Enver Esat Tekand İzmir maarifine hizmet eden, mekteplerde ders veren gençlerdi.[465] Ahmet Haşim, idadide Fransızca dersleri veriyordu.[466] Cumhuriyetin ilk yıllarında Maarif Vekilliği yapacak olan Mustafa Necati ile Vasıf Çınar, milletvekilliği yapacak olan Esat Çınar öğretmen olarak çeşitli okullarda dersler veriyordu.[467] Geleceğin Başbakanı ve Cumhurbaşkanı Celâl Bayar, İttihat ve Terakki Fırkası'nın İzmir Kâtib-i Mes'ulü olarak kentteki eğitim ve kültür çalışmalarına yön veriyordu.[468] Bu görevi sırasında da gelecekte aynı çatı altında siyaset yapacağı, Kızılçullu Amerikan Koleji öğrencisi Adnan Menderes'le yolları kesişmişti.[469] İzmir Sultanisi ise o yıllarda yalnız İzmir'den değil tüm Batı Anadolu'dan gelen öğrencilerini geleceğin Türkiyesi için hazırlıyordu.

461 Ahmet Gürlek, *a.g.e.*, s.49.
462 Erkan Serçe, *a.g.e.*, s. 81-83.
463 Nail Moralı, *a.g.e.*, s. 33-34; Erkan Serçe, *a.g.e.*, s. 84; Ahmet Gürlek, *a.g.e.*, s. 45-48; Günver Güneş, *a.g.m.*, s. 227.
464 Ahmet Gürlek, *a.g.e.*, s.55-80; Günver Güneş, *a.g.m.*, s. 228-229 ; Erkan Serçe, *a.g.e.*, s. 88-94; Celâl Bayar, *a.g.e.*, s. 85-86.
465 Nail Moralı, *a.g.e.*, s. 50; Naci Gündem, *a.g.e.*, s.5.
466 Nail Moralı, *a.g.e.*, s. 50; Naci Gündem, *a.g.e.*, s.34.
467 Örnek olarak bkz. *A.g.e.*, s.17.
468 Bezmi Nusret Kaygusuz, *a.g.e.*, s. 126.
469 Celâl Bayar, *Başvekilim Adnan Menderes*, s.21.

Öğretmenlik görevi I. Dünya Savaşı yıllarında askere alımı erteletmek için geçerli bir mazeret olarak kabul ediliyordu.[470] Savaş sırasında, 1915 yılında ibtidâi mektep muallimlerinin maaşlarına yeniden bir zam yapıldı.[471] 1916 yılının Aralık ayı itibariyle İzmir kent merkezinde en yüksek muallim maaşı 200 kuruştu. 1917 yılında biri Darülmuallim'de olmak üzere iki mektepte ders veren Bezmi Nusret (Kaygusuz) Bey o tarihlerde eline on iki lira para geçtiğini, bu para altın olduğu için de iki kişilik ailesine rahat rahat yettiğini anılarında belirtmiştir.[472] Ne var ki I. Dünya Savaşı sonunda birçok öğretmen geçim sıkıntısı içerisine düşmüştü. Nitekim seferberliğin kalkmasının ardından pek çok muallim maaşlarının yetersizliği gerekçesiyle istifa ya da mekteplerini terk etti. 1919 yılının başlarında vilâyet çapında 200'den fazla muallimlik kadrosu boş durumdaydı. Şubat ayında ise Bergama kazasındaki ibtidâi mektep muallimleri maaşlarını alamadıkları için mekteplerini terk etti. Aynı süreçte kurulan *"İzmir Muallimin Cemiyeti"* ise muallimlerin özlük haklarını savunmak için kurdukları ilk teşkilat oldu[473].

Vali Rahmi Bey zamanında, 1916'da Vilâyet Umumî Meclisi tarafından *"Maarif Sermüfettişliği"* kurulmuştu. Sermüfettişin görevi İzmir, Manisa, Aydın, Denizli ve Muğla sancaklarındaki beş maarif müfettişini idare etmek ve çalışmalarını düzenlemekti. Bu göreve ilk atanan Salih Zeki Bey daha sonra Maarif Müdürlüğü'ne terfi ettiğinden, onun yerine atanan İzzet Bey de İstanbul'daki görevi sebebiyle istifa ettiğinden Sermüfettişlik görevi uzun süre boşta kaldı. 9 Ocak 1919'da 1500 kuruş maaşla bu göreve atanan Bezmi Nusret Bey, teftiş raporlarını incelediğinde raporların formaliteden öteye geçmediğini görmüş ve müfettişliklere bir tamim göndermişti. Bu tamime göre teftiş raporlarında okullarda ne gibi eksiklikler bulunduğu, öğretmenlerin eğitim dereceleri, eğitim ve becerileri, çalışma tarzları, derslerde başarılı olup olmadıkları, öğrencilerle olan ilişkileri, öğrenciler üzerindeki otoriteleri hakkında bilgilerin yer alması isteniyordu. Kendisi de okulları teftişe çıkarak hazırladığı raporları örnek olmak üzere müfettişliklere gönderdi. Ancak Bezmi Nusret Bey'in çabaları henüz meyvesini veremeden, onun göreve gelmesinden 48 gün sonra Maarif Sermüfettişliği Vilâyet Umumi Meclisi toplantısında lağvedildi.[474]

II. Meşrutiyet'in ilanıyla başlayan ve on yıl süren zaman dilimi Osmanlı İmparatorluğu çapında türlü çabalara sahne olmuş, bu çabalar eğitimde de yenilik arayışlarını ve yeni bir ruhu beraberinde getirmişti. Bu çaba ve deneyimlerin Cumhuriyet Dönemi'ne olumlu yansımaları olacaktı. Ne var ki İmparatorluk çökerken siyasi çalkantılar, art arda gelen savaşlar, uygulanan politikaların kişilere bağlı, bütünlükten uzak ve istikrarsız olması sebebiyle istenen sonuçlara ulaşmak mümkün olmamıştı. Nitekim Yunan işgaline günler kala, 26 Nisan 1919'da Musavat gazetesinde yayımlanan bir yazı on yıllık zaman diliminde çok da yol kat edilemediğini gösteriyordu. Şahap Sıtkı Bey *"Mektepsizlikten Feryat"* başlıklı yazısında Göztepe halkının semtlerinde bir okul açmak için gayret etmesi ve bunun için de gereken paranın yarısını toplamış olmalarına rağmen Maarif Müdürlüğü'nün bu konuda müşkülat çıkarmasından, bürokratik engeller koymasından şikâyet ediyordu. Yazar sözlerinin devamında genel manzarayı şöyle özetliyordu.[475]

> *"İtiraf edelim ki bugün milletimiz maarifçe diğer milletlerden geridir. Milletin seviyesi ancak maarifle yükseleceğinden maarifin mecburi olması ve hücra [ücra] bir köyde bile cahil bir halkın kalmaması icab eder iken şehirlerde elimizde paramız ile çocuklarımızı okutturacak muntazam bir mektep bulamamaktayız.*
>
> *Maarifsiz milletlerin ruhsuz cesetten farksız olacağını takdir edebilecek olan maarif müdürlerimiz bundan evvel yapıldığı gibi 'bina yok, muallime yok ki, İstanbul'a yazdık, havale gelmedi' diyerek milleti maarifsiz bırakmamalıdır. Taş dershanelerde, cami odalarında, çadır altında, ağaç diplerinde çalıştırıp maarifi tamim ve seviye-i milleti yükseltmelidir. Yoksa en kolay işler müşkülleştirilir, küçük hizmetler ile yapılabilecek büyük hıdmetler ihmal edilirse terakkimiz asırlara muhtaçtır"*

---

470 Bezmi Nusret Kaygusuz, *a.g.e.*, s. 129.

471 *Ahenk*, 17 Teşrin-i Sani 1331'den akt. Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 131.

472 Bezmi Nusret Kaygusuz, *a.g.e.*, s. 129, 131.

473 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 131.

474 Bezmi Nusret Kaygusuz, *a.g.e.*, s. 140-142.

475 Akt. Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler (1872-1922)*, C. I, s. 278-279.

6.3. Yunan İşgali Yıllarında İzmir'de Eğitim

İzmir'in işgal edileceğinin anlaşılmasından sonra kentteki vatansever aydınlar işgale karşı kamuoyu oluşturmaya, halkı direnişe hazırlamaya başlamıştı. Sultanî Mektebi'nin öğretmenlerinden Mustafa Necati ve Vasıf Beylerin de aralarında bulunduğu bir grup bu amaçla Türk Ocağı'nda toplantılar yapıyor, ayrıca basın-yayın yoluyla toplumu aydınlatmaya çalışıyor, meslek örgütlerini bir araya getirmeye çalışıyordu. Mustafa Necati Bey silahla direnmek gerektiği düşüncesini ileri sürse de yeterli desteği bulamamıştı. [476]

İzmir'in işgal edileceği haberi, 14 Mayıs'ta kentte yayılınca, direniş yanlısı Türklerin toplandığı yer İzmir Sultanisi olmuştu. Kısa zamanda şehrin tanınmış kişileri, genç aydınları, yedek subaylar ve direniş yanlısı muvazzaf subaylar toplantıya akın etmiş, ateşli konuşmaların yapıldığı toplantıda Müdafaa-yı Vatan komitesinin adının Reddi İlhak Heyet-i Milliyesi olarak değiştirilmesine karar verilmişti. Valilikle yapılan görüşmelerden sonuç çıkmaması, direnişe karşı çıkan Hürriyet ve İtilaf Fırkası yanlılarının toplantıyı kısır tartışmalara sürüklemesi üzerine direniş yanlıları Kemeraltı'ndaki Türk Ocağı'na geçerek çare arayışına devam etmişti. Sonuçta İzmir Sultanisi muallimlerinden Mustafa Necati ile üç arkadaşının kaleme aldığı ve Reddi İlhak Cemiyeti imzasını taşıyan bir beyanname ile işgalin haksızlığı dile getiriliyor ve Türkler hemen o akşam Maşatlık'ta yapılacak olan mitingde varlığını göstermeye çağrılıyordu. Anadolu matbaasında basılan bu beyanname matbaadan çıkar çıkmaz Sultani öğrencileriyle yedek subaylar tarafından Kemeraltı'nda ve Türk mahallelerinde dağıtıldı. Aynı anda camilerden selalar yükseliyor, sokaklarda davullar çalınıyor ve bekçiler de halkı mitinge çağırıyordu. İşgale saatler kala Maşatlık'taki mitinge akın edenler, iddia edildiği gibi Türk nüfusun Rumlardan az olmadığını ve İzmir'in işgalinin sevinçle karşılanmayacağını hem işgalci itilaf devletlerine hem de dünyaya duyurmaya çalışıyordu. Mitingde aynı anda farklı noktalarda konuşmalar yapılıyor, konuşmacılar etraflarına toplanan birkaç yüz kişiye hitap ediyordu. Coşku, korku, cesaret, karmaşa ve paniğin bir arada yaşandığı mitinge katılanlar sabaha karşı dağılırken, Yunan savaş gemileri İzmir körfezine giriyordu.[477]

Yunan kuvvetleri Kordon'dan İzmir'e çıkarken İzmir Metropoliti Hrisostomos'un başını çektiği yerli Rumlar sevinç gösterilerinde bulunuyordu. Kordon'daki binalar Yunan bayraklarıyla süslenmişti. Kordon'dan Konak yönüne yürüyüşe başlayan Yunan kuvvetleri Vilâyet Konağı'nın yanından Kemeraltı'na girdikleri sırada silahlı direnişle karşılaştı. İlk şaşkınlığın ardından toparlanan işgalciler sivil-asker demeden ateş açmış, katliama başlamıştı. Meydana bakan Sarıkışla'nın içerisindeki Osmanlı askerleri karşılık vermedikleri halde uzun süre ateş altında tutulmuş, teslim olduktan sonra da kafile halinde, süngü ve dipçik zoruyla, türlü hakaretlerle savaş gemilerine götürülmüştü. Özellikle subaylar *"Zito Venizelos"* diye bağırmaya zorlanıyor, bu emre boyun eğmeyenler ağır şekilde dövülüyor, öldürülüyordu.[478]

İşgal günü Konak Meydanı ve çevresinde yaşanan zulümden Sultani öğrencileri de nasibini almıştı. *"Onların en büyük kabahati, bir gün önce Maşatlık mitingine çağrı bildirisini dağıtmış olmalarıydı"*. [479] Hükümet Konağı önündeki çatışmadan sonra Yunan kuvvetleri Sultani'nin kapısına dayanmakta gecikmemiş, okulun bazı öğretmenleri ile öğrencilerini kafile halinde yürüterek Patris vapuruna hapsetmişti.[480] Bu, Yunan işgal makamlarının Türk eğitimini hedef alan ilk eylemi olmakla birlikte son olmayacaktı.[481]

476 Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, Hazırlayan: Prof.Dr. Zeki Arıkan, *Türk Tarih Kurumu yay.*, Ankara, 1991, s. 59-63.

477 Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, s. 225-232, 236-239; Haydar Rüştü Öktem, *a.g.e.*, s. 66-67.

478 Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., 2.baskı, Ankara, 2006, s. 73-83; Rahmi Apak, *İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1990, s. 3-9; Bilge Umar, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Bilgi yay., 1. baskı, Ankara, 1974, s.109-116, 169-176.

479 Nurdoğan Taçalan, *a.g.e.*, s. 257.

480 *A.g.e.*, s. 257-259.

481 Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922, Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç yay., Ankara, 1997, s.412.

1919 Yılı Başında İzmir Sancağındaki İptidaî Mekteplerin Dağılımı[482]			
Kazalar	**Erkek**	**Kız**	**Toplam**
Bayındır	48	1	49
Bergama	34	6	40
Çeşme	12	2	14
Foçateyn	7	2	9
İzmir	62	5	67
Karaburun	11	1	12
Kuşadası	9	-	9
Menemen	44	2	46
Nif	33	4	37
Ödemiş	46	5	50
Seferihisar	7	1	8
Tire	1	2	3
Urla	1	1	2
Toplam	**315**	**32**	**347**

İşgal yıllarında İzmir'de maarif idaresi, mektepler, muallimler, talebeler pek çok zorlukla karşılaştı, işgalin getirdiği sorunlar altında ezildi. Ödenek yokluğu, bina sıkıntısı, öğretmen maaşlarının kesilmesi gibi ağır zorluklar karşısında kalan Türk okullarının bazıları kendiliğinden kapandı. Tüm bunlara rağmen ayakta kalmaya çalışan mekteplere de her türlü zorluk çıkarıldı. Bazı mektep binalarına ise Yunanlılar tarafından karakol, hastane, postane vb. yapma bahanesiyle el konuldu.[483] Rum okulları için ise durum tam tersi oldu. Yunanlılar, Rumların eğitimlerine büyük önem vererek mevcut okulları iyileştirmenin yanı sıra pek çok yeni eğitim kurumu da açtı.[484]

İzmir'deki Yunan idaresi vilâyetin yönetimini resmen devraldıktan sonra kentteki millî ve Türk kelimelerini unutturarak millî benliği yok etmeye yönelik tavır sergilemeye başladı. *"Millî Kütüphane"*nin adının değiştirilerek *"millî"* ifadesinin kaldırılması ve yapılan nizamname değişikliği ile kütüphanenin adının *"İslam Kütüphanesi"*ne dönüştürülmesi bu konuda atılan en somut adımlardan biriydi.[485] İşgal sırasında pek çok öğretmen tutuklanarak işgal bölgesi dışına çıkarıldı. Zira Yunanlılar emellerine ulaşma yolunda, soydaşlarını uyarıp yönlendirecek, yeni kuşaklarda Türk kimliğini canlı tutabilecek Türk öğretmenleri ve Türk eğitim sistemini engel olarak görüyor ve hedef alıyordu.[486]

Yunan Yüksek Komiserliği, Maarif idaresini *"Mekâtib-i İslamiye Maarif İdaresi"* olarak kendisine bağlamış ve kadrosunu da iş göremeyecek hale getirmişti. Böylece bir yandan Türklerin eğitimine kayıtsız kalınmadığı mesajı veriliyor, öte yandan da Müslüman Türklerin, Türklüğüne vurgu yapılmaktan kaçınılıyor ve dinî duygulara hitap ediliyordu.[487]

1913 yılında özel idarelerin kurulmasıyla vilâyetlerdeki ibtidâi mekteplerin genel giderleriyle muallim maaşları bu idareler tarafından verilmeye başlanmıştı. I. Dünya Savaşı yıllarında özel idarelerin bütçeleri zaten fakir düşmüştü. Üzerine gelen Yunan işgali Aydın Vilâyeti özel idare bütçesini altüst etmişti. Vergiler yeterince toplanamadığı için ibtidâi mektep muallimlerinin maaşları 2 Ocak 1920 tarihinden sonra aylarca ödenemedi. Maarif Nezaretine yapılan başvurulardan bir sonuç çıkmayınca ibtidâi mektep muallimleri bir lokma ekmek için avuç açacak hale düştü.[488] İzmir'deki eğitim sorunlarının çözümü için Osmanlı yönetiminden de herhangi bir maddi destek gelmedi.[489]

İşgal döneminde özellikle orta dereceli Türk okulları Yunanlıların baskısı altında eziliyordu. İşgalin hemen ardından, 1919'da Bergama İdadisi kapanmıştı.[490] 1920-1921 ders yılı başlamadan kısa süre önce Nehari İdadisi kapatılmıştı. 7 Aralık 1920'de de Yunanlıların gözünde *"sabıkalı"* olan Sultanî Mektebi, adliyeye dönüştürüleceği gerekçesiyle süngü zoruyla boşaltılarak kapatıldı. İşgal yıllarında bir daha açılamayacak olan Sultanînin öğrencilerinin Hilal İdadisi'ne devam etmeleri uygun görülmüştü.[491]

482 *Emlak-ı Emiriye Mebani-yi Umumiye ve Hususiye İstatistiki*, Aydın Vilâyeti İstatistik Umum Müdürlüğü, İzmir, 1335, s. 4'ten akt. Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 126.

483 Hasan Mert, " İşgal Döneminde İzmir ve Çevresi", *İzmir Kent Ansiklopedisi-Tarih*, C. I, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay, İzmir, 2013, s.325; Sadiye Tutsak, *a.g.m.*, s. 342, 347.

484 Hasan Mert, *a.g.m.*, s.325.

485 Celâl Bayar, *Ben de Yazdım-Millî Mücadeleye Giriş*, C. 5, s. 86-87.

486 Engin Berber, *a.g.e.*, s. 407.

487 *A.g.e.*, s. 408-409; Sadiye Tutsak, *a.g.m.*, s. 343.

488 Kamil Su, "İşgal Yıllarında İzmir Sultanisi", *Türk Kültürü*, Sayı: 181, s. 52.

489 Sadiye Tutsak, *a.g.m.*, s. 345.

490 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 605.

491 Kamil Su, *a.g.m.*, s. 53-60; Engin Berber, *a.g.e.*, s. 414-415.

1920-21 ders yılı başlarında Yunan idaresi tarafından bütün İslam okullarının cemaate ait olduğu, bu okulların eğitim-öğretime devam etmesi için de giderlerinin İslam Cemaati tarafından karşılanması gerektiği, muallimlere de artık maaş verilemeyeceği açıklanmıştı. Muallim mektepleri ve muallimler parasızlıktan son derece güç duruma düşmüştü. Maarif Müdürlüğü'ne ve Müftü Efendi'ye yapılan başvurulardan da bir sonuç çıkmayınca İzmir'deki muallim mektepleri öğrencilerini doyuramayacak kadar zor duruma düştü. Aralık 1920'de Sultani öğrencileri Darülmuallimin binasına yerleştirildiğinde altı aydır ödeneği verilmeyen bu okul çalışamaz haldeydi. Yağan yağmur yatakhaneye akıyordu. Kendi öğrencilerini bile doyuramayan okul buna rağmen Sultani öğrencilerine kucak açtı.[492]

Yunan Yüksek Komiserliği, kendisine bağlı bir maarif idaresi kurduktan sonra Müslümanların mekteplerindeki işlerle ilgilenecek bir *"Maarif-i İslamiye Komisyonu"* kurdu. Ancak daha kuruluşunda sakatlıklar olan bu komisyonun toplanması ve iş görmesi mümkün olmadı. Yunan Yüksek Komiserliği'nin 18 Şubat 1921'de *"Maarif-i İslamiye Komisyonu"*na gönderdiği kararnameye göre İzmir'de tüm Müslüman mekteplerinin masrafları, personel maaşları mahalle ve köy halkı tarafından karşılanacak, bunun için her mahalle ve köyde üç kişilik bir komisyon kurulacaktı. Ayrıca kazalarda da birer *"Kaza Maarif Encümeni"* bulunacaktı. Kararnamede ortaöğretim kurumlarıyla ilgili hiçbir hüküm bulunmuyordu. Öte yandan kararnamenin öngördüğü Kaza Maarif Encümeni çeşitli nedenlerle İzmir şehrinde hayata geçmedi.[493]

1921 yılında Batı Cephesi'nde gerçekleşen savaşlar sırasında her gün cepheden vagonlarla yaralı Yunan askerleri İzmir'e taşınırken Yunanlılar, Karşıyaka'daki Darülmuallimat'ı (Kız Öğretmen Okulu) boşalttı. Mektep, hastaneye dönüştürüldü. Zorlukla da olsa 1919-1920 ve 1920-1921 ders yılını mektepte geçirebilmiş ve eğitimine devam edebilmiş olan öğrenciler evlerine gönderildi.[494]

İzmir'de eğitim alanında yaşanan sorunlara kayıtsız kalmayan Ankara Hükümeti, savaşın zor koşulları altında, İzmir'deki öğretmen ve öğrenciler için toplam 2.500 lira yardım gönderme kararı almıştır. Vekiller Heyeti'nin 15 Haziran 1921 tarihli toplantısında alınan ve TBMM Reisi Mustafa Kemal Paşa ile vekillerin imzası bulunan kararda şöyle deniliyordu:

"Düşman işgali dolayısıyla son derece elim bir vaziyete düşmüş olan İzmir muallimleri ve talebesinin maişetine medar olmak üzere tahsisat-ı mestureden Müdafa-i Milliye Vekâletice bin beş yüz ve Dahiliye Vekâletince bin lira verilmesine İcra Vekilleri Heyeti'nin 15/6/37 tarihli içtimaında karar verilmiştir."[495]

İşgal altındaki son ders yılı başlarken ibtidâi mektep muallimlerinin maaş sorunu hâlâ çözümlenmemişti. Okul komisyonları *"mesarif-i mecbure"* kapsamında para toplayamadıkları için rozet satışı, müsamere ve piyango organizasyonu gibi etkinliklerle gelir elde etmeye, mekteplerin giderlerini karşılamaya çalışıyordu. Bu çabalar sonucunda muallimlere bazı maaşları ödenebilmişse de çoğu zaman ödeme yapılamamıştı. Yunan idaresi tarafından ödenek verileceği sözlü olarak bildirilen orta dereceli mekteplerin ise kapılarına birer birer kilit vurulmuştu. Darülmuallimin ve Darülmuallimat kapatılmış, muallim ve idarecilerinin görevine son verilmişti. Kız idadisi açılamamıştı. Hilal Erkek İdadisi, İzmir İdadisi adıyla yılı tamamlayabilmişti. Onun yanı sıra açık kalabilen tek orta dereceli kurum Sanayi Mektebi'ydi.[496]

Uluslararası Amerikan Koleji Araştırma Komisyonu'nun 1921 yılında hazırladığı rapora göre söz konusu yılda İzmir'de Ermenilere ait dört anaokulu-ilkokul, sekiz ortaokul, sekiz yüksekokul (lise) faaliyet halindeydi. Mesropyan, Hripsimyan ve Bakırcıyan cemaat okullarında okuyan 1400 öğrencinin çoğu ücretsiz, küçük kısmı da az ücret ödeyerek öğrenim görüyordu. Yahudi cemaatinden okula giden çocuk sayısı 3.000 olmakla birlikte, bunların 2.250'si Yahudi okullarına, geri kalanı başka okullara devam ediyordu. Okula gitmeyen çocuk sayısının ise 3500 olduğu tahmin ediliyordu. Şehir merkezi ve banliyölerdeki Rum cemaatine ait her türdeki okulun sayısı 72'di. Bu okullarda 250 öğretmen görev yapıyor, 15.217 çocuk öğrenim görüyordu. Kentteki 20 Katolik okulunun 15'i ise Fransızlara

492 Kamil Su, *a.g.m.*, s. 53,59.

493 Sadiye Tutsak, *a.g.m.*, s. 343-344.

494 A. Levent Ertekin, *Eğitime Adanan Bir Ömür- Fatma Zehra Melahat Aksoy*, Pozitif Matbaacılık, Ankara, [2014], s. 25-26.

495 *BCA*, 30-18-1-1 (Kararlar Daire Başkanlığı), Yer: 3-24-19.

496 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 424-428.

aitti. 1913 yılında Kızılçullu'daki (Şirinyer) yeni yerleşkesine taşınan Amerikan Erkek Koleji ideal koşullarda eğitim veriyor olmasına rağmen Kız Koleji'nin konumu ve binaları iyi durumda değildi. Bu binalarda kapasitenin dört katı öğrenci ile eğitim-öğretim yapılmaya çalışılıyordu.[497]

İzmir Yunan İdaresi 1921-22 ders yılında Müslüman/Türk okullarına sadece 3600 drahmi destek vermiş, yaptığı yardımda bir önceki yıla kıyasla %99,8 kesintiye gitmişti. Buna karşılık işgalin başından itibaren Rum okullarının eğitim imkânlarının iyileştirilmesi, maddi yönden desteklenmesi ve yeni okulların açılması için her türlü imkân seferber edilmişti. Yunan Yüksek Komiseri Stergiadis, Rum okullarındaki öğretmenlerin maaşlarının ödenmesi konusunda son derece hassastı. Bütçesi yetersiz kalan okulların Yunan yönetimince destekleneceğini bildirmişti. Nitekim 1919-1920 ders yılında Rum okullarına 532.134 drahmilik yardımda bulunulmuştu. Aynı ders yılının başında, Ekim 1919'da, daha önce açılıp kapanmış olan Rum Erkek Öğretmen Okulu yeniden faaliyete geçti. 1920-21 ders yılında Rum okulları büyük atılımların eşiğindeydi. Bu amaçla bir genel müfettiş görevlendirilmiş ve bir rapor hazırlatılmıştı. Raporda önerilen ikinci bir klasik lisenin açılması, Aya Fotini Merkez Kız Okulu'nda ıslahatlar yapılması, Rum okullarının maddi açıdan desteklenmesi gibi öneriler birer birer hayata geçirildi. Türk öğretmenlerin açlıkla yüz yüze kaldığı 1920-21 ders yılında Rum okullarındaki öğretmenlerin maaşı düzenli olarak ödeniyordu. 1921 yılının Nisan ayında Aya Fotini Merkez Kız Okulu'nda düzenlenen *"I. İzmir Eğitim Kongresi"* de Rum okullarının ihtiyaçlarının belirlenmesi açısından oldukça verimli geçmişti.[498]

Yunanlıların işgal yıllarında Rum gençlerini örgütlemek, Rum çetelerin eleman ihtiyacını karşılamak ve Rum gençlerini düzenli orduya hazırlamak amacıyla izledikleri yol *"Rum İzci Teşkilatları"* kurmaktı. Kilise tarafından organize edilen ve Yunan subaylar tarafından eğitilen Rum izciler silah taşıyor, devriye geziyordu. 1920 yılında İzmir'deki 17 takımda 820 izci bulunuyordu. Ayrıca kaza ve nahiyelerde kurulmuş olan 34 takımda 1.512 izci faaliyet halindeydi.[499]

İşgal yıllarında eğitim alanında görülen kayda değer bir başka gelişme Yunanlıların kentte bir üniversite kurma girişimidir. Bünyesinde ziraat, fizik, mühendislik bölümleri ile doğu dilleri fakülteleri ve Hıfzısıhha Enstitüsü'nün bulunması planlanan üniversitenin kuruluşu için Profesör Konstatinos Karatheodoris görevlendirilmişti. Bu amaçla Yunanistan'da çıkarılan kanuna göre üniversitenin eğitim dili Yunanca olacak, Türkçe ve diğer diller de kullanılabilecekti. Akademik personelin özlük hakları Atina Üniversitesi'ndeki meslektaşlarıyla aynı olacaktı.[500] Üniversiteyi kurmakla görevlendirilen Profesör Karatheodoris iki yılı aşkın süre aktif çalışmalar yürüttü. Onun önerisiyle üniversiteye birçok akademik ve idari personel alımı yapıldı. Üniversitenin kütüphanesi için Avrupa'dan satın alınan 36 büyük sandık dolusu kitap İzmir'e gönderildi. Hatta Profesör Karatheodoris üniversitede kullanılacak mobilyaları bile bizzat Berlin'deki büyük bir mağazadan satın aldı. Hıfzısıhha Enstitüsü için alınan laboratuvar malzemeleri 82 sandık içerisinde İzmir'e gönderildi. Ziraat Fakültesi için de dört tane gelişmiş pulluk satın alındı.[501] İzmir'deki Yunan Yüksek Komiserliği üniversitenin, İttihat ve Terakki yönetiminde yapımına başlanan ancak yarım kalan binalara yerleşmesini uygun bulmuştu. Günümüzde İzmir Kız Lisesi'ne tahsisli olan bu binada inşaat hızla tamamlandı. 70 sınıfı, 320 kişilik amfisi, akademik ve idari personel odaları ve laboratuvarlarıyla İzmir Yunan Üniversitesi 1922-23 ders yılının başında açılış için gün sayıyordu. Ancak 26 Ağustos 1922'de Türk ordusunun Büyük Taarruza başlaması ve İzmir'in Yunanlıların elinden çıkması bu girişimi sonuçsuz bıraktı. Üniversitenin Rektörü Profesör Konstatinos Karatheodoris İzmir'in kurtuluşundan bir gün önce 8 Eylül 1922'de gemiyle İzmir'den ayrılırken yanında üniversitenin arşivi, kütüphanenin büyük kısmı ile bazı laboratuvar malzemeleri de bulunuyordu.[502]

497 *İzmir'deki Bazı Sosyal Koşullar Hakkında Bir Araştırma-İzmir 1921*, Çeviren: Aykan Candemir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., 1. baskı, İzmir, 2000, s. 122-123, 126, 139, 141-142.

498 Engin Berber, *a.g.e.*, s. 424, 428-440.

499 Hasan Mert, *a.g.m.*, s.325-326.

500 *A.g.e.*, s.440-441, 446.

501 *A.g.e.*, s.446-449.

502 *A.g.e.*, s.450.

Fotoğraf 12. İzmir Millî Kütüphanesi'nin 1933 Yılında Tamamlanan Binası[8]

8 *İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi*, a.

II. Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmir'de Eğitim (1923-1960)

1. Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmir

9 Eylül 1922'de İzmir'in kurtuluşu Türkiye'nin tarihinde önemli bir dönüm noktası olmuştu. Millî Mücadele'nin silahlı kısmının sona ermesiyle birlikte imparatorluğun çöküşünü hızlandıran ve ülkeyi harap eden on yıllık savaşlar silsilesi de son bulmuş, kalıcı bir barışın önü açılmıştı. Siyasi gelişmeler altı yüz yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun sonunu getirirken yeni bir ulus devletin doğuşunu hazırlamıştı. Yeni kurulmakta olan Türkiye Cumhuriyeti gibi İzmir de adeta küllerinden doğmak zorundaydı.

Üç yıl üç aydan fazla süreyle Yunan işgali altında kalan İzmir, kurtuluşun ardından 13 Eylül 1922'de Ermeni Mahallesi'nde başlayan ve etkili olduğu dört gün boyunca kenti kasıp kavuran korkunç bir yangınla büyük hasar aldı. Bir zamanların *"Güzel İzmir"*inden kalan şehrin ortasındaki 300 hektarlık bir yangın enkazıydı.[1] Ermeni, Rum ve Frenk mahallelerinde etkili olan ve günümüzdeki Alsancak semtini neredeyse tamamen küle çeviren yangın yalnızca İzmir'in sembol yapılarını ve modern yüzünü yok etmekle kalmadı. Yıllar süren savaşlar silsilesi ve işgalin ardından kente son darbeyi indirdi. İzmir'in ticari ve ekonomik hayatını felce uğrattı. Geride nüfusu yarı yarıya azalmış ve harap olmuş bir kent kaldı.[2] Üstelik Yunanlılar çekilirken pek çok köy ve kasabayı da yakmıştı.[3] Yakılan ve tahrip edilen binalar arasında Bornova nahiyesinde yedi, Torbalı nahiyesine iki, Dağkızılca nahiyesinde sekiz, Nif [Kemalpaşa] kazasında üç, Kuşadası kazasında sekiz okul da vardı.[4]

Millî Mücadele Dönemi'nde başlayan 1924 yılında da son şeklini alan idari düzenlemeler sonucunda sancak/liva teşkilatı ortadan kaldırılıp bu idari birimler vilâyete dönüştürüldü.[5] Ülke çapındaki bu düzenlemeler sonucunda Aydın Vilâyeti de parçalandı. İzmir merkez sancağının yerine İzmir vilâyeti kuruldu. Vali yönetimindeki bu vilâyetin Bayındır, Bergama, Çeşme, Foça, Karaburun, Kemalpaşa, Kuşadası, Menemen, Ödemiş, Seferihisar, Tire ve Urla olmak üzere on iki kazası bulunuyordu.[6]

Millî Mücadele sonrasında demografik yapıda çok büyük değişimler yaşandı. Rumlar ve Ermeniler İzmir'i terk ederken Lozan Antlaşması sonrasında mübadiller ve göçmenler İzmir'in yeni sakinleri olarak hem kent merkezine hem de kazalara yerleştirildi. Böylece kozmopolit nüfus yapısı yerini çok büyük çoğunluğu Müslüman Türk olan bir nüfus yapısına bıraktı.[7]

1 Oktay Gökdemir, "Cumhuriyet İzmir'i", *İzmir Kent Tarihi*, İzmir Valiliği yay., İzmir, 2009, s. 106.

2 *A.g.e.*, s. 106. Ayrıca bkz. Mehmet Coral, *Ateşin Gelini*, Doğan Kitap, 1.baskı, İstanbul, 2008.

3 Zafer Çakmak, "Batı Anadolu'da Gerçekleştirilen Yunan Mezalimi Hakkında Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi Tarafından Hazırlanmış Askeri Bir Rapor", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIX/1, Elazığ, 2009, s. 213-214.

4 Mustafa Turan, *Yunan Mezalimi*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., 2. baskı, Ankara, 2006, s.116, 142-143.

5 Nejdet Bilgi, "Cumhuriyet'in İlk Döneminde Mülkî Yapının Gelişimi (1920-1950)", *Türkler*, C. 17, s. 335; Bülent Tanör, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Afa yay., Genişletilmiş 3. baskı, İstanbul, 1996, s. 201; Nuray E. Keskin, "Cumhuriyet Döneminde Toprağa Dayalı Örgütlenme: İl Yönetimi Sisteminin Kuruluşu", *Memleket Siyaset Yönetim*, II/5 (2007/5), s. 130-132, 136.

6 *1967 İzmir İl Yıllığı*, s. 57.

7 Derya Genç Acar, *1929-1939 Yıllarında İzmir (Sosyal, Ekonomik ve Gündelik Yaşam)*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2017, s.707.

1927 yılında İzmir vilâyetinde nüfusun % 47, 9'u kentlerde (şehir-kaza merkezi), % 52, 1'i kırsal kesimde (nahiye ve köy) yaşıyordu.[9] Aynı yıl Türkiye genelinde kent nüfusunun %24,22, kır nüfusunun ise % 75, 77 olduğu[10] göz önünde bulundurulduğunda İzmir'deki kent nüfusunun Türkiye ortalamasının çok üzerinde olduğunu söylemek mümkündür.

1935 yılındaki nüfus sayımında İzmir şehrinin nüfusu 83.367'si kadın, 87.592'si erkek olmak üzere 170.959 olarak belirlenmişti. Ayrıca Bornova, Buca, Değirmendere, Karşıyaka, Seydiköy birer nahiye olarak İzmir merkez kazasına bağlıydı. 2.207 nüfuslu Balçova ile 1.740 nüfuslu Narlıdere ise doğrudan İzmir merkez nahiyesine bağlı köyler arasındaydı. İzmir merkez kazasının nahiye ve köyleriyle beraber nüfusu 220.530'u buluyordu. Cumhuriyetin ilk yıllarında Torbalı ve Dikili'nin de kaza haline getirilmesiyle İzmir'in kaza sayısı (merkez kaza haricinde) 14'e yükselmişti. Ancak bu kazalardan sadece Bergama, Menemen, Ödemiş ve Tire 10.000'in üzerinde şehir nüfusuna sahipti. Toplam 596. 850 kişinin yaşadığı vilâyette 309.555 kişi köy ve nahiyelerde 287.295 kişi şehir merkezlerinde yaşıyordu.[11]

I.Dünya Savaşı öncesinde İzmir şehrinde havagazı, ulaşım, iletişim gibi gündelik hayata dair hemen her hizmet yabancıların elindeydi. Kurtuluşun ardından ise kentteki *"altyapı hizmetlerinden, sağlık ve eğitime sosyal hayattan ekonomiye kadar gündelik yaşamın her alanı[nın] yeniden dizayn edilmesi gerekiyordu".*[12] Ne var ki Amerika'da başlayan ve dalga dalga yayılarak Türkiye'yi de etkisi altına alan 1929 Dünya Ekonomik Krizi bu süreci sekteye uğrattı. Başta ekonomi olmak üzere kentin gündelik yaşamına dair hemen her alan adeta felce uğradı. Kırsalda tarımın ağır darbe almasıyla limandaki ithalat-ihracat ile kentteki ticaret de çöktü. İşsizlik arttı. Ücretler düştü. Hayat pahalılığı arttı. Bu olumsuz havada Vali Kâzım (Dirik) Paşa ile Belediye Başkanı Bahçet (Uz) Bey'in eşgüdümlü ve uyumlu çalışmaları ise kentin uzun süreden beri aradığı *"yönetimsel uzlaşma"*yı sağladı. 1930'lu yılların başlarından itibaren hem hizmetleri pahalıya sunan hem de belirli bölgelerde hizmet vermek isteyen yabancı şirketlerin tekelinden kurtulmak için önemli adımlar atıldı. Göztepe ve Kordon Tramvayları, Liman İşletmesi, Su, Havagazı ve Elektrik şirketleri, demiryolu işletmeleri satın alınarak millîleştirildi.[13] Günümüzdeki fuar alanından kordona kadar olan yangın yerinde 1932 sonrasında imar hamlesine girişildi. Açılışı yeni yapılmış olan Atatürk heykelinin çevresi ağaçlandırılarak panayır yerine dönüştürüldü. 1936'da da hem İzmir'in ekonomisini canlandırmak hem de kentin kültür, spor ve sanat hayatı için bir merkez olmak üzere Kültürpark Fuar Alanı'nın yapımına girişildi.[14]

İzmir, Cumhuriyetin ilk yıllarında diğer vilâyetlerle kıyaslandığında kütüphaneler konusunda iyi bir noktadaydı. Millî Kütüphane II. Meşrutiyet Dönemi'nde kurulmuş olmakla birlikte Cumhuriyetin ilk yıllarında modern binalarına kavuştu. Kütüphaneye gelir getirmek üzere inşa edilen tiyatro ve sinema salonu 1926'da, kütüphane olarak hizmet veren bina ise 1933'te tamamlandı. Derleme Kanunu gereğince Türkiye'de basılan bütün kitap ve süreli yayınların bir nüshası buraya gelmeye başlamış böylece Millî Kütüphane, Türkiye'nin beş büyük kütüphanesinden biri olmuştu. Ayrıca Cumhuriyetin ilanı sonrasında camiler bünyesindeki vakıf kütüphanelerinin bir araya toplanmasıyla Hisar-Salepçioğlu Kütüphanesi oluşturulmuş, bu kitaplık 1924 yılında Vakıflar Genel Müdürlüğü'nün yönetiminden alınarak Maarif Vekâleti'nin yönetimine bırakılmıştı. Daha sonra İzmir Halkevi'ne devredilen bu kitaplık, 1952'de halkevlerinin kapatılmasından sonra Atatürk Kitaplığı adını alacak ve sonraki yıllarda Atatürk İl Halk Kütüphanesi adıyla hizmet vermeye başlayacaktı.[15]

9 Hülya Gölgesiz Gedikler, *1950'li Yıllarda İzmir*, Şenocak yay., İzmir, 2012, s. 38.

10 *İstatistik Göstergeler (1923-2009)*, Türkiye İstatistik Kurumu yay., Ankara, 2010, s.10.

11 *İstatistik Yıllığı (1935-1936)*, İzmir Vilâyeti İstatistik Müdürlüğü Neşriyatından, İzmir, 1937, s. 8-11.

12 *A.g.t.*, s.707.

13 *A.g.t.*, s.708-709.

14 Behçet Uz, *Atatürk'ün İzmiri-Bir Kentin Yeniden Doğuşu*, Hazırlayan: L. Ece Sakar, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 1. baskı, İstanbul, 2007, s. 55-70.

15 Ömer Faruk Huyugüzel, "Kent Tarihinde Kültür ve Edebiyat", *İzmir Kent Tarihi*, İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yay., İzmir, 2009, s.256.

1932-1951 yılları arasında kentin kültür ve sanat hayatında öncü rol üstlenen kurumlardan biri İzmir Halkevi idi. 1932 yılında yurt çapında faaliyete başlayan halkevleri *"... Atatürk İlke ve İnkılapları'nı yaymak, benimsetmek, halkı sosyal, kültürel ve ekonomik bakımdan geliştirmek amacıyla"* kurulmuştu.[16] Gönüllülüğe dayalı ve yetişkinlere yönelik çalışmalar yürüten halkevlerine partili partisiz 18 yaşından büyük olan herkes üye olabiliyordu. Tüzüğe göre halkevleri siyasetle uğraşmaz ve hiçbir siyasi partiye bağlanamazdı.[17] Şubat 1932'de açılan ilk halkevlerinden biri İzmir Halkevi olmuştu.[18] Diğer pek çok halkevi gibi İzmir Halkevi de dokuz şube haline faaliyet yürütüyordu.[19]

İzmir Halkevi faaliyette olduğu 1932-1951 yılları arasında kente kültürel ve sosyal olarak pek çok katkıda bulundu. Düzenlediği konferans, anma törenleri ve yarışmalarla halkın aktif katılımını sağladığı gibi kültürel bilinçlenmeye ve sosyalleşmeye destek oldu. Yapılan tarih araştırmaları ve yayınlar tarih bilincine katkı sağladı. Güzel Sanatlar Şubesi'nin düzenlediği resim, müzik, heykel, fotoğraf vb. kurslar ile kent halkına sanat zevki aşılandı, genç yeteneklerin gelişimine ev sahipliği yapıldı. Temsil Şubesi şehir halkının tiyatro ile buluşmasına hizmet ederken bir yandan oyunculuk okulu vazifesini gördü diğer yandan cumhuriyet değerlerinin benimsetilmesinde rol oynadı. Spor Şubesi halkın spora ilgisini çekerken, Sosyal Yardım Şubesi yaptığı çalışmalarla yardımlaşma ve dayanışmayı teşvik etti, hayata geçirdi. Halk Dershaneleri ve Kurslar Şubesi başta okuma-yazma olmak üzere yabancı dil, pozitif bilimler, müzik, resim vb. alanlarda açılan kurslarla halkın eğitim ve kültür seviyesinin yükselmesinde rol aldı. Kütüphane ve Yayın Şubesi ise hemen her konuda yayın çeşidi ve sayısını artırdı. Köylere kadar seyyar kütüphaneler gönderdi. Okuyucu sayısını artırmak için çalıştı. Köylücülük Şubesi şehirdeki vatandaşlara sunulan imkânların köylere de ulaşması için çaba sarf etti. Köylere yönelik sosyal faaliyetlerle köy-kent arasındaki farklılıkları gidermeyi ve dayanışmayı güçlendirmeyi amaçlamıştı. Müze ve Sergi Şubesi eski eserlerin toplanması, sergilenmesi ve tanıtımı yönünde çalışmalar yürüttü.[20] Şehir merkezinin yanı sıra ayrıca İzmir'in kazaları ile Karşıyaka, Birgi, Bornova, Buca, Kiraz, Kınık gibi bazı nahiyelerinde de halkevleri açılmıştı.[21]

İzmir Halkevi'nin faaliyetleri içerisinde öğretmenler öncü bir rol üstlenmişti. Nitekim 1932'de 950 üyesi olan İzmir Halkevi'nin üye sayısı 1935 de 1462'ye ulaşmıştı ve bu üyelerin içerisinde en kalabalık meslek grubu öğretmenlerdi. 434 öğretmenin üyelik kaydının bulunduğu 1935 yılında Halkevinin 433 işçi, 157 tüccar, 42 doktor, 35 avukat, 12 sanatçı, 10 tane de çiftçi üyesi bulunuyordu. 329 üye ise değişik meslek gruplarına mensuptu. 1938 yılında 1520'ye ulaşan üye sayısı içerisinde en kalabalık meslek grubu 437 kişiyle yine öğretmenlerdi. Şehime Yunus, Mustafa Rahmi Balaban, Vedide Baha Pars gibi öğretmenler de Halkevi Başkanlığı görevlerinde bulunmuştu.[22] M.Rauf İnan'ın verdiği bilgiye göre *"Halkevinin tüm etkinliğini sağlayanlar hep öğretmenlerdi. Orası öğretmenlerin bir çeşit dernek evi (lokali) gibiydi. Öğretmenlerin bu halkevciliğini Vali General Kâzım Dirik çeşitli biçimde belirtirdi. İzmir Halkevi çok coşkulu bir devinimin kaynağı idi"*.[23] Ayrıca 1940 yılında kurulan İzmir İlkokulları Koruma Cemiyeti[24] ile 1940'lı yılların ikinci yarısında kurulan İzmir Öğretmenler Derneği[25] gibi eğitim amaçlı birliklerin merkezi de Halkevi binasıydı.

16 Adem Kara, *Halk Evleri*, 24 Saat yay., 1. baskı, Ankara, 2006, s. 21.

17 *A.g.e.*, s. 22.

18 Mithat K. Vural, "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde İzmir'de Kültür Etkinlikleri", *İzmir Kent Ansiklopedisi-Tarih*, C. II, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay, İzmir, 2013.s.220, s.218.

19 *A.g.m.*, s.218; Ayrıca bkz. Adem Kara, *a.g.e.*, s. 68.

20 Sultan Civci, *Halkevleri ve İzmir Halkevi'nin Faaliyetleri (1932-1951)*, T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı- T.C. Tarihi Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2013, s. 134-135.

21 *A.g.t.*, s. 80-81.

22 Mithat K. Vural, *a.g.m.*, s.220.

23 M. Rauf İnan, *Bir Ömrün Öyküsü*, C. 1, Öğretmen yay., 1. baskı, Ankara, 1986, s. 161.

24 Bkz. *İzmir İlkokulları Koruma Cemiyeti Anayasası*, Suhulet Matbaası, İzmir, 1940.

25 Bkz. *İzmir Öğretmenler Derneği Tüzüğü*, Doğanlar Basımevi, İzmir, [b.t.y.].

İzmir Halkevi'nin kentin kültür hayatına yaptığı önemli katkılardan biri de pek çok kitap, kitapçık ve broşürün yanı sıra süreli yayınlar çıkarmasıdır. 1927'de ilk sayısı yayımlanan Fikirler dergisi 1936 yılından itibaren Halkevi bünyesindeki Dil, Tarih ve Edebiyat Şubesi tarafından yayımlanmaya başlanmış, bu yayın 1950'ye kadar sürmüştü.[26] İzmir'de önemli ve güncel bir konu olan eğitime, Fikirler dergisinin sayfalarında geniş yer veriliyordu.[27] Ayrıca Urla Halkevi tarafından Ocak, Tire Halkevi tarafından Küçük Menderes ve yine İzmir Halkevi tarafından Güzel Günler adıyla başka dergiler de çıkarılmıştı.[28]

Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde canlı bir basın yayın hayatına sahip olan İzmir, Cumhuriyetin ilk yıllarında basın-yayın açısından daha da gelişmiş ve zenginleşmişti. Ömer Faruk Huyugüzel'in tespitlerine göre İzmir kentinde çıkan gazete ve dergi sayısı Atatürk döneminde (1922-1938) 103, İnönü döneminde (1938-1950) 99, Demokrat Parti döneminde (1950-1960) ise 144 olmuştu. Selanik'ten sonra 1924'te İzmir'deki yayın hayatına başlayan Yeni Asır ile Yanık Yurt/Hizmet, Halkın Sesi ve Anadolu, Atatürk döneminin en önemli gazeteleri oldu. Çok partili hayata geçilmesinin ardından İzmir/Demokrat İzmir, Ege Ekspres, Demokrat Akdeniz, Demokrat Ege de İzmir'in basın hayatında yeni birer renk olarak katıldı.[29]

İzmir nüfus büyüklüğü açısından 1945 yılına kadar Türkiye'nin ikinci büyük kenti konumundaydı. 1945 nüfus sayımında Ankara bu bakımdan ikici sıraya yükselmiş, üçüncü sıraya düşen İzmir sonraki yıllarda da bu özelliğini korumuştur.[30] Vilâyetin 1945 yılında 15 ilçesi, 549 köyü bulunuyordu.[31] 1947'de Kınık ve Kiraz ilçe haline getirildi.[32] Böylece 1950 yılına gelindiğinde İzmir'in ilçe sayısı 17'ye köy sayısı ise 682'ye yükselmişti. Aynı yıl Bornova, Buca, Cumaovası, Değirmendere ve Karşıyaka, merkez ilçeye bağlı bucak durumundaydı.[33]

1950 yılında İzmir şehir merkezinde beş yaş ve üzerindeki nüfusun % 62'si okuma-yazma biliyordu. Bu oran erkeklerde % 76 iken, kadınlarda % 48.2 idi. Vilâyet genelinde ise beş yaş ve üzerindeki nüfus içerisinde okuma-yazma bilenlerin oranı % 49, 94'e düşüyordu. Vilâyet genelinde de erkeklerin okuma-yazma bilme oranı kadınlardan fazlaydı. Erkeklerin % 63'ü okuma-yazma bildiği halde kadınların % 36'sı okuma yazma biliyordu. Aynı yıl Türkiye genelinde beş yaş ve üstünde okuma-yazma bilenlerin oranı % 32,36 , bilmeyenlerin oranı % 67, 18'di.[34] Bu oranlar göz önünde bulundurulduğunda İzmir, Türkiye ortalamasının oldukça üzerinde yer alıyordu.

1950 Yılında İzmir'de Okur-Yazarlık Durumu (5 Yaş ve Üzeri)[35]

		Erkek	Kadın	Toplam
İzmir Şehri	Toplam Nüfus	104.207	101.181	205.388[36]
	Okuma-Yazma Bilen	79.230	48.849	128.079
	Okuma-Yazma Bilmeyen	24.901	52.193	77.094
	Bilinmeyen	76	139	205
Vilâyet Geneli	Toplam Nüfus	343.986	335.720	679.706
	Okuma-Yazma Bilen	217.856	121.628	339.484
	Okuma-Yazma Bilmeyen	125.193	212.935	338.128
	Bilinmeyen	937	1.157	2.094

26 *A.g.m.*, s.221.

27 M. Rauf İnan, *a.g.e.*, s. 161.

28 Sultan Civci, *a.g.t.*, s. 129-131.

29 Ömer Faruk Huyugüzel, *a.g.m.*, s. 257.

30 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 31.

31 *A.g.e.*, s. 21.

32 *1967 İzmir İl Yıllığı*, s. 57.

33 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 21.

34 *İstatistik Göstergeler (1923-2009)*, s.20.

35 *22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı*, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü yay., İstanbul, 1961, s.220-221

36 Erkek ve kadın nüfuslarının toplamı 205.388 olduğu halde, "Okuma-Yazma Bilen", "Okuma-Yazma Bilmeyen" ve "Bilinmeyen" sayıları toplandığında 205.378 çıkmaktadır. Arada on kişilik fark vardır.

İzmir'de nüfus artışı 1950 yılına kadar daha düşük seyretmişti. Nitekim 1950'de % 7,9 nüfus artış oranıyla İzmir hem Türkiye'nin hem de ilk iki büyük şehrin gerisindeydi. Ancak İzmir'in nüfus artışı 1950-1955 yılları arasında, İstanbul ve Ankara'da olduğu gibi yükselişe geçti.[37] 1950 yılından itibaren kır ve kent nüfus artışı binde 26.3'e çıkarak, II. Dünya Savaşı yıllarının iki katına yükseldi.[38]1955 yılında % 14,7; 1960 yılında da % 21,7 nüfus artış oranına sahne olan İzmir hem İstanbul'un hem de Türkiye ortalamasının üzerine çıktı.[39] 1955 yılı öncesinde vilâyet genelinde kır nüfusu, kent nüfusunun az farkla (% 1-2) önünde seyrederken, 1955 yılından itibaren kent nüfusu kır nüfusunun önüne geçti.

1950'den itibaren uygulanan ekonomi politikaları İzmir'de tarımsal üretime dayalı sanayileşmeyi artırdığı gibi ticaret kesiminin kredilerini de bollaştırmıştı. Kentte küçük ve orta ölçekli işletmelerin sayısı artarken, İzmir'e yönelen göçler de hız kazanmıştı.[40] İzmir nüfusu, iç ve dış göçlerin etkisiyle artıyordu. 1950 yılında vilâyet genelinde İzmir doğumluların oranı % 72 iken, bu oran 1960 yılında % 65,66'ya gerilemişti. Kent merkezinde ise bu oran % 47,62 idi. O yıllarda vilâyete yönelik iç göçler genellikle komşu veya yakın vilayetlerden (Manisa, Balıkesir, Aydın, Denizli, Muğla, Uşak, Afyon) geliyordu. Nispeten uzak olmasına rağmen Konya ve Erzurum'dan gelenler de dikkat çeken bir ağırlığa sahipti. 1950'li yılların başlarında Bulgaristan'dan Türkiye'ye yönelen kitlesel göçler İzmir'e de yansımıştı. 1950 ve 1951 yıllarında Bulgaristan'dan gelen göçmen ve mülteci ailelerin sayısı 1.336 olmuştu. Bu ailelerin bir kısmı İzmir'e yerleştirilirken, bir kısmı da İzmir'e yakın yerlere gönderildi. 1950-1960 yılları arasında yurt dışından Türkiye'ye gelen serbest göçmenlerden 10.620 aile de İzmir'e yerleşmişti. Çok büyük çoğunluğu Balkan ülkelerinden göç eden ve toplamda 24.993'ü bulan bu nüfus içerisinde Yugoslavya[41] göçmenleri birinci sırada Yunanistan göçmenleri de ikinci sırada yer alıyordu. Öte yandan 3000 Yahudi ile 2000 kadar Rum 1950-1960 yılları arasında İzmir'den ayrılarak yurt dışına gitmişti.[42]

İzmir 1950'li yıllarda yeni mülki düzenlemelere sahne olmaya devam etti. 1954'te Karşıyaka, 1957'de Kuşadası kazasından ayrılan Selçuk, 1958'de de Bornova ilçe haline getirildi. Ayrıca 1957 yılında Kuşadası, İzmir'den ayrılarak Aydın'a bağlandı.[43]

İzmir'in demografik ve ekonomik yapısındaki değişim yerleşim alanlarını etkilediği gibi idari taksimatta da değişimi tetikliyor ve kamu hizmetlerinde de yeni ihtiyaçlar doğuruyordu. Yeni imara açılan, kalabalıklaşan, gecekondulaşan semt ve mahallelere ulaşım, altyapı, sağlık hizmetleri gibi eğitim hizmetlerinin de götürülmesi kolay değildi.

1950'li yılların başlarında İzmir hâlâ doğallığını koruyan bir kentti. Kapladığı alan 1922'dekinden pek farklı değildi. Henüz sanayi ve evsel atıklarla kirlenmemiş körfezde balıkçılık yapılabiliyor, denize girilebiliyordu. Karantina ile Konak arasındaki yerleşim sadece Halil Rıfat Paşa taraflarında denizden yukarılara tırmanıyordu. Göztepe'de Latife Hanım Köşkü'nün arkası ise koyunların otladığı boş bir alandı.[44] Kentte çok katlı apartmanlar parmakla sayılabilecek kadar azdı. Karataş sahilinde deniz banyoları, kayıkhaneler, iskeleler ve ünlü yalı kahvehaneleri uzanıyordu. Bostanlı, her çeşit sebze ve meyvenin yetiştirildiği bir alandı. Üçkuyular'dan ötesinde, İzmir-Karşıyaka arasında yerleşim iyice seyrekleşiyordu. Kentin banliyösü durumdaki Bornova ile Buca'da tarım arazileri geniş yer tutuyor; tarla, bağ ve bahçelerde pek çok ürün yetiştiriliyordu.[45]

37 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 31.

38 Mümtaz Peker, "Cumhuriyet Döneminde İzmir Nüfusu", *Üç İzmir*, Yapı Kredi yay., 1.baskı, İstanbul, 1992, s. 286.

39 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 31.

40 Mümtaz Peker, "Göçle Kaybeden Kent: İzmir", *İzmir'in 100 Yılı Sempozyumu (15-16-17 Aralık 2022) Bildiri Özetleri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2022, s.40.

41 1990'lı yıllarda parçalanmadan önce Yugoslavya topraklarında -günümüzde olduğu gibi- özellikle Makedonya, Kosova ve Bosna-Hersek'te yoğun bir Müslüman (Türk, Arnavut, Boşnak) nüfus bulunuyordu.

42 *A.g.e.*, s. 39-44.

43 *1967 İzmir İl Yıllığı*, s. 57.

44 Bilge Umar, *İzmir 1950*, Boyut yay., 1. baskı, İstanbul, 1999, s.22, 32-36,

45 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 45-47, 57-60.

1950'li yıllarda göçlerle kalabalıklaşmaya başlayan şehirde yapılaşma hızlandı. Konut yapımının bir kısmı belediye tarafından yürütülürken, büyük bir kısmı kooperatifler eliyle gerçekleşiyordu. Ne var ki imar dışı alanlardaki gecekondulaşma hepsinden hızlı yürüyordu. 1950'li yıllarda yerleşime açılan Hatay Caddesi planlı yerleşim açısından iyi bir örnekti. Çok katlı yapılaşmanın ilk örnekleri Alsancak'ta görülmeye başlanmıştı. Belediye eliyle *"halk tipi"* apartmanlar yine bu dönemde inşa edildi.[46] Önce Kadifekale sırtları ile Meles vadisi arasında başlayan gecekondulaşma ise giderek Bayraklı, Bornova, Gültepe, Gürçeşme, Ballıkuyu gibi alanlara da yayıldı. 1960 yılına gelindiğinde kent nüfusunun % 33,42'si gecekondularda yaşıyordu. Bu, kent nüfusunun % 50'den fazlasının gecekondularda yaşadığı Ankara, İstanbul, Adana, Erzincan gibi kentlerle kıyaslandığında daha iyi bir durumdu.[47] Yine de hem artan nüfusun hem de çarpık kentleşmenin doğurduğu sorunların diğer kamu hizmetlerinde olduğu gibi eğitim hizmetlerine de yansıması kaçınılmazdı.

İlk yükseköğretim kurumuna 1944'te Yüksek İktisat ve Ticaret Mektebi'nin açılmasıyla kavuşan İzmir 1955 yılında Ege Üniversitesi'nin açılmasıyla eğitim ve kültür açısından önemli bir konuma yükselmişti.[48] Böylece İzmir, Trabzon ve Erzurum'la birlikte; İstanbul ve Ankara'dan sonra üniversite imkânına kavuşan nadir kentlerden biri olmuştu.[49] İlk olarak ziraat ve tıp fakülteleri ile inceleme, araştırma ve eğitim faaliyetlerine başlayan Ege Üniversitesi gittikçe gelişip büyüyerek Türkiye'nin en büyük üniversiteleri arasında yerini alacaktı.[50]

İzmir Nüfusu (1950-1960)[51]

İlçeler	1950			1960		
	Toplam	Şehir	Bucak-Köy	Toplam	Şehir	Bucak-Köy
Merkez	309.397	227.578	81.819	405.179	296.635	108.544
Karşıyaka	-	-	-	77.877	64.194	13.683
Bayındır	32.817	10.730	22.087	37.031	11.329	25.702
Bergama	46.851	16.419	30.432	73.119	21.689	51.430
Bornova	-	-	-	52.019	25.015	27.004
Çeşme	12.336	3.699	8.637	9.754	3.712	6.040
Dikili	14.055	4.185	8.870	16.307	5.387	10.920
Foça	9.069	1.738	7.331	9.973	1.762	8.211
Karaburun	7.081	770	6.311	6.665	999	5.666
Kemalpaşa	28.593	3.676	24.917	32.404	4.809	27.595
Kuşadası	20.407	5.915	14.492	-	-	-
Kınık	30.497	5.512	24.985	19.755	6.804	12.951
Kiraz	22.306	2.488	19.918	28.864	3.573	25.291
Menemen	40.466	11.252	29.219	54.609	15.155	39.451
Ödemiş	87.586	22.646	64.940	104.274	28.482	75.792
Seferihisar	8.860	4.206	4.654	9.330	5.315	4.015
Selçuk	-	-	-	13.126	8.887	4.239
Tire	48.472	22.117	26.355	57.428	26.643	30.785
Torbalı	30.309	6.038	24.271	37.027	8.010	29.017
Urla	19.309	10.403	8.906	18.754	10.827	7.927
TOPLAM	768.411	-	-	1.063.490	548.327	515.163

46 *A.g.e.*, s. 48, 61-64.

47 *A.g.e.*, s. 64-65.

48 Ömer Faruk Huyugüzel, *a.g.m.*, s.255.

49 Bkz. Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2014)*, Pegem Akademi, 26. baskı, Ankara, 2014, s. 360.

50 *A.g.m.*, s.255-256.

51 *1967 İzmir İl Yıllığı*, s. 100'e ek Tablo: 9.

2. Türkiye Cumhuriyeti'nin İlk Yıllarında Eğitim Alanındaki İnkılaplar, Politikalar ve Genel Görünüm

Cumhuriyet Dönemi'nde eğitim alanında atılan ilk büyük adım 3 Mart 1924'de kabul edilen Tevhid-i Tedrisat (Öğretimin Birleştirilmesi) Kanunu oldu. Bu kanuna bağlı olarak ulusal ve laik eğitimin temelleri atıldı, tüm okullar Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanarak çok başlılık ortadan kaldırıldı ve medreseler kapatıldı. 1928 yılında yapılan harf inkılabıyla Arap kökenli alfabeden Latin kökenli alfabeye geçildi. Yeni harflerin öğretilmesi için yurt çapında kampanya başlatılarak Millet Mektepleri açıldı. Kız çocuklarının eğitimine özel önem verildi. Karma eğitime geçildi. Kız çocuklara erkek çocuklarla eşit koşullarda eğitim imkânı sağlamak için gereken yasal düzenlemeler yapıldı.[52]

1923 yılındaki Birinci Heyet-i İlmiye kararlarına bağlı olarak 1924 yılında ilkokullar dört, ortaokullar dört, liseler de üç yıl olarak düzenlenmişti. 1924 yılında toplanan İkinci Heyet-i İlmiye'de ise ilkokulların beş, liselerin ise altı yıl olması kabul edildi. Bunun ilk üç yılı *"kısm-ı evvel"*, ikinci üç yıllık kısmı ise *"kısm-ı sani"* olarak adlandırıldı. Sonradan *"kısm-ı evvel"* için *"Orta Mektep"*, *"kısm-ı sani"* için de *"Lise"* kavramları kullanılmaya başlandı.[53]

13 Mart 1924 tarih ve 439 sayılı *"Orta Tedrisat Muallimleri Kanunu"* ile öğretmenlik mesleğinin tanımı yapılarak öğretmenlerin işe alınma, özlük ve çalışma esasları belirlendi. Kanuna göre öğretmenler ilköğretim, ortaöğretim ve yükseköğretim öğretmenleri olarak üçe ayrılmıştı. 2 Haziran 1926 tarih ve *"İlkmektep Muallim ve Muavinleri Hakkındaki Kanun"* ile ilkokullarda öğretmenlik yapmak isteyenlerin nitelikleri ve öğrenim koşulları belirlendi. İlköğretmen Okulu mezunları haricinde öğretmen olarak atanacakların en az beş yıllık idadi veya dengi okul mezunu olma şartı getirildi.[54]

1923-27 yılları arasında yapılan bazı yasal düzenlemelerle eğitim alanında merkezileşmeye hız verilmişti. 3 Mart 1924 tarihli Tevhid-i Tedrisat Kanunu, il özel idarelerinin öğretmen okulu açma yetkilerinin Maarif Vekâletine devredilmesi, 1926 yılında kabul edilerek yürürlüğe giren Maarif Teşkilatına Dair Kanun ile tüm eğitim ve bilim kurumlarının Maarif Vekâletinin yetki ve sorumluluğuna alınması bu eğilimlerin göstergesiydi. *"Ancak, eğitim sistemindeki bu merkezileşme eğilimi ilk öğretimin finansmanına yansımamış, özellikle de ilköğretim giderlerinin karşılanmasında merkezle yerel idareler arasındaki paylaşım geçmiş dönemde olduğu gibi sürmeye devam etmiştir"*.[55]

Millî Eğitimin merkez teşkilatı, Cumhuriyetin ilk yıllarında farklı adlar altında faaliyet yürütmüş, merkez ve taşra birimleri de bu adlara uyumlu olarak adlandırılmıştır. 1923'ten 27 Aralık 1935'e kadar *"Maarif Vekâleti"* adıyla faaliyet yürüten Bakanlık 28 Aralık 1935'ten 21 Eylül 1941'e kadar *"Kültür Bakanlığı"* adıyla faaliyet yürütmüş, Bakanlar da *"Kültür Bakanı"* unvanını kullanmıştır. 22 Eylül 1941'de eski ada dönülmüş ve 9 Ekim 1941'e kadar *"Maarif Vekilliği"* adı kullanılmıştır. 10 Ekim 1946'dan itibaren ise Millî Eğitim Bakanlığı adı kullanılmaya başlanmıştır.[56] Merkez teşkilatı, kuruluşundan itibaren yeni daire, heyet, komisyon, genel müdürlük vb. birimlerin eklenmesiyle büyümüş ve genişlemiş, değişen zamanın koşullarına göre değişim geçirmiştir. Bu değişim bazen kanunlar ile bazen de bakanlık kararı ile şekillendirilmiştir.[57]

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulduğu yıllarda eğitim alanında karşılaştığı sorunların başında okul yapımı ve öğretmen ihtiyacı gelmiştir. Kültür Bakanı Saffet Arıkan'ın 1936 yılındaki bütçe görüşmeleri sırasındaki söyledikleri Cumhuriyetin 13.yılında bile bu konuda çok ciddi ilerleme kaydedilemediğini gösteriyordu. Nitekim söz konusu

52 Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 327.

53 Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s. 55, 71-72.

54 Ahmet Kuşci, *Türk Eğitim Tarihi (1923-1950)*, İksad Publishing House, Ankara, 2021, s.76, 82.

55 Işıl Çakan, "Cumhuriyet Döneminde İlköğretimin Finansman Sorunu ve Mektep Vergisi Uygulaması", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 2, 2013, s. 102-103.

56 *Cumhuriyetin 50.Yılında Millî Eğitimimiz*, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1973, s. 44-45.

57 *A.g.e.*, s. 44-49.

yılda 39.000'i aşkın köyü bulunan Türkiye'de ancak 5.000 köye öğretmen gönderilebilmişti. Öğretmen okulları yılda ortalama 650 mezun veriyor; emeklilik, istifa vb. nedenlerle öğretmenlikten ayrılanlar hesaba katıldığında Türkiye'deki öğretmen sayısı yılda ancak 350 kişi artıyordu. Bu durumda Türkiye'deki öğretmen ihtiyacının karşılanması ancak bir asırda mümkün olabilirdi. Öte yandan 32.000 köydeki öğrenci sayısı 40'tan aşağıdaydı. Hatta bazılarında bu sayı 15'ten aşağı düşüyordu. Bu durum karşısında bütün köylerin okul ve öğretmen ihtiyacını karşılamak çok zordu. Bakanlığın düşündüğü çare orduda okuma yazma öğrenen çavuşları devreye sokmaktı. Bakanlık köylere bu kişileri görevlendirecek, 8-10 köy için de ayrıca bir öğretmen tayin edecekti. Bu öğretmen hem köylerdeki eğitmenleri denetleyecek hem de onun veremediği dersleri konferans şeklinde verecekti.[58]

Çavuşlar için açılan eğitmen kursları ile hem deneyim kazanılmış hem de kırsal kesim için öğretmen yetiştirmenin çok daha sistemli yürümesi gerektiği anlaşılmıştı. II. Meşrutiyet döneminden beri gündemde olan ancak ne imparatorluk döneminde ne de cumhuriyetin ilk yıllarında doyurucu sonuçlara ulaşılamayan bu sorunun çözümü için 17 Nisan 1940'ta çıkarılan kanunla Köy Enstitüleri kuruldu. Hasan Âli Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde hayata geçirilen bu projenin mimarı İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'tu. Çoğunlukla kırsal kesimden öğrenci kabul eden bu okullar teorik eğitimle pratiği birleştiriyor, iş içerisinde eğitimi öngörüyordu. 1941 yılında sayısı 21'e çıkarılan Köy Enstitüleri dört-beş vilâyetten öğrenci almak üzere tasarlanmış ve Anadolu coğrafyasında dengeli olarak dağıtılmıştı. Köy çocukları bu okullarda yatılı olarak okuduktan sonra köylerde zorunlu hizmetle mükellefti. Böylece kırsaldan gelip köyü ve köylüyü tanıyan çocukların köylerin eğitiminde öncülük etmesi, sadece genel bilgi derslerini değil aynı zamanda modern tarım, hayvancılık ve zanaat tekniklerini öğrencileriyle birlikte köylülere öğretmesi amaçlanıyordu. Kırsal kalkınmanın kıvılcımı olması beklenen enstitü mezunlarının ayrıca yeni rejimin düşünce yapısını köylere kadar ulaştıracağı düşünülüyordu.[59]

8 Nisan 1923'te kız ve erkek öğretmen okullarıyla bütün ortaöğretim kurumlarının maaş ve harcamaları Bakanlık bütçesinden ödenmeye başlanmış, böylece Millî Mücadele yıllarından beri gündemde olan önemli bir sorun kısmen çözümlenmişti. Ne var ki ilkokul öğretmenlerinin maaş sorunu, cumhuriyetin ilk yıllarında da sorun olmaya devam etti.[60] Çünkü ilkokul öğretmenleri maaşlarını genel bütçeden değil il özel idarelerinin bütçelerinden alıyordu. Bu durum uzun yıllar boyunca öğretmenlerin özlük haklarında aksamalara yol açtı. Maaşların gecikmesi sık karşılaşılan bir durumdu. Sorunun çözümü için ilk olarak 1938 yılında ilköğretim müfettişleri genel bütçe kapsamına alındı. 1948 yılında da tüm ilkokul öğretmenlerinin maaş ve özlük haklarının genel bütçeden ödenmesi kabul edildi.[61]

1930'lu yıllardan itibaren Millî Eğitim Şûraları Türk Millî Eğitim Sistemi'nin önemli bir organı haline geldi. 10 Haziran 1933 tarih ve 2287 sayılı *"Maarif Vekâleti Merkez Teşkilatı ve Vazifeleri Hakkındaki Kanun"*a göre bu şûralar üç yılda bir yapılacaktı.[62] Buna rağmen Birinci Millî Eğitim Şûrasının toplanması Temmuz 1939'a sarktı.[63] Kanuna göre şûraların toplanma amacı Talim Terbiye Kurulu tarafından hazırlanacak nizamname, talimatname, program ve esaslar ile şûra üyeleri tarafından sunulan teklifleri ele almak ve karara bağlamaktı. Gündemi Maarif Vekâleti tarafından hazırlanacak ve Maarif Vekili'nin başkanlığında toplanacak şûraya Maarif Müsteşarı, Talim Terbiye Kurulu üyeleri, üniversite ile Maarif Vekâleti'ne bağlı yüksekokulların temsilcileri, Vekâlet merkez teşkilatındaki genel müdür ve müdürler, müfettiş ve ilk tedrisat müfettişlerinden seçilenler, maarif müdürlerinden seçilenler; lise, muallim mektebi ve ilk tedrisat muallimlerinden seçilenler ile Vekâlet tarafından davet edilecek uzmanlar

58 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: V, C. 11, İçtima: 1, Tarih: 26 Mayıs 1936, s. 245-246.

59 Murat Katoğlu, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat", *Türkiye Tarihi*, IV (Çağdaş Türkiye 1908-1980), Cem yay., 4. baskı, İstanbul, 1995, s. 405-407; Köy enstitüsü mezunlarıyla yapılmış kapsamlı bir çalışma için bkz. Mustafa Gazalcı, *21 Köy Enstitüsü-Çınarlar Anlatıyor*, Bilgi yay., 1. baskı, Ankara, 2021.

60 Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s. 61.

61 Işıl Çakan, *a.g.m.*, s. 108-117.

62 *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 2434, 22 Haziran 1933.

63 Ahmet Kuşci, *a.g.e.*, s.229.

katılacaktı. Maarif şûrası kararları Maarif Vekilinin onayıyla kesinleşecekti.[64] Bakanlığın en üst danışma organı niteliğindeki Millî Eğitim Şuraları, 1939'dan itibaren Türk Millî Eğitim sisteminin rotasının belirlenmesinde ve temel kararların alınmasında önemli rol üstlenmiştir.[65]

1939 yılına kadar köylerin bazılarında ilkokul öğrenim süresi 3 yıldı. 1939'un Temmuz ayında toplanan I. Eğitim Şûrası'nda bu konuda önemli bir adım atılarak tüm ilkokulların öğrenim süresinin beş yıla çıkarılması kabul edildi.[66] Bu olumlu gelişmeye rağmen 1944'te Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün yaptığı açıklamaya göre Türkiye genelindeki ilkokullarda çok ciddi bir oranda *"fire"* söz konusuydu. O yıllarda ilkokulların birinci sınıfına kaydolan öğrenci sayısı 224-247 bin civarındaydı. Ancak bunlardan ortalama 75.000 tanesi ilkokulu bitirebiliyordu. Bu da kaydolan öğrencilerin % 65'inin mezun olamadığı anlamına geliyordu. İnönü'ye göre bu korkunç durumun başlıca nedenleri ilköğretim davasının vatandaşa hatta bazı devlet görevlilerine bile yeterince anlatılamaması, kız çocuklarının okula verilmesinde karşılaşılan sorunlar, köy çocuklarının iş zamanı okulu bırakması, yoksul aile çocuklarının okulu bırakıp çalışmak zorunda kalması ve maddi kaynak yetersizliğiydi.[67]

1941 yılında mesleki ve teknik eğitim konusunda Bakanlık merkez teşkilatında yeni bir yapılanmaya gidilerek 1933-1941 yılları arasında *"Mesleki ve Teknik Tedrisat Umum Müdürlüğü"* çatısı altında yürütülen hizmetler için yeni birimler oluşturuldu. 22 Eylül 1941 tarih ve 4113 sayılı kanunla *"Mesleki ve Teknik Tedrisat Umum Müdürlüğü"* kaldırıldı. Mesleki ve Teknik Eğitim Müsteşarlığı, Mesleki ve Teknik Eğitim Teftiş Heyeti, Erkek Teknik Öğretim Müdürlüğü, Ticaret Öğretim Müdürlüğü ve Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü gibi yeni birimlerin kurulmasıyla, mesleki eğitim kalitesinin artırılması için önemli bir adım atıldı.[68]

1945 sonrasında Türkiye'de iç ve dış politikaya yön veren iki eşzamanlı gelişme yaşanmıştır. Bunlardan ilki II. Dünya Savaşı'nda müttefik kuvvetlerin zafer kazanması ve hemen sonrasında dünyanın doğu ve batı bloğu olarak ikiye bölünmesidir. Aynı süreçte Türkiye çok partili hayata geçmiş, 1946'da Cumhuriyet Dönemi'nin ilk çok partili seçimleri yapılmıştır. Türkiye'nin 1946 sonrasında Marshall Yardımı ile Batı Bloğu özellikle de ABD ile başlayan sıcak ilişkileri 14 Mayıs 1950'de yapılan seçimle iktidara gelen Demokrat Parti tarafından da sürdürülmüştür. Türkiye 1950'yılında Kore'ye asker göndererek Batı Bloğu'na daha da yaklaşmış ve 1952 yılında NATO'ya üye olmuştur.

Gerek iç politikada gerekse de dış politikada gerçekleşen bu değişimler eğitim politikalarına yansımıştır. Örneğin Cumhuriyetin ilk yıllarında eğitim konusunda yabancı uzmanlardan yararlanılırken ABD, Almanya, Belçika, İsviçre gibi farklı ülkelerin uzmanları davet edildiği halde 1950'lerden sonra bu durum net olarak ABD'li uzmanlar lehine değişmiştir.[69] Yabancı dil eğitiminde İngilizce'nin ön plana çıkmaya başlaması da ABD'nin küresel bir ekonomik ve siyasi güç olarak yükselmesiyle aynı süreçte gerçekleşmiştir. Öte yandan 1946 yılından itibaren çok partili hayata geçilmesiyle ülkede demokratik rüzgârlar esmeye başlamış, millet egemenliğinin ve halk iradesinin yönetimdeki rolü çok daha artmıştır. Aynı süreçte siyasi ve ekonomik liberalizm vaatleri partilerin söylemlerinde dile getirilmiş ve kamuoyunda karşılık bulmuştur. 1946 sonrasında Köy Enstitülerinin kapanma sürecine girmesi, dinî konularda cumhuriyetin ilk yıllarındaki devlet politikasının gevşetilmesi ve İmam Hatip Okullarının açılması bu sürecin yansımalarıdır.

14 Mayıs 1950 tarihinde iktidara gelen Demokrat Parti'nin eğitim alanındaki ilk hamlelerinden birisi köy okullarının yapımında halka yüklenen ve çok partili hayata geçiş sürecinde sık sık eleştiri konusu haline gelen, bedenen çalışma yükümlülüğünü ortadan kaldırmak olmuştur. 1953 yılındaki Eğitim Şûrası'nda görüşülen İlköğretim Kanunu Tasarısı ise meclisten geçip kanuna dönüşememiş, bu tasarının kanuna dönüşmesi DP iktidarından sonraki 1961 yılına sarkmıştır.

64 *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 2434, 22 Haziran 1933.

65 1939-2021 yılları arasında toplanan yirmi Millî Eğitim Şurasının karar ve dokümanları için bkz. https://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmisten-gunumuze-mill-egitim-sralari/icerik/328 (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2022)

66 Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 346.

67 *A.g.e.*, s. 347-348.

68 *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 4921, 25 Eylül 1941; *Cumhuriyetin 50.Yılında Millî Eğitimimiz*, s. 45.

69 Bkz. Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 409-410.

DP iktidarının ilk yıllarında liselerin öğrenim süresinin üç yıldan dört yıla çıkarılması da fazla uzun soluklu olmamıştır. 1952-1953 ders yılındaki uygulamadan sonra geri adım atılmış, sonrasında üç yıllık eğitim süresine geri dönülmüştür. Öte yandan özel programlı liseler (kolejler) ile fen liselerinin ilk adımlarının atılması ve eğitimde fırsat eşitliği kapsamında akşam okullarının açılması bu dönemde gerçekleşmiştir. Yine bu dönemde mesleki ve teknik öğretime büyük önem verilmiştir. ABD yardımları çerçevesinde alınan tarım makineleri başta olmak üzere teknik alet ve makinelerin kullanımı, bakım ve onarımı için teknik ve ara elemanlar yetiştirilmiş, ayrıca bazı sanat okullarında motor bölümleri de kurulmuştur. Din eğitimi konusunda ise, 1946 yılından sonra ilkokulların ikinci devresine seçmeli olarak konulan din dersleri DP tarafından yeterli görülmemiş 1950 seçimlerinden sonra eğitim kademelerinin tamamında din eğitimiyle ilgili düzenlemeye gidilmiştir. Ayrıca 1951 ve 1953 yıllarında 14 ilde imam hatip okulları açılmıştır.[70] *"Demokrat Partinin iktidarı süresince üzerinde en çok durduğu ve sayısal alanda ivme kazanılan eğitim kademesi yükseköğretim olmuştur. DP devraldığı 3 üniversite, 8 yüksekokul sayısını iktidarı sonunda 8 üniversiteye ve 23 yüksekokula çıkarmıştır."*[71] Böylece üniversite eğitimi İstanbul ve Ankara'nın ardından taşraya da yayılmaya başlamıştır. Türkiye'de ilk rehberlik araştırma merkezlerinin kurulması ve bu merkezlerde özel eğitim çalışmalarına başlanması da yine DP döneminin dikkat çeken önemli eğitim uygulamalarındandır.

Çok partili yıllarda iktidara gelen partilerin siyasal eğilimleri, partiler arası çekişmeler, demokrasiye yönelik darbeler, siyasi gerilimler, sık gerçekleşen hükümet değişiklikleri, siyasal istikrarsızlıklar ve ekonomik sorunlar ülkedeki her şeye olduğu gibi eğitime de yansımıştır. Bununla birlikte eğitimin önemi hem devlet hem de toplum nezdinde daima önemini korumuş, eğitim ülkenin gelişmesinin ve kalkınmasının temeli olarak görülmeye devam edilmiştir. Ayrıca 1960'lı yıllardan itibaren uygulamaya konulan kalkınma planları ile eğitim yatırımları daha planlı şekilde yürütülmüştür. Bu süreçte özellikle okul öncesi ve mesleki eğitimin giderek daha fazla önem kazandığını söylemek mümkündür. Önceki dönemlere kıyasla okul öncesi eğitimin artık bir kamu görevi olarak görülmeye başlanması bu dönemin önemli gelişmelerinden biridir. Yine Cumhuriyetin ilk yıllarıyla kıyaslandığında ortaokul ve liselerin taşraya kadar yayılması 20.yy'ın ikinci yarısında gerçekleşmiş, bu açıdan eğitimde fırsat eşitliğine yönelik olumlu adımlar atılmıştır. Bu dönemde eğitimi etkileyen bir başka önemli etken ise köyden kente yönelen göç olgusudur. Olumlu ve olumsuz yönleriyle özellikle 1960'lardan sonra Türkiye'nin gündeminde olan bu konu, büyükşehirlerin tamamını etkilemiş kamu hizmetlerinin verilmesinde zorluk ve aksamalara yol açmıştır.

Değişen koşullara bağlı olarak Millî Eğitim Bakanlığı'nın merkez ve taşra teşkilatı da değişime uğramıştır. Bu bağlamda özellikle 1960'lı yılların ilk yarısında gerçekleşen değişimlerin mesleki ve teknik eğitimin şekillenmesi açısından önemli olduğu görülmektedir. Nitekim 1960 yılın Mart ayında Erkek ve Kız Teknik Öğretim Müdürlükleri ile Ticaret Öğretim Müdürlüğü, genel müdürlüklere dönüştürülmüştür. 1961 yılında Din Eğitimi Genel Müdürlüğü kurulmuştur. 1965 yılında ise Ticaret Öğretim Genel Müdürlüğü, Ticaret ve Turizm Öğretim Genel Müdürlüğü'ne dönüştürülmüştür.[72]

70 Zafer Tangülü, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960)", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2012 (Bahar), X/2, s.394-396, 398.

71 *A.g.m.*, s.397.

72 *Cumhuriyetin 50.Yılında Millî Eğitimimiz*, s.46-47.

3. Kurtuluş Sonrası Yıllarda Yönetim ve Denetim

İzmir'in kurtuluşunun ardından İzmir Maarif Müdürlüğü görevine Vasıf (Çınar) Bey atandı. Ancak Vasıf Bey'in II.TBBM'ye mebus olarak girmesiyle yerine Hüseyin Nazım Bey görevlendirildi.[73] 1923 yılında İzmir Maarif Kalemi'ne bağlı olarak görev yapan personel şöyleydi:[74]

1923 yılında vilâyet çapında 10'u kadın, 20'si erkek olmak üzere 30 müdür; 22'si kadın 71'i erkek olmak üzere 93 başmuallim görev yapıyordu.[75] 1927 yılına gelindiğinde artık yalnızca vilâyet merkezinde değil kaza merkezilerinde de maarif işleriyle görevli memurlar bulunuyordu.

Görevi ve Adı	Mezuniyeti	Maaşı (Kuruş)
Müfettiş Reşit Bey	Darü'lmuallimin	1500
Muhasebe Katibi Mustafa Efendi	Darü'lmuallimin	1300
Sicil Kâtibi Hamit Efendi	İdadi	1000
Evrak Kayıt Memuru Hasan Tahsin Efendi	İdadi	1000
Mübeyyiz Tahsin Efendi	Rüşdi	800

İzmir Vilâyetindeki Maarif Memurları (1927-1928)[76]		
Kaza	**Görevi**	**Adı**
İzmir	Asar-ı Atika Müfettişi	Ahmet Aziz Bey
	Maarif Emini	Fuat Bey
	Maarif Mümeyyizi	Hakkı Bey
	Maarif Müdürü	Ahmet Naili Bey
	Maarif Başkâtibi	Tevfik Bey
	Müze Müdürü	Selahattin Bey
Bergama	Maarif Memuru	Sait Efendi
	Müze Muhafaza Memuru	Vecdi Efendi
Dikili	1928 yılında kaza haline getirilmiştir.	
Menemen	Maarif Memuru	Macit Bey
Foça	Maarif Memuru	Cemal Efendi
Karaburun	Maarif Memuru	Ali Nasuhi Bey
Urla	-	-
Çeşme	Maarif Memuru	Hikmet Bey
Seferihisar	Maarif Memuru	Mahmut Nuri Efendi
Ödemiş	Maarif Memuru	Hayri Bey
	Tedrisat Müfettişi	Şerafettin Bey
Tire	Maarif Memuru	Hulusi Erdoğan Efendi
Bayındır	Maarif Memuru	Ali Naci Bey
Kemalpaşa	Maarif Memuru	İbrahim Azmi Bey
Torbalı	Maarif Memuru	Mehmet Sadık Efendi
Kuşadası	Maarif Memuru	Bayazit Ferit Bey

73 Sadiye Tutsak, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, T.C. Kültür Bakanlığı yay.,1.baskı, Ankara, 2002, s.247.

74 *1923 Senesi İzmir Vilâyeti İstatistiki*, 1. Kitap, Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, İzmir yay., 1. baskı, İzmir, 2001, s.114.

75 *A.g.e.*, s.272.

76 *İzmir Vilâyeti Salnâmesi (1927-28)*, İzmir Vilâyeti İstatistik Müdüriyeti, Bilgi Matbaası, İzmir, 1929, s. 48, 61, 77, 88, 94, 110, 119, 134, 150, 160, 171, 180.

1926 tarihli teşkilat kanunu Millî Eğitim Müdürlüklerinin yanı sıra *"Maarif Eminliği"* adıyla bir birim daha kurulmasını öngörmüş, maarif teşkilatı mıntıkalara ayrılarak bir veya birkaç vilâyetten oluşan Maarif Eminlikleri kurulmuştu. Bu bağlamda *"İzmir Mıntıkası"* İzmir, Aydın, Saruhan (Manisa), Menteşe (Muğla), Denizli ve Balıkesir vilâyetlerini kapsayacak şekilde bir mıntıka olarak belirlenmişti. Maarif Eminleri ilk mektep çalışanları ile müfettişlerini, eminlik maiyetindeki kalem heyetini, maarif mıntıkasındaki vilâyetlerin maarif kalemi başkâtip ve kâtiplerini atama, vekâlet emrine alma ve cezalandırma yetkisine sahipti. Ayrıca vilâyet bütçelerindeki maarif tahsisatı hakkında meclisi umumilere teklif sunmak ve orta öğretim kurumlarını denetlemek de görevleri arasındaydı.[77] İzmir Mıntıkasına atanan ilk Maarif Emini Fuat Bey 1926-1931 yılları arasında görev yaptı. Onun yerine 1931 yılında atanan Nihat Bey ise son Maarif Emini oldu.[78] Çünkü Maarif Eminlikleri, Bakanlığı ikinci derecedeki işlerden kurtarmış olmakla beraber il yönetimlerinde yetki çatışmaları doğurduğundan 1931 yılında lağvedildi.[79] İzmir'deki eğitim işlerinin bağlı olduğu Maarif Müdürlüğü ve Maarif Müfettişliği ise o yıllarda müstakil bir binada değil pek çok resmî daire gibi Konak Meydanı'ndaki Valilik binasında hizmet veriyordu.[80]

Maarif Eminliği'nin kurulmasından önce belli bir programa dayanmayan teftişler verimli olmuyordu. Eminliğin kurulmasından sonra ise teftişler özel bir talimatname doğrultusunda yapılmaya başlandı. 1927'deki Mıntıka Maarif Meclisi kongresinden sonra müfettişlerin il merkezi ve kazalardaki görev dağılımı yapıldı. Teftiş konusunu daha düzenli hale getirmek amacıyla 1929 ders yılı başında yeni bir düzenleme daha yapıldı. İzmir vilâyeti on teftiş mıntıkasına ayrılarak her mıntıkaya bir müfettiş görevlendirildi.[81]

İstanbul'daki İlköğretim Müfettişliği görevinin ardından 1934 yılında İzmir'e İlköğretim Müfettişi olarak atanan Rauf İnan, İzmir'deki eğitim camiasını adeta bir aile gibi bulmuştu. Anılarında o günlere ait izlenimlerine şöyle yer vermiştir:[82]

> *"Maarif müdürü ve yardımcısı, 11 müfettiş İstanbul'da gördüklerimden başka türlü idiler. Müfettişlerin hepsi İstanbul'daki genç arkadaşlar gibi tümünün aralarında yapmacıksız, içtenlikli ilişki egemendi. Başöğretmenler müdür olmamışlardı. Sonradan daha yakından, daha iyi tanımak olanakları buldum. Maarif Müdürlüğü, müfettişler, öğretmenler arasındaki ilişkiler de içtenlikli idi. İzmir okullarının hepsinde ilerilik, çalışma ve başarı görüşü ve isteği yaygın ve köklü olarak vardı.*
>
> *Bu özelliğin Maarif emini Fuat Bey'in 1927 ve 1930 yaz aylarında İzmir'de topladığı İzmir Maarif Eminliği Bölgesi İlk Tedrisat Müfettişleri Kongresi'nin etkisiyle olduğu anlaşılıyordu. Vali General Kâzım Dirik de sürekli olarak okul ve öğretmenle içtenlikle ilgileniyordu. İsviçre'de, Cenevre'de kurulan Uluslararası Eğitim Çalışmaevi (Bureau international d'éducation)dan iki değerli profesör Prof.Adolf Ferriére ile arkadaşları Prof.Bovet İzmir'e çağırılmış. İzmir'de konferanslar vermişler, okulları gezmişler, önerilerde bulunmuşlar. Bölge müfettişlerinden 4'ü Cenevre'ye gönderilmiş. Onlar da orada okulları incelemiş, kendilerine verilen konferanslarda bulunmuşlar. Kongre çalışma ve kararları küçük bir kitap olarak yayımlanmış.*
>
> *Cumhuriyetin 10.Yılı dolayısıyla bir tren vagonunda Anadolu'yu gezen serginin küçük bir örneği İzmir'de düzenlenmiş. Beyler sokağında bir okul müzesi kurulmuş. İstanbul okulculuğunun durgunluğuna karşı, İzmir'de atılımlar olmuş. Bu koşulları ve bu durumu nedeniyle İzmir'de görevlendirilmem benim için bir akyazı oldu. Sonradan bana verilen teftiş bölgesi özekte (merkezde) 2 köyü ile birlikte 10 ve Seferihisar ilçesinden oluşuyordu. İzmir okullarındaki ve müfettişi arkadaşlardaki atılımlı, içtenlikli hava herkeste çalışma isteğini besliyor, geliştiriyordu. Tümü bir eğitim ve öğretim aile birliği gibi idi. Maarif emini Fuat Bey'in düzenlediği Müfettişler Kongresi'nin bunu sağlamış ve vali General Kâzım Dirik'in yakın ilgisinin bunu sağlamakta olduğu anlaşılıyordu"*

77 *Cumhuriyetin 50.Yılında Millî Eğitimimiz*, s. 49-50.

78 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.247; Ayrıca bkz. *T.C. Devlet Yıllığı (1928-1929)*, s. 290-292.

79 *Cumhuriyetin 50.Yılında Millî Eğitimimiz*, s. 50-51.

80 *İzmir Rehberi*, İzmir ve Havalisi Asarıatika Muhipleri Cemiyeti Neşriyatından, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1934, s. 116.

81 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.261-263.

82 M. Rauf İnan, *a.g.e.*, s. 151-152.

Vilâyetin 1924-37 yılları arasındaki bütçesi incelendiğinde 1928 yılından itibaren *"Maarif"* payının birinci sırayı aldığı, 1937 yılında kadar da istisnasız şekilde böyle sürdüğü görülmektedir.[83]

İzmir Özel İdare Bütçesinde Eğitim Giderleri (1924-1937)[84]		
Yıl	**Lira**	**İl Özel İdaresi Bütçesi İçerisindeki Payı**
1924	233.854	% 19,7
1925	305.908	% 21, 6
1926	594.847	% 25
1927	518.046	% 21, 1
1928	959.560	% 39
1929	1.054.013	% 40, 1
1930	849.800	% 40
1931	955.007	% 45
1932	854.363	% 42, 6
1933	820.906	%43, 5
1934	720.144	%43, 8
1935	757.026	%46, 8
1936	768.197	%31, 7
1937	798.402	%36, 2

Mart 1924'te İzmir Maarif Müdürlüğü görevine başlayan Ahmet Naili Bey, Manisa Maarif Müdürlüğü'ne atandığı 21 Kasım 1934'e kadar bu görevi sürdürdü.[85] Naili Bey on yılı aşan görev süresi boyunca Vali Kâzım Dirik Paşa ile uyumlu bir çalışma içerisinde İzmir'de Tevhid-i Tedrisat Kanunu ve harf inkılâbı gibi önemli eğitim reformlarını hayata geçiren, vilâyetin eğitim açısından ayağa kalkmasını sağlayan, pek çok okulun yapımına ve açılmasına öncülük eden isim oldu. Onun yerine atanan Hikmet (Türk) Bey bir yıl geçmeden Maarif Vekâleti Kültür Kurulu üyeliğine atanınca Ali Rıza Özkut 8 Ağustos 1935'te İzmir Kültür Direktörlüğü görevine başladı.[86] Yardımcılığına da İzmir İlköğretim Müfettişlerinden M. Rauf İnan getirildi.[87]

1938-1939 ders yılında şehir ve kaza merkezlerinde bulunan toplam 71 okulun 69'u en az bir kez idarî ve eğitim-öğretim teftişinden geçmişti. 306 okulun bulunduğu köylerde ise durum daha gevşekti. 110 köy okulu idarî ve eğitim-öğretim açısından hiç teftiş görmemişti. Öte yandan idari teftişle kıyaslanınca sağlık teftişinden geçirilen köy okullarının oranı şehirlere göre daha yüksekti. 195 köy okulu sağlık teftişinden geçirilirken şehir ve kaza merkezlerinde sadece 37 okul sağlık teftişinden geçirilmişti.[88]

1939 yılında Kültür Bakanlığı adı yeniden Maarif Vekâleti'ne dönüştürülünce, taşra teşkilatındaki il müdürlüklerinin adı da yeniden Maarif Müdürlüğü'ne dönüştürüldü.[89]1945 yılında İzmir Millî Eğitim Müdürü Reşat Tardu, Müdür Muavini Şerif Erdem idi[90]. Aynı yıl Hadi Akyol, Vahit Özgüven ve Sabri Koçak da İzmir İlköğretim Müfettişliği görevini yürütüyordu.[91]

83 *İzmir Cumhuriyetin 15inci Yılında*, Nefaset Matbaası, İzmir, 1938, s. 80.
84 *A.g.e.*, s. 80.
85 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 249, 267.
86 *A.g.e.*, s. 267-268.
87 M. Rauf İnan, *a.g.e.*, s. 164.
88 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü yay., Ankara, 1942, s. 32-35.
89 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*,, s.270.
90 *Devlet Yıllığı-1945*, Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü yay., 1946, s. 297.
91 *A.g.e.*, s. 299.

Fotoğraf 13. Vali Kâzım Paşa, İzmir Sanatlar Mektebi Öğrencileriyle (1930)[92]

92 APİKAM

4. Vali Kâzım Dirik Döneminde İzmir'de Eğitim

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İzmir'deki eğitimin genel manzarası içerisinde Vali Kâzım Dirik'in olağanüstü bir yere sahip olduğu şüphesizdir. 1926-1935 yıllarında İzmir Valisi olarak görev yapan Kâzım Dirik vilâyetin ekonomi, bayındırlık, kültür vb. konularında son derece önemli çalışmalar yürütmüş ancak asıl damga vurduğu konular mektep ve yol yapımı olmuştur.[93] Torunu K. Doğan Dirik'e göre Kâzım Dirik'in, Millî Mücadele Dönemi'ndeki Erzurum Müstahkem Mevki Komutanlığı görevi sırasında birlikte görev yaptığı 15.Kolordu Kumandanı Kâzım Karabekir Paşa'nın sosyal ve kültürel çalışmalarından[94] etkilenmiş olması muhtemeldir.[95]

Mart 1926'da İzmir'e atanan Kâzım Paşa şehirdeki ilk ziyaretini 4 Nisan günü Millî Eğitim Müdürü Naili Bey ve Sağlık Müdürü Lütfi (Kırdar) Bey eşliğinde Karşıyaka'daki kız okulu ve bitişiğindeki öksüz yurdu ile Erkek Lisesi'ne yapmıştır. Onun eğitime verdiği önemin göstergesi olan bu ziyaretler bütün görev süresi boyunca devam etmiş gerek merkezde gerekse de kırsalda yapılacak pek çok okul binasının habercisi olmuştur.[96]

Kurtuluşun ardından geçen üç yıllık süre içerisinde İzmir'deki eğitim çalışmaları mevcut imkânlarla yürütülmüştü. Ancak 11 Ocak 1927 tarihinde İzmir Vilâyet Meclisi'nde kabul edilen beş yıllık maarif programından sonra, okul yapımı bir program çerçevesinde ilerlemeye başlamış ve adeta bir kampanyaya dönüşmüştür. Bu çalışmalarda, Kâzım Paşa'nın büyük katkısı vardır.[97]

Kâzım Paşa'nın bu okulların yapılmasındaki en büyük rolü köylüyü ikna ve onların katkılarını temin etmedeki başarısıdır.[98] Vali Paşa bir köyde okul yapılması konusunda emir verince köylünün başka işle meşgul olmasına asla razı olmuyordu. Muhtar parasızlıktan şikâyet etse salmayı tavsiye ediyor, salma bitse bankalardan borçlanma yollarını açıyordu. Kaymakamı, jandarmayı sıkıştırıyor sonunda mektebi yaptırıyordu. Bütün bu zorluklara rağmen yapılan mekteplere öğretmen atamasını Vilâyet Umumi Meclisi'ne sunuyor ve öğretmen atanması için elinden gelen her şeyi yapıyordu.[99] Ayrıca yatırım ve hizmetlerin büyük bir kısmı Valilik kanalıyla ve Özel İdare bütçesinden karşılandığı için Kâzım Paşa'nın 1935'te ayrılmasına kadar eğitime tahsis edilen pay hep yüksek olmuştur.[100] Kâzım Paşa'nın liderliğinde İzmir'de devlet-vatandaş işbirliğiyle girişilen olağanüstü çalışmalarla şu sonuçlara ulaşılmıştır:[101]

> *"... hem vilâyet genelinde hem de İzmir belediye sınırları içerisinde okul, öğrenci ve öğretmen sayılarında büyük bir artış kaydedilmiştir. 1923-24 yılında vilâyet genelinde 190 ilkokulda 330 öğretmen tarafından eğitilen 15.148 öğrenci bulunurken, 1934 yılında bu sayılar; 466 ilkokul, 900 öğretmen ve 40,000'e yakın öğrenci sayısına ulaşmıştır. İzmir'de ise, belediye sınırları dışında bulunan Buca ve Bornova'daki 5 ilkokul hariç, sayı 28 olmuştu. 1933 yılında Cumhuriyet'in onuncu yıl dönümü kutlamaları için hummalı bir çalışma sonunda Vilâyet genelinde 250 okul açılması ise, bu sürecin belirtilmesi gereken sonuçlarındandır."*

93 "Mektep ve Yol", *Yeni Asır*, 18 Ağustos 1941, s.2.

94 Kâzım Karabekir'in eğitim çalışmaları hakkında bkz. Nuri Köstüklü, *Kazım Karabekir ve Eğitim*, Çizgi Kitabevi yay., 7. baskı., Konya, 2016.

95 K. Doğan Dirik, *Atatürk'ün İzinde Vali Paşa Kâzım Dirik*, Gürer yay., 1. baskı, İstanbul, 2008, s. 84-87, 295.

96 Serap Tabak, "İzmir Valisi Kazım Dirik (1926-1935)", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir*, Yayına Hazırlayan: Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2015, s.450.

97 Erkan Serçe, Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, *Küllerinden Doğan Şehir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2003, s. 252.

98 *A.g.m.*, s.450.

99 Refik İnce, "İzmir vilâyeti Türkiyenin en çok mektebine onun sayesinde kavuştu", *Yeni Asır*, 18 Ağustos 1941, s.2.

100 Erkan Serçe, Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, *a.g.e.*, s. 252.

101 *A.g.e.*, s. 252.

Asım İsmet Kültür 1958 yılında kaleme aldığı bir yazısında Kâzım Paşa'nın valiliği dönemindeki eğitim çalışmaları hakkında şu bilgileri vermiştir:[102]

> *"İzmir'in kurtuluşundan sonra ilköğretim sahasında büyük bir uyanış ve kendi kendini aşmak temayülü doğdu. O devirde kurulan eminliklerden en faal, en yapıcı ve verimlisi İzmir Maarif Eminliği idi. Bu zamanda büyük bir talih eseri olarak Kazım Dirik İzmir Valisi olarak bulunuyordu. Kazım Dirik zamanında iki yüz elli ilkokulun yapılması ümidin üstünde bir şeydi. Böyle bir hamleyi ancak o yapabilirdi. İzmir'in ilköğretim sahasında başlayan bu hamle o kadar alaka çekici idi ki o devirde İsviçre'de toplanan milletlerarası terbiye kongrelerinde bile bahis konusu olmuştu. Bunun neticesi olarak dünya çapında terbiye âlimlerinden ikisi durumu mahallinde görmek üzere İzmir'e gelmişlerdi. Burada konferanslar vermişler, memleketlerine dönüşte Türkiye lehinde neşriyat yapmışlardı."*

Vali Kâzım Paşa, *"Yörük"* adını verdiği makam otomobiliyle sık sık köyleri ziyaret eder ve bu gezilerinde Halkevi'nin köylücülük kolu ona eşlik ederdi.[103] Köylülere son derece önem veren Paşa sık sık köylülerin sofrasına da konuk oluyordu. Her yemekte ikram edilen ayranı severek içtiği için kendisine *"Ayrancı Paşa"* lakabı takılmıştı. Gittiği yerlerde sadece köylülerin sorunlarıyla ilgilenmekle kalmıyor aynı zamanda onları imeceye teşvik ediyordu. Ancak Kâzım Paşa'nın mektep ve yol yaptırma konusundaki teşvik ve zorlamaları bazen şikâyet konusu da oluyordu. O da köylünün fedakârlıklarının ve çekilen zahmetlerin farkındaydı. Ancak ülkenin kurtuluşunun eğitim sayesinde gerçekleşeceğine inanıyor, yapılan çalışmaları köylüye eziyete çevirmeden, onları samimiyetle ikna ederek yürütmek gerektiğini savunuyordu. Kâzım Paşa'ya göre o gün çekilen zorlukları inşa edilecek mektepler unutturacaktı.[104]

Kâzım Paşa karar sürecine köylüleri de katıyor, alınan kararları ve sonrasında yapılan çalışmaları bizzat takip ediyor, köylüleri imeceye ikna etmek için bazen kendine has *"tatlı-sert"* bir dil kullanıyordu. 1960'lı yıllarda İzmir Millî Eğitim Müdürü olarak görev yapan Hüseyin Atmaca, Kâzım Paşa'nın köylerde hâlâ hayırla yâd edildiğine bizzat şahit olmuş ve bir köylüden dinlediği anekdotu anılarında şöyle aktarmıştır:[105]

> *"Yaşlı bir köylüden dinlemiştim 1964 yılının 19 Martında [.] Kâzım Dirik, Aslan Köye gitmiş, yanında Millî eğitim ve bayındırlık müdürleri var. Köy kahvesinde köylülere 'Okul yapacağız imeceyle çalışır mısınız' diye sormuş. Köyde oylama yaptırmış, okul yapımına çoğunluk olumlu oy vermiş. Okul yeri seçilmiş, beraberinde getirdiği teknisyen temel kazıklarını çakmış. Vali bir süre sonra temel atmak için köye tekrar geldiğinde temel kazılmadığı gibi taş, kum gibi inşaat malzemesi de getirilmemiş, hatta çakılan kazıkların da sökülmüş olduğunu görmüş. Kahvede toplanan köylülerden 'Neden verdiğiniz sözü tutmadınız' sorusuna yanıt alamamış. 'Köyünüzün adı aslan ama siz bu ada uygun davranmadınız, aslan kararından dönmez, aslana layık değilsiniz, köyünüzün adını fare köy olarak değiştireceğim' demiş. Bu sözler üzerine halk bir aylık süre istemiş ve vali bir ay sonra köye geldiğinde okulun temelini atmış. Köylerde Kâzım Dirik'in çok hikâyesini dinledim, aradan yıllar geçse de hizmet edenlerin unutulmadığını hayırla yâd edildiğini gördüm. 'Yap hizmeti, Halit bilmezse Halik bilir.' "*

Vali Paşa sık sık öğretmenlerle bir arada olmaya da özen gösteriyordu. Bu amaçla toplantılar, konferanslar ve geziler düzenletiyordu. İzmirli öğretmenlerin düzenli olarak her ayın ilk tatil gününde kazalara yaptıkları gezilerin çoğuna da katılıyordu.[106] Vilâyet çapında çıktığı ve bazen günler süren gezilerine öğretmenleri, Maarif Müdürü ve yardımcılarını, müfettişleri dâhil ettiği de oluyordu.[107]

102 Asım Kültür, "İzmir Maarifi", *Yeni Asır*, 18 Eylül 1958'den akt. Fuat Uçar, *a.g.e.*, s. 51.

103 Rahmi Balaban, "Merhum Dirike ait bir hatıra", *Yeni Asır*, 18 Ağustos 1941, s.2; Suat Sayar, " Pek doğru, 'Bu yörükün çıkmadığı yokuş, girmediği dere kalmamıştı'", *Yeni Asır*, 18 Ağustos 1941, s. 2.

104 Serap Tabak, *a.g.m.*, s.450, 455, 470-471.

105 Hüseyin Atmaca, *Bir Köy Çocuğunun Serüveni-Köy Enstitüsünden Parlamentoya*, Abis yay., Ankara, 2009, s. 322.

106 *A.g.m.*, s.450, 455, 470.

107 Örnek olarak bkz. *Anadolu*, 7, 11 Haziran 1934; M. Rauf İnan, *a.g.e.*, s. 155; Serap Tabak, *a.g.m.*, s.471-472.

Kâzım Paşa görevi devraldığı sırada İzmir'de toplam 190 okul bulunuyordu. Çoğu bakım ve onarıma muhtaç eski binaydı.[108] Görevi sırasında yaptırdığı okul sayısı bazı kaynaklarda *"300'den fazla"* olarak ifade edilirken bunu daha net olarak *"436"* olarak veren kaynaklar da mevcuttur.[109] Sayılardaki bu çelişkinin başlıca sebebi Kâzım Paşa döneminde yapımına başlanan okul binalarından bazılarının onun görev süresinde hatta sonraki yıllarda da tamamlanamamış olmasıdır. Öyle ki 1960'lı yılların ortalarında bile İzmir çapında elli kadar yarım kalmış bu tip okul inşaatı mevcuttu. Aynı yıllarda yüzden fazla köyde ise Kâzım Dirik zamanında yapılmış okul binası hâlâ ayaktaydı.[110]

Kâzım Dirik'in görev yıllarıyla örtüşen bir başka önemli gelişme İzmir'deki yabancı okulların yavaş yavaş kenti terk etmeye başlamalarıdır. Bir yandan Levanten nüfusun İzmir'den göç ettiği bu yıllarda Maarif Vekâleti de yabancı misyoner okullarına denetimi artırmış, Lozan Antlaşması ile kapitülasyonların kaldırılması sayesinde bu okulların başına buyruk davranmasının önü kesilmişti. Zorunlu Türkçe derslerinin uygulanması yakından izleniyordu. Türkiye Cumhuriyeti, egemenliğin gereği olarak, yıkıcı özelliği olan Hristiyanlık propagandasına izin vermiyor, misyonerlik çalışmalarını engelliyordu. Ayrıca bu okulların Dünya Ekonomik Krizinin etkisiyle dış yardımları da azalmıştı. Aynı süreçte Atatürk, Kızılçullu Amerikan Koleji ile ilgili sorun ve şikâyetlerin çözümlenmesi işiyle ilgilenmek üzere Vali Kâzım Dirik'i görevlendirmiş, Vali Paşa da okulun kapanması öncesinde Amerikalılar ile ilişkileri zedelemeden diplomatik yollarla çözüm arayışına girmişti. Sonuçta Türkiye genelinde bir çok Amerikan okulu kapanırken Kızılçullu'daki (Şirinyer) Amerikan Koleji de 1934 yılında kapandı. Fransız okullarından ilk kapanan ise Bornova'daki Dame de Sion Fransız Lisesi oldu. Onu sırasıyla Karşıyaka-Alaybey'deki Soeurlar Fransız İlkokulu, Saint Policarp Fransız Erkek İlkokulu izledi. Son olarak da Karşıyaka'daki Dame de Sions Kız Ortaokulu eğitimini durdurdu.[111]

1934 Yılında İzmir'deki Özel Türk, Azınlık ve Yabancı Okulları[112]	
1.	Darül'irfan Mektebi[113]
2.	Ravzai İrfan Mektebi
3.	Karataş Mektebi
4.	Keçeciler Musevi Kız Mektebi
5.	Keçeciler Musevi Erkek Mektebi
6.	Musevi Yetim Mektebi
7.	Kızılçullu Amerikan Erkek Mektebi
8.	Göztepe Amerikan Kız Mektebi
9.	Alsancak Fransız Erkek Mektebi
10.	Gündoğdu Fransız Kız Mektebi
11.	Bornova Fransız Kız Mektebi
12.	Buca Fransız Kız Mektebi
13.	Kançeşme Yetim Mektebi
14.	Damdösiyon Fransız Kız Mektebi
15.	Alaybey Kız Fransız Mektebi
16.	Karşıyaka Senpolikarp Mektebi
17.	Alsancak İtalyan Erkek Mektebi
18.	Alsancak İtalyan Kız Mektebi
19.	Kordon İtalyan Kız Mektebi
20.	Göztepe İtalyan Kız Mektebi
21.	Bayraklı İtalyan Kız Mektebi

Vali Kâzım Dirik'in 1935'in Mayıs ayında kaymakamlık ve köylere gönderdiği bir yazı, onun eğitim konusundaki hassasiyeti ile çalışma arkadaşlarını motive etme ve titiz çalışma tarzını göstermesi açısından önemli ipuçları vermektedir. Kâzım Paşa imzalı yazıda şöyle deniliyordu:

> *"1-Devrim köylüsü çocuklarının Atatürk rejiminde ışıksız kalmaması için on yıldan beri büyük bir hızla çalıştık. Birçok köylerimizde köylü kalkınması ve imece hızı ile okullar yaptırdık ve hepsinden verimli sonuçlar aldık.*
>
> *2-Bunlar arasında okulunu yapamıyan evi, nüfusu, kazancı az olan küçük köylerin çocukları ile Yürük çocuklarının da ışıksız bırakılmaması için bunların yatılı okullarda toplanmasını dü-*

108 *A.g.m.*, s.468.

109 Rahmi Balaban, "Merhum Dirike ait bir hatıra", *Yeni Asır*, 18 Ağustos 1941, s.2; Serap Tabak, *a.g.m.*, s.468.

110 Hüseyin Atmaca, *a.g.e.*, s.322.

111 Mehmet Emin Elmacı, *Bir Semt Bir Bina: Nato Binası-Amerikan Koleji'nden Kızılçullu Köy Enstitüsüne*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 1. baskı, İzmir, 2013, s. 227-228, 230, 233-234; Turan Muşkara, *İzmir ve Karşıyaka Anıları*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Mehmetefendioğlu, Tükelmat A.Ş., İzmir, 1998, s. 30; Melih Tınal, "Kızılçullu Köy Enstitüsü: Kuruluşundan İlk Mezunlarına", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Güz 2008, Sayı: 21, s. 185; *Yeni Asır*, 7 Eylül 1934, s. 2; *Anadolu*, 8 Mayıs 1935, s. 3.

112 *İzmir Rehberi*, s.171-172.

113 Darül'irfan Mektebi 1934 yılında bir yangın geçirmiş olmasına rağmen eğitimin aksamaması için gereken tedbirleri almış ve öğrenci kaydına başlamıştı. Ayrıca mektebin adı *"Yusuf Riza Mektebi"* olarak da değiştirilmişti: *Yeni Asır*, 7 Eylül 1934, s. 8.

şündük. Ve 934 yılında oniki yerde yatı evi açtık. 237 çocuğu barındırarak, okutmak, yazdırmak işini de başardık.

3-Halkın ilgisini uyandıran bu önemli ilk adım bir deneyişti. Verdiği iyi sonuçlar üzerine bütçelere yük olmıyan bu kurumlar idareci arkadaşlarımın başarıcı iş bölümü ve çalışma hızı ile bu yıl daha çok sayıda çocuğu okutacağız. Ve yatılı okulları bu yıl otuz ikiye çıkaracağız. Açılmasını uygun gördüğüm bu evlerin yerlerini ilişik çizelgende gösteriyorum. Bu yerleri azlaşarak kendim seçtim. İlçebayların daha uygun önerilerile karşılaşırsam çizelgeyi değiştirebilirim.

4- Bu yıl yeni açacağımız köy yatıları için idareci arkadaşları[m] şimdiden yapı, kerevet, masa, örtü, tabak, çatal, sabun, diş fırçası, tarak ve benzerleri için alınması gereken hazırlıklar yapmalı ve bu işlerin ne vakıt arkası alınabilceği temmuz 15e kadar bir raporla ilbaylığa bildirilmelidir.

5-Köy bütçesinin gider faslının üçüncü bölümünün birinci maddesine koyduğumuz ürün ve paralarla un, bulgur, pekmez, bal ve benzerleri de hazırlanarak sonucu ağustos ayı ortasında bildirilmelidir.

6-Yatılara alınacak çocukların sayısı ve hangi göylerden alınacaklarını gösteren ilişik örneğe uygun bir çizelge de 15 temmuza kadar raporla birlikte ilbaylığa gönderilmelidir.

7-Geçen yıl hiç girilmeden başaran arkadaşlarımı burada sevgi ve saygı ile anarım.

İzmir Valisi

K.DİRİK"[114]

Kâzım Dirik'in İzmir valiliğinin son yıllarında sadece eğitim açısından değil aynı zamanda çocuk sağlığı açısından da dikkat çekici bir uygulamaya imza atılmıştı. İlk olarak 1934 yılının yaz aylarında yedi ilçede çocuk kampları düzenlenmiş, alınan olumlu sonuçlara bağlı olarak uygulama 1935 yılında da tekrar edilmişti. 15 Haziran 1935'te başlayacak kamplar öncesinde Vali Kâzım Dirik imzasıyla kaymakamlık ve köylere gönderilen genelgede kampların iki bölümde ve altışar haftalık olarak düzenleneceği, toplamda 825 çocuğun bakılacağı bildiriliyordu. Bu kamplara da sıtma, grip, boğmaca, kızamık vb. hastalıklar yüzünden zayıf düşen ve hekim raporuyla belirlenen köy çocukları alınacak, çocuklar hekim ve öğretmenler gözetiminde altışar hafta kampta kalacaktı. Göğüs hastalıkları ve vereme yakalanmış çocukların kabul edilemeyeceği bu kamplarda karın şişkinliği ve kansızlığı olan çocuklar öncelikliydi. Kültür Müdürlüğü (İl Millî Eğitim Müdürlüğü) tarafından kamplara görevlendirilecek öğretmenler de bakıma ve sağlık açısından dinlenmeye ihtiyaç duyanlar arasından seçilecekti. Kamplarda yeme, içme, eğlenme, okuma, uyku, oyun, söyleşi, duş, banyo vb. gündelik etkinlikler için bir program hazırlanmıştı. Deniz kıyısında veya yaylalarda düzenlenecek bu kamplarda çocukların yüzmesi, yıkanması, kıyafetleri, diş temizliği için gereken tedbirler alınacaktı. Herkesin sabunu, diş fırçası, el-yüz peçeteleri, tarak ve fırçası, çatalı, bıçağı, kaşığı, yatak örtüsü, yastığı, yedek çamaşırı vb. olacaktı. Bunlar köylerden getirilecekti. Muhtaç durumda olanların ihtiyaçları köylüler tarafından karşılanacaktı. Kamplarda temizliğe ve çocukların uykusuna özel önem gösterilecek, programa uyulacak, sportif etkinlikler çocukları yormayacak şekilde organize edilecekti. Kuzey rüzgârlarına kapalı, yüksek, havası ve suyu iyi, çamlık alanlarda kurulacak olan kır kamplarının elverişli bina ve okullarda kurulması salık verilmişti. Kampların yakınında bataklık olmamasına dikkat edilecekti. Deniz kamplarının ise sert rüzgârlara açık olmaması gerekiyordu. Öğretmenlerin yanında, doktorların uygun göreceği birer ilk yardım ilaç sandığı bulundurulacaktı. Yemekler için kalori hesabı yapılacak, çocuklar 15 günde bir tartılacak, ağırlık ölçüm raporları Sağlık ve Sosyal Yardım Müdürlüğü tarafından günü gününe takip edilerek Valiliğe bilgi verilecekti. Kampa katılacak çocukların gıda ve giyim masrafları köy bütçelerinden karşılanacak, istekliler çocukların yiyeceği sebze, meyve, baklagil, kavurma, yağ, pekmez vb. ürünleri ayni olarak temin edebilecekti. Yemek için genel bir program hazırlanmıştı. Ancak doktorlar kaloriyi göz önünde bulundurarak her hafta yemek çizelgesi yapacak ve kaymakamlığa sunacaktı. Bir önceki yılda olduğu gibi her akşam kaymakamlar kamplardan telefonla rapor alacak, hafta sonunda bu raporları Valiliğe bildirecekti. Kamplar kaymakamların başkanlığında doktorlar, öğretmenler, köy muhtarları ve parti temsilcisinden oluşan komisyonlar eliyle işletilecekti. Genelgenin sonunda Vali Kâzım Dirik, bu konuda tüm çalışma arkadaşlarına güveni olduğunu belirtiyor ve ikinci yılda da 825 köylü çocuğunu kurtarmak gibi kutsal bir görevin manevi doyumunu birlikte yaşayacaklarının altını çiziyordu.[115]

114 "Yatı evleri", *Yeni Asır*, 29 Mayıs 1935, s.2.

115 "Çocuk Yurdları 15 Haziranda açılacaktır", *Yeni Asır*, 29 Mayıs 1935, s. 2.

Fotoğraf 14. Vali Kâzım Paşa, Karşıyaka Fevzipaşa İlk Mektebi Öğrencileriyle (1930'lu Yıllar)[116]

İlköğretim Müfettişliği sırasında Kâzım Dirik'le birlikte mesai yapmış olan Rauf İnan anılarında onun eğitime ve öğretmene verdiği değeri sık sık vurgulamıştır. İnan'a göre Dirik *"İzmir'deki millî eğitim ailesinin akyazısı"* idi. Okullarla öyle ilgiliydi ki ders yılının sonunda okul sergilerinin çoğunu gezer, görüşlerini söyler, eğitimcileri över ve onurlandırırdı. Öğretmenlerle düzenlediği geziler görülmeye değerdi. Öğretmenlerle birlikteyken hep neşeli ve alçakgönüllüydü. İzmir'de egemen olan uyumda onun bu ilgisinin etkisi vardı. Öğretmenlerin onu içten sevmeleri ve unutmamaları da bundan kaynaklanıyordu.[117]

İzmir'de görev yaptığı yıllar boyunca eğitime damgasını vuran Kâzım Dirik'in ölümü sonrasında yayımlanan yazılarda onun eğitime verdiği önem ile bu alandaki çalışmaları ön plandaydı. Yeni Asır gazetesinde bu konuda şunlar söyleniyordu:

> *"Vilâyetimizde Generalin büyük hizmetlerinden birisi bilhassa mekteplerin çoğaltılmasında tecelli eder. Gerek İzmir şehrinde ve gerek köylerde mekteplerin hali acınacak bir halde iken bunların sayısını da, şeklini de hayret değer bir himmetle yükseltmiştir. Bugün vilâyetin muhtelif yerler[in] de onun meydana getirdiği mektep sayısının üç yüzü aştığını söylemek, bu bapta bir fikir vermeğe kâfidir. Türkiyemizde hiçbir vilâyette bu kadar feyizli kültür eserleri meydana getirilmemiştir. Denizden İzmire gelirken, uzak mesafelerden şehrin siması görülür görülmez ilk nazara çarpan binalar, İzmirin şurasında burasında yaptırdığı ilk mektep binalarıdır"*[118]

Eğitime son derece önem veren ve görevi süresince pek çok okulun yapımında imzası bulunan Vali Kâzım Dirik, İzmir'e gömülmeyi vasiyet edecek kadar İzmir'i seviyordu. İzmirliler de onun hizmetlerine vefa göstermek ve adını yaşatmak üzere Bayındır, Güzelbahçe, Karşıyaka, Kemalpaşa-Bağyurdu, Konak, Ödemiş-Birgi ve Torbalı'da yapılmış olan bazı okullara onun adını vermiştir. Bu okullar hâlen değişik kademelerde eğitim-öğretime devam etmektedir.[119]

---

116 Fevzipaşa Ortaokulu Arşivi

117 M. Rauf İnan, *a.g.e.*, s. 156.

118 Suat Sayar, "Pek doğru, Bu yörükün çıkmadığı yokuş, girmediği dere kalmamıştı'", *Yeni Asır*, 18 Ağustos 1941, s. 2.

119 Bkz. K. Doğan Dirik, *a.g.e.*, s. 482-492; Serap Tabak, *a.g.m.*, s. 469.

5. Millet Mektepleri

Vali Kâzım Paşa'nın İzmir'deki görev süresi içerisinde ülke çapında gerçekleşen en önemli eğitim hamlelerinden biri harf inkılabıdır. Bu inkılabın bir parçası olan millet mektepleri ile topyekûn bir eğitim seferberliği başlamış, şehir merkezinden köylere kadar binlerce kişi bu kurslarda yeni harflerle okuma-yazma öğrenmiştir.

Tanzimat Dönemi'nde devlet adamlarının, aydınların ve eğitimcilerin gündemine gelen alfabe tartışmaları, Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde azalmış olsa da tamamen sona ermemiş, II. Meşrutiyet Dönemi'nde ise yeniden hararetlenmiştir. Bu süreçte alfabede ıslahat yapılmasını savunanlar olduğu gibi karşı çıkanlar da olmuş, bazı kişiler ise daha kökten değişiklik önererek Latin alfabesinin benimsenmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Bu tartışmalar sürerken II. Meşrutiyet Dönemi'nin güçlü devlet adamı Harbiye Nazırı Enver Paşa otoritesini kullanarak yazı konusunda ıslahata gitmiştir. *"Hattı cedit"*, *"Ordu elifbası"*, *"Enver yazısı"* olarak adlandırılan bu düzenlemede Osmanlıca harfler ayrık yazılıyor ve aralarına sesli harfler konuluyordu. Orduda uygulamaya konulan bu ıslahat kök salamamış ve bir süre sonra tavsamıştı.[120] Ama bu girişim alfabe tartışmalarını sona erdirmemiş, konu Millî Mücadele sonrasında yeniden ülke gündemine gelmişti.[121] II. Meşrutiyet Dönemi'ndeki alfabe tartışmalarını takip eden Mustafa Kemal Paşa ise daha 1919 yılı itibariyle Latin kökenli alfabenin kabul edilmesi kararındaydı.[122]

TBMM'de uluslararası rakamların kabul edilmesinin ardından 1928 Maarif Vekâleti'nin hazırladığı *"Elifba Raporu"*, Latin kökenli yeni Türk alfabesine geçiş yönünde önemli bir adım oldu. Gazi Mustafa Kemal Paşa 8 Ağustos 1928'de Gülhane Parkı'nda verdiği nutukla da harf inkılabı yapılacağını kamuoyuna duyurdu. Kasım ayındaki yasal düzenlemeye kadar da yeni harflerin öğrenilmesi ve öğretilmesi için Gazi Paşa'nın önderliğinde pek çok etkinlik düzenlendi. 3 Kasım 1928'de yürürlüğe giren yasayla yeni Türk alfabesi kabul ediliyor, kısa sürede hem devlet yazışmalarında hem de basım ve yayım işlerinde bu alfabenin kullanılması öngörülüyordu. Kanunun yürürlüğe girmesinden sonra Maarif Vekâleti 24 Kasım 1928 tarihli yönetmelikle yeni Türk harflerinin okunup yazılmasını yaygınlaştırabilmek ve büyük halk kitlelerini okur-yazar hale getirmek amacıyla millet mekteplerini kurdu.[123]

Daha Latin kökenli yeni Türk alfabesi resmî olarak kabul edilmeden İzmir'de bu konuda somut adımlar atılmaya başlanmıştı. İlk iş olarak Eylül ayı başında 60'a yakın öğretmene, hemen ardından da maarif müfettişlerine kurs açılmış, eğitimciler yeni yazı eğitimi verecek hale getirilmişti. Ardından okuma-yazma kurslarının başvuruları başlamıştı. İzmir basını yapılan çalışmaları destekliyor ve her fırsatta haber yapıyordu. Basına göre halkın bu konudaki ilgisi de oldukça yoğundu.[124] Harf inkılabının ardından 22 Aralık 1928'de toplanan Vilâyet Umumi Meclisi, İzmir çapında 400 derslik açmayı, 550 öğretmenin yanı sıra emekli memur ve ihtiyat subaylarından da eğitim verebilecek 150 kişiyi görevlendirmeyi kararlaştırmıştı. Ayrıca okulu ve öğretmeni olmayan yerler için de 50 *"gezici öğretmen"* gönderilecekti.[125]

Millet mekteplerinin faaliyete başlaması İzmir'de adeta bir bayram havasıyla gerçekleştirildi. Vilâyet protokolünün de katıldığı törenlerde marşlar çalınarak ellerde pankartlarla yürüyüşler ve fener alayları düzenlendi. Bayraklarla donatılan ve süslenen caddelerdeki törenlere dükkânını kapatarak katılan esnaflar da oldu. Bazı törenler ise sinema ve tiyatrolarda yapıldı. Nihayet millet mektepleri

120 Bilâl N. Şimşir, *Türk Yazı Devrimi*, Türk Tarih Kurumu yay., 2. baskı, Ankara, 2008, s. 20, 28-29, 43-54; Sadettin Buluç, "Osmanlılar Devrinde Alfabe Tartışmaları", *Harf Devrimi'nin 50.Yılı Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu yay., 2. baskı, Ankara, 1991, s. 45-48.

121 Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s. 83-85

122 Afet İnan, "Ellinci Yılında Türk Harf Devrimi (1928)", *Harf Devrimi'nin 50.Yılı Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu yay., 2. baskı, Ankara, 1991, s. 80.

123 Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s. 85-95.

124 Erkan Serçe, Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, *a.g.e.*, s. 253; Ayvaz Morkoç, "Türk Harf İnkılâbı ile Millet Mektepleri ve İzmir'deki Uygulamalar", *Turkish Studies*, 6/1 (Winter 2011), s.1550.

125 Serap Tabak, *a.g.m.*, s. 468.

tüm ülkede olduğu gibi İzmir'de de 1 Ocak 1929'da açıldı. İlk gün çoğunluğu okul binasında olmak üzere 50 kurs birden öğretime başladı.[126]

24 Kasım 1928 tarihli yönetmeliğe göre millet mektepleri çatısı altında açılacak kurslar A ve B olmak üzere iki türdü. 16-40 yaş arasındaki vatandaşlardan eski ya da yeni yazı bilmeyenler dört aylık A kurslarına devam edecekti. Eski yazıyı bilenler ise iki aylık B kurslarında yeni yazıyı öğrenecekti. Öğretmeni ve okulu olmayan köyler için köylünün boş olduğu mevsimlerde onlara eğitim verecek *"seyyar talim heyetleri"* oluşturulmuştu. 1929 yılında yönetmelikte yapılan düzenlemeyle millet mektepleri yalnızca yeni yazıyı öğreten değil aynı zamanda hayata dair genel bilgileri kazandıran kurslara dönüştürüldü. Buna göre artık A kurslarında yalnız okuma-yazma öğretilirken, B kurslarında bilgi kazandırmaya yönelik eğitim programı da uygulanıyordu. Kurslar kadınlar ve erkekler için ayrı olarak açılabildiği gibi karma olarak da açılabiliyordu. Cuma günü hariç her gün en az bir saat ders yapılacaktı. Ancak günde iki saati geçmemek üzere kurs günleri üçe kadar indirilebiliyordu. Kurslarda görev alan öğretmenlere ek ücret veriliyor, denetim giderleri vilâyet bütçesinden karşılanıyordu.[127]

Kursiyerlere alfabe ve okuma kitapları Maarif Vekâleti tarafından ücretsiz olarak veriliyordu. 1929 yılının şubat ayı itibariyle Millî Eğitim Müdürlüğü'ne 60.000 alfabe, 50.200 tane de okuma kitabı gönderilmişti. Halkın rağbetine bağlı olarak da yeni kurslar ve derslikler faaliyete geçiyordu.[128] İzmir basını harf inkılabını ve millet mekteplerini yoğun biçimde desteklese de tanık olduğu ya da vatandaşlardan gelen şikâyetleri dile getirmekten de çekinmiyor, millet mekteplerinin daha kaliteli hale gelmesi için yetkililerin dikkatini çekmeye çalışıyordu. Bu haber ve yorumlara göre bazı millet mekteplerinde aydınlanma lambaları yetersiz, camlar kırık ve ısınmak için lazım olan mangal kömürü yoktu. Bazılarında öğretmen yokluğu bahane edilerek ders yapılamıyordu. Bu arada başta Vali Kâzım Paşa ve Maarif Müdürü Naili Bey olmak üzere yetkililer kursları teftişe başlamış ve tespit edilen eksik ve aksaklıklar giderilmeye çalışılmıştı.[129]

Harf inkılabının hemen ardından başlayan millet mekteplerinde 1928-1929 döneminde 60.000 civarında kişi eğitim görmüş, bunların çoğunluğu yapılan sınav sonucunda başarılı olarak belge almıştı.[130] Ancak sonraki yıllarda bu sayı giderek azalmış 1929-1933 yıllarında A kurslarına 69.445'i erkek 5.486'sı kadın olmak üzere 74.931 kişi; B kurslarına ise 14.346'sı erkek, 611'i kadın olmak üzere 14.957 kişi katılmıştı.[131]

1930-32 yıllarında İzmir Vilâyetinde Millet Mektepleri[132]

Yıl	A Kursu		B Kursu		Kurstan Mezun Olanlar				
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın	Erkek		Kadın		Toplam
					A	B	A	B	
1930-1931	260	101	80	18	5533	1418	1139	352	8442
1931-1932	232	62	18	7	4677	285	805	27	57[94][133]

126 Ayvaz Morkoç, *a.g.m.*, s.1551.

127 Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s. 95-99.

128 Ayvaz Morkoç, *a.g.m.*, s.1551-1552.

129 *A.g.m.*, s.1552-1553.

130 *A.g.m.*, s.1553.

131 Erkan Serçe, Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, *a.g.e.*, s. 254.

132 *T.C. İzmir Vilâyeti 1930-1931 Senesi İstatistik Yıllığı*, İzmir Vilâyeti İstatistik Müdürlüğü Neşriyatından, İzmir, 1931, s. 78-79; *İstatistik Yıllığı (1931-1932)*, İzmir Vilâyeti İstatistik Müdürlüğü Neşriyatından, İzmir, 1933, s. 49.

133 Metnin orijinalinde 5781 yazmaktadır.

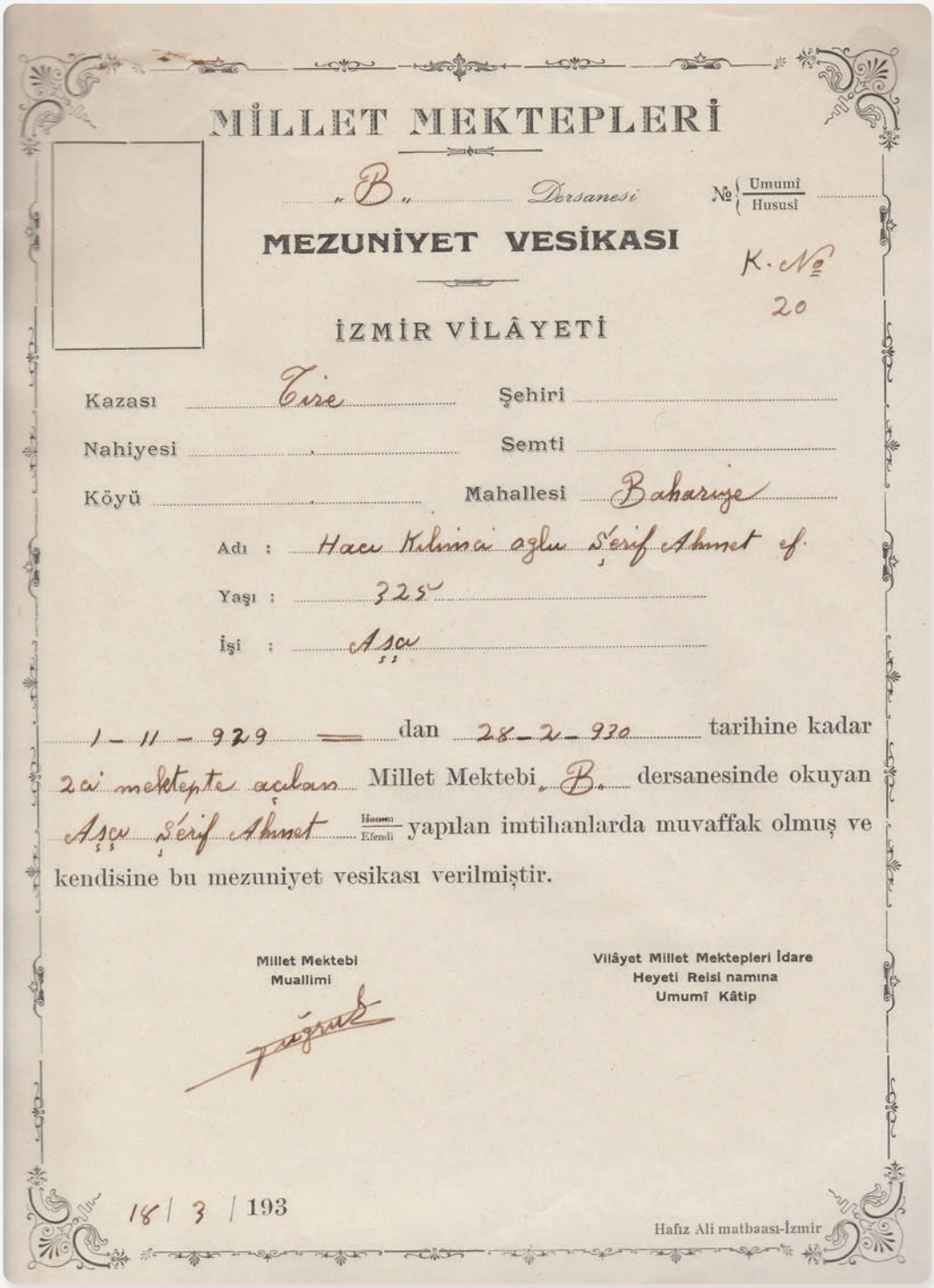

MİLLET MEKTEPLERİ

„B" Dersanesi № Umumî / Hususî

MEZUNİYET VESİKASI

K. № 20

İZMİR VİLÂYETİ

Kazası Tire Şehiri

Nahiyesi Semti

Köyü Mahallesi Baharuye

Adı : Hacı Kâtibzâde oğlu Şerif Ahmet ef.

Yaşı : 325

İşi : Aşçı

1 - 11 - 929 dan 28 - 2 - 930 tarihine kadar 2ci mektepte açılan Millet Mektebi „B" dersanesinde okuyan Aşçı Şerif Ahmet Hanım / Efendi yapılan imtihanlarda muvaffak olmuş ve kendisine bu mezuniyet vesikası verilmiştir.

Millet Mektebi Muallimi

Vilâyet Millet Mektepleri İdare Heyeti Reisi namına Umumî Kâtip

18 | 3 | 193

Hafız Ali matbaası-İzmir

Belge 1. 1930 Yılında Tire'deki Millet Mektebi "B" Kursunu Tamamlayan Aşçı Şerif Ahmet'e Ait Mezuniyet Vesikası[134]

134 İzmir Cumhuriyet Eğitim Müzesi Arşivi

6. Okul Öncesi Eğitim Kurumları

Osmanlı İmparatorluğu'nda modern okul öncesi eğitim kurumları, Batı'daki gelişmelere paralel olarak 19.yy'ın sonlarında görülmeye başlanmıştı. Bu kurumlar önce yabancılar ve azınlıklar tarafından, vakıflar veya bireysel girişimler yoluyla açılmıştı. Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde bu konuda resmî girişimler görülse de Müslümanlara ait okul öncesi eğitim kurumlarının açılmaya başlanması II. Meşrutiyet Dönemi'nde ivme kazandı. 1913 yılında çıkarılan Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkati'nde ibtidâi mekteplerin ilk basamağı *"ana mektebi"* olarak tanımlandı ve okul öncesi eğitiminin yasal çerçevesi çizildi. Bu kanunun kabulünden sonra da Ana Mektepleri Nizamnamesi yayımlandı. Resmi ana mekteplerinin açılması ise Maarif Nazırı Ahmet Şükrü Bey döneminde 1913 yılından itibaren gerçekleşti.[135]

İzmir'de 19.yy sonlarında bazı ecnebi ve gayrimüslim tebaa okullarında okul öncesi eğitim veriliyordu. Örneğin 1881 yılında Rumlara ait Omirio Kız Okulu'nun bünyesinde iki anaokulu vardı. Ermeniler ait Hripsime Kız Okulu'nun mezunları dernekleşerek bir anaokulu kurmuştu. Amerikan Kız Koleji de daha ilk yıllarından itibaren anaokulu kısmıyla hizmet vermeye başlamıştı.[136] Müslüman tebaanın okul öncesi eğitim hizmetine kısmen de olsa kavuşması özel mekteplerin açılmasına koşut olarak gerçekleşti. 1905 yılında Bedreka-ı İrfan Mektebi bünyesinde ibtidâi öncesi *"hazırlık"* kısmı bulunuyordu. Bu kısım *"çocuklar bahçesi"* adıyla eğitim veriyor, üç yaşından yedi yaşına kadar kız ve erkek çocukları kabul ediyordu. Aynı yıl Menba-ı Füyuzat, Dar'ül-irfan, Daü'ledeb ve Burhanü'l Maarif mekteplerinin de ibtidâi kısımlarından önce devam edilen *"ihtiyat"* sınıfları vardı.[137] II. Meşrutiyet yıllarında İzmir'de İttihat ve Terakki Mektebi, Şark Mektebi ve Menba-ı Füyuzat Mektebi bünyesinde anasınıfları bulunuyordu.[138]

Cumhuriyetin ilk yıllarında okul öncesi eğitimle ilgili çalışmalar 1925'e kadar devam devam etmiş sonrasında ise geri plana düşmüştür.[139] Bununla birlikte İzmir'de okul öncesi eğitim kurumlarının ağırlıklı olarak yabancı okullar ve özel Türk okulları bünyesinde devam ettiği anlaşılmaktadır.

1928 yılında Karşıyaka-Alaybey'de bulunan Soeurler Okulu'nun bir enfanfine (yuva) kısmı da vardı. Bu okulda Türk öğrenci oldukça azdı. Yemekhanesi, orgu ve piyanosu bulunan okulun yönetici ve öğretmenleri büyük çoğunlukla Katolik rahibelerdi. Eğitimin yanı sıra beslenme, müzik vb. etkinlikler de rahibeler tarafından yürütülüyordu. Disiplinli bir okul olmakla beraber; sevgi-saygı ve özgürlüğün de hissedildiği, şiddetten uzak bir ortam söz konusuydu.[140]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İzmir'deki nadir anaokullarından bir diğeri Alsancak'taki Fransız Hastanesi'nin[141] binalarından birinde hizmet veren beş yıllık Fransız İlkokulu'na bağlıydı. *"Çok disiplinli"* olan bu okulun *"Classe efantin"* olarak adlandırılan anasınıfında da Fransızca konuşan *"sör"*ler (*soeur*) gönüllü olarak eğitim veriyordu. Ana sınıfı olmasına rağmen öğrencilere Fransız alfabesi ile okuma öğretiliyordu. Şarkıların yanı sıra tempolu yürüyüşler de eğitimin bir parçasıydı. Öğrenciler öğleden sonraları sıraların üzerinde kollarına kapanıp uyumak, uyumasalar da bu şekilde beklemek zorundaydı. Rumca konuşan Levanten çocuklarla, Yahudi ve Türk çocuklar birlikte eğitim alıyor, ders aralarında birlikte bahçede oyunlar oynuyordu. Başarılar yılsonunda *"Takdirname"* adı verilen belgeler ve kitapla ödüllendiriliyordu.[142]

---

135 Musa Bardak, *Osmanlı'da Modern Okul Öncesi Eğitim (1908-1918)*, Alalma yay., 1. baskı, Ankara, 2019, s. 27, 29, 47, 79.

136 Halil Özeçoğlu, *Modernleşme Sürecinde İzmir'de Müslim ve Gayrimüslimlerin Eğitimine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım (1856-1908)*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Öğretmenliği Programı Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2009, s. 173, 206, 279.

137 Cevat Sami-Hüseyin Hüsnü, *İzmir 1905*, Sadeleştirerek Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2000, s. 131-133, 135.

138 Musa Bardak, *a.g.e.*, s.82-83.

139 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 215.

140 Turan Muşkara, *a.g.e.*, s. 30, 32.

141 Günümüzde Alsancak Nevvar Salih İşgören Devlet Hastanesi olarak hizmet vermekte olan bu hastane 1978 yılında Türkiye ile Fransa arasında imzalanan bir protokolle Türk Hükümetine devredilmiş ve Sağlık Bakanlığına tahsis edilmiştir: https://alsancakdh.saglik.gov.tr/TR-731515/tarihcemiz.html (Erişim Tarihi: 7 Kasım 2022).

142 Hakkı Bilgehan, *Öyküm*, Doğruluk Matbaası, İzmir, 1996, s.18.

1932 yılında Ödemiş'te Himaye-i Etfal tarafından işletilen bir Çocuk Yuvası-Ana Mektebi açılmıştı. Mektebin kurucusu Duralar oğlu Halil Bey, müdürü eski muallimlerden Hamit Bey'di. Muallime Mihriban Hanım Ankara Ana Muallim Mektebi mezunuydu. Mektebin 4.300 lira geliri ve aynı miktarda gideri vardı. Her talebe velisinden ayda 3 lira ücret alınıyordu. Ayrıca Vilâyet Meclisi kuruma yıllık 2.000 lira destek veriyordu. Mektebin ders araçları, ana mektepleri hususi talimatnamesine uygundu ve İstanbul'dan getirtilmişti. Ödemiş'in iyi bir mevkiindeki bu mektebin geniş bir bahçesi, bahçe içerisinde çocuk oyun alanı, ağaçları ve salıncakları vardı. Bol güneş alan okul sağlık şartlarına uygundu. Mektep binasının altı odası ve büyük bir koridoru vardı. 1934 yılı itibariyle 19'u kız, 31'i erkek olmak üzere 50 öğrencisi olan mektep son derece düzenliydi. Öğrenciler sabahleyin erkenden, okul idaresi tarafından tahsis edilmiş olan özel servis aracıyla mektebe geliyordu. Kahvaltının hazırlanmasında öğrenciler arasından seçilmiş olan öğrenciler de görev alıyordu. Kahvaltı, yemek odasında gramofon eşliğinde yapıldıktan sonra öğrenciler ellerini yıkayıp, dişlerini fırçalıyor ve elbiselerini temizliyordu. Ardından öğleye kadar okul bahçesinde öğretmen gözetiminde kum ve çiçeklerle oyunlar oynanıyordu. Öğle yemeği vakti gelince yeniden saçlar taranıyor ve el-yüz temizliği yapılıyordu. Bu arada nöbetçi öğrenciler masaları hazırlıyor, temizliklerini tamamlayan öğrenciler yemek önlüklerini takarak yerlerine oturuyordu. Öğle yemekleri de gramofondan gelen eğlenceli parçalar eşliğinde yeniliyordu. Yemekten sonra çocuklar uyku ve dinlenmeye çekiliyordu. Ardından çocuklar kova, kürek ve çapalarıyla kendi yetiştirdikleri çiçeklere bakım yapıyordu. Derslerin içeriğine göre öğrenciler muallim hanımın çaldığı piyanoyu dinliyor, öğrendikleri İsveç ve zeybek danslarını icra ediyorlardı. Akşamüzeri öğrenciler yine servisle evlerine ulaştırılıyordu.[143]

1936-1938 yılları arasında Karşıyaka'da bir anaokuluna devam etmiş olan Attila Karaosmanoğlu, anılarında kırmızı önlük giydiklerini ve sabahleyin yaşlı bir görevli (bevvap) tarafından evlerinden alındıklarını kaydetmiştir. Bevvap öğrencileri evlerinden alırken, sefertaslarını da sırtına dayadığı uzun bir sırığın üstündeki çivilere takarak sıralıyor ve okula götürüp öğretmene teslim ediyordu.[144]

1938-1939 ders yılında Türkiye'de hiç resmî okul öncesi eğitim kurumu yoktu. Toplam 55 kurumun 18'i Türk özel, 32'si azınlık, 5'i de yabancı okul statüsündeydi. Sadece altı vilâyette bulunan anaokulları sayısında İstanbul 42 anaokuluyla açık ara öndeydi. İkinci sırada ise İzmir geliyordu. İzmir'deki 8 okul öncesi eğitim kurumunun 5'i Türk özel, 2'si azınlık, 1'i de yabancı okul statüsündeydi. 10 öğretmenin görev yaptığı bu kurumlarda 290 öğrenci kayıtlıydı.[145]

Durumu	1938-39 Ders Yılı'nda İzmir'deki Okul Öncesi Eğitim Kurumları[146]								
	Kurumun Adı	Sınıf Mevcutları						Öğretmen Sayısı	Yıllık Bütçesi
		Filiz		Gonca		Gül			
		E	K	E	K	E	K		
Bağımsız	Ravzaî İrfan Anaokulu	25	17	24	12	-	-	2	1.261 TL
	Devrim Anaokulu	14	7	-	-	-	-	1	1.085 TL
	Karşıyaka (Anakucağı) Anaokulu	13	9	5	1	3	2	1	1.100 TL
İlkokul Bünyesinde	Yusuf Rıza İlk Ana Sınıfı	6	2	8	3	-	-	1	*
	Karşıyaka İlk Ana Sınıfı	14	12	-	-	-	-	1	
	Karataş Musevi İlk Ana Sınıfı	6	3	9	11	16	7	1	
	Keçeciler Musevi İlk Ana Sınıfı	4	2	7	5	7	8	1	
	Ayyıldız İtalyan İlk Ana Sınıfı	10	18	-	-	-	-	2	

143 "Ödemiş çocuk yuvası", *Akşam*, 11 Mayıs 1934, s. 6.

144 Attila Karaosmanoğlu, *İzmir Karşıyaka'dan Dünyaya*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 2.baskı, İstanbul, 2005, s. 22.

145 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. XVI-XX.

146 *A.g.e.*, s. 196-198.

**Orijinal kaynakta bu okulların bütçeleri bağlı bulundukları okulla birleşik olduğundan gösterilmediği belirtilmiştir.*

1938-39 Ders Yılı'nda İzmir'de üç tane bağımsız anaokulu bulunuyordu. Bunlardan Ravzaî İrfan ve Devrim anaokulları şehir merkezinde Karşıyaka (Anakucağı) Anaokulu da Karşıyaka'daydı. Bunlarda toplam dört kadın öğretmen görev yapıyordu.[147] 1938 yılında açılan Ege Erkek Lisesi'nin bir de anaokulu kısmı vardı. Eğitim ücretinin elli lira olduğu bu kısım ilkokul kısmıyla birlikte Karantina'da karakol civarındaki Mansurzade Konağı'ndaydı.[148]

1941 yılında üç özel ilkokulun bünyesinde anaokulu bulunuyordu. Bunlar Karşıyaka Okulu, Alsancak'taki Devrim Okulu ve Kestelli Caddesi'ndeki Yusuf Rıza Okulu idi. Namazgâh'taki Ravzai İrfan Okulu ise kentteki tek müstakil anaokuluydu.[149]

1950'li yılların başlarında İzmir'deki yedi anaokulundan sadece Karşıyaka Anaokulu bağımsızdı. Diğerleri ise ilkokulların bünyesinde eğitim veriyordu. 1950 yılında Özel Yusuf Rıza İlkokulu'nun anaokulu kısmında 6 kız, 20 erkek; Özel Devrim İlkokulu'nun anaokulu kısmında ise 13 kız, 19 erkek çocuk öğrenim görüyordu. Musevilere ait iki özel ilkokuldan Karataş İlkokulu'nun anaokulu kısmında 25 kız, 17 erkek; Yetimevi'nde ise 27 kız, 22 erkek çocuk bulunuyordu. 49 öğrencisi bulunan Musevi Yetimevi en kalabalık anaokuluna sahipti. Ayrıca Fransızların Gündoğdu, İtalyanların Alsancak ilkokularının anaokulu kısımlarında 19'ar kız, 11'er erkek öğrenci vardı.[150]

1953-1954 ders yılında Türkiye'deki 52 anaokulunun 36'sı azınlıklara ve yabancılara aitti. Özel Türk anaokullarının sayısı ise sadece 16'ydı. Ülke çapındaki sayılarıyla kıyaslandığında okul öncesi eğitimde azınlık okulları ile yabancı okulların açık ara önde olduğu anlaşılmaktadır. Bu konuda dikkat çeken bir diğer nokta, o yıllarda ülke çapındaki tüm anaokullarında öğrencilerin yaş grubu ya da sınıflarla değil, standart bir uygulamayla *"filiz"*, *"gonca"* ve *"gül"* şeklinde kademelendiriliyor olmasıdır.[151]

1953-1954 ders yılında İzmir'de hâlâ bir tane bağımsız özel Türk anaokulu vardı. Bu okulda 21 erkek, 18 kız çocuk öğrenim görüyordu.[152] İlkokula bağlı özel Türk anaokullarının sayısı ise 1953-1959 yıllarında bir ile üç arasında değişkenlik göstermiş, 1959-1960 ders yılında beşe yükselmişti.[153] 1958-1959 ders yılında ayrıca ortaokul bünyesinde bulunan ve kız-erkek 42 öğrencisi olan bir özel Türk anaokulu daha vardı.[154] Yeni özel okulların açılmasıyla birlikte okul öncesi eğitim kurumlarının sayısı da artıyordu. Bu yıllarda önceki anaokullarına ek olarak Çamlaraltı Koleji, Özel Ümit Koleji, Karşıyaka Yamanlar Özel Kız Koleji, Özel Şafak Koleji'nin de bünyesinde anaokulu kısımları hizmete girmişti.[155] Ancak konuya ilişkin istatistiki veriler incelendiğine 1950'li yıllarda bu alanda istikrar sağlanamadığı, bazı okulların uzun soluklu olmadığı anlaşılmaktadır.

1950'li yıllarda Musevi, Fransız ve İtalyan ilkokullarına bağlı anaokullarının sayısında değişiklik olmamıştı. 1959-1960 ders yılında kentteki iki Musevi anaokulunda 54 erkek, 32 kız çocuk eğitim alıyordu.[156] Aynı yıl Fransız anaokulunun 81, İtalyan okulunun 64 öğrencisi bulunuyordu.[157]

1959-1960 ders yılında Türkiye'deki anaokulu sayısı 66'ya, özel Türk anaokullarının sayısı ise 29'a yükselmişti.[158] İzmir'de ise bağımsız ya da ortaokul-lise bünyesinde eğitim veren bir anaokulu kalmamıştı. Özel Türk ilkokullarına bağlı beş anasınıfında 90'ı erkek, 52'si kız 142 öğrenci eğitim alıyordu.[159]

147 *A.g.e.*, s. 165.

148 *Anadolu*, 24 Ağustos 1939, s.11.

149 *İzmir Şehir Rehberi-1941*, İzmir Belediyesi Neşriyatından, [İzmir], 1941, s. 149.

150 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 264-266.

151 *Millî Eğitim İstatistikleri İlk Öğretim (1953-1960)*, T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı yay., Ankara, 1963, s. 327, 330, 333.

152 Bu okul sonraki yıllarda kapanmış olmalıdır. Çünkü sonraki yıllardaki istatistiki verileri bulunmamaktadır. Bkz. *a.g.e.*, s. 328.

153 *A.g.e.*, s. 329.

154 Ancak bu okul da sonraki yıllarda kapanmış olmalıdır. Çünkü istatistiki verileri sonraki yıllara uzanmamıştır. Bkz. *A.g.e.*, s. 329.

155 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 264.

156 *Millî Eğitim İstatistikleri İlk Öğretim (1953-1960)*, s. 332.

157 *A.g.e.*, s. 333, 335.

158 *A.g.e.*, s. 327, 330, 333.

159 *A.g.e.*, s. 329.

7. İlkokul Eğitimi

1923 yılı itibariyle İzmir şehri ile kazalarında hemen hemen tamamı ibtidâi statüsünde olmak üzere 205 okul vardı. Bu okulların 19'u kapalı durumdaydı. 122'si eğitim-öğretim için uygun durumda değildi. 41'i okul olarak inşa edilmemişti. Okul çağındaki toplam (kız-erkek, müslim-gayrimüslim) 45.145 çocuktan 18.206'sı okula devam ediyordu. Bu konuda en dikkat çekici fark Müslüman kız çocuklarında göze çarpıyordu. 21.068 kız çocuğundan sadece 4.947'si okula devam ediyordu. Aynı yıl vilâyet çapındaki yeni mektep ihtiyacı 73 olarak hesaplanmıştı.[160]

1923 Yılında İzmir'deki Mektepler[161]	
Kaza	**Mektep Adedi**
İzmir	60
Urla	8
Ödemiş	20
Bayındır	11
Bergama	19
Tire	11
Çeşme	13
Seferihisar	8
Foçateyn	10
Karaburun	10
Kuşadası	10
Kemalpaşa	12
Menemen	13
Toplam	205

1925 yılı itibariyle İzmir'deki okul sayısı yetersiz olduğundan yeni okulların açılması için çalışmalara başlandı. 12 Kasım 1925'te Hilal semtinde Alsancak; Kahramanlar mahallesinde de Kahramanlar mektebi açıldı. 1927'de Değirmendağı, Halit Bey, Yıldırım Kemal, Topaltı ve Saltanat-ı Milliye mektepleri hizmete girdi.[162]

Daha önce Maarif Vekilliği görevinde bulunmuş olan Vasıf [Çınar] Bey'in 1926'da Muallimler Birliği Umumi Kongresi'nde verdiği bilgiye göre Türkiye'nin genelinde üç yıllık ilkokul eğitimi bile düzgün verilemiyordu. İzmir ise İstanbul ile birlikte bu konuda istisnaî vilâyetlerden biri durumundaydı.[163]

1926 yılında kabul edilen 789 Sayılı Maarif Teşkilatına Dair Kanun ile ilköğretim kurumları *"Şehir ve Kasaba Gündüz"*, *"Şehir ve Kasaba yatı"*, *"Köy gündüz"* ve *"Köy yatı"* okulları olarak sınıflandırılmıştı. Kanuna göre gündüz ilk mektepleri il özel idarelerinin gelirleriyle açılacaktı. Ayrıca ilkokulların öğretim süresi beş yıl olarak kabul edilse de köy okulları için en az üç yıllık öğretim yeterli görülmüştü. Buna bağlı olarak 1939 yılındaki Millî Eğitim Şurası kararına kadar şehir ve kasabalardaki ilkokulların öğretim süresi beş yıl, köy okullarının öğretim süresi ise üç yıl olarak sürdü.[164]

1927'nin Şubat ayında Ödemiş'te bir yatı mektebi açılmıştı. Mektebin Müdürü Hayri Bey'di.[165] Aynı dönemde Bergama'daki 24 ilk mektepten biri de yatılıydı.[166] 1927 yılında vilâyet merkezinde sağlık şartlarına uygun olarak inşa edilen Yıldırım Kemal Bey ve Halit Bey mektepleri 93.000'er liraya, Saltanat-ı Milliye Mektebi ise 38.000 liraya mâl olmuştu.[167]

1927-1928 ders yılında İzmir merkez kazasında 53'ü resmî, 3'ü özel ilk Türk mektebi, 13 azınlık [ve yabancı] ilk mektebi vardı. 12.307 talebenin bulunduğu ilk mekteplerde 596 muallim görev yapıyordu.[168]

160 *1923 Senesi İzmir Vilâyeti İstatistiki*, 1. Kitap, s.264-265, 280-281; Akşam gazetesinin 1933 yılında verdiği bilgiye göre 1923 yılında İzmir'de 160 mektep bulunuyordu. Bunun ancak 40'ı iyi durumdaydı. Geri kalanlar ise eğitime elverişsizdi: "İzmir, 200 mektebin açılış resmine hazırlanıyor", *Akşam*, 28 Teşrinievvel 1933, s.4.

161 *1923 Senesi İzmir Vilâyeti İstatistiki*, 1. Kitap, s.264.

162 Serap Tabak, *a.g.m.*, s. 468.

163 Özge Temir, *Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtlarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, T.C. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2019, s. 167.

164 *Cumhuriyetin 50.Yılında Millî Eğitimimiz*, s. 40-41; Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 346.

165 *Hizmet*, 25 Şubat 1927, Sayı: 653, s.2.

166 *İzmir Vilâyeti Salnâmesi (1927-28)*, s. 61.

167 *A.g.e.*, s. 38.

168 *A.g.e.*, s. 37.

Belge 2. 1924 Yılında Karşıyaka Beş Sınıflı Ankara Erkek İptidaî Mektebi'nden Mezun Olan Hüseyin Bey Oğlu Ahmet Nusret Efendi'ye Ait Diploma[169]

169 İzmir Cumhuriyet Eğitim Müzesi Arşivi

1924 Müfredat Programına Göre Kız ve Erkek İlk Mekteplerinde Haftalık Ders Dağılım Çizelgesi[170]											
DERSLER		ERKEKLER					KIZLAR				
		SINIF					SINIF				
		1	2	3	4	5	1	2	3	4	5
	Alfabe	12	-	-	-	-	12	-	-	-	-
	Kıraat (İnşâd ve Temsil)	-	4	3	2	2	-	4	3	2	2
Türkçe	İmlâ	-	2	2	1	1	-	2	2	1	1
	Tahrir	-	1	-	2	2	-	1	-	2	2
	Sarf	-	-	-	1	1	-	-	-	1	1
	Yazı (Sülüs- Rika)	-	2	1	1	1	-	2	1	1	1
Kuran-ı Kerim ve Din Dersleri		-	2	2	2	2	-	2	2	2	2
Hesap		2	3	3	3	2	2	3	3	3	2
Hendese		-	-	-	1	2	-	-	-	1	2
Tarih		-	-	1	2	2	-	-	1	2	2
Coğrafya		-	-	1	2	2	-	-	1	2	2
Tabiat Tetkiki, Ziraat, Hıfzıssıhha		3	3	2	2	2	3	3	2	2	2
Ev İdaresi (Kızlar)		-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Müsahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye		1	1	1	1	1	1	1	1	1	1
Resim		2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
El İsleri		2	2	2	2	-	2	2	-	-	-
Musiki		2	2	2	1	1	2	2	2	1	1
Terbiye-i Bedeniyye		2	2	2	1	1	2	2	2	1	1
Nakış, Biçki ve Dikiş (Kızlar)		-	-	-	-	-	-	-	2	2	2
TOPLAM		26	26	26	26	26	26	26	26	26	26

1913 yılında kabul edilen Tedrisat-ı İptidaiye Kanun-u Muvakkatı, Cumhuriyetin ilk yıllarında da birçok maddesiyle yürürlükteydi.[171] Buna bağlı olarak il özel idarelerinin *"mektep vergisi"* adıyla vergi toplaması 1920'li yılların sonuna kadar devam etti. Bu kapsamda İzmir vilâyetinde 1924'te 211.519, 1925'te 409.844, 1926'da 866.612, 1927'de 1.252.510, 1928'de 64.224, 1929'da da 55.310 lira *"mektep vergisi"* toplandı.[172]

1929'dan sonra yapılan yasal düzenlemeler ile mektep vergisinin ayrı olarak toplanmasına son verildi. Bu alandaki harcamaların arazi, kazanç, sayım, yol vb. vergilere yapılacak zamlarla karşılanmasına geçildi.[173]

1926 Yılında İzmir Vilâyetinde Toplanan Tedrisat-ı İptidaîye Vergisi (TL)[174]	
İzmir Kazası	326.209, 71
Urla Kazası	26.579,42
Ödemiş Kazası	98.444,70
Bayındır Kazası	40.463,64
Bergama Kazası	121.398,75
Tire Kazası	41.669,87
Çeşme Kazası	25.829,50
Seferihisar Kazası	23.753,34
Foça Kazası	26.627,30
Karaburun Kazası	23.883,6
Kuşadası Kazası	21.310,20
Kemalpaşa Kazası	46.986,50
Menemen Kazası	43.800,57
Toplam	866.957,1

170 İlk Mektepler Müfredat Programı, Maarif Vekâleti yay., Matbaa-yı Amire, İstanbul, 1340, s.3-4'ten akt. Erdal Aslan, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlkokullarda İzlediği İlk Öğretim Programı: 1924 İlk Mektepler Müfredat Programı", *İlköğretim Online*, X/2 (2011), s. 725.

171 Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 268.

172 *İzmir Cumhuriyetin 15inci Yılında*, s. 76.

173 Işıl Çakan, "Cumhuriyet Döneminde İlköğretimin Finansman Sorunu ve Mektep Vergisi Uygulaması", s. 105-108.

174 *İzmir Vilâyeti 1926 Senesi İstatistiki*, Hafız Ali Matbaası, İzmir, 1927, s. [360-361].

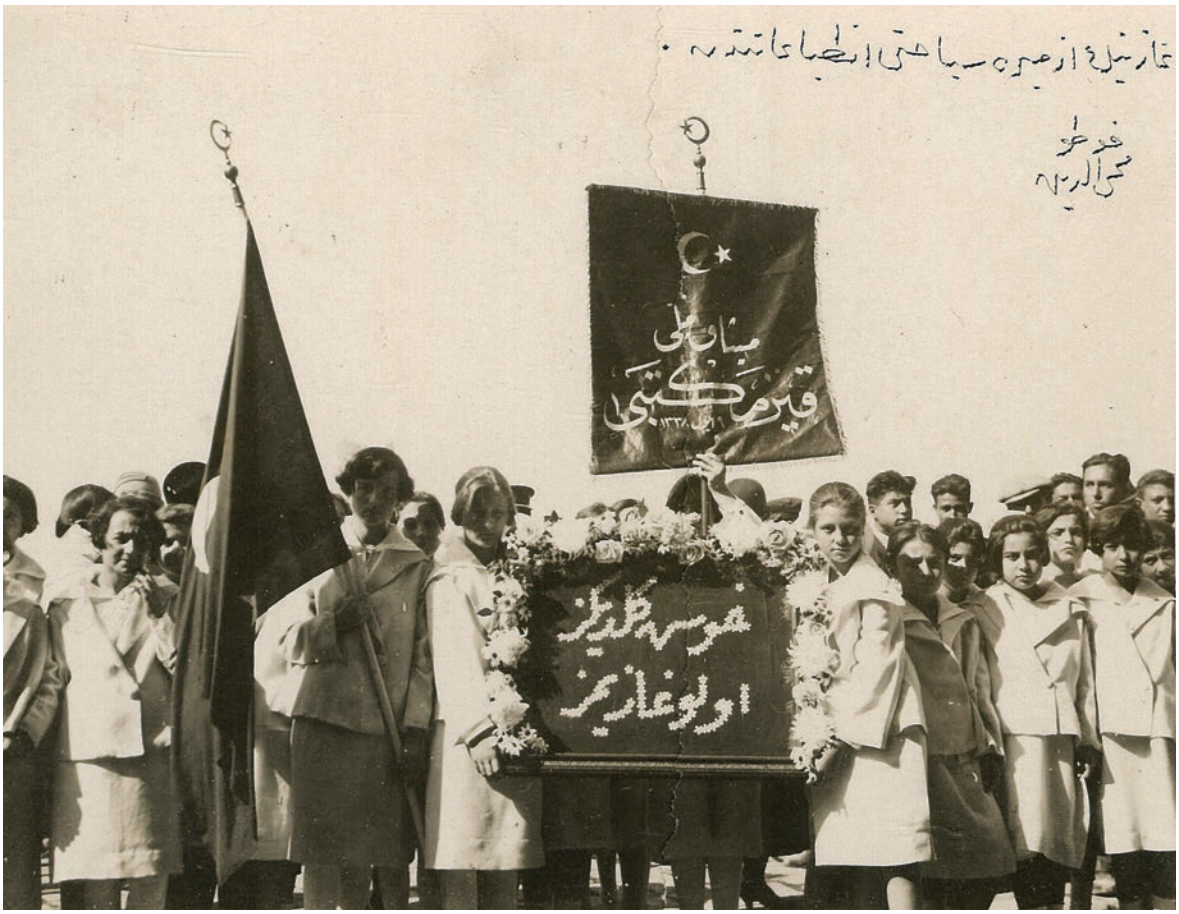

Fotoğraf 15. Atatürk'ün İzmir Ziyareti Sırasında Misak-ı Millî Kız Mektebi Öğrencileri[175]

1929 yılında Milliyet gazetesinde yayımlanan bir habere göre eğitimin en ileri olduğu vilâyet İzmir'di. İzmir gerek mektep sayısı gerekse de nüfusa oranla öğrenci sayısı açısından açık ara öndeydi. İstanbul'daki mektep sayısı 600 olduğu halde İzmir'de 900'den fazla mektep bulunuyordu.[176] Ancak bu haber en azından mektep sayısı açısından gerçeği yansıtmamaktadır. Zira 1931-1932 ders yılı başında hepsi kent merkezinde olmak üzere İzmir'deki orta dereceli okul sayısı on birdi.[177] 1932 sonunda vilâyet çapındaki köy mekteplerinin sayısının 500'e ulaşması planlanıyordu.[178] Ne var ki 1935-1936 ders yılında bile vilâyetteki tüm ilkokulların sayısı ancak 386 olacaktı.[179] Her ne kadar yeni okullar inşa edildikçe köhne binaların ve okul olarak kullanılan evlerin tasfiye edildiği bilinse de Milliyet gazetesinde yayımlanan haberin abartılı olduğu açıktır.

1930'lu yılların başlarından itibaren Vali Kâzım Paşa'nın önderliğinde okul yapımına daha da hız verilmişti. 1930 yılında Menemen-Şehit Kemal, Birgi, Tepeköy ve Narlıdere mekteplerinin inşasına başlanmış, Ödemiş ve Bergama mekteplerinin pavyon (yatakhane) inşaatları tamamlanmıştı. Ayrıca Ödemiş'in köylerinde halkın yardımlarıyla on kadar köy mektebi inşa edilmişti.[180] 1931 yılında yapımına karar verilen 83 köy okulunun malzemesini köylüler sağlayacak, Vilâyet Umumi Meclisi ise sadece inşaat masraflarını karşılayacaktı. Böylece Kâzım Paşa'nın göreve başlamasından sonra inşa edilen ilkokul binası sayısı 146'ya ulaşmış olacaktı.[181]

175 APİKAM

176 "Maarifte İzmir birinci", *Milliyet*, 2 Teşrinisani 1929, s. 3.

177 *İstatistik Yıllığı (1931-1932)*, s. 48; Bu tabloda verilen sayılar ders yılı başına aittir.

178 "İzmir köylüsü durmadan çalışıyor", *Milliyet*, 5 Haziran 1932, s. 3.

179 *İstatistik Yıllığı (1935-1936)*, İzmir Vilâyeti İstatistik Müdürlüğü Neşriyatından, İzmir, 1937, s. 54.

180 *İzmir Vilâyeti Umumî Meclisinin 1932 Senesi Bütçesine Ait Müzakerat Zabıtnamesi*, Bilgi Matbaası, İzmir, 1932, s.17.

181 Serap Tabak, "İzmir Valisi Kazım Dirik (1926-1935)", s. 468.

Fotoğraf 16. 1926 Yılında Yapımına Başlanan, 1927 Yılında Hizmete Açılan Yıldırım Kemal Bey İlkokulu Binası[182]

1928-1929 ders yılında İzmir'de 7 Fransız, 5 İtalyan, 2 tane de Amerikan mektebi vardı.[183] 1930'ların sonlarına doğru sayısı iyice azalacak olan bu okulların bir kısmı 1930'ların başlarında ilkokul seviyesinde eğitim veriyordu. Bazılarının bünyesinde anaokulu da vardı. O yıllarda Alsancak'ta üç farklı ilkokula devam etmiş olan Hakkı Bilgehan'ın anılarına göre Fransız Hastanesi ile aynı yerleşkedeki beş yıllık Fransız okulu bu yabancı okullardan biriydi. Özel okul olmasına rağmen o dönemin kanunlarına göre okulun her sınıfında ihtiyaç sahibi bir Türk öğrencinin okutulması zorunluydu. Bu maddeden yararlanan babası, ağabeyi ve ablası gibi Hakkı Bilgehan'ı da okula kaydettirmişti. Anasınıfı kısmından sonra ilkokulun birinci sınıfını da bu okulda okuyan Bilgehan matematikten dört işlem, okuma, güzel el yazısı ile yazma ve biraz da Fransızca öğrenmişti. 1933'te yeni bir yasal düzenlemeyle Türk çocukların yabancı okullara ancak ilkokuldan sonra devam etmeleri kabul edilince Bilgehan okul değiştirmek zorunda kalmış, Fransız okulu da kapanma sürecine girmişti.[184] Altı yaşındayken Fransız İlkokulu'nun birinci sınıfını bitiren Hakkı Bilgehan, Türk ilkokullarına yedi yaşında başlandığı için birinci sınıfı tekrar etme olasılığıyla karşılaşmıştı. İkinci sınıfa gidebilmesi için sınava girdiğinde, almış olduğu eğitimin Türk ilkokullarından üstün olduğu anlaşılmış ve sınavı başarıyla geçmişti.[185]

Aynı yıllarda özel Fransız okullarına devam eden kişilerden biri de Selçuk Yaşar'dı. Yaşar ailesinin iki çocuğu Karşıyaka'daki Saint Polycarpe Fransız Okulu'nun ilkokul kısmına kayıt için götürüldüğünde çok korkmuştu.

182 Yıldırım Kemal Bey İlkokulu Arşivi

183 *İzmir Vilâyeti 1929-1930 Senesi İstatistik Yıllığı*, İzmir Vilâyeti İstatistik Müdürlüğü yay., İzmir, 1930, s.70

184 Hakkı Bilgehan, *a.g.e.*, s.18.

185 *A.g.e.*, s.19.

Fotoğraf 17. Fransız Mektebi Öğretmen ve Öğrencileri (1933-1934)[186]

Çocuklar papaz kıyafetli, siyah etekli, cüppeli öğretmenleri görünce hem şaşırmış hem de bağırıp çağıramaya başlamıştı. Buna rağmen okula kaydedilen ve devam eden Selçuk Yaşar, yıllar sonra o öğretmenler ve okul hakkında şunları söylemiştir:[187]

> *"Çok iyi insanlardı. Eğitici yanları müthişti.*
>
> *Yaşam boyunca tüm çalışma ilkelerimi öncelikle Saint Polycarpe Okulu'ndaki o öğretmenlerimden kazandım. Öğretmenler üniversite mezunu eğitimciler olduklarından çok kültürlü, öte yandan ilkeli, disiplinli insanlardı. Kiliseye körü körüne bağlı değillerdi.*
>
> *O okulda yazık ki üç sene okuyabildim. Çünkü bir kararla okul kapatıldı ve biz İzmir'e Saint Joseph'e nakledildik."*

1932 ortalarında Vali Kâzım Paşa eşliğinde İzmir'de tetkiklerde bulunan Birinci Umumi Müfettişlik Başmüşaviri Fazlı Bey, basına yaptığı açıklamada köylülerin imece usulüyle yaptığı mekteplerden övgüyle söz ediyordu. Yıl içerisinde tamamlanacak olanlarla birlikte köy mekteplerinin sayısı 500'e ulaşmış olacaktı.[188]

1930'lu yılların başlarında ortaöğretim öğrencileri gibi ilkokul öğrencileri de *"Talebe Bayramı"*na katılıyor, ilkokullara genellikle Kızılçullu'daki (Şirinyer) at koşusu meydanı tahsis ediliyordu. 1933 yılının 8 Mayıs günü kutlanan Talebe Bayramı'nda Bornova'daki okullar Bornova Ziraat Mektebi'nde, Karşıyaka'daki okullar Karşıyaka'da kutlama yaparken şehir merkezinde bulunan okulların öğrencileri Kızılçullu'daki meydana toplanmıştı. Sabahleyin öğrencilerin ulaşımı için Alsancak İstasyonu'ndan üç özel tren hareket etmişti. On iki okulun öğrencisi ise otobüslerle Kızılçullu'ya ulaşmıştı. Yolculuk sırasında otobüslerde ikişer

---

186 APİKAM

187 Selçuk Yaşar, *Yaşamı Hatıraları Öğütleri*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, 1. baskı, İstanbul, 2018, s. 20.

188 "İzmir köylüsü durmadan çalışıyor", *Milliyet*, 5 Haziran 1932, s. 3.

muallim bulunmuş, otobüslerin yavaş hareket etmesine dikkat edilmiş ve kaza olmaması için gereken tedbirler alınmıştı. Çamlarla kaplı bayram yerinde çocuklar oyunlar oynamış, evlerden getirilen öğle yemekleri yenmişti. Fakir öğrencilere himaye heyetlerinin hazırlattığı yemekler sunulmuş, ayrıca davetliler için de sofralar kurulmuştu. Programa Maarif Müdürü Ahmet Naili Bey ve ilköğretim müfettişleri ile mekteplerin koruma heyetlerinin üyeleri katılmış, öğleye yakın Vali Kâzım Paşa da bayram yerine gelmiş ve çocuklarla ilgilenmişti. Öğleden sonra eğlence ve oyunlar devam etmişti. Sayısı on bini bulan öğrenciyle birlikte yaklaşık yirmi bin öğrenci yakını da bayrama katılmış, hep birlikte eğlenceli bir gün geçirilmişti.[189]

1933 yılı Vilâyet Umumi Meclisi bütçe görüşmelerinde sunulan encümen raporuna göre İzmir'de eğitimin *"bin bir ihtiyacı"* vardı. Eğitim-öğretim işlerinde ilerleme kaydediliyor olsa da durumun henüz istenen noktada olmadığı açıktı. Bütçe açısından ele alınması gereken üç önemli konu okul binaları, ders araç-gereçleri ve muallim maaşlarıydı. Bu konuların hiç biri de iç açıcı durumda değildi. Köylerde halkın çabaları, kazalarda da bütçenin imkânlarıyla mektep binaları yapılmaktaydı. Ancak bu inşaatlar bittiğinde bile bina konusu çözülmüş olmayacaktı. Çünkü geçmiş senelerin uzantısı olarak, değil eğitim başka bir amaçla dahi kullanılmaya uygun olmayan pek çok mektep binası vardı. Zamanla bu binaların yerlerine yenilerinin yapılması, mecburi öğrenim nispetinin artırılması için de kaza merkezlerine yeni mekteplerin inşa edilmesi gerekiyordu. Ders araç-gereçleri de ihtiyacın çok altındaydı ve hemen hemen her mektepte durum aynıydı. Maarif Vekâleti'nin mektepler için belirlemiş olduğu en düşük ders araç-gereç standardına ulaşabilmiş tek bir okul bile yoktu. Eğitim kalitesinin artırılması için asgari düzeyde bile olsa ders araç gereçlerinin temini bir zorunluluktu. Muallim temini Maarif Vekâleti'nin sorumluluğunda olduğundan encümen konuyu sadece maaş noktasından ele almıştı.[190] Bu konuda da durum vahimdi. Bütçede 775 muallim için belirlenen ödenekle 875 muallimin maaşı ödenmeye çalışılıyordu.[191] Bütçe Encümeni'nin Vilâyet Meclisi'ne sunduğu rapora göre 1931 yılında İzmir Vilâyeti bütçesinin % 42,2'sini eğitime tahsis etmişti. Aynı yıl bu oran İstanbul'da % 22, Ankara'da % 33, Bursa'da % 39, Konya'da % 25, Manisa'da % 32 idi. Ancak bu durum sürdürülebilir değildi. Zaten Dünya Ekonomik Bunalımı altında ezilmiş olan vatandaşa külfet getirmeden yeni gelir kaynakları bulmak gerekiyordu. Aksi takdirde gelecekte İzmir vilâyetinde sadece eğitimin değil tüm hizmetlerin felce uğrama ihtimali vardı.[192]

Yurt çapında Cumhuriyetin 10.yıl dönümünün olağanüstü etkinliklerle kutlanması için çalışmalar sürerken, İzmir 29 Ekim 1933 günü 200 okulun açılışına hazırlanıyordu. İstanbul'da yayımlanmakta olan Akşam gazetesi bu konu üzerinden İzmir'deki eğitim çalışmalarını masaya yatırmıştı. Gazete II. Meşrutiyet Dönemi ile Cumhuriyetin ilk 10 yılını sayılar üzerinden kıyaslamıştı. Bu kıyaslamada her ne kadar imparatorluğun son on yılının savaşlarla geçtiği ve yapılan çalışmaların savaş koşullarında gerçekleştiği göz ardı edilmiş olsa da İzmir'in Cumhuriyetin ilk on yılında ciddi bir eğitim atılımına sahne olduğu da ortaya çıkıyordu. Akşam gazetesinde verilen bilgiye göre 1913-1923 yılları arasında Özel İdareden mektep inşasına ayrılan para 30.000 lira iken 1923-1933 yılları arasında ilköğretim için 8.838.209 lira tahsis edilmişti. Bu süre içerisinde şehir ve köylerde mektep yapımı için Özel İdareden ayrılan pay 857.925 liraydı. Köylülerin malzemesini tedarik ederek inşa ettiği mekteplerin toplam değeri 1.000.000 liraya ulaşmıştı. Meşrutiyetin son on yılında köylülerin inşa ettiği mekteplerin sayısı 15'i geçmediği halde 1923-1933 yılları arasında köylüler tarafından inşa edilen mektep sayısı 220 olmuş, ayrıca Vilâyet Özel Bütçesi ile 22 mektep inşa edilmişti. Meşrutiyetin son yılında 13.210 erkek, 3.082 kız öğrenci vardı. 1933 yılında 19.167 erkek, 13.691 kız öğrenci sayısına ulaşılmıştı. Şehir ve kasabalardaki mekteplerden 636 erkek, 425 kız; köylerden de 108 erkek, 43 kız öğrenci mezun olmuştu. Vilâyette artık çocuklar okuyordu. Mektep ve okuma ihtiyacını idrak etmiş bir halk kütlesi de vardı. Halk, çocuklar, muallimler ve mektepler hep birlikte ilköğretimin gelişimini hazırlıyordu. Meşrutiyetin son yılında 530 muallimin 219'u muallim mektebi mezunu olduğu halde 1933 yılı itibariyle vilâyetteki 735 muallimin 362'si muallim mektebi mezunuydu. Cumhuriyetin 10.yıldönümü kutlanırken İzmir'de 200 okulun açılış töreni yapılacaktı. Ayrıca 106 mektebin inşaatı da 1,5-2 ay içerisinde bitirilmek üzereydi. Bu başarıda, *"köycü, mektepçi ve yolcu"* olarak tanınan Vali Kâzım

189 "İlkmektepler Talebesi Dün Bayram Yaptılar", *Anadolu*, 9 Mayıs 1933, s.1-2.

190 *İzmir Vilâyeti Umumî Meclisinin 1933 Senesi Bütçesine Ait Müzakerat Zabıtnamesi*, Bilgi Matbaası, İzmir, 1933, s.169-170.

191 *A.g.e.*, s.181.

192 *A.g.e.*, s.180.

Paşa başta olmak üzere Maarif Müdürü Ahmet Naili Bey'in rolü de büyüktü.[193]

Akşam gazetesinin haberinde de yer aldığı gibi Cumhuriyet Bayramı etkinlikleri kapsamında İzmir vilâyeti çapında iki yüz yeni mektebin açılış töreni yapılmıştır. Bunlar arasında Gazi, Fevzi Paşa, Kâzım Paşa, İnkılâp mektepleri gibi büyük beş dershaneli mektepler de vardı. Vilâyet Umumi Meclisi'nin para yardımları, köylünün emeği ve Vali Kâzım Paşa ile ekibinin teşvik ve desteğiyle okul yapım çalışmaları devam ediyordu. Yapılmakta olan okullar Bakanlık tarafından belirlenmiş olan bir, iki, üç, dört ve beş derslikli beş tip projeye uygun olarak inşa ediliyordu. 1934 yılı itibariyle vilâyetteki mektep adedi 466'ya, muallim adedi 850-900'e, talebe adedi 17.000 kız, 23.000 erkek olmak üzere 40.000'e yükselmişti.[194] Aynı yıl kent merkezinde 25, Karşıyaka nahiyesinde 3, Bornova nahiyesinde 3, Buca nahiyesinde de iki ilkokul mevcuttu. Bunlardan 29'u beş, dördü ise dört sınıflıydı. Okulların adları çok büyük oranda Millî Mücadele ile bağlantılı ve millî değerleri yansıtacak biçimde belirlenmişti. Dumlupınar, Şehit Fethi Bey, Misak-ı Millî, İnönü, Sakarya, Gazi, Hâkimiyet-i Milliye, Duatepe, Alsancak, Yıldırım Kemal, Dokuz Eylül, Türkbirliği, Hilâl bu bağlamda verilen isimlerdi.[195]

Yeni okul binalarının hizmete girmesiyle bazı eski binalar da devre dışı kalıyordu. Örneğin 29 Ekim 1933'te Gazi İlkokulu'nun açılmasıyla birlikte Redd-i İlhak Mektebi bir başka okulla birleştirilerek öğrencileri Gazi İlkokulu'na aktarılmıştı. Fransız mektebinden sonra kısa süreliğine Redd-i İlhak Mektebi'ne devam eden Hakkı Bilgehan, anılarında okulun fiziki durumu hakkında şu bilgilere yer vermiştir:

> *"Reddi İlhak İlkokulu bir cephesi ikinci kordonda (Cumhuriyet Bulvarı) bir cephesi Hayat sokağında bulunan ve bizim Alsancak'taki evden biraz büyücek eski rum yapısı bir konaktı. O okulda yalnızca iki ay okudum. Anımsadığım en önemli anı hafta sonlarındaki bayrak törenleri idi. Tüm öğrencileri toplayacak bir bahçe bulunmadığından alt kattaki büyük hol'e, yandaki sınıflara ve merdivene sıkış tepiş toplanılır Bayrak töreni yapılırdı. Henüz İstiklâl Marşımızın bestesi kabul edilmemişti. Bu nedenle 'Yurdumun ufuklarında dalgalan güzel bayrak, Selamlıyoruz seni biz kalplerimiz çarparak...' diye başlayan bir marşı söyler, töreni tamamlardık."*[196]

İlkokullarda öğrenci başarıları 1927'ye kadar 10 puan üzerinden değerlendirilirken, bu tarihten itibaren 5 puan üzerinden değerlendirilmeye başlanmıştı. Başarı pekiyi (5), iyi (4),orta (3) olmak üzere üç ayrı notla, başarısızlık ise zayıf (2) ve pek zayıf (1) olmak üzere iki notla değerlendiriliyordu. 1924'ten 1965'e kadar süren uygulamaya göre öğrencilerin bir üst sınıfa devam edebilmesi için müzik ve beden eğitimi dışındaki tüm derslerden başarılı olması gerekiyordu. Bir dersten başarısız olan öğrencilerin öğretim yılı başında bütünleme imtihanına girme hakkı vardı. İki veya daha fazla desten başarısız olan öğrenciler ise doğrudan sınıfta kalıyordu.[197] 1930'lu yıllarda Gazi İlkokulu'nda öğrenci olan Hakkı Bilgehan'ın verdiği bilgiye göre o yıllarda ilkokullardaki derslerde *"Pekiyi"* almak hiç kolay değildi.[198] Ayrıca 1924 yılında yürürlüğe giren ve 1973'e kadar devam eden uygulamaya göre beşinci ve son sınıfı bitirmek için *"Bitirme İmtihanı"*nı başarmak gerekiyordu.[199] Bu sınavlar da jüri huzurunda yapılıyordu.[200]

Vali Kâzım Dirik zamanında bir yandan pek çok köyde imece usulüyle okul yapımı sağlanmışken diğer yandan da hane sayısı, nüfusu ve maddi imkânları düşük olan köyler için bir başka tedbir hayata geçirildi. İlk kez 1934 yılında deneme mahiyetinde 12 yerde *"yatı evi"* açıldı. Bu evlerde 237 çocuk barındırılarak eğitim almaları sağlandı. Bu deneyimin olumlu sonuçlar vermesi üzerine 1935 yılında daha çok çocuğun okutulabilmesi amacıyla yatılı okulların 32'ye çıkarılması planlandı. Vali Kâzım Dirik, Mayıs 1935'te bu konuda yapılması gerekenlerle ilgili bir yazıyı kaymakamlıklar ile köylere gönderdi. Bu doğrultuda Narlıdere, Adagüme, Beydağ-Beyköy, Kiraz, Birgi, Boğaziçi-Büyükkale, Kahrat, Falaka, Çırpı, Uladı, Dağkızılca, Tepeköy, Merkez, Ören, Ulucak, Yenifoça, Kınık, Kozak-Yukarıbey ve Aşağıbey yatı evi açılacak yerler arasındaydı.[201]

193 "İzmir, 200 mektebin açılış resmine hazırlanıyor", *Akşam*, 28 Teşrinievvel 1933, s.4.
194 *İzmir Rehberi*, s. 167-168.
195 *A.g.e.*, s. 168-170.
196 Hakkı Bilgehan, *a.g.e.*, s.19.
197 *Cumhuriyetin 50.Yılında Millî Eğitimimiz*, s. 86.
198 Hakkı Bilgehan, *a.g.e.*, s.20.
199 *Cumhuriyetin 50.Yılında Millî Eğitimimiz*, s. 89.
200 Hakkı Bilgehan, *a.g.e.*, s.20.
201 "Yatı evleri", *Yeni Asır*, 29 Mayıs 1935, s.2.

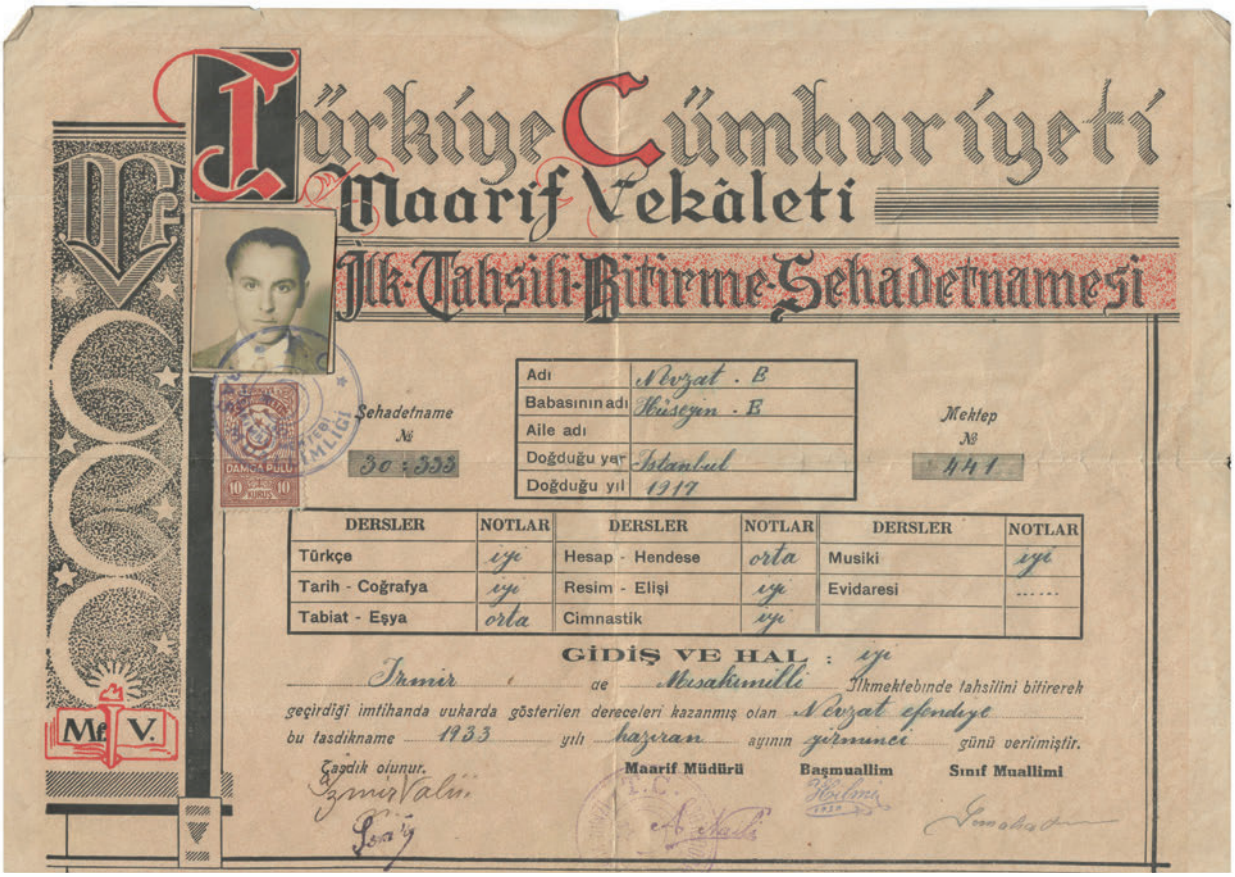

Belge 3. 1933 Yılında Misak-ı Millî İlkmektebini Bitiren Nevzat Efendiye Ait Diploma[202]

1935-36 Ders Yılı'nda İzmir vilâyetinde şehir merkezi ile kaza merkezlerindeki 58 okulun hiç birinde öğretmenler birden fazla sınıf okutmuyordu. Bu okulların 41'i beş sınıflı, 7'si dört sınıflı, 9'u üç sınıflı, 1'i ise iki sınıflıydı. 39 tanesinde altı ve daha fazla derslik bulunuyordu. 9 okulun beş, 3 okulun dört, 7 okulun ise üç dersliği vardı. 58 okulun 48'inde beş ve daha fazla sayıda öğretmen görev yapıyordu. İl çapındaki 386 ilkokulun 328'i ise köylerdeydi. Köy okullarının sadece 47 tanesi beş sınıflı eğitim veriyordu. Çoğunluğu ise üç sınıflıydı. 210 okulda üçüncü sınıf sonuna kadar eğitim verilirken, 3 okulda dört, 57 okulda iki, 20 okulda ise bir sınıflı eğitim veriliyordu. Köy okullarının 252 tanesinde (% 76, 8) tek öğretmen ve tek derslik bulunuyordu. Köylerde 121 öğretmen iki, 183 öğretmen üç sınıfı birlikte okutuyordu.[203]

1935-36 Ders Yılında İzmir Vilâyetindeki Resmî İlkokullar[204]

Kaza	Mektep Adedi	
	Merkez	Köy
İzmir (Merkez)	27	42
Bayındır	1	20
Bergama	4	45
Çeşme	2	12
Dikili	1	7
Foça	1	9
Karaburun	1	11
Kuşadası	2	10
Menemen	3	23
Kemalpaşa	1	16
Ödemiş	4	63
Seferihisar	3	8
Tire	4	27
Torbalı	1	22
Urla	3	13

202 İzmir Cumhuriyet Eğitim Müzesi Arşivi
203 *İstatistik Yıllığı (1935-1936)*, s. 54.
204 *A.g.e.*, s. 54.

Fotoğraf 18. 1930'lu Yıllarda Torbalı Kâzımpaşa İlkokulu[205]

Özellikle 1930 sonrasında artan okul yapım çalışmalarına rağmen hâlâ pek çok sorun devam ediyordu. Zaman zaman basında yer alan bu sıkıntılar konusunda yetkililer göreve davet ediliyordu. 1934 yılında 116 köyü bulunan Ödemiş'te faal durumda 54 okul vardı. Beş okul, öğretmeni askerde olduğundan kapalıydı. 17 okulun 1934 yılı sonunda, 11 okulun da 1935 sonunda tamamlanmasına çalışılıyordu. Kaza çapında 90 asil, 12 vekil muallim vardı. Ancak bu sayı ihtiyaca yeterli gelmiyordu. Mevcut ve tamamlanacak okullar için acele 22 muallime daha ihtiyaç vardı. Kaza merkezinde 1.804'ü erkek, 707'si kız olmak üzere 2.514 çocuk ilkokul çağındaydı. Bunların 1.525'i okula kayıtlıydı. Ama mevcut okul, derslik ve öğretmen sayısı değil okula gitmeyenlere yetişmek, mevcut öğrencilere bile yeterli gelmiyordu. Öte yandan veliler ve çocuklar eğitim konusunda giderek daha ilgili ve istekli hale gelmişti. 1933-1934 ders yılında Ödemiş'teki ilkokullardan 63 öğrenci mezun olduğu halde, bir sonraki kayıt döneminde başvuru yapanların sayısı 250'ydi. Başvuruları geri çevirmemek için öğrenciler *"aday"* olarak kaydedilmişti. İlkokul sınıflarında yasal olarak 50 olması gereken öğrenci sayısı zorunluluk karşısında önce 65'e çıkarılmış, 1934-1935 ders yılında ise bazı sınıfların mevcudu 75'e kadar yükselmişti. Basında eleştiri konusu olan bu duruma acilen çözüm bulunması için yetkililer göreve çağrılıyordu.[206]

İzmir kent merkezinde mevcut mektepler ihtiyacı karşılamaya yetmediğinden, talebin en çok olduğu Karşıyaka ve Eşrefpaşa semtlerinde birer ilk mektebin açılması uygun görülmüştü. Ancak mektebe uygun olduğu düşünülen iki binada mühendisler tarafından yapılan incelemede tehlikeli durumda oldukları ve mektebe uygun olmadıkları tespit edilmişti. Bunun sonucunda bu mekteplerin açılmasından vaz geçilmiş, Karşıyaka ve Eşrefpaşa'da sınıf mevcutları artırılarak çözüm bulunmaya çalışılmıştı.[207]

---

205 TORKAM

206 Nevzat Ekrem, "Ödemişte maarif hayatı", *Cumhuriyet*, 4 Teşrinievvel 1934, s. 6.

207 "Karşıyaka ve Eşrefpaşada", *Yeni Asır*, 1 Teşrinievvel 1934, s.2.

Fotoğraf 19. Karşıyaka Fevzipaşa İlkokulu 2.Sınıf Öğrencileri Temizlik Eğitiminde (1937-1938)[208]

1935 yılı itibariyle İzmir'in büyük kazalarından biri olan Tire'nin şehir merkezinde bile okul çağındaki 3.000 çocuğun yarısı okula devam edemiyordu. Okul binalarının sayısı ve nitelikleri yeterli gelmiyordu. Yapımına başlanan bazı binalar parasızlık vb. sebeplerle tamamlanamamıştı. Kaza merkezindeki toplam dört okulun ikisi tam teşkilatlı iken, ikisi üç sınıflı olarak eğitim veriyordu. Bunlardan biri olan Dört Eylül Mektebi evden çevrilme, sağlıksız bir yapıydı. Kaza merkezinde 998'i erkek, 534'ü kız olmak üzere 1.532 öğrenciye 24 öğretmen eğitim veriyordu. Bu da öğretmen başına 63.8 öğrenci demekti.[209]

1936 yılında Eşrefpaşa'daki ilkokul ihtiyacının hâlâ sürdüğü anlaşılmaktadır. Nitekim İzmir'de gümrük komisyonculuğu yapmakta olan Hasan Yamut adlı vatandaş, gazeteye ilettiği dilekte Maarif Müdürlüğünü göreve çağırıyordu. Verdiği bilgiye göre 15 Eylül günü bir arkadaşının çocuğunu kaydettirmek üzere Eşrefpaşa semtindeki Tınaztepe Mektebi'ne başvurmuş, Başmuallim kontenjanın dolmasını gerekçe göstererek okul kaydını yapmamıştı. Cumhuriyet rejiminin demokrasi prensiplerini esas aldığına, eğitimi ayrıcalık olmaktan çıkarmak istediğine ve memleket çocuklarını çağın gereklerine uygun olarak yetiştirerek memleketi yükseltmeye çalıştığına dikkat çeken Yamut, hükümetin talebe artışı karşısında yeni şubeler açma kararına rağmen öğrencinin kaydedilmemesinden şikâyetçiydi.[210] Aynı günlerde basında, 1929 doğumlu çocukların kayıtları için kent merkezindeki mekteplerde açılacak olan birinci sınıfların yeterli olacağı haberi yer alıyordu. Ancak bazı semtlerdeki ilk mekteplere başvuru fazla olduğundan, bu fazla talebeler başka semtlerdeki müsait mekteplere nakledilecekti. Bu konuda velilerin ısrarlı talebi karşısında Millî Eğitim Müdürlüğü kesin karar almak zorunda kalmıştı. Halitbey Mektebi'ne kaydedilmiş olan 70 civarındaki fazla talebe Karantina civarındaki Necatibey Mektebi'ne nakledilecekti. Müdürlükten ilk mektep başmuallimliklerine

208 *Fevzipaşa Ortaokulu Arşivi*: Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s.31.
209 *Akşam*, 20 Şubat 1935, s. 6.
210 "İzmir maarif Direktörlüğüne", *Yeni Asır*, 17 Eylül 1936, s.3.

gönderilen bir genelgeyle mekteplere başvuran hiçbir öğrencinin geri çevrilmemesi, sınıf kontenjanları dolmuş olsa bile kaydedilmeleri emredilmişti.[211]

Dönemin gazetelerinde eğitim konusundaki olumlu gelişmeleri, halkın ve yöneticilerin çabalarını aktaran; aksaklıkları, dilek ve şikâyetleri ifade eden haberler verildiği gibi kimi zaman da yeni rejimin eğitim konusundaki başarılarını överken gerçeğe aykırı bilgi veren haberler de yayımlanıyordu. Örneğin Son Posta gazetesinin bir haberinde Cumhuriyet Dönemi'nde Bergama'da 49 okulun açıldığı, 9 yeni okulun yapıldığı, 10 tane de yeni okulun yapılacağı bildirilirken, Cumhuriyetten önce kazada bir tek rüştiye mektebinin olduğu, başka da okul olmadığı ileri sürülmüştü.[212]

Rauf İnan'ın anılarında verdiği bilgiye göre o yıllarda *"sınıf öğretmenleri çalışma birlikleri"* adıyla kurulan ekipler başarılı çalışmalara imza atıyordu. İkili öğretim olmadığı için pek çok öğretmen son dersin ardından sınıfta kalıyor ve özgür bir ortamda öğrencileriyle birlikte bir sonraki günün dersini planlıyordu. Gerekli hazırlıklar da sınıfça yapılıyordu. Gazeteler sınıfların seviyesine göre önemli birer ders aracı olmuştu. Gazetelerdeki önemli konular sınıfça konuşuluyordu. İlk üç sınıfta yıl şeridi, son iki sınıfta da tarih şeridi anlamlı olarak uygulanıyordu.[213]

1937 yılında İzmir Kültür Direktörlüğü (Millî Eğitim Müdürlüğü) tarafından şehir ve kasabalardaki eğitim konusunda beş yıllık kalkınma programı hazırlamış, Valilik kanalıyla Vilâyet Umumi Meclisi'ne sunulmuştu.[214] Programda yapılan durum tespitine göre şehir ve kasabalarda 48.621 çocuğun zorunlu eğitim çağında olduğu ve bunlardan 7.646'sının 16 yaşına kadar hiçbir şekilde örgün eğitim alamamış olduğu hesaplanıyordu. Okullarda verilen günlük eğitimin süresinde bir standart sağlanamamıştı. Mevcutları 50'yi bulan 85 sınıfta 5'er saatlik çifte öğretim, 18 sınıfta 4'er saatlik çifte öğretim, 14 sınıfta ise 3'er saatlik yarım gün öğretim uygulanıyordu. Çifte (ikili) öğretim pek çok sakıncayı beraberinde getiriyordu. Bazı öğretmenlere birden fazla sınıf verilmişti. Binaların eski ve harap, okul bahçelerinin tozlu ve çamurlu, sokakların kirli ve çocukların temizlik alışkanlıklarından mahrum olması sebebiyle okullarda ciddi temizlik sorunları yaşanıyordu. Öte yandan birçok veli temizlik işinde çocuklardan yararlanılmasına razı olmuyor ve karşı çıkıyordu. Bazı okulların içme ve temizlik suları ise dışarıdan taşınıyordu. Bu şartlar karşısında mevcut odacı sayısı yetersiz kalıyordu. 1937 yılı itibariyle zorunlu eğitim çağındaki tüm çocukların okula devam etmesi halinde (50 öğrenciye bir öğretmen olmak üzere) 978 öğretmen, 326 odacı, (iki çocuk bir sıraya yerleştirilmek şartıyla) 24.460 sıra; 978 tane yazı tahtası ile birlikte aynı miktarda soba, öğretmen masası ve sandalye ihtiyacı olduğu hesaplanmıştı.[215] Bu yüzden 370 öğretmen ile 148 odacının daha kadroya alınması gerekiyordu. Şehir ve kasabalarda beş yıl içerisinde 7'si üç dershaneli, 15'i beş dershaneli olmak üzere toplam 22 okulun yapılması planlanmıştı. Ayrıca altı okulun da tadil ve ıslahı yapılacaktı.[216]

Vilâyet Umumi Meclisi'nde onaylanan ve 1941 yılına kadar uygulanacak olan *"Beş Yıllık Kalkınma Programı"na* göre 1937 yılında Seydiköy'de 6.800 liraya yeni bir okul yaptırılacak, Torbalı dispanserinin okula dönüştürülmesi için 500 lira harcanacaktı. Urla ikinci okulu ile Güzelyalı'da yaptırılacak yeni okul için 10.000'er lira sarf edilecekti. Foça merkezinde istimlâk, değişim ve onarım için 1.700 lira, Mersinli Okulu'nun değişim ve onarımı için 1.000 lira, Bayındır merkez okulu için 500 lira, Bayındır yeni okulunun çevre duvarlarının tamamlanması için 1.500 lira tahsis edilecekti. 1938 yılında Armutlu yeni okulu için 8.000 lira, İzmir Tınaztepe yeni okulu ile Seferihisar merkez okulu için 10.000'er lira, İzmir Zafer Okulu'na pavyon (yatakhane) eklemek için 4.000 lira harcanacaktı.

211 "Orta mektepler açılıyor", *Yeni Asır*, 18 Eylül 1936, s.2.

212 "10 Yıl Önce Bir tek okula varken Şimdi 68 Okula Var", *Son Posta*, 2 Mayıs 1935, s.2. Oysa daha önceki sayfalarda da belirtildiği gibi 1908 yılında Bergama kaza merkezinde rüştiye mektebinin yanı sıra Müslümanlara ait biri resmî ikisi de özel olmak üzere üç ibtidâi mektep vardı. Ayrıca nahiyelerde de pek çok ibtidâi ve rüştî mektep bulunuyordu. Uzun savaş yıllarından sonra, 1923 yılında Bergama'daki mektep sayısı ise 19'du: *Aydın Vilâyeti Salnamesi*- H.1326 [M. 1908], s. 300-302, 306, 312, 315; *1923 Senesi İzmir Vilâyeti İstatistiki*, 1. Kitap, s.264.

213 M. Rauf İnan, *a.g.e.*, s. 161.

214 Bkz. *İzmir İli Şehir ve Kasabalarının Kültür Bakımından Beş Yıllık Kalkınma Programı*, T.C. İzmir İli Kültür Direktörlüğü yay., İzmir, 1937.

215 *A.g.e.*, s.3-6.

216 *A.g.e.*, s.8.

Fotoğraf 20. Tire'de 1937 Yılında Hizmete Açılan Beşinci Okul (Atatürk İlkokulu)[217]

1939 yılında Sakarya Okulu'nun inşası için 10.000 lira, Dumlupınar Okulu'na eklenmek üzere istimlak edilecek ev için 5.000 lira, Alaçatı'da inşa edilecek yeni okul için 8.000 lira, İzmir Oltu Okulu'nun yeniden inşası için 6.500 lira, Dikili'de başlanmış olan pavyonun (yatakhane) tamamlanması için 2.500 lira verilecekti. 1940 yılında Oltu Okulu'nun tamamlanması için 3.500 lira, Bayındır ve Bergama'da yeni birer okul inşası için 10.000'er lira, Bornova'daki okul binası için istimlâk ve tadilat masrafı olarak 4.500 lira, Buca'da okul binası için istimlâk ve tadilat masrafı olarak 4.000 lira ayrılacaktı. Programın son yılı olan 1941'de Çeşme'deki 16 Eylül Okulu'nun yeniden inşası için 11.000 lira, İzmir'deki Şehit Fadıl Okulu'na pavyon (yatakhane) eklenmesi için 5.000 lira, Beştepeler'e yakın bir yerde belediye kararına göre yapılacak okul karşılığı olarak 4.000 lira, Bayraklı-Turan Okulu için 12.000 lira harcanacaktı.[218]

1938-1939 Ders Yılında İzmir Vilâyeti Bütçesinde İlk Öğretim Harcamaları (TL)[219]		
Vilâyetin Toplam Bütçesi		2.442.360
Eğitime Ayrılan Miktar		865.642
Bütçe İçerisindeki Oranı		%35
Geçen Yıllardan Devreden		23.643
Gündüz İlkokullarına	Tahsis Edilen	863.742
	Gerçekleşen	850.383
	Senesi İçerisinde Ödenen	850.383
Maarif Dairelerine	Tahsis Edilen	1.900
	Gerçekleşen	1.897
	Senesi İçerisinde Ödenen	1.897

217 Tire Atatürk Ortaokulu Arşivi

218 *A.g.e.*, s.30; "Beş yıllık kültür İşi", *Yeni Asır*, 8 Nisan 1937, s.2.

219 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s.182-183.

Fotoğraf 21. 1937-1938 Ders Yılında Bergama Zübeyde Hanım İlkokulu Mezunları[220]

Bir yandan eğitim alanındaki olumlu gelişmeler sürerken öte yandan olumsuz durumlar da basına yansıyordu. İzmir merkeze bağlı Seydiköy nahiyesindeki ilkokul ihtiyacı 1937 yılının sonlarına yaklaşılırken hâlâ giderilememişti. İnşa edilmekte olan ilkokul binasının halkın yardımlarıyla tamamlanmasına, böylece ihtiyacın karşılanmasına çalışılıyordu.[221] İzmir'de incir ihracatçılığı yapan Rifat Baran tarafından 1935'te Selçuk'ta inşa ettirilen iki katlı mektebin pencereleri 1938 yılında hâlâ takılmamıştı. Mektebin sıvaları dökülüyordu. Konuyu haber yapan gazete bu ilgisizliği Vali Kâzım Dirik'ten sonra Selçuk'a eskisi gibi önem verilmemesine bağlıyordu.[222]

1938-39 ders yılında İzmir Vilâyetinde 1.159 öğretmenin görev yaptığı 452 ilkokulda 55.363 öğrenci eğitim görüyordu. İlkokulların 377'si *"resmî gündüz"*, 65'i *"eğitmenli"*, 1'i *"resmî tatbikat"*, 2'si *"hususî Türk"*, 3'ü *"azınlık"*, 4'ü *"yabancı okul"* kapsamındaydı. Resmi gündüz ilkokullarının 71'i vilâyet ve kaza merkezlerinde, 306'sı da köylerdeydi[223]. Aynı yıl İzmir vilâyeti çapındaki ilkokulların kitaplıklarında toplam 36.498 kitap bulunuyordu. Bunların 29.298'i yeni Türk harfleriyle (Türkçe), 7.021'i Arap harfleriyle (Türkçe/Osmanlıca) yazılmıştı. Doğu dilleriyle yazılmış 129 kitabın yanı sıra 50 tane de başka dillerde kitap vardı.[224]

Eğitmenler ilk olarak 1938-39 ders yılında göreve başlamıştır. Aynı yıl İzmir'deki 442 ilkokuldan 377'si *"öğretmenli"* iken 65'i *"eğitmenli"* idi. Eğitmenli okul sayısı 1940-45 yılları arasında yüzün üzerinde seyretmiş, daha sonra giderek azalmıştır. Bunda köy enstitüsü mezunu öğretmenlerin, köylerde görev almaya başlaması etkili olmalıdır. Nitekim 1947-48 ders yılından itibaren bazı okullarda hem öğretmenler hem de eğitmenler birlikte görev yapmaya başlamıştır.[225]

---

220 İzmir Cumhuriyet Eğitim Müzesi Arşivi
221 *Anadolu*, 3 Kanunuevvel 1937, s. 4.
222 *Haber-Akşam Postası*, 23 Nisan 1938, s. 6.
223 *A.g.e.*, s. XVI-XX, 32-33.
224 *A.g.e.*, s. 35.
225 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 218.

Grafik 1. İzmir Vilâyetindeki İlkokul Öğretmeni Sayısı (1927-1961)[226]

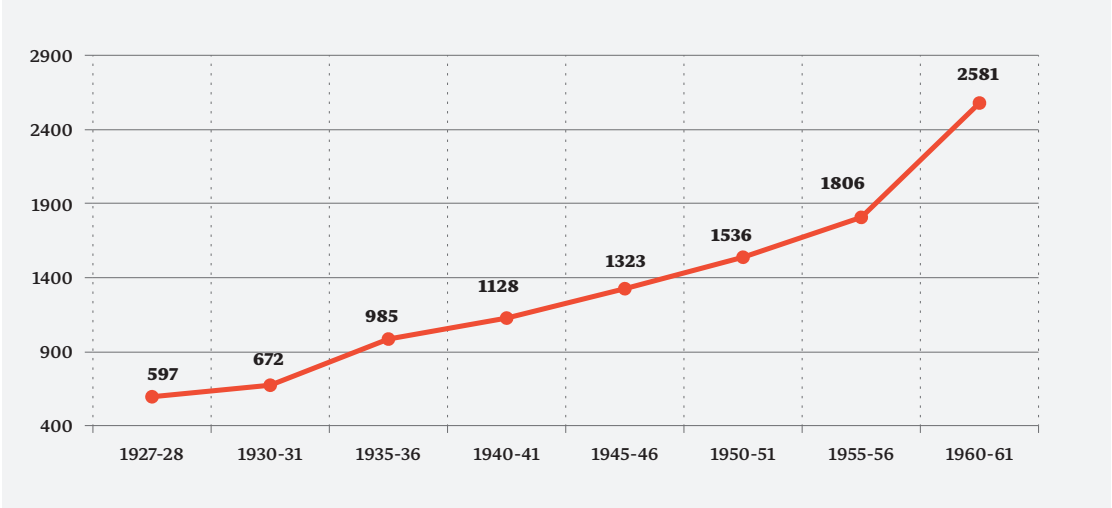

Grafik 2. İlkokullarda Öğretmen Başına Düşen Ortalama Öğrenci Sayısı (1927-1961)[227]

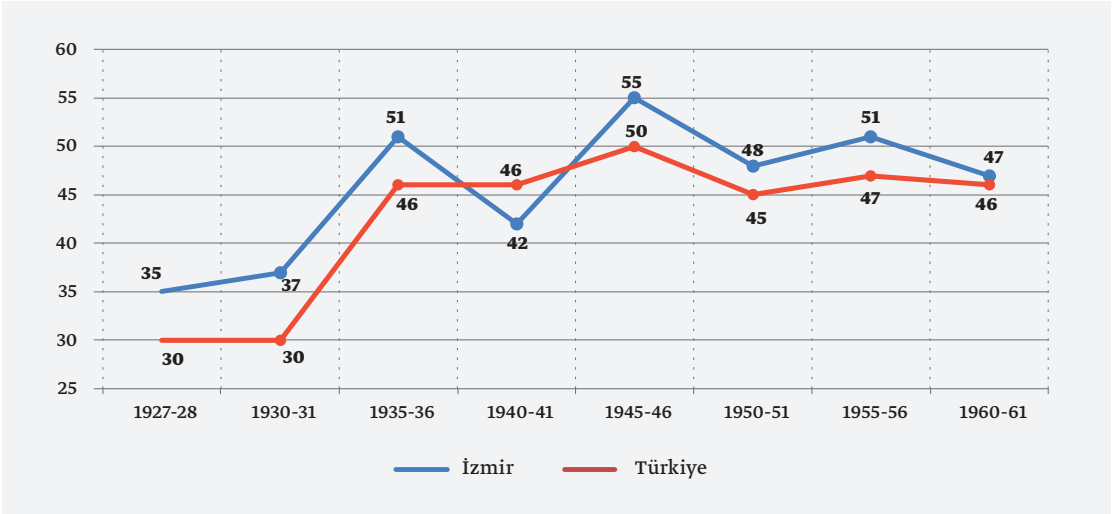

Grafik 3. İzmir Vilâyeti Çapında İlkokullarda Erkek ve Kız Öğrenci Sayılarındaki Değişim (1927-1961)[228]

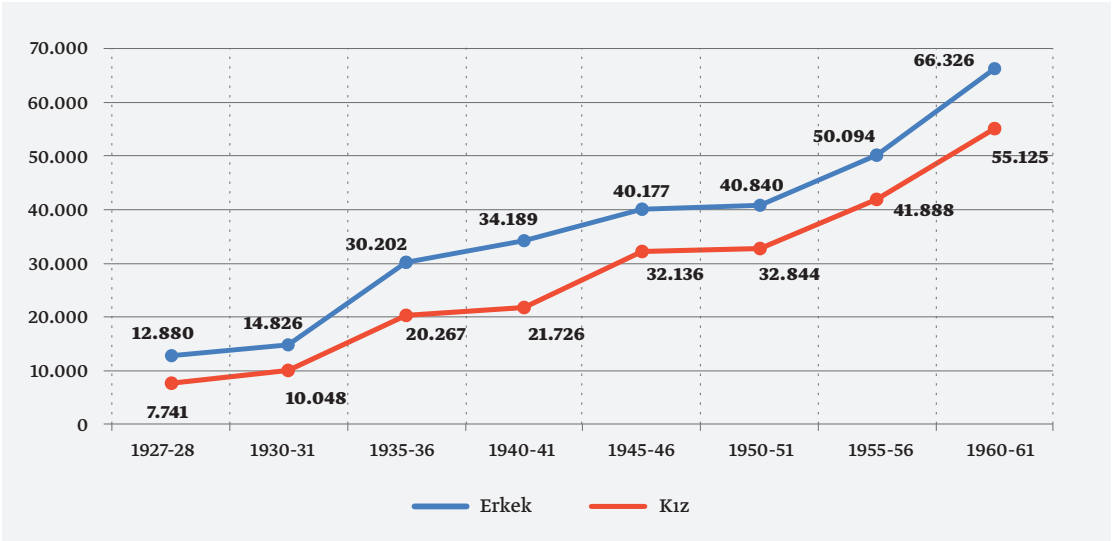

226 *A.g.e.*, s. 218-219.

227 *A.g.e.*, s.218-219; *İstatistik Göstergeler (1923-2009)*, s.79.

228 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s.218-219.

1938 yılı itibariyle 668 köyü bulunan İzmir'in 319 köyünde ilkokul vardı.[229] 1941 yılında İzmir şehrindeki resmî ilkokullar ise şöyleydi:

"Alsancak Okulu, Ankara Okulu, Aydoğdu Okulu, Cumhuriyet Okulu, Duatepe Okulu, Dumlupınar Okulu, Fevzipaşa Okulu, Gazi Okulu, Güzelyalı Okulu, Hakimiyeti Milliye Okulu, Halit Bey Okulu, İsmet Paşa Okulu, İnönü Okulu, İnkilâp Okulu, İstiklâl Okulu, Kahramanlar Okulu, Kocatepe Okulu, Misakı Millî Okulu, Müdafaai Hukuk Okulu, Necati Bey Okulu, Olti Okulu, Sakarya Okulu, Sarıkamış Okulu, Şehit Fethi Okulu, Şehit Fazıl Okulu, Tınaztepe Okulu, Topaltı Okulu, Türk Birliği Okulu, Ülkü Okulu, Vali Kâzım Paşa Okulu, Yıldırım Kemal Okulu, Zafer Okulu".[230]

Türkiye'de Başbakan Yardımcılığı yaptıktan sonra Dünya Bankası'nda Başkan Yardımcılığı görevini de üstlenen, çalışma hayatının otuz yılını yurt dışında geçiren Attila Karaosmanoğlu, ilkokul yıllarından itibaren aldığı eğitimin niteliği hakkında şunları söylemektedir:

"Türkiye dışında çeşitli ülkelerde eğitimimi nerede aldığım sorusuna her zaman büyük bir zevkle ilkokuldan doktora derecesine kadar Türk eğitim sisteminin bir ürünü olduğumu, sadece Türk devlet okullarında okuduğumu, parayla hiçbir kurs almadığımı söyledim. Hakikaten de İzmir Karşıyaka Aydoğdu ve Ankara İlkokulları, Karşıyaka Ortaokulu ve Lisesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi ve İstanbul İktisat Fakültesi doktora sınıfları beni dünyanın en iyi, en meşhur okullarının mezunları ile rekabete hazırlamışlardı. Bu okullardaki öğretmenlerimi her zaman saygı ve şükran hissi ile anarım" [231]

Karaosmanoğlu Karşıyaka'daki üç sınıflı Aydoğdu İlkokulu'nda geçen yıllarını ise şöyle özetlemiştir:

"İlkokulda üç yılım çok dolu geçti. İkinci ve üçüncü sınıflarda bir küçük dolaptan ibaret olan okul kitaplığının, kalem, silgi, şeker gibi şeyler satan okul kooperatifinin yönetimi görevleri bana verilmişti. Ayrıca Kızılay Yardım Derneği'nin hesaplarını tutup yardım karşılığında verilen makbuzları yazıp imzalıyordum. Her sabah da hava durumunu duvarda asılı bir tabloya işliyordum. Bu görevler arasında en çok hoşlandığım kitaplıkla ilgili olanı idi. İçindeki bütün kitapları okudum. En güç gelen görev ise Kızılay yardım makbuzlarını yazıp imzalamaktı. Sıkıldığım zamanlar imza yerine sadece ilk ismimi veya okul numaram olan 155'i yazdığım oluyordu. Görev disiplini ve sorumluluğunu bu ilk üç yılda öğrenip geliştirdiğimi zannediyorum." [232]

Karaosmanoğlu üç sınıflı Aydoğdu İlkokulu'nu bitirdikten sonra, dördüncü ve beşinci sınıfları okumak üzere yine Karşıyaka'daki Ankara İlkokulu'na devam etmişti. Verdiği bilgiye göre o yıllarda öğrenciler okula, üzerine beyaz yaka takılan gri veya siyah önlüklerle gidiyordu. Okul bir kilisenin bahçesinde yer alan bir binada eğitim veriyordu. Öğretmenler de *"iyi ve dikkatli"* eğitimcilerdi.[233]

1930'lu yılların sonlarında Karşıyaka'da ilkokula devam eden öğrencilerden biri de Ertuğrul Erol Ergir'di. O da anılarında ilkokul yıllarına şöyle yer vermiştir:

"Ben Cumhuriyet ilkokuluna gidiyordum. Türkçem düzeldikçe arkadaşlarım da çoğalıyordu. Hiç unutmadığım saygı değer öğretmenlerim sayesinde kliseden bozma okulumu sevmiştim. Okul, büyük bir bahçe içinde eski bir klise, bir papaz evi ile bekçi ikametine ayrılmış küçük bir evden müteşekkildi. Yıllarca süren muharebelerin doğurduğu fakirlik burda daha çok göze çarpıyordu. Memleketini seven, Atatürk ve inkılaplarına bütün varlıklarıyla inanmış hocalar, canla başla çalışarak bizi bir batılı yapmak ve zengin fakir ayırımı yapmadan birbirimizi sevmemizi sağlamak için çırpınıyorlardı.

Hepsi örnek alınacak kişilerdi. Derslerimizin yanında temizlik, büyüklere saygı, bahçevanlık, el işleri, çamaşır yıkama, ütü yapma, dikiş dikme gibi her medeni insanın biraz bilmesi icap eden bilgileri durmadan bize aşılamaya çalışıyorlardı. Vatan sevgisi, insan sevgisi, birlik, beraberlik, tasarruf etmeyi küçük beyinlerimize yerleştirmeyi çok iyi biliyorlar ve öğretiyorlardı. Hepsi nur içinde yatsın!" [234]

1938 yılında açılan Ege Erkek Lisesi'nin Karantina'daki Mansurzade Konağı'nda bulunan ilkokul kısmı yatılı olarak da öğrenci kabul ediyordu. Yatılı ücretinin yıllık 160 lira olduğu okulda gündüzlü öğrenciler için 50 lira ödeniyordu.[235]

229 *İzmir Cumhuriyetin 15inci Yılında*, s. 118, 177.
230 *İzmir Şehir Rehberi-1941*, İzmir Belediyesi Neşriyatından, [İzmir], 1941, s. 147-148.
231 Attila Karaosmanoğlu, *İzmir Karşıyaka'dan Dünyaya*, s. 7-8.
232 *A.g.e.*, s. 23.
233 *A.g.e.*, s. 25.
234 Ertuğrul Erol Ergir, *Unutamadığım Karşıyakam ve İzmirim*, Tükelmat A.Ş., 2.baskı, [İzmir], 1999, s. 29-30.
235 *Anadolu*, 24 Ağustos 1939, s.11.

6 Nisan 1940-Cumartesi günü İzmir vilayeti genelinde çocuk tespiti yapılmıştı. Bu iş için Karşıyaka'da 40 öğretmen, iki de başöğretmen görev yapmıştı. Tespitte medeni hallerine bakılmaksızın 7-16 yaş arasındaki kız ve erkek çocuklar kayıt altına alınmıştı. Yabancı ülke vatandaşları bu kayıtlara dâhil edilmemişti. Çalışma sonucunda Karşıyaka'da 1.938'i kız, 1.898'i erkek olmak üzere 3.836 çocuk olduğu tespit edilmişti. Bunlardan 1.106'sı ilkokul mezunuydu. 1941'i de ilkokullara devam ediyordu.[236] 789 çocuğun ise ilkokulla herhangi bir ilişiği yoktu. Bu da İzmir'in yanı başında, kırsal nüfusu oldukça az ve eğitim konusunda duyarlı bir nahiyede bile ilkokul çağındaki çocukların % 20,5'inin eğitimden yoksun kalması demekti.

1941 yılı itibariyle İzmir'deki özel Türk ilkokulu sayısı ikiydi. Bunlardan İzmir merkezde yer alan Yusuf Rıza İlkokulu (eski Darül'irfan Mektebi)[237] beş sınıflıydı. Toplam yedi ilkokul öğretmeni ile bir anaokulu öğretmeninin görev yaptığı bu okulda yılsonunda 143 erkek 48 kız olmak üzere 191 öğrenci bulunuyordu. Öğrenci velilerinden 140'ı esnaf veya tüccar, 19'u memur, 15'i serbest meslek sahibi, 13'ü amele veya işçi, 4'ü çiftçiydi.[238] Karşıyaka İlkokulu ise yeni açılmış olmalıdır. Çünkü bu okulun kadrosunda henüz sadece bir anaokulu öğretmeni ile bir tane ilkokul öğretmeni vardı. Okulun 10'u erkek, 5'i kız olmak üzere 15 öğrencisinin tümü de birinci sınıftaydı. [239] Aynı yıl İzmir'de ortaokul veya liselere bağlı Özel Türk İlkokulu yoktu.

İzmir Genelinde Resmî Gündüz İlkokullarının Genel Durumu

			Ders Yılı	
			1938-1939[240]	1942-1943[241]
Okul Bulunan Köylerde Okul Çağındaki Çocuk Sayısı	Erkek		20.983	25.923
	Kız		18.723	21.543
	Toplam		39.706	47.466
Yıl Sonunda Okullardaki Toplam Öğrenci Sayısı	Şehirlerde	Erkek	16.062	15.200
		Kız	11.957	11.784
		Toplam	28.019	26.984
	Köylerde	Erkek	15.782	16.741
		Kız	8.841	8.862
		Toplam	24.623	25.603
Sınıfını Geçen Öğrenciler	Toplam		34.713	31.557
Sınıfta Kalan Öğrenci Sayısı	Toplam		17.929	20.030

236 *Fevzipaşa Ortaokulu Arşivi*: Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s.50.
237 *Yeni Asır*, 7 Eylül 1934, s. 8.
238 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 140-141, 166.
239 *A.g.e.*, s. 140-141, 166.
240 *A.g.e.*, s. 102-103.
241 *Millî Eğitim İstatistikleri (1942-1943)*, s.70-71.

Grafik 4. 1942-43 Ders Yılında İzmir'in Şehir ve Kasabalarında İlkokul Öğrencilerinin Sınıflara Göre Dağılımı[242]

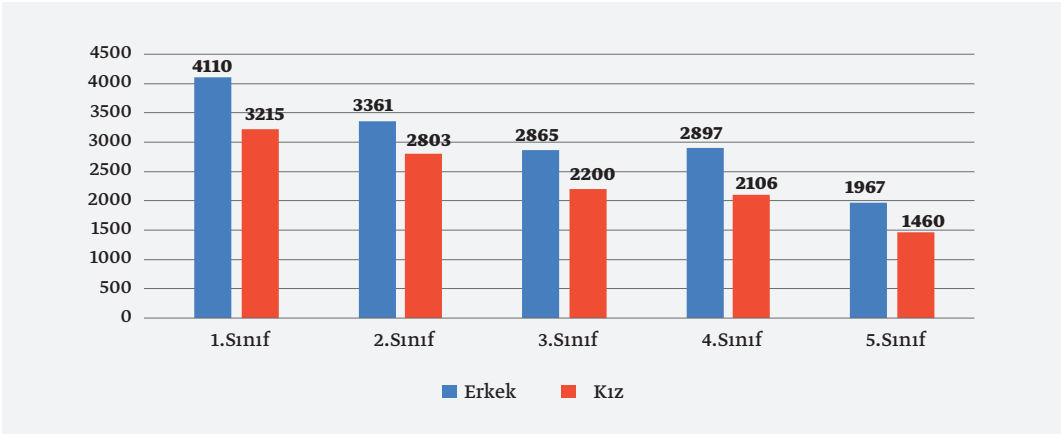

Grafik 5. 1942-43 Ders Yılında İzmir Vilâyetinin Köylerinde İlkokul Öğrencilerinin Sınıflara Göre Dağılımı[243]

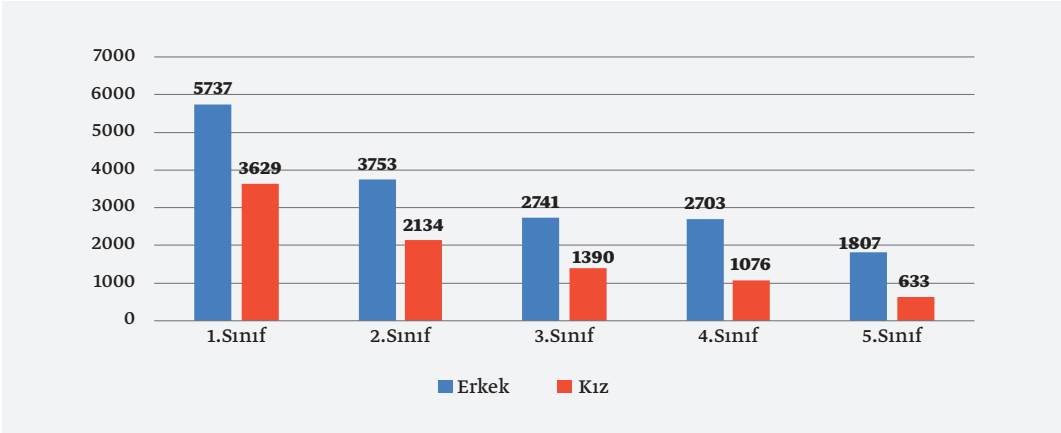

Millî Mücadele sonrasındaki göç olaylarına bağlı olarak İzmir'de Ermeni ve Rum okulu kalmamıştı.[244] 1941 yılında kentteki Musevi okullarının sayısı ise üçtü. Karataş Musevi İlkokulu, Keçeciler Musevi Kız İlkokulu ve Keçeciler Musevi Yetim Evi/Okulu'nda toplam 11 anaokulu öğretmeni ile 47 ilkokul öğretmeni görev yapıyordu. Tümü beş sınıflı olan bu ilkokullarda 556'sı erkek 195'i kız olmak üzere toplam 751 çocuk eğitim alıyordu.[245]

İzmir'de 1934 yılında 15 olan[246] yabancı okul sayısı, 1930'lu yılların sonuna gelindiğinde iyice azalmıştı. Bu kapsamdaki ilkokulların sayısı dörde kadar düşmüştü.[247] Beş sınıflı ve müstakil Gündoğdu Fransız İlkokulu kız çocuklarına eğitim veriyordu. 1938-1939 ders yılında 66 öğrencisi bulunan okulun altı ilkokul öğretmeni vardı. Aynı yıl, Fransız St.Joseph Ortaokulu'na bağlı olarak yalnızca erkek çocuklara eğitim vermekte olan ilkokulun öğrenci sayısı ise 56 idi.[248] İtalyanlara bağlı iki ilkokul da kız ve erkek çocuklara ayrı eğitim veriyordu. Beş sınıflı ve müstakil Alsancak İtalyan İlkokulu'nda 63 erkek öğrenci, altı öğretmen vardı. Yine beş sınıflı ve müstakil olan Ayyıldız İtalyan İlkokulu'nda ise kız çocuklarına eğitim veriyordu. Ders yılı sonunda 90 öğrencisi bulunan bu okulun yedi öğretmeni vardı.[249]

242 *Millî Eğitim İstatistikleri (1942-1943)*, s.70-71.
243 *A.g.e.*, s.70-71.
244 Örnek olarak bkz. *a.g.e.*, s. 142-149.
245 *A.g.e.*, s. 144-145, 149, 167.
246 *İzmir Rehberi*, s.171-172.
247 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 148-151.
248 *A.g.e.*, s. 148-149, 169.
249 *A.g.e.*, s. 150-151, 170. Ayrıca bkz. *İzmir Şehir Rehberi-1941*, s. 149.

1942-1943 ders yılında İzmir'in okul bulunan köylerinde 47.466 çocuk okul çağındaydı. Ancak bu çocuklardan 25.603'ü okula devam etmişti.[250] Aynı yıl Türkiye genelindeki köy ilkokullarında kız öğrencilerin oranı % 25, 6 iken bu oran İzmir'de %34,6 idi.[251] İzmir vilâyeti çapındaki şehir ve kasabalarda 1.507, köylerde ise 2.737 olmak üzere toplam 4.244 öğrenci çeşitli sebeplerle okuldan ayrılmıştı. Bunların 1.754'ü tahsil çağını bitirdiği için okulla ilişikleri kesilmişti. 2.034'ü ise eğitimi terk etmişti.[252]

1950 yılı itibariyle İzmir kent merkezinde 38 ilkokul bulunuyordu. Bunlardan Vali Kâzım Paşa 1.310, Şehit Fazıl Bey 1.027 mevcutla en kalabalık okullardı. Aydoğdu, Bostanlı ve Sarıkamış ilkokulları ise 176 ile 205 arasındaki öğrenci sayısıyla nispeten küçük okullardı. Bu 38 okul içerisindeki Alaybey, Aydoğdu, Cumhuriyet, Fevzipaşa ve Türkbirliği ilkokulları Karşıyaka'da; Dokuz Eylül, Hilal, Kars, Yavuz Selim ilkokulları Bornova'daydı. Çakabey ve Çimentepe ilkokulları ise Buca'da yer alıyordu. Kentteki nüfus artışı göz önünde bulundurulduğunda ilkokul sayısı ihtiyacı karşılamaktan uzaktı. 1955 yılında okul sayısının 69 olması gerektiği hesaplanmıştı. Özellikle Üçkuyular-Değirmendağı arasında, Tepecik-Kahramanlar civarında ve Karşıyaka'da okul ihtiyacı daha belirgindi.[253]

1950 yılında özel okulların sayısı önceki yıllara göre değişmemişti. Yusuf Rıza İlkokulu'nda 182, Devrim İlkokulu'nda 107, Musevi İlkokulu'nda 127, Keçeciler Musevi Yetimevi İlkokulu'nda 174, İtalyan İlkokulu'nda 56, Fransız İlkokulu'nda 36 öğrenci öğrenim görüyordu. Ayrıca Fransız Saint Joseph Ortaokulu'nun da ilkokul kısmı vardı. Bunlara ek olarak 1950'li yıllarda Çamlaraltı, Karşıyaka Yamanlar Kız ve Özel Karşıyaka kolejlerinin ilkokul kısımları ile Özel Şafak İlkokulu açıldı.[254]

1953-1954 ders yılında İzmir vilâyetinde 73'ü il ve ilçe merkezlerinde, 478'i de köylerde olmak üzere toplam 551 ilkokul vardı. Bu sayıya dâhil olan 9 köy okulu kapalıydı. 74 okulda öğretmen sayısı sekiz ve üzerindeydi. 298 okuldaki eğitim personeli tek başına görev yapıyordu. Bunlardan 271'i öğretmen, 27'si eğitmendi. 467 okulda beş sınıf halinde eğitim verilirken, yirmi okulda ise sadece birer sınıf mevcuttu.[255]

1950'li yıllar boyunca İzmir'deki ilkokullarda en büyük sorun öğrenci sayısı karşısında bina sayısının yetersiz kalmasıydı. Birçok okulda ikili öğretim yapılıyor, hatta üçlü öğretime geçilmesi bile düşünülüyordu. Zira 1955-1956 ders yılında pek çok okulda sınıf mevcutları 60-70 kişi arasındaydı. Sorunun çözümü için 1950'li yılların ortalarında okul yapımına hız verilmiş, var olan ve yeni kurulan dernekler aracılığıyla okul yapımı desteklenmişti.[256] Bu kapsamda Vali Kemal Hadımlı döneminde[257] 1955 başlarından 1958-1959 ders yılı sonuna kadar 41 şehir, 70 köy okulu yapıldı. 100 kadar eski okul da tamir edildi.[258]

1950'li yıllarda bina eksikliğinin yanı sıra öğretmen açığı ve öğrenci devamsızlığı ilkokulların önemli sorunları arasındaydı. 1953 yılında öğretmen açığı 118 vekil öğretmenle kapatılmaya çalışılmıştı. 1954 yılında 7-14 yaş arasındaki çocukların %19'u, zorunlu olmasına rağmen ilkokula devam etmiyordu. Bu oran kızlarda % 21'di. Özellikle köylerde kız çocukların okula gönderilmesinde daha çok zorlukla karşılaşılıyordu. 1950 yılında kent merkezindeki ilkokullarda okula devam oranları %75 ile % 95 arasında değişiyordu. Bu sorunu çözmek için bazı okullarda başöğretmen, öğretmen, mahalle muhtarı ve polis komiserlerinden oluşan kurullar oluşturulmuştu. Bu kurullar devamsız öğrencileri takip ederek özellikle sinemaya gidenleri engellemeye çalışıyordu. Çalışmak zorunda kaldıkları için okula devam edemeyen çocuklara da özel dersaneler açılması kararlaştırılmıştı.[259]

1953-1959 yılları arasında İzmir'deki özel bağımsız ilkokulların sayısı 1 ile 3 arasında değişmiş 1959-1960 ders yılında beşe yükselmişti. Beş okulun

250 *Millî Eğitim İstatistikleri (1942-1943)*, Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü yay., Ankara, 1945, s.70-71.

251 *A.g.e.*, s. 70-71, 102-103.

252 *A.g.e.*, s. 70-71.

253 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 264-266.

254 *A.g.e.*, s. 265-266.

255 *Millî Eğitim İstatistikleri İlk Öğretim (1953-1960)*, s. 39.

256 Hülya Gölgesiz Gedikler *a.g.e.*, s. 266-267.

257 Bkz. Mehmet Ali Keskin, *İzmir Valileri*, Memleket yay., İzmir, 1992, s. 101-103.

258 Necip Alpan, "Kültür Öncüsü İzmir Yeniden Uyanıyor", Yeni Asır, 19 Haziran 1959'dan akt. Fuat Uçar, *İzmir Pedagojik Danışma Kurulu-Kuruluşu ve Çalışmaları*, Berikan yay., Ankara, 2017, s. 51.

259 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 267-268.

toplam öğrenci sayısı 599'du. Aynı yıl ayrıca, bir liseye bağlı olarak eğitim veren ve 95 öğrencisi olan özel bir ilkokul daha vardı.[260] Musevi ilkokullarının sayısı değişmemiş, iki olarak kalmıştı. 1959-1960 ders yılında bu okullarda 209'u erkek, 142'si kız olmak üzere 351 öğrenci kayıtlıydı.[261] 1953-1960 yılları arasında biri bağımsız, biri de ortaokula bağlı olarak eğitim veren iki Fransız ilkokulu vardı. 1959-1960 ders yılında bağımsız ilkokulun 7 erkek, 27 kız; ortaokula bağlı ilkokulun ise 25 erkek öğrencisi bulunuyordu.[262] Aynı zaman diliminde kentte bir bağımsız İtalyan ilkokulu eğitim vermeye devam ediyordu. Okulun 1959-1960 ders yılındaki öğrenci sayısı 26 erkek, 47 kız olmak üzere 73'tü.[263]

Grafik 6. 1959- 1960 Ders Yılında İzmir Genelindeki Resmî İlkokullarda Öğrencilerin Sınıflara Göre Dağılımı[264]

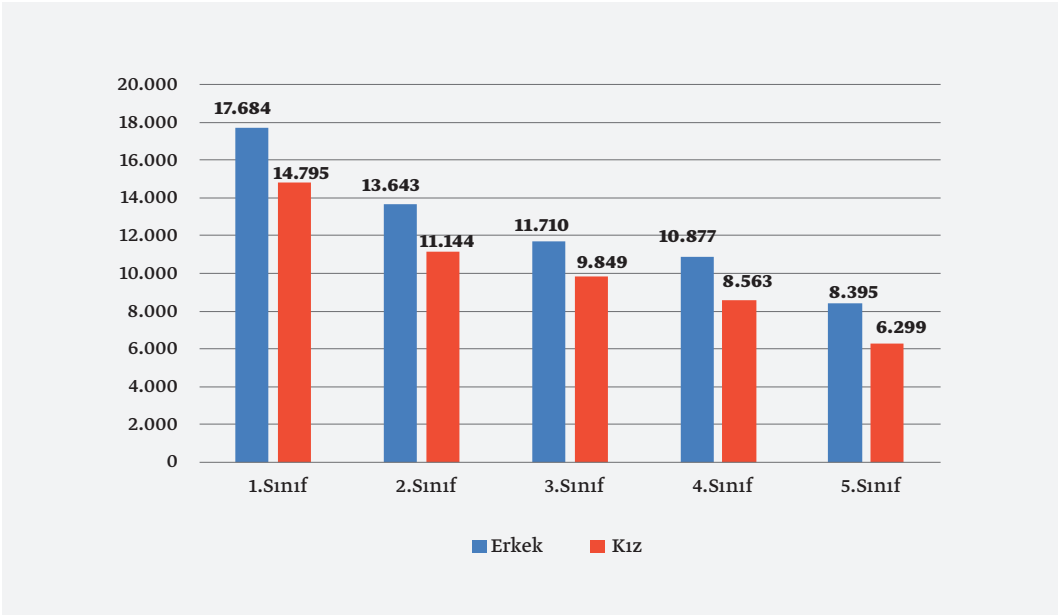

1959-1960 ders yılı sonunda İzmir genelindeki resmî ilkokullarda 62.309 erkek, 50.650 kız olmak üzere 112.959 öğrenci vardı. Bunların 59.767'si şehir merkezlerinde, 53.192'si köylerde öğrenim görüyordu. Yıl içerisinde 1.300 çocuk çeşitli nedenlerde okuldan ayrılmıştı. Yılsonunda sınıfta kalan öğrenci sayısı ise 27.831'di.[265]

1959-1960 ders yılında İzmir vilâyetinde 101'i il ve ilçe merkezlerinde, 498'i de köylerde olmak üzere toplam 599 ilkokul vardı. Bunlardan 3 köy okulu kapalıydı. 87 okulda öğretmen sayısı sekiz ve üzerindeydi. 305 okuldaki eğitim personeli tek başına görev yapıyordu. Bunlardan 296'sı öğretmen, 9'u eğitmendi. 535 okulda beş sınıf halinde eğitim verilirken 12 okulda bir, 9 okulda iki, 17 okulda üç sınıf mevcuttu.[266]

260 *Millî Eğitim İstatistikleri İlk Öğretim (1953-1960)*, s. 75, 77, 160, 164.
261 *A.g.e.*, s. 78, 168.
262 *A.g.e.*, s. 81-82, 172-173.
263 *A.g.e.*, s. 83, 176.
264 *Millî Eğitim İstatistikleri İlk Öğretim (1953-1960)*, s. 122.
265 *A.g.e.*, s. 122-123.
266 *A.g.e.*, s. 39.

1959-1960 Ders Yılında İzmir Genelindeki Resmî İlkokullar ile Öğretmenlerin Durumu[267]					
			Şehirlerde	Köylerde	Toplam
Öğretmenlerin Öğrenim Derecesi	İlkokul	E	2	2	4
		K	6	1	7
	Ortaokul ve Dengi	E	37	6	43
		K	30	-	30
	İlk Öğretmen Okulu	E	346	227	573
		K	620	129	749
	Köy Enstitüsü (Ücretli)	E	118	353	471
		K	50	62	112
	Lise ve Dengi	E	8	4	12
		K	6	-	6
	Yüksek Okul	E	3	4	7
		K	1	-	1
Tamamen Münhale Vekiller		E	20	110	130
		K	13	11	24
Fiilen Çalışan Öğretmenlerin Toplamı		E	534	706	1.240
		K	726	203	929
		T	1.260	909	2.169
Tamamen Münhal Kalanlar Öğretmenlik			19	20	39
Asile Vekil Öğretmenler		E	10	4	14
		K	8	-	8
Öğretmenli-Eğitmenli Okullardaki Eğitmenler		E	-	9	9
		K	-	-	-
Bağımsız Eğitmenli Okullardaki Eğitmenler		E	-	19	19
		K	-	1	1
Toplam Öğretmenlik Kadrosu		1.279		929	2.208
Toplam Eğitmenlik Kadrosu		-		29	29

Grafik 7. İlkokul Sayısındaki Artış (1927-1961)[268]

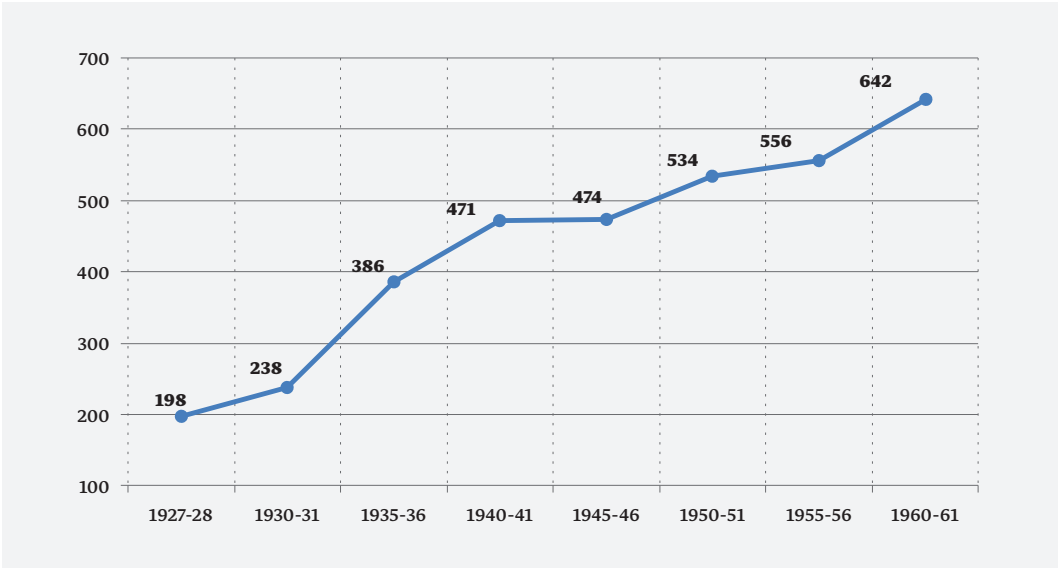

267 *A.g.e.*, s. 218-219.

268 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 218-219.

8. Ortaöğretim

İzmir'de Yunan işgalinin sona ermesinden hemen sonra ortaöğretim seviyesindeki okullar da yeniden eğitime başlamıştı. Osmanlı Devleti'nin son yıllarında faaliyete olan, ancak savaş yıllarında eğitime ara veren Kız ve Erkek muallim mektepleri 1923 yılında yeniden açıldı. Günümüzde İzmir Kız Lisesi'ne ait olan binanın inşaatı tamamlanarak burası Erkek Muallim Mektebi'ne tahsis edildi. Kız Muallim Mektebi ise Karşıyaka'daki binasında eğitim veriyordu. Daha önce Rumlara ait olan, Eylül 1922'deki yangından sağlam kurtulan bazı eğitim binaları yine eğitime tahsis edildi. Binalardan birine Sultani Mektebi taşındı. Kısa süre sonra da Erkek Lisesi adını aldı. Daha sonra II. Erkek Lisesi'ne (İnönü/Namık Kemal Lisesi) tahsis edilecek binada ise Kız Lisesi eğitime başladı. Bu okulların bünyesinde ortaokul kısımları da bulunuyordu.

1924 yılında toplanan İkinci Heyet-i İlmiye kararları doğrultusunda ortaöğretim, ilkokul sonrasındaki altı yıllık dönemi kapsıyordu. Üç yıllık ortaokul eğitiminin üzerine üç yıl daha eğitim veren eğitim kurumları lise olarak adlandırılıyordu.[269] Ancak bazı ortaöğretim kurumları ortaokul eğitiminin üzerine üç yıldan daha kısa süre, 1-2 yıl eğitim veriyordu. Uzun yıllar boyunca bu okullar *"Mektep"*, *"Okul"*, *"Enstitü"* gibi adlarla tanımlanarak liselerden ayrı statüde yer aldı.

1931-1932 Ders Yılı Başında İzmir'de Resmî Ortaöğretim Kurumları[270]

Okulun Adı	Ders-Yılı	Muallim Adedi	Talebe Adedi	
			Erkek	Kız
Erkek Lisesi	1930-31	24	379	-
	1931-32	29	463	-
Kız Lisesi	1930-31	22	-	238
	1931-32	23	-	368
Erkek Muallim Mektebi	1930-31	16	265	-
	1931-32	16	239	-
Kız Muallim Mektebi	1930-31	19	-	391
	1931-32	21	-	345
Muhtelit (Karma) Ortaokul	1930-31	18	360	51
	1931-32	21	426	35
Buca Muhtelit (Karma) Ortaokul	1930-31	13	105	10
	1931-32	15	122	31
San'atlar Mektebi	1930-31	20	253	-
	1931-32	17	228	-
Ticaret Mektebi	1930-31	-	273	1
	1931-32	22	189	40
Ziraat Mektebi	1930-31	6	26	-
	1931-32	9	50	-
Erkek Muallim Tatbikat Kısmı	1930-31	-	-	-
	1931-32	4	50	52
Kız Muallim Tatbikat Kısmı	1930-31	-	-	-
	1931-32	3	33	33

269 Mustafa Ergün, *a.g.e.*, s. 55, 71-72.

270 *İstatistik Yıllığı (1931-1932)*, s. 48; Bu tabloda verilen sayılar ders yılı başına aittir.

1930-31 ders yılında İzmir'deki ortaöğretim okullarında 138 öğretmen görev yaparken bir sonraki ders yılında bu sayı 180'e yükselmişti. [271]

1933 yılındaki yurtdışı eğitim sınavlarında İzmir'deki ortaöğretim kurumları oldukça başarılı olmuştu. Fizik-kimya öğrenimi için yurtdışına gönderilecek yedi öğrenciden dördü İzmir [Erkek] Lisesi'ndendi. Fizik-kimya ve bunların eğitimi ile antropoloji dallarında birer öğrenci seçilmişti. Bunların biri İzmir Kız Lisesi'nde diğeri İzmir [Erkek] Lisesi'nde okuyordu. Tabiiye alanından gönderilecek yedi öğrencinin üçü İzmir'den çıkmıştı. Marangozluk eğitimi için ayrılan dört kişiden ikisi, dökümcülük için ayrılan iki kişiden biri İzmir Sanat Mektebi öğrencileri arasından çıkmıştı. İzmir Ticaret Lisesi'nden istatistik eğitimi için Roma'ya gönderilecek olan Nüzhet Hanım ise bu eğitime hak kazanan tek muallimdi.

1933 Yılında İzmir'deki Ortaöğretim Kurumlarından Yurtdışı Eğitime Gönderilmeye Hak Kazananlar[272]

Muzaffer Mustafa Hanım	İzmir Kız Lisesi	Almanya	Fizik-Kimya[273]
Baha Asım	İzmir [Erkek] Lisesi	Fransa	Tabiiye
Saadet Ferhat Hanım	İzmir Kız Lisesi	Almanya	Tabiiye
M. Atıf Ali Rıza	İzmir [Erkek] Lisesi	Almanya	Tabiiye
Meziyet Rıza Hanım	İzmir Kız Lisesi	Fransa	Riyaziye
Ali Haydar H. Avni	İzmir [Erkek] Lisesi	Fransa	Fizik-Kimya
Nevzih Neciullah	İzmir [Erkek] Lisesi	Almanya	Fizik-Kimya
Gani Halil	İzmir [Erkek] Lisesi	Fransa	Fizik-Kimya
Rasim Mustafa	İzmir [Erkek] Lisesi	Almanya	Fizik-Kimya
Muzaffer Süleyman	İzmir [Erkek] Lisesi	Amerika	Antropoloji
Nüzhet	Ticaret Lisesi Muallimi	(Roma) İtalya	İstatistik
Mehmet Ali	İzmir Sanat Mektebi	Belçika	Marangozluk
Mehmet Bayram	İzmir Sanat Mektebi	Belçika	Marangozluk
Hasan Süleyman	İzmir Sanat Mektebi	Belçika	Dökümcülük

Cumhuriyetin on beşinci yılı olan 1938 yılı itibariyle İzmir vilâyetinde on üç ortaöğretim kurumu bulunuyordu. 378 öğretmenin görev yaptığı bu okullarda toplam 9.209 öğrenci öğrenim görüyordu.[274]

Ortaöğretim sisteminde uygulanan değerlendirmede daha çok *"kazanılan bilginin ölçülmesi"* amaçlanıyordu.[275] 1930'lu ve 1940'lı yıllarda her dönemde en az bir yazılı sınav yapma zorunluluğu vardı. 1949-1962 yılları arasında ise öğretmenin zaman zaman yaptığı yazılı yoklamalarla öğrencileri değerlendirmesi şeklinde daha esnek bir uygulamaya gidildi. 1962 yılından sonra ise her dönemde üç yazılı yapılması zorunlu hale geldi. Öğrencilere ödev verilmesi de 1937'den itibaren yönetmeliklerde yer aldı. [276]

1937 yılına kadar kanaat ve imtihan notlarında genellikle 5 puan üzerinden değerlendirme yapılırken, sonraki yıllarda 10 puan üzerinden değerlendirme uygulamasına geçildi. Yine 1937'ye kadar üç dersten başarısız olan öğrenci (doğrudan) sınıfta kalırken daha sonra bu sayı dörde çıkarılmıştır. 1950 yılında bir dersten *"borçlu"* olarak üst sınıfa geçme hakkı, 1963-1964 öğretim yılında kaldırılmıştır. [277] Orta dereceli okullarda 1930'lara kadar bakalorya sınavı uygulanırken sonradan bu usûl kaldırılmış, yalnızca liseler için *"Olgunluk İmtihanı"* getirilmiştir.[278] Buna göre önce bütün derslerden sözlü sınav yapılıyor, daha sonra yazılı olarak olgunluk sınavına giriliyordu.[279] Bu uygulama da 1954-55 ders yılında kaldırılmıştır.[280]

271 *İstatistik Yıllığı (1931-1932)*, s. 48.
272 *Hakimiyeti Milliye*, 26 İkinci Teşrin 1933, s. 6.
273 Aynı zamanda bu bilim dallarının eğitimi ile ilgili de eğitim alınacaktı.
274 *İzmir Cumhuriyetin 15inci Yılında*, s. 116.
275 *Cumhuriyetin 50.Yılında Millî Eğitimimiz*, s. 89.
276 *A.g.e.*, s. 89.
277 *A.g.e.*, s. 89.
278 *A.g.e.*, s. 91.
279 Attila Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 34.
280 *Cumhuriyetin 50.Yılında Millî Eğitimimiz*, s. 91.

8.1. Ortaokullar

Osmanlı İmparatorluğu'nun son elli yılı, özellikle de II. Meşrutiyet dönemi göz önünde bulundurulduğunda, Cumhuriyetin ilk yıllarında İzmir vilâyetinin genelinde ortaokul sayısında ciddi bir azalma olduğu göze çarpmaktadır. Uzun süren savaş ve işgal yıllarının getirdiği yıkımlar cumhuriyet öncesinde rüştiye adıyla eğitim veren pek çok mektebin kapanmasına neden olmuştur. Önceliğin ilk mekteplere verilmek zorunda kalınmasıyla ortaokullar ikinci planda kalmış, bu okullar kazalarda ancak 1930'lu yıllarda yeniden faaliyete başlamıştır. Kazaların tamamı gibi Bornova ve Karşıyaka'da da durum aynı olmuş, bu yerleşimlerdeki öğrenciler uzun yıllar şehir merkezindeki ortaokullara devam etmek zorunda kalmıştır.

1930'lu yılların başlarında İzmir Kız ve Erkek liselerinin orta kısımları haricinde İzmir'deki tek bağımsız ortaokul Karataş'taydı.[281] İzmir'in banliyöleri içerisinde ilk ortaokul 1930 yılında Buca'da açıldı. Onları Karşıyaka ve Bornova'daki ortaokullar izledi.

Şehir merkezinde ilkokul eğitimi düzene girip öğrenci ve mezun sayısı arttıkça 1930'larda ortaokula duyulan ihtiyaç da artmaya başlamıştı. Bu silsile daha sonraki yıllarda liseleri zorlayacak, yeni liselere ihtiyaç duyulacaktı.

1930'lu yıllarda ortaokuldan mezun olmak için yapılan Bakalorya (Olgunluk) sınavında ortaokulun tüm sınıflarında öğretilen her dersten önce yazılı yoklama yapılıyordu. Ardından yine her dersin sözlü sınavı vardı. 1934 yılında öğrencilerin kayrılmasını ve kopya çekilmesini önlemek için yeni bir uygulama yapılmıştı. İzmir şehrindeki ortaokulların son sınıflarındaki erkek öğrenciler İzmir Erkek Lisesi'nde, kız öğrenciler de İzmir Kız Lisesi'nde sınava alındı. Erkek Lisesi'ndeki sınav çok büyük olan jimnastik salonunda yapılmıştı. Öğrenciler salona dizilen sıralara liste sırasına göre oturtulmuş; Karşıyaka, Buca ve Karataş ortaokullarından gelen öğrenciler art arda yerleştirilmişti. Sınav kâğıtları da ayrı renklerdeydi.[282]

1935-1936 ders yılında kız okullarının müdürlerinin velilere gönderdiği bir mektup içeriği itibariyle kamuoyunu bir süre meşgul etmiş, hatta İstanbul basını ve eğitim camiasında da tartışma konusu olmuştu.[283] Mektupta okul müdürleri şu açıklamaları yaparak ve velilerden destek istemişti:[284]

"Vatan ve milletimizin, özlediğimiz parlak yarını bu günkü çalışmalarına bağlı olan çocuklarımızın sağlam seciyeli yetişmesi için alınan tedbirleri kararlaştırmak üzere İzmir orta öğretim okulları müdürleri, kültür direktörünün başkanlığında toplantılar yaparak bazı maddeler tesbit etmiş ve onları her okul kendi talebesine bildirmiştir.

Terbiye işinde ana babanın değerli yardımları her zaman en kuvvetli daya[na]ğımızdır. Bu işde bütün ilgililerin yardımlarını bizden esirgemeyeceklerine inanıyoruz. Bu inan dolayısıiledir ki toplantılar yapan heyet verdiği kararlar arasında sizden aşağıdaki şeyleri dilemeği düşünmüştür:

1. *Çocuğunuz sinemaya gidecekse yalnız değil ya okul ile veya velisi ile gitsin, yolda söz atarak kendisini küçük düşürmek isteyen erkekler olursa size ve okul direktörüne haber vermek suretile korunmağı iş edinsin.*
2. *Kardeşten başka en yakın akrabası bile olsa genç erkeklerle sokakta konuşmanın başkalarında uyandıracağı kuşkuyu aklından çıkarmasın.*
3. *Okula gidip gelirken başında belgeli kasketi taşısın, polis arayınca başında belgesiz kasket taşıdığı için karakola düşmesin.*
4. *Güzelliği; Türk kadınlığı seciyesinin en açık alâmeti olan temizlikte, sadelikte, vakarda arasın, hele uzaklardan görünen çığırtkan renklerle yüksek ökçe, bilezik, küpe, gerdanlık taşımak, tırnaklara oje ve saire sürmek gibi temayüllere hiç iltifat etmesin.*

Bu maddelerin sağlanmasında okul ile elele çalışmanızdan çocuklarınız hesabına büyük iyilikler umarız."

281 Engin Berber, Erkan Serçe, *Karşıyaka Tarihi*, Karşıyaka Belediyesi Kültür yay., 2. baskı, İzmir, 2012, s. 211.
282 Zuhal İzmirli, Yücel İzmirli, *Makedonya'dan Esen İmbat*, Kırmızıkedi yay., 1.baskı, İstanbul, 2010, s. 118-119.
283 "Mektepli Kızlar", *Kurun*, 27 Şubat 1936, s. 1, 7; "O Mesele", *Kurun*, 28 Şubat 1936, s. 1.
284 "Mektepli Kızlar", *Kurun*, 25 Şubat 1936, s. 1, 10.

1936'nın Eylül ayında kayıt başvurularının sona ermesinin ardından ortaokul ve lise müdürleri planlama yapmak üzere Kültür Direktörlüğü'nde (İl Millî Eğitim Müdürlüğü) toplantı yapmıştı.[285] Bakanlık Hıfzısıhha Müfettişi Celâl ve İl Kültür Direktörü Ali Riza Bey'in de katıldığı toplantıda başvuruların fazlalığı karşısında alınacak tedbirler karara bağlanmıştı. Yapılan değerlendirmeye göre İzmir'deki ortamekteplerin ihtiyacı tamamen karşılayabileceğinden Karşıyaka'da Dames de Sion Mektebi binasında açılacak olan ortamektebe, İzmir'de ortamekteplere kaydedilmiş olan 200 öğrencinin gönderilmesinden vaz geçilmişti. Kısa süre önce taşınan Erkek Muallim Mektebi'nin binası ortamektep olarak kullanılacak ve bazı sınıflar için çifte tedrisat (ikili öğretim) uygulanacaktı. Tilkilikte yeni açılacak mektep için bina temin edilmek üzereydi. Karataş'taki ortamektep binası kız ortamektebine dönüştürülecekti. Bornova'da halk tarafından sağlanan imkânlarla emval-i metrukeden kiralanan binada ortamektep açılması netleşmek üzereydi. Ayrıca bir sonraki yıl Tire'de de bir ortamektep açılması gündemdeydi.[286]

1936-1937 ders yılı başında yapılan müdürler toplantısındaki kararların bir süre sonra değişikliğe uğradığı anlaşılmaktadır. Erkek Muallim Mektebi'nden boşalan binaya Kız Lisesi taşınmış, muhtemelen buna bağlı olarak da Karataş ortamektebinin kız ortamektebine dönüştürülmesinden vaz geçilmiştir. Ortaya çıkan yeni duruma göre Tilkilik civarında oturanlar Basmane (Tilkilik) Ortaokulu'na, Alsancak civarında oturanlar Kız Lisesi'nden boşalan ve Erkek Lisesi'nin orta kısımlarının yerleşeceği binaya; Güzelyalı, Narlıdere, Karataş civarındakiler Karataş Erkek Ortaokulu'na devam edecekti.[287]

Yeni ders yılı için kayıtların başladığı 20 Ağustos 1937 günü ortaokullar çok kalabalıktı. Öğrenciler henüz *"namzet"* (aday) olarak kaydediliyordu. Kayıtlar 30 Eylül'e kadar devam edecek, 1 Ekim'de de okullar derslere başlayacaktı.[288] O yıl ortaokul ihtiyacı daha da artmıştı. 1.500-2.000 talebenin ortaokullara kayıt yaptırması bekleniyordu. Millî Eğitim Müdürlüğü ortaokul amacıyla kullanmak üzere kiralık bina arıyordu. Yapılan planlamaya göre ilkokuldan mezun olanların kaydedileceği okullar şöyle belirlenmişti:[289]

> *"Karataş Ortaokuna: Müdafaai hukuk, Hâkimiyeti Milliye, İnönü, Necatibey, Duatepe, Halidbey, Tınaztepe, Zafer, Ülkü, Dumlupınar, Sakarya, İstiklâl, Yusuf Rıza İlkokulları talebesi*
>
> *Tilkilik Ortaokuluna: Topaltı, İnkılâb, İsmetpaşa, Olti, Misakımilli, Yıldırımkemal, Vali Kâzımpaşa, Şehitfadıl ilkokulları talebeleri*
>
> *[Erkek] Lisenin Orta kızmına: Şehitfethi, Alsancak ve Gazi İlkokulu talebeleri*
>
> *Burnava Ortaokuluna: Burnavadaki İlkokul talebeleri*
>
> *Karşıyaka Ortaokuluna: Karşıyaka ve Menemen İlkokullarından mezun talebeler*
>
> *Buca Ortaokuluna: Tepeköy ve Seydiköy ile Buca İlkokulları mezunları kayıt ve kabul edileceklerdir.*
>
> *Kız talebe, doğrudan doğruya Kız lisesine ve Karşıyaka Öğretmen okulunun orta kısmına kaydedilecektir"*

1937 Yılında Ortaokullarda Uygulanan Ders Dağılım Çizelgesi[290]

DERS		SINIFLAR		
		I	II	III
1	Türkçe	5	4	4
2	Tarih	2	2	2
3	Coğrafya	2	2	2
4	Yurt Bilgisi	-	2	2
5	Matematik	5	4	4
6	Fen ve Kimya	-	-	3
7	Fizik	-	3	-
8	Biyoloji ve Hıfzısıhha	-	2	3
9	Tabi İlimler	3	-	-
10	Yabancı Dil	5	4	4
11	Elyazısı	2	-	-
12	Cimnastik	1	1	1
13	Resim	1	1	1
14	Müzik	1	1	1
15	Askerlik (Erkeklere)	-	2	2
16	Askerlik (Kızlara)	-	1	1
17	Dikiş-Biçki	2	1	-
18	Ev İdaresi	1	-	-
19	Çocuk Bakımı	-	1	-
20	Serbest Saat (Erkeklere)	2	-	-
Toplam (Erkeklere)		29	29	29
Toplam (Kızlara)		29	29	29

285 *Yeni Asır*, 17 Eylül 1936, s.2.
286 "Orta mektepler açılıyor", *Yeni Asır*, 18 Eylül 1936, s.2.
287 *Anadolu*, 29 Eylül 1936, s. 3.
288 *Ulusal Birlik*, 21 Ağustos 1937, s.3; *Anadolu*, 21 Ağustos 1937, s.2.
289 *Anadolu*, 19 Ağustos 1937, s.2.
290 Hasan Âli Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1994, s. 174.

1937'nin Eylül ayı itibariyle biri Faikpaşa'daki eski medrese binasının arsası üzerinde, diğeri de Eşrefpaşa'daki eski mezarlıklar yanında iki yeni ortaokulun açılması planlanıyordu. Eylül başında İzmir'i ziyaret eden Maarif Vekili Saffet Arıkan bu yerleri görmüş ve bir yıl içerisinde tamamlanabilmesi için inşaatların hemen başlaması talimatını vermişti. Bakanın basına verdiği bilgiye göre İzmir'de mecburi öğrenim çağındaki çocukların % 80'i okutuluyordu. Bu sebeple ortaokula duyulan ihtiyaç da normaldi. İhtiyacın karşılanması için ilkokulların ve halkın yoğun olduğu Eşrefpaşa ve Tilkilik semtlerine iki ortaokul yapılması planlanıyordu. Bu okul binaları tamamlanıncaya kadar mevcut ve bulunabilen binalarda, gerekirse ikili öğretim yaparak ortaokul ihtiyacı karşılanacaktı.[291]

Kayıtların bitmesine üç gün kala, İzmir ortaokullarına kaydedilen öğrenci sayısı 1.380'i bulmuştu. Bunların 633'ü Karşıyaka, Buca, Bornova'daki ortaokullara geri kalan 747'si de İzmir merkezindeki okullara kaydedilmişti. Her ne kadar kayıtlar henüz sona ermemiş olsa da bir önceki yıl ortaokulların birinci sınıflarına kaydolan 1.750 sayısının aşılmayacağı tahmin ediliyordu. Buna rağmen ortaokul ve lise müdürleriyle, İl Millî Eğitim Müdürlüğü'nde yapılan toplantıda Karşıyaka Kız Öğretmen Okulu ile Karşıyaka, Buca ve Bornova ortaokullarında normal öğretim (tek tedrisat) yapılması, İzmir merkezindeki ortaokullarda ise ikili öğretim (çift tedrisat) uygulanması kararlaştırılmıştı. Böylece merkez ortaokullarının hepsinde sınıf mevcutlarının normal sınırlar içerisinde yani 50 kişinin altında kalması sağlanmıştı. Lise sınıflarının hepsinde normal öğretim (tek tedrisat) yapılacağı için orta sınıflarla lise sınıflarının ayrı kat ya da binalarda bulunması sağlanmıştı.[292]

1938 yazında Bakanlık, İzmir'de yeni bir lisenin açılmasının kısa vadede mümkün olmadığını bildirince ortaokullarda sıkışıklığı önlemek amacıyla tedbirler alınmaya başlanmıştı. Sınıflardaki sıra sayısı artırılacak ve bir bina daha kiralanacaktı. Daha önce olduğu gibi ilkokul mezunlarının semtlerine göre ortaokullara kayıt yaptırması da devam edecekti.[293] Bir önceki seneye göre 1938 yılında ilkokullardan mezun olanların sayısı 1.000, ortaokuldan mezun olanların sayısı ise 400 fazlaydı. Bakanlık tarafından İzmir'deki ilk ve ortaokulların öğrenci durumlarını tespit etmek ve tedbirler almak üzere Müfettiş Hikmet Türk görevlendirilmişti. Türk'ün yaptığı inceleme ve Bakanlığa gönderdiği rapora göre İzmir'deki ortaokulların durumu *"gayet normal"*di. Alınan tedbirler sayesinde hiçbir şikâyete meydan verilmeyecek, mekteplere yapılan tüm başvurular kabul edilecekti. İzmir'de yeni bir ortamektep açılmasına gerek görülmemişti.[294] Bu haberi sütunlarına taşıyan yarı resmî Ulus gazetesi haberin başlığında *"İzmir'de kültür vaziyeti çok iyidir"* dese de İzmir'deki ortaokullarda sıkışıklığı önlemek için hangi tedbirlerin alındığına dair detay paylaşmamıştı. Verilen bilgiye göre mevcut orta mekteplerde on, Kız Lisesi'nde dört, Erkek Lisesi'nde de üç yeni şube açılacaktı.[295]

1938 yılında İzmir Genelinde Bağımsız Ortaokulların Durumu[296]		
Okul	**Öğretmen Sayısı**	**Öğrenci Sayısı**
Buca Yatılı Ortaokulu (Buca+Bornova Şubesi)	27	576
Karşıyaka Ortaokulu	23	732
Karataş Ortaokulu	47	1.276
Bergama Ortaokulu	11	265
Ödemiş Ortaokulu	12	416
Tire Ortaokulu	9	204

291 *Anadolu*, 7 Eylül 1937, s. 1, 4; *Akşam*, 7 Eylül 1937, s. 4.
292 "Lise ve Ortaokullar Vaziyeti", *Anadolu*, 18 Eylül 1937, s.2.
293 "İzmir'de Lise Açılmıyacak", *Yeni Asır*, 1 Temmuz 1938, s.2.
294 "İzmir'de kültür vaziyeti çok iyidir", *Ulus*, 5 Eylül 1938, s.6.
295 "İzmir'de kültür vaziyeti çok iyidir", *Ulus*, 5 Eylül 1938, s.6.
296 *İzmir Cumhuriyetin 15inci Yılında*, s. 116.

1940 yılında ortaokulu bitiren Hakkı Bilgehan o yıllarda ortaokullardaki sınıf geçme sistemi hakkında şu bilgileri vermiştir:

> *"Ortaokulun bitirilmesi esnasında bizden önce uygulanan bakalorya sınavlarından çok korkutucu olarak söz edilirdi. Tam bizim mezun olacağımız yıl sınav düzeni değiştirildi. Yıl içerisinde aldığınız notlar ne olursa olsun mezun olmak için yılsonu sınavlarını başarmak zorunlu idi. İlk önce Türkçe, Matematik, kompozisyon'dan devlet sınavı denilen bir sınava yazılı olarak giriliyordu. Bunun soruları Millî Eğitim Bakanlığından geliyordu. Bu sınavı başaramayanlar başka sınavlara giremiyor otomatik olarak Eylül'e kalıyordu. Eylül'de de başarılı olunamazsa sınıfta kalınıyordu. Bu üçlü devlet sınavını başaranlar diğer derslerden sözlü sınava alınıyor ve bu suretle mezun olunuyordu.*
>
> *O yıl ilk uygulaması bizim üzerimizde yapılan bu devlet sınavında Haziran'da 55 kişilik sınıfımızdan yalnızca 7 kişi başarılı olabildik. Ondan sonra diğer derslerden sözlü sınavlara girdik".*[297]

1941 yılında gelindiğinde İzmir şehir merkezindeki bağımsız ortaokul sayısı Gazi, Karataş, Karşıyaka ve Tilkilik olmak üzere dörde yükselmişti. Ayrıca Gazi Ortaokulu hariç diğerlerinin birer şubesi vardı.[298]

1945 yılı itibariyle ortaokulların öğretmen kadroları incelendiğinde İzmir şehrindeki Gazi ve Karşıyaka ortaokullarının nispeten daha geniş kadrosu varken Tilkilik'teki ortaokullar ile kazalardaki ortaokulların öğretmen sayısının yetersiz olduğu anlaşılmaktadır.

Karataş Ortaokulu: Cumhuriyet döneminde İzmir'de ilk ortaokul 1927 yılında Karataş'ta açıldı.[299] 1887 yılında inşa edilmiş olan okul binası Ermeni Balyozzade ailesinin mirasçılarına aitti. Kurtuluş sonrasında 17 Eylül 1922'de Kız Lisesi'ne tahsis edilen bina, Kız Lisesi'nin taşınmasından sonra 1927-1928 ders yılında ortaokul olarak kullanılmaya başlanmıştı.[300]

Sadece birinci ve ikinci sınıflara kayıt yapılan ilk ders yılında okulun 232 öğrencisi vardı. Birinci sınıflar da ikinci sınıflar da dörder şubeydi. Yatılı öğrencilerin kayıt ücreti yıllık 250 liraydı. Okul ilk mezunlarını, 342 öğrencinin devam ettiği 1929-1930 ders yılında verdi. 46 mezunun altısı kızdı. Öğrenci sayısı giderek artıyordu. 1931-1932 ders yılında toplam mevcut 491'e ulaşmıştı. Birinci sınıflar 5, ikinci sınıflar 4, üçüncü sınıflar iki şubeydi. Aynı yıl, 3 Aralık 1931'de çıkan bir yangında okulun dört sınıfı, laboratuvarı ve musiki kısmı yanınca bazı öğrenciler Askeri Kışla'daki Jandarma Mektebi'nin sınıflarında ders görmeye başladı. Bir yıl sonra kız öğrencilerin Kız Lisesi'nin orta kısmına nakledilmesiyle, okulun karma özelliği ortadan kalktı. Şube sayısı da azaldı.[301]

İzmir'deki pek çok okulda olduğu gibi[302] Karataş Ortaokulu'nda da sanat eğitimine önem veriliyor, mandolin en çok tercih edilen enstrümanlar arasında yer alıyordu. Okulun Müdürü Avni Bey bu konuda çok ilgiliydi. 1935 yılının Haziran ayı itibariyle okulda mandolin dersi alan öğrenci sayısı 150'yi bulmuştu.[303]

1936-1937 ders yılında Karataş Ortaokulu'nun kız ortaokuluna dönüştürülmesinde karar verilmişti. Ancak derslerin başlamasına az bir süre kala bu karardan vaz geçildi. Ayrıca öğrenci yoğunluğu sebebiyle Karataş Ortaokulu'nda ikili öğretim yapılacak, bu okulun müdürü aynı zamanda Basmane'deki (Tilkilik) ortaokulun müdürlüğünü de yürütecekti.[304]

Karataş Ortaokulu'na 1937-1938 yılında Müdafa-i Hukuk, Hakimiyet-i Milliye, İnönü, Necati Bey, Duatepe, Ülkü, Dumlupınar, Sakarya, İstiklâl ve Yusuf Rıza ilkokullarının öğrencileri kayıt yaptırabilecekti.[305]

1938-1939 ders yılında Karataş Ortaokulu'nun tümü erkek olmak üzere 721 öğrencisi vardı. Birinci ve üçüncü sınıflar dörder şube, ikinci sınıflar ise beş şube idi. Okulun kitaplığında 214 kitap

297 Hakkı Bilgehan, *a.g.e.*, s. 27.

298 *İzmir Şehir Rehberi-1941*, s. 145.

299 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 303.

300 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 604-605

301 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 303-304.

302 Örnek olarak bkz. Hakkı Bilgehan, *a.g.e.*, s. 29; Nedret Güvenç, *Bir Zamanlar İzmir'de*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 1. baskı, İstanbul, 2001, s. 41-43.

303 "İzmir Çocukları Mandolin Öğreniyorlar", *Son Posta*, 1 Haziran 1935, s.4.

304 *Anadolu*, 29 Eylül 1936, s.3.

305 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 304.

vardı. Bunların dördü batı dillerinde geri kalanı ise yeni harflerle basılmış Türkçe eserlerdi. Ders yılı sonunda 347 öğrenci doğrudan, 163 öğrenci bütünleme sonucunda sınıf geçerken 211 öğrenci de sınıfta kalmıştı. Aynı yılda okulda görev yapan 37 öğretmenin 30'u kadrolu, 1'i de stajyerdi. 6 öğretmen ise yardımcı öğretmen statüsünde derslere giriyordu[306]. 1945 yılında okulun öğretmen kadrosu şu isimlerden oluşuyordu[307]:

Ders	Öğretmen
Tarih-Coğrafya	Kemal Alanbay, Server Şenel, Hatice Meralan, Garra Sarmat
Tabiye	Şerefnur Değertin, Necdet Aysa, Şevket Ungut
Matematik	Asaf Atalık, Remzi Baykal, Osman Yetik, Turgut Pögün, İ. Sami Eğilmez
Fransızca	Nimet Ayrol
Türkçe	Hamdi Öncel
Resim	İlhami Dalman
Almanca	Sıtkı Erman
Bedeneğitim	Refik Korkan
Müzik	Ferit Akrek

Buca Ortaokulu: Buca Ortaokulu'nun derslik ve yatakhane olarak kullandığı tarihi bina kompleksi 19.yy'da, İngiliz bir Levanten olan William Ress ile arkeoloji alanında faaliyet göstermiş bir Rum olan Dimostanis Baltacı tarafından inşa ettirilmişti. Etrafı 2,5 metre yüksekliğinde duvarla çevrili olan bu kompleks dört yanı sokakla çevrili olduğundan hiçbir yerle bitişik durumda değildi. Tüm duvarlarda çifte kanatlı parmaklıklı geniş demir kapılar vardı. Bunlardan ikisi kullanılıyordu.[308]

Okulun bağ, bahçe, yemekhane, hamam ve yatakhane bölümlerini içeren asıl büyük ve geniş saha önceden tarla ve arsa halinde iken, buraya 19.yy'ın ikinci yarısında Baltazzi/Baltacı ismindeki Rum tarafından iki katlı bir köşk inşa edilmişti. Arsanın etrafını çevreleyen çam ve selvi ağaçları da onun tarafından dikilmişti. Köşkün irili ufaklı on beş odası ile iki balkonu vardı. Tavanları bağdadi sıvalı, salon ve odaları yağlı boyalıydı. Alt kat odalarının her birinde mermer şömineler bulunuyordu. Binanın su tesisatı vardı. Ancak Buca'da kanalizasyon olmadığından lağımlar açılan kuyulara bağlanmıştı. Derslik olarak kullanılan kısım ise köşkten 30-35 yıl önce William Ress tarafından inşa ettirilmişti. Merdiven ve sahanlığı ile altlı üstlü iki büyük odası bulunan bu binanın köşkle bağlantısı iç bölme duvarlarından açılan bir geçişle sağlanmıştı.[309]

Sultan Abdülaziz'in 1863 yılında kaldığı Baltazzi Malikanesi, 1890'larda Ispartalıyan adlı İzmirli zengin bir tüccarın mülkiyetine geçmişti.[310] I. Dünya Savaşı yıllarında bir süre hastane olarak kullanılan bina[311], Yunan işgali yıllarında toplanan yardımlarla Venizelos'a hediye edilmek üzere 120.000 kaime karşılığında Yunan Millî Bankası tarafından satın alındı. Venizelos köşkü savaşta ölenlerin çocuklarına yetimhane yapılmak kaydıyla İzmir Rum cemaatine bağışladı. Bir süre yetimhane olarak hizmet veren binadaki çocuklar İzmir'in kurtuluşu döneminde Amerikan Kızılhaçı tarafından Yunanistan'a nakledildi.[312] Kurtuluş sonrasında Gazi Mustafa Kemal Paşa kendisine tahsis edilen bu köşkte bir gece kaldığı için bina *"Gazi Köşkü"* adıyla anılmaya başlandı.[313] Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın emriyle 1922-1923 ders yılında Dilsiz ve Sağırlar Okulu'na tahsis edilen yapı kompleksinde birinci köşk derslik ve yatakhaneye, ikinci köşk ise sepet ve çiçek atölyesine çevrildi. İki bina arasında bağlantıyı sağlayan geçiş de bu dönemde açıldı. Dilsiz ve Sağırlar Okulu'nun Karşıyaka'ya nakledilmesi üzerine 1923-1924 ders yılında binanın Jandarma Zabit Okulu olarak kullanılması gündeme geldi. Ancak o dönemde Maarif Emini olan Fuat Bey'in çabalarıyla Maarif Vekili Vasıf Bey zamanında

306 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 603.

307 *Devlet Yıllığı-1945*, s. 252, 255, 256, 260, 263, 267, 273.

308 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 603-604.

309 *A.g.e.*, s. 603-604.

310 Feyyaz Erpi, *Buca'da Konut Mimarisi (1838-1934)*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi yay., Ankara, 1987, s.141.

311 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 604.

312 Feyyaz Erpi, *a.g.e.*, s.141; Raziye Çakıcıoğlu Oban, Emre Yılmaz, "Yerel Halkın Kültürel Miras Alanlarına İlişkin Bilinç Düzeyinin Ölçülmesi: Buca Örneği", *Dünden Bugüne Buca*, Editörler: Hasan Çukur, Raziye Çakıcıoğlu Oban, Dokuz Eylül Üniversitesi yay., İzmir, 2017, s. 88.

313 Hasan Âli Yücel, s. 604; Raziye Çakıcıoğlu Oban, Emre Yılmaz, *a.g.m.*, s. 88.

Fotoğraf 22. Buca Ortaokulu Binasının 1920'li Yıllardaki Görünümü[314]

Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın izni ve 3 Ağustos 1924 tarihli Bakanlar Kurulu kararıyla binalar İzmir Erkek Lisesi'nin ibtidâi kısmına tahsis edildi.[315] 1925 -26 ders yılında lisenin ibtidâi kısmının lağvı üzerine binanın bir kısmı liseye bağlı pansiyon olarak kullanılmaya başlandı. Diğer kısımda ise Maarif Müdürlüğü'ne bağlı olan İkinci İlkokul eğitim veriyordu. 1926-1930 yılları arasında faaliyet yürüten İkinci İlkokul 1930-31 ders senesinde lağvedilince köşk doğrudan bakanlık emrine alındı. Görülen lüzum ve ihtiyaç üzerine yatılı ve karma eğitim vermek için kurulan ortaokula tahsis edildi. Ortaokulun kurulması için de İzmir Erkek Muallim Mektebi Başmuavini Faik Bey görevlendirildi.[316]

Buca Ortaokulu 1930-1931 ders yılında faaliyete geçti. Çam ağaçları arasındaki okul, temiz havasıyla öğrencilere sağlıklı bir ortam sunuyordu. Bu ortamda eğitim gören çocuklar gürbüzleşiyor ve kilo alabiliyordu.[317] Okul yatılı olduğundan öğrenciler arasında İzmir'in ilçelerinden gelen çocuklar vardı. Ayrıca devlet tarafından okutulan Afgan çocuklar da mevcuttu. Afgan çocukların yaşları büyük olduğu için boyları da uzundu. Yeni kurulmasına rağmen okulun öğretmen kadrosu oldukça nitelikliydi. Türkçe öğretmeni olan Okul Müdürü oldukça bilgili ve kültürlüydü. Ders anlatımı *"mükemmel"*di. Fransızca Öğretmeni Ali Rıza Bey öğrencileri üzerinde etkili, sonraki yıllarda kitap tercümelerine de imza atan bir kişiydi.

---

314 APİKAM

315 *BCA*, 30-18-1-1 (Kararlar Daire Başkanlığı), Yer: 10-37-8; Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 604

316 *A.g.e.*, s. 604.

317 "Buca Orta Mektebinde", *Yeni Asır*, 26 Şubat 1936, s.4.

Resim Öğretmeni Kadri Atamal, Fransa'da eğitim görmüştü. Biyoloji Öğretmeni Fitnat Hanım girdiği sınıflardaki şımarık ve yaşça büyük öğrencilere söz geçirmekte, sınıfa hâkim olmakta zorlansa da öğrencilerine iyi eğitim vermek için canla başla çalışıyordu. Öğrencilerin nazını o çekiyordu. Yaramazlıklarına rağmen onların bahçede ders yapma isteğini kırmıyor, zaman zaman da çocukları okul dışı gezilere (fabrikaya, deniz uçaklarını görmek için Güzelyalı'ya vb.) yine o götürüyordu. Matematik Öğretmeni Cevdet Bilsay, Kız Lisesi'nden geliyordu. Matematik konusunda akademik çalışmaları olan bu öğretmen, başarılı bir öğrencilik geçmişine sahipti. Ayrıca yedi dil biliyordu. Beden Eğitimi ve İngilizce Öğretmenleri Kızılçullu Amerikan Kolejinden yetişmişti.[318] Buca'da çocuklar arasında görgü, kıyafet, dil ve arkadaşlıklar bakımından vasıflı ve öğretici bir ortam vardı. Bu durum okulun havasına da yansıyordu. Öğrenciler bireysel olarak daha rahat tavırdaydı. Zengin bir kültür ortamı mevcuttu. Örneğin bazı kentlerin okullarında daha adı bile duyulmamış olan basketbol bu okulun öğrencileri tarafından jimnastik dersinde oynanıyordu.[319]

1934 yazında son sınıf öğrencilerinin mezuniyeti öncesinde yapılan Bakalorya (Olgunluk) sınavının sonuçları adeta *"felaket"*ti. Sadece beş öğrenci doğrudan mezun olabilmişti.[320] 1936 yılına kadar 217 mezun vermiş olan okulun müdürlüğünü hâlâ Faik Bey yürütüyordu. O yıl 350 talebenin 120'si yatılıydı. Kız talebe sayısı ise 50 idi. Okulun yatılı imkânlarının artması halinde kız öğrenci sayısının 500'e ulaşması mümkün görülüyordu.[321]

Buca Ortaokulu'nda sigara ile mücadele konusunda ilginç sayılabilecek yöntemler uygulanıyordu. Mektepte sigara yasağı uygulandığı takdirde gizli gizli sigara içmenin devam edeceği düşüncesinden hareketle okul içerisinde talebeler tarafından *"Nikotinle Mücadele Kolu"* kurulmuştu. Her talebe bu kola üye olmak zorundaydı. Sigara içen öğrenciler sadece bu kolun belirlediği yerlerde sigara içebiliyordu. Başka yerlerde sigara içmek yasaktı. *"Nikotinle Mücadele Kolu"* propaganda yaparak, karikatürler ve tablolar sergileyerek sigaranın zararlarını anlatmaya çalışıyordu. Amaç bilinçli bir şekilde sigaradan uzak durmayı telkin etmekti. Sigarayı bırakanlar için sene sonunda kol tarafından bir şölen düzenleniyordu.[322]

Buca Ortaokulu'nda idare, talebe-muallim ilişkisinin sıkı olmasına özel önem veriyordu. Talebe muallimin arkadaşı, muallim talebenin sır ortağı ve her şeyi olarak görülüyordu. Okula kaydolan talebeler okul idaresine kısa sürede ısınıyor ve yakınlık kurulduktan sonra da öğrenciler okul idaresini kıracak, gücendirecek hareketlerden kaçınıyordu. Buna bağlı olarak okulun haysiyet divanı ve inzibat meclisi (disiplin kurulu) işlevsiz hale gelmişti.[323]

Buca Ortaokulu'nda öğrencilerin işsiz kalmaması ve sorumluluk alması için pek çok kol aktif halde çalışıyordu. Kütüphane Kolu, Hars (Kültür) Kolu, Hayvanı ve Nebatı Koruma Kolu, Sosyal Yardım Kolu, Kızılay-Gençlik Kolu, Müsamere ve Spor Kolları, Musiki, Resim ve Nikotin Kolları birer görevle çocukları kendisine bağlamıştı. Okulun dikkat çekici bir başka yönü, hayvanat bahçesiydi. Özellikle bu bahçedeki maymun okulun başlıca mevzularından biriydi.[324]

1935-1936 ders yılında Junior Red Cross Amerikan Kızılhaçı'na bağlı uluslararası sağlık teşkilatından Buca Ortaokulu'na kıymetli eserler, California kuru meyveleri ve ABD'deki sağlık kurumlarının çalışmaları hakkında hazırlanmış broşürlerden oluşan hediyeler gönderilmişti. Buca Ortaokulu da bu hediyelere karşılık verebilmek için hummalı bir çalışmaya girmişti. Çalışma kapsamında yayınlar hazırlanıyordu. Ayrıca başta Ege Bölgesi ürünlerinden olmak üzere hediye olarak üzüm, incir ve fındık gönderilmesi planlanmıştı.[325]

1938-1939 ders yılında 148'i kız 452'si erkek olmak üzere 600 öğrencisi olan Buca Ortaokulu'nun 120 öğrencisi *"Paralı-Yatılı"* idi. Okulun birinci sınıfında dört, ikinci sınıfında beş, üçüncü sınıfında ise dört şube bulunuyordu. Yıl sonunda 256 öğrenci doğrudan, 152 öğrenci bütünlemeler

318 Zuhal İzmirli, Yücel İzmirli, *a.g.e.*, s. 112-117, 128.
319 *A.g.e.*, s. 116.
320 *A.g.e.*, s. 119.
321 "Buca Orta Mektebinde", *Yeni Asır*, 26 Şubat 1936, s.4.
322 "Buca Orta Mektebinde", *Yeni Asır*, 26 Şubat 1936, s.4.
323 "Buca Orta Mektebinde", *Yeni Asır*, 26 Şubat 1936, s.4.
324 "Buca Orta Mektebinde", *Yeni Asır*, 26 Şubat 1936, s.4.
325 "Buca Orta Mektebinde", *Yeni Asır*, 26 Şubat 1936, s.4.

sonucunda sınıfını geçmişti. Aynı yıl okulun kütüphanesinde 1038 yeni harfli, 119 Arap harfli Türkçe kitap bulunuyordu. Doğu dillerinde 961, batı dillerinde 562 kitapla toplam kitap sayısı 2680'i buluyordu. Aynı yıl 29 öğretmenin görev yaptığı okulda 21 öğretmen kadroluydu. Bu okul yatılı olduğu için hem devlet bütçesinden hem de pansiyon ücretlerinden ödenek tahsis edilmişti. Pansiyon ücretlerinden tahsis edilen 25.371 liranın 11.173 lirası iaşe giderlerine, 7.441 lirası da memur ve müstahdem giderlerine harcanmıştı. Devlet bütçesinden tahsis edilen 34.109 liranın 28.854 lirası öğretmen, 1.068 lirası memur ve müstahdem, 1.431 lirası donatım, 1.965 lirası da inşaat ve tamirat için harcanmıştı.[326]

Okulun 1945 yılındaki Türkçe öğretmeni Sabahat Bayyurtoğlu, Matematik öğretmeni Fehmi Erten, Tarih-Coğrafya öğretmenleri de A. Zeki Ökmen ile Nigâr Sarmat idi.[327]

1952-1953 ders yılı itibariyle Türkiye'de yatılı öğrenci kabul eden sadece iki resmî bağımsız ortaokul vardı ve bunlardan biri Buca Ortaokulu'ydu. O yılın başında okulun 225 erkek, 55 kız öğrencisi bulunuyordu. Erkek öğrencilerin 80'i paralı, 33'ü de parasız statüde olmak üzere toplam 113 tanesi yatılı olarak öğrenim görüyordu.[328]

Buca Ortaokulu'nun bulunduğu bina kompleksi bahçe ağaçları, çiçek tarhları, havuzları ve heykelleriyle uzun yıllar eski durumunu korumuştur. Köşk binası yatakhane olarak, köşkün müştemilatı da müsamere salonu vb. amaçlarla kullanılmıştır. Daha sonra liseye dönüştürülen okulda güney bahçesi bozularak yeni eğitim binaları inşa edilecek, yanan eski binalardan birinin yerine basketbol sahası yapılacaktı.[329]

Karşıyaka Ortaokulu: Karşıyaka'da bir ortaokul açılması 1931 yılında gündeme gelmiş, 1932 yılında Vilâyet Umumi Meclisi'nin bu konudaki kararı Maarif Vekâleti tarafından kabul edilmişti.[330] Okul için, Karşıyaka sahil yolunda iki yıllığına kiralanan bir bina tamir ve ilavelerle kullanılır hale getirildi. Bu binanın dört dersliği ile müdür, muavin ve kâtip odaları bulunuyordu. Okul eşyaları henüz hazır olmadığından kayıtlar Ankara İlkokulu'nda yapılmış, bakanlığın emriyle sadece erkek öğrenciler kaydedilmişti. Kız öğrenciler ise Karşıyaka'da bulunan Kız Muallim Mektebi'ne gidecekti. 1 Ekim 1932'de açılan okulun müdiresi vekâleten görevlendirilen Behice Hanım'dı.[331] Kız öğrencilerin alınmamasına rağmen bina daha ilk yılda yetersiz kalmıştı. Ancak daha ilk yılda binanın yetersizliği anlaşılmış birinci ve ikinci sınıflar mevcut binada eğitim alırken üçüncü sınıf öğrencileri başka okullara dağıtılmıştı.[332] Okulun asaleten müdür ataması ilk yılda yapılmış, I. Dünya Savaşı ve Kurtuluş Savaşı gazisi Talât (Sürenkök) Bey bu göreve getirilmişti. On dört eğitimcinin görev yaptığı, 175 öğrencinin kayıtlı olduğu ilk yılda birinci sınıf üç, ikinci sınıf tek şubeydi. Üçüncü sınıf kaydı yapılamadığı için okul ilk yılında mezun verememiş, ilk mezunlarını 1933-1934 ders yılında vermişti. Yirmi öğrencinin tümü mezun olmuştu.[333] Aynı ders yılında bina yetersizliği sebebiyle öğrencilerin yarısı Karşıyaka Spor Kulübü'nde ders görmeye başlamıştı.[334]

1937-1938 ders yılında Karşıyaka Ortaokulu tüm sınıf seviyelerinde eğitim verebiliyordu. Çünkü vapur iskelesi civarında Aydın Mebusu Mazhar Bey'den 15.000 liraya ikinci bir bina satın alınmış ve bu bina okulun şubesi haline getirilmişti. Ancak her ne kadar yeri ve durumu iyi olsa da bu bina da ev olarak inşa edilmişti. Okul olarak kullanılabilmesi için tadilat ve ilavelere ihtiyaç vardı.[335] Aynı ders yılında şubesiyle birlikte Karşıyaka Ortaokulu'nun öğrenci sayısı 750'ydi. Toplam on

326 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 222-223, 268.

327 *Devlet Yıllığı-1945*, s. 263, 267, 274.

328 *Millî Eğitim İstatistikleri Orta Öğretim (1952-1953)*, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü yay., Ankara, [b.t.y.], s.68, 246.

329 Feyyaz Erpi, *a.g.e.*, s.142.

330 Engin Berber, Erkan Serçe, *a.g.e.*, s. 211.

331 1938 yılında en gelişmiş ülkelerden biri olarak kabul edilen İngiltere'de bile bir kadının karma ortaokula müdür olarak atanması tepki çekmiş, öğrenci velileri 1500 imza toplayarak atamaya karşı çıkmıştı. Velilerin gerekçesi tamamı 15 yaşında olan öğrencilerin özellikle de erkeklerin, kadın müdürün otoritesini tanımayacağı, daha önce kız okullarında görev yapan kadın müdürün de erkek çocuklara otoritesini kabul ettirmede tecrübesiz olduğuydu: *Yeni Asır*, 6 İlk Teşrin 1938, s. 6.

332 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 604-605; Sadiye Tutsak, *a.g.e.* s. 306.

333 Rıza Uygunlar, "Karşıyaka Ortaokulunda", *Anadolu*, 31 Mart 1938, s. 7.

334 Sadiye Tutsak, *a.g.e.* s. 306.

335 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 605; Rıza Uygunlar, *a.g.m.*, s. 8.

beş şubenin 6 şubesi birinci sınıf, 5 şubesi ikinci sınıf, 4 şubesi de üçüncü sınıftı. 25 öğretmenin görev yaptığı okulda bazı öğretmenler 15 yılın üzerinde tecrübeye sahipti.[336]

1938-1939 ders yılında öğrencilerin bir kısmı Fransızlar'ın *"Dame de Sion"* mektebinden kalma binada eğitim alıyordu. Önceki okul zamanında ibadet yeri olarak kullanılan küçük salon, bina Karşıyaka Ortaokulu tarafından kiralanınca tahta perdeyle ikiye bölünmüş, iki sınıf oluşturulmuştu.[337] O yıl Karşıyaka Ortaokulu'nun toplam 822 erkek öğrencisi vardı. Okulun birinci sınıfı 6, ikinci sınıfı 4, üçüncü sınıfı da 3 şubeden oluşuyordu. Kütüphanedeki 1.719 kitabın 1.681'i yeni harfli, 11'i Arap harfli Türkçe idi. Ayrıca batı dillerinde yazılmış 27 kitap bulunuyordu. Ders yılı sonunda 345 öğrenci doğrudan, 203 öğrenci de bütünlemeyle sınıfını geçmişti. 272 öğrenci ise sınıfta kalmıştı. Aynı yıl okulun 24 öğretmeninden 16'sı kadrolu, biri stajyer, altısı yardımcı, biri de vekil öğretmen statüsündeydi.[338]

Liseden mezun olduktan hemen sonra Eylül 1938'de Karşıyaka Ortaokulu'na görevlendirilen Hasan Tahsin Abakan, kendisi gibi beş lise mezunuyla birlikte *"yardımcı öğretmenlik"* yapmaya başlamıştı. O matematik, diğerleri ise İngilizce, Fransızca, Tabiat Bilgisi derslerine giriyordu. Tarih-Coğrafya Öğretmeni Navzat Ataç, Matematik Öğretmeni Şerif Egeli, Müzik Öğretmeni Kemal Kuşçu idi. Okulun en ilginç öğretmenlerinden biri Almanca öğretmeni Madam Sabina'ydı.[339] *"Karşıyaka Ortaokulu'nun öğretmen kadrosu iyiydi. Öğretmenler görgü, bilgi itibariyle Karşıyakalı çocuklara her bakımdan örnek olabilecek nitelikte, yetenekli ve çalışkandılar".*[340] Yine de okulda öğretmenlerin nöbet esnasında öğrenciler arasında bulunmaması gibi sorunlar yaşanabiliyordu. Özel hayatında horoz dövüşüne meraklı bir öğretmen ise Karşıyaka'nın kibar ortamına pek uygun değildi. [341]

Okulun 1930'lu yıllardaki öğrencilerinden Turan Muşkara okuma alışkanlığı, hikâye vb. yazabilme becerisi, klasik müzik sevgisi, derin arkadaşlık bağları kurabilme gibi pek çok olumlu alışkanlığı bu okulda kazandığını belirterek Karşıyaka Ortaokulu'nu *"hayat yolumu aydınlatan ilk ışığı yakmıştır"* sözleriyle anmıştır.[342] Muşkara'dan birkaç yıl sonra okulun öğrencisi olan Attila Karaosmanoğlu da hatıralarında öğretmenlerin *"çok iyi"* olduğuna yer vermiştir. Onun aktardığına göre İngilizce dersinde yapılan hatalar için tekrar-tekrar yazma cezası hatta kulak çekme, cetvelle parmakların üstüne vurma gibi cezalar veriliyordu. Türkçe Öğretmeni Nezahat Hanım en sevilen hocalardan biri olmasına rağmen notunun kıt olmasından şikâyet ediliyordu. Okulda öğrenciler istedikleri konuda konuşma hazırlayıp, haftada ya da iki haftada bir yapılan okul toplantısında bu konuşmayı kalabalık bir kitle önünde sunabiliyordu.[343]

1945 yılında Karşıyaka Ortaokulu'nda giyim ve gıda yardımına muhtaç 180 kadar çocuk vardı. Okul yönetimi ile Okul-Aile Birliği hergün bu öğrencilere öğle yemeği veriyordu. Okulda mutfak tertibatı kurulmuştu. Erzak, Okul-Aile Birliği üyelerinin çabalarıyla İzmir'deki yardımsever kişi ve kurumlardan temin ediliyor, bazen de satın alınıyordu. Okul açılır açılmaz muhtaç çocuklar belirlenmiş, üç hafta sonra da yemek çıkmaya başlamıştı. Okulda pişen yemeklerden hademelere de veriliyordu. Bu da onların görevlerini daha temiz ve dikkatli yapmalarına, daha uzun süre çalışmalarına olumlu etki ediyordu. Ayrıca öğrencilere giyim yardımları da yapılıyordu. Bazen hayırseverler yardım yapacakları öğrencilerle tanışmak istiyordu. Bu da okul idaresi ve öğretmenler aracılığıyla gerçekleşiyordu. İzmir tüccarlarından yardım toplama konusunda en aktif kişi Felsefe Öğretmeni Kerime Hanım'dı. Okulda yardıma ihtiyacı olan pek çok öğrencinin gereksinimi onun özverili çalışmalarıyla karşılanmıştı.[344]

336 *A.g.m.*, s. 8.
337 Zuhal İzmirli, Yücel İzmirli, *a.g.e.*, s. 150.
338 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 234-235, 270.
339 Zuhal İzmirli, Yücel İzmirli, *a.g.e.*, s. 149-150, 152.
340 *A.g.e.*, s. 152.
341 *A.g.e.*, s. 152-154.
342 Turan Muşkara, *a.g.e.*, s. 33-34.
343 Attila Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 26-27.
344 Zuhal İzmirli, Yücel İzmirli, *a.g.e.*, s. 185.

1945-1946 ders yılında *"Karşıyaka Ortaokulu"* levhası indirilerek yerine *"Karşıyaka Lisesi"* tabelası asıldı.[345] Karşıyaka Lisesi'nin ortaokul binalarında eğitime başlamasıyla bina yetersizliği yeniden baş gösterdi. 1949 yılında Kurtuluş Sokağı'ndaki binada ortaokul öğrencileri ikili öğrenim görmeye başladı. Uzun yıllar Karşıyaka Lisesi ile aynı çatı altında eğitim verecek olan ortaokulun yeniden bağımsız hale gelmesi 1961-1962 öğretim yılında olacaktı.[346]

Ödemiş Ortaokulu: 1 Eylül 1932'de açılan Ödemiş Ortaokulu'nun ilk yılında birinci sınıfı iki şubeliydi.[347] 1933-1934 ders yılında 180 öğrencisi olan okul sene sonunda 21 mezun vermişti. Bir sonraki ders yılında yeni kaydolan 91 öğrenciyle birlikte okul mevcudu 250'ye çıkmıştı. Öğrenci sayısının kısa sürede bu kadar yükselmesi karşısında okulun imkânları yetersiz kalmaya başlamıştı. İkinci sınıfta öğrenci mevcudu 80'di. Bu yoğunluk hem öğretmenler hem de öğrenciler için büyük zorluğa sebep oluyordu. Sıkışıklığı artıran etkenlerden biri Ödemiş Ortaokulu'nun sadece Ödemiş'e bağlı yerlerden değil Tire ve Bayındır'dan da öğrenci kabul etmek zorunda kalmasıydı.[348] Çünkü Tire Ortaokulu açılıncaya kadar Ödemiş Ortaokulu, Küçük Menderes havzasındaki tek ortaokuldu. Ödemiş-Tire-Bayındır arasındaki ulaşım demiryoluyla sağlanabildiğinden öğrencilerin Ödemiş'e ulaşmaları nispeten kolaydı.

1938 yılı itibariyle okulda müdürün yanı sıra altı asil öğretmen görev yapıyordu. Eğitsel kol olarak Hars, Kardeşlik, Gezinti, Sıhhat, Tasarruf ve İktisat ile Spor kolları kurulmuştu.[349]

1938-1939 ders yılında okulun 68'i kız 363'ü erkek olmak üzere 431 öğrencisi bulunuyordu. Birinci sınıflar iki, ikinci sınıflar üç, üçüncü sınıflar iki şubeydi. Okul kitaplığındaki 1.072 kitabın 1.067'si yeni harfli, biri Arap harfli Türkçeydi. Dört tane de batı dilinde yayımlanmış kitap mevcuttu. Ders yılı sonunda 158 öğrenci doğrudan, 71 öğrenci de bütünleme sonucunda sınıfını geçmişti. Aynı yıl okulun 16 öğretmeninden 10'u kadrolu, 2'si stajyer, 4'ü de yardımcı öğretmen statüsündeydi.[350] 1942-1943 ders yılı başında Ödemiş Ortaokulu'nda bir pansiyon açılmıştı. Yıllık 225 lira olan pansiyon ücreti üç taksitle ödenebiliyordu.[351]

Bergama Ortaokulu: 1914'te bir idadiye kavuşan Bergama'da, 1916 yılında Kaymakam Arif Hikmet Bey'in öncülüğü ve halkın yardımıyla bir de ortaokulun temeli atılmıştı. Uzun yıllar tamamlanamayan bu bina Bakanlığın ve Özel İdare'nin 6.000 liralık yardımıyla 1926 yılında tamamlanmış önce köy yatılı okuluna sonra da Zübeyde İlkokulu'na tahsis edilmişti. Uzun yıllar açılamayan Bergama Ortaokulu ise 1933 yılında aynı binada karma olarak eğitim-öğretime başladı. İlk yılında birinci ve ikinci sınıfları faaliyete geçen okulun öğrenci mevcudu 113'tü. Müdür İbrahim Ertuğrul Bey, Tabiiye Öğretmeni Ratibe Hanım ve Tarih Öğretmeni Hamit Bey'in ilk kadrosunu oluşturduğu okulda diğer öğretmenler vekil olarak görev yapıyordu. Hilmi Gültekin'in müdürlüğe atandığı 1934-1935 ders yılında öğretmen kadrosu artmış öğrenci mevcudu da 168'e yükselmişti. Aynı yıl okul ilk mezunlarını verdi. Toplam sekiz mezundan biri kız öğrenciydi. 1936 yılının Mayıs ayında Okul Müdürü yeniden değişti. Kemal Hekim bu göreve atandı. 1936-1937 ders yılı sonunda okulun mezun ettiği toplam öğrenci sayısı 101'e ulaşmıştı. 1937-1938 ders yılında okulda toplam altı şube bulunuyordu. Öğretmen sayısı 12, öğrenci sayısı ise 70'i kız olmak üzere 247'ydi. [352]

1938-1939 ders yılı sonunda Bergama Ortaokulu'nda 86'sı kız, 253'ü erkek olmak üzere 339 öğrenci mevcuttu. Okulun kitaplığında 748'i yeni harfli Türkçe, 17'si de batı dillerinde olmak üzere 765 kitap bulunuyordu. Sene sonunda 174 öğrenci doğrudan, 85 öğrenci de bütünlemeyle sınıfını geçmişti. Aynı yıl okulda 8 kadrolu 3 de yardımcı öğretmen görev yapıyordu. Okula bir yıllık ödenek olarak 14.976 lira verilmiş; bunun 12.265 lirası öğretmen, 408 lirası da memur ve müstahdem

345 *A.g.e.*, s. 187.

346 Engin Berber, Erkan Serçe, *a.g.e.*, s. 212; *Tarihi 100 Lise*, Hazırlayanlar: Abdullah Yurdabakan, Yaşar Koçak, Sibel Akbıyık, Muammer Aksoy, Dilek Sekücü, Fırat Yılmaz, Ercan Demir, Millî Eğitim Bakanlığı yay. [b.y.y.], [2017], s.116.

347 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 605.

348 Nevzat Ekrem, "Ödemişte maarif hayatı", *Cumhuriyet*, 4 Teşrinievvel 1934, s. 6.

349 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 605.

350 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 234-235, 270.

351 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 303.

352 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 605.

ödemelerine harcanmıştı.[353] 1945 yılında okulun Türkçe Öğretmeni Sabri Us, Tabiiye Öğretmeni ise Sedat Yusugey'di.[354]

Gazi Ortaokulu: Gazi Ortaokulu 29 Ekim 1933'te açılan Gazi ilkokulu ile aynı binada hizmet veriyor ilkokulla birlikte ikili öğretim yapıyordu.[355] 1938-1939 ders yılında okulun 1. ve 2.sınıflarında dörder, 3. sınıfında ise iki şube bulunuyordu. 716 öğrencinin tamamı erkekti. Okulun kütüphanesinde toplam 1.252 kitap vardı. Bunların 797'si yeni harfli, 405'i Arap harfli Türkçe kitaplardı. Doğu dillerinde 3, batı dillerinde ise 47 kitap bulunuyordu. Yıl sonunda 214 öğrenci doğrudan, 214 öğrenci de bütünlemeyle sınıfını geçmişti. Aynı yıl okulda beşi kadrolu, biri stajyer, üçü de yardımcı statüde olmak üzere toplam on öğretmen bulunuyordu. On dört öğretmen ise başka okullardan bu okulda ders vermek üzere görevlendirilmişti.[356]

1945 yılındaki okulda Tabiiye derslerine Hasan Eraygen ve Mürüvvet Süel, Tarih-Coğrafya derslerine Murtaza Gürkaynak ve B. Sıtkı Eralp, Eğitbilim derslerine M. Rahmi Balaban, Fransızca derslerine de Muharrem Akyol giriyordu.[357]

1949 yılında Gazi Ortaokulu'nun, İnönü Lisesi'nin birinci kademesine eklenmesi kararlaştırıldı.[358]

Tilkilik Ortaokulu: Karataş, Buca, Karşıyaka ortaokullarının giderek artan öğrenci sayısına yeterli gelmemesi üzerine 1933 yılında Basmane civarında bir ortaokul açılması gündeme gelmiş, ancak yapılan değerlendirmelerden sonra bu iş için düşünülen Rumlar'dan kalma Evangelistra Kilisesi'nin kullanılmasından vaz geçilmişti. Bunun üzerine aynı bölgede bir okul binası inşa edilene kadar Tilkilik'teki 16 odalı Evliyazade Konağı'nda bir ortaokul açılması uygun görüldü. Karataş Ortaokulu'nun bir şubesi olarak açılan Tilkilik Ortaokulu 1933-1934 ders yılında bir sınıflı ve beş şubeli olarak açıldı. Topaltı, İnkılâp, İsmet Paşa, Oltu, Misak-ı Millî, Yıldırım Kemal, Vali Kâzım Paşa ve Şehit Fazıl ilkokullarından mezun öğrencilerin kabul edildiği okulda derslere Erkek Lisesi'nin öğretmenleri girecekti. Okulun ilk öğrencileri Erkek Lisesi ile Karataş Ortaokulu'na aday olarak kaydedilen, fakat yer sıkıntısından dolayı kesin kaydı yapılamayan 220-230 kadar öğrenciydi.[359] 1936-1937 ders yılında okulun müdürlüğü hâlâ Karataş Ortaokulu'na bağlıydı. Eğitim ise "*tek tedrisat*" olarak yapılmaktaydı.[360]

1938-1939 ders yılında Tilkilik'in Kestelli caddesinde, Kız Lisesi'ne bağlı olmak üzere bir ortaokul daha açıldı. Müdürlüğünü Karataş Ortaokulu Müdürünün yürüttüğü bu okula sadece birinci sınıf öğrencileri devam edecekti. [361]

1938-1939 ders yılında iki farklı şube halinde eğitim vermekte olan Tilkilik Ortaokulu'nun bünyesinde 731'i erkek, 483'ü kız olmak üzere 1.214 öğrenci mevcuttu. Birinci sınıflar 18, ikinci sınıflar 6, üçüncü sınıflar ise 4 şubeydi. Birinci sınıf şubelerinin fazlalığı tüm kız öğrencilerin birinci sınıfa devam etmesinden kaynaklanıyordu. Okuldaki toplam 48 öğretmenden 25'i kadrolu, 2'si stajyer, 20'si yardımcı, 1'i de vekil öğretmen statüsündeydi. Başka okullardan 11 öğretmen derslere girmek üzere görevlendirilmiş, bir öğretmenin dersi ise doldurulamamıştı. Yılsonunda 534 öğrenci doğrudan, 220 öğrenci de bütünlemeler sonucunda sınıfını geçmişti. 455 öğrenci ise sınıfta kalmıştı. Okul kitaplığı son derece zayıf durumdaydı. Kitaplıkta sadece 32 tane yeni harfli Türkçe kitap vardı.[362]

Tilkilik Ortaokulu'nun kullandığı konaktaki selamlık kısmının tehlikeli durumda olması sebebiyle bu kısım boşaltılmış ve öğrencilerin yarısı ders göremez hale gelmişti. Bunun üzerine erkek öğrenciler, kızların öğrenim gördüğü ve daha geniş olan İkiçeşmelik'teki binaya, kız öğrenciler de Tilkilik Ortaokulu'nun kullandığı konağa gönderildi.[363]

353 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 218-219, 268, 274.
354 *Devlet Yıllığı-1945*, s. 275.
355 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 307.
356 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 228-229, 269.
357 *Devlet Yıllığı-1945*, s.251, 256, 267, 274.
358 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 307.
359 *A.g.e.*, s. 307-308.
360 *Anadolu*, 29 Eylül 1936, s. 3.
361 *Yeni Asır*, 6 İlk Teşrin 1938, s. 2; Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 308.
362 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 246-247, 271.
363 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 308.

Fotoğraf 23. Bornova Ortaokulu'nun İlk Binası[364]

1940'lı yılların ikinci yarısında Tilkilik Ortaokulu kız ve erkek kısımları ayrı olmak üzere eğitime devam ediyordu. 1945 yılında *"Tilkilik Erkek Ortaokulu"*nun Türkçe öğretmenleri İbrahim Durukoğlu, Hakkı Tunçsoy, Cevat İdil[365]; Tarih-Coğrafya öğretmenleri Nezahat Süren ve Şinasi Akacar, Tabiiye Öğretmeni Necati Orhun, Almanca Öğretmeni Naci Kök, Müzik Öğretmeni Kemal Kuşçuoğlu idi.[366] Kayıtlarda "Tilkilik Kız Ortaokulu" ve "Tilkilik Kız Lisesi" olarak geçen kısımda ise Türkçe derslerine Zeki Fikri İnalöz, Faik Aksoy, matematik derslerine Vahap Akmandan, tarih-coğrafya derslerine Adalet Kök, Hafize Gedik, Hakkı Güven, resim derslerine de Rıza Hiti giriyordu.[367] 1947-1949 ders yılında okulun şubeli yapısı devam ediyordu. Bir şubede 6 erkek 16 kadın öğretmen görev yaparken diğer şubede 19 erkek 4 kadın öğretmen görev yapıyordu.[368]

Bornova Ortaokulu: Bornova Ortaokulu, Bornova halkının yoğun talep, ilgi ve desteğiyle 1936-1937 ders yılında eğitime başlamıştı. Karma eğitim yapan okulun ilk yılında bir sınıfı, üç şubesi ve 105 öğrencisi bulunuyordu. Müdürlük görevini Emin Örenel yürütüyordu. Yabancı dil olarak Almanca, İngilizce ve Fransızca dersleri veriliyordu. Bir sonraki yıl Bornova ve Pınarbaşı ilkokullarından mezun öğrencilerle, ortaokulun mevcudunun 300 olması bekleniyordu. Ayrıca okula bitişik binanın istimlak edilmesi ve bu gerçekleştiği takdirde okulun yatılı hale gelmesi gündemdeydi.[369] Bornova Ortaokulu daha ilk yılında sanat eğitimindeki rüştünü ispatlamıştı. Sene sonunda düzenlenen sergide Resim Öğretmeni/Ressam Abid Elder'den eğitim alan öğrencilerin özellikle kitap kapağı süslemeleri dikkat çekiyordu. Elişi sergisi de hanımların hayranlığını cezbedecek nitelikteydi.

364 APİKAM

365 Diğer öğretmenlerden farklı olarak Cevat İdil'in hangi kısımda görev yaptığı net değildir. Kaynakta *"Tilkilik Ortaokulu"*nda görev yaptığı belirtilmiştir. Bkz. *Devlet Yıllığı-1945*, s. 255.

366 *A.g.e.*, s. 255, 267, 275.

367 *A.g.e.*, s. 256, 273-274.

368 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 309.

369 Nihad Kürşad, "Burnova ortaokulunda güzel bir gün", *Anadolu*, 8 Haziran 1937, s. 3-4.

Fotoğraf 24. 1930'lu Yılların Sonlarında Bornova Ortaokulu'nda Bir Sınıf[370]

Müzik Öğretmeni Hamdi Bey'in idaresindeki koro, ardından da mandolin takımı sergi ziyaretçilerine mini konserler vermiş, misafir piyanist ve kemancılar sergiye renk katmıştı. Konserin sürprizi ise yedi yaşındaki minik bir kız çocuğunun piyano dinletisiydi.[371]

Bornova Ortaokulu'nun özellikle sanat eğitiminde dikkat çekici bir yeri olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim okulun mezunlarından opera ve tiyatro sanatçısı Nedret Güvenç, sanat hayatına adım atmasında Bornova Ortaokulu'nun nasıl bir yeri olduğunu anılarında şöyle aktarmaktadır:[372]

> *"Müzik ve tiyatroyla ilk buluşmam Bornova Ortaokulunda oldu. Çok güzel bir okuldu, büyük çam ağaçları arasında iki katlı büyük taş bir binaydı. Bahçesini çevreleyen yüksek duvarların ardında başka bahçeler, güzel ve görkemli binalar ve bir de İngiliz kilisesi vardı. En güzel yıllarım orada geçti, o okula doyamadan ayrıldım... Hiç unutmam, bir gün öğleden sonra bahçede voleybol oynarken uzaktan bir müzik sesi geldi. Piyano eşliğinde bir keman, Schubert'in ünlü serenadını çalıyordu. Topu bıraktığım gibi okulun ara katındaki müzik odasında buldum kendimi. Penceresi, yemyeşil yan bahçeye açılan, küçük, basık ama çok şirin bir odaydı, kocaman kuyruklu siyah bir de piyano vardı. Okulun müdür muavini olan Zeki bey aynı zamanda müzik hocamızdı. Salih Zeki Taner, aynı zamanda tanınmış bir müzisyendi, besteleri vardı. Ben heyecanla pat diye odaya girince müziği kesti, 'kimsin sen' dedi. Adımı söyledim, ilgimi ve heyecanımı fark etmişti. 'Hiç müzik çalıştın mı?' dedi. 'Kız lisesindeyken okulun korosuna seçilmiştim, biraz sesim var' dedim. Güldü, 'Yalnız ses olmaz, kulak da olmalı' dedi. Sonra beni dinledi, ritm ve kulak yeteneğimi sınadı, sanırım beğendi. Böylece o öğleden sonra müzikle tanışmış oldum... Zamanla hocam bana piyano dersleri de vermeye başladı. Nota öğrenmeye başladım. Keman çalan arkadaşın ismi Atilla'ydı, büyük bir yetenekti. Çalışırlarken onları izlemek, hocamın yaptığı uyarıları dinlemek çok eğiticiydi. Atilla benden bir yaş küçüktü, sesi henüz değişmemişti, nefis bir çocuk sopranoydu. Birlikte iki sesli şarkılar söylemeye başladık.*

370 APİKAM

371 Nihad Kürşad, "Burnova ortaokulunda güzel bir gün", *Anadolu*, 8 Haziran 1937, s. 3-4.

372 Nedret Güvenç, *Bir Zamanlar İzmir'de*, s. 41-43.

Schubert'ten, Mendelson'dan, Brahms'dan, ayrıca hocamızın güzel bestelerinden... Derslerin dışında hep müzik odasındaydık. Zeki bey çok güzel piyano çalardı, ateşli bir Beethoven hayranıydı, Ankara Musiki Muallim mektebi mezunuydu. Artık şarkılarımı notadan çalışarak söylemeye başlamıştım. Schubert'i, Beethoven'ı, Wagner'i, Adnan Saygun'u öğrendim. Daha sonra konservatuvar yıllarımda, çok daha bilimsel bir şekilde öğreneceğim müzik eğitimime başlamıştım bile. Bu arada İngiliz Kültür Derneğinin beraberliğinde İngilizce temsiller vermeye başladık. Bir İngiliz bestecinin çocuk oyunu olarak bestelediği Bir Yaz Gecesi Rüyası'nı, Hansel ve Gratel adlı çocuk oyunlarını İngilizce olarak oynadık... Hayatım müzik ve tiyatroyla doluydu. Türkçe hocamızla aram çok iyiydi, beni hep destekliyordu. Sonuçta okul olarak bana sahip çıkıldı. O sıralarda İzmir'de Madam Petrini isimli İtalyan bir şan hocası vardı, onunla anlaştılar ve şan derslerine başladım. Karşılık olarak da Madam Petrini'ye İngiliz Kültür Derneğinde bedava İngilizce dersler veriliyordu. Her yıl okul bitince bir gösteri yapardık... O yıl sonunda bana çok önemli bir oyunda başrol oynattı hocam, yönetmenliğini de kendi yaptı. Karel Çapek'in Yaşadığımız Devir adlı oldukça ağır, savaş karşıtı bir oyun...İlk önemli başrolümdü ve çok güçtü... O zamanlar 14 yaşımdaydım..."

Bornova Ortaokulu ikinci yılında üç şubeli ikinci sınıfını da açmış, öğrenci sayısı da 200'e yükselmişti. Okul artık iki binada hizmet veriyordu. Ancak her iki bina da kiralıktı. Binaların satın alınması için Bakanlıkla yazışmalar yapılmış ancak henüz olumlu bir sonuç alınamadığından yatılı öğrenci kabulü mümkün olamamıştı. Oysa İzmir'de tek yatılı ortaokul Buca Ortaokulu olduğu için yeni bir yatılı okula daha ihtiyaç vardı. Okulun sıraları eksik olduğu için bazı öğrenciler çantalarının üzerinde yazı yazıyordu. Fen Bilgisi, Fizik ve Kimya dersleri verildiği halde laboratuvar da yoktu. Buca Ortaokulu ve Ziraat Mektebi'nden gerekli malzemeler temin edilerek bazı önemli uygulamaların yapılmasına çalışılıyordu. Geniş ve ağaçlı bahçenin bakımı ve düzenlenmesi için personel de bulunmuyordu. Bu olumsuzluklara rağmen Müzik Öğretmeni Hamdi Bey'in yönetiminde müzik çalışmaları verimli şekilde sürüyordu. Ayrıca Macar bir öğretmen tarafından mandolin ekibi kurulmuştu. Kızlar için elişi çalışmaları Öğretmen Nazmiye Hanım tarafından yürütülüyor, onlar da yılsonu sergisine hazırlanıyordu. Havaların uygun olduğu tatil günlerinde köylere geziler düzenleniyor hem çocukların spor yapması hem de köylülerle temasta olması sağlanıyordu. Fakir öğrenciler okuldan ve okul dışından yardım görüyordu. Köylerden gelen altı çocuğa öğlen ve akşam yemekleri veriliyor, uzak kazalardan gelen üç çocuğa da öğretmenler tarafından sağlanan imkânlarla konaklama hizmeti veriliyordu. Öğrencilerin çoğu ekonomik durumları elverişli olmamasına rağmen Kızılay Gençlik Teşkilatı'na ilgi gösteriyor, yardım ediyordu.[373]

İlk yıllarında Buca Ortaokulu'nun şubesi olan Bornova Ortaokulu 1941 yılında ayrılarak, müstakil hale geldi. O ders yılında okulun 240 öğrencisi bulunuyordu. 1947-48 ders yılında okulun kadrosunda on üç öğretmen vardı.[374]

Tire Ortaokulu: Tire'de bir ortaokul açılması için 1932 yılında Bakanlık tarafından karar alınmış ancak 1933 yılı bütçesine yalnızca Bergama Ortaokulu için ödenek ayrılmıştı. Bu durum ilçede tepki doğurmuştu. Tire Noteri Hurşit Seni, bu konuda bir yazı kaleme alarak Ankara'ya göndermiş ayrıca *"Yeşil Tire"* gazetesinde yayınlatmıştı. Ortaokulun gerekliliğine dikkat çeken Seni, çok az nüfuslu vilâyet merkezlerinde ve Tire'den daha küçük kazalarda ortaokul açılmasına rağmen Tire'de açılmamasına anlam veremiyordu. Bir yıl önce *"ezeli rekabet içinde olunan"* komşu kaza Ödemiş'te ortaokul açıldığı halde, Tire'de ortaokul açılmamasının izah edilemeyeceğini ileri sürüyordu. Hurşit Seni, Tire'nin ulaşım açısından merkezi konumda bulunması itibariyle çevre kazalardan gelecek öğrencilere de dikkat çekmiş ve *"Ödemiş'teki ortaokulun Tire'ye nakledilmesini"* istemişti.[375] Ancak 1937 yılının başına kadar bu konuda somut bir gelişme yaşanmadı.

1936-1937 ders yılında Kültür Bakanlığı (Millî Eğitim Bakanlığı) Tire'de bir ortaokul açılmasını kararlaştırmış, mektep için bir bina sağlandığı takdirde hemen kadro verileceğini bildirmişti. Bunun üzerine Tire halkı ortaokul binası yapmak için çalışmalara başlamış ve *"Ortamektep Kurma Cemiyeti"* adıyla bir dernek kurmuştu. Kaymakam Cemal Dinç'in başkanlığındaki dernek 1937 yılının Şubat ayı itibariyle 17.000 lira toplamıştı.[376]

---

373 "Mektep Röportajları: 1- Okuma iştiyakı artıyor, Mektepler de doluyor", *Anadolu*, 3 Kanunuevvel 1937, s. 9.

374 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 309.

375 Yeşil Tire, 8 Temmuz 1933, s.1-2'den akt. A. Levent Ertekin, *Osmanlı'dan Günümüze Tire'de Eğitim ve Eğitimciler*, Yeni Asya Matbaacılık, İzmir, [2003], s.174.

376 *Anadolu*, 11 Şubat 1937, s. 6.

Mektep binasının inşaatı devam ederken Tire Ortaokulu 1937-1938 ders yılında 5. İlkokul'un beş derslik ve iki idare odasına sahip ikinci katında eğitime başlandı. Okul araç gereçlerinin eksikliği sebebiyle dersler bir ay geç başlamıştı. Birinci sınıf üç, ikinci ve üçüncü sınıflar birer şubeydi. Eğitim 193 öğrenciyle başlamış, sayı bir ara 205'e kadar yükselmiş, ders yılı 200 öğrenciyle tamamlanmıştı. Öğretmen kadrosu asil, vekil, yardımcı ve askerlik öğretmenleri olmak üzere 12 kişiden oluşuyordu. Okul, ilk mezunlarını açıldığı yılın sonunda vermişti. Bu ders yılı sonunda üçüncü sınıf ortaokulu bitirme sınavlarına 13 öğrenci katılmış, biri mazeretsiz olarak sınavlara girmediğinden doğrudan sınıfta kalmıştı. Sınavlar sonunda ise sekiz öğrenci doğrudan sınıf geçerken dört öğrenci bütünlemeye kalmıştı.[377]

Okulun eğitime başladığı yıl Ortaokulu Kurma Cemiyeti tarafından da binanın yapımına başlanmıştı. Tire'nin en güzel noktalarından birinde inşa edilen okul binası 46'şar kişilik dört dersane ile laboratuvar, amfi, biçki-dikiş salonu, kütüphane, cimnastik salonu, öğretmenler odası, müdür odası, müdür yardımcısı odası, muhasip ve kâtip odası, erkek hademe odası, kadın hademe odası ve iki bodrum salonunu ihtiva edecekti. İlk yıl binanın betonarme ve duvar işleri tamamlanmış, çatının tamamlanmasına da az kalmıştı.[378] 1938'in Mayıs ayında Tire'de teftişlerde bulunan Vali Fazlı Güleç, ortaokul inşaatını da incelemiş, çalışmaların ilerlemekte olduğunu yerinde görmüştü.[379] Kaymakam Cemal Dinç'in de yakından ilgilendiği mektep binası Ağustos ayına gelindiğinde tamamlanmak üzereydi. Çatı da nihayet kapanmıştı.[380]

1938-1939 ders yılında Tire Ortaokulu'nda 82'si kız, 190'ı erkek olmak üzere 272 öğrenci bulunuyordu. Bunlardan 105'i yeni kayıt yaptırmıştı. Sadece 15 tanesi ise son sınıftaydı. Birinci sınıf bir, ikinci sınıf ise iki şubeydi. Yeni açılmış olan okulun kitaplığında henüz sadece 384 kitap vardı. Bunların 375'i yeni harfli Türkçe, dokuzu ise batı dillerinde basılmıştı. Ders yılı sonunda 120 öğrenci doğrudan, 54'ü ise bütünleme ile sınıf geçmişti. 91 öğrenci ise sınıfta kalmıştı. Aynı yıl okulun 12 öğretmeninden 8'i kadrolu, 1'i stajyer, 2'si yardımcı, 1'i de vekil öğretmen statüsündeydi. Başka okullardan 4 öğretmen bu okulda derse girmek üzere görevlendirilmiş, bir öğretmenin dersi ise doldurulamamıştı.[381]

Günümüzde Tire Öğretmenevi'nin bulunduğu yerdeki Tire Ortaokulu binası 1940 yılında hizmete açıldı. Okulun o dönemdeki öğretmenleri arasında Hüseyin Ulvi Yelken, Akile Ülkü, Mehmet İlhan Okan, Ali Rıza Güner, İffet Dülger bulunuyordu. 1966-1967 ders yılında açılacak olan Tire Lisesi, bu okulun çatısı altında eğitime başlayacaktı.[382]

Menemen Ortaokulu: Menemen'de bir ortaokul yapımı için halk tarafından 20.000 lira para toplanmıştı. Tamamen halkın yardımlarıyla yapılacak olan binanın inşaatı 1942 yılında devam ediyordu.[383] 1943 yılında açılan[384] bu okulda 1945 yılında Tarih-Coğrafya Öğretmeni olarak Ziya Tarık Işıtman[385] görev yapıyordu.

1930'lu yıllarda resmî ortaokulların dışında İzmir'de eğitim-öğretim veren özel ortaokullar da vardı.

Özel Devrim Ortaokulu: Devrim Ortaokulu 1938 yılında[386] Buca Ortaokulu eski müdürü Faik Akçın tarafından kuruldu. Her üç sınıfa da kız-erkek, yatılı-gündüzlü öğrenci alan okulun yıllık ücreti yatılılar için 200, gündüzlüler için 75 liraydı. Gazeteye verilen ilan-reklamda Özel Devrim Ortaokulu *"esaslı bir terbiye ve tahsil, kuvvetli disiplin ve intizam* [,] *günde dört nöbet sıhhî yemek, körfeze hâkim deniz ve çam havası, bol ziya bahçe ve korularıyla ve nezaretiyle modern ve ideal bir bina"* sözleriyle tanıtılıyordu. Tüm gün eğitim yapılacak okulda yabancı diller için ayrıca akşam kursları da açılacaktı. Okul, verdiği reklamda *"sınıf mevcutları kırkı aşmaz"* diyerek müstakbel veli ve öğrencilerine konforlu bir eğitim vaadinde bulunuyordu.[387]

377 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 650-651.
378 *A.g.e.*, s. 650-651.
379 *Anadolu*, 19 Mayıs 1938, s.2.
380 *Haber-Akşam Postası*, 31 Ağustos 1938, s.6.
381 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 246-247, 271.
382 A. Levent Ertekin, *a.g.e.*, s.175-177, 184.
383 *Son Posta*, 17 Ağustos 1942.
384 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 303.
385 *Devlet Yıllığı-1945*, s. 275.
386 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 273.
387 *Yeni Asır*, 27 Ağustos 1938, s. 7.

Ülke çapındaki dört Türk özel ortaokulundan biri olan ve Göztepe semtinde eğitim veren bu okulda 1938-1939 ders yılı sonunda 52'si erkek, 10'u kız olmak üzere 62 öğrenci bulunuyordu. Birinci sınıfta 25, ikinci sınıfta 15, üçüncü sınıfta ise 22 öğrencisi vardı. Okul kitaplığında 165 yeni harfli, 185 Arap harfli Türkçe kitabın yanı sıra bir tane doğu dillerinde 60 tane de batı dillerinde kitap bulunuyordu. Yılsonunda dokuz öğrenci sınıfta kalmıştı. Okulun tek geliri öğrenci ücretleriydi ve 1938-1939 ders yılında bu para 8.450 liraydı. Bu gelirin 3.270 lirası personel giderlerine harcanmıştı.[388] Okul 1940'lı yılların başında Ortaokul olarak eğitim-öğretime devam ediyordu[389]. Devrim Ortaokulu, Maarif Vekâleti'nin izniyle 1943 yazında yatılı liseye dönüştürüldü. 1943-1944 ders yılında da lise olarak eğitim öğretime başladı.[390]

Özel Fransız Erkek (Saint-Joseph) Ortaokulu: Hazırlık sınıfı ile birlikte öğretim süresi dört yıl olan okulun 1938-1939 ders yılı sonunda 81 öğrencisi vardı. Bunlardan 21'i hazırlık sınıfına, 36'sı birinci; 22'si ikinci, 23'ü üçüncü sınıfa devam ediyordu. Ders yılı sonunda beş öğrenci sınıfta kalmıştı. Aynı yıl 8.820 lira olan okul gelirinin neredeyse tamamı öğrenci ücretlerinden karşılanmıştı ve bu gelirin 5.072 lirası personel giderlerine harcanmıştı.[391] Okul 1941 yılında eğitim-öğretime devam ediyordu.[392]

1950 yılında İzmir vilâyetinde toplam 15 ortaokul vardı. Bunlardan 12'si bağımsız, üçü ise İnönü, Kız ve Karşıyaka liselerinin bünyesindeydi. Karataş Erkek Ortaokulu ile Tilkilik Kız ve Erkek Ortaokulları şehir merkezindeydi. Bornova ve Buca'da birer bağımsız ortaokul bulunuyordu. Diğer ortaokullar da kazalarda yer alıyordu. Merkezdeki ortaokullar kız-erkek ayrı eğitim verirken Karşıyaka, Bornova, Buca ve ilçelerdeki ortaokullar karma eğitim veriyordu. Bu resmi ortaokulların dışında Özel Türk Koleji ve Özel Amerikan Kız Lisesi'nin ortaokul kısımları ile Fransız Saint Joseph Ortaokulu kent merkezinde eğitim veriyordu.[393]

1952-1953 ders yılında şehir merkezindeki ortaokulların sayısında bir değişiklik yoktu. Sadece Tilkilik Kız Ortaokulu başka bir binaya taşınarak Kestelli Kız Ortaokulu adını almıştı.[394] İlçelerde ise yeni ortaokullar açılmıştı. Ancak henüz Çeşme, Kemalpaşa ve Seferihisar ortaokullarının ilk iki sınıfında, Kınık Ortaokulu'nun da birinci sınıflarına öğrenci bulunuyordu. Bu okullar sene sonunda mezun vermemişti.[395]

Köyleriyle birlikte 30.000 nüfusa ulaşan Torbalı kazasında, Ortaokul Yaptırma Derneği'nin girişimiyle 24 Ocak 1954 günü ortaokul binasının temeli atıldı.[396] Okulun yapım aşamasında Millî Eğitim Bakanlığı Karaburun, Kuşadası, Kiraz'daki ortaokul yaptırma dernekleriyle birlikte Torbalı Ortaokul Yaptırma Derneği'ne de yardım göndermişti. Karaburun'a 15.000, Kuşadası'na 1.500, Kiraz'a 10.000 lira gönderilirken Torbalı'ya ayrılan pay 5.000 lira idi.[397] Devlet-vatandaş işbirliğiyle yapılan okul 15 Kasım 1954 tarihinde vilâyet protokolünün katıldığı törenle hizmete açıldı. Bu okul sayesinde, günübirlik olarak Tire, Buca ve Alsancak'taki ortaokullara gidip gelmek ya da yatılı okumak zorunda olan Torbalılı öğrenciler kendi yaşadıkları kazada ortaokul imkânına kavuşmuş oldu. Ayrıca demiryolu hattıyla Torbalı'ya bağlı olan Selçuk'taki öğrencilerin bir kısmı da bu okula devam ediyordu.[398] 1955-1956 ders yılında Tepecik Erkek Ortaokulu, 1958-1959 ders yılında da Eşrefpaşa Kız Ortaokulu hizmete girdi.[399] 1958-60 yılları arasında şehre iki ilkokul yaptıran Süleyman Ferit Eczacıbaşı, aynı süreçte Karataş Hacı Şakir Eczacıbaşı Ortaokulu'nu da yaptırmıştı. Bu okul da 16 Haziran 1960 tarihinde düzenlenen törenle hizmete açıldı. [400]

388 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 254-255, 279.

389 *İzmir Şehir Rehberi-1941*, s. 146.

390 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 383.

391 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 258-259.

392 *İzmir Şehir Rehberi-1941*, s. 146.

393 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 271-272.

394 *A.g.e.*, s. 272.

395 *Millî Eğitim İstatistikleri Orta Öğretim (1952-1953)*, s.70-71, 168.

396 TORKAM-Torbalı Ortaokulu Yaptırma Derneği Anı Defteri; *Yeni Asır*, 24 Ocak 1954.

397 *Yeni Asır*, 13 Mart 1954.

398 Ruken Korkut, Elif Güneysi, *Sultanın İptidâi Mekteplerinden XXI.Yüzyıla Torbalı'da Eğitim*, Torbalı Ticaret Meslek Lisesi TÜBİTAK 43. Ortaöğretim Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışması Tarih Projesi Yayımlanmamış Raporu, İzmir, 2012, s. 76-90.

399 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 273.

400 Yaşar Aksoy, *Bir Kent, Bir İnsan- İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı yay., İstanbul, 1986, s. 286-288.

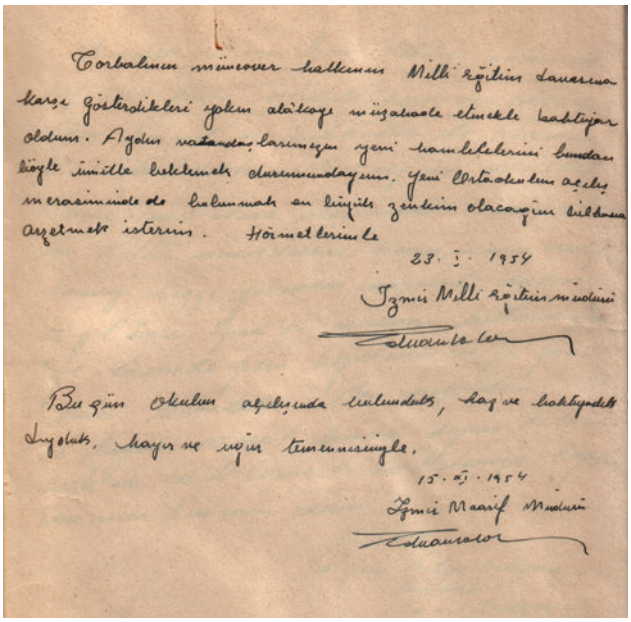

Belge 4. Temel Atma ve Açılış Törenlerinde Torbalı Ortaokul Yaptırma Derneği'nin Şeref Defterini İmzalayan İzmir Millî Eğitim Müdürü Adnan Tolon'un Değerlendirmeleri[401]

1950'den önce İzmir'de fazla olmayan özel okullar 1950'lerde nüfusun hızla artması ve var olan okulların yetersizliği nedeniyle hızla çoğalmış, söz konusu yıllarda 7-8 kolej açılmıştır. Bu okulların eğitim anlayışı ve özellikle de yabancı dil eğitimine ağırlık vermesi belirli bir kesim için cazip olmuştur. 1950'lerden önce var olan Fransız Saint Joseph Ortaokulu ile Amerikan Kız Lisesi bu yıllarda da varlığını sürdürmüştür. 1950'lerde ise bunlara ek olarak Türk özel okulları varlık göstermeye başlamıştır. 1950 yılında açılan Özel Türk Koleji ile 1954 yılında açılan Çamlaraltı Koleji bu açıdan kayda değer, uzun ömürlü kurumlar olmuşlardır. 1938-1951 yılları arasında eğitim veren Devrim Ortaokulu/Lisesi ise binasının kontrat süresinin dolması ve kontratının yenilenememesi üzerine kapanmıştır.[402]

1952-1953 Ders Yılı Sonunda İzmir Vilâyetinde Ortaokulların Durumu[403]

	Okulun Adı	Öğrenci Sayıları			Sınıfta Kalanlar		Öğretmen Sayısı		
		E	K	T	E	K	E	K	T
1	Bayındır Ülfet Onart	87	19	106	36	1	3	3	6
2	Bergama	131	56	187	39	8	5	7	12
3	Bornova	114	39	153	37	5	6	5	11
4	Buca	212	52	264	26	3	11	7	18
5	Çeşme Ertan	67	13	80	17	3	2	2	4
6	Dikili	12	4	16	5	2	4	1	5
7	Karataş	560	-	560	141	-	15	8	23
8	Kemalpaşa	81	29	110	22	4	1	2	3
9	Kınık	49	4	53	18	-	2	1	3
10	Kuşadası Kaya Aldoğan	78	12	90	17	-	4	3	7
11	Menemen	78	39	117	26	6	6	4	10
12	Ödemiş	148	30	178	35	3	12	4	16
13	Seferihisar	33	11	44	2	-	3	3	6
14	Tilkilik (Erkek)	303	-	303	108	-	15	4	19
15	Kestelli (Kız)	-	291	291	-	77	5	11	16
16	Tire	101	23	124	33	5	10	2	12
17	Urla	46	25	71	13	11	2	5	7
18	Kız Lisesi (Orta Kısım)	-	500	500	-	118	3	23	26
19	N. Kemal L. (Orta Kısım)	525	-	525	220	-	12	11	23
20	Karşıyaka L. (Orta Kısım)	413	264	677	161	86	18	12	30
21	Fransız Saint Joseph .O.O.	202	-	202	34	-	15	1	16
22	Türk Koleji (Orta Kısım)	158	10	168	52	2	19	6	25
23	Kız Amerikan Koleji (Orta Kısım)	-	234	234	-	49	8	13	21

401 TORKAM

402 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 273.

403 *Millî Eğitim İstatistikleri Orta Öğretim (1952-1953)*, s.68-73, 130-131, 142-143, 146-147, 152-153, 260, 271, 275, 276.

Fotoğraf 25. İzmir Valisi Kâzım (Dirik) Paşa Öğrenci Bayramında İzmir Kız Lisesi Öğrencileriyle (Tepeköy- 5 Mayıs 1934)[404]

404 TORKAM

8.2. Liseler

1930'lu yıllarda yurt çapında kutlanan talebe bayramlarına ilkokul ve ortaokul talebeleri gibi lise ve dengi okulların talebeleri de katılıyordu. İzmir'de 5 Mayıs 1934'te yapılan talebe bayramını Kız ve Erkek Liseleri ile Erkek Muallim ve ortamekteplerin talebeleri Torbalı kazasının Tepeköy çamlığında geçirmişti. Sabahleyin İzmir'den kalkan üç özel trenle Tepeköy'e ulaşan öğrenci ve öğretmenlere öğlen Vali Kâzım Paşa ve vilâyet protokolünden isimler de katılmıştı. Çamlar altında yemekler yenmiş ve eğlenceler düzenlenmişti. Kız Muallim Mektebi talebeleri ise bayramı Halkapınar'daki bir bahçede kutlamıştı. Aynı gün Kızılçullu'ya özel tren kaldırılamaması sebebiyle ilkokulların talebe bayramı 7 Mayıs'a sarkmıştı.[405] 1935 yılının Mayıs ayında düzenlenen talebe bayramında da 5 Mayıs orta dereceli mekteplere, 7 Mayıs ilk mekteplere ayrılmıştı. Bayram günü Kız ve Erkek Muallim Mekteplerinin talebeleri ile ortaokul talebeleri Kızılçullu koşu sahasındaki çamlıklarda; Kız San'at Enstitüsü ile Ticaret ve San'at Mekteplerinin talebeleri Balçova'da olacaktı. Kız ve Erkek Liselerinin talebeleri ise bayramı bir önceki yıl olduğu gibi Torbalı kazasının Tepeköy çamlığında geçirecekti. Onlardan iki gün sonra ise ilkmektep talebeleri Kızılçullu sahasındaki çamlıklarda bayram yapacaktı.[406] Bayram günü Kız ve Erkek Lisesi talebeleri yine özel trenle Tepeköy'e gitmiş; müzik, oyun ve eğlence dolu bir gün geçirilmişti.[407]

Cumhuriyetin ilk yıllarda ortaokullarla birlikte liselerin de katıldığı bir başka önemli etkinlik Terbiye-i Bedeniye Bayramı, İdman Bayramı, Talebe Atletizm Bayramı gibi adlar altında yapılan spor karşılaşmalarıydı. İzmir zaten Osmanlı İmparatorluğu'nun son yüzyılında at yarışlarının yanı sıra atletizm, futbol, bisiklet, deniz sporları (kayık, sandal ve yüzme), golf, kriket, basketbol, jimnastik, voleybol, boks ve tenis karşılaşmalarına da sahne olmuş bir kentti. Ülkedeki bazı sportif faaliyetlerin ilk örnekleri İzmir'de gerçekleşmiş, kent modern sporların ülkeye en önemli giriş kapısı olmuştu. Levantenlerin öncülüğündeki bu süreçte spor kulüpleri kurulmuş, okullar da kentteki spor faaliyetlerinde aktif rol almıştı.[408] Osmanlı Dönemi'nden miras kalan spor faaliyetleri ve okul sporları Cumhuriyet Döneminde de sürmüştür.

1925 yılında Erkek Lisesi öğrencileri kurdukları takımlar arasında bir voleybol turnuvası düzenlemişti. 1929 yılında Buca koşu meydanında yapılan jimnastik bayramına İzmir Erkek Lisesi, San'at Mektebi, Erkek Muallim Mektebi ile Tecim Lisesi gibi lise seviyesindeki okullar katılmıştı.[409] 21 Mayıs 1930'da yapılan *"Terbiye-i Bedeniye Bayramı"*nda birinciliği Sanatlar Mektebi talebeleri kazanmıştı.[410] 1933'ün Mayıs ayının ilk günlerinde düzenlenen, mektepler arası futbol turnuvası Alsancak'taki statta yapılmıştı. Sanatlar Mektebi, Ziraat Mektebi'ni 6-0; Ticaret Mektebi, [Amerikan] Koleji'ni 3-2 yenmişti.[411] 19 Mayıs'ta ise aynı statta okulların Jimnastik Bayramı kutlanacaktı.[412] Ne var ki bayram sırasında yağan sağanak yağmur programı aksatmıştı. Öte yandan, her yıl bayrama katılan Kız ve Erkek Amerikan kolejlerinin 1933 yılındaki programda yer almaması üzüntü doğurmuştu.[413] 1935'in Mayıs ayında Öğrenci Bayramı ile aynı gün düzenlenen Talebe Atletizm Bayramı tam bir şenlik havasında geçmişti. Yarışmalara Kız ve Erkek Liseleri, Kız ve Erkek Muallim Mektepleri, Kız San'at Enstitüsü; Buca, Karşıyaka ve Karataş Ortamektepleri ile San'atlar, Ticaret ve Ziraat Mekteplerinin atletleri katılmıştı. Bayramı izlemek üzere 10.000 seyirci stadyumu doldurmuştu. Vali Kâzım Paşa ile Sovyetler Birliği'nden gelmiş olan yabancı konuklar da izleyiciler arasındaydı.[414]

405 *Anadolu*, 5 Mayıs 1934, s.1; *Anadolu*, 6 Mayıs 1934, s.3; *Anadolu*, 7 Mayıs 1934, s.1; *Akşam*, 11 Mayıs 1934, s.7.
406 "Talebe Bayramı Hazırlıkları", *Anadolu*, 1 Mayıs 1935, s.7.
407 Kurun, 10 Mayıs 1935, s. 9.
408 Bkz. Günver Güneş, *Modern Sporların İzmir'e Girişi (1850-1922)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., 1. baskı, İzmir, 2012.
409 Melih Tınal, *İzmir Atatürk Lisesi Tarihçesi*, İzmir Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı yay., İzmir, 1999, s. 86.
410 Bkz. APİKAM-Erseli Ersoy Bağışı Fonu
411 "Mektepliler Kupası", *Yeni Asır*, 12 Mayıs 1933, s.4.
412 "İdman Bayramı", *Yeni Asır*, 18 Mayıs 1933, s.2.
413 *Yeni Asır*, 20 Mayıs 1933, s.1-2.
414 *Anadolu*, 5 Mayıs 1935, s. 4.

1935 Yılı Talebe Spor Bayramı'nda Kategoriler ve Birincilikler[415]		
Sıra	**Yarışma Kategorisi**	**Birinci Olan Yarışmacı**
1	50 Metre (Kızlar) Sür'at Koşusu	Muattar (İzmir Kız Lisesi)
2	100 Metre (Erkekler) Koşusu	Hasan (Buca Orta Mektebi)
3	Tek Adım Atlama	Turgut (Erkek Lisesi)
4	100 Metre (Kızlar) Koşusu	Suzan
5	Gülle Atma	Tarık (Erkek Lisesi)
6	100x4 Küçükler Bayrak Yarışı	Buca Orta Mektebi
7	100x4 Kızlar Bayrak Yarışı	Kız Lisesi
8	110 Metre Engelli Koşu	Hasan (Buca Orta Mektebi)
9	400 Metre Koşu	Cemil (Erkek Lisesi)
10	1500 Metre Koşu	Şevket (Erkek Muallim Mektebi)
11	Üç Adım Atlama	Süreyya (Karataş Orta Mektebi)
12	Kızlar Uzun Atlama	Muattar (İzmir Kız Lisesi)
13	800 Metre Koşu	Muzaffer (Karşıyaka Orta Mektebi)
14	100x4 Liseler Arası Bayrak Yarışı	Buca Orta Mektebi
15	Cirit Atma	Cahid (Erkek Lisesi)
16	Yüksek Atlama	Süreyya (Karataş Orta Mektebi)
17	400 Metre Kızlar Koşusu	Suzan (Kız Lisesi)
18	Disk Atma	Tarık (Erkek Lisesi)
19	Balkan Bayrak Yarışı	Karşıyaka Orta Mektebi

1935 yılındaki yarışmalar arasında bando/müzika eşliğinde yapılan geçit töreni büyük beğeni ve alkış toplamıştı. Yarışmaların ardından futbol şampiyonluğunu kazanmış olan Muallim Mektebi ile bayrak yarışlarını kazanan takımlara şiltleri, derece alan öğrencilere de madalyaları verildi. Yapılan puanlamada Erkek Lisesi 56 puanla birinci, Buca Orta Mektebi 21 puanla ikinci, Karataş Orta Mektebi 11 Puanla üçüncü olmuştu. Ziraat ve Erkek Muallim Mektepleri ile Karşıyaka Orta Mektebi altışar puan almıştı. Kız Lisesi 11, Kız Muallim Mektebi 10, Kız Enstitüsü de 4 puanla yarışmaları tamamlamıştı.[416]

1936 yılından sonra Atletizm Bayramları, İzmir Erkek Lisesi tarafından düzenlenmeye başlanmıştır. Sarı ve Mor takımların karşılaştığı yarışmalar İzmir halkının ilgisini çekiyor ve büyük beğeni topluyordu. Koşu; uzun, yüksek ve üç adım atlama, cirit ve disk atma gibi kategorilerin bulunduğu bayram etkinliklerinde kıyasıya rekabet yaşanıyordu.[417] Üç yıl Erkek Lisesi'nin tekelinde yürüyen bu faaliyetler 1939 yılında II. Erkek Lisesi'nin kurulmasıyla yeni bir boyut kazandı. Zira İkinci Lise daha ilk yılında voleybol dalında şampiyon olmuştu.[418]

Daha Osmanlı İmparatorluğu yıllarında izci teşkilatının öğrenciler arasında önemli aidiyet bağları oluşturduğu anlaşılmaktadır. Nitekim İzmir'in işgal edildiği gün Yunanlılar Sultanî Mektebi'nin izci ocağına da zorla girmiş, bir izci oymağın flamasını kaçırmak isterken şehit edilmişti. Flama yere düşmeden bir başka izci tarafından kaçırılmış ve İzmir izcilerinin oymak beyi olan Sultanî Başmuavini Nuri Beye teslim edilmişti.[419]

415 *Anadolu*, 5 Mayıs 1935, s. 4.

416 *Anadolu*, 5 Mayıs 1935, s. 4.

417 Melih Tınal, *a.g.e.*, s. 87-93; *Akşam*, 19 Mayıs 1937, s. 12.

418 *A.g.e.*, s. 92.

419 Örnek olarak bkz. "Ankarada cümhuriyet bayramı nasıl tesit edildi", *Vakit*, 31 Teşrinevel 1931, s. 6.

Fotoğraf 26. Jimnastik Bayramı'nda İzmir Sanatlar Mektebi Jimnastik Bölümü 2. Grup Öğrencilerinin Kortej Yürüyüşü (21 Mayıs 1930)[420]

İzmir Sanatlar Mektebi'nde izcilik faaliyetleri 1930'lu yıllarda henüz yeni başlamıştı.[421] Erkek Lisesi'nde ise daha eskiye dayanan bu kültür 1930'lu yıllarda da canlı bir şekilde sürüyordu. Samim Kocagöz, o yıllarda okuldaki izcilik faaliyeti hakkında şunları aktarmıştır:[422]

> "[Müdür Yardımcısı ve Beden Terbiyesi Öğretmeni] *Nuri Tozkoparan hocamız Türkiye izcilerinin kalkayıydı.*[423] *İzci olaraktan bayramlarda yollara çıktığımızda, kendisine özgü izci giysilerini giyer, önümüzde yürürdü. Bizi dağlara çıkarırdı. Birkaç kez Yamanlar Dağı'na çıktık. Trenle Selçuk'a gidip Kuşadası yoluyla Söke'ye yayan yürüdük. Hafif bir izci arabamız vardı, eşyamızı buna yükler çekerdik."*

1934 yılındaki talebe bayramından iki gün önce izciler Tepeköy çamlığına giderek kamp kurmuştu.[424] 1935 yılının Mayıs ayında Cumhuriyet Kız Enstitüsü izcileri Menemen'e giderek Kubilay Anıtını ziyaret etmişti.[425]

1936 yılında İzmir Kız Lisesi'nde 55 üyesi bulunan İlbilke Oymağı'na 35 izci daha katılmıştı. 15 Şubat 1936 tarihinde konferans salonunda yapılan tören İstiklâl Marşı ile başlamış, bir izci günün anlam ve öneminde dair bir konuşma yapmış, ardından genç izci kızlar sahneye çıkarak hep bir ağızdan izci yemini etmişti. İzciler sözlerini *"Büyük Önder Atatürkün göstermiş olduğu aydın yoldan ayrılmayacağımıza toplu olarak yemin ediyoruz"* diyerek tamamlamıştı. Program sonrası izciler tarafından öğretmenler odasında öğretmenlere çay ziyafeti verilmişti.[426]

1936-1937 ders yılında Bakanlığın hazırlamış olduğu yeni *"Maarif Talimatnamesi"*ne göre 13 yaşında olan her genç tahsilini bitirinceye kadar zorunlu

420 APİKAM

421 *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, [2018], s. 27.

422 Samim Kocagöz, *Bu da Geçti Yahu*, Dünya yay., Genişletilmiş 2.baskı, İstanbul, 2004, s. 57-58.

423 İzmir Erkek Lisesi mezunu Hasan Tahsin Abakan'ın sözlü ve yazılı anlatımlarına dayalı olarak hazırlanan biyografik romanda Nuri Tozkoparan'ın *"Türkiye İzci Oymakları Beyi"* olduğu belirtilmiştir. *"Kalkay"* da bu anlamdaki bir terim olmalıdır. Bkz. Zuhal İzmirli, Yücel İzmirli, *a.g.e.*, s. 127.

424 *Akşam*, 11 Mayıs 1934, s.7.

425 *Tan*, 29 Mayıs 1935, s.9.

426 "Otuz beş genç izci", *Yeni Asır*, 16 Şubat 1936, s. 1.

olarak izcilik kurslarına devam edecekti. İzcilik dersi haftada bir saat olacaktı. Amaç öğrencileri *"hayatla mücadeleye hazırlamak"* olarak açıklanmıştı. Öğretmenler için de çeşitli mıntıkalarda izcilik kursları açılacaktı.[427]

1920'li yıllardan itibaren Ankara'daki Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında diğer vilâyetlerin izcileri gibi İzmir liselerinde okumakta olan izciler de yer alıyordu. Vilâyetlerdeki izci teşkilatlarının gelişimine paralel olarak bu sayı yıldan yıla artıyordu. 1929 yılında kutlamalara katılan izci sayısı 800 iken 1930 yılında bu sayı 1032'ye çıkmıştı. Ne var ki bunların 600'den fazlası İstanbul'dan ve 136'sı da Ankara'dandı. Başka vilâyetlerden gelen izcilerin oranı ise henüz düşüktü. 1930 yılındaki programda İzmir'den Erkek Lisesi ile Muallim Mektebi izcileri de yer almış; İzmir Erkek Lisesi, işgal gününde uğruna şehit verilen flamasıyla boy göstermişti.[428] Cumhuriyetin onuncu yılı tüm ülkede coşkuyla kutlanırken izciler yine Ankara'daki törenlerde yerini almıştı. Sadece İstanbul'dan yola çıkan kız-erkek izci sayısı üç bini buluyordu.[429]

O yıl İzmir Erkek Lisesi'nin orta kısmında olduğu halde Ankara'daki programa katılmış olan Samim Kocagöz, yaşadıklarını şöyle anlatmıştır: [430]

> "[Müdür Yardımcısı ve Beden Terbiyesi Öğretmeni Nuri Tozkoparan'ın] *Unutamayacağım davranışlarından biri de 1933'te, cumhuriyetimizin onuncu yılında, bizi izci olarak Ankara'ya götürmesidir. Ortaokuldan o zamanlar kimse izci olamazdı. Ne ki ortaokuldan beden terbiyesinde ve derslerinde iyi olanları da seçti, izci yaptı hocamız. Nasıl sevinmiştik! İzmir'den vapura bindik, vapurun ambarında İstanbul'a gittik. Hoca da bizimle birlikte ambarda... İstanbul'dan trenle Ankara'ya geçtik. Büyük Atatürk'ün onuncu yıl nutkunu dinledik, törende izci olarak önünden geçerek O'nu selamladık. Bu töreni ayrıntılarıyla hiç unutamam! Binlerce kişi, bir ağızdan söylediğimiz Onuncu Yıl Marşı, bir sevinç çığlığı olarak hâlâ kulaklarımdadır. Atatürk'ün 'Ne mutlu Türk'üm diyene' diye göklere yükselen sesi, hâlâ kulaklarımdadır".*

Millî Eğitim Bakanlığı Ankara'daki Cumhuriyet Bayramı kutlamalarında yer alacak izciler konusunda detaylı hazırlıklar yapıyordu. Örneğin 2.162 izcinin katılacağı 1937 yılındaki Cumhuriyet Bayramı öncesinde Bakanlık bir genelge yayımlayarak programa katılacak ekipleri ve yapılması gerekenleri ayrıntılı olarak açıklamıştı. Genelgeye göre kutlamalara pek çok vilâyetten izci takımının yanı sıra İzmir Erkek ve İzmir Ticaret Liseleri ile İzmir Sanat Mektebi izcileri de katılacaktı. Okullar trenle hareket ederek 24 Ekim'de Ankara'da olacak ve 46'şar kişilik takımlarla programda yer alacaktı. Kız izci takımları ise yalnızca Ankara'daki okullardan katılacaktı. Ankara dışından katılacak izciler Ankara'yı hiç görmemiş, önceki bayramlarda Ankara'ya gitmemiş, ikinci devreden (lise kademesi) gürbüz öğrenciler arasından seçilecek ve boyları 1,65'ten aşağı olmayacaktı. Gerek Ankara'daki gerekse de kendi vilâyetlerindeki programa katılacak olan izci takımları 1 Ekim'den itibaren her gün son dersten sonra bir saat geçit törenine hazırlık yapacaktı. İzcileri askerlik dersleri öğretmeni hazırlayacak, beden terbiyesi öğretmenleri de onlara yardım edecekti. İzcilere İstiklâl ve 10. Yıl Marşları usulüne uygun biçimde öğretilecek, marşlar söylenirken tavrın düzgün olmasına dikkat edilecekti. İzci teşkilatı orduda olduğu gibi manga ve takımlara ayrılıyordu. Bir izci mangası, manga komutanı ve yardımcısıyla birlikte toplam 14 kişiden oluşuyor, üç izci mangası bir izci takımı sayılıyordu. Bu 42 kişiye iki borazancı ve iki trampetçi ilavesiyle izci takımı toplam 46 kişiden oluşuyordu. Takım komutanları beden terbiyesi öğretmenleriydi. İzciler yola çıkmadan önce muayene edilecek, hepsine tifo aşısı yapılacak, takımlar yanlarında -içeriğini okul doktorlarının hazırlayacağı- ecza çantası bulunduracaktı. Ayrıca İstanbul ve İzmir'den yola çıkacak olan izci kafilelerinde birer okul doktoru da yer alacaktı. Bakanlık izcilerin tavır ve davranışlarına özel önem veriyordu.

427 "İzcilik teşkilâtı kurulacak", *Yeni Asır*, 29 Kânunuevvel 1936, s.3.

428 Örnek olarak bkz. "Ankarada cümhuriyet bayramı nasıl tesit edildi", *Vakit*, 31 Teşrinevel 1931, s. 6.

429 "Üç bin izci dün iki trenle Ankaraya gitti", *Milliyet*, 27 Teşrinievvel 1933, s.1.

430 Samim Kocagöz, *a.g.e.*, s. 58.

Fotoğraf 27. İzmir Sanatlar Mektebi İzcileri (29 Ekim 1930)[431]

İzcilerden beklenen fedakâr, feragatli, samimi, doğru, terbiyeli, nazik, becerikli, herkesin hakkına saygılı, düzenli, milliyetçi ve emirlere uygun davranışlar sergilemeleriydi. Sokakta ve ulaşım araçlarında temizliğe dikkat etmeleri isteniyordu. Sokakta bağırarak konuşmaları, sigara içmeleri, başkalarını rahatsız etmeleri kesinlikle yasaktı. Bu amaçla izciler için bir haysiyet divanı (disiplin kurulu) oluşturulmuştu.[432] İzciler Ankara'da bulundukları süre içerisinde kamp kuruyor ve egzersiz yapıyordu.[433]

Cumhuriyetin 20. yılında Cumhuriyet Bayramı kutlamaları için Ankara'ya gidecek bin izciden yüz tanesi İzmir Kız Lisesi ve İzmir Kız Öğretmen Okulu'nun öğrencileri olacaktı. Bu okullardan da Atatürk, İnönü ve Ticaret Liseleri gibi ellişer öğrenci programa katılacaktı. Çeşitli vilâyetlerden gelen izciler kutlamalar çerçevesinde son iki yılda sergiledikleri gösteriyi daha genişleterek 19 Mayıs Stadyumu'nda sergileyeceklerdi.[434] Bayram günü geçit töreninin açılışını da izciler yapmıştı.[435]

İzcilik doğa sevgisi, dayanışma, doğada yaşama becerisi, spor vb. özelliklere sahip olmakla beraber askeri bir yöne de sahipti. Zaten Avrupa'da Faşizm ve Nazizm seslerinin yükseldiği, II. Dünya Savaşı'nın adım adım yaklaştığı bir dönemde öğrencilere askeri eğitimin verilmesi önemseniyor, müfredatta askerlik derslerine de yer veriliyordu.

---

431 Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi

432 "Cumhuriyet Bayramına Gidecek İzciler..", *Türk Dili*, 29 Eylül 1937, s. 1-3; "Cumhuriyet Bayramında Ankaraya Gidecek İzciler..", *Haber-Akşam Postası*, 25 Eylül 1937, s.11.

433 "Cumhuriyet Bayramına Gidecek İzciler..", *Türk Dili*, 29 Eylül 1937, s. 3; "550 İzci Ankaraya gitti", *Akşam*, 21 Teşrinievvel 1938, s.5.

434 *Ulus*, 21 Eylül 1943, s.1.

435 *Son Posta*, 20 Birinciteşrin 1943, s.6.

TÜRKİYE CUMURİYETİ
KÜLTÜR BAKANLIĞI
LİSE OLGUNLUK DİPLOMASI

DİPLOMA GENEL NUMARASI : 238

Mustafa Oğlu / Kızı Mehmed Soner
15.8.937 tarihinde İzmir Erkek Lisesinden liseyi bitirme diploması aldıktan sonra İzmir Erkek Lisesinde Edebiyat Kolundan olgunluk sınavı geçirerek "Lise Olgunluk Diploması" almağa hak kazanmıştır.
15/8/1937

Adı ve soyadı	Mehmed Soner
Babasının adı	Mustafa
Doğduğu yer	Burdur
Doğduğu yıl	1331
Diploma veren okul	İzmir Erkek Lisesi
Bitirme ders yılı	936 - 937

Kültür Bakanı — Orta Öğretim Genel Direktörü — Kültür Direktörü — Lise Direktörü

Form. V. 936

Belge 5. İzmir Erkek Lisesi'ni 1936-1937 Ders Yılı'nda Bitiren Mehmet Soner'e Ait Olgunluk Diploması[436]

1930'lu yıllarda İzmir Erkek Lisesi'nin öğrencileri ortaokuldan başlayarak liseyi bitirene kadar her yaz on beş günlük askeri kampa gidiyordu. Askerlik öğretmenlerinin yanı sıra Müdür Yardımcısı ve Beden Terbiyesi Öğretmeni Nuri Tozkoparan da kampta öğrencilerine eşlik ediyordu. Tozkoparan koşular sırasında öğrencilerinin arkasından önünden koşarak terleyen, yorulan ve hastalanan öğrencileriyle ilgileniyordu.[437] 1936 yazındaki askeri kamp Karşıyaka Yamanlar Dağı'nda yapılmıştı. Askeri kıyafet ve donanımları giyip kuşanan öğrenciler 1 Temmuz günü okul bahçesinde toplanmış, burada kendilerine silah ve kasatura dağıtılarak bölük düzenine ayrılmışlardı. Lise Alayı üç tabur, dokuz bölükten oluşuyordu. Ardından komutanları ve Bornova Tümen Bandosu'nun eşliğinde yürüyüşe geçen öğrenciler üç vapurla Alsancak'tan Karşıyaka'ya geçmişti. 52. Tümen Komutanı Rasim Paşa'nın önünden geçilerek halkın alkışları arasında Karşıyaka Çarşısı, Soğukkuyu ve Örnekköy güzergâhı yürünmüş, ardından yine yürüyerek Yamanlar Dağı'ndaki kamp alanına çıkılmıştı. İlk gün çok yorucu geçse de liseli gençler, öğretmenleri ve komutanlarının şefkatli ve bilinçli yaklaşımıyla kısa sürede askeri hayata uyum sağladılar. İki haftanın sonunda, yaptıkları düzenli spor hareketleri ve dağ havasının etkisiyle daha dinç olarak evlerine dönmüşlerdi.[438]

436 İzmir Cumhuriyet Eğitim Müzesi Arşivi
437 *A.g.e.*, s. 58.
438 Zuhal İzmirli, Yücel İzmirli, *a.g.e.*, s. 129-132.

II. Erkek Lisesi'nin (İnönü/Namık Kemal Lisesi) kurulmasından sonra bu okulun öğrencileri de askerlik kamplarına katılıyordu.[439] Tüfekle eğitim alan öğrenciler yaklaşan II. Dünya Savaşı öncesinde, olası bir vatan savunması için hazırlıklı hale getiriliyordu. II. Dünya Savaşı yıllarında lise öğrencilerinin askeri yaz kampı 20 gün sürüyordu. Ayrıca üniversitede de bu kamplar devam ediyordu.[440] Askeri eğitim sadece erkek öğrencilerle sınırlı değildi. Kız öğrenciler de erkekler kadar yoğun ve detaylı olmasa da askeri eğitim alıyordu.

1938 yılında Anadolu gazetesi adına Cumhuriyet Kız Enstitüsü'nü ziyaret eden Şahap Göksel, okul bahçesinde hafif makineli tüfek ve mavzer eğitimi alan bir sınıfa denk gelmişti. Askerlik Öğretmeni Binbaşı Osman Bey makineli tüfeğin kısımlarını, kullanma şeklini, nerelerde ve nasıl kullanılacağını anlatıyordu. Kadınların artık eşit biçimde hayatın her alanına dâhil olduğundan övgüyle söz eden muhabir vatan savunmasında da gerektiğinde Türk kadınının asker olarak vazife alacağını söylüyordu. Muhabir şöyle devam ediyordu:

> *"... kadın da asker olacaktır. Esasen en eski tarihte Türk kadını asker değil miydi? Sakaryada sırtında gülle taşıyan Türk kadınlarını bilmez miyiz?*
>
> *Nitekim önümde duran kız talebe de, bu davanın ehemmiyet ve mesuliyetini idrak ederek, işe ciddiyetle sarılmışlar..*
>
> *Yurdda her genç, erkek, kadın askerliği bilecektir. Mekteplerde askerlik dersi de sınıf geçmede müessirdir..*
>
> *Emin olabiliriz:*
>
> *Bu beyaz yumuşak hemşire evlâdın ellerine, silâh o kadar yakışıyor ki...*
>
> *Yavru doğuran bir ananın, kendi yavrusu için boğuşamıyacağını iddia etmek kadar hata olamaz.."*[441]

Ziyareti sırasında Göksel, bir başka sınıfta da teorik askerlik dersine denk gelmişti. Dersin konusu *"şeref, namus ve doğruluk"*tu.[442]

1935 yılında kentte üç ortaokul, birer tane kız ve erkek lisesi, birer tane kız ve erkek muallim mektebi, bir ticaret lisesi, bir kız enstitüsü ile bir de (erkek) san'at enstitüsü vardı. Ancak o yıl okullara yönelen *"talebe akını"* karşısında ciddi bir kriz ortaya çıkmıştı. Kız Lisesi'ne 1.750, Kız Enstitüsü'ne 825, Erkek Lisesi'ne (şubeleriyle beraber) 1.800, muallim mekteplerine de 500'er talebe kaydedilmişti. Erkek Lisesi'nin dördüncü sınıfına yedi, Kız Lisesi'nin aynı sınıfına beş şube eklenmişti. Her sınıf ve şubede 70-80 öğrenci mevcuttu. Öğrenciler iki kişilik sıralarda üç-dört kişi oturuyordu. Öğrenci sayısı iki kat artmış olmasına rağmen öğretmen sayısında bir değişiklik olmamıştı.[443] Konuyu *"İzmire mektep, İzmir kızına mektep, İzmir miniminisine mektep, İzmir gencine mektep"* sözleriyle sütunlarına taşıyan Tan gazetesi, ülke genelinde okul ve öğretmen ihtiyacının mutlaka karşılanacağını bu yüzden de Bakanlığı zor bir çalışma yılının beklediğini belirtiyordu. Gazeteye göre, diğer yandan Bakanlığın böyle bir sıkıntı altında kalıyor olması ülkenin geleceği açısından ümit vericiydi. Bakanlığın mektepleri ihmal ettiği ileri sürülemezdi. Çünkü on iki yılda, imparatorluktan devraldığı mektepleri bir kat artırdığı ve eğitim imkânlarını yükselttiği ortadaydı. Sıkıntının temelinde asıl olarak yatan, eğitim arzusuyla mekteplere başlayan akındı. Bu da mutluluk verici bir gelişmeydi.[444]

İzmir liselerinin bu kadar kalabalık olmasının sebeplerinden biri Aydın, Muğla, Isparta, Manisa, Kasaba (Turgutlu), Salihli, Alaşehir, Uşak, Akhisar, Kırkağaç, Soma gibi fazla nüfuslu mıntıkaların da yükünü omuzlamasıydı. İzmir liseleri bütün başvuruları kabul etmiş, talebeleri geri çevirmemişti. Buna karşın muallimler zor duruma düşmüş ve eğitimin niteliği zedelenmişti.[445] Son Posta gazetesi durumu şöyle yorumluyordu:[446]

> *"... seksen mevcutlu sınıflarda bir muallimin normal şartlar altında ders vermesi, hatta ders yılı sonuna kadar talebesinin adını bile öğrenmesi müşküldür. Bir talebenin ders ve çalışkanlık seviyelerini ölçmek, istidadının göstereceği temayülleri tesbit etmek gibi yükümleri üzerine alan bir muallimin ne müşkül durumda olduğu kolayca anlaşılır."*

439 *İzmir IIci Erkek Lisesi 1938-1939 Yıllığı*, Nefaset [Matbaası], İzmir, [1939], s.124-127.
440 Hakkı Bilgehan, *a.g.e.*, s.29.
441 Şahap Göksel, "Cumhuriyet Kız Enstitüsünde Bir Saat", *Anadolu*, 24 Mart 1938, s.7.
442 *A.g.m.*, s.8.
443 "Bu Yıl İzmir Mektepleri Çok Kalabalık Oldu", *Son Posta*, 22 Birinci Teşrin 1935, s.4.
444 "Mektep! Mektep! Mektep!", *Tan*, 26 Eylül 1935, s. 9.
445 "Bu Yıl İzmir Mektepleri Çok Kalabalık Oldu", *Son Posta*, 22 Birinci Teşrin 1935, s.4.
446 "Bu Yıl İzmir Mektepleri Çok Kalabalık Oldu", *Son Posta*, 22 Birinci Teşrin 1935, s.4.

Son Posta gazetesine göre İzmir'de lise ihtiyacını karşılamak için biri kızlar için olmak üzere en az iki lisenin açılmasına ihtiyaç vardı. Bakan Saffet Arıkan'ın İzmir'in bu ihtiyacına olumlu cevap vereceği ümit ediliyordu.[447]

1936 yılında da öğrenci kaydı çok fazla olmuştu.[448] Bu konuyu ele almak üzere ortaokul ve lise müdürleri Kültür Müdürlüğü'nde (İl Millî Eğitim Müdürlüğü) düzenlenen toplantıya katılmıştı.[449] Aynı yıl İzmir Erkek Muallim Mektebi, Balıkesir'e taşındı. Bu okuldan boşalan binaya Kız Lisesi taşınınca, Kız Lisesi'nden boşalan binaya da Erkek Lisesi'nin şubesi taşındı. Böylece İzmir'de ikinci bir erkek lisesi açılmasına olanak doğmuştu. Bu lise önce 2.Lise, ardından İnönü Lisesi, daha sonra da Namık Kemal Lisesi adını alacaktı.[450] Ancak öncesinde, 1936-1939 yılları arasında bu bina İzmir Erkek Lisesi'nin şubesi olarak hizmet verecekti. Şube olarak kullanılmaya başlandığı 1936-1937 ders yılında binada 9'u lise, 21'i ortaokul olmak üzere 30 sınıf bulunuyordu. 1.435 öğrencinin 955'i ortaokul kısmında, 480'i de lise kısmındaydı.[451]

1937 Yılında Liselerin İkinci Devresinde Uygulanan Ders Dağılım Çizelgesi[452]

DERS		SINIFLAR			
		I	II	III	
				Fen	Edebiyat
1	Edebiyat	3	3	2	5
2	Filozofi ve Sosyoloji	-	-	3[453]	7[454]
3	Psikoloji	-	2	-	-
4	Tarih	2	2	1	3
5	Coğrafya	2	2	3	1
6	Matematik	5	4	8[455]	2
7	Tabi İlimler	3	2	1	1
8	Fizik	2	2	2	1
9	Fizik Laboratuvarı	1	1	1	½
10	Kimya	2	2	2	1
11	Kimya Laboratuvarı	1	1	1	½
12	Yabancı Dil	5	5	3	5
13	Cimnastik	1	1	1	1
14	Askerlik	2	2	2	2
15	Askerlik (Kızlara)	1	1	1	1
16	Laboratuvar (Kızlara)	1	1	1	1
Toplam		29	29	29	29

447 "Bu Yıl İzmir Mektepleri Çok Kalabalık Oldu", *Son Posta*, 22 Birinci Teşrin 1935, s.4.

448 "Liselerde Kayıd ve kabul işleri", *Yeni Asır*, 15 Eylül 1936, s.2.

449 *Yeni Asır*, 17 Eylül 1936, s.2.

450 Erkan Serçe, Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, *Küllerinden Doğan Şehir*, s. 254.

451 *Namık Kemal Lisesi Arşivi*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.6.

452 Hasan Âli Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, s. 173.

453 Bir saat mantık, iki saat sosyoloji

454 Üç saat filozofi, iki saat mantık, iki saat sosyoloji

455 İki saatinde cebir, iki saatinde geometri, bir saatinde teorik aritmetik, bir saatinde müsellasat, bir saatinde mekanik, bir saatinde kozmoğrafya okutulacaktır.

1937 yılında liselere fazla kayıt başvurusu olması beklendiğinden yaz aylarında çözüm arayışına başlanmıştı. Alınması düşünülen tedbir İzmir Erkek Lisesi'ne bir şube açılması veya yeni bir lisenin kurulmasıydı. Zira Bakanlık liselerde binden fazla talebenin bulunmasını eğitim ve sağlık açısından uygun bulmuyordu.[456] Eylül ortasına gelindiğinde liselerin ilk sınıflarına başvuru yapan kız ve erkek sayısı 574'tü. Buna bağlı olarak lise sınıflarının hepsinde, önceden olduğu gibi tek tedrisat (tekli öğretim) yapılması uygun görülmüştü.[457]

Başta ortaokullar olmak üzere ortaöğretim kurumlarındaki yığılmayı mercek altına alan Yeni Asır gazetesi yazarı Hakkı Ocakoğlu'na göre yığılmanın iki önemli sebebi vardı. Öncelikle Cumhuriyet rejiminin ilköğretime verdiği önem sonucunda ilkokuldan mezun olan ve üst öğrenime devam etmek isteyen çocuk sayısı artmıştı. Ancak mesleki eğitim için gereken tedbirler alınamadığı için bu çocuklar için başvuracak yer olarak yalnızca lise ve orta mektepler kalıyordu. İlkokulların ve üniversitenin gelişimi için alınan tedbirleri yeterli gören Ocakoğlu, orta dereceli okulların perişan vaziyete sürüklenmekte olduğunu söylüyordu. Bu kurumlara yeterli önem verilmez ve üniversiteye liyakatli öğrenci yetiştirilmezse bütün fedakârlıklar boşa gidebilirdi. Nitekim üniversite rektörü liselerden gelen talebelerden şikâyet ediyor, bunlardan umulan verimin alınamadığını açıkça söylüyordu. Rektörün haklı olduğunu belirten Ocakoğlu, İzmir'in mektep sıkıntısını gidermek üzere Maarif Vekili Saffet Arıkan'ın kente gelmesine, Maarif Vekâleti müfettişlerinin İzmir'de haftalarca kafa yormasına rağmen çıkan sonuç tatmin edici olmaktan uzaktı. Zira talebe sayısı karşısında alınan karar bütün orta mekteplerde hatta gerekirse liselerde ikili öğretime geçmek olmuştu. Oysa tam gün eğitimle mümkün olmayan verimliliğin yarım gün eğitimle sağlanabilmesi hiç mümkün değildi. Böyle bir eğitimden olumlu sonuç beklenemezdi. Ocakoğlu'na göre, tüm olumsuz yanlarına rağmen *"az olsun, öz olsun demek ve bir kısım talebeyi mekteplere almamak"* daha doğru bir hareketti. Çünkü hiç talebe yetiştirememektense bir kısmını iyi yetiştirmek daha kabul edilebilir bir yoldu. Ocakoğlu bir başka tedbir olarak, orta ve lise eğitiminin tamamen parasız olmaktan çıkarılmasını savunuyordu. Böylece, eğer sorun maddi imkânsızlıklardan kaynaklanıyorsa çözüm üretilebilmesi mümkün hale gelebilecekti. Yazara göre mevcut lise ve orta mektepler sınavla alınacak yoksul çocuklara tahsis edilmeliydi. Varlıklı ailelerin çocuklarından alınacak eğitim ücretleriyle de yeni mektepler açılabilirdi. Ayrıca liselerin ve üniversitenin üzerindeki yükün azaltılması için mesleki eğitimin geliştirilmesi ve mevcut ortaöğretim okullarının sayısının ilkmekteplere uyumlu hale getirilmesi şarttı. Aksi takdirde çıkmaz bir yola girileceği açıktı. Zira mevcut durumda bile muallimlerin, mektep müdürlerinin ve velilerin ıstırabı katlanılabilir seviyenin üzerindeydi. Son olarak *"Çocukları sınıflara yığmak, tahsil ettirmek değildir. Bilâkis bu hal kendimizi avutmak olur"* diyen Ocakoğlu bu konularda avunmaya değil gerçeklerle yüzleşmeye ihtiyaç olduğunu belirtiyordu.[458]

1938-1939 ders yılı arifesinde Kültür Bakanlığı (Millî Eğitim Bakanlığı) İzmir'de açılması teklif edilen ikinci bir lisenin, o yıl için açılmasının mümkün olmadığı cevabını vermişti. Erkek Muallim Mektebi, Balıkesir'e nakledilmiş olduğundan ortaokullardan mezun olan erkek talebenin tamamı Erkek Lisesi'ne kaydedilecekti. Alınacak tedbirler yine ders yılı başında İzmir Kültür Müdürlüğü'nde (İl Millî Eğitim Müdürlüğü) belirlenecekti.[459] Ne var ki ihtiyaç karşısında İzmir'in yeni bir liseye kavuşması daha uzun sürmedi. İzmir Erkek Lisesi'nin şubesi 7 Mart 1939 tarihinde II. Erkek Lisesi adıyla bağımsız hale getirildi.[460] Ancak yeni bir bina yapılmadığı için bu lisenin kuruluşu, fiili durumda özellikle de ortaokul ihtiyacında bir rahatlama sağlamaktan uzak kaldı.

456 *Anadolu*, 21 Ağustos 1937, s.2; *Ulusal Birlik*,21 Ağustos 1937, s.3

457 "Lise ve Ortaokullar vaziyeti", *Anadolu*, 18 Eylül 1937, s.2.

458 Hakkı Ocakoğlu, "Çifte tedrisat kendimizi avutmak demektir", *Yeni Asır*, 17 Eylül 1937, s.1-2.

459 "İzmir'de Lise açılmayacak", *Yeni Asır*, 1 Temmuz 1938, s.2.

460 *Namık Kemal Lisesi Arşivi*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.9.

1938 yılında Ortaokul Sonrası Eğitim Veren Resmî Ortaöğretim Kurumları[461]		
Okul	**Öğretmen Sayısı**	**Öğrenci Sayısı**
Kız Lisesi	51	1.642
Erkek Lisesi	82	2.193
Tecim Lisesi	12	252[462]
Kız Öğretmen Okulu	21	757
Kızılçullu Öğretmen Okulu	20	300[463]
Cumhuriyet Kız San'at Enst.	17	261
Bölge San'at Okulu	28	335
Cumhuriyet Kız San'at Okulu (Akşam Kursları)	18	1.300
Tecim Lisesi Akşam Kursu	-	179

1936 yılında İzmir Valiliği, İzmir ve civar vilâyetlerin liselerinden mezun olup İstanbul'da üniversite eğitimine devam eden öğrencilerin barınma sorununu çözmek için İstanbul'da iki öğrenci yurdu yapmayı tasarlıyordu. Yatakhane şeklinde inşa edilecek ve aylık ücreti 10 lira olacak bu yurtların inşası için vilâyet bütçesinden 20.000 lira ayrılması gündemdeydi.[464]

1940'lı yıllarda II. Erkek Lisesi/İnönü Lisesi'nde okuyan Hakkı Bilgehan, lise yıllarındaki eğitim hakkında şu bilgileri vermektedir:

> *"Bizim okuduğumuz dönemlerde liselerde çok sıkı bir öğretim vardı. O dönemde Lise mezunu olmanın bir değeri vardı. Önce Yedek Subaylık hakkı kazanılıyordu. Kolayca devlet veya özel sektörde iş bulunabiliyordu. Türkiye'nin büyük çapta okumuş adama gereksinimi olmasına rağmen sınıf geçmede hiç taviz yoktu. Pekiyi notu almak hiç kolay değildi. Ayrıca hem ortaokuldan hem de liseden mezun olurken çok sıkı bir sınav düzeni vardı.*
>
> ...
>
> *Lise bitirme sınavları değişik idi. Önce tüm derslerden sözlü sınava giriliyor. Başaranlar Lise mezunu sayılıyordu. Ancak Üniversiteye devam etmek isteyenlerin yine birisi Türkçe ve kompozisyon olmak üzere Matematik ve Felsefe veya Biyoloji'den Olgunluk sınavına girip başarmaları gerekli idi. Bu son sınavın soruları da yine Millî Eğitim Bakanlığından gelirdi.*[465]

1941 yılında İzmir şehir merkezinde Erkek Lisesi, Kız Lisesi ve İkinci Erkek Lisesi olmak üzere üç resmî, Ege Lisesi ve (Göztepe) Amerikan Kız Lisesi olmak üzere iki tane de özel lise bulunuyordu.[466] 1942 yılında Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün İzmir ziyareti sonrasında Erkek Lisesi'nin adı Atatürk Lisesi olarak değiştirildi.[467] İkinci Erkek Lisesi'nin adı da İnönü Lisesi oldu.[468] Karşıyaka, Bornova, Buca, Gaziemir gibi çevre yerleşimlerden lise eğitimine devam etmek isteyenler şehir merkezine gidip gelmek zorundaydı. 1943 yılında Karşıyaka'dan İzmir'deki liselere devam eden öğrenci sayısı 350 civarındaydı.[469]

1940'ların başlarında Karşıyaka'da bir lise ihtiyacı iyice belirginleşmiş, 1940 yılında Karşıyaka'yı ziyaret eden Maarif Vekili Hasan Ali Yücel de Karşıyaka'da bir lise açma sözü vermişti. Ancak Karşıyaka Ortaokulu binasında bir lisenin açılabilmesi 1945'in Eylül ayını buldu. Karşıyaka Lisesi yetersiz koşullarda eğitime başladığından, açılış töreninde yöneticiler halkı destek vermeye çağırıyor, kendileri de destek vaadinde bulunuyordu. 1946 yılında Karşıyaka Lisesi için yeni bir bina inşaatına başlandı. Masrafın yarısı olan 70.000 lira Maarif Vekâleti tarafından, diğer yarısı da Karşıyakalıların bağışlarından karşılanacaktı.[470] Ne var ki on ay içerisinde bitirilmesi planlanan binanın tamamlanması 1960'lı yılları bulacaktı.

461 *İzmir Cumhuriyetin 15inci Yılında*, s. 116.
462 Bu okul karma eğitim veriyordu.
463 Bu sayı köylü çocuklar ile eğitmenlerin toplamıdır.
464 *Anadolu*, 29 Eylül 1936, s. 3.
465 Hakkı Bilgehan, *a.g.e.*, s. 27.
466 *İzmir Şehir Rehberi-1941*, s. 145.
467 Melih Tınal, *a.g.e.*, s. 101.
468 *Namık Kemal Lisesi Arşivi*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s. 8-9; Hakkı Bilgehan, *a.g.e.*, s.30-31.
469 Engin Berber, Erkan Serçe, *a.g.e.*, s. 213.
470 *A.g.e.*, s. 212-214; Ayrıca bkz. *Tarihi 100 Lise*, s.116.

Fotoğraf 28. İzmir 2nci Erkek Lisesi Öğrencileri Askerlik Kampında (1938-1939)[471]

Bu süreçte, 1949 yılında Karşıyaka Lisesi, Kız Öğretmen Okulu'ndan boşalan binalara taşındı.[472] İlk merkez bina Karşıyaka Lisesi'nin "orta" kısmı için "şube" olarak kaldı. İzmir liselerinde okuyan bazı öğrenciler Karşıyaka Lisesi'ne nakil yaptırdı.[473] Kız Öğretmen Okulu'ndan kalan binaya taşındığında 28 sınıfı, 1000'den fazla öğrencisi bulunan okul nihayet laboratuvarlar, atölyeler, kütüphane ve diğer araştırma imkânları bakımından elverişli bir ortama kavuşmuştu. Okul sosyal ve kültürel faaliyetleriyle de göz doldurmaya başlamıştı. Daha ilk yılda öğrenciler *"Yamanlar"* adıyla İngilizce bir dergi yayımlamaya başlamış ve İngilizce kulübü kurmuştu. Okul bünyesinde birçok tiyatro oyunu sahneleniyor, sergiler açılıyor, anma günleri tertipleniyor ve çevre gezileri düzenleniyordu.[474] Okulun Müdürü Hilmi Ziya Apak aynı zamanda Karşıyaka Spor Kulübü'nün de başkanı olduğundan kulüpteki başarılı gençlerin Karşıyaka Lisesi'ne gelmesini teşvik ediyordu. Uluslararası spor karşılaşmalarında Türkiye'yi başarıyla temsil eden gençlerin bu okula kaydolmasıyla Karşıyaka Lisesi spor müsabakalarında kısa sürede ünlenmişti.[475] Matematik dersinde ilk sınıftan itibaren öğrenciler Fransız bakalorya sınavlarında sorulan sorularla imtihan ediliyor, İngilizce konusunda ilgili öğrencilere Economist gibi yabancı dergilerden çeviriler yaptırılıyordu. Öğrenciler güzel konuşma yarışmalarında güncel dünya sorunlarını tartışıyor, öğretmenlerden izin alarak istedikleri derslerden konu anlatabiliyorlardı. Bu anlatımlar sırasında öğrencilerin birbirini terletecek sorular sormasına hatta tartışmaların birkaç saat sürmesine izin veriliyordu.[476] 1950'lerin ortasında okulun 2500 civarında öğrencisi vardı.[477] 1950'li yıllar boyunca karma eğitime devam eden okulun en önemli sorunu ise iki devreli eğitimdi.[478]

---

471 *İzmir IIci Erkek Lisesi 1938-1939 Yıllığı*, s.125.

472 Attila Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 28-29; Engin Berber, Erkan Serçe, *a.g.e.*, s. 214.

473 Zuhal İzmirli, Yücel İzmirli, *a.g.e.*, s. 188.

474 Engin Berber, Erkan Serçe, *a.g.e.*, s. 214.

475 Zuhal İzmirli, Yücel İzmirli, *a.g.e.*, s. 188.

476 Attila Karaosmanoğlu, *a.g.e.*, s. 22.

477 Zuhal İzmirli, Yücel İzmirli, *a.g.e.*, s. 193; Bu sayıya ortaokul sınıfları da dahil olmalıdır.

478 Engin Berber, Erkan Serçe, *a.g.e.*, s. 214.

1949 yılındaki 4. Millî Eğitim Şûrası kararı doğrultusunda, üç yıl olan lise öğrenim süresi 1952 yılında dört yıla çıkarıldı. Buna bağlı olarak yeni bir lise müfredat programı hazırlanmış, bazı derslerin adı değiştirilmiş, son sınıflar *"olgunluk sınıfı"* olarak belirlenmişti. Son sınıfların *"Fen"* ve *"Edebiyat"* olmak üzere iki dalda eğitim vermesi de sürecekti.[479] Ancak bu uygulama fazla uzun soluklu olmadı. 1954 yılında üç yıllık öğrenim süresine geri dönüldü. 1954-1955 ders yılında liselerin üçüncü ve dördüncü sınıflarının birlikte mezun olması kabul edildi.[480]

1932-1950 yılları arasında İzmir'deki özel lise sayısı 1-3 arasında değişmiş ve üçün üzerine çıkmamıştı. 1932-1933 ders yılında 48 öğretmenin görev yaptığı iki özel lisede toplam 88 öğrenci öğrenim görüyordu.[481]

Eylül 1922'deki yangında Amerikan Board Teşkilatı'nın Basmane'deki kampüsü tamamen yandığı, öğretmen ve öğrencileri de kalmadığı için Amerikan Kız Koleji, Türkiye'den ayrılarak Yunanistan'a taşınmıştı. 1923 yılında okulun yöneticilerinden Olive Grene İzmir'e dönmüş, daha önceden satın alınmış olan Göztepe'deki kampüste[482] yeniden eğitime başlamak için hazırlıklara girişmişti.[483] Okul 1924 yılında, Lozan Antlaşması hükümleri doğrultusunda Türk hükümetine bağlı olmak kaydıyla, bir *"dil okulu"* olarak eğitime başladı. Yeni adı *"İzmir Göztepe Amerikan Mektebi"*ydi.[484] İlkokul kısmının kapanmasından sonra 1930'ların başlarından itibaren yalnızca kız öğrencilere eğitim veren bir ortaöğretim (hazırlık, orta ve lise) kurumuna dönüşen okulun adı daha sonra *"Amerikan Kız Koleji"*ne dönüştürüldü.[485] Okulun 1934-1935 ders yılındaki eğitim ücreti 1.Hazırlık Sınıfı için 60, 2. Hazırlık Sınıfı için 80, diğer sınıflar için 100 liraydı. Yatılı öğrenciler için ise 375 lira ödeniyordu.[486] 1940'lı yıllarda lisenin yanı sıra ortaokul kısmı da devam ediyordu.[487] O yıllarda öğrencilerin çoğu üç yıllık ortaokul kısmını bitirdikten sonra okuldan ayrılıyordu. Nitekim 1942 yılında öğrencilerin 77'si hazırlık bölümünde, 137'si ortaokula, 36'sı ise liseye kaydedilmişti. Lise öğrencileri arasında üniversiteye yönelim yaygın değildi. 1945 yılındaki 11 mezundan yalnızca biri yükseköğrenim yaparak diploma alacaktı.[488]

1938 yılında Özel Ortaöğretim Kurumları[489]

Okul	Yeri	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı
Kültür Lisesi	Buca	10	250
Amerikan Kız Koleji	Göztepe	8	82
Saint Joseph	Alsancak	12	97

479 Adil Adnan Öztürk, *Türkiye'de Milli Eğitimdeki Gelişmeler (1950-1960)*, Dokuz Eylül Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1997, s. 166-168.

480 "Liseler 11 Yıl", *Akşam*, 11 Eylül 1954, s.1.

481 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 246.

482 19.yy sonlarından itibaren Basmane'deki binaların yetersiz kalması üzerine İzmir'in banliyösünde bir tesis kurulması gündeme gelmişti. 1911 yılında kız okulu binalarından birinde çıkan yangın büyük tahribat yaratmış ve yer arayışını hızlandırmıştı. Bunun üzerine 1912 yılının Temmuz ayında Göztepe'de 2700 liraya bir arazi satın alınmış, yedi ay sonra da arazinin bitişiğindeki parsel 300 liraya satın alınmıştı. Ancak I. Dünya Savaşı'nın getirdiği mali zorluklar gibi nedenlerle Göztepe kampüsünde on yıl boyunca çalışmalar başlayamamıştı: Raşel Rakella Asal, "Amerikan Kız Lisesi Tarihçesi", *İzmir Tarih ve Toplum*, Sayı: 4 (Mart 2009), s.19.

483 *A.g.m.*, s.20.

484 Mehmet Emin Elmacı, *Bir Semt Bir Bina: Nato Binası-Amerikan Koleji'nden Kızılçullu Köy Enstitüsüne*, s. 49.

485 *A.g.e.*, s. 49; https://www.aci.k12.tr/Icerik/okulumuzun-tarihcesi/391/ (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2023).

486 *Yeni Asır*, 5 Eylül 1934, s. 6.

487 *Devlet Yıllığı-1945*, s. 317.

488 Raşel Rakella Asal, *a.g.m.*, s.21.

489 *İzmir Cumhuriyetin 15inci Yılında*, s. 116.

1936 yılında açılan Kültür Lisesi, Kız Lisesi'nin eski müdürü Haydar Candanlar tarafından kurulmuştu. Okul, Kemeraltı'nda 1. ve 2. Beyler arasındaki Numanzade Sokağı'nda kiralanmış olan Kardiçalı İbrahim Bey konağında eğitime başlamıştı. Gündüzlü ve yatılı öğrenci kabul ediliyordu. İlk ders yılında ortaokul kısmında üç, lise kısmında sadece birinci sınıf açılmıştı. Aynı yıl 10 öğretmenin görev yaptığı ortaokulda 117 kız ve erkek öğrenci vardı. 15 öğretmenin görev yaptığı lise kısmında ise 18 kız, 82 erkek öğrenci mevcuttu. 1937 yılında Kültür Lisesi'nin yatılı kısmının Buca'da satın alınan Madam Cordon'un köşküne taşınmasına karar verildi. 1938 yılında Buca'da eğitim vermekte olan okulun 10 öğretmeni, 250 öğrencisi vardı. 1940 yılında Kültür Lisesi kapanınca öğrencileri İnönü Lisesi'ne nakledildi.[490]

Türk Maarif Cemiyeti tarafından kurulan Ege Lisesi 1938 yılında açıldı.[491] Anaokulundan liseye kadar tam teşkilatlı olan bu okulun lise ve ortaokul kısımlarına başlangıçta sadece erkek öğrenciler kabul ediliyordu. Ortaokul ve lise kısımlarının yatılı ücreti yıllık 200 liraydı. Gündüzlü öğrenciler için liseye 75; ortaokula ise 60 lira ödenecekti. Üç taksitle alınacak ücretlerde memur ve emekli çocuklarına %10, kardeşlere %15 indirim yapılıyordu. Lise binası, anaokulu ve ilkokuldan ayrı bir yerde, Köprü (Şakirbey) 141. sokakta eski Ticaret Lisesi'nin bulunduğu binadaydı. Okul için verilen ilan-reklamda ortaokul ve lise kısmının bütün sınıflarına öğrenci kaydedileceği; her iki okul binasının da denize nazır, İzmir'in en havadar ve mamur yerlerinde bulunduğu, bahçelerinin geniş olduğu belirtiliyordu. Okulun öğretmen kadrosu İzmir'in seçkin öğretmenlerinden oluşturulmuştu. Derslik ve yatakhaneler bol hava ve güneş alıyordu. Kütüphane ve laboratuvarların da tamamlanmasıyla okul tam teşkilatlı bir hale getirilecekti.[492] Ege Lisesi'nin öğretmenlerinin hemen hepsi diğer liselerde görev yapıyordu. Müdürlük görevini Kemal Alanbay yürütüyordu. 1942 yılında okulun 1.433 öğrencisi bulunuyordu. Bunların 750'si erkek, 683'ü kızdı.[493]

1945 yılında kentte Türk Maarif Cemiyeti-Ege Lisesi ile Devrim Lisesi adıyla iki Türk özel lisesi bulunuyordu. Tek yabancı lise ise Amerikan Kız Koleji'ydi. Her birinin bünyesinde ortaokul kısmı da vardı.[494] Ancak kısa sürede pek çok öğrenci için çekim merkezine dönüşmüş olan Ege Lisesi'nin ömrü fazla sürmedi. Okul, 1946 yılında Türk Maarif Cemiyeti tarafından kapatıldı.[495] 1950-1951 ders yılında ise vilâyet çapındaki iki özel lisede toplam 99 öğrenci öğrenim görüyor, 28 öğretmen görev yapıyordu.[496]

1942 yılında İnönü Lisesi adını alan okulun adı 1950 yılında Namık Kemal Lisesi olarak değiştirildi.[497] 1952-1953 ders yılında Atatürk Lisesi'nin 160 (28'i parasız), Kız Lisesi'nin 155 (36'sı parasız), Türk Koleji'nin 7 (Paralı-Erkek), Kız Amerikan Koleji'nin 4 (Paralı-Kız) yatılı öğrencisi bulunuyordu.[498]

1952-1953 Ders Yılı Sonunda İzmir Vilâyetinde Liselerin Durumu[499]

		Öğrenci Sayıları			Sınıfta Kalanlar		Öğretmen Sayısı		
	Okulun Adı	E	K	T	E	K	E	K	T
1	Atatürk Lisesi	504	-	504	96	-	28	1	29
2	Kız Lisesi	-	425	425	-	52	1	27	28
3	Namık Kemal Lisesi	560	-	560	149	-	24	5	29
4	Karşıyaka Lisesi	343	107	450	82	12	21	12	33
5	Türk Koleji	33	4	37	6	-	9	4	13
6	Amerikan Kız Koleji	-	76	76	-	1	3	13	16

490 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.379-381.
491 *A.g.e.*, s.381.
492 *Anadolu*, 24 Ağustos 1939, s.11.
493 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.381.
494 *Devlet Yıllığı-1945*, s. 316-317.
495 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.381.
496 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 246.
497 Hakkı Bilgehan, *a.g.e.*, s.31.
498 *Millî Eğitim İstatistikleri Orta Öğretim (1952-1953)*, s.388-389.
499 *A.g.e.*, s.336-339, 350-351, 393-395.

1950'li yıllara kadar İzmir'de iyi yabancı dil eğitimi veren (Türk) okullarının bulunmaması sebebiyle kentteki bazı aileler çocuklarını eğitim almak üzere İstanbul'a gönderiyordu.[500] Kentteki bu ihtiyaç 1950'li yıllarda yabancı dil eğitimine özel önem veren özel ortaöğretim kurumlarının açılmasına zemin oluşturdu. Bu okullardan ilki, Talim Terbiye Kurulu Başkanı Halit Kalkancı'nın yönlendirmesi ve özel olarak görevlendirmesiyle harekete geçen Matematik Öğretmeni Bahattin Tatış'ın[501] 1950 yılında Alsancak'ta kurduğu Özel Türk Koleji'ydi.[502] Birer şubede 17 tane Orta-1, 29 tane de Lise-1 öğrencisiyle eğitim-öğretime başlayan okul, fiziki imkânlar bakımından zayıf koşullardaydı.[503] Hemen bir yıl sonra Göztepe'de geniş ve ağaçlık bir araziye sahip Uşakizade Köşkü'ne taşındı.[504] İngiliz Konsolosluğu tarafından yeni boşaltılmış olan bu binanın bahçesi ferah, öğrencilerin spor yapmasına da uygundu. Ayrıca ileride hayal edilen büyümeyi engelleyici bir yapılaşma da söz konusu değildi.[505] İlk yılında yatılı-gündüzlü erkek öğrenci alan okul, ikinci yılında gündüzlü kız öğrencilere de kapılarını açmıştı.[506] Kurum, bir Türk kolejinde yabancı dil eğitiminin kaliteli şekilde yapılabileceğini ispatlama vizyonuyla eğitime başlamış ve yabancı dil ağırlıklı eğitim vermeye başlamıştı. Kültür dersleri Türkçe, fen dersleri ise Türkçe ve İngilizce olarak işleniyordu. Okul ilk yıllarında hızla gelişmiş 1952 yılında bahçesinde iş, resim ve müzik derslikleri ile 350 kişilik bir konferans salonu açılmıştı. 1956 yılında Alsancak'ta bir şubesi daha açılan okulun 1957 yılında Uşakizade Köşkü'nün arka tarafındaki beş katlı modern binası yapılmıştı.[507] Işık, renk, ses ve havalandırma şartları dikkate alınarak inşa edilen Orhan Edgüer Binası'nda 45 kişi kapasiteli derslikler, tek kişilik sıralar, idari odalar, sinema sistemine sahip 50 kişilik laboratuvarlar, 100 kişi kapasiteli bir kütüphane, 400-600 kişilik bir yemekhane ve soğuk hava deposu bulunuyordu.[508] Özel Türk Koleji 10.yılını tamamlarken bir Müdür, bir Müdür Başyardımcısı, yedi Müdür Yardımcısı, 5 büro görevlisi ve sekreter, 72 öğretmen ve bir okul doktoru ile eğitime devam ediyordu.[509] Ortaokul ve lise kısımları üçer sınıftan oluşuyordu. Okulun belkemiğini oluşturan ortaokul kısmında, sınıflar 7-8 şubeden oluşuyor, bazı şubelerde öğrenci sayısı kırkın üzerine çıkıyordu.[510] Okul sanat ve spor faaliyetleri açısından oldukça aktifti. Pek çok sosyal kol ve kulüp faaliyet halindeydi.[511] Okulun kurucusu Bahattin Tatış sosyal etkinliklere gereken önemin verildiği okullardan kaliteli yöneticilerin çıkacağına inanıyordu.[512] *"Kültür Geceleri"* adı altında her hafta çeşitli etkinlikler düzenleniyor, ayrıca salı ve cumartesi geceleri vizyondaki filmler sinema salonunda gösteriliyordu. Geziler, konferanslar, müzik geceleri, münazaralar, kahramanlık günleri ve anma programları, şiir matineleri ve şiir okuma yarışmaları sık düzenlenen etkinliklerdi.[513] 1954-55 ders yılında üç Türkçe, iki de İngilizce piyes sergilenmiş, Bergama'ya mini bir turne düzenlenmişti.[514] Cahit Gürkan'ın

500 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 275.

501 1919 yılında İzmir'de doğan Bahattin Tatış, İzmir Erkek Öğretmen Okulu'nun orta kısmını ardından da 1938'de Edirne Erkek Öğretmen Okulu'nu bitirdi. Buca Tınaztepe İlkokulu'nda öğretmen vekili olarak göreve göreve başladı. 1938'de Seferihisar Beyler Köyü İlkokulu öğretmenliğine atandı. 1943'te Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Matematik Bölümü'nü bitirerek aynı enstitüye asistan olarak atandı. 1947 yılında kendi isteğiyle İzmir Ticaret Lisesi Matematik Öğretmenliğine atanarak 10 yıl bu görevi sürdürdü. 1948 yılında öğrenci yurtlarını, 1950 yılında Özel Türk Koleji'ni, 1968 yılında da Yakındoğu Özel Yüksek Okulları'nı (Kimya, Eczacılık, Diş Hekimliği, İktisadi ve Ticari İlimler) açtı. 1990 yılında eğitime katkılarından dolayı Ege Üniversitesi tarafından Fahri Doktora unvanına lâyık görüldü: *İzmir Özel Türk Lisesi-Eğitimde 40 Yıl*, Neşa yay., İzmir, [1990], s. 6; Şinasi Revi, *İzmir'de 55 Yıl*, Tükelmat yay, İzmir, 1993, s. 97-98.

502 Alev Balaban, "60 Yıllık Bir Eğitim Çınarı-İzmir Özel Türk Koleji", *İzmir Tarih ve Toplum*, Sayı: 7 (Şubat 2010), s. 48.

503 *İzmir Özel Türk Lisesi-Eğitimde 40 Yıl*, s. 11.

504 https://www.ozelturkkoleji.com/Kurumsal/Tarihcemiz/21/Tarihcemiz/55 (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2022).

505 *İzmir Özel Türk Lisesi-Eğitimde 40 Yıl*, s. 11.

506 Alev Balaban, *a.g.m.*, s. 49.

507 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 274.

508 *İzmir Özel Türk Lisesi-Eğitimde 40 Yıl*, s. 30.

509 *İzmir Özel Türk Koleji Yıllığı* (1959-1960), s. 11-27.

510 *A.g.e.*, s. 78-99.

511 *A.g.e.*, s. 102-121.

512 Alev Balaban, *a.g.m.*, s. 49.

513 *İzmir Özel Türk Koleji Yıllığı* (1959-1960), s. 116-121; *İzmir Özel Türk Lisesi-Eğitimde 40 Yıl*, s. 21-35.

514 Bu oyunlarda başrol oynayan öğrencilerden Yıldıray Akıncı ile Önder Alkım, sonraki yıllarda Devlet Tiyatrosu oyuncusu olmuştur: *İzmir Özel Türk Lisesi-Eğitimde 40 Yıl*, s. 21-22.

yönetimindeki Müsamere Kolu, 1959-1960 ders yılında iki piyes sahnelemişti.[515] Öğretmenlik yaptığı dönemde Kuleli Askeri Lisesi'nin bando takımından etkilenen Bahattin Tatış'ın Türk Koleji'nde kurduğu bando takımı da yıllar boyunca okulu en iyi şekilde temsil edecekti.[516] Bandonun 1959-1960 yılındaki majörü ise sonraki yıllarda tüm Türkiye'nin tanıyacağı Ferdi Özbeğen'di.[517] Özbeğen daha o yıllarda okulunun müzikli sahne organizasyonlarında yer alıyordu.[518] Spor çalışmaları şampiyonluklar elde etmek için değil; öğrencileri sağlıklı, zinde ve yetenekli bireyler olarak yetiştirmek ve daha çok öğrenciyi sportif etkinliklere katmak amacıyla gerçekleştiriliyordu. Okul bünyesinde futbol, erkek basketbol ile kız ve erkek voleybol takımları vardı. 1959-1960 ders yılında basketbol ve voleybol sahaları yapılmıştı. Ayrıca masatenisi, gülle, disk atma, uzun atlama ve tenis branşlarında faaliyet yürüten öğrenciler de mevcuttu.[519] Okuldan mezun olanlar arasındaki bağların korunması için 1958 yılında *"İzmir Özel Türk Kolejini Bitirenler Cemiyeti"* kurulmuştu.[520] Okul 1960 yılında 400 öğrenciye barınma imkânı sunabilecek bir yurdun inşaatına başlamıştı. Ayrıca Alsancak şubesindeki yoğunluğu azaltmak için kız ve erkek öğrencilerin ayrı binalarda eğitim görmesi uygun bulunmuş, bu amaçla Alsancak İstasyonu karşısındaki İngiliz Konsolosluğu'nun eski binasının okula dönüştürülmesine karar verilmişti.[521] 1960-61 ders yılı başında yatakhanenin inşası tamamlanmış, eski konsolosluk binası gündüzlü kız öğrencilerin eğitimine açılmış; kurumun öğrenci sayısı Göztepe şubesinde 1000'e, Alsancak şubesinde ise 400'e ulaşmıştı.[522]

1950'li yıllarda özel girişim eliyle kapılarını açan ve yabancı dil eğitimiyle öne çıkan bir başka ortaöğretim kurumu, günümüzdeki Bornova Anadolu Lisesi'nin temellerini oluşturan Ege Koleji'dir. İzmir Belediye Başkanlığı, Denizli Milletvekilliği ve Sağlık Bakanlığı görevlerini yürüttükten sonra siyasi hayattan geçici süreyle ayrılmış olan Dr. Behçet Uz'un öncülüğünde kurulan Ege Koleji başlangıçta eğitim gönüllüsü beş kişinin kurmuş olduğu 250.000 lira sermayeli bir anonim şirketle yola çıkmıştı. Kolej için yer arayışları sürerken şirkete yeni ortaklar katılmış ve sermaye 750.000 liraya çıkmıştır. Sonunda yer konusu da netleşmiş ve Bornova'da köşkü, portakal bahçeleri, zeytinlikleri olan iki yüz yirmi dönümlük bir arazide karar kılınmıştı. Ayrıca yüzme havuzları ve su kuyuları da bulunan bu arazide su sorunu yoktu.[523] Uz'un öncülüğünde elli kişiye ulaşan girişimciler Bornova'daki Giraud arazisinde 9 Haziran 1953 günü kolejin temelini attı. Uz'un kolej yapımı için kurulan şirkette büyük bir sermayesi bulunmamasına rağmen kurum *"Behçet Uz'un Koleji"* olarak tanınmaya başlamıştı.[524] Kolej binasının yapımı sürerken Dr. Behçet Uz İsviçre'ye giderek, anlaştığı öğretmenleri İzmir'e getirdi. İlk yıldan itibaren de öğrencilerin yaz tatillerinde Londra'da İngiliz aileler yanında kalarak dil kamplarına katılması sağlanmıştı. Okulda özellikle İngilizce eğitimine büyük önem veriliyor, geleceğin işadamlarının bu okuldan yetişmesi için çaba sarf ediliyordu.[525] Türkçe ve coğrafya dışındaki dersler İngilizce olarak işleniyor, öğrencilerin kendi aralarında Türkçe konuşmasına kesinlikle izin verilmiyordu. Bu konuda sert yaptırımlar uygulanıyor, Türkçe konuşma yasağına uymayan öğrencilerin hafta sonu okul dışına çıkmasına izin verilmiyordu.[526]

Millî Eğitim Bakanı Celâl Yardımcı döneminde, 1954 yılı ortalarında devlet tarafından yabancı dil ağırlıklı maarif kolejlerinin[527] açılması için çalışmalara başlanmış, ilk dört kolejden birinin de İzmir'e açılması planlanmıştı. Bu amaçla Millî Eğitim Bakanlığı Müsteşarı Osman Faruk Verimer 9 Ekim 1954 tarihinde İzmir'e gelmiş, Bakanlı-

515 *İzmir Özel Türk Koleji Yıllığı* (1959-1960), s. 116-121; *İzmir Özel Türk Lisesi-Eğitimde 40 Yıl*, s. 34.
516 Alev Balaban, *a.g.m.*, s. 49.
517 Bkz. *İzmir Özel Türk Koleji Yıllığı* (1959-1960), s. 111.
518 *İzmir Özel Türk Lisesi-Eğitimde 40 Yıl*, s. 35.
519 *İzmir Özel Türk Koleji Yıllığı* (1959-1960), *a.g.e.*, s. 124-129.
520 *İzmir Özel Türk Lisesi-Eğitimde 40 Yıl*, s. 38.
521 *İzmir Özel Türk Koleji Yıllığı* (1959-1960), s. 10.
522 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 274.
523 Behçet Uz, *a.g.e.*, s. 95-97.
524 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 275.
525 Behçet Uz, *a.g.e.*, s. 97.
526 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 275.
527 Bu kolejler Temmuz 1975'ten itibaren Anadolu Lisesi'ne dönüştürülmüştür: Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 356.

ğın on beş milyon lira ödenek ayırdığı kolejin kurulması için hazırlıklara başlamıştı. Bunun için İzmir'de oluşturulan heyet yer alternatiflerini değerlendirirken Özel Ege Koleji'nin Millî Eğitim Bakanlığı'na devri gündeme gelmiştir.[528] Daha önce Ege Koleji'ni görüp beğenmiş olan Başbakan Adnan Menderes konuyla ilgili olarak, 1954 seçimlerinde yeniden T.B.M.M.'ye giren ve Sağlık Bakanı olan Behçet Uz'la görüşmüş ve bakanlığın niyetini açıklayarak kolejin hükümete devredilmesini istemiştir. Uz'un hissedarlarla görüşmesinden olumlu sonuç çıkmış neticede Ege Koleji, *"mektep olmak kayıt ve şartıyla"* hükümete devredilmiştir.[529] 1 Ekim 1955 tarihinde gerçekleşen devir teslim işleminde şirket, değerinin altında bir fiyatla 2.300.000 TL'ye Millî Eğitim Bakanlığı'na geçmiştir.[530] Devlet tarafından satın alınması sonrasında okulun adı İzmir Koleji olmuş, öğrencilerin kendi arasında Türkçe konuşma yasağı sürmese de İngilizce ağırlıklı eğitim sistemi değişmemiştir. Paralı ve erkekler için yatılı olarak eğitim vermeye devam eden kolejin eğitim ücreti ise yarıya düşürülmüştür. İlk yıl üst gelir grubu ailelerin çocuklarına hitap eden kolej kısa süre sonra çiftçi ve memur çocuklarının da devam edebildiği bir okul haline gelmiştir.[531] İzmir Koleji'nin de içinde yer aldığı maarif kolejleri o yıllarda, diğer devlet okullarından farklı olarak İngilizce eğitim yapıyordu. Fen ve Matematik grubu dersleri ile (Almanca hariç) yabancı dil dersleri İngilizce olarak veriliyordu. 1956-1957 ders yılında bu okulların ortaokul sınıflarında sekiz, hazırlık sınıflarında ise 25 saat İngilizce dersi verilmesi öngörülüyordu.[532]

1954 yılında Mehmet Ali Sertatıl[533] tarafından kurulan Özel Çamlaraltı Koleji de zamanla İzmir'in köklü özel okulları arasına girmeyi başarabilmiştir. İlk olarak Karşıyaka ve Alsancak'ta anaokulu ve ilkokul kademeleriyle eğitime başlayan okul, 1955 yılında ortaokul ve lise kısımlarını da hizmete sokmuş, İzmir Özel Çamlaraltı Kız Koleji adını almıştır. Devlet okullarındaki kalabalık sınıflara karşın öğrenci sayısı 25'i geçmeyen sınıfları, çeşitli semtlerden gelip-giden öğrencileri için servisleri varlıklı aileler için İzmir Özel Çamlaraltı Kız Koleji'ni cazip kılıyordu. Başlangıçta sadece gündüzlü ve kız öğrenci kabul eden kolej zamanla yatılı öğrenci kabulüne de başlamış, 1960 yılında Buca'daki Horozlu Köşk'te de erkek öğrenciler için bir şube açmıştı.[534]

1958 Yılında İzmir'de Özel Okul Ücretleri (TL)[535]

Okulun Adı		Gündüzlü	Yatılı
Amerikan Koleji		660	2.460
Özel Türk Koleji		660	2.340
Çamlaraltı Koleji	Anaokulu	300	-
	İlkokul	325	
	Ortaokul	600	
	Lise	660	
Saint Joseph	İlkokul	360	-
	Ortaokul	480	
Türk Ticaret Koleji		-	1.200
Akşam Ticaret Lisesi		-	1.200

528 Mehmet Gündüz, *Türkiye'de Yabancı Dilde Öğretim Yapan Resmi Ortaöğretim Kurumları: Maarif Kolejleri*, T. C. İstanbul Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2017, s. 34, 85-86.

529 Behçet Uz, *a.g.e.*, s. 98-100.

530 *A.g.t.*, s. 86.

531 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 275.

532 *A.g.t.*, s. 187-188, 197.

533 1920 yılında İzmir'de doğan Mehmet Ali Sertatıl, 1940 yılında Ankara Ticaret Lisesi'ni bitirdikten sonra önce Ticaret Bakanlığı'nda çalıştı. Ardından İzmir Ticaret Lisesi'nde meslek dersleri öğretmenliği yaptı. Aynı süreçte girdiği İzmir Ekonomi ve Ticaret Yüksek Okulu'nu 1947 yılında tamamlayarak bu okulun ilk mezunlarından oldu. Manisa Ticaret Lisesi'nin kuruculuğunu yaptı. İzmir Ticaret Lisesi'nde Matematik Öğretmeni olarak çalıştığı yıllarda Hava Teknik Okulu'nda da subaylara eğitim verdi. 1954 yılında Çamlaraltı Koleji'ni kurdu: Şinasi Revi, *İzmir'de 55 Yıl*, Tükelmat yay, İzmir, 1993, s. 103.

534 https://camlaralti.k12.tr/tr/tarihcemiz (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2022); Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 274-275.

535 *A.g.e.*, s. 276.

1950'li yıllarda İzmir'de ayrıca Özel Türkay Koleji, Özel Konak Koleji, Ak-Ay Akşam Lisesi, Karşıyaka Yamanlar Özel Kız Koleji, Özel Karşıyaka Koleji ve Karşıyaka Özel Numune Koleji adıyla eğitim veren özel ortaokul ve liseler bulunuyordu.[536]

Küçük Menderes Ovası'nın nüfus bakımından ikinci büyük ilçesi olan Tire 1940'lı yıllarda Erkek Sanat Enstitüsü'ne ve 1950'li yıllarda da Kız Enstitüsü'ne kavuştuğu halde 1950'li yıllarda hâlâ bir liseden yoksundu. İlçe 1955 yılında 23.604'ü şehir merkezinde, 28.322'si de bucak ve köylerde olmak üzere 51.926 nüfusa sahipti.[537] Ancak çocuklarının lise eğitimi almasını isteyen veliler çocuklarını ya İzmir'deki liselere yatılı göndermek ya da onların Ödemiş'teki liseye günübirlik gidip gelmesini sağlamak zorundaydı. Bir başka seçenek konaklama sorunlarını kendi imkânlarıyla çözerek liselerin bulunduğu yerlerde öğrencilerin sürekli ikâmetini sağlamaktı. Bunun da hem ekonomik hem de sosyal zorlukları vardı. Bu yüzden, bir zamanların önemli eğitim ve kültür merkezi olan Tire'nin halkı 1957 yılında ilçeyi ziyarete gelen Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ı *"Büyük Hemşerimizden Lise İstiyoruz"*, *"Lise İstiyoruz"* pankartlarıyla karşılamıştı. Ne var ki bu istek ancak 1966-1967 ders yılında gerçekleşecekti. İlçede uzun yıllar boyunca lise seviyesinde bir okulun bulunmaması Tireli öğrencilerin çoğunlukla Erkek Sanat Enstitüsü'ne devam etmesine yol açmıştı. Öğretmen, mimar, mühendis, subay, esnaf vb. olarak hayata atılan Tireliler ile ilçenin Belediye Başkanlığı koltuğuna oturan birçok kişi bu yüzden Erkek Sanat Enstitüsü mezunuydu.[538]

1950'li yılların sonlarında Buca'da hâlâ bir devlet lisesi olmadığından her gün pek çok öğrenci şehir merkezindeki Atatürk, Namık Kemal ve Cumhuriyet Kız Liselerine gidip gelmek zorundaydı. Buca-Alsancak arasında işleyen 8:30 ve 16:40 tren seferlerinde yolcuların yarısını öğrenciler oluşturuyor, farklı okullarda okuyan öğrenciler arasındaki arkadaşlık ilişkileri bu yolculuklar sırasında gelişiyordu. Trenin sabahleyin 9:00'da Alsancak'a ulaşması sebebiyle pek çok öğrenci derse beş dakika geç kalıyordu. Öğrenciler tren kalkış saatinin 8:25'e çekilmesi için dilekçe verse de olumlu bir sonuç çıkmamıştı. Bir süre sonra kız öğrenciler için ayrı vagon tahsis edilince, erkek öğrenciler tepki gösterip velilerinin imzalarıyla dilekçe yazsalar da uygulamada bir değişiklik yapılmadı.[539]

1942'den 1947'ye kadar İnönü Lisesi'nde, 1947'den 1967'ye kadar da Atatürk Lisesinde müdürlük yapmış olan Enver Demir, anılarında görev yıllarına dair önemli değerlendirmelerde bulunmuştur. Demir'in üzerinde durduğu konulardan biri II. Dünya Savaşı sonrasında Türk eğitim sisteminde ağırlık kazanan Amerikan yaklaşımı ve bunun 1950'li yıllarda İzmir'deki yansımalarıdır. İki ülkenin koşullarının farklı olduğunu ve bu koşullara göre eğitim yapılması gerektiğine değinen Demir'e göre Amerikan eğitim sistemine öykünmek ve yabancı dilde eğitim veren (biri de İzmir'de eğitime başlayan) kolej vb. okullar açmak hataydı. Bu konuda şunları söylüyordu:[540]

> *"Birkaç yıldan beri maarif teşkilâtımızda diğer bazı teşebbüslere de girişildi. İngilizce öğretim yapan beş kolej tesis edildi. Büyük şehirlerde deneme okulları açılıyor. Bir de muhtelif gayeli ortaokullar tecrübe ediliyor. Görgü ve bilgilerini artırmak için Avrupa ve bilhassa Amerika'ya fazla miktarda maarifçi göndermeye çalışılıyor. Hiç şüphesiz bunlar birer hamledir. Yalnız, endüstrisi çok ilerlemiş, muhtelif cins ve mezhep insanların menfaatlarını bir bayrak altında birleştirmiş, nüfusu kalabalık memleketlerin sosyal bünyesine yerleşmiş ve kaynaşmış okulların bizim cemiyetimize ne faydası olabilir diye düşünüyorum. Yeni dünyanın pragmatizm felsefesi, kendi sosyal, ekonomik ve endüstriyel hayatının zaruretlerinden doğmuştur.*
>
> *Bizim de sosyal hayatımız ve ekonomik çapımıza göre okullar olmalıdır.*
>
> *Halbuki kolejlerimizde öğretmenlik eden Amerikalıları ve İngilizleri yetiştiren memleketlerindeki sosyal şartlar bize yabancıdır.*
>
> *Deneme okullarında tatbik ettiğimiz metodlar Amerikalı'nın hayat felsefesine göre ayarlanmaktadır. Muhtelif gayeli ortaokulları, bizdeki sosyal iş bölümüne uydurmak çok güçtür. Niçin maarifimizi gökten yere indirmeyi düşünmüyoruz? Maarifte yapılacak en büyük değişiklik zihniyet değişikliği olmalıdır. Kollej açmadan evvel yüzbinlerce memleket çocuğunun devam ettiği okullardaki yabancı dil öğretimini yoluna koymamız lâzımdır"*

536 *A.g.e.*, s. 276.

537 *1967 İzmir İl Yıllığı*, s. 100'e ek Tablo: 9.

538 A. Levent Ertekin, *a.g.e.*, [2003], s.183-184, 205.

539 Tayfur Göçmenoğlu, *Bir Kara Tren Efsanesi/Alsancak-Buca-Alsancak*, Heyamola yay., 3. baskı, İstanbul, 2020, s.83-84.

540 Enver Demir, *41 Yılın Hikâyesi*, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1968, s.68-69.

Enver Demir'e göre eğitim sisteminin çok daha öncelikli sorunları vardı. Bu sorunları şöyle sıralıyordu:[541]

> *"Her yıl sür'atle artan öğrenci adedi, kalabalık dersaneler, lâboratuvarsız okullar çift öğretim, sardalya kutusu gibi ranzalı yatakhaneler, öğrenci yurtlarının perişan hali, gittikçe kendini hissettiren öğretmen buhranı gibi problemler dururken deneme okulları, muhtelif gayeli ortaokullar ikinci planda kalmaz mı?*
>
> *Ortaokul ve liselerin adedini fazlalaştırmak da faydadan ziyade zarar veriyor. (Bir mühür, bir müdür)*[542] *sözü mübalağa değildir. Filvâki çocuklarımızın sokaklarda dolaşacaklarına bir çatı altında toplanmaları, birkaç şey öğrenmeleri faydasız değildir. Fakat öğretmensizlik yüzünden ortaokul seviyesinde bilgi edinemeden ortaokul diploması alan çocuklarımızın liselerde çok bocaladıklarına ve ekseriya muvaffakiyetsiliğe uğradıklarına şahit oldum."*

1960'lı yılların başlarında İzmir vilâyetindeki resmî lise sayısı altı, kolej sayısı birdi. Şehir merkezinde Atatürk, Kız ve Namık Kemal Liselerinin dışında lise henüz açılmamıştı. Karşıyaka'da kızlar ve erkekler için ayrı birer lise mevcuttu. Merkeze uzak ilçelerden ise yalnızca Ödemiş'te bir lise vardı. 1961-1962 ders yılı sonunda bu liselerde toplam 1.719 kız, 3.213 erkek öğrenci kayıtlıydı. Bu öğrencilerden 2.472'si sınıfta kalmış, 752'si diploma almıştı.[543] Bornova'daki resmî kolej de liseler gibi üç sınıflıydı. Birinci sınıf tek şubeydi. İkinci ve üçüncü sınıflar ise liselerde olduğu gibi *"Edebiyat"* ve *"Fen"* şubelerine ayrıldığından ikişer şube halinde eğitim veriyordu. Okulun 1961-1962 ders yılındaki toplam öğrenci sayısı 129'du.[544] Aynı yıl Namık Kemal Lisesi'nin *"Akşam Lisesi"* kısmında ise 76'sı erkek, 6'sı kadın 82 kişi kayıtlıydı.[545]

1961-1962 ders yılı sonunda İzmir'deki özel liselerde 677 erkek, 453 kız öğrenci kayıtlıydı. Toplam sayısı on olan bu liseler Konak, Çınar, Türkay, Ege, Türk, Erdem, Karşıyaka, Yamanlar, Çamlaraltı ve Numune adlarını taşıyordu. Bunlardan Özel Çamlaraltı, Yamanlar ve Numune liseleri sadece kız öğrencilere yönelik eğitim verirken, diğerleri karma eğitim veriyordu.[546] Kentte hiç azınlık lisesi yoktu. Yabancı lise kapsamındaki tek lise ise Amerikan Kız Koleji'ydi.[547]

Enver Demir anılarında, 1960'lı yıllarda liselerdeki eğitimin nitelikleri ve öğrencilerle ilgili şu değerlendirmelerde bulunmuştur:[548]

> *"Öğrencilerimizin yükleri de çok ağırdı. 15 çeşit ders, ağır bir müfredat, günde altı saat altı öğretmenle karşılaşmak, onun için mezunlarımızın ekserisi okula ait korkulu rüyalar görürler ve tekrar öğrenci olmak istemezler...*
>
> *Filvâki Vekâlet öğrencilere müsamahakâr davranarak sorumlu dersler ihdas etmiş, Mayıs sonunda sınıfta kalmak usulünü kaldırmış, engel imtihanları koymuş, belgeli öğrencilere yalnız kaldıkları derslerden imtihan vermek gibi kolaylıklar göstermiş, son sınıf öğrencilerine imtihana girmek için sonsuz hak tanımış, yazılı imtihan kâğıtlarına verilen notlara itiraz edilmesini ve imtihanların bir okuldan diğerine naklini kabul etmiş. Fakat bütün bu gibi kolaylıklar müşkili hallememiş, bilâkis öğrencileri tembelliğe, hileye ve muvaffakiyetsizliğe sevk etmiştir.*
>
> *Kanaat notlarının ikiye, dinlenme tatillerinin bire indirilmesi de hiç iyi netice vermedi. Eskisi gibi üç kanaat notu ve iki dinlenme tatili kabul edilirse daha verimli daha faydalı olacaktır. İlkokuldan beri tekrarlanan dersler, seçtiği meslekte kendisine pek az yarar sağlayacak mufassal bilgiler çocuğun o kadar çok zamanını alıyor ki tahsil hayatında ders kitaplarından başka hiçbir kitap okuyamıyor. Okuyanlar da ders kitaplarını açmak istemiyor. Onun için okul kütüphanelerimiz iyi işlemiyor.*

541 *A.g.e.*, s.69.

542 *"Bir Müdür, Bir Mühür"* sözü uzun yıllar boyunca eğitim camiasında bir okulun açılması için gereken önşartları ifade etmek için kullanılmıştır. *"Bir Müdür, Bir Mühür"* ile okul açılır, okul için gerekli ihtiyaçlar sonradan karşılanırdı. 1967-1995 yılları arasında öğretmenlik ve okul idareciliği yapan Nail Şen'den akt. Ruken Korkut, Elif Güneysi, *Sultanın İptidâi Mekteplerinden XXI.Yüzyıla Torbalı'da Eğitim*, s. 135, 139-140.

543 *Millî Eğitim İstatistikleri-Ortaöğretim (1961/65)*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1968, s. 316-318.

544 *A.g.e.*, s. 348.

545 *A.g.e.*, s. 352.

546 *A.g.e.*, s. 367-370.

547 *A.g.e.*, s. 381.

548 *A.g.e.*, s.73-75.

Çocuklarımızda okuma zevki, araştırma merakı inkişaf etmiyor. Tabiî ekseriyetten bahsediyorum. Bazıları istisna teşkil ediyor. Müfredatın genişliği lâboratuvar mesaisini kısaltmaktadır... Ezberciliği önlemek için okullarımızda bir reform lâzımdır. Amma bunu başkalarının yardımı ile değil kendi kendimize yapmalıyız...

Liselerimizdeki öğretim sistemi daha ziyade vasatın üstünde çocukarımızda mahsustur. Ciddi bir yoklama ve imtihan, sınıf mevcutlarının çoğunu muvaffakiyetsiliğe uğratabilir.

Onun için liselerimizde randıman düşüktür... Öğretim sistemimizi daha iyi ayarlamak lâzımdır. Fen ve Edebiyat şubelerini ikinci sınıftan itibaren ayırmak kâfi değildir. Hiç olmazsa bir Matematik Şubesi de ilâve etmek lâzımdır. Bu şubelerde okutulan dersleri de iyi tevzi etmelidir. Bugün Edebiyat şubelerinde Fen, Fen şubelerinde Edebiyat dersleri çocukları muvaffakiyetsizliğe uğratmaktadır. İmtihan ve yoklama usullerimiz de öğrencilerin aleyhinedir. Öğretmenlerin ekserisi haber vermeden baştan okutulan yere kadar çocukları istedikleri zaman yazılı ve sözlü yoklamalara tâbi tutmaktadırlar. Kanaat devrelerinin son aylarında bilhassa Mayıs ayında bir yoklama seferberliği başlıyor. Çocuklar ne yapacaklarını şaşırıyorlar. Bir kısmı yoklamalardan kaçmağı tercih ediyor. Türk çocuğu zekidir. Fakat çocuklarımıza evvelâ haklarını vermeli, sonra onlardan vazife istemeliyiz. Bugünkü yoklama ve imtihan şekilleri hem öğretmen hem de öğrenci için bir işkence halini almıştır."

Enver Demir anılarının başka bir bölümünde özellikle ortaöğretim kurumlarının paralı olmasının kaliteyi artıracağını ve bütçe sorununu çözeceğini savunmuştur. Ona göre ücretlerin mıntıkalara göre belirlenmesi ve fakir öğrencilerin ücretten muaf tutulmasıyla uygulamanın olumsuzlukları önlenebilirdi. Ortaöğretim kurumlarının paralı olmasıyla öğretmenliği cazip hale getirmek mümkün olabilir, okullar birer öğrenci deposu olmaktan çıkıp normal öğrenci mevcutlarına kavuşabilirdi. Demir'e göre okul pansiyonları da merkeziyetçiliğin dışına çıkarılmalı, gelirleri öğrenci velilerinden karşılanan okul pansiyonlarının yönetimi konusunda idarecilere daha çok yetki verilmeliydi.[549]

549 Enver Demir, *a.g.e.*, s.71-72.

8.3. Öğretmen Yetiştiren Okullar

"İzmir, Türkiye'de öğretmen yetiştiren en eski kurumları barındıran birkaç şehirden biridir".[550] 1878'de açılan Darülmuallimin (Erkek Muallim Mektebi) birkaç kez bina değiştirmiş ve birçok öğretmen yetiştirmişti. Karşıyaka'da 1913 yılında ibtidâi mektep olarak yapımına başlanan binada sonradan Darülmuallimat (Kız Muallim Mektebi) açılmasına karar verilmiş ve binanın inşaatı 1914'te tamamlanmıştı. Fakat görülen lüzum üzerine söz konusu binaya Darülmuallimin (Erkek Muallim Mektebi) yerleştirilmiş, ondan kalan Bayraklı'daki Yahya Paşa Konağı'nda da Darülmuallimat (Kız Muallim Mektebi) 40 öğrenci ile eğitime başlamıştı. 1915-1916 ders yılında Erkek Öğretmen Okulu, İzmir'e nakledilince Kız Muallim Mektebi Karşıyaka'daki kendi binasına geçebilmişti.[551] Yunan işgali döneminin son ders yılında pek çok Türk okulu gibi muallim mektepleri de eğitime devam edememiş ve kapanmıştı. İzmir'in kurtuluşundan sonra ise her iki mektep de kapılarını yeniden öğrencilere açmıştı.

1923-1924 ders yılında ülke çapında 7'si kızlar, 13'ü de erkekler için olmak üzere 20 İlk Öğretmen Okulu bulunuyordu. Bunların ikisi İzmir'deydi.[552] 1924 yılında muallim mekteplerinin programı dört seneden beş yıla çıkarılmış, programdaki din derslerinin sayısı azaltılarak yalnız birinci ve ikinci sınıflarda olmak üzere haftada ikişer saate indirilmişti. Birinci sınıfta din dersleri Kur'an-ı Kerim, namaz, oruç, hac konularını, ikinci sınıfta ise Hz. Muhammed'in menkıbelerini içeriyordu. Bu programın bir diğer özelliği son sınıflara içtimaiyat (sosyoloji) dersinin konulmuş olmasıydı. Zira bu ders yüksekokullardan başka okullara ilk kez bu programla girmiş oluyordu. Daha önce adı *"Ahlak, Malûmat-ı Medeniye ve Hukukiye"* olan ders 1924 yılında *"Malumat-ı Vataniye"* olarak değişmiş, içeriği Cumhuriyet değerlerini telkin edecek şekilde düzenlenmişti.[553]

1932-1933 ders yılı başında muallim mekteplerinin öğrenim süresi altı yıla çıkarılmış, ilk devre sayılan üç yıllık kısımda ortaokul programları aynen uygulanmaya başlanmıştı. Bu kısımlara sadece gündüzlü öğrenci kabul edilecekti. Son üç yıl ise *"Mesleki Devre"* sayılıyordu.[554]

1937 Yılında İlköğretmen Okullarının Mesleki Sınıflarında Uygulanan Ders Dağılım Çizelgesi[555]

Ders		Sınıflar		
		I	II	III
1	Edebiyat	3	2	2
2	Pedagoji	-	2	1
3	Psikoloji	2	2	-
4	Terbiye Tarihi	-	-	2
5	Tedris Usülü ve Tatbikat	-	2	7
6	Sosyoloji	-	-	2
7	Tarih	2	2	2
8	Coğrafya	2	1	2
9	Riyaziye	4	4	1
10	Fizik-Kimya	4	4	-
11	Tabi İlimler ve Sağlık Bilgisi	2	2	3
12	Okul Sağlık Bilgisi	-	-	1
13	Yabancı Dil	3	2	-
14	Cimnastik	1	1	1
15	Resim	1	1	1
16	El İşi	2	1	1
17	Müzik	1	1	1
18	Askerlik (Erkek Öğrt. Okulu)	2	2	2
19	Biçki-Dikiş (Kız Öğrt. Okulu)	2	1	1
20	Çocuk Bakımı (Kız Öğrt. Okulu)	-	1	-
21	Ev İdaresi (Kız Öğrt. Okulu)	-	-	1
Toplam (Erkek Öğrt. Okulu)		29	29	29
Toplam (Kız Öğrt. Okulu)		29	29	29

550 Engin Berber, Erkan Serçe, *a.g.e.*, s. 216.
551 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 553.
552 *A.g.e.*, s. 57.
553 *A.g.e.*, s. 209.
554 *A.g.e.*, s. 209.
555 *A.g.e.*, s. 223.

Fotoğraf 29. 1920'li Yıllarda Erkek Muallim Mektebi[556]

1938 yılına gelindiğinde öğretmen okullarının hiç birinde birinci devre kalmamıştı. Bu okulların mesleki kısmına ortaokul mezunları alınıyordu. Böylece bakanlık öğretmen okullarının masraflarını büyük oranda kısmıştı. Mesleki kısımda psikoloji ve eğitim derslerinin sayısı artırılmış, tarih derslerinin müfredatı liselerin yeni tarih ders müfredatıyla aynı olmuş, ilk iki sınıftaki edebiyat, matematik ve fen derslerinin müfredatı liselerin ikinci devre programına yaklaştırılmış, üçüncü sınıfın fen derslerinde ise öğretmen adaylarının ilkokullarda okutacakları dersleri uygulamalı olarak verebilmeleri için uygulamaya ağırlık verilmişti. Müfredattaki güncellemeler gerek liselerdeki program değişiklikleri gerekse de bu okulların mesleki eğitim ihtiyaçları doğrultusunda güncellenmeye devam ediyordu.[557]

Darülmuallimin/Erkek Muallim Mektebi: Kurtuluşun hemen ardından Karşıyaka'daki *"Omirus'un bahçesi"*ndeki[558] (sonradan çocuk yuvası olan) iki katlı köşkte tekrar eğitime başlayan Erkek Muallim Mektebi'nin 1922-1923 ders yılında iki idarecisi, 20 öğretmeni, 19 müstahdemi ve 120 öğrencisi vardı.[559] Gelecek yıllarda Millî Eğitim Bakanlığı yapacak olan Hasan Âli Yücel ile İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü yapacak olan Hikmet Türk de okulun öğretmen kadrosundaydı.[560] İstikrarsız ve verimsiz geçen bu yılda 29 öğrenci mezun olmuştu. Bir yıl sonra, günümüzdeki İzmir Kız Lisesi binasına taşınan okulun bina sorunu kalmadı. Bir süre sonra okulun bir tatbikat kısmı açıldı ve öğrenim süresi tatbikat kısmıyla birlikte beş yıl oldu.[561]

---

556 İzmir Kız Lisesi Arşivi
557 *A.g.e.*, s. 209.
558 Enver Demir, *a.g.e.*, s.9.
559 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.342.
560 https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hasan-ali-yucel-1897-1961/ (Erişim Tarihi: 9 Mart 2023); Enver Demir, *a.g.e.*, s.9.
561 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.342-343.

Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa, Ekim 1925'teki İzmir ziyareti sırasında 14 Ekim günü Sanatlar Mektebi ile Kız Lisesi'ni ziyaret ettikten sonra İzmir Erkek Muallim Mektebi'nde Türkiye Muallimler Birliği İzmir Şubesi tarafından düzenlenen çay ziyafetine katılmıştı.[562] Gazi, programda yaptığı konuşmada öğretmenlik mesleğinin önemi hakkında şunları söylüyordu:

> *"Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak muallimlerdir. Muallimden, mürebbiden mahrum bir millet henüz millet namını almak istidadını kesbetmemiştir. Ona alelâde bir kütle denir, millet denemez. Bir kütle millet olabilmek için mutlaka mürebbilere, muallimlere muhtaçtır. Onlardır ki, bir heyeti içtimaiyeyi hakikî millet haline koyarlar. Bizim milletimiz elbette dünyanın takdiratına liyakat kesbetmiş bir heyeti içtimaiyedir. Fakat onu lâyık olduğu mertebei şerefe isal edecek sizlersiniz. Millet, memleket, Cumhuriyet sizden yüksek hizmet intizarındadır. Siz faaliyete geçtikten sonradır ki âzami istidadı fiiliyata kalbedilmiş olacaktır."* [563]

Gazi Mustafa Kemal Paşa, aynı gün mektebin hatıra defterine şu cümleleri kaydetmişti:[564]

> *"İzmir Erkek Muallim Mektebi'nde şayan-ı memnuniyet feyiz eseri gördüm. Bu müessesenin memleket için çok muhtaç olduğumuz kıymetli muallim yetiştirmekte muvaffak olacağına müdürünün ve bütün heyet-i talimiyenin liyakat ve himmetleri kuvvetli vaat vermektedir.*
>
> *Gazi Mustafa Kemal"*

Maarif Vekâleti'nin belirlemiş olduğu mıntıka dağılımına göre İzmir Erkek Muallim Mektebi 1932 yılında Antalya, Burdur, Isparta, İzmir vilâyetlerinden öğrenci alacaktı. O yıl tüm muallim mekteplerinin sadece dördüncü ve beşinci sınıflarına sınavla öğrenci kabul ediliyordu. Sınavlar muallim mektebi bulunmayan vilâyetlerde maarif idarelerinde veya ortaokullarda bir komisyon önünde yazılı olarak yapılacaktı. Ortaokul mezunu ya da 10. sınıf öğrencilerinin girebileceği bu sınavda adayların 15 yaşından küçük 19 yaşından büyük olmaması, bedensel engellerinin bulunmaması, kalıcı ve bulaşıcı hastalıklarının olmaması şartları vardı. Sınav sonucunda başarılı olanlar puan sırası ile kontenjan nispetinde yerleştirilecekti.[565]

1935 yılı itibariyle İzmir Erkek Muallim Mektebi'nin bünyesinde üç okul bulunuyordu. *"Tatbikat"* adı verilen kısım beş sınıflı bir ilkokuldu. Her yıl 20-30 öğrencinin mezun olduğu bu kısımda bir başmuallim ile birçok muallim bulunuyordu. Ayrıca Muallim Mektebi son sınıf öğrencileri de bu okulda ders veriyor ve bir nevi stajlarını tamamlıyordu. Ortaokul ve asıl *"Muallim Mektebi"* kısımları ise üçer sınıflıydı. Okulun çatısı altında 160'ı yatılı olmak üzere toplam 850 öğrenci vardı. Büyük bir kısmı 7-8 yaşlarında bu okula girip 18-19 yaşlarında mezun olan bu öğrencilerin öğretmen olma zorunluluğu bulunmadığı halde çoğu öğretmen olarak hayatına devam ediyordu. Erkek Muallim Mektebi o tarihe kadar 562 mezun vermişti. Mezunlar yalnızca ilkokul muallimliğinde kalmıyordu. Aralarında ortaokullarda matematik, fen öğretmenliğine geçenlerin sayısı çok olduğu gibi mecburi hizmetlerini tamamladıktan sonra idareci olanlar da vardı.[566]

1924 yılından itibaren Erkek Muallim Mektebi'ne tahsis edilmiş olan bina yapılan harcamalarla İzmir'in en iyi eğitim yapılarından biri haline getirilmişti. Okulun kütüphanesinde pek çok kitap olduğu gibi ayrıca günlük gazeteler ve güncel dergiler de bulunuyordu. Fizik, kimya ve tabiye laboratuvarları malzeme açısından oldukça zengin ve işlevseldi. Aktif olarak kullanılıyorlardı. Konferanslar, konserler, temsiller hatta sinema gösterimlerinin yapıldığı amfiteatr biçimli salonun İzmir'de eşi yoktu. Marangozhanesi, toprak-kil atölyesi, müzik odası, reviri ve spor-izci odasıyla okul binası tam bir eğitim yuvasıydı. Ders sonrası müzikle ilgilenen öğrenciler okulun geniş koridorlarında egzersiz yapıyordu. Sayısı 160'ı bulan bu öğrenciler arasında çok iyi derecede keman, viyolonsel, gitar ve mandolin çalanlar vardı. Bu öğrencilere rutin müzik dersinin dışında ayrıca özel olarak da müzik dersi veriliyordu. Öğrencilerin mezun olurken okulun salonunda bir veda müsameresi düzenlemesi gelenekselleşmişti. Bu programlara o kadar yoğun ilgi oluyordu ki salonda oturacak yer kalmıyordu.[567]

562 *Yeni Gün*, 15 Teşrinievvel 1925 (1341), No: 75'ten akt. Zeki Arıkan, İzmir Basınından Seçmeler (1923-1938), C.II.-II. Kitap, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2008, s. 243.

563 *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri*, II, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yay., 5. baskı, 1997, s. 243.

564 *Yeni Gün*, 15 Teşrinievvel 1925 (1341), No: 75'ten akt. Zeki Arıkan, *a.g.e.*, s. 243.

565 *Akşam*, 31 Ağustos 1932, s. 12.

566 Selim Cavid, "Egenin devrim kaynağı olan Muallim mektebinde bir saat kalınız: Göğsünüz övünçle kabarır..", *Yeni Asır*, 8 Nisan 1935, s. 6.

567 *A.g.m.*, s. 6; Selim Cavit, "İzmir Erkek Muallim mektebi Verimlerile iftihar duyabilir..", *Yeni Asır*, 9 Nisan 1935, s. 6

Erkek Muallim Mektebi'nin son kademesindeki öğrenciler daha okulda iken muallim muamelesi görüyor, kendilerine görev ve sorumluluk yükleniyordu. Mektep içindeki kolların idaresi öğrencilere bırakılmıştı. Kütüphane, musiki, müsamere, iktisat, fotoğraf, Kızılay, yardım ve kardeşlik, spor ve izcilik kolları öğrenciler tarafından yönetiliyor, bu sayede öğrencilerde görev ve sorumluluk bilincinin gelişmesi sağlanıyordu. Okulun elli izcisi vardı. Öğrenciler derslere olduğu gibi spora da ilgiliydi. Sporun her branşıyla ilgileniliyordu. Voleybol, basketbol ve özellikle de futbol takımı iyiydi. Her sınıfın birer takımı vardı ve bu takımlar kendi aralarında turnuvalar düzenliyordu. Futbol takımı 1934-1935 ders yılında okullar arası futbol turnuvasında şampiyon olmuştu. [568]

1936 yılında Kültür Bakanlığı, İzmir Muallim Mektebi'ni Balıkesir'e nakletme kararı almıştır. Nakil öncesinde, Ağustos 1936 itibariyle okulun 150 öğrencisi, 25 öğretmeni vardı. Erkek Muallim Mektebi'nden boşalacak binanın Erkek Lisesi'ne tahsis edilmesi, yangın yerindeki lise binasının ise yalnızca yatılı öğrencilere ayrılması tasarlanmıştı.[569] Ancak bu tasarı gerçekleşmemiş, Erkek Muallim Mektebi'nden boşalan binaya Kız Lisesi taşınmıştır.

Kız Muallim Mektebi: Kız Muallim Mektebi İzmir'in kurtuluşunun ardından, 7 Ekim 1922 günü Karşıyaka'daki önceki binasında yeniden eğitim öğretime başladı.[570] Açılışın hemen ardından, dördüncü sınıfı bitirip işgal şartlarında beşinci sınıfı fiilen okuyamayan öğrenciler söz verildiği gibi imtihana alındı. Başarılı olanlar Kasım ayında mezun edilerek öğretmen olmaya hak kazandı.[571] İlk ders yılında mektebin 77 yatılı, 15 gündüzlü öğrencisi vardı. Yıl sonunda 17 öğrencisi mezun oldu.[572]

13 Ekim 1925 tarihinde Kız Muallim Mektebi, Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı ağırlamıştı. Gazi ziyareti sırasında öğrencilerle sohbet etmiş ve sohbet sırasında onlara şu dört soruyu yöneltmişti: [573]

- Cumhuriyet nedir ve sultanlıktan farkı nedir?
- Biz Millî Mücadele'de muvaffak olduk mu ve ne için muvaffak olduk?
- Türk kadını nasıl olmalıdır?
- Hayatta musiki lazım mıdır?

Sohbetlerin ardından Gazi bir konuşma yapmış ve sorduğu soruları bizzat yanıtlamıştır. Saat gece bir buçuğa kadar süren programda Kız Muallim Mektebi'nde Gazi Paşa onuruna bir müsamere de sergilenmişti. Müsamerenin sonunda ise Gazi, okulun hatıra defterine *"'İzmir Darü'lmuallimatında' geçirdiğim bu gecenin saatleri, halde değil, istikbalde bütün milletin yaşayacağı hayattan bir numune oldu."* cümlesini yazmıştı.[574]

Mektebin mevcut binası yeterli gelmediğinden 1920'li yılların ikinci yarısı boyunca okulda önemli inşaat çalışmaları yapılmıştır. 1924-1925 ders yılında yemekhane, mutfak, çamaşırhane, bulaşıkhane ile ambar bölümlerine sahip ve 30.000 liraya mâl olan ikinci bir bina yapılmıştı. Ancak 1926-1927 ders yılında öğrenci sayısı 350'ye yükseldiğinden mevcut binalar yine yetersiz kalmış derslik, yatakhane ve banyo dairelerinden oluşan yeni bir binanın yapımına başlanmıştı. 78.000 liraya mâl olan bu binanın tamamlanması ise 1927-28 ders yılında gerçekleşmişti. 1930 senesinde 2.500 lira harcanarak banyo dairesinin önüne soyunma kısmı ilave edilmiş, ayrıca bir de depo yapılmıştı. [575]

1932 yılında diğer muallim mektepleri ile aynı kabul şartlarına sahip olan İzmir Kız Muallim Mektebi Antalya, Aydın, Burdur, Isparta, İzmir, Denizli, Manisa ve Muğla vilâyetlerinden öğrenci kabul edebiliyordu. Bu mıntıka, sadece dört vilâyetten öğrenci kabul eden İzmir Erkek Muallim Mektebi'ne göre daha genişti.[576]

568 Selim Cavid, "Egenin devrim kaynağı olan Muallim mektebinde bir saat kalınız: Göğsünüz övünçle kabarır..", *Yeni Asır*, 8 Nisan 1935, s. 6.

569 *Anadolu*, 19 Ağustos 1936, s. 3.

570 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 553.

571 A. Levent Ertekin, *Eğitime Adanan Bir Ömür- Fatma Zehra Melahat Aksoy*, Pozitif Matbaacılık, Ankara, [2014], s. 26-27.

572 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.345.

573 *Yeni Gün*, 15 Teşrinievvel 1925 (1341), No: 75'ten akt. Zeki Arıkan, *a.g.e.*, s. 243-244.

574 *Yeni Gün*, 15 Teşrinievvel 1925 (1341), No: 75'ten akt. *a.g.e.*, s. 245.

575 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 553.

576 *Akşam*, 31 Ağustos 1932, s. 12.

Fotoğraf 30. İzmir Kız Muallim Mektebi İzcileri (1929)[577]

1935 yılında Okul Müdürlüğü görevine atanan Mustafa Rahmi Balaban[578] İstanbul Muallim Mektebi ve Cenevre Üniversitesi mezunuydu. Yayımlanmış 54 kitabı bulunuyordu. 1937 yılında 106 öğrenci mezun etmiş olan okulun 1938 yılı itibariyle öğretmen sayısı 25, öğrenci sayısı 780'di. Bunların 180'i yatılı, 600'ü gündüzlüydü.[579] 500 civarındaki öğrenci orta kısımda diğerleri mesleki kısımdaydı.[580] Öğrenciler yalnızca eğitim alanında değil elişi ve sanat alanlarında da becerikli ve iddialıydı. Eserleri yılsonu sergilerinde halkın beğenisine sunuluyordu. Diğer okullarda olduğu gibi bu okullarda da sosyal kollar mevcuttu. 10. Sınıf öğrencileri bir de dergi çıkarmaya hazırlanıyordu. Okulun kütüphanesinde ise 200'ü yabancı dillerde olmak üzere 4000'e yakın kitap bulunuyordu.[581]

Okulda 1945 yılında işlenen dersler ve öğretmen kadrosu şöyleydi: Sıtkı Uğur (Türkçe), Avni Kayral (Matematik II), Osman Aydın (Tabiye II), Reşit Gürel (Eğitbilim), Düriye Gürel (Tabiiye II), Aliye Burdurlu (Tabiiye II), Ragıp Erdem (İş dersi), Raife Kesirli (Edebiyat), Lûtfiye Gürsoy (Tarih), Huriye Omaç (Matematik), Emine Ozan (Fransızca), Celâl İlzen (Resim), A. Yekta Madran (Musiki), Kerime Aydaş (Eğitbilim), Zehra Aksoy (Tarih), Hamide Duru (Tabiiye), Rana Önsü (Tabiiye), H. Pakize Ilgaz (Fizik), Behire Aktügen (Kimya), Memduha Balkış (Biçki-Dikiş), Fazıla Baltak (Biçki-Dikiş).[582]

---

577 APİKAM

578 Mustafa Rahmi Balaban'ın biyografisi için bkz. Veli Ertan, "Balaban, Mustafa Rahmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, 1992, s.1-2.

579 Rıza Uygunlar, "Basit, küçük bir kız rüştiyesinden doğa gelen, modern, dolmuş, taşmış, Kız Muallim mektebi", *Anadolu*, 27 Mart 1938, s. 6-7.

580 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 553.

581 Rıza Uygunlar, *a.g.e.*, s. 6-7.

582 *Devlet Yıllığı-1945*, s. 251, 254, 255, 256, 263, 267, 274.

Karşıyaka Kız Öğretmen Okulu 1947 yılında öğretmen okullarına dair yeni düzenlemelerin etkisiyle 1947 yılında kapatılmıştır.[583]

Kızılçullu Öğretmen Okulu/ Kızılçullu Köy Enstitüsü: Köylünün kalkınmasının temeli olarak düşünülen köy okullarının amaçları, programları ve köy öğretmenlerinin sahip olması gereken nitelikler ile bu öğretmenlerin nasıl yetiştirilmesi gerektiği II. Meşrutiyet döneminden itibaren eğitim konusundaki tartışmalarının gündeminde yer almaya başlamıştı.[584]

Daha Cumhuriyet ilân edilmeden 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında toplanan İzmir İktisat Kongresi'nde köylünün kalkınmasına ilişkin kararlar eğitimle birlikte düşünülmüş, bu doğrultuda kararlar alınmıştı. Köylülerin tarımsal konulardaki yayınlarla eğitilmesi, okullarda sanayi ve ziraatın uygulamalı olarak öğretilmesi, birbirine yakın köyler için yeterli arazisi olan yatılı birer ibtidâi mektebin açılarak ziraat eğitiminin verilmesi, ziraat mekteplerinin açılması bu konuda alınan kararlar arasındaydı. Karar metninin 6.maddesinde ise şöyle deniliyordu:

> *"Köylerdeki ibtidâi mekteblerinin mutlaka beş dönümlük bir bahçesi ve iki ineklik fennî bir ahır ve kümesi yeni usul bir arılığı ve muallimler için iki odalı bir evi olması ve arazinin bir kısmı sebze ve bir kısmı çiçek bir kısmı da fidancılığa tahsis edilerek muallimlerinin nezareti altında bizzat talebe tarafından idare edilerek masraf ve hasılâtının köy muallimlerine ait olması ve bu suretle çocuklara amelî olarak çiftçiliğin öğretilmesi ve münevver zavatın köylerde yerleşmelerinin teşviki".* [585]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Türkiye'ye gelen yabancı uzmanlardan John Dewey ve Alfred Kühne hazırladıkları raporlarda köye göre eğitim ve köy öğretmeni yetiştirme konularına değinmiş, bu konuda ilk somut adım Mustafa Necati'nin Maarif Vekilliği döneminde atılmıştı. Ne var ki 1926'da Kayseri-Zincidere'de ve 1927'de Denizli'de açılan köy muallim mekteplerinden istenen sonuçlar elde edilememiş, bu okullar 1932 ve 1933 yıllarında kapatılmıştı. Dr. Reşit Galip'in bakanlığı döneminde Mıntıka (Bölge) Muallim Mektepleri kurulması düşünüldüyse de uygulamaya konulamadı.[586]

1935 yılı nüfus sayımına göre Türkiye'de nüfusun % 23,5'i (3.799.742 kişi) şehir ve kasabalarda, % 76,5'i (12.400.952 kişi) nahiye ve köylerde yaşıyordu.[587] Cumhuriyet ilan edileli on iki yıl olmuş ancak Türkiye hâlâ öğretmen yetiştirme, özellikle de köy öğretmeni yetiştirme konusunda istenen noktaya ulaşamamıştı. 1936'da Maarif Vekili Saffet Arıkan TBMM kürsüsünde yaptığı konuşmada bu konudaki acı gerçeği dile getiriyordu. Verdiği bilgiye göre 39.000'i aşkın köyden 5.000'ine öğretmen gönderilebilmişti. Bu hızla gidildiği takdirde Türkiye'deki öğretmen ihtiyacının tam olarak karşılanması ancak bir asırda mümkün olabilirdi. Acil önlem alınmalı ve köy öğretmen ihtiyacının karşılanması için bir takım çözümler üretilmeliydi. Bakanlığın düşündüğü acil çözüm askerliğini çavuş olarak yapmış kişileri devreye sokmak, onları eğitmen olarak yetiştirmek ve köy okullarında görevlendirmekti.[588]

Saffet Arıkan'ın meclis kürsüsünde belirttiği gibi askerliğini onbaşı ve çavuş olarak yapmış kişileri köylere eğitimci olarak yetiştirmek üzere 1936'da Eskişehir'in Mahmudiye köyünde bir Eğitmen Kursu açıldı. Uygulamanın fikir babası Atatürk'tü. Altı aylık bu kurslarda yetiştirilecek kişiler eğitmen unvanıyla küçük köylere ve üç yıllık ilkokullara gönderilecek böylece öğretmen sıkıntısı bir nebze olsun giderilecekti.[589] Ancak acil önlem olarak düşünülen bu çarenin uzun vadede kalıcı bir çözüm olması mümkün değildi. Kısa süre sonra, nüfusu 400'ün üzerindeki köylere öğretmen yetiştirmek üzere İzmir Kızılçullu'da ve Eskişehir Çifteler'de Köy Öğretmen Okulları açıldı.[590] Bu okullar 1940 yılında özel kanunla kurulacak köy enstitülerinin temel taşını oluşturacak, ilk uygulamaların laboratuvarları olacaktı.

583 Hülya Gölgesiz Gedikler, "1950'li Yıllarda İzmir'deki Orta Dereceli Meslek Eğitimi Kurumları", *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21 (2007), s. 94.

584 Melih Tınal, "Kızılçullu Köy Enstitüsü: Kuruluşundan İlk Mezunlarına", s. 181-182.

585 Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi*, Türk Tarih Kurumu yay., 3.baskı, Ankara, 2018, s.22

586 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2014)*, s. 392.

587 *1935, 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı-Türkiye Nüfusu*, Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü, Ankara, 1935, s. 14.

588 *TBMM Zabıt Ceridesi*, Devre: V, C. 11, İçtima: 1, Tarih: 26 Mayıs 1936, s. 245-246.

589 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2014)*, s. 392.

590 *A.g.e.*, s. 392.

Kızılçullu Köy Öğretmen Okulu/Köy Enstitüsü'nün açıldığı yerleşke, 1912-1914 yılları arasında Amerikan Koleji'nin erkek kısmı için modern bir şekilde inşa edilmiş, kolej 1914-1934 yılları arasında bu yerleşkede eğitim vermişti.[591] Kızılçullu'daki Amerikan Koleji'nin kapanmasından sonra[592], yerleşke 1937 yılında pazarlıkla 62.600 liraya devlet tarafından satın alınmıştı.[593] Satın alma öncesinde İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından yapılan incelemede kolej binası, açılması düşünülen köy öğretmen okulu için uygun bulunmuştu. Bu kararda özellikle kolejin sahip olduğu geniş arazi ile kolej bünyesinde 1930'lu yıllarda açılan tarım ve hayvancılık kursları etkili olmuştu. Kolej bünyesinde ayrıca 300 kişilik yatakhane, büyük bir jimnazyum ve kütüphane de bulunuyordu.[594]

20 Şubat 1937'de, Kızılçullu'daki eski Amerikan Koleji binasına törenle Türk bayrağı çekildi. Sembolik açıdan önemli bu olay basında geniş yankı bulmuştu.[595] 1937 yılının Eylül ayında İzmir'e gelen Bakan Saffet Arıkan eski kolej binası ile arazisinde de incelemelerde bulundu. Bakanın basına verdiği bilgiye göre şehir ve kasabalarda 130-150 bin, köylerde ise bir milyon çocuk için öğretmene ihtiyacı vardı. Nüfusları 400'ün üzerinde köyler ile kasaba ve şehirler için mevcut öğretmenlerin dışında 12.000 öğretmenin yetiştirilmesi gerekiyordu. Bu açığı gidermek için de Kızılçullu ve Çifteler'de iki öğretmen okulu daha açılacaktı.[596] Bu aşamada henüz resmî olarak *"Öğretmen Okulu"* ifadesi kullanılıyordu. Ama dönemin İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç, 12 Ağustos 1937 tarihli bir mektubunda Amerikalılardan satın alınacak kolej binasında açılacak eğitim kurumunu *"Kızılçullu Köy Enstitüsü"* olarak adlandırıyordu. Halk arasında ve bazı yayın organlarında *"Köy Öğretmen Okulu"* denilen bu okul için İzmir'de yayımlanan *Kültür* dergisinin yayıncısı Asım Kültür ise Tonguç gibi *"enstitü"* ifadesini kullanmıştı.[597] Açılan okulun henüz programının netleşmediğini ve adının da konulamadığını belirten Asım Kültür bunları olumsuz olarak değerlendirmiyordu. Ona göre bu konuda kalıplardan ve geçmişteki olumsuz deneyimlerden uzak kalmak daha doğruydu. Köy davasını, köyden gelen insanlar ve enerji ile çözmek için önemli bir adım atılmıştı.[598]

Kızılçullu'da açılan öğretmen okulu 8 Kasım 1937 tarihinde; İzmir, Aydın, Manisa, Denizli ve Muğla'nın köylerinden gelen 200 öğrenciyle eğitime başladı.[599] Köy ilkokullarını bitirmiş ve 18 yaşını aşmamış köylü çocukları kayıt sırasında 30 lirayı ya da 30 lira değerindeki tarım ürününü okula teslim etmekle yükümlüydü.[600] Öğrenci seçimi vilâyetlere ayrılan kontenjan miktarına göre ilköğretim müfettişleri tarafından çocuklar bizzat görülerek yapılmış, bir köyden ikiden fazla öğrenci alınmamıştı. Bu öğrenciler ilkokulların üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıflarını bitirmiş olduğundan ilk ders yılında dördüncü ve beşinci sınıflar ile orta birinci sınıf açılmıştı. Okulun ilk, orta ve öğretmen okulu olmak üzere üç kademesi vardı. Okulda tarım derslerine ve köy inşaatçılığı, demirciliği, kooperatifçiliği gibi meslek faaliyetlerine önem veriliyordu. Kızılçullu'da ayrıca bir köy eğitmenleri yetiştirme kursu da vardı. Burada

591 Amerikan Koleji ve yerleşkenin tarihi için bkz. Mehmet Emin Elmacı, *Bir Semt Bir Bina: Nato Binası-Amerikan Koleji'nden Kızılçullu Köy Enstitüsüne*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 1. baskı, İzmir, 2013; Cenk Demir, *Amerikan Board'un İzmir'deki Faaliyetleri ve İzmir Uluslararası Kolej*, T.C. Erciyes Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü-Tarih Anabilim Dalı-Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kayseri, 2014.

592 Okulu kapanmaya götüren sebeplerin başında Cumhuriyetin ilanından sonra devletin eğitim alanında uyguladığı millî politikalarla yabancı okulların hareket alanını giderek daraltmış olması geliyordu. Amerikan Koleji de bu havadan nasibini almıştı. Okulda 1925'ten itibaren öğrencilerle öğretmenler arasında millî konularda yaşanan ve basına yansıyan bazı olaylar hem İzmir hem de ülke çapında tepki çekmiş, koleje karşı bir hava oluşturmuştu. Gazetelerde misyonerlik karşıtlığı giderek daha fazla gündeme geliyordu. Amerikalılar *"istenmediklerini"* her geçen gün daha fazla hissediyordu. Üstelik 1929 Dünya Ekonomik Krizi de kolejin mali yapısını sarsmıştı. Tüm bunların bir sonucu olarak, okulun kapatılacağı 1934'ün haziran ayında okul yönetimi tarafından kamuoyuna açıklanmıştı: *A.g.t.*, s. 279-279.

593 Mehmet Emin Elmacı, *a.g.e.*, s. 227- 242; Hasan Âli Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1994, s. 559.

594 Melih Tınal, "Kızılçullu Köy Enstitüsü: Kuruluşundan İlk Mezunlarına", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Güz 2008/Sayı: 21, s. 185.

595 Mehmet Emin Elmacı, *a.g.e.*, s. 238-242.

596 *Anadolu*, 7 Eylül 1937, s. 4; *Akşam*, 7 Eylül 1937, s. 4.

597 Melih Tınal, *a.g.m.*, s. 186.

598 Asım Kültür, "Kızılçullu Köy Enstitüsü", *Kültür*, Sayı: 66 (20 Birinciteşrin 1937), s. [1-2].

599 Hasan Âli Yücel, *a.g.m.*, s. 559.

600 Hüseyin Atmaca, *Bir Köy Çocuğunun Serüveni-Köy Enstitüsünden Parlamentoya*, s.55.

61 erkek, 30 kadın olmak üzere 91 eğitmen adayı mevcuttu.[601] İlk yılında sadece erkek öğrenci kabul eden Kızılçullu Öğretmen Okulu ikici öğretim yılından itibaren kız öğrenci kabulüne de başladı.[602]

Kızılçullu'da eğitime başladığı günlerde basında çıkan bir haber bu okuldan beklenen faydayı şöyle özetliyordu:

> *"Bu çocuklara, öğretmen olarak çalışacakları köylerde, köylü işlerini görebilmeleri için demircilik, tenekecilik, marangozluk ve inşaat derslerile beraber ziraat dersleri de gösterilecektir.*
>
> *Mektebin geniş çiftlik arazisinde gösterilecek ziraat derslerinde talebeye modern ziraat âletlerini kullanma usulleri öğretilecektir. Meselâ, bir köy öğretmeni, pamuk ekme makinesi kullanarak köylünün tarlasını ekecek, pamuk çapalama makinesile köylüye pamuk tarlasında nasıl çalışılacağını öğretecek, tabiî afetlerden mahsulleri koruma tedbirlerini gösterecek, mezruata arız olan haşereye karşı bir ziraat memuru gibi ilâç kullanabilecektir.*
>
> *Eski Amerikan Koleji binasında şimdi bir Türk okulu açıldı. Oradan yetişecek köy çocukları, istikbalde köyü ve köylüyü yükseltecek birer eleman olacaktır."*[603]

Kızılçullu Öğretmen Okulu geniş bir arazi üzerindeki üç esas binadan oluşuyordu. Ortada, büyük bir saat kulesiyle ihtişamlı bir görünüme sahip dört katlı ana bina vardı. Derslikler, yatakhane ve idare odaları bu binadaydı. Diğer iki binadan birinin alt katı marangozluk, yapıcılık ve demircilik atölyeleri, üst katı yemekhane olarak kullanılıyordu. Son bina ise toplantı salonuydu. Okul, arasından yol geçen iki ayrı parsel üzerindeydi. Birinci parselde öğretim binaları ve öğretmen lojmanları bulunuyordu. Diğer parsel ise *"çiftlik"* olarak adlandırılıyordu. Çiftlik'te tarım ve hayvan besiciliği ile ilgili tesisler vardı.[604]

1938-1939 ders yılında İzmir Kızılçullu Öğretmen Okulu beş sınıflıydı. 111'i erkek, ikisi kız olmak üzere 113 öğrencisi vardı. Öğrenci velilerinden 102'sinin çiftçi olması öğrencilerin çok büyük çoğunluğunun kırsal kökenli olduğunun göstergesiydi. Aynı yıl okul 69 öğrenciyi 5. Sınıftan mezun etmiş, 13 öğrenci ise sınıf tekrarına kalmıştı.[605]

"Kızılçullu'da faaliyete geçen köy öğretmen okulunun hedefi köye şeklini ve ruhunu kazandıracak olan bilgili elemanı yetiştirmek..." idi.[606] Okulda uygulanan program ilk yıldan itibaren köyde görev yapacak öğretmenler için, köyün ihtiyaçlarını karşılayacak ve köyü geliştirecek biçimde geliştiriliyordu. Ziraat dersleri eğitimin odak noktasındaydı. Ancak köy enstitülerinin henüz kurulma aşamasında olduğu *"emekleme dönemi"*nde Türkiye köy öğretmeni yetiştirme konusunda deneyimli değildi. Takip edilecek yönteme ilişkin kitap, talimat, müfredat, teorik bilgi yoktu. Bu konuda tecrübeli eğitimci de bulunmuyordu.[607] Buna bağlı olarak Kızılçullu'da elde edilecek deneyimler önem taşıyordu. Okulun ilk yılından itibaren müfredat programının okulun *"talim ve tedris heyeti"* tarafından hazırlanmasının sebebi buydu.[608] Çifteler ile birlikte Kızılçullu'da adeta *"pilot"* çalışmalar yürütülüyordu.

Kızılçullu eğitmen kursu ilk mezunlarını 1938 yılının Aralık ayında verdi.[609] 4'ü kadın olmak üzere 36 eğitmen Bergama'da, 2'si kadın olmak üzere 32 eğitmen Ödemiş'te, 7 kadın eğitmen Urla'da, 3 kadın eğitmen Çeşme'de, 1'er kadın eğitmen de Karaburun ve Seferihisar'ın köylerinde göreve başlamıştı. Türkiye'de ilk defa İzmir'de yetiştirilen kadın eğitmenler tahsil çağı dışındaki kadın ve kızlara nakış, biçki-dikiş, ipek böceği, ziraat işleri çocuk bakımı ve ev idaresi dersleri verecekti. Bergama ve Ödemiş'te görevlendirilen altı gezici başöğretmen köylerdeki eğitmenlerle ilgilenmek üzere görevlendirilmişti.[610] 1939'da mezun olan 89 eğitmenden 29'u İzmir'in, 33'ü Muğla'nın, 27'si de Aydın'ın köylerinde görevlendirilmiş, aynı yılın

601 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 559-560.

602 Hüseyin Atmaca, *a.g.e.*, s.61.

603 *Akşam*, 5 Teşrinisani, 1937, s.6.

604 *A.g.e.*, s. 59.

605 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 138-139.

606 Hüseyin Bozdağ, *Kızılçullu Köy Enstitüsü Tarihçesi (1937-1952)*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2019, s. 150.

607 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 365-366.

608 *A.g.e.*, s. 365.

609 *A.g.t.*, s. 152.

610 *Anadolu*, 2 Birincikanun 1938, s. 2.

sonlarında Tarım Bakanlığı tarafından karşılanan ziraat aletleri ile tohumluklar eğitmenlere teslim edilmişti.[611]

Çifteler ve Kızılçullu arasında ortak noktalar olmakla beraber farklılıklar da mevcuttu. Türkiye'de incelemeler yaparak 1960 yılında Columbia Üniversitesi'nde Köy Enstitüleri üzerine doktora tezini sunan Fay Kirby bu farklılıkları *"üretimin rolü, mezunların rolü, programlar ve uygulanışı, Kemalizm prensiplerinin uygulanması, öğrencilerin kendilerini idaresi ve köy-enstütü ilişkileri"* açısından kıyaslamıştır.[612] Farklılıkların temeline Çifteler'in de Kızılçullu'nun da köy enstitüleri öncesindeki *"deney"*in bir parçası olması yatıyordu. Çifteler'in daha kırsal bir konumda olmasına karşın Kızılçullu demiryoluna ve şehir merkezine oldukça yakındı. Daha önceki Amerikan kolejinden alınan gelişmiş, neredeyse tamamen hazır bir tesis üzerine kurulmuştu. Türkiye'nin çoğunluğunda görülen haberleşme, ulaşım, kamu hizmetlerinden ve pazarlardan faydalanmayı önleyen engeller burada yoktu. İzmir tarihsel olarak modern batı uygarlığıyla iç içe olan bir kentti. Çevresinde turistlerin uğrak yeri olan antik kentler vardı. Anadolu'daki bozkırların aksine burası adeta *"rasyonel işletmeye hazır bir altın madeni"*ydi.[613] Bu şartlarda Kızılçullu Öğretmen Okulu ve Eğitmen Kursu'nun ilk yöneticisi olarak atanan Mehmet Emin Soysal'ın kişisel yaklaşımları, eğitim anlayışı, Bakanlık üst yönetimiyle olan eleştirel ve çatışmalı ilişkileri de belirleyici olmuştu.[614] Bu sürecin sonunda Köy Enstitülerinin gelişme modeli Çifteler olsa da, Soysal'ın müdürlüğü süresince Çifteler ve Kızılçullu iki farklı ekol olmaya devam etti.[615] Bazı köy enstitüsü müdürleri öğrencilerin köylü özelliklerinin devam etmesinden yanaydı. O enstitülerde öğrencilerin konuşmalarının, davranışlarının, giyim kuşamlarının köylüler gibi olması makbul kabul edildiği halde Emin Soysal'ın müdürlüğü döneminde Kızılçullu'daki uygulama bunun tam aksi yönündeydi. Hafta sonu izinlerinde Müdür Soysal ya da bir öğretmen okulun çıkış kapısında bekler, ayakkabısı boyasız, sakal tıraşı olmamış, pantolonu ütüsüz, ceketi buruşuk olanların dışarı çıkmasına izin vermezdi. Öğrencilerin düzgün konuşması ve temiz giyinmesi üzerinde titizlikle durulan konulardı.[616]

Köy Enstitüleri resmî ve hukuki olarak 17 Nisan 1940'ta 3803 sayılı yasayla kuruldu. Kurulmalarında Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel ile İlköğretim Genel Müdürü İsmail Hakkı Tonguç'un rolü ve emeği büyüktü. 1940 yılında 14 olan Köy Enstitülerine, 1941-1944 yıllarında altı tane daha eklenmiş, 1948'de Van'da kurulan enstitüyle sayıları 21'e ulaşmıştır.[617] 1943 yılında belirlenen ilk resmî eğitim programına göre enstitüler ilkokuldan sonra beş yıl eğitim yapmaktaydı. Haftalık 44 saat dersin 22 saati kültür derslerine, 11 saati ziraat dersleri ve çalışmalarına, 11 saati de teknik derslere ve çalışmalar ayrılmıştı.[618] Ülke sathına dengeli biçimde yayılan bu okullar dört-beş vilâyete hitap edecek bölge okulları şeklinde kurulmuştu. Köyden gelen, köyü tanıyan mezunların yalnızca köylerdeki öğrencilere değil tüm köylülere eğitim vermesi, önderlik etmesi ve kırsal kalkınmanın fitilini ateşlemesi bekleniyordu.

Kızılçullu Öğretmen Okulu 1940'ta çıkarılan yasayla resmen Köy Enstitüsü'ne dönüştürülmüştü. Yasa sonrasında okulun mevcudu bini aştı.[619] Diğer pek çok Köy Enstitüsünün aksine, kapanan Amerikan Koleji gibi devasa bir yerleşkede kurulduğundan Kızılçullu'da çok fazla bina yapımına ihtiyaç olmamış, iş eğitimi kapsamında öğrenciler eliyle bir-iki yatakhane inşa edilmişti.[620] Başka köy enstitülerinin kuruluşu çadırla başladığı için, Kızılçullu *"lüks köy enstitüsü"* olarak tanınıyordu.[621] Yine de Kızılçullu'dan diğer Köy Enstitülerinin inşasına gönderilenler olmuştu.

611 *A.g.t.*, s. 153.

612 Bu farklılıkların detaylı bir incelemesi için bkz. Fay Kirby, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, İmece yay., Ankara, 1962, s. 146-193.

613 *A.g.e.*, s. 140-141.

614 Bkz. *A.g.t.*, s. 305-317.

615 *A.g.e.*, s. 193; *A.g.t.*, s. 323, 326.

616 Hüseyin Atmaca, *a.g.e.*, s.61.

617 Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 393.

618 *A.g.e.*, s. 393-394.

619 Hüseyin Atmaca, *a.g.e.*, s.61.

620 Kızılçullu Köy Enstitüsü mezunlarından M. Nevzat Aksoy'dan akt. Mustafa Gazalcı, *21 Köy Enstitüsü-Çınarlar Anlatıyor*, s. 331.

621 Hüseyin Atmaca, *a.g.e.*, s.61.

Örneğin 1943 yılında kırk kişilik bir ekip Konya İvriz Köy Enstitüsü'ne giderek bir derslik ve hamam inşa etmişti.[622]

Kızılçullu Köy Enstitüsü'nde teorik ve ezbere dayalı eğitimden çok uygulamalı, üretime dayalı ve yaparak-yaşayarak öğrenmeye önem veriliyordu.[623] Öğretmen adaylarına *"iş terbiyesi"* aşılanıyordu.[624] Kültür dersleriyle iş derslerinin eşit ağırlığa sahip olduğu eğitim programı yaz-kış devam ediyor, öğrencilere tarım ve hayvancılıktan marangozluğa, dikiş-nakış ve dokumacılıktan ev idaresine kadar geniş bir yelpazede uygulamalı eğitim veriliyordu.[625] Sabahları genellikle kültür derslerine, öğleden sonraları tarım ve sanat derslerine ayrılıyordu. Değerli bir öğretmen kadrosunun görev yaptığı okulda fizik ve kimya laboratuvarları; tarih, coğrafya ve yabancı dil sınıfları oluşturulmuştu.[626] Tarih derslerinde Efes, Bergama, Didim gibi eski uygarlık kalıntıları yerinde inceleniyor, beden eğitimi derslerinde bisiklet ve motosiklet eğitimi de veriliyordu.[627] Müzik eğitimi özel bir yere sahipti. Enstitülerle özdeşleşen mandolin Kızılçullu'da da yaygındı. Enstitünün envanterinde 55 mandolin varken, öğrenciler de 150 mandoline sahipti. Ayrıca bağlama, akordeon, keman gibi enstrümanlar da öğretiliyor, öğrencilerin bir müzik aleti çalabilmesine özen gösteriliyordu.[628]

Enstitüde güne halk oyunlarıyla başlanıyordu. Kız-erkek öğrenciler okul meydanında iç içe daireler oluşturuyor, yine öğrencilerin çaldığı saz ve akordeon eşliğinde millî oyunlar oynanıyordu. Okulun zengin sayılabilecek bir kitaplığı vardı. Öğrenciler bu kitaplıkta edebiyat klasiklerine, Millî Eğitim ve Tarım Bakanlıklarının yayınlarına, seçme eserlere, güncel kültür-edebiyat dergilerine ve günlük gazetelere ulaşabiliyordu.[629] Bakan Hasan Ali Yücel döneminde Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan dünya klasikleri bizzat Müdür Emin Soysal'ın nezaretinde okunuyordu.[630] Okulun her etkinliğine her öğrencinin katılması esastı. Derslerin dışında şiir günleri düzenleniyor, her ay bir müsamere sergileniyordu. Oynanan temsiller ya öğrenciler tarafından yazılıyor ya da Moliere gibi yazarların eserleri sahneleniyordu. Düzenlenen etkinliklere köylüler de davet ediliyordu.[631] Okulda demokratik bir atmosferin olmasına özen gösteriliyordu. Enstitüde öğrencilerin yönetiminde sosyal kuruluşlar da vardı. Talebe Kooperatifi, Spor Kolu, Ağaç Koruma Kurulu bu kuruluşlar arasındaydı.[632] Haftalık müfredatlar öğretmenler kurulu tarafından hazırlanıyordu. Cuma akşamları geçmiş haftanın değerlendirmesinin yapıldığı toplantılara öğrencilerle birlikte tüm yönetici ve öğretmenler de katılıyordu.[633] Okulun *"çiftlik"* kısmında bir köy idaresi kurulmuştu. Son sınıf öğrencileri bu kısımda eğitim alıyordu. *"Çiftlik Köyü İdaresi"*nde öğrenciler 442 sayılı Köy Kanunu'nun uygulanabilecek kısımlarını uyguluyor, ikişer ay süreyle seçilen muhtar ve azalar okulun bu kısmındaki köyü yönetiyordu. Böylece gelecekteki köy öğretmenliği dönemine hazırlık yapıyordu. Çiftlikte sabah altıda başlayan eğitim ve etkinlikler gece saat 23:00'te yat zili çalana kadar sürüyordu.[634]

Özellikle çok partili hayata geçiş sürecinde köy enstitüleri hakkında bazı olumsuz eleştiriler gündeme gelmiş ve enstitüler siyasi tartışmalara konu olmaya başlamıştı.[635] Buna bağlı olarak köy enstitüleri politikasının değişeceğine dair ilk işaret Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü Müdürü Rauf İnan'ın Mayıs 1946'da Bakanlık Müfettişliğine atanması olmuştu. Türkiye'nin cumhuriyet

622 Kızılçullu Köy Enstitüsü mezunlarından Ali Özer'den akt. Mustafa Gazalcı, *a.g.e.*, s. 340.

623 Kızılçullu Köy Enstitüsü mezunlarından Remzi Taşçı'dan akt. Mustafa Gazalcı, *a.g.e.*, s.320.

624 Kızılçullu Köy Enstitüsü mezunlarından Süleyman Avdal'dan akt. Mustafa Gazalcı, *a.g.e.*, s.323.

625 Kızılçullu Köy Enstitüsü mezunlarından Sakine Özman ve M. Nevzat Aksoy'dan akt. Mustafa Gazalcı, *a.g.e.*, s.325-326, 330; Hüseyin Atmaca, *a.g.e.*, s. 60.

626 *A.g.e.*, s.61.

627 Kızılçullu Köy Enstitüsü mezunlarından Ali Özer'den akt. Mustafa Gazalcı, *a.g.e.*, s. 339.

628 *A.g.t.*, s. 213.

629 Kızılçullu Köy Enstitüsü mezunlarından Hüseyin Atmaca ve Mustafa Kemal Güngör'den akt. Mustafa Gazalcı, *a.g.e.*, s. 306-307, 314; Hüseyin Atmaca, *a.g.e.*, s. 60-61.

630 *A.g.e.*, s. 61.

631 *A.g.e.*, s. 61.

632 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 366-367.

633 Hüseyin Atmaca, *a.g.e.*, s.61.

634 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 366-367; Hüseyin Atmaca, *a.g.e.*, s.60.

635 Kızılçullu Köy Enstitüsü'nün 1942 yılı mezunlarından Hüseyin Atmaca'dan akt. Mustafa Gazalcı, *a.g.e.*, s. 309-311.

dönemindeki ilk çok partili seçimi olan 21 Temmuz 1946 genel seçiminden sonra ise köy enstitüleri konusundaki değişime hız verildi. Yeni kurulan kabinede köy enstitülerinin mimarlarından biri olan, önceki Millî Eğitim Bakanı Hasan Âli Yücel yoktu. Recep Peker tarafından kurulan yeni kabinede Reşat Şemsettin Sirer Millî Eğitim Bakanı olmuş, yeni hükümetin programında köy enstitülerinin *"daha Millî duruma sokulacağı"* açıklanmıştı. Kısa süre sonra, Eylül 1946'da köy enstitülerinin arkasındaki diğer isim İsmail Hakkı Tonguç'un da görevi değiştirildi.[636] Bu gelişmeler köy enstitüleri için sonun başlangıcıydı.

14 Mayıs 1950 seçimleri sonrasında kurulan I.Adnan Menderes Hükümeti'nin ilk aylarında Köy Enstitüleri açısından önemli bir gelişme yaşandı. Kız öğrencilerin iki Köy Enstitüsünde toplanmasına, Kızılçullu'daki 700 erkek öğrencinin de yakındaki enstitülere nakledilmesine karar verildi. 17 Ekim 1950'de eğitime başlayan Kızılçullu Kız Köy Enstitüsü'nün 750 öğrencisi bulunuyordu. 14 Şubat 1951'de İzmir'e yaptığı gezi sırasında Kızılçullu Kız Köy Enstitüsü'nü de ziyaret eden Millî Eğitim Bakanı Tevfik İleri, enstitünün 1952 yılından itibaren kız öğretmen okuluna dönüştürüleceğini açıklamıştı. 1951 ve 1952 yılının mayıs aylarında düzenlenen kız okulları spor bayramında enstitü öğrencileri, kuruluştan beri gelen geleneğe uygun olarak başarılar elde etmiş ve takım halinde birinci olmuşlardı. 1951 yılında gerçekleşen bir başka önemli gelişme de Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın enstitüyü ziyaret etmesi oldu. Okulda coşkun sevgi gösterileriyle karşılanan Bayar, eğitim faaliyetleriyle ilgili bilgi almış, resim çalışmalarını incelemiş ve enstitü anı defterini imzalamıştı.[637]

1952 yılının Eylül ayı itibariyle Kızılçullu Kız Köy Enstitüsü'nün 725 öğrencisi, 38 öğretmeni bulunuyordu. 833 dekar arazinin 70 dekarı meyvecilik ve bahçeciliğe, 200 dekarı fundalık ve meraya, geri kalanı da tarla tarımına ayrılmıştı. 70 dekarlık alanda toplam sayısı otuz bini bulan kayısı, şeftali, erik, ceviz, incir, nar, badem ve zeytin fidanları yetiştirilmişti. 43 dekarlık bağlarda tonlarca üzüm yetiştiriliyordu. Zootekni bölümünde hayvancılık, tavukçuluk, arıcılık ve ipek böcekçiliği yapılıyordu. Tarlalarda tütünden mısıra kadar pek çok ürün vardı. Verimi artırmak için bu tarlalarda kimyevi gübre de kullanılıyordu. Tarım sanatları işliklerinde şarap, sirke, yoğurt, peynir ve yağ yapımı öğretiliyordu.[638]

Kızılçullu Köy Enstitüsü'nde ilk müdür M. Emin Soysal'dan sonra sırasıyla Ahmet Hamdi Akman, Talat Ersoy, Osman Faruk Verimer ve Ahmet Önertürk müdürlük yapmıştı.[639] Kurum 1942'de 72, 1943'te 91, 1944'te 316, 1948-1949 ders yılında 73, 1949-1950 ders yılında 79, 1950-1951 ders yılında 92 mezun vermişti. Son ders yılı olan 1951-1952'deki mezun sayısı ise 54'tü.[640] Bir yıl önce Bakan tarafından enstitünün, kız öğretmen okuluna dönüştürüleceği açılanmış olsa da sonradan bu kararda değişiklik olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim son mezunların verilmesinden sonra, enstitünün geriye kalan öğrencilerinin Bolu Kız Öğretmen Okulu ile Beşikdüzü Kız Köy Enstitüsü'ne, öğretmenlerin de Bolu Kız Öğretmen Okulu'na nakledilmelerine karar verildi.[641] Enstitünün boşaltılmasından sonra da binaları ve arazisi 2 Aralık 1952 tarihli Bakanlar Kurulu Kararıyla NATO karargâhına tahsis edildi.[642] Kızılçullu Kız Köy Enstitüsü'nün kapanmasından sonra İzmir'de öğretmen yetiştiren bir okul kalmamıştı. Bu eksiklik 1959 yılında Buca Eğitim Enstitüsü'nün açılmasına kadar sürecekti.[643]

636 Engin Tonguç, *Bir Eğitim Devrimcisi İsmail Hakkı Tonguç*, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği yay., 3. baskı, İzmir, 2007, s. 485, 498-501, 507.

637 *A.g.t.*, s. 267-268.

638 Ulus, 15 Eylül 1952'den akt. *A.g.t.*, s. 280-281.

639 *A.g.t.*, s. 305-321.

640 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 368; *A.g.t.*, s. 188-190, 192-195, 276-279, 281 .

641 Mehmet Emin Elmacı, *a.g.e.*, s. 303.

642 *BCA*, 30-18-1-2 (Kararlar Daire Başkanlığı), Yer: 130-90-4.

643 Mehmet Ali Demirbaş, *Rees Köşkü- Levanten Malikanesinden Eğitim Fakültesine*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2010, s.135.

8.4. Mesleki Eğitim Veren Okullar

Meslek okulları cumhuriyetin ilk yıllarında çeşitlenerek gelişmeye devam etmiştir. Bu okullarda genel bilgi ve kültür derslerinin yanı sıra meslek dersleri de veriliyor, kalkınmanın temeli olan zanaat ve sanayi becerileri kazandırılmaya çalışılıyordu. Sadece piyasada çalışmak isteyen kişiler değil ev kadını, ya da geleceğin ev kadını olacak kişiler de bu eğitimlerden yararlanabiliyor, çocuk yetiştirme, biçki-dikiş, sağlık ve yemek pişirme gibi konularda kendilerini geliştirebiliyordu. Tam zamanlı eğitim veren kurumların dışında akşamları ya da kurs şeklinde eğitim veren kurumlar da vardı. Bunların bazıları 45 yaşına kadar olan öğrencileri kabul ediyor, böylece genç cumhuriyetin vatandaşlarına eğitim alma imkânları sunuluyordu.

Kurtuluşun ardından, eğitim alanındaki gelişmelere bağlı olarak meslek okulları da eğitim vermeye başlamıştı. Islahhane olarak kurulan uzun süre Hamidiye Sanayi Mektebi adıyla eğitim veren okul Cumhuriyet'in ilk yıllarında Bölge Sanat Okulu adıyla hizmet veriyordu. 1922'de Ziraat Mıntıka Mektebi; 1923'te Körler, Sağırlar, Dilsizler Okulu, 1924 yılında Tecim Mektebi (Ticaret Lisesi) açıldı. Aynı süreçte, 1923'te, gelecekteki iki okulun temelini oluşturan *"Sepet-Çiçek Mektebi"* eğitime başlamıştı. 1940'lı yılların başlarına gelindiğinde kentte, öğretmen yetiştiren okulların yanı sıra meslek okulu kapsamında birer tane Ticaret Lisesi, Cumhuriyet Kız Enstitüsü, Bölge Sanat Okulu, Akşam Kız Sanat Okulu ve Akşam Ticaret Okulu bulunuyordu.[644]

Ticaret Lisesi: Gazi Heykeli yakınında, İsmet Paşa Bulvarı üzerindeki bu kurum orta ve lise kısımlarını içeren altı sınıflı bir meslek okuluydu. Mezunları birinci derecede orta ihtisas okulu derecesinde eğitim görmüş sayılıyor ve Yüksek İktisat Okulu'na sınavsız kabul ediliyordu.[645]

1945 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nın Ticaret Öğretim Müdürlüğü'ne bağlı olan İzmir Ticaret Lisesi'nin öğretmen kadrosunda Meliha Köstem, Ali Rıza Ülgener, Cevat Taner, Kâmil Kefeli, Selçuk Trak, Nevzat Dağemre, Mehmet Salepçioğlu, Seyit Çalık ve Hamdi Çivi görev yapıyordu.[646]

Cumhuriyet San'at Kız Enstitüsü: Bu okul Göztepe'de daha önce *"Sepet, Çiçek ve Şapka Mektebi"* olarak kullanılan binalarda 1932 yılında açılmıştı. Ağaçları ve bahçesiyle güzel bir manzaraya sahip olan okul binası, sonradan yapılan tadilat ve ilavelerle daha güzel ve kullanışlı hale getirilmişti.

Enstitünün amacı kız öğrencileri çağın gerektirdiği bilgi ve becerilerle donatmaktı. Ortaokula denk kabul edilen bu kurumda kız öğrenciler bir yandan genel bilgi dersleri alıyor bir yandan da okul bünyesindeki san'atlardan birinde uzmanlaşıyordu. Kayıt ve kabul için öğrencilerin 12-16 yaş aralığında olması gerekiyordu:

Okul müfredatı üç kısımdan oluşuyordu:

1. **Genel Bilgi:** Bu kapsamda öğrencilere Türkçe, riyaziye (matematik), coğrafya, tarih, yurt bilgisi, fizik, kimya, fizyoloji, tabiî ilimler, hıfzıssıhha (sağlık bilgisi), teknoloji, yabancı dil, resim, jimnastik ve musiki dersleri veriliyordu.
2. **San'at Dersleri:** Öğrenciler dikiş ve biçki, moda, kadın ve çocuk şapkaları konusunda eğitim alıyordu.
3. **Ev Kadınları İçin Genel Bilgiler:** Bu alandaki dersler ev idaresi, yemek pişirme, nakış, çocuk bakımı ve hıfzıssıhha (sağlık bilgisi) idi.[647]

Kız Enstitüsünde ayrıca *"Şapkacılık ve Sepetçilik Erkekler Kısmı"* adıyla bir şube bulunuyordu. Maarif Vekâleti'nin emriyle devam edilen ve ortaokula denk sayılan bu şubeye 16-17 yaşlarındaki erkek çocuklar kabul ediliyordu. Bu öğrenciler de genel bilgi dersleri alıyor ayrıca erkek şapkacılığı, fantazi sepetçilik ve örme mobilyacılık san'atlarını öğreniyordu. Mektep bünyesinde imal edilmekte olan fötr ve hasır şapkalar; her türlü fantazi el, dikiş ve kâğıt sepetler; beşikler, hasırdan oda takımları, şezlonglar, sehpalar vb. hem şık, zarif ve sağlam hem de Avrupa'da yapılanlardan üstündü. Okulun 9 Eylül panayırında sergilenen ürünleri çok takdir görmüş ve çokça satılmıştı.[648]

644 *İzmir Şehir Rehberi-1941*, s. 146-147.
645 *A.g.e.*, s. 146.
646 *Devlet Yıllığı-1945*, s. 303.
647 *İzmir Rehberi*, s. 174-175.
648 *A.g.e.*, s. 175-176.

Fotoğraf 31. İzmir Sanat Okulu Jimnastik Ekibi (1929)[649]

1940'lı yılların başlarına gelindiğinde kurum ilkokul eğitimi sonrasında genel bilgi ile beraber biçki, dikiş, yemek pişirme, çocuk bakımı gibi teknik bilgi veren beş sınıflı meslek okulu halindeydi.[650]

1945 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nın Kız Teknik Öğretim Müdürlüğü'ne bağlı olarak eğitim veren 39 kız enstitüsü vardı. Bunlardan biri olan İzmir Cumhuriyet Kız Enstitüsü'nün Müdürü, Tarih-Coğrafya Öğretmeni Celâdet Erenoğlu'ydu. Ayrıca ülke çapında 36 tane olan müstakil akşam kız sanat okulundan beşi İzmir'deydi. Bunlardan biri Göztepe semtinde olmak üzere şehir merkezinde, diğerleri ise Bayındır, Bergama, Ödemiş ve Tire kazalarındaydı. İzmir bu sayıyla İstanbul da dâhil olmak üzere tüm illerin önündeydi.[651]

Bölge Sanat Okulu: Karantina semtindeki bu kurum ilkokul eğitimi sonrasında öğrenci kabul eden beş sınıflı meslek okuluydu. Yatılı ve gündüzlü öğrenci kabul ediyordu. Mezunları ikinci derecede orta ihtisas okulu derecesinde eğitim görmüş kabul ediliyordu. Okulda marangozluk, tesviyecilik, elektrikçilik, modelcilik, dökümcülük ve sepetçilik atölyeleri vardı.[652]

Millî Eğitim Bakanlığı'nın Erkek Teknik Öğretim Müdürlüğü'ne bağlı olarak eğitim veren Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü'nün 1945 yılındaki öğretmen kadrosu şöyleydi: Kemal Sencer (Türkçe Öğretmeni), İrfan Azar (Türkçe Öğretmeni), Necat Tezeren (Pratik Elektrik, Matematik Öğretmeni), Mücahit Bütaş (Mekanik), Halil İdemen (Müdür, Demirişleri, Resim Öğretmeni), Muzaffer Harç (Fransızca, Resim Öğretmeni), Halil Sayar (Ağaçişleri Atölyesi, Resim Öğretmeni), İbrahim Çirmen (Demirişleri Atölyesi Şefi, M. Teknoloji Öğretmeni), Sabri Tayaz (Döküm Atölyesi, M. Teknoloji Öğrt.), Baha Gürsoy (Motor Atölyesi), Süheyl Berk (Tesviye Atölyesi).[653]

649 İzmir Cumhuriyet Eğitim Müzesi Arşivi
650 *İzmir Şehir Rehberi-1941*, s. 146.
651 *Devlet Yıllığı-1945*, s. 314-315.
652 *İzmir Şehir Rehberi-1941*, s. 146-147.
653 *Devlet Yıllığı-1945*, s. 312-313.

Fotoğraf 32. İzmir Akşam Kız Sanat Okulu[654]

1945 yılında İzmir Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü, Türkiye'de bu türde bulunan 28 okuldan biriydi. Ayrıca Bergama, Ödemiş ve Tire'de birer Erkek Orta Sanat Okulu bulunuyordu. İzmir bu bakımdan açık ara öndeydi. Çünkü sadece 22 il merkezinde ve 5 ilçede[655] bulunan bu tür okullardan üçü İzmir'in kazalarındaydı.[656] İzmir 1945 yılında açılan *"Gezici Köy Demirciliği ve Marangozluğu Kursları"*nda da dikkat çekici bir yere sahipti. Otuz altı ilde birer tane açılan bu kurslardan İzmir'in kazalarında da açılmış, Ödemiş ve Tire'nin eklenmesiyle İzmir'de açılan toplam kurs sayısı üç olmuştu.[657]

Akşam Kız Sanat Okulu: *"Bilgili ve maharetli ev kadını yetiştirmek"* için açılmış çeşitli kursları içeren bir kurumdu. Gazi Bulvarı'nda eğitim veriyordu. Okulun *"A Şubesi"* herhangi bir sebeple eğitimini yarıda bırakmış olup sonradan bir san'at sahibi olmak isteyen kadınlara mahsustu. Bu şube biçki-dikiş ve moda olmak üzere iki kısımdan oluşuyordu. *"B Şubesi"* zaman yetersizliğinden dolayı A şubesinin bütün derslerine devam edemeyecek durumdaki kadınlar içindi. Bu şube de yine biçki-dikiş ve moda kısımlarına ayrılmıştı. *"C Şubesi"* ise A ve B şubelerinin eğitimine devam edemeyecek durumda olup buna rağmen belirli bir konuda bilgi ve beceri sahibi olmak isteyen kadınlar içindi. Her şube ve kursların eğitim süresi iki yıldı.[658]

Akşam Ticaret Okulu: Ticaret Lisesi ile aynı adresteki bu kurum kurs niteliğindeydi. Eğitim süresi iki yıldı. Ticaret bilgilerini artırmak isteyen 16 yaşından 45 yaşına kadar olan yurttaşlar bu kursa kabul ediliyordu.[659] 1938 yılı itibariyle bu kursa 179 öğrenci devam ediyordu.[660]

---

654 Yasin Kayış Kişisel Arşivi
655 Diğer ikisi Akhisar ve Ayvalık'taydı.
656 *Devlet Yıllığı-1945*, s. 309-310.
657 *A.g.e.*, s. 310-310.
658 *İzmir Şehir Rehberi-1941*, s. 146-147.
659 *İzmir Şehir Rehberi-1941*, s. 146-147.
660 *İzmir Cumhuriyetin 15inci Yılında*, s. 116.

Körler, Sağırlar, Dilsizler Okulu: 1923 yılında Buca'da hizmete başlayan bu okul daha sonra Karşıyaka'ya nakledilmişti. İlk etapta 23 yatılı öğrencisi bulunan okulda daha sonra *"körler şubesi"*nin açılmasıyla öğrenci sayısı 56'ya yükselmişti. Kunduracılık ve marangozluk şubelerine 1930'da dokumacılık, 1932'de de terzilik, tesviyecilik ve demircilik şubeleri eklenmişti. Aynı süreçte öğrenci sayısı 90'a yükselmişti. 1936'da okulun personel sayısı artırılarak bir müdür yardımcısı ile dört müzik ve bir dilsiz öğretmeni kadroya eklenmişti.[661]

İzmir Sağır, Dilsiz ve Körler Okulu 1938 yılı itibariyle Türkiye'de bu alandaki tek okuldu.[662] Kurumda sağır-dilsiz ve körlerin yanı sıra zekâ konusunda özel eğitime muhtaç bazı öğrenciler de bulunuyordu.[663] 120 öğrenciye eğitim vermekte olan okulda marangozluk, oymacılık, kunduracılık, terzilik, dokumacılık ve demircilik atölyeleri ile musikî şubesi aktif haldeydi. Giderler genel bütçeden karşılanıyordu. Müdür ve Müdür Yardımcılığı görevlerini uzman doktorların yürüttüğü kurumda altı öğretmen, dört atölye şefi, bir idare memuru, iki kâtip ve ayniyat memuru ile yeterli sayıda hizmetli görev yapıyordu.[664]

Okul 1939 yılında Alsancak'taki *"İngiliz Hastanesi"* binasına taşınınca[665], daha elverişli fiziki imkânlara kavuşmuş buna bağlı olarak da öğrenci sayısı 150'ye yükseltilmiş ve eğitim kadrosuna da bir başhemşire ile bir mürebbiye eklenmişti.[666]

1941 yılında okuldaki 120 öğrencinin 30'u kız, 90'ı erkekti. Bunların 25'i görme, geri kalanı da konuşma/duyma engelliydi. 1941 tarihli İzmir Şehir Rehberi'nde *"Memleketimizin bu branşta yegâne müessesesidir. Mektep beynelmilel metodlar dahilinde çalışır"* sözleriyle tanıtılan okulun mezunları Karabük Demir-Çelik Fabrikası ile Bursa, Tokat, Uşak ve Nazilli fabrikalarında çalışıyordu. Körlerin büyük bölümü de gayet güzel müzik eğitimi alarak geçimlerini bu yoldan sağlıyordu.[667]

İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi/Bornova Ziraat (Numune) Mektebi: 1922 yılında eğitime başlayan bu mektep Bornova Tren İstasyonu karşısında 420 dönümlük bir arazi üzerinde kurulmuştu. Verimli bir ova üzerinde yer alan okul iklim ve ulaşım koşulları açısından da elverişli bir konuma sahipti.[668] Okulun kuruluş amacı ve çalışma hedefleri bilgili, çalışkan, bağımsız iş yapabilme becerisine sahip, vatansever, çevresine rehberlik edecek, tarım alanında gerçekten üretici nesiller yetiştirmekti.[669] Okulun 1924-25 yılındaki 26 mezunu, eğitimcilerinin telkinleriyle memuriyet hayatını seçmemiş, toprak sahibi olanlar kendi arazilerinde, olmayanlar ise kiraladıkları arazi ve bahçelerde çalışmak üzere hayata atılmıştı.[670]

1926 yılı itibariyle mektep şu bölümlerden oluşuyordu:[671]

1. Bahçevanlık Grubu
2. Sanayi-i Ziraiye Grubu
3. Ziraat ve Alât-ı Ziraiye Grubu
4. Mevaşi Grubu
5. Hayvanat-ı Ziraiye ve Nebatat Grubu
6. Kimya ve Fizik Grubu
7. Riyaziyat Grubu
8. İktisat ve Muhasebe-i Ziraiye ve Lisan Grubu

İlk yıllarında İktisat Vekâleti'ne bağlı olan Ziraat Mektebi'nin öğretim süresi üç yıldı. Müfredatta uygulamalı tarım ve hayvancılık (arıcılık, tavukçuluk, ipek böcekçiliği, sütçülük vb.) derslerinin yanı sıra Türkçe, matematik, geometri, coğrafya, iktisat gibi genel dersler ile Fransızca dersi de bulunuyordu.[672]

661 *İzmir Şehir Rehberi-1941*, s.142-143.

662 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 423; Asım Kültür, "Sağır Dilsiz ve Körler Müessesesinde Bir Konuşma", *Kültür*, Sayı: 70 (Mart 1938), s.11.

663 *A.g.m.*, s.6.

664 *İzmir Cumhuriyetin 15inci Yılında*, s. 99-100.

665 Didem Akyol Altun, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde İzmir Hastanelerinin Mekânsal Değişimi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 29, s. 2, 2014, s. 415.

666 *İzmir Şehir Rehberi-1941*, s.143.

667 *A.g.e.*, s.142-143. Ayrıca bkz. Erkan Serçe, Fikret Yılmaz, Sabri Yetkin, *a.g.e.*, s. 258.

668 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 218.

669 *İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi*, Bilgi Matbaası, İzmir, 1926, s. 10-11.

670 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 340.

671 *İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi*, s. 12.

672 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 339.

Fotoğraf 33. Bornova Ziraat Mektebi Binası ve Atatürk Büstü (1930'lu Yıllar)[673]

Haziran 1926'da Gazi Mustafa Kemal Paşa okulu ziyaret etmiş bu ziyaretin anısına okul bahçesine bir büstü dikilmişti. 1928-1930 yılları arasında İktisat Vekâleti'nden alınan okul çiftlik olarak kullanıldı. Öğretmenlerin çoğu Avrupa'ya eğitime gönderildi. 1930 yılında başka illerle birlikte, burada da *"Ziraat Numune Mektebi"* (Orta Ziraat Mektebi) açıldı. Eskiye göre daha verimli eğitim-öğretim verebilmek amacıyla artık ortaokul öğrencileri kabul edilecekti. Öğretim süresi ise yine üç yıldı. 1931 yılında okul bünyesinde *"Garbi Anadolu Bağcılık Enstitüsü"* ile *"Garbi Anadolu Haşerat ve Emraz Enstitüsü"* kuruldu.[674] Batı Anadolu'daki on bir vilâyetin zirai mücadele işleri *"Garbi Anadolu Haşerat ve Emraz Enstitüsü"*nden yürütülüyordu. Enstitü, mıntıkasındaki tarımsal haşereleri ve hastalıkları teşhis etmek ve tedavi usulleri konusunda çiftçilere tavsiyelerde bulunmakla görevliydi. Açılışından sonraki iki yıl içerisinde bu enstitü görev alanında 130 kadar hastalık tespit etmiş ve tedavileri konusunda eğitim vermişti. Bu enstitü ayrıca dünyanın çeşitli yerlerindeki bilimsel kurumları takip ediyor, onlarla iletişim halinde bilimsel gelişmeleri takip ediyordu.[675]

Ziraat Mektebi için 1932 yılında 162.500 lira bedelle inşa edilen bina İzmir'deki erken cumhuriyet mimarisinin sembol eserlerinden biridir. Projesi ve takibi Ziraat Vekâleti tarafından yapılan binanın uygulama ve taahhüt işleri Mühendis Mahmut Hüseyin ve Mustafa Reşit tarafından yürütülmüştü. On ayda tamamlanan ve 1400 m²'lik alana sahip olan binanın iskeleti betonarme, duvarları taş ve tuğla olarak inşa edilmişti. Bodrum üzerine iki kata sahip binada dört derslik, bir kimya ve anatomi laboratuvarı, 250 kişilik konferans salonu ve bir kütüphane mevcuttu. İdare odaları ayrı bir bölümdeydi. Okul yatılı olduğu için en üst katta yatak odaları, banyo ve duşları bulunuyordu. Dönemin tipik özelliklerinden biri olan dairesel köşeden giriş Gazi Mektebi gibi bu yapıda da mevcuttu.[676]

673 APİKAM

674 *A.g.e.*, s. 339-341; *İzmir Rehberi*, s. 173-174.

675 *İzmir Rehberi*, s. 174.

676 İzmir Ziraat Mektebi, *Mimar*, Sayı: 7-8 (Temmuz-Ağustos 1932), s. 195; Neslihan Onat, "İzmir'de Cumhuriyet Dönemi Yapıları", *Ege Mimarlık*, S. 63 (1992-2), s. 66; Söz konusu bina günümüzde Ege Üniversitesi-Bilgisayar Mühendisliği tarafından kullanılmaktadır: https://bilmuh.ege.edu.tr/tr-4098/tarihce.html (Erişim Tarihi: 14. Aralık. 2022).

Mektebin yeni binası Cumhuriyetin 10.yılı kutlamaları kapsamında 31 Teşrinievvel (Ekim) 1933, Salı günü yapılan törenle açıldı. Törene Vali Kâzım [Dirik] Paşa, Balıkesir Mebusu Hacim Muhittin [Çarıklı] Bey, protokol üyeleri, Bornova'daki mekteplerin talebeleri ve vatandaşlar katılmıştı. Civar köylerden davul ve zurnalarıyla gelen köylüler de katılımcılar arasındaydı. Törende önce Mektep Müdürü Hilmi Bey konuşmuş, ardından Vali Kâzım Paşa *"Cumhuriyetin kutlu eserlerinden birini daha açıyoruz"* diyerek kapıdaki kurdeleyi kesmişti.[677]

1930'larda mektebin kuruluş amacı yine zirai üretim konusunda bağımsız biçimde çalışabilecek, çevresindeki çiftçilere örnek oluşturabilecek becerilere sahip çiftçiler yetiştirmek şeklinde tanımlanıyordu. Bu sebeple yörenin tarım ve ekonomisinde önemli yere sahip olan meyve ve sebze yetiştiriciliği ile bağcılık eğitimi okulun müfredatının ağırlığını oluşturuyordu. Okulun eğitim ve yönetim kadrosu Yüksek Ziraat Mektebi'nden mezun olduktan sonra Avrupa'nın çeşitli yerlerinde uzmanlık eğitimi almış kişilerden oluşuyordu. Okul arazisinde geniş (meyveli ve meyvesiz) fidanlıklar, Amerikan asma fidanları, fennî üzüm kurutma sergileri, sebze uygulama bahçeleri, kümes hayvanları bölümü ve bir de gelişmiş şaraphane bulunuyordu.[678] Ders gününün yarısında teorik eğitim, diğer yarısında ise uygulamalı eğitim veriliyordu. Tarım ve hayvancılığın yanı sıra verilen dersler daha da çeşitlenmişti. Botanik, jeoloji, fizik, kimya, matematik, cebir, geometri, ölçme, tarih, coğrafya, sosyoloji, haşerat ve mücadele, sağlık bilgisi, askerlik ve beden terbiyesi de görülen dersler arasındaydı.[679]

Ortaokul mezunlarının kabul edildiği okula 16-19 yaş aralığındaki kişiler kayıt yaptırabiliyordu.[680] Okulun mezunları kendi işlerinde çalışabilecekleri gibi Ege mıntıkasında ziraatla ilgili memuriyetlerde de görev alabiliyorlardı.[681] 1937'de okulun gelişimine yönelik bir adım daha atıldı. Batı Anadolu'nun önemli geçim kaynaklarından biri olan zeytincilik konusunda bilimsel çalışmalar yürütmek ve verimi artırmak üzere 212 hektarlık bir alan üzerinde zeytincilik istasyonu kuruldu.[682]

Mektebin genişletilmesi ve veriminin artırılması amacıyla 1938 yılında, yanındaki çiftlik arazisine 600 dekarlık arazi daha ilâve edilmesi için istimlâk işlemlerine başlanmıştı. Arazi sahiplerine ödenecek bedeller Mayıs ayı itibariyle Ziraat Vekâletinden mektep müdürlüğüne gönderilmişti. Mevcut ziraat aletlerine yenileri de ekleniyordu. 1938 yılının başlarında Ziraat Vekâletinden tank sistemi bir harman makinesi ile bir biçer-döver gelmişti. Macaristan'dan satın alınan bir çift kısrakla bir çift traktör pulluğunun da yine vekâlet tarafından kısa süre içerisinde gönderilmesi bekleniyordu. 1937-1938 ders yılının sonunda mektepten 22 talebe mezun olacak, bir sonraki ders yılında 100 talebe alınacaktı. Ziraat Vekâleti, 100 talebenin alınması için çalışmalara hemen başlanmasını ve eksiklerin bir an önce giderilmesi emrini vermişti. Yılsonu imtihanlarının ardından, Haziran ayında ikinci ve üçüncü sınıf talebeleri kafile halinde Karacabey Harasına inceleme gezisine gidecekti. Bu talebeler harada yirmi gün kalacak ve çeşitli uygulamaları bizzat yapacaktı.[683]

Planlananın aksine, 1938-1939 ders yılında İzmir Orta Ziraat Okulu'nun birinci sınıfına 30 öğrenci kaydedilmişti. Yılsonunda birinci sınıfta 30, ikinci sınıfta 41, üçüncü sınıfta 22 öğrenci vardı. Tümü erkek olan bu öğrencilerin 90'ı parasız, üçü paralı yatılıydı. Yılsonu sınavlarında 60 öğrenci doğrudan, 20 öğrenci bütünlemeyle sınıfını geçmişti. 13 öğrenci ise sınıfta kalmıştı. Okulun kütüphanesinde 494'ü yeni Türk harfli, 163 Arap harfli (Osmanlıca/Türkçe), iki tane de doğu dilleriyle yazılmış kitap bulunuyordu. Kütüphanedeki 661 kitap ise batı dillerinde yazılmış eserlerdi. Diğer okulların kütüphaneleriyle kıyaslandığında şaşırtıcı olan bu sayının batı kaynaklı zirai kitaplar olması muhtemeldir. Aynı ders yılında okulda 10 kadrolu, 4 stajyer öğretmen görev yapmıştı.[684]

677 "Dünkü Açılma Şenlikleri", *Anadolu*, 1 Teşrinisani 1930, s. 4.
678 *İzmir Rehberi*, s. 173.
679 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 341.
680 *Anadolu*, 18 Ağustos 1937., s. 8.
681 *Ulusal Birlik*, 3 Ağustos 1935, s. 2.
682 *A.g.e.*, s. 341.
683 *Yeni Asır*, 27 Mayıs 1931, s.1.
684 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 410-411, 423.

Bornova Ziraat Mektebi, 1930'lu ve 1940'lı yıllarda köy öğretmenlerinin yatılı olarak eğitime alındığı, *"Toprak Bayramı"* etkinliklerine ev sahipliği yapan; İzmir'in modern ve örnek eğitim kurumlarından biri olarak yabancı ziyaretçileri ağırlayan bir konumdaydı. Okulun öğretmenleri öğrencilerini de yanına alarak köyleri ziyaret ediyor, köylülere teorik ve pratik eğitim veriyordu.[685]

1950-1951 ders yılında 31 öğretmenin görev yaptığı Bornova Ziraat Okulu'nda 65 öğrenci öğrenim görüyordu. Yabancı dil olarak 35 öğrenci İngilizce, 25 öğrenci Fransızca eğitimi alıyordu. Yılsonu imtihanlarında tüm öğrenciler sınıfını geçmişti.[686]

Bornova Ziraat Okulu 1923-1954 yılları arasında 2000'den fazla öğrenci yetiştirmiştir. Bu öğrencilerin bazıları kendi arazisi ya da çiftliğinde üretim yapmayı tercih etmiş, bazıları ise kamu kurum ve kuruluşlarının ziraat alanındaki nitelikli insan gücünün parçası olmuştur.[687] Okul 1954 yılında kapanmış, binası yeni açılan Ege Üniversitesi'ne devredilmiş ve bu üniversitenin Ziraat Fakültesi'nin temelini oluşturmuştur.[688]

1950'li yılların başlarında İzmir vilâyeti genelinde 10 meslek okulu bulunuyordu. Bunlardan üçü kızlara, dördü erkeklere yönelik iken ikisi de karma eğitim veriyordu. O yıllarda mesleki okulların tamamı Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı değildi. PTT, DDY, Maliye ve İçişleri Bakanlığı gibi farklı kurumlara bağlı olarak eğitim-öğretim yapan okullar da mevcuttu. Meslek eğitim kurumları tür açısından oldukça geniş bir yelpazeye sahipti. Öğretmen okulları, köy enstitüleri, kız ve erkek sanat ortaokulları ile enstitüleri, ticaret ortaokul ve liseleri, imam hatip okulları, ziraat okulları, sağır-dilsiz ve kör okulları, sağlık okulları, konservatuarlar, polis okulları bu yelpazedeki okullardan bazılarıydı.[689] 1950'li yıllarda birçok meslek okulu üç yıllık ortaokullar ile ortaokul sonrası devam edilen iki yıllık enstitüler şeklinde organize edilmişti. Meslek eğitimi verilen ortaokullar enstitüden bağımsız olabildiği gibi enstitüye bağlı da olabiliyordu. Ayrıca enstitüler bünyesinde özel sınıflar açılabiliyordu. Enstitüler liseler gibi üç-dört yıllık olmadığı için bunlar için *"lise"* tabiri kullanılmıyordu. Ticaret liseleri ise üç yıllık ortaokul eğitiminin üzerine üç yıllık lise eğitimi olarak organize edilmişti. Hem enstitülerin hem de ticaret liselerinin bünyesinde akşam okulları ile çeşitli kurslar açılabiliyordu.

1950'lı yılların başlarında erkeklere yönelik olarak İzmir şehir merkezinde Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü ile Ödemiş ve Tire'de[690] birer Erkek Sanat Enstitüsü vardı. Bunların bünyesinde birer tane de Erkek Orta Sanat Okulu bulunuyordu. Bergama'da ise Bağımsız bir Erkek Orta Sanat Okulu vardı. 1958-1959 ders yılında Bergama'da da bir enstitü açılmasıyla ortaokul kısmı enstitü bünyesine alınmış İzmir vilâyetindeki Erkek Sanat Enstitüsü sayısı da dörde yükselmiştir.[691] Bu okullar içerisinde en fazla bölüme sahip olan Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü'ydü. 1959-1960 ders yılında Mithatpaşa'da dokuz bölüm varken Ödemiş ve Bergama'da; Tesviye, Torna Freze ile Demir ve Marangozluk olmak üzere üç bölüm vardı. Tire de ise bunlara ek olarak Özel Tesviye bölümü bulunuyordu.[692]

685 Nurullah Kırkpınar, *Türkiye'de Zirai Eğitim (1923-1963)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2022, s. 310-311; Ayrıca bkz. *Ulus*, 27 Mart 1938, s. 6.

686 *Maarif İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1950-1951)*, Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, [t.y], s. 110-111, 165, 223.

687 Nurullah Kırkpınar, *a.g.t.*, s. 312.

688 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.m.*, s. 96.

689 *A.g.m.*, s. 89-90.

690 Sonraki yıllarda Tire Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi olarak eğitim verecek olan bu okul 1944 yılında tesviye, metal ve ağaç işleri bölümleriyle açılmıştı. İlk yılında okulun 6 meslek dersi öğretmeni, 50 öğrencisi vardı: A. Levent Ertekin, *Osmanlı'dan Günümüze Tire'de Eğitim ve Eğitimciler*, [2003], s.98.

691 *Milli Eğitim İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1953-1960)*, Devlet İstatistik Enstitüsü yay., 1968, s. 203, 239-243, 307-309.

692 *A.g.e.*, s. 623-624.

1950-51 Ders Yılında İzmir'deki Mesleki ve Teknik Okullar ile Öğrenci Mevcutları[693]				
	Okulun Adı	E	K	T
1	Karşıyaka Kız Orta Sanat Okulu	-	60	60
2	İzmir Cumhuriyet Kız Enstitüsü	-	472	472
3	İzmir Göztepe Kız Enstitüsü	-	279	279
4	Bergama (Bağımsız) Erkek Orta Sanat Okulu	40	-	40
5	Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü	371	-	371
	Mithatpaşa (Bağlı) Erkek Orta Sanat Okulu	451	-	451
6	Ödemiş Erkek Sanat Enstitüsü	25	-	25
	Ödemiş (Bağlı) Erkek Orta Sanat Okulu	69	-	69
7	Tire Erkek Sanat Enstitüsü	31	-	31
	Tire (Bağlı) Erkek Orta Sanat Okulu	74	-	74
8	Ticaret Lisesi	209	17	226
	Bağlı Orta Ticaret Okulu	165	14	177
9	Bölge Ziraat Okulu	65	-	65
10	Sağır, Dilsiz ve Körler Okulu[694]	135	52	187

İzmir Şehir Merkezi ile Kazalarındaki Kız Enstitüleri (1954-1960)[695]									
Okulun Adı	Ders Yılı	Sınıflar		Şube Sayısı	Yıl Sonu Öğrenci Sayısı (Kız)	Sınıf Geçenler	Bütünlemeye Kalanlar	Sınıfta Kalanlar	Diploma Alanlar
		Normal	Özel						
Cumhuriyet Kız Enstitüsü	1954-1955	1-5	4-5	13	436	286	46	104	87
	1959-1960	1-5	4-5	18	632	384	85	163	99
Göztepe Kız Enstitüsü	1954-1955	1-5	4-5	10	246	154	20	72	48
	1959-1960	1-5	4-5	11	278	144	54	70	43
Karşıyaka Kız Enstitüsü	1954-1955	1-4	4	5	111	62	11	38	-
	1959-1960	1-5	4-5	8	251	172	36	43	46
Bergama Kız Enstitüsü	1955-1956	2-4	4	4	61	55	4	2	-
	1959-1960	-	4-5	2	15	14	-	1	7
Ödemiş Kız Enstitüsü	1955-1956	1-4	4	5	74	65	2	7	-
	1959-1960	1-5	4-5	7	129	52	29	48	11
Tire Kız Enstitüsü	1955-1956	-	4	1	2	2	-	-	-
	1959-1960	1	4-5	3	59	41	10	8	5

693 *Maarif İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1950-1951)*, s.3-7, 22-23, 38-39, 52-53, 62-63, 80-81, 98-99, 104-105, 110-117, 120-121, 124.

694 Kaynak olarak kullanılan resmî istatistikte bu okulun mevcutlarıyla ilgili çelişkili bilgiler yer almıştır. Bkz. *A.g.e.*, s. 120-121, 124.

695 *Milli Eğitim İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1953-1960)*, s. 145-151.

Sadece erkeklere yönelik olan örgün eğitim kurumlarının dışında yine erkeklere yönelik yaygın eğitim faaliyetleri de vardı. İzmir'deki Resmî Akşam Sanat Okulu'nun bünyesinde verilen eğitimde her yaştan ve her tür eğitimden erkekler torna-tesviye-freze, demir, marangozluk, model, elektrik ve radyo eğitimi alabiliyordu. 1950-1951 ders yılında toplam 23 kişinin katıldığı bu eğitimler sonucunda 10 kişi diploma almıştı.[696] Aynı ders yılında İzmir vilâyeti çapındaki üç *"Gezici Köy Demirci ve Marangozluk Kursları"*na tamamı 35 yaş altı 24 kursiyer katılmıştı. Kursiyerlerin ikisi millet mektebi, diğerleri ilkokul mezunuydu.[697]

1950'li yılların başlarında İzmir'de Cumhuriyet ve Göztepe olmak üzere iki kız enstitüsü, ayrıca Karşıyaka'da bir Kız Orta Sanat Okulu vardı. 1950'li yılların ilk yarısında önce Bergama ve Ödemiş'te de birer Kız Orta Sanat Okulu açıldı. 1955-1956 ders yılında ise Karşıyaka, Bergama ve Ödemiş'te açılmış olanlarla birlikte İzmir'deki Kız Enstitüsü sayısı beşe yükselmişti. Sonradan bunlara Tire Kız Enstitüsü eklendi.[698]

Kız enstitüleri gündüzlü öğrenim veriyordu ve öğretmenlerinin büyük çoğunluğu kadındı. Gerek öğrenci gerek öğretmen sayısı bakımından en büyük okul Cumhuriyet Kız Enstitüsü idi. Bu okulda 1959-1960 ders yılında 39'u kadrolu, 5'i ücretli olmak üzere 44 öğretmen derse girmişti. Öğretmenlerin sadece iki tanesi erkekti. Aynı yıl Göztepe Kız Enstitüsü'nde 36 (27 kadrolu, 9 ücretli), Karşıyaka'da 24 (22 kadrolu, 2 vekil), Bergama'da hepsi kadrolu olmak üzere 4, Ödemiş'te 12 (10 kadrolu, 2 ücretli), Tire'de 8 (7 kadrolu, 1 ücretli) öğretmen derslere girmişti.[699]

Kız enstitüleri ve kız orta sanat okulu gibi örgün eğitim kurumlarının dışında kadınlara yönelik yaygın eğitim faaliyetleri de devam ediyordu. Ödemiş, Tire, Bayındır ve Bergama kazalarında *"İlk Meslek ve Teknik Dersaneleri"* kapsamında Resmî Akşam Kız Sanat Okulları vardı. İki sınıflı bu okullarda öğrenciler biçki-dikiş, kadın ve erkek çamaşırı, çiçek, nakış, pasta vb. konularda eğitim alabiliyordu. 12 yaşından itibaren üst yaş sınırı olmaksızın kadınların kabul edildiği bu kurslarda eğitim şartı aranmıyordu. Millet mekteplerinden belge alanlar da yükseköğrenim mezunları da bu kurslara devam edebiliyordu. 1950-1951 ders yılında İzmir'in dört kazasında bu okullara 747 kadın devam etmişti. Tamamı 45 yaş altındaki kursiyerlerin 135'i millet mektebi, 540'ı ilkokul, 62'si ortaokul, 9'u lise, 1'i de yüksekokul mezunuydu. 429'u birinci sınıfa, 318'ü de ikinci sınıfa devam eden kursiyerlerin 121'i kursu başarıyla tamamlayarak diploma almıştı. Kurslarda görev yapan öğretmenlerin 9'u kız teknik okulu, 3'ü orta teknik okulu mezunu, biri de vekildi.[700] Kazaların dışında şehir merkezindeki (Cumhuriyet ve Göztepe) Kız Enstitüleri ile Karşıyaka Kız Orta Sanat Okulu bünyesinde de aynı kurslar vardı. 1950-1951 ders yılında İzmir şehir merkezinde bu okullara 1.536 kadın devam etmişti. Biri hariç 45 yaş altındaki kursiyerlerin 161'i millet mektebi, 1.057'si ilkokul, 183'ü ortaokul, 125'i lise, 10'u da yüksekokul mezunuydu. 1.077'si birinci sınıfa, 459'u da ikinci sınıfa devam eden kursiyerlerin 377'si kursu başarıyla tamamlayarak diploma almıştı.[701] Yine 1950-1951 ders yılında vilâyet çapındaki köy kadınları için düzenlenen 23 *"Resmî Biçki-Dikiş Gezici Kursları"*na tamamı 35 yaş altı 498 kursiyer katılmış, 23 öğretmen görev yapmıştı. Kurs sonunda tüm kursiyerler diploma almıştı.[702] 1950-51 yılında ayrıca İzmir kent merkezi ile Menemen'de açılan özel biçki-dikiş kurslarına 63 kadın katılmıştı. Kursiyerlerin tamamı 35 yaş ve altındaydı. Bu kurslarda yedi öğretmen görev almış 57 kursiyer diploma almıştı.[703]

İzmir Ticaret Lisesi, bünyesindeki ortaokulla birlikte 1950'li yıllarda da eğitim vermeye devam ediyordu. Kız ve erkek enstitülerinin aksine karma eğitim veren bu okulda yabancı dil olarak İngilizce ve Fransızca eğitimi veriliyordu. Aynı şubedeki öğrenciler farklı yabancı dillerin eğitimini alabiliyordu.[704] 1950-51 ders yılında iki

696 *Maarif İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1950-1951)*, s. 322-323.
697 *A.g.e.*, s. 342-343.
698 *Milli Eğitim İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1953-1960)*, s. 72-73, 145-151.
699 *A.g.e.*, s. 508-509.
700 *Maarif İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1950-1951)*, s. 256-259.
701 *A.g.e.*, s. 274-275.
702 *A.g.e.*, s. 304-305.
703 *A.g.e.*, s. 360-361.
704 *A.g.e.*, s. 98-99, 104-105, 161, 163; *Milli Eğitim İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1953-1960)*, s. 370, 386-387.

sınıflı Resmî Akşam Ticaret Okulu'na 164'ü erkek, 72'si kadın olmak üzere 236 kişi devam etmişti. Öğrencilerin 138'i 17-25 yaş aralığında olmakla birlikle 10 tanesi 36-45 yaş aralığındaydı. Ders yılı sonunda 46'sı erkek, 37'si kadın 83 kişi diploma almıştı.[705] Aynı yıl ülke genelindeki orta ticaret okulları ile ticaret liselerinin bünyesinde açılan kurslarda, İzmir Ticaret Lisesi çeşitlilik açısından birinci sıradaydı. Bu kurslara katılanların çok büyük çoğunluğu ortaokul mezunuydu. Muhasebe hariç diğer kursların öğrencileri ağırlıklı olarak 17-25 yaş aralığındaydı. Muhasebe kursunda ise 27 kişi 26-35 yaş aralığında iken, 21 kişi 17-25 yaş aralığındaydı.[706]

1950-1951 Ders Yılında İzmir Orta Ticaret Okulu ile Ticaret Lisesi Bünyesinde Açılan Kurslar[707]

Kursun Türü	Kursiyer Sayısı	Diploma Alanlar
Daktilografi	115	62
İngilizce	38	6
Ticaret Aritmetiği	9	-
Stenografi	19	-
Muhasebe	55	8

Resmî Ticaret Lisesinin dışında 1956-1957 ders yılından itibaren İzmir'de iki özel ticaret okulu eğitim vermeye başlamıştı. Her ikisi de üç sınıflı olan bu okullarda yabancı dil olarak yalnızca İngilizce öğretiliyordu. 1959-1960 ders yılı sonunda İzmir Özel Akşam Ticaret Okulu'nun 31'i ücretli, biri yardımcı olmak üzere 32 öğretmeni vardı. 310 öğrencisinden 164'ü doğrudan sınıfını geçmişti. Aynı yıl İzmir Özel Ticaret Koleji'nin 25 ücretli, 4 yardımcı öğretmeni vardı. Toplam 82 öğrencinin 52'si sınıfını doğrudan geçmişti.[708]

Daha önce yalnızca İzmir ve İstanbul'da olan Sağır-Dilsiz ve Körler Okulu, 1950'li yılların ilk yarısında "sağır-dilsiz" ve "körler" okulu olmak üzere ikiye ayrılmıştı. 1953-1954 ders yılında artık İstanbul ve İzmir'de birer sağır-dilsiz, Diyarbakır ve Gaziantep'te birer körler okulu vardı. Ankara'da ise bir sağır-dilsiz, bir tane de körler okulu kurulmuştu.[709] Dolayısıyla 1950-51 ders yılında 26'sı erkek 6'sı kız olmak üzere 32 kör öğrencisi olan[710] İzmir Sağır-Dilsiz ve Körler Okulu, sadece sağır öğrencilere eğitim verir hale gelmişti. 1959-1960 ders yılında İzmir Sağır-Dilsiz Okulu'nun kadrosunda 11'i erkek, 5'i kadın olmak üzere 16 öğretmen bulunuyordu. 7 erkek, 4 kız öğrenci paralı yatılı; 97 erkek, 53 kız parasız yatılı olarak öğrenim görüyordu.[711] Okulun toplam 166 öğrencisinden 154'ü sınıfını geçerken 12'si sınıfta kalmıştı.[712]

Bu okullara ek olarak 1950'li yıllarda yeni türde meslek okulları da eğitime başlamıştır. Bu okullar İzmir İmam Hatip Okulu, Motor Makine Enstitüsü/Motor Makine Tekniker Okulu, Ebe-Laborant-Hemşire Okulu, Müzik Okulu ve Sekreterlik Okulu'dur. Ayrıca kentte bir polis okulu ile bir tekstil okulunun açılması gündeme gelmiş, fakat 1950'li yıllarda bu konuda somut bir gelişme olmamıştır.[713]

İzmir İmam Hatip Okulu: 1924 yılında çıkarılan Tevhid-i Tedrisat Kanunu ile medreselerin kapatılması üzerine İmam Hatip Mektepleri açılmıştı. İzmir'de önce Tire ve Ödemiş'te açılan bu okullar 1 Eylül 1924'te kapatılmış, hemen ardından 1924-1925 ders yılı başında şehir merkezindeki Salepçioğlu Camii Medresesi'nde bir İmam Hatip Mektebi açılmıştı. Müdürlüğüne Hafız Halil Efendi'nin atandığı ortaokul derecesindeki bu mektebin öğrenim süresi dört yıldı. İptidai mektep mezunlarının kabul edildiği mektebin birinci sınıfına kaydedilecek öğrencilerin yaşı 12'den küçük 15'ten büyük olmayacaktı. Ücretsiz ve gündüzlü olan bu mektepte dinî derslerin yanı sıra Türkçe-Türk Edebiyatı, Ruhiyat, Arapça, Fen ve Matematik, Tarih ve Coğrafya dersleri de veriliyordu. Ancak İzmir İmam Hatip Mektebi'nin bu dönemdeki ömrü uzun olmamış ve mektep 1925-1926 ders yılında kapatılmıştı.[714]

Velileri isteyen çocuklara yönelik Kur'an ve hafızlık

705 *Maarif İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1950-1951)*, s. 328-329.
706 *A.g.e.*, s. 346-347.
707 *A.g.e.*, s. 346-347.
708 *Milli Eğitim İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1953-1960)*, s. 401-402, 471, 475, 546.
709 *A.g.e.*, s. 435.
710 *Maarif İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1950-1951)*, s. 124.
711 *Milli Eğitim İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1953-1960)*, s. 557.
712 *A.g.e.*, s. 435.
713 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.m.*, s. 94-96.
714 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 368

kurslarının sayısı 1950'lere kadar çok azdı.[715] Kursiyer sayısı da yüksek değildi. Örneğin 1938-1939 ders yılında İzmir'deki *"Kur'an Öğretme Kursu"*na yaşları 12-35 arasında değişen ve tamamı ilkokul diplomasına sahip 15 kursiyer katılmıştı.[716] 1950 yılından sonra ise bu konudaki kursların sayısı hızla artırıldı.[717] 1950-1951 yılında Ödemiş ve Bergama kazalarında düzenlenen Kur'an kurslarına 76'sı erkek, 87'si bayan olmak üzere 163 kursiyer devam etmişti. Kursiyerlerin 122'si 12-16 yaş aralığındaydı. Kurslar sonunda 36'sı erkek 11'si bayan olmak üzere 47 kişi diploma almıştı.[718]

İzmir'de yeniden bir İmam Hatip Okulu'nun açılması 1953-1954 ders yılında gerçekleşmişti. Kur'an Öğrencilerini Koruma Derneği tarafından Konak'ta yaptırılan okul binasının temeli 1952 yılında atılmış, tamamlanmasının ardından Millî Eğitim Bakanlığı'na devredilmişti. İlk yıl elli öğrencisi olan okulun orta kısmı dört, lise kısmı ise üç yıllıktı. Ortaokul kısmını bitirenler imam-hatip ve vaiz, lise kısmını bitirenler ise müftü olabiliyordu.[719] Üç katlı bir binada eğitim veren okulun Müdürü Mürteza Gürkaynak'tı.[720] 1959-1960 ders yılında okulun öğrenci sayısı 141'i orta, 40'ı da lise kısmında olmak üzere 181'e yükselmişti.[721] Okulda Arapça, Farsça dillerinin yanı sıra Fransızca ve İngilizce dersleri de veriliyordu. Ayrıca okulun spor imkânları da iyiydi.[722] 1959-1960 ders yılında ortaokul kısmında iki kadrolu (bir kadın, bir erkek), üç ücretli (tümü erkek) olmak üzere beş öğretmen vardı. Aynı yıl lise kısmında ise ikisi kadrolu, yedisi ücretli olmak üzere dokuz erkek öğretmen görev yapmıştı.[723]

İzmir İmam Hatip Lisesi uzun yıllar boyunca yatılı bir okul değildi.[724] 1960'lı yılların ortalarında köylerden gelen öğrencilerin bir kısmı Kestane Pazarı'nda bir caminin külliyesinde oluşturulan dernek yurdunda kalıyordu. Yemekhaneleri, yatakhaneleri ve dersaneleri kötü koşullardaydı. Dönemin İl Millî Eğitim Müdürü Hüseyin Atmaca, İmam Hatip Yaptırma Derneği ile işbirliği yaparak öğrencilerin daha nezih bir ortama kavuşmasını, okulun daha yeni bir binaya taşınmasını sağladı.[725]

Ebe, Laborant, Hemşire Okulu: 1952 yılında hizmete giren bu okul İzmir Devlet Hastanesi'ne bağlı olarak açılmıştı. Ortaokul mezunlarının kabul edildiği okulda öğrenciler öğleden önce çeşitli hastanelerde uygulamalı eğitim alıyor, öğleden sonraları da teorik derslerini görüyordu. Devlet Hastanesi'nin yanında üç katlı olarak inşa edilen okul binasının temeli 1953 yılında atılmış, 1958 yılında okul yeni binasına yerleşmişti.[726]

Ebe, Laborant, Hemşire Okulu'nun 1954-1955 yılında üç sınıfı, üç şubesi bulunuyordu. 76 kız öğrencinin tamamı sınıfını geçmiş, 27'si mezun olmuştu. 1959-1960 ders yılında ise sınıf sayısı dörde, şube sayısı beşe yükselmişti. 133 kız öğrencinin tamamı parasız yatılıydı. Beşi erkek, biri kadın olmak üzere altı kadrolu öğretmenin bulunduğu okulda yardımcı öğretmen statüsünde sekiz kadın daha görev yapıyordu. Yılsonunda mezun olan öğrenci sayısı ise 28'di.[727]

Motor Makine Enstitüsü/Motor Makine Teknik Okulu: Otomotiv sektöründeki gelişim ve II. Dünya Savaşı sonrasında Türk-ABD ilişkilerinin gelişimine paralel olarak 1950'li yıllardan itibaren ABD öncülüğünde otomobil piyasasına teknik eleman yetiştirmek üzere motor makine enstitüleri açılmaya başlanmıştır. Bu okulların ilki 1952 yılında İzmir'de hizmete girmiş ve 1958 yılına kadar bu alanda Türkiye'de tek örnek olmuştur.[728]

715 Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 351.

716 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 386.

717 Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 351.

718 *Maarif İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1950-1951)*, s. 350-351.

719 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.m.*, s. 96.

720 Necip Alpan, "İzmir İmam Hatip Lisesi", *Köy ve Eğitim*, C. 6, Sayı: 70 (Aralık 1960), s. 8.

721 *Milli Eğitim İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1953-1960)*, s. 440, 442.

722 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.m.*, s. 96; Necip Alpan, "İzmir İmam Hatip Lisesi", *Köy ve Eğitim*, C. 6, Sayı: 70 (Aralık 1960), s. 8.

723 *Milli Eğitim İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1953-1960)*, s. 494, 496.

724 *A.g.e.*, s. 494, 496.

725 Hüseyin Atmaca, *a.g.e.*, s. 329.

726 Hülya Gölgesiz Gedikler, "1950'li Yıllarda İzmir'deki Orta Dereceli Meslek Eğitimi Kurumları", s. 96.

727 *Milli Eğitim İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1953-1960)*, s. 422-423, 551.

728 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.m.*, s. 94.

Motor Makine Tekniker Okulu adıyla kurulan okul 1952-1954 yılları arasında Mithat Paşa Erkek Sanat Enstitüsü bünyesinde eğitim-öğretim yapmıştı. 22 Ağustos 1952'de okulun binasının temeli Cumhurbaşkanı Celâl Bayar'ın katıldığı bir törenle atılmış, inşaatın ve iç donanımın tamamlanmasından sonra Motor Makine Tekniker Okulu 1 Aralık 1954'te Tepecik'teki kendi binasına geçmişti.[729]

Okulun iç donanımını oluşturan makineler Marshall Yardımı kapsamında ABD'den getirtilmiş, okuldaki eğitim-öğretim ABD'li uzmanların danışmanlığında ABD eğitim modeline göre düzenlenmişti. Bu okulda öğrencilerin seçilmesi, derslerin işlenişi, ölçme ve değerlendirme, sınıf geçme ve mezuniyet kuralları diğer okullara göre oldukça farklıydı. Ders giriş-çıkışlarında zil çalması gibi alışıla gelmiş uygulamalar bu okulda yoktu. Ancak bütünlemeye kalma ve tekrar usulü de yoktu. Dersi geçemeyen öğrencinin kaydı siliniyordu. Devamsızlık kabul edilmiyordu. Derslere devam zorunluydu. Okulda teorik eğitimin yanında uygulamalı eğitime büyük önem veriliyor ve bu durum okulun eğitim kalitesini yükseltiyordu.[730] Ortaokul sonrasında iki yıl öğrenim süresi olan enstitünün 1953-1954 ders yılında iki şubesi 59 öğrencisi bulunuyordu. 1959-1960 ders yılında şube sayısı dörde, öğrenci sayısı 82'ye yükselmişti.[731]

Müzik Okulu/İzmir Devlet Konservatuarı: 18 Ocak 1954'te *"Konak semtinde, Bahribaba Parkı'nın karşısındaki küçük binada"* hizmete açılan Müzik Okulu'nun ilk Müdürü Viyana'da yaptığı bestecilik ve orkestra yönetmenliği çalışmalarını tamamlayarak bir süre önce yurda dönmüş olan Orhan Barlas'tı. İyi bir piyanist olan eşi Seride Barlas da okulun gelişimi için onunla birlikte görev almış, ikili bu görev için Ankara'dan İzmir'e atanmıştı. Okulda eğitim oldukça zor koşullarda başlamıştı. Ödenek sıkıntısı yaşanıyordu. Okul için ayrılan dersliklerin bir tarafında güreş salonu, diğer tarafında düğün de yapılan bir gazino vardı. Malzemeler de eksikti. Buna rağmen okulu sahiplenen sanatseverlerin yardım ve destekleriyle derslere başlandı. Eğitim, ortaokul ve lise öğrencilerine yönelik piyano, keman ve ses eğitimi kurslarından oluşuyordu. Ayrıca solfej ve uyum bilgisi (Armoni) dersleri de veriliyordu. Müdür Orhan Barlas'ın yanı sıra Seride Barlas piyano, Madam Marta Amati keman, Nazime Aybirtek ses eğitimi, Şahap Ruhselman ve Muzaffer Uz da solfej eğitimi veriyordu. Verilen eğitimle, bir süre sonra okul yılda on dolayında dinleti verebilir duruma getirdi. Spor salonu ve düğün salonu okulun bünyesine katıldı. Onarılan spor salonu dinleti salonuna dönüştürüldü. Düğün salonu da çalışma yeri olarak kullanıldı.[732]

Müzik Okulu, okullarda normal müfredat öğrenimini sürdürmekte olan öğrencilere yalnızca müzik eğitimi veriyordu. Konservatuvar kadar kapsamlı bir eğitim söz konusu olmadığından mezunlar yalnızca müzik öğretmenliği yapabiliyordu. Bu sebeple okulun öğrencileri Ankara'daki yetkili makamlardan talepte bulunuyor, okulun konservatuvara çevrilmesini talep ediyordu. Girişimler birkaç yıl içerisinde sonuç verdi. 1958 yılının sonunda Müzik Okulu, İzmir Devlet Konservatuarı'na dönüştürüldü. 1959 yılında konservatuar bünyesinde bir de tiyatro bölümü açıldı.[733]

Sekreterlik Okulu: 1959-1960 ders yılında bir sınıf ve bir şubesi olan bu okul gündüzlü eğitim veriyordu. 27 öğrencisi ve dört asil öğretmeni bulunan okulda yabancı dil dersleri İngilizce idi. Yılsonunda tüm öğrenciler sınıf geçmişti.[734]

729 https://motormeslek.meb.k12.tr/icerikler/tarihce_1553501.html (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2022)

730 "Sanat Motor Enstitüsü ve Motor Tekniker Okulu", *Endüstri*, C. 42, S. 7-12 (Mart-Eylül 1957), s.79-80.

731 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.m.*, s. 95.

732 Önder Kütahyalı, "Dokuz Eylül Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Kuruluşu ve Gelişimi" https://konservatuvar.deu.edu.tr/tr/tarihce/ (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2022).

733 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.m.*, s. 96.

734 *Milli Eğitim İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1953-1960)*, s. 431, 480, 555.

Karşıyaka Kız Muallim Mektebi (1924), Yavuz Çorapçıoğlu Arşivi

Fotoğraf 34. Öğrenci Bayramı İçin Torbalı'nın Tepeköy Çamlığına Giden Öğretmenler (5 Mayıs 1934)[735]

735 TORKAM

9. Öğretmenler

1923 yılında İzmir vilâyeti çapında 457'si erkek 241'i kadın olmak üzere 698 muallim görev yapıyordu. Bunların 551'i ibtidâi mekteplerde ders veriyordu. Ortalama öğretmen maaşı 500-1000 kuruş arasındaydı ve 491 öğretmen bu aralıkta maaş alıyordu. Muallimlerin mezun oldukları okullar çok çeşitliydi. Sadece 270'i çeşitli kademe muallim mekteplerinden (darülmuallimin/darülmuallimat) mezun olmuştu. Bunların dışında Darülfünün'un çeşitli bölümlerinden ve Harbiye, Mülkiye, Sanayi-i Nefise, Halkalı Ziraat mekteplerinden mezun kişiler olduğu gibi idadi ve sultanilerden, rüşdiyelerden mezun olanlar ile ehliyetnameliler de vardı. 27'si Fransız okullarından olmak üzere 33 öğretmen ise ecnebi mekteplerinden mezundu.[736]

1926 yılında muallimlerin % 56.7'si köylerde %43.3'ü şehirlerde görev yapıyordu. 1928-1929 ders yılında oranlar köyler aleyhine değişmişti. Söz konusu yılda şehirlerdeki muallimlerin oranı % 63.3'e yükselmiş iken, köy muallimlerinin oranı % 36.6'ya düşmüştü. Sadiye Tutsak'a göre *"Köylerdeki muallim mevcudunun azalmasında, meslekleri̇nde yetersiz muallimlerin görevlerine son verilmesi etkili olmuştur. Cumhuriyetin ilk yıllarında mektep binası şehirlerde, köylerden daha fazla yapılıyordu. Yeni mektep binalarına muallim tayini yapıldığından şehirlerde muallim mevcudu daha fazladır. 1929- 1930 ders yılında vilâyetteki muallim mevcudundaki düşüş, 1929 yılı dünya ekonomik buhranıyla ilgili olmalı"*dır.[737]

1933-34 ders yılında vilâyet çapında görev yapan toplam 794 öğretmenin 600'ü ilköğretmen okulu mezunuydu. Ayrıca 73 ilkokul mezunu, 86 orta ve dengi okul mezunu öğretmen mevcuttu. Lise ve dengi okul mezunu öğretmenlerin sayısı 29 iken yüksekokul mezunu öğretmen sayısı yalnızca altı idi.[738]

1938 yılında öğretmenlerin yanı sıra *"Eğitmen"* unvanlı görevliler de okullarda görev yapmaya başlamıştı. Eğitmenler, ülkede özellikle köylerde çözülemeyen ilköğretim sorununun çözümü için atılmış sıra dışı bir adımdı. Öğretmen ihtiyacının karşılanamamasına bağlı olarak Atatürk, askerliğini onbaşı ve çavuş olarak yapmış köylüleri devreye sokmayı düşünmüş, bu proje köy enstitüleri öncesinde acil bir tedbir olarak devreye sokulmuştu.[739] 11 Haziran 1937 tarih ve 3238 sayılı Köy Eğitmenleri Kanunu'na göre köy eğitmenleri *"ziraat işleri yaptırılmağa elverişli okul veya çiftliklerde açılan kurslarda"* yetiştirilip *"Nüfusları öğretmen gönderilmesine elverişli olmayan köylerin öğretim ve eğitim işlerini görmek, ziraat işlerinin fennî bir şekilde yapılması için köylülere rehberlik etmek üzere"* istihdam ediliyordu. Göreve başladıklarında aylık ücretin yanı sıra kendilerine Ziraat Vekâleti bütçesinden ücretsiz tohum, fidan, damızlık ve ziraat aletleri veriliyordu. Aynı kanuna göre eğitmenlerin görev yaptığı köyler birleştirilerek bir bölge oluşturuluyor, bu bölgelere gezici bir başöğretmen veya öğretmen görevlendiriliyordu.[740]

Eskişehir Çifteler'de açılan ilk eğitmen kursunun ardından Kızılçullu'da da bir eğitmen kursu açılmıştı. Bu kursta kadınlara dikiş-nakış, biçki, ev idaresi ve okuma-yazma eğitimi; çavuşluktan gelen erkeklere de marangozluk, yapıcılık, demircilik gibi zanaatlar öğretiliyordu.[741] Ekim 1938'de kursu tamamlayan 62 erkek ve 29 kadın göreve başladı. Erkeklerden 32'si Bergama'ya, 30'u da Ödemiş'e görevlendirilmişti. Kadınlar ise Çeşme, Karaburun, Urla, Seferihisar, Ödemiş ve Bergama köylerine gitmişti.[742] 1938-39 ders yılında İzmir'deki 442 ilkokuldan 377'si *"öğretmenli"*, 65'i *"eğitmenli"* idi.[743]

736 *1923 Senesi İzmir Vilâyeti İstatistiki*, 1. Kitap, s.272-273, 276-277.
737 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.300.
738 *A.g.e.*, s.303.
739 Engin Tonguç, *a.g.e.*, s.178-185; Hüseyin Bozdağ, *a.g.t.*, s. 39-40.
740 *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 3639, 24 Haziran 1937.
741 *Cumhuriyet*, 19 İkinci Kanun 1938, s. 5.
742 *Anadolu*, 21 Birinci Teşrin 1938, s.5.
743 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 218.

1935 yılında yangın yerinde, Birinci Kordon ile Erkek Lisesi arasında 200 konutluk bir *"Öğretmenler Mahallesi"* inşa edilmesi için Vali Kâzım Dirik başkanlığında bir komite kurulmuştu. Mart 1935 sonu itibariyle 205 öğretmen bu mahallede ev sahibi olmak için başvuru yaptığı gibi başvuru yapmak isteyen başka öğretmenler de vardı. Ayrıca başka vilâyetlerde görev yapan İzmirli öğretmenlerden de başvuru yapanlar olmuştu. Mahallenin inşası için bir kooperatif kurulması, ilk kayıt için 25 lira alınması, kooperatife ortak olanların daha sonra beşer liradan yirmi taksitle ödeme yapması planlanıyordu. Üç tipte yapılacak evler için İzmir Belediyesi'nin vereceği adadaki arsa fiyatlarının indirilmesi amacıyla Belediye Başkanlığı nezdindeki girişimler sürüyordu. İzmirli mimar ve mühendislerden oluşan bir grup inşaatı yapmaya talipti. Aynı süreçte Ankara'da da benzer bir girişimde bulunulduğu halde gerek inşaat malzemelerinin ucuzluğu gerekse de İzmir'in ulaşım imkânları göz önüne alındığında İzmir'deki inşaatın daha ucuza mâl olması bekleniyordu. Bu konuda Ankara'daki yapı kooperatifiyle işbirliği halinde yürütülen çalışmaların 1935'in yaz aylarında daha da netleşmesi bekleniyordu.[744] Haziran ayına gelindiğinde *"İzmir Öğretmenleri Ev Yaptırma Kooperatifi"* kurulmuş, seçilen yönetim kurulu valilikteki toplantıda görev dağılımı yapmıştı. Buna göre Başkanlığa Vali Kâzım Dirik, İkinci Başkanlığa Kültür Direktörü (İl Millî Eğitim Müdürü) Hikmet Türk, Genel Sekreterliğe Abdullah Aker, Veznedarlığa İlköğretim Müfettişi Ferit Oğuz Bayır; üyeliklere öğretmenler Esat Çınar, Emin Ataç ve Gaffar Bey seçilmişti. Türkiye'ye örnek olacağı düşünülen bu projeye çağrı için okullara bir bildiri gönderilmişti. Ancak kooperatife üye olma şartları Mart 1935'te basına yansıyan şartlardan daha zor durumdaydı. Üyelere düşen pay 100 lira olmasına rağmen taksit sayısı azalmıştı. 15 Haziran'a kadar birinci taksit ödenecek, sonraki ayların beşinci gününe kadar da 25 liralık taksitler bankaya yatırılacaktı.[745] Ankara'daki kooperatif arsa sorununu çözmediği için ilerleyemiyordu. İzmir'deki *"Öğretmenler Mahallesi"* için ise metrekaresi 25 kuruştan arsa sağlanmış, daire sayısı da 250'ye yükseltilmişti. Ayrıca Bakan Saffet Arıkan İzmir'deki projede her türlü kolaylığın gösterileceği vaadinde bulunmuştu. Buna rağmen taksit koşullarının zorlaşmasının kooperatif üyeliği başvurusunun düşük kalmasına neden olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim Temmuz sonu itibariyle kooperatife ortak olmak için sadece 35 öğretmen ilk taksidi yatırabilmişti. Okulların açılmasıyla bu sayının artması bekleniyordu.[746] Ne var ki bu konuda ilerleme sağlanamamış, proje hayata geçirilememiştir.

Zaman zaman öğretmenlere dair üzücü haberler basına yansımıştır. Bunlar arasında en dramatik olanlarından biri 1926 yılının Mayıs ayında gerçekleşmişti. Bozyaka Mektebi'nin öğretmen ve öğrencileri çıktıkları bir gezi sırasında Kızılçullu (Şirinyer) deresine kadar gitmiş, İzzet adındaki küçük bir öğrenci dere kenarına inerek suya düşmüştü. Sürüklenmekte olan öğrenciyi kurtarmak için öğretmenler koşmuş, öğrencisinin boğulmakta olduğunu gören İbrahim Naci Bey dereye atlamış, ancak hem öğretmen hem de öğrenci boğularak can vermişti. Olay şehirde büyük üzüntüye sebep olmuş, bir gün sonra yapılan cenaze törenine Vali Kâzım Paşa, Belediye Başkanı Aziz Bey, daire amirleri, Tayyare Cemiyeti yöneticileri başta olmak üzere öğrenciler, öğretmenler ve halk katılmıştı. Asrî mezarlığa defnedilen ve *"Fazilet Timsali"* olarak görülen İbrahim Naci Bey'in mezarının üzerine bir abide yapılacağı o günlerde basına yansımıştı.[747] Günümüzde *"Kokluca Mezarlığı"* olarak adlandırılan kabristanda, İbrahim Naci Bey'in mezarı başında şunlar yazmaktadır:

> *"Dur ey yolcu/Burada talebesini/kurtarırken/Kızılçullu çayında/Şehid olan Üsküblü/ Mu'allim İbrâhim Nâcî/bin Şerif yatıyor/Bu mezara hürmeti unutma/16 Mayıs 1926".*[748]

744 *Kurun*, 29 Mart 1935, s.6; *Akşam*, 29 Mart 1935, s.5.

745 *Ulusal Birlik*, 11 Haziran 1935, s.3.

746 *Akşam*, 30 Temmuz 1935, s. 5; "Kültür İşlerimizde Önemli Yeğtirim Bekleniyor", *Anadolu*, 27 Temmuz 1935, s. 3.

747 *Ahenk*, 17 Mayıs 1926, s.2.

748 Ömür Ceylan, Cahit Telci, Özer Küpeli, Ersel Çağlıtütüncügil, Yasin Özdemir, Ekim Ortaç Uludüz, *İzmir'in Son Osmanlıları-Kokluca Mezar Kitabeleri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi İZELMAN A.Ş. yay., 1.baskı, İzmir, 2021, s.84.

Zaman zaman öğretmenlere yönelik şiddet de basına yansımıştır. Bunların en vahimi bir sınavda ayırtman/gözetmen olarak görev yapan Resim Öğretmeni Haydar Bey'in, sınıfta kalan bir öğrencisi tarafından şehit edilmesidir. Büyük üzüntüye sebep olan olay sonrasında düzenlenen cenaze törenine Vali, Belediye Başkan Yardımcısı, Kültür Direktörü (İl Millî Eğitim Müdürü), Halkevi Müdürü, daire müdürleri, okul müdürleri, ilköğretim müfettişleri, öğretmenler, zabıta memurları, Haydar Bey'in öğrencileri, bir müfreze polis ve asker ile vatandaşlar katılmıştı. Törende Vali Fazlı Güleç'in ardından Haydar Bey'in öğrencileri de konuşma yapmış, üzüntülerini dile getirerek öğretmenlerini anmışlardı.[749] Bir başka olayda ise devamsızlıktan sınıfta kalan bir öğrenci, bıçakla okula gelerek hademeyi bıçaklamış ve Müdür Muavini Kâzım Bey'i de iki elinden yaralamıştı.[750]

Cumhuriyetin rejiminin bir gereği olarak benimsenen Halkçılık ilkesi eğitim ve kültür politikalarına yansıtılırken öğretmenler kilit bir role sahipti. Hem resmî görevlerinin bir parçası olarak hem de gönüllü olarak katıldıkları etkinliklerle pek çok öğretmen cumhuriyet değerlerinin halka benimsetilmesinde öncü rol üstlenmiş, sadece öğrencilerinin değil çoğunluğu köylülerden oluşan halkın da öğretmeni olmak için çabalamıştı. Millet mektepleri, halkevlerinin bünyesinde yürütülen *"köylücülük"* çalışmaları ile sözcük derleme çalışmaları bu bakımdan özel bir öneme sahiptir ve öğretmenler gerek bireysel gerekse de toplu halde köylere ulaşarak ziyaretlerde bulunmuşlar, eğitimler vermişlerdir. Örneğin 1933'ün Ekim ayında Torbalı'nın merkezinde görev yapan öğretmenler tatilden yararlanarak Dağkızılca nahiyesinin merkeziyle köylerine bir haftalık gezi düzenlemişti. Gezi sırasında okul inşaatları incelenmiş, köylüler ziyaret edilerek sağlık hakkında ve sosyal konularda aydınlatıcı bilgiler verilmişti.[751] 1936 yılında Kültür Bakanlığı (Millî Eğitim Bakanlığı) halk türkülerini, destanlarını, halk oyunlarını ve mahalli kıyafetleri tespit ederek filme ve plağa kaydetmek üzere çalışma başlatmış, bu değerlerin tespit edilmesi için hazırlanan fişleri doldurma görevini ilk tedrisat müfettişleri ile köy öğretmenlerine vermişti.[752]

Özellikle Kâzım (Dirik) Paşa'nın İzmir Valiliği sırasında gerek yönetimle öğretmenlerin gerekse de öğretmenlerle köylülerin kaynaşması için özel çaba sarf edildiği anlaşılmaktadır. Kâzım Paşa'nın bizzat katılımıyla gerçekleşen organizasyonlara pek çok öğretmenin katılması sağlanıyordu. Örneğin 1933 Nisanında Kâzım Paşa'nın başında bulunduğu yetmiş kişilik bir öğretmen kafilesi Mordoğan ve Karaburun'a giderek yol ve mektep açılışlarında bulunmuş, halkın davul-zurna ile tertip ettiği şenlik ve ziyafetlere katılmış, geceyi Karaburun'daki muhtelif evlere taksim edilerek geçirmiş, dönüşte de bir okulun temel atma töreninde yer almıştı.[753] Kâzım Paşa 1934 yılının Mayıs ayında çıktığı üç günlük Torbalı, Tire, Ödemiş tetkik gezisine de bir grup öğretmeni dâhil etmişti.[754] Vali Paşa sadece resmî gezileri sırasında değil özel olarak düzenlenen gezilerde de öğretmenlerle sık sık bir araya geliyordu. 1935'in Mayıs ayında Kâzım Dirik'in de katılımıyla Turing ve Otomobil Kulübü'nün Ödemiş, Birgi, Gölcük ve Bozdağ'a düzenlediği geziye katılanların büyük çoğunluğu öğretmenlerdi.[755]

İzmir'deki öğretmenler arasında sosyal bağların güçlü olduğu, düzenlenen etkinliklere öğretmenlerin katılımının yüksek olduğu basına yansıyan haberlerden anlaşılmaktadır. Bu etkinliklerden biri 1937'nin Eylül ayında İzmir öğretmenleri tarafından düzenlenen *"Öğretmenler Günü"*ydü. 13 Eylül günü yapılacak etkinlik sabah saat 9:00'da kışla önünden kalkacak otobüslerle Çakalburnu mevkiine gidilmesiyle başlayacaktı. Açılış konuşmasını Vali Fazlı Güleç yapacak ardından millî tarih öğretiminin eğitim üzerindeki önemi konulu konferansa geçilecekti. Bunu İzmir çevresinde bulunan eski eserler ile bunların eğitim-öğretim rolü hakkında ikinci bir konferans izleyecekti. Program akşama kadar sürecek öğretmenler gezme,

749 *Anadolu*, 26 Eylül 1935, s. 1, 7; *Akşam*, 29 Eylül 1935, s.5.

750 *Yeni Asır*, 26.Şubat.1936, s.2; *Kurun*, 27 Şubat 1936, s.5; *Kurun*, 29 Şubat 1936, s.11.

751 *Cumhuriyet*, 19 Teşrinievvel 1933, s.2.

752 *Yeni Asır*, 15 Eylül 1936, s. 2.

753 "İzmir muallimlerinin büyük tenezzühü", *Akşam*, 29 Nisan 1933, s.4.

754 *Anadolu*, 3 Haziran 1934, s.4; *Anadolu*, 11 Haziran 1934, s.1-4.

755 "Ödemiş Gezintisi", *Yeni Asır*, 19 Mayıs 1935, s.2; "Ödemiş ve Bozdağına Yapılan Seyahatler", *Akşam*, 23 Mayıs 1935, 7;

denize girme ve eğlenme fırsatı da bulacaktı.[756] Aynı yıl öğretmenler için Dumlupınar Okulu'nda Fransızca ve Almanca kursları düzenlenmiş, bu kurslar da kadın-erkek öğretmenlerden yoğun ilgi görmüştü.[757]

İlkokulların öğretmen ihtiyacı temel olarak öğretmen okulları ve köy enstitüleri mezunlarıyla tamamlanmaya çalışılırken ortaöğretim öğretmeni yetiştirmek üzere başka kurumlar açılmış, bir yandan bu okulların mezunlarıyla öte yandan da ilkokul öğretmenleri arasından seçilen kişilerle ortaöğretim öğretmen kadroları karşılanmaya çalışılmıştır.

1926-1927 ders yılında, ortaokul öğretmeni yetiştirmek üzere Konya'da açılan iki yıl süreli orta öğretmen okulu, 1927-1928 ders yılında Ankara'ya nakledilmiş ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nün temelini oluşturmuştur. Başlangıçta sadece Türkçe-Edebiyat şubesi olan okula sonradan 1927-1929 yıllarında Pedagoji, Matematik, Fiziki ve Tabii İlimler, Tarih-Coğrafya şubeleri de eklenmiştir. Aynı yıllarda öğrenim süresi, genel bilgi veren iki yıllık hazırlık sınıfından sonra bir buçuk yıl mesleki eğitim verecek şekilde düzenlenmiştir. 1933-1934 ders yılında öğrenim süresi dört yıla çıkarılmış, ayrıca öğrenim süreleri üç yıl olan Resim-İş ve Beden Eğitimi şubeleri açılmıştır.[758]

1930'lu yıllarda ortaokulların öğretmen ihtiyacını karşılamak için Bakanlık tarafından her yıl haziran ayında ilkokul öğretmenlerine yönelik bir sınav açılıyordu. Vilâyetlerde yapılan yazılı sınavların evrakları Ankara'da değerlendiriliyordu. Yazılı sınavda başarılı olan ilkokul öğretmenleri sözlü sınav için Ankara'ya davet ediliyor ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nde ücretsiz konaklama imkânı sunuluyordu. Yapılan sözlü sınavdan A derecesini alanlar doğrudan doğruya ortaokul öğretmenliğine atanıyordu. B derecesini alanlar ise bir yıl Gazi Eğitim Enstitüsü'nde eğitim aldıktan sonra ortaokul öğretmeni olabilmekteydi.[759] 1937 yılında, Bakanlığın açtığı yazılı sınavda İzmir'de Türkçe grubundan dokuz, Riyaziye grubundan sekiz, Fen Bilgisi/Biyoloji grubundan iki, Tarih-Coğrafya grubundan ise yedi öğretmen sözlü sınava girmeye hak kazanmıştı.[760] 1939 yılında Maarif Vekâleti (Millî Eğitim Bakanlığı) bu usulü değiştirmiş, sözlü mülakat sınavlarını ve mülakat sonrası Gazi Eğitim Enstitüsü'nde eğitim alma sürecini kaldırmıştı. Ortaokul öğretmeni olmak isteyen ilkokul öğretmenleri artık yeterlilik sınavına girecek ve başarılı olanlar ortaokul öğretmeni olabilecekti. Gazi Eğitim Enstitüsü'nde eğitim almak isteyen ilkokul öğretmenleri de diğer adaylar gibi eylül ayında yapılacak sınavla enstitüye kabul edilecekti.[761]

1930'lu yıllarda Bakanlığın, öğretmen ihtiyacını karşılamak için başvurduğu çarelerden biri de ortaokul mezunlarına ilkokullarda, lise mezunlarına da ortaokullarda *"yardımcı öğretmenlik"* yapma imkânı vermekti.[762] Yardımcı öğretmenlerin de ilkokul öğretmenleri gibi Gazi Eğitim Enstitüsü'ne başvurarak yeterlilik imtihanına girme veya eğitim alma hakkı vardı. Bu öğretmenlerin kadroya geçmesi için bir başka seçenek İstanbul Üniversitesi'ne başvurarak yeterlilik imtihanına girmek ve Yüksek Öğretmen Okulu müfredatından yapılacak sınavda başarılı olmaktı. Bu aşamada iki yazılı bir de sözlü sınavdan geçmek gerekiyordu. Bu sınavların *"başarı oranı az, zahmeti fazla"* idi. Buna rağmen başarılı olan aday Bakan tarafından imzalanan *"Ortaöğretim okullarında ..... öğretmenliği yapabilir"* yeterlilik belgesiyle atama isteğinde bulunabiliyordu. Atandığı takdirde bir yıl stajyerliğin ardından asil kadroya geçebiliyor, aynı okulda öğretmenliğe devam edebiliyordu. Bu durumda askerlik görevi için Yedek Subay Okulu'na giden öğretmenler maaşlarının 1/3'ünü alabiliyordu. Maaşlarının 2/3'ü ise onların yerine görevlendirilen yedek öğretmenlere veriliyordu.[763]

Sayıları gittikçe artan ortaokullara branş öğretmeni yetiştirmek güçleşince tüm branş derslerini (Türkçe, Tarih, Coğrafya, Yurttaşlık Bilgisi, Matematik, Tabiat Bilgisi, Fizik, Kimya) verebilecek öğretmenler yetiştirmek amacıyla 1946-1947 ders yılında Toplu Dersler şubesi kurulmuştur. Bu şube

756 *Anadolu*, 5 Eylül 1937, s.2
757 *Anadolu*, 23 Mart 1937, s. 1.
758 *Cumhuriyetin 50.Yılında Millî Eğitimimiz*, s. 148.
759 *Anadolu*, 24 Temmuz 1937, s.3; *Vakit*, 16 Ağustos 1939, s.2; Ayrıca bkz. Zuhal İzmirli, Yücel İzmirli, *a.g.e.*, s. 154-155.
760 *Anadolu*, 24 Temmuz 1937, s.3.
761 *Vakit*, 16 Ağustos 1939, s.2.
762 Zuhal İzmirli, Yücel İzmirli, *a.g.e.*, s. 149.
763 *A.g.e.*, s. 154-157.

1949-1950 ders yılında Fen ve Edebiyat bölümleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır. Ayrıca yeni eğitim enstitülerinin açılmasına da başlanmıştır.[764]

1954 yılına kadar lise ve dengi okullara öğretmen yetiştiren tek kurum İstanbul'daki Yüksek Öğretmen Okulu'ydu. Bu okulun öğrencileri branş derslerini ilgili fakültelerde görmekte olduğundan, fakültelerin giriş sınavını kazanalar arasından ayrıca bir sınavla seçiliyordu. Bu da okula rağbeti azalttığından, öğretmen ihtiyacını karşılamak için yeni tedbir alma ihtiyacı doğmuştu. Buna bağlı olarak ilköğretmen okullarının son sınıfına geçen öğrenciler arasından seçilen öğrenciler Yüksek Öğretmen Okulu'nda *"Hazırlık Sınıfı"* adıyla açılan kısımda özel bir programla yetiştirilmiş, Devlet Lise Sınavı'ndan geçirilerek Yüksek Öğretmen Okulu'na alınmıştır. Liselere öğretmen yetiştiren Yüksek Öğretmen Okulları daha sonraki yıllarda Ankara ve İzmir'de de açılmıştır.[765]

1938-39 Ders Yılı'nda İzmir'de 584'ü il ve ilçe merkezlerinde, 435'i köylerde olmak üzere 1019 ilkokul öğretmeni görevliydi. 982'si fiilen görev başındaydı. Askerlik, uzun süreli izin vb. sebeplerle görevinin başında olmayan öğretmenlerin yerine ise 37 kişi vekâleten görevlendirilmişti. Boş öğretmen kadrosu yoktu.[766]

Erkek İlköğretmen Okulu'nun Balıkesir'e taşınması öğretmenler içerisindeki ilköğretmen okulu mezunu oranının azalmasına neden olmuştur. 1933-1934 ders yılında %75.5 olan bu oran 1947-1948 ders yılında 69.6'ya düşmüştü. Buna karşılık 1947-1948 ders yılında vilâyetteki köy enstitüsü mezunu öğretmenlerin oranı % 20.6'ya kadar yükselmişti. Toplam 1.298 öğretmenin görev yaptığı bu yılda 61 öğretmen ilkokul mezunu, 48 öğretmen orta ve dengi okul mezunu, 14 öğretmen ise lise ve dengi okul mezunuydu.[767]

1948 yılına kadar ilkokul öğretmenlerinin maaşlarını il özel idarelerinin cılız bütçelerinden alıyor olması, öğretmenliği ekonomik bakımdan güven vermeyen bir meslek haline sokmuştu.[768] Özellikle 1929 yılından itibaren ülke çapında ilk mektepler için yapılan harcamalarda ciddi bir düşüş yaşanmıştı. Bu 1929 Dünya ekonomik bunalımının yanı sıra 1454 sayılı Kanun ile il özel idarelerinin müstakil vergi toplama yetkisinin kaldırılmasından kaynaklanıyordu. İl özel idarelerinin gelirleri azalmıştı. Ayrıca bazı il özel idareleri maarif hissesi olarak ayırmak zorunda oldukları miktarı bu alana aktarmıyordu. Bu sebeple, 1930 yılından itibaren pek çok il özel idaresi bütçesi incelemeye alınmıştı. Ülke genelinde yaşanan bu durum pek çok vilâyette muallim maaşlarının ödenmesinde de aksamalara yol açıyordu. Bu sorunları çözmek üzere Bakanlık tarafından 1930'larda birtakım tedbirler alındığı halde *"İzmir, Tekirdağ, İçel gibi Vilâyetlerin bile öğretmen maaşlarını aylarca geciktirerek vermiye çalıştıkları, bu yüzden bir çok sıkıntılarla karşılaşıldığı ve Vilâyetlerin bir çoğunda yeni okullar açılmadığı, öğretmenlerin kanunî haklarının vaktinde ödenmediği görülmüştü..."*. [769] Örneğin İzmir'de 1938 yılında kıdem zammı alan pek çok öğretmen, 1939 yılının Mart ayı geldiği halde hâlâ yedi aylık kıdem alacağını alamamıştı. Daha da kötüsü aynı ay, ilk mektep muallimlerinin ayın dokuzu geldiği halde maaşlarını alamamasıydı. Gazetelere müracaat eden öğretmenler soruna bir çözüm bulunmasını istiyordu.[770] Yıllarca süren bu sorun 1948 yılında tüm ilkokul öğretmenlerinin maaş ve özlük haklarının da genel bütçeden ödenmeye başlanmasıyla[771] nispeten çözüm yoluna girmiştir.

Yasak olduğu halde dayağın, eskiden olduğu gibi, Cumhuriyet Dönemine de okullarda öğretmenler tarafından bir cezalandırma biçimi olarak uzun süre kullanıldığı bilinmektedir. Ne var ki, bazı anılara da yansıdığı gibi bu cezalandırma biçimi uzun yıllar sıradan ve adeta eğitimin *"olağan"* bir parçası gibi algılanmış görünmektedir.[772] Buna karşın konuyu bilimsel olarak ele alan ve eleştirel yaklaşan kişiler de var olmuştur. Örneğin 1937'de Anadolu gazetesinde konuyu ele alan eğitimci Rauf İnan insanlığın olumsuz bir mirası olan

764 *Cumhuriyetin 50.Yılında Millî Eğitimimiz*, s. 149.
765 *A.g.e.*, s. 149.
766 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 159.
767 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.302.
768 Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 382.
769 Işıl Çakan, *a.g.m.*, s. 110-111, 114-115.
770 *Yeni Asır*, 9 Mart 1939, s.2.
771 Işıl Çakan, *a.g.m.*, s. 108-117.
772 Örnek olarak bkz. Attila Karaosmanoğlu, *İzmir Karşıyaka'dan Dünyaya*, s. 26; Hakkı Bilgehan, *Öyküm*, s.24-25.

ve öğretmen-öğrenci, ebeveyn-çocuk ilişkisinde olağan sayılan dayağın yerine yeni değerler inşa edildiğinde yalnız çocuklarla öğretmenlerin değil, bütün insanlığın rahat edeceğini savunuyordu.[773]

1950'li yıllarda İzmir'deki okullarda öğretmen eksikliği ciddi bir sorundu. 1954 yılında 150'nin üzerinde öğretmen ihtiyacı varken Millî Eğitim Bakanlığı tarafından 12 öğretmenin ataması yapılmıştı. Öğretmen açığı büyük ölçüde vekil öğretmenlerle gideriliyordu ve bir önceki ders yılında 118 vekil öğretmen çalıştırılmıştı. Vekil öğretmenlerin çoğu ortaokul ve lise mezunuydu. Bu öğretmenler genellikle merkezde çalışmayı tercih ettiğinden özellikle uzak köylerde öğretmen eksikliği daha çok kendini gösteriyordu. Bazı okullarda 150-160 öğrenciye bir öğretmen düştüğü için hiç olmazsa vekil öğretmen sayısının artırılarak 80 öğrenciden fazla öğrencisi bulunan okullarda ikinci bir öğretmenin görevlendirilmesi geçici de olsa bir çözüm olarak görünüyordu.[774]

1942-1967 yılları arasında İzmir'de lise müdürü olarak görev yapan Enver Demir, anılarında öğretmenlerle ilgili gözlem ve tecrübelerini, öğretmenlerin çalışma koşullarını şöyle aktarmıştır:[775]

> *"... Haziranda yapılması lâzım gelen öğretmen nakilleri, kadro ve ders tevzi işleri Eylül'de bile tamamlanamıyor. Ders yılı ortalarına kadar sürüp gidiyor. Bu durum okullarımızın öğretim işlerini çok aksatıyor.*
>
> *Yıllardan beri tatbik edilen sıra ile öğretmen nakli usulü de ne öğretmenler için ne de okullar için faydalı olmuştur. Kanaatımca okul demek öğretmen demektir. Yeni yetişen nesiller öğretmen olmak istemiyor. Vaktiyle öğretmen olanların mühim bir kısmı da meslekten ayrılmıştır. Mevcut öğretmenler içinde öğretmenlik heyecanını kaybedenlerin sayısı da az değildir. Öğretmeni ümitsizlikten kurtarmak lâzımdır. Okullarda nöbet, sınıf öğretmenliği, rehberlik, öğretmen toplantıları, öğrenci kolları, hulâsa her nevi sınıf dışı faaliyetleri renksiz ve cazibesiz bir hale gelmiştir.*
>
> *Ağzına kadar dolu dershanelerde sabahtan akşama kadar ders okutan öğretmende meslek aşkı ile sınıf dışı çalışmalar yapacak takat yoktur. Yazılı yoklama, vazife ve imtihan kâğıtlarını okumak öğretmeni yıldırmıştır.*
>
> *Herkes gibi öğretmen de maddeci olmuştur. Kendini ve ailesini düşünüyor. Aldığı para ile müreffeh yaşayamıyor. Halbuki bu memleketi onun yetiştirdiği nesiller koruyacak ve yükseltecektir. Feragat ve fedakârlık yalnız öğretmenliğe has meziyetler değildir. Cemiyette herkesin en az onun kadar diğerkâm olması lâzımdır. Öğretmenlik, bazılarının zannettiği gibi kolay bir meslek de değildir. Kanaatımca herkes öğretmen olamaz ve öğretmenlik yapamaz."*

773 Rauf İnan, "Dayak ve Terbiye", *Anadolu*, 12 Mayıs 1937, s. 2, 7.

774 Hülya Gölgesiz Gedikler, *1950'li Yıllarda İzmir*, s. 267.

775 Enver Demir, *a.g.e.*, s.70-71.

10. Eğitimle İlgili Çeşitli Topluluk ve Kuruluşlar

10.1. Öğretmenlerin Mesleki Birlikleri

Türkiye'de öğretmenlerin mesleki birlik kurmalarının II. Meşrutiyet Dönemi'ne kadar uzandığı bilinmektedir. Temmuz 1908'de meşrutiyet yönetiminin yeniden yürürlüğe girmesinin hemen ardından İstanbul'da Encümen-i Muallimîn adıyla bir birlik kurulmuş, kısa süre sonra onu yine İstanbul'da kurulan Muhafaza-i Hukuk-u Muallimîn Cemiyeti takip etmişti. Aynı yılın sonlarına doğru iki kuruluş birleşerek Cemiyet-i Muallimîn adını almıştı. Bu kuruluşlar öğretmenlerin özlük haklarının iyileştirilmesinin yanı sıra ülkede eğitimin gelişmesi için çalışmayı da amaçlamış, bu konularda somut adımlar atmıştı. Ancak 1909'daki 31 Mart Ayaklanması'nın ardından Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girişiyle Cemiyet-i Muallimîn'in reisi Zeki Bey tutuklanmış, Cemiyetin varlığı da sona ermişti.[776] Öte yandan II. Meşrutiyet Döneminde başlayan öğretmen hareketi taşraya da yansımıştı. Edirne ve Bursa'da öğretmen birlikleri kurulmuş; Selanik, Manastır ve Üsküp'te eğitim ve öğretmen konulu kongreler düzenlenmişti.[777]

I.Dünya Savaşı sonrasında öğretmenler, maaşlarının ödenememesi sebebiyle ağır ekonomik sıkıntılara sürüklenmiş, sorunlarını dile getirmek ve çözüm aramak üzere İstanbul'da Muallimler Cemiyeti'ni kurmuştu. Maaşlarını alamayan ibtidâi mektep muallimleri 1920'nin Mart ve Eylül aylarında iki kez greve gitti ve bu grevler sonucunda maaşını alabildi. Ancak ibtidâi mektep muallimleri, mücadelelerinde yeterince destek görmedikleri gerekçesiyle Muallimler Cemiyeti'nden ayrılarak İptidaî Muallimler Cemiyeti'ni kurdu. Aynı süreçte, TBMM'nin açılışından sonra, Haziran 1920'de Ankara'da Muallim ve Muallimeler Cemiyeti kurulmuştu. Bu cemiyet ekonomik, sosyal ve mesleki amaçlardan çok Millî Mücadeleyi destekleme, muallimleri bu mücadele etrafında toplama amacını taşıyordu.[778] 7 Mayıs 1921'de yine Ankara'da Muallim ve Muallimeler Cemiyeti'nin *"geniş tabanlı merkezi bir yapıya sahip, mesleki bir örgüt"* haline dönüşmesi için Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği'nin temeli atılmıştı. Nizamnamesinde birliğin amacı muallimlik mesleğini yüceltme olarak belirtilse de dönemin şartları gereği Millî Mücadele'ye destek verme düşüncesi ön planda olmuştu. Cemiyetin kurucuları arasında İzmir kökenli mebuslardan Mustafa Necati ve Mahmut Esat Beyler de yer alıyordu.[779]

Millî Mücadele döneminde yurdun pek çok vilâyetinde olduğu gibi İzmir'de de muallimler cemiyet kurmuştu.[780] Sadiye Tutsak'ın verdiği bilgiye göre İzmir muallimlerinin ilk meslek kuruluşu, 1919'un Şubat ayında ibtidâi mektep muallimleri tarafından kurulan *"İzmir Muallimin Cemiyeti"* idi. Birkaç gün sonra, yine aynı ay içerisinde diğer muallimler de ikinci bir *"İzmir Muallimin Cemiyeti"* kurmuş, nizamname hazırlamış ve yönetim organlarını belirlemişti.[781]

1924 yılının ilk yarısında Ankara'daki Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği'nin yanı sıra İstanbul, İzmir, Bursa, Adana, Edirne, Sivas gibi vilâyetlerde tamamen müstakil nitelikte muallim cemiyetleri bulunuyordu.[782] Başlangıcından itibaren Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın himayesindeki Türkiye Muallime ve Muallimler Dernekleri Birliği ise giderek güçlenip yaygınlık

776 Yahya Akyüz, "Türkiye'de İlk Öğretmen Kuruluşları Hakkında Orijinal Bir Belge ile Unutulmuş Bir Kaynak", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 3, Sayı: 1 (1970), s. 110-117.

777 Niyazi Altunya, *Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesi (1906-2015)*, Eğitim-İş Kültür yay., 3.baskı, Ankara, 2015, s. 26.

778 Özgür Mert, *Türkiye'de Öğretmenlerin Örgütlenme Faaliyetleri ve Fikir Eylemleri (1960-1980)*, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2013, s. 32-33.

779 *A.g.t.*, s. 34-35. Yunus Pustu, "Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleriyle Türkiye Muallimler Birliği (1921-1936), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 35, S.99 (2019), s. 56-60.

780 Zeki Sarıhan, *Milli Mücadelede Maarif Ordusu*, Tarihçi Kitabevi, İstanbul, 2013, s. 315-331'den akt. Niyazi Altunya, *Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesi (1906-2015)*, s. 50.

781 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.131.

782 Yunus Pustu, *a.g.m.*, s. 61.

kazanmaktaydı. Derneğin ilk genel kongresi Ağustos 1924'te yapıldı. Tüm muallim örgütlerini tek çatı altında birleştirme teklifi karşısında başta İstanbul olmak üzere Edirne, İzmir ve Sivas cemiyetleri bu teklife sıcak bakmadı. Hatta İstanbul'dan gelen temsilciler bu konuda yetkili olmadıkları gerekçesiyle kongreyi terk etti. Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen yetmiş kadar temsilciyle toplantısına devam eden kongrede konfederasyon önerisi reddedilerek federasyon tipinde birleşmeye karar verildi.[783] Sonradan İstanbul'daki Muallimler Cemiyeti ile İptidaî Muallimler Cemiyeti kendilerini feshederek bu birliğe katıldığı gibi taşradaki kimi bağımsız dernekler de birlikte yerini aldı.[784]

Ağustos 1924'te yapılan kongrede Birliğin Genel Başkanlığına Adalet Vekili Mustafa Necati Bey, Fahri Başkanlığa Başvekil İsmet [İnönü] Paşa seçilirken yönetim kurulu üyeliklerine tümü mebus olan isimler seçilmişti. Maarif Vekili Vasıf [Çınar] Bey de bu kişiler arasındaydı. Birliğin hamiliği ise Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından üstlenilmişti. Kongre dolayısıyla Maarif Vekili Vasıf [Çınar] Bey'in verdiği çay ziyafetinde Mustafa Kemal Paşa, öğretmenlerden *"fikri hür, vicdanı hür, irfanı hür nesiller"* yetiştirmelerini istemiş ve birliğin yurt sathına yayılmasını beklediğini belirtmişti. Birlik bir yıl sonraki kongresinde ise adını *"Türkiye Muallimler Birliği"* olarak değiştirdi. [785]

İzmir muallimleri, aralarındaki birlik ve dayanışmayı sağlamak amacıyla 20 Kasım 1924 tarihinde Beyler sokağındaki Aras Kız Mektebi'nde toplanarak *"Muallimler Birliği"*ni kurdu.[786] 1925 yılındaki İzmir gezisi sırasında, 14 Ekim günü Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal Paşa, Muallimler Birliği İzmir Şubesi tarafından Erkek Muallim Mektebi'nde düzenlenen çay ziyafetine katıldı. Etkinlik sırasında Mustafa Kemal Paşa Redd-i İlhak Mektebi muallimlerinden Afet [İnan] Hanım ile Şehit Fazıl Mektebi muallimlerinden Süreyya Hanım'ı kendi masasında ağırlamıştı. Programda yaptığı konuşmada *"Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak muallimlerdir"* diyerek öğretmenlerin ülkeler ve milletler için önemini vurguluyor, kendilerinden önemli hizmetler beklendiğinin altını çiziyordu.[787]

Temmuz 1926'da düzenlenen ve toplam 221 delegenin katıldığı Muallimler Birliği Umumi Kongresine İzmir ve kazalarından yedi temsilci katılmıştı. Bunlardan biri, önceki Maarif Vekillerinden Vasıf (Çınar) Bey, diğeri de Maarif Vekilliği görevini yürütmekte olan Mustafa Necati Bey'di. Bir zamanlar İzmir'de birlikte öğretmenlik yapan, birlikte Millî Mücadele saflarına atılan iki genç eğitimci, sırayla yeni Türkiye Cumhuriyeti'nin Maarif Vekilliği görevini üstlenmişti. 1926'daki kongrede ise Vasıf Bey Menemen'i, Mustafa Necati Bey de İzmir'i temsil ediyordu. Diğer delegelikleri ise İlk Tedrisat Müfettişi Aziz Bey (İzmir), Muallim Reşit Bey (İzmir), Şerif Bey (Menemen), Mebus Hakkı Bey (Ödemiş) ve Muallim Hasan Bey (Tire) üstlenmişti.[788]

Vasıf ve Mustafa Necati Beylerin Bakanlık ve Birlik yönetimindeki konumu kongrede ister istemez İzmir'in öne çıkmasına neden olmuştu. Kongrenin ilk birleşiminin başında yapılan oylamada Menemen delegesi Vasıf Bey Geçici Başkanlığa seçildi. Hemen ardından hem Maarif Vekili hem Muallimler Birliği Genel Başkanı ve hem de İzmir delegesi Mustafa Necati Bey bir açılış konuşması yaptı.[789] Daha sonra yapılan oylamada Vasıf Bey oybirliği ile Divan Başkanlığı'na seçildi. Divan Kâtipliği görevine seçilenlerden biri de İzmir delegesi Aziz Bey olmuştu.[790] Kongrede şehirlerarası yolculuklarda öğretmenlere indirim yapılması için genel merkez nezdinde girişimlerde bulunulması konusu görüşülürken söz alan Aziz Bey, bu indirimin tatillerle sınırlı olmamasını önermişti. Kongrede gündeme gelen bir başka konu ise vilâyet umumî meclisleri ve belediyeler tarafından Muallimler Birliği şubelerine maddi

783 *A.g.m.*, s. 61.

784 Özgür Mert, *a.g.t.*, s. 49, 51, 67. Yunus Pustu, *a.g.m.*, s. 62.

785 Niyazi Altunya, *a.g.e.*, s. 67-68.

786 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.255.

787 *Yeni Gün*, 15 Teşrinievvel 1925 (1341), No: 75'ten akt. Zeki Arıkan, *a.g.e.*, s. 243.

788 Özge Temir, *Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtlarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, T.C. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2019, s. 10-15.

789 *A.g.t.*, s. 17-21.

790 *A.g.t.*, 2019, s. 50.

yardımda bulunulması olmuştu. Görüşmeler sırasında gerek Birliğin Genel Merkezi, gerekse de bakanlıklar tarafından bu konuda girişimlerde bulunulduğu belirtilmiş, bazı şubelere hiç yardımda bulunulmazken bazı kentlerde belediyelerin on bin, yirmi bin lira gibi yüksek miktarlarda yardım yaptığı dile getirilmiş bu konuda özellikle İzmir Belediyesi örnek gösterilerek şükranla yâd edilmişti.[791] Kongrede yapılan seçim sonucunda Maarif Vekili Mustafa Necati Bey yeniden Muallimler Birliği Genel Başkanlığına getirildi. Hem Mustafa Necati Bey hem de Divan Başkanı Vasıf Bey kongre sonunda yaptıkları konuşmalarda öğretmenlerin halkı aydınlatma ve cumhuriyet değerlerini topluma benimsetme açısından önemine vurgu yapıyordu.[792]

Vilâyet Umumi Meclisi'nin 1926 yılı sonunda, muallimlere ödenen mesken bedellerinde indirime gitmesi tepki çekmişti. Menemen Öğretmenler Birliği adına Hizmet gazetesine gönderilen açık mektupta Vilâyet Umumi Meclisi üyelerine şöyle sesleniliyordu:

> *"Meclis-i Umumînin 19 Kanunevvel 1926 tarihli içtimaında mesken bedellerinin on liradan beş liraya tenzili, istikbal namına en büyük mes'uliyetleri sırtlarına tahmil ettiğiniz muallimler tarafından teessüf ve hayretle karşılanmıştır. Türkiyenin en pahalı bir memleketi olan İzmir muhitinde verdiğiniz maaş nihayetsiz ihtiyaçları temine kifayet etmezken ve bu hakikat meclis-i âlinizce aşikâr iken bu miktarı sırf bir tevazün olsun diye kırmak, hizmet ve mefkûre ile beşbû irfan zümresini haklı endişe ve şikâyetlere sevk etmiştir.*
>
> *Her ne kadar madde idealinden münezzeh manevî insanlardan olsak da yine arza şâyan görürüz ki bu talep zaten kuvvet-i lâyemut derecesini aşmayan maişet namına verilen bu yanlış kararın makam-ı aidince tashihine dalaletinizi istirham esiyoruz.*
>
> *Menemen Muallimler Birliği"*[793]

Muallimler Birliği'nin 1927-1928 yıllarında kent merkezinin yanı sıra Menemen, Çeşme, Ödemiş, Bayındır ve Torbalı kazalarında da şubeleri bulunuyordu.[794] İzmir'de faaliyette bulunan bir başka öğretmen örgütü ise *"Muallim Mektebleri Mezunları Cemiyeti"*ydi.[795]

Muallimler Birliği 1928 yılından sonra dönemin siyasi koşullarına bağlı olarak önemini yitirmeye başladı. Halkı aydınlatma, vatandaşlık eğitimi, yeni harflerin öğretilmesi gibi konularda özverili çalışmalar yürüten birlik, öğretmenlerin özlük hakları konusundaki problemlerin çözümünü Maarif Vekili/Birlik Başkanı Mustafa Necati'ye bırakmıştı. Onun bakan olduğu dönemde bu konuda önemli adımlar atılmış olsa da parti-devlet bütünleşmesinin bir sonucu olarak Birlik adeta Bakanlığın bir birimine dönüşmüştü.[796] Öte yandan 1928 yılındaki dördüncü genel kongrede konfederasyon usulüne geçilmiş, birbirinden bağımsız faaliyetler yürüten muallim birlikleri ortaya çıkmıştır.[797] 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kapanmasından sonra ise parti-devlet bütünleşmesi daha da netleşmiş, sivil kuruluşlar ve meslek örgütleri işlevsizleşmişti. İzmir'deki Muallimler Birliği'nin de bu genel havadan etkilenmekle birlikte 1930'lu yıllarda öğretmenler arasındaki sosyal ve kültürel bağların gelişimine hizmet etmeye çalıştığı, zaman zaman da özlük konularının bu birlik çatısı altında çözülmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır.

Şubat 1932'de halkevlerinin açılmasından sonra tüm illerde muallim birlikleri halkevlerine katıldığı halde Vali Kâzım Dirik'in öğretmenlere olan ilgi ve yakınlığı sayesinde İzmir Muallimler Birliği varlığını sürdürüyordu.[798]

İzmir Muallimler Birliği 1933'ün Mayıs ayında köylülerle temasta bulunmak üzere Kemalpaşa'nın Ören köyüne bir gezi düzenlemişti. Yüzden fazla öğretmenin katıldığı gezide kafileye Vali Kâzım Paşa başkanlık etmiş, Maarif Müdürü ve muavini de kafilede yer almıştı. Ziyaret edilen köylerde, halkla sohbet edilmiş mektep inşaatları incelenmiş, *"Mete"* piyesi izlenmiş, millî oyunlar oynanmış, muallimler birliği orkestrası mini konserler vermişti. Gezi sırasında ayrıca yaylaya çıkılmış, tarihi yerler ziyaret edilmiş, yeni yapılan köy yolları görülmüştü.[799]

791 *A.g.t.*, s. 86, 94.

792 *A.g.t.*, s. 223, 260, 264.

793 *Hizmet*, Sayı: 605, 2 Kânunsâni 1927, s.2.

794 *İzmir Vilâyeti Salnâmesi (1927-28)*, s. 75, 109, 133, 159, 179.

795 *A.g.e.*, s. 40.

796 Niyazi Altunya, *a.g.e.*, s. 69-71.

797 Yunus Pustu, *a.g.m.*, s. 80.

798 M. Rauf İnan, *a.g.e.*, s. 162.

799 "150 Muallim köylerde Bir Tetkik Yapacak", *Yeni Asır*, 9 Mayıs 1933, s.2; "İzmir Muallimleri", *Anadolu*, 9 Mayıs 1933, s.8; "Kültür tenezzühleri", *Yeni Asır*, 14 Mayıs 1933, s. 1-2

Nisan 1935 başında yapılan Öğretmenler Birliği kongresi Anadolu gazetesinin sütunlarına şöyle yansımıştı:

"İzmir Muallimler Birliği kongresi evvelki gün halkevinde yapılmıştır. Kongrede bütün İzmir muallimleri hazır bulunuyordu. Toplantıda, mesleklerini alâkadar eden işler etrafında müzakereler geçti ve münakaşalar yapıldı.

Bundan sonra yeni idare heyeti seçimi yapıldı ve ilk tedrisat müfettişi Bay Ferid Bayır[800] ile Bay rauf, muallim bay Reşid, Bay Şeref ve bay İbrahim yeni idare heyetine seçildiler.

Büyüklerimize saygı telgrafları çekilmesi hakkındaki teklif alkışlarla kabul edildi ve İzmir büyüklerine de kongrenin hürmetlerinin sunulması kararlaştırılarak toplantıya nihayet verildi".[801]

Söz konusu kongreden bir hafta sonra Muallimler Birliği'nin çağrısı üzerine Halkevi'nde bir toplantı daha yapılmış, toplantıda İzmir'deki ilk ve orta mekteplerde görev yapan 200'den fazla muallim hazır bulunmuştu. İdare Heyeti Başkanlığı'na seçilen İbrahim Gökyayla'nın başkanlık ettiği toplantıda muallimlerin kıdem zamları ve terfi sorunları ile geçmiş yıllardan kalan ve halen ödenmeyen 56.000 lira tutarındaki mesken bedelleri hakkında hararetli tartışmalar olmuştu. Ayrıca Muallimler Birliği nizamnamesinin yetersiz olduğu görüşünde birleşilmiş, bazı maddelerin değiştirilmesine karar verilmiş, idare heyetinin değişiklikler için hazırlık yapması kararlaştırılmıştı. Toplantıda tasarruf sandığı, köy muallimlerinin makam ücreti, muallimlerin kültürel alandaki çalışmaları gündeme gelmiş ve tartışma konusu olmuştu. Alınan kararların hayata geçirilmesi için idare heyeti çalışacak, yaptığı ve yapmayı planladığı işler için gerekirse yeni genel toplantılar organize edecekti.[802] Bir hafta önceki kongre kararı doğrultusunda Maarif Vekili Abidin Özmen'e çekilen telgrafa, Vekil şu cevabı göndermişti:

"İbrahim Gökyayla/Muallimler Birliği Başkanı-İzmir

İzmir okutanlar birliğinin yıllık kongresi münasebetile hakkımda gösterilen alâkadan dolayı teşekkür eder, muvaffakiyetler dileklerimle sevgilerimi sunarım.

Maarif Vekili
A.Özmen"[803]

İlkokul öğretmenlerinin vilâyet bütçesinden maaş aldığı o yıllarda öğretmenlere mesken bedeli olarak 8 lira (yaklaşık olarak iki çift kaliteli ayakkabı parası) ödeme yapılıyordu. 1933 yılında bu ödemeler yapılamamış ve düyûna (borca) kalmıştı. 1934 yılında da mesken bedeli ödemeleri kaldırılınca öğretmenler alacaklarını alamamıştı. İlköğretim müfettişlerinden Ferit Oğuz (Bayır) ve Rauf (İnan), Erkek Öğretmen Okulu öğretmenlerinden Reşit Bey, Maarif Memuru İbrahim Bey ve Gazi Okulu Başöğretmeni Şeref Bey'den oluşan İzmir Muallimler Birliği Yönetim Kurulu soruna çözüm arıyor, yetkililerle temasta bulunuyordu. İzmir'e gelen parti müfettişi Avni (Doğan) Bey ile bu konuyu görüştüklerinde, Avni Bey İzmir'de Muallimler Birliği'nin hâlâ sürdüğünü öğrenince yadırgamış, ne gibi etkinlikler yaptıklarını sormuştu. Başta gergin başlayan konuşma yönetim kurulunun, öğretmenlerin tavrı ve çalışmaları konusunda üst üste verdiği bilgilerle sıcak bir şekilde sonuçlanmıştı. Öğretmenlerle de görüşmek isteyen Avni Bey birkaç gün sonra halkevinde 17 başöğretmenle bir araya geldi. Üç saat süren toplantıdan da katılımcı öğretmenlerin niteliklerinden olumlu izlenimler edinmiş olarak ayrıldı.[804]

İzmir Öğretmenler Birliği'nin 1936 yılındaki kongresi yine halkevinde düzenlenmişti. Yapılan seçim sonucunda yönetim kuruluna Erkek Muallim Mektebi Müdür Muavini Reşid Bey, Erkek Muallim Mektebi muallimlerinden Hakkı Baha, Maarif Müdür Muavini Rauf İnan, Alsancak Mektebi Başmuallimi İbrahim Gökyayla, İlk Tedrisat Müfettişi Ferit Oğuz, İngilizce Öğretmeni Kemal Karadayı ve Gazi Mektebi Baş Muallimi Şeref Bey seçilmişti. Kongrede muallimler için bir yardım sandığı kurulması, tatil kampları açılması, kültür gezilerinin sonuçları hakkında birer broşür basılarak yayın yapılması ve muallimlerin 1932[805] yılına ait mesken bedellerinin verilmesi için girişimde bulunulması kararlaştırılmıştı.[806]

800 Orijinal metinde yanlış olarak *"Bayer"* yazılmıştır.

801 *Anadolu*, 3 Nisan 1935, s.3.

802 *Anadolu*, 9 Nisan 1935, s.3.

803 *Anadolu*, 9 Nisan 1935, s.3.

804 M. Rauf İnan, *a.g.e.*, s. 162-163.

805 Rauf İnan'ın verdiği bilgiye göre mesken bedelleri problemi 1933 yılına dayanmaktaydı: *A.g.e.*, s. 162.

806 "İzmir Muallimler Birliği Kongresi", *Halkın Sesi*, 7 Nisan 1936, s.7.

Birlik 1937 ilkbaharında öğretmenler için nezih ve eğlenceli programlar organize etmek için çalışıyordu. Hazırlıkların ardından danslı çay partileri ve geziler başlayacaktı.[807] Birlik 1938 Nisanında Halkevinde yaptığı genel kurul toplantısında bir önceki dönemi değerlendirmiş ve yeni idare heyetini belirlemişti. Toplantı sırasında birkaç üye hesap işleri ve geçen dönem iş başında bulunan idare heyetinin vaatlerini yerine getirmediği hakkında eleştirilerde bulunmuştu. Yapılan görüşmelerin ardından yeni idare heyeti seçimi yapılmış, çekilen iki üyenin yerine Mahmut ve Muhlis Beylerin eklenmesiyle eski idare heyetinin görevine devam etmesi yönünde irade ortaya çıkmıştı.[808]

Türkiye'de 1908'de Encümen-i Muallimîn ile başlayan öğretmenlerin mesleki örgütlenme süreci 1930'lu yılların ikinci yarısında dönemin siyasi koşullarına bağlı olarak çözülme sürecine girmiştir. Bu süreçte 1935-1936 eğitim-öğretim yılında İstanbul Muallimler Birliği'nin kendini feshetmesi önemli bir kırılma noktasıdır.[809] Ayrıca 1938 yılında çıkarılan Cemiyetler Kanunu ile parti-devlet bütünleşmesinin son halkası tamamlanmıştır.[810] İzmir Muallimler Birliği de bu koşullar altında, amaçlarına parti ve hükümet yoluyla vardıklarını bildirerek 1939'un Mayıs ayında kendini feshetmiştir.[811]

İzmir Öğretmenler Birliği her ne kadar kendini feshetmiş olsa da, birliğin kurmayı tasarladığı *"Öğretmenlere Yardım Sandığı"* için 1937 yılında İzmir Kültür Direktörlüğü (İl Millî Eğitim Müdürlüğü) tarafından çalışma başlatılmıştı. Sandığın kuruluş aşamasında öğretmenlerin maaşından ilk altı ay %1, sonrasında ise yalnız 10 kuruş kesinti yapılacaktı. Sandık yardıma muhtaç veya acil yardım ihtiyacı doğan öğretmenlere % 5 gibi düşük bir faizle para verecekti. Vefat eden öğretmenlerin ailelerine karşılıksız olarak yardım edilecekti. Malül duruma düşen öğretmenler sandıktan yardım göreceği gibi emekli olan öğretmenler de emekli maaşları bağlanıncaya kadar bu sandıktan yararlanacaktı.[812]

Sadiye Tutsak'ın verdiği bilgiye göre *"İzmir İli Öğretmenler Yardım Sandığı"*nın kuruluşu 1938 yılının Şubat ayında tamamlanmıştı. Kültür Direktörü (İl Millî Eğitim Müdürü) Ali Rıza Özkut'un başkanlığındaki sandığa üye olabilmek için İzmir ilinde öğretmen olmak, İzmir Kültür Direktörlüğü'nde veya bağlı herhangi bir okulda çalışan olmak ve 18 yaşını doldurmuş olmak gerekiyordu. Şubat-Haziran 1938 arasındaki beş ay içerisinde 300 civarında öğretmen sandığa üye olmuştu.[813]

II. Dünya Savaşı'ndan sonra çok partili hayata geçen Türkiye'de, Cemiyetler Kanunu'nda yapılan değişiklikle devlet memurları da yeniden örgütlenme ve isteklerini dile getirebilme imkânına kavuşmuştur. Bu yeni dönemde ilk kurulan öğretmen derneği İstanbul Muallimler Yardımlaşma Birliği olmuş, ardından İstanbul Öğretmenleri 1947 yılında İstanbul Muallimler Birliği'ne yeniden işlerlik kazandırma yoluna gitmiştir. Bu girişimler başka vilâyetlerdeki öğretmenleri cesaretlendirmiş 1947'den itibaren Trabzon, Erzurum ve Sivas'ın yanı sıra İzmir'deki öğretmenler de yerel düzeyde dernekler kurmaya başlamıştır.[814]

1946 sonrasında kurulan[815] İzmir Öğretmenler Derneği'nin kuruluş amacı tüzükte *"öğretmenlik alanlarının her türlü fikirsel gelişmelerine yardım etmek, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma esasları dahilinde teşkilât kurmak ve bu suretle öğretmenlik mesleğinin yükselmesine hizmet etmek..."* şeklinde tanımlanmıştı.[816] Derneğe tüm okullardaki öğretmenlerin yanı sıra emekli öğretmenlerle eğitmenler de asil üye olabiliyordu.[817]

807 "Öğretmenler Arasında", *Ulusal Birlik*, 3 Nisan 1937, s.4.

808 *Anadolu*, 26 Nisan 1938, s. 6.

809 Yunus Pustu, *a.g.m.*, s. 80.

810 Özgür Mert, *a.g.t.*, s. 37.

811 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 269.

812 *Anadolu*, 7 Mart 1937, s. 2.

813 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 269.

814 Özgür Mert, *a.g.t.*, s. 38-39.

815 Derneğin tüzüğünde kuruluş ve basım tarihi bulunmamaktadır. Ancak kurucu üyelerden Osman Faruk Verimer'in 1947-Şubat 1949 tarihleri arasında Kızılçullu Köy Enstitüsü Müdürlüğü yaptığı göz önünde bulundurulduğunda derneğin bu tarih aralığında kurulmuş olduğu anlaşılmaktadır. Bkz. Hüseyin Bozdağ, *a.g.t.*, s. 320.

816 *İzmir Öğretmenler Derneği Tüzüğü*, Doğanlar Basımevi, İzmir, [b.t.y.], s. 2.

817 *A.g.e.*, s. 6.

İzmir Öğretmenler Derneği'nin kurucuları şu isimlerden oluşuyordu:[818]

1. Raif Altıok-İlköğretim Müfettişi
2. Ziya Hilmi Apak-Karşıyaka Lisesi Müdürü
3. Recep Bilge-Halitbey Okulu Başöğretmeni
4. Lütfü Dağlar-Kız Ortaokulu Müdürü
5. Hayri Dinçoy-Hakimiyeti Milliye Başöğretmeni
6. Gaffar Güneri-Dumlupınar İlkokulu Başöğretmeni
7. Ahsen Gürtin-Alsancak İlkokulu Başöğretmeni
8. Nuriye Hekimoğlu-Cumhuriyet Kız Enstitüsü Müdürü
9. Necati İlter-Sakarya İlkokulu Başöğretmeni
10. Cemil Omaç-Mithatpaşa San'at Matematik Öğretmeni
11. Vehbi Öcal-Ülkü İlkokulu Öğretmeni
12. Vedide Baha Pars-Kız Lisesi Müdürü
13. Cahit Baha Pars-Gazi İlkokulu Başöğretmeni
14. Garra Sarmat-Karataş Ortaokulu Müdürü
15. Osman Faruk Verimer-Kızılçullu Köy Enstitüsü Müdürü

Dokuz kişilik bir yönetim kurulu olan dernek, siyasetle uğraşmayacaktı. Merkezi *"şimdilik"* kaydıyla İzmir Halkevi'ydi. Gerektiği takdirde ilçe ve bucaklara da şubeler açılması öngörülmüştü. Tüzüğe göre derneğin Yayın Kolu, Eğitim Kolu ve Ekonomi Kolu olacaktı. Yönetim Kurulu ayrıca yeni kollar kurabilecekti[819].

Öğretmenler Derneği 1950'li yılların başında aktifti. Dernek, 1951 yılında Pedagojik Danışma Kurulu'nun üzerinde çalıştığı *"İlkokul öğretmenlerinin çalışma ve başarıları nasıl değerlendirilmelidir?"* konusu hakkında kurulla işbirliği yapma kararı almıştı. 1951 ve 1952 yıllarında İzmir kent merkezinde yapılan II ve III. Pratik Eğitim Kongreleri sırasında katılımcılar için davet düzenlenmişti.[820] Dernek 4-14 Şubat 1953 tarihlerinde toplanan V. Millî Eğitim Şûrası'nın en önemli gündemi olan *"İlköğretim Kanun Tasarısı"* konusunda oldukça aktif davranmıştı. Şûra toplanmadan önce İzmir Öğretmenler Derneği tarafından bir toplantı düzenlenmiş, toplantıda belirlenen dilekler şûra sırasında teksir edilerek Dernek Başkanı Raif Altınok tarafından katılımcılara dağıtılmıştı. Şûra sırasında tasarıyı incelemek üzere kurulan I.Komisyon'un başkanlığına İzmir Millî Eğitim Müdürü Osman Faruk Verimer, raportörlüğüne Sabri Kolçak seçilirken sekreterliğine de Raif Altınok seçilmişti. V.Millî Eğitim Şûrası'nın son toplantısında tasarının adının *"İlköğretim Kanun Tasarısı"* olarak değiştirilmesini teklif eden İzmir Öğretmenler Derneği Başkanı Raif Altınok'un bu teklifi genel kurulda oy birliğiyle kabul edildi.[821]

Çok partili hayata geçiş sürecinde İzmir'de kurulan bir başka öğretmen örgütü 1949 yılının Mayıs ayında merkezi Bayındır olmak üzere faaliyete başlayan Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği oldu. Halil Akyavaş'ın öncülüğünde kurulan bu derneğe yalnızca köy enstitüsünden mezun olan öğretmen, gezici öğretmen, başöğretmen ve ilköğretim müfettişleri üye olabiliyordu. Derneğin kurucu isimleri şunlardı:[822]

1. Halil Akyavaş: Bayındır- Arıkbaşı-Çırpı Okulu Öğretmeni
2. Kemal Akyavaş: Bayındır-Falaka Köyü Başöğretmeni
3. Mehmet Aşıcı: Bayındır-Buruncuk Köyü Başöğretmeni
4. Ahmet Bakıcıol: Bayındır-Yusuflu Köyü Başöğretmeni
5. İbrahim Çıtak: Bayındır-Furunlu Köyü Başöğretmeni
6. Kemal Karaarslan: Torbalı-Arslanlar Köyü Başöğretmeni
7. Yusuf Okutan: Karaburun-Eğlenhoca Köyü Başöğretmeni
8. Mustafa Orak: Bayındır-Hasköy Öğretmeni
9. Remzi Özkan: Bayındır-Derebaşı Köyü Başöğretmeni
10. Selahattin Tosun: Bayındır-Elifli Köyü Başöğretmeni
11. Mehmet Ali Vural: Bayındır-Arıkbaşı-Çırpı Bölgesi Gezici Başöğretmeni
12. İbrahim Yıldız: Torbalı Havuzbaşı Köyü Başöğretmeni

818 *A.g.e.*, s. 8.
819 *A.g.e.*, s. 2, 4-5, 7.
820 Fuat Uçar, *İzmir Pedagojik Danışma Kurulu-Kuruluşu ve Çalışmaları*, s. 192, 198, 222, 227.
821 *A.g.e.*, 236.
822 Halil Akyavaş, *Toplum Kalkınması Çalışmaları*, Etki yay., İzmir,2002, s.11-12.

Dernek *"Köy enstitülü öğretmenlerin kurdukları ilk mesleki örgüt olması bakımından"* da özel bir öneme sahipti.[823] İlk toplantısını 10 Temmuz 1949'da Bayındır Kâzım Dirik İlkokulu'nda yapan dernek, yönetim kurulu asil üyeliklerine Halil Akyavaş, İsmail Hakkı Acak, İbrahim Çıtak, Hüseyin Saygı, Selim Kaya, Ethem Uzun ve Mehmet Aşıcı'yı seçmişti.[824] Bir süre sonra merkezi İzmir'e taşınan dernek hızla gelişmeye başlamış, üye sayısı birkaç ay içerisinde 561'e yükselmiş ve en az 20 üye bulunan ilçelerde şubeler açmaya başlamıştı.[825] 1950 yılının Ocak ayında Ödemiş, Mayıs ayında Torbalı şubelerini açan dernek 1950 yılının Eylül ayında 18.şubesini Bergama'da açmıştı.[826] Yalnızca İzmir'deki ilçelerle sınırlı kalınmamış Aydın, Denizli, Kütahya ve Manisa'nın ilçelerinde de şubeleşmeye gidilmişti.[827] Kızılçullu Köy Enstitüsü Mezunu Halil Akyavaş 1952 yılında da derneğin başkanlığını yürütüyordu.[828]

Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği, özellikle köy enstitüsü mezunu öğretmenleri tek çatı altında toplamaya ve bu öğretmenlerin sorunlarını çözmeye odaklanmıştı. Diğer öğretmenler maaş aldığı halde köy enstitüsü mezunları ücret alıyor, aldıkları ücret de geçinmelerine yetmiyordu. 1 Ocak 1950'de çıkarılan yasayla ücret yerine maaş sistemine geçtiklerinde ise kıdemlerinde kayıplar yaşamışlardı. Yüksek Köy Enstitüsü mezunlarının mezuniyetlerine uygun konumlara atanamaması bir başka önemli sorundu. Dernek ayrıca köy enstitüsü mezunu öğretmenlerin yaz tatilinin uzatılması, askerlik sorunlarının çözülmesi, öğretmen evi (lojman) ihtiyaçlarının karşılanması, yardım sandıklarının şehir ve köy öğretmenleri için eşit hizmet vermesi gibi sorunları da gündeme getirmişti. Dernek sorunların çözümü için Cumhurbaşkanı, Başbakan, Millî Eğitim Bakanı ve Bakanlığın üst düzey yöneticileriyle görüşmüş, *"Gayret"* dergisi ile kamuoyu oluşturmaya çalışmış, üyelerine eğitimdeki yeni gelişmelerle ilgili kurslar vermişti. Başka bölgelerde de köy öğretmenleri derneklerinin kurulmasına öncü olan dernek 1958 yılında Türkiye Köy Öğretmenleri Dernekleri Federasyonu'na katıldı. 1965 yılında Türkiye Öğretmenler Sendikası'nın kurulmasıyla beklentilerinin karşılanacağı umuduyla da varlığına son verdi.[829]

823 Mustafa Şahin, "Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmelerine Bir Örnek: Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırnaları Dergisi*, XIV/28 (2014-Bahar), s.322.

824 *A.g.e.*, s.12-14.

825 *A.g.e.*, s.14-16; *A.g.m.*, s.310-312, 322.

826 Fuat Uçar, *İzmir Pedagojik Danışma Kurulu Çalışmaları ve Basındaki Yansımaları*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, [İzmir], 2010, s.35-36

827 Mustafa Şahin, *a.g.m.*, s.311-312.

828 Mehmet Emin Elmacı, *a.g.e.*, s. 302.

829 *A.g.m.*, s.312-314, 321-322.

10.2. İzmir Pedagoji Çevresi

İzmir'in kurtuluşundan 1950 yılına kadar geçen sürede İzmir'de felsefe grubu ve pedagoji alanlarında yapılan uygulamalı ve kuramsal çalışmalar bazı araştırmacılar tarafından *"İzmir Pedagoji Çevresi"* veya *"İzmir Pedagoji Okulu"* olarak adlandırılmıştır. Bu çevrenin kurucusu ve öncüsü olarak Mustafa Rahmi Balaban, en önemli yayın organı olarak da Fikirler dergisi görülmektedir. Balaban'ın yanı sıra Vedide Baha Pars, Dr.Ziya Somar[830] ve Asım İsmet Kültür'ün de bu çevrede ayrı bir yeri vardır.

*"İzmir Pedagoji Çevresi"*nin öncüsü ve en etkili ismi olan Mustafa Rahmi Balaban (1888-1953) Bergama'nın Balaban köyünde varlıklı bir çiftçi ailesinin çocuğu olarak dünyaya gelmiş, okuma yazmayı köyün imamı Çitköylü İbrahim Efendi'den öğrendikten sonra iptidâi ve rüştiye eğitimini Bergama'da alarak 1899'da mezun olmuştur.[831] Sonrasında yine Bergama'da Müderris Terzizade Mustafa Efendi'den Arapça ve Farsça, Mülkiye mezunu İbrahim Remzi Bey'den de matematik dersleri almıştır.[832] 1907 yılında İstanbul Darülmuallimîn Mektebi'ne girmiş, bu okulda eğitim alırken bir yandan da medresede Arapça, Farsça, fıkıh, usûl-i fıkıh ve mantık derslerini takip etmiş, dönemin İstanbul Müftüsü Fehmi Efendi'den mantık ve Arap Edebiyatı dersleri almıştır.[833] İstanbul'daki eğitim sürecinde Mustafa Rahmi'nin kişiliğinin ve düşünce dünyasının gelişiminde, ders aldığı Satı Bey, Ali Nusret, Hamdullah Suphi, Fazıl Ahmet, Ruşen Eşref, Tevfik Fikret, Mustafa Suphi, Muallim Cevdet, Ahmet Cevat ve İsmail Hakkı gibi isimler etkili olmuştur.[834] İstanbul Darülmuallimîn Mektebi'nden sonra bir yıllık Âli Darülmuallimîn Mektebi'nden de mezun olan Mustafa Rahmi 1910'da Üsküp Darülmuallimînine *"Fenn-i Terbiye"* muallimi olarak atanmıştır.[835] Çok kısa süre sonra hocası Satı Bey'in tavsiyesi üzerine Adana Darülmuallimînini kurmakla görevlendirilmiş ve kurup yeni bir eğitim sistemi uyguladığı bu mektepte üç yıl görev yapmıştır. 1913 yılında Maarif Nezareti tarafından Cenevre'ye pedagoji eğitimine ve öğrenci müfettişliğine gönderilen Mustafa Rahmi 1913-1920 yılları arasında Cenevre Üniversitesi'nde felsefe ve bu üniversitenin pedagoji şubesi olan Jean Jacques Rousseau Terbiye Enstitüsü'nde pedagoji eğitimi almış, E. Claparéde'in psiko-pedagoji laboratuvarında asistan olarak çalışmıştır. Zaten Arapça ve Farsça bilen[836] Mustafa Rahmi bu eğitimi sırasında Fransızcasını iyice geliştirmiş, ayrıca İngilizce, Almanca ve İtalyanca öğrenmiş, çeviri çalışmalarına başlamış ve İkdam gazetesi ile Türk Yurdu dergisine haber ve yazılar göndermişti. Yurda döndükten sonra altı ay gibi kısa bir süre İstanbul Darülmuallimîninde görev yapan ve İkdam gazetesinde yazılar yazan Mustafa Rahmi, 1921 yılında işgal altındaki İzmir'deki İnas İdadisi'ne öğretmen olarak atanmış, buradaki görevi sırasında fahri olarak ilk tedrisat müfettişliği de yapmış ve eğitim üzerine seri konferanslar vermiştir.[837] Mustafa Rahmi Balaban, 1923'te Ziya Gökalp başkanlığındaki Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Encümeni üyeliğine getirildi. Bu encümende Ziya Gökalp gibi etkili bir düşünürün yanı sıra Mevlana'nın soyundan gelen, Türk lehçelerine hâkim, Türk dili-tarihi ve kültürü alanında dikkat çekici çalışmaları olan Velet Çelebi ile de çalışma imkânı buldu.[838] Buradaki başarılı çalışmaları 1923-1924 yıllarında yayımlandı. 1924'te Gökalp'in encümenden ayrılması üzerine onun yerine encümen başkanlığına atandı. Aynı yıl encümenin sonlandırılması üzerine önce Ankara Kız Lisesi'ne ardından da İzmir Erkek Lisesi'ne tayin edildi.[839] Mustafa Özsarı, hayatının ilk aşamalarında çok

830 Mustafa Özsarı, "İzmir Pedagoji Çevresi ve Fikirler Dergisi", *İzmir Araştırmaları-Ömer Faruk Huyugüzel'e Armağan*, Editörler: Şerife Çağın, Özlem Nemutlu, H. Harika Durgun, Kent Yayınları, 1.baskı, İzmir, 2023, s. 187-188, 190, 197.

831 Mustafa Şahin, *Hayatı ve Düşünceleriyle Mustafa Rahmi Balaban*, Phoenix yay., Ankara, 2005, s. 3-4; Mustafa Özsarı, "Cumhuriyet Döneminde İzmir'de Bir Pedagoji Okulu: Mustafa Rahmi ve Çevresi", *Akademik Kaynak*, C.5, S.10-11 (2019), s.27.

832 Ö. Faruk Huyugüzel, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, T. C. Kültür Bakanlığı yay., 1.baskı, Ankara, 2000, s. 448.

833 Veli Ertan, *a.g.m.*, s. 1.

834 Mustafa Şahin, *a.g.e.*, s. 25; Ö. Faruk Huyugüzel, *a.g.e.*, s. 448.

835 Sadiye Tutsak, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, s. 423.

836 *A.g.e.*, s. 424.

837 Ö. Faruk Huyugüzel, *a.g.e.*, s. 448-449.

838 Mustafa Özsarı, *a.g.m.*, s.27.

839 Veli Ertan, *a.g.m.*,s. 1; *A.g.e.*, s. 449.

farklı kişi ve çevrelerden beslenen Balaban'ın eğitim anlayışının temelindeki kaynakları şöyle özetlemektedir.

> *"Balaban'ın pedagojik anlayışının geri planında geleneksel Türk-İslam Medrese eğitimi, İstanbul Darülmuallimin çevresinde gelişen modernist eğitim anlayışı, Jean Jacques Rousseau'nun temelini attığı ve Cenevre Üniversitesi çevresinde gelişen rasyonalist pedagoji ile Ziya Gökalp'in ortaya koyduğu temel prensipleri görmek mümkündür".*[840]

1924 yılından itibaren İzmir'de Erkek Lisesi, Kız Lisesi ve Kızılçullu Amerikan Erkek Koleji'nde öğretmenlik yapan Mustafa Rahmi Balaban 1945-1949 yılları arasında Karşıyaka Kız Öğretmen Okulu'nda müdürlük görevinde bulunmuş, bu okulun kapatılmasından sonra emekli olduğu 1953 yılına kadar Atatürk Lisesi'nde öğretmen olarak çalışmıştır.[841] Felsefe, Malûmât-ı Vataniye (Yurt Bilgisi), İctimaiyat (Sosyoloji), Usûl-i Tedris ve Tatbikat (Öğretim Yöntemleri ve Uygulama) vb. dersleri vererek[842] yaklaşık 36 yıl süren öğretmenlik yaşamının 32 yılını İzmir'in en nitelikli okullarında geçiren Balaban pek çok öğrenci yetiştirmiş, pek çok meslektaşının iyi bir öğretmen ve pedagog olarak yetişmesine katkıda bulunmuştur.[843] Balaban aynı zamanda genelde Türkiye'nin özelde ise İzmir'in eğitim ve kültür hayatına büyük katkılar yapmış, eserlerinin en önemli kısmını İzmir'de vermiş bir eğitimcidir.

Kırk yıldan fazla süren araştırma ve yazı faaliyetleri süresince 37'si telif, 47'si tercüme olmak üzere 84 kitaba imza atan Mustafa Rahmi Balaban ayrıca gazete ve dergilere 900 dolayında yazı yazmıştır.[844] Yazın hayatına 1914 yılında Cenevre'den Türk Yurdu ve İkdam'a gönderdiği yazılarla başlayan[845] Mustafa Rahmi Balaban'ın külliyatı amaç ve içerik açısından şöyle değerlendirilmiştir:[846]

> *" ... Maarif Vekâleti Telif ve Tercüme Encümeni üyeliğine tayin edildiği 1923 yılından itibaren modern eğitim ve öğretim kurumlarıyla kitap ve öğretmen sayısının son derece az olduğu bu dönemde iyi yetişmiş bir eğitimci olarak modern pedagojinin ilke ve metotlarını yaymak, öğretmen yetiştirilmesine katkıda bulunmak maksadıyla psikoloji, pedagoji, felsefe, ahlâk, Türk dili, çocuk edebiyatı, medeniyet ve kültür tarihi gibi alanlarda telif ve tercüme seksen kadar eser yazmış ve bunların altmıştan fazlası yayımlanmıştır."*

Mustafa Rahmi Bey, Türkiye'ye döndükten hemen sonra, 1923 yılında Jean Jacques Rousseau Terbiye Enstitüsü'nden hocası Edouard Claparéde'in iki pedagoji kitabını Türkçe'ye tercüme etmiş ve yayımlamıştı. 1930'lu yıllarda bu çeviri çalışmalarına İzmir'de devam etti ve Claparéde'in beş kitabını daha Türkçe'ye kazandırdı. Balaban, ayrıca John Dewey, William James ve Adolf Férrier'den yaptığı çevirilerle de Türkiye'de psikoloji ve pedagoji eğitiminin şekillenmesinde oldukça etkili olmuştur.[847] Balaban'ın mezun olduğu enstitüyle ilişkilerinin İzmir yıllarında da devam ettiği anlaşılmaktadır. Nitekim Jean Jacques Rousseau Terbiye Enstitüsü öğretim üyelerinden Adolf Férrier'in 1928'de, Pierre Bovet'in de 1930'da Türkiye'ye ve İzmir'e gelmesinde Mustafa Rahmi Bey etkili olmuş, profesörlerin ziyaretleri sırasında çevirmenlik yapmıştır. Ayrıca profesörlerin konferanslardaki konuşmalarını Fikirler dergisinde yayımlayarak daha geniş kitlelere ulaşmasını da sağlamıştır.[848] Balaban bundan başka, Hakkı Baha Pars ile birlikte, A. Férrier'in İsviçre'de kurduğu Ligue Internationale Pour L'éducation Nouvelle'in (Milletler Arası Yeni Eğitim Kurumu) bir şubesini İzmir'de kurmuştur. Farklı ülkelerden birçok uzmanı bir araya getirerek yeni ve çağdaş bir eğitim sistemi kurmayı amaçlayan bu kurumun birçok ülkede şubesi bulunuyor ve dergisi yayımlanıyordu.[849]

Mustafa Rahmi Balaban *"İzmir Pedagoji Çevresi"*nin sesini duyurduğu en önemli yayın kanalı olan Fikirler dergisinin 1 Aralık 1932-1 Kasım 1945 tarihleri arasında (75-300.sayılar) mes'ul müdürlüğünü/neşriyat müdürlüğünü yapmış, 1927-1940 yılları arasında onun pek çok telif ve tercüme yazısı da bu dergide yayımlanmıştır. Ayrıca 1932'den itibaren idare heyetinde yer aldığı Köylücülük Şubesi'nde aktif çalışmalar yürütmüş, bu görevi

840 Mustafa Özsarı, "İzmir Pedagoji Çevresi ve Fikirler Dergisi", s.188.

841 Veli Ertan, *a.g.m.*, s. 1; *A.g.e.*, s. 449-450.

842 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 424.

843 Mustafa Özsarı, "Cumhuriyet Döneminde İzmir'de Bir Pedagoji Okulu: Mustafa Rahmi ve Çevresi", s.28.

844 Bu eserlerin listesi için bkz. Mustafa Şahin, *a.g.e.*, s. 79-104.

845 Ö. Faruk Huyugüzel, *a.g.e.*, s. 450.

846 Veli Ertan, *a.g.e.*, s. 1.

847 Lütfiye Koç Günay, "Jean Jacques Rousseau Enstitüsü'nün Psikoloji ve Pedagoji Tarihimizdeki Yeri", *Dört Öge*, S.9 (Nisan 2016), s. 165.

848 *A.g.m.*, s. 161-162, 165.

849 *A.g.m.*, s. 162.

sırasında İzmir'in köylerini gezerek pedagojik bilgilerini sahadan edindiği bilgilerle ve Ziya Gökalp'ten aldığı ilhamla harmanlama fırsatı bulmuştur. [850] Balaban ayrıca bir dönem İzmir Halkevi Başkanlığı görevinde de bulunmuş[851], başka pek çok isimle birlikte Halkevi'nde verdiği konferanslarla[852] toplumun aydınlanmasında öncü rol üstlenmişti.

*"İzmir Pedagoji Çevresi"*nin bir başka önemli ismi olan Vedide Baha Pars (1907-1958), Bursa'nın köklü ailelerinden birine mensup ve İttihat-Terakki Cemiyeti'nin etkin isimlerinden olan subay ve öğretmen Hakkı Baha Pars'ın kızı olarak dünyaya gelmişti. Babasının görevleri dolayısıyla Anadolu'nun farklı kentlerinde ilköğrenimini tamamlamış, sonrasında Bursa Darülmuallimîni'nde okurken uzaktan akrabası ve öğretmeni olan Halide Edip Adıvar'ın tavsiyesiyle girdiği sınavı kazanarak İstanbul'daki Arnavutköy Amerikan Kız Koleji'ne kabul edilmişti. İlk kitap çevirilerine o yıllarda başlayan Vedide Baha Hanım kolejden mezun olduktan sonra ABD'deki Chicago Üniversitesi'nde pedagoji ve psikoloji eğitimi alıp master derecesiyle mezun olmuştu.[853] Vedide Baha Hanım *"... eğitim anlayışı bakımından geleneksel Türk-İslam terbiye anlayışı ile yirminci yüzyıl Amerikan eğitim modelini birleştiren pedagoji anlayışına sahip bir eğitim modeli benimsemişti".*[854] Yurda dönüşünden sonra 1930'da İzmir Kız Muallim Mektebi'nde *"tabiiye ve ruhiyat muallimi"* olarak görev almıştı. Pars 1930-1950 yılları arasında İzmir'deki çeşitli okullarda öğretmenlik yaparken araştırma, tercüme ve yazın çalışmalarını sürdürmüş, 1941 yılında İzmir Kız Lisesi'ne müdür olarak atanarak başarılı çalışmalara imza atmış, zaman zaman da davetli ve görevli olarak yurt dışında kendi alanıyla ilgili çalışma ziyaretlerine gitmiştir.[855] Yaklaşık on yıl süren bir evliliğin ardından 1940'lı yılların başlarında eşiyle boşanan Vedide Baha Hanım bir daha evlenmemiş, kendini adeta tek çocuğuna, mesleğine ve öğrencilerine adamıştır. Aynı yıllarda İzmir Kadınlar Birliği, İzmir Yardım Sevenler Derneği, Çocuk Esirgeme Kurumu, Öğretmenler Kurumu ve Öğretmenler Derneği gibi kuruluşların da aktif üyelerinden biri olmuştur.[856] İzmir'den sonra Çapa Eğitim Enstitüsü ve Gazi Eğitim Enstitüsü'nde öğretmen ve idareci olarak görev yapan Vedide Baha Pars 28 yıl süren meslek hayatı boyunca *"kaliteli öğretmen"* yetiştirmek için azimle çalışmış, 1958 yılında geçirdiği trafik kazası sonucunda hayatını kaybetmiştir.[857]

Yazın hayatına 1922 yılında Hakimiyet-i Milliye'de yayımlanan dört kıtalık bir şiirle başlayan Vedide Baha Pars; 1936'da babası Hakkı Baha, kardeşi Cahit Baha ve eşi Ali Kemal Karadayı ile birlikte "Okul ve Ulus" dergisini yayımlamış, bu dergide eğitime dair yazılarla çocuk piyesleri yazmıştır. Ayrıca yazın hayatı boyunca Hakimiyet-i Milliye, Gürbüz Türk Çocuğu, Halk Bilgisi mecmuası, Ödemiş gazetesi, Uludağ, Tedrisat, Eğitim Hareketleri, İlköğretim, Birlik, Eğitimde Rehber, Akis gibi pek çok gazete ve dergide yazılarını görmek mümkündür.[858] Ancak onun da yazın faaliyetinin odak noktasında uzunca bir süre Fikirler dergisi yer almış, yazar 1930-1950 yılları arasında bu dergide pedagoji, psikoloji ve sosyoloji alanlarında pek çok telif ve tercüme yazısına imza atmıştır. Pars'ın 1937-1948 yılları arasında aynı konularda yazdığı bir başka yayın organı Anadolu gazetesidir. Yeni Asır ve Ağaç gibi yayın organlarında ise daha nadir olarak yazıları çıkmıştır.[859] Ayrıca Mustafa Rahmi Balaban'dan birkaç dönem sonra Halkevi Başkanlığı görevini üstlenen[860] ve bu görevi Kız Lisesi Müdürlüğü ile aynı anda yürüten Vedide Baha Pars 1947-1950 yılları arasında Fikirler dergisinin imtiyaz sahibi de olmuş ve dergiye yön vermiştir. Vedide Baha Hanım Halkevi faaliyetleri olarak düzenlediği tiyatro, konser, anma toplantısı ve kurslarla da İzmir kültür hayatının canlanması ve halk kül-

850 Mustafa Özsarı, *a.g.m.*, s.23-24, 29-30.

851 Sultan Civci, *Halkevleri ve İzmir Halkevi'nin Faaliyetleri (1932-1951)*, s. 85.

852 Derya Genç Acar, *1929-1939 Yıllarında İzmir (Sosyal, Ekonomik ve Gündelik Yaşam)*, s. 288.

853 Ayşe Akıncı, "Vedide Baha Pars'ın Hayatı ve Şahsiyeti", *Örnek Hayatlar-Vedide Baha Pars*, C.I, Derleyen: Ayşe Akıncı, Amerikan Bord Neşriyat Dairesi, İstanbul, 1962, s. 11-14; Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 428; Şerife Çağın, "İzmir'de Bir Kadın Eğitimci: Vedide Baha Pars'ın Süreli Yayınlardaki Yazıları", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S.4 (2021), s. 116.

854 Mustafa Özsarı, "İzmir Pedagoji Çevresi ve Fikirler Dergisi", s.188.

855 Şerife Çağın, *a.g.m.*, s. 116; Ö. Faruk Huyugüzel, *a.g.e.*, s. 588.

856 *A.g.m.*, s. 116; Ayşe Akıncı, *a.g.m.*, s. 14, 17.

857 *A.g.m.*, s. 11.

858 Şerife Çağın, *a.g.m.*, s. 117; Vedide Baha Pars'ın makaleleri ve konuşmalarından örnekler için ayrıca bkz. *Örnek Hayatlar-Vedide Baha Pars*, C.I, Derleyen: Ayşe Akıncı, Amerikan Bord Neşriyat Dairesi, İstanbul, 1962; *Örnek Hayatlar-Vedide Baha Pars*, C.II, Derleyen: Cahit Pars, Amerikan Bord Neşriyat Dairesi, İstanbul, 1962.

859 Ö. Faruk Huyugüzel, *a.g.e.*, s. 588.

860 Mithat K. Vural, "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde İzmir'de Kültür Etkinlikleri", s.220.

türünün yükselmesi yolunda büyük bir gayretle çalışıyordu.[861] Halkevi çalışmaları ona toplumla daha yakından iletişim kurma ve düşüncelerini uygulama imkânı sağlamıştı.[862]

Fikirler dergisinin yazı kadrosuna 1940'lı yıllarda katılmakla birlikte *"İzmir Pedagoji Çevresi"*nde felsefi anlayışıyla dikkat çeken bir başka araştırmacı Dr. Ziya Somar'dır. 1906 yılında doğan, 1930-1969 yılları arasında öğretmenlik yapan Somar[863] 1941 yılında İnönü Lisesi'ne (Namık Kemal Lisesi)[864] atanarak büyük bir umut ve heyecanla geldiği İzmir'de ilk etapta büyük bir hayal kırıklığına uğramıştı. İzmir'i, fikirlerden çok eylemlere, çıkarlara, politika oyunlarına kapılmış halde bulmuştu. Ona göre her lüks ve konfor şehri gibi İzmir de para, şöhret ve onunla beraber gelen *"nimet"*lerin şehri olmuştu. Kozmopolit hali büyük oranda sona ermiş olsa da İzmir hâlâ bu havasını devam ettiriyordu. *"Türk fikir yapısı hâlâ bu kente damgasını vuramamıştı"*. Görev yaptığı okulda aradığı güç kaynağını da bulamamıştı. Her ne kadar öğrencileri ruhuna ışık olsa da *"okulların ruhunu saran kalıp, idare ve öğretmen zarfı, çoğu kez öylesine cansız, duygusuz ve amaçsız bir gündelik hizmet çığırı"* oluyordu ki içindeki boşluk daha da derinleşiyordu. Okuldaki yönetici kadrosunun *"vurdumduymaz, gündelik hizmetleriyle biten yaşamları"* onu öğretmenlikten yavaş yavaş uzaklaştırıyordu. İzmir'in kaygısız ve rahat hayatına alışmayı denediyse de bu da onu tatmin etmiyordu.[865] Kentteki ilk yıllarında İzmir'i *"fikirden üzülecek ölçüde yoksun, cılız ve garip"* bulan Ziya Somar'a göre halkevi de fikir üretmekten uzaktı. Anılarında bu konuda şunları yazmıştı:

> *"Halkevleri görünüşte bir kalabalığı, müsamereler, konferanslar, toplantılarla oyalıyordu ama, bu bir fikrin yaşandığı yer olmaktan uzaktı. Herkesin kaygısı, kelimelerin ardındaki politikalara dayanıp bir çıkarını bulmaktı. Hafta toplantıları, bir halkevi toplantısından çok birer eğlence gecesi oluyordu. Yeniyor, içiliyor, gülünüyor, oynanıyor, fakat düşünülmüyordu".*[866]

İzmir'in 1940'lı yıllardaki *"kültür ve düşünce dünyası"*nı son derece kısır bulan ve aslında –en azından ilk yıllarda- kendisini bu dünyanın bir parçası olarak görmediği, hissetmediği anlaşılan Dr. Ziya Somar içine düştüğü karamsarlığı yine İzmir'in kültür ve düşünce dünyasında aramış ve bulmuştur. İzmir'i ve İzmir'in kültür dünyasını anlamaya çalışan Somar, Halid Ziya Uşaklıgil'in *"Kırk Yıl"* adlı eserinden esinlenerek araştırmaya ve bir kitap yazmaya karar vermiş, Millî Kütüphane'de İzmir'in geçmiş günlerini aramaya başlamıştır. Halid Ziya ve arkadaşlarının İzmir'de yaşattıklarını konu alan bu eser *"Yakın Çağların Fikir ve Edebiyat Tarihimizde İzmir"* adıyla kitap olarak basılsa da İstanbul ve akademi dünyasında olduğu gibi İzmir'de de hemen hiç ilgi görmemişti.[867] Oysa 1944 yılında yayımlanan ve geniş bir gazete ve dergi taramasına, zengin bir literatüre dayanan bu değerli eser[868] sonraki yıllarda aranan ve değeri anlaşılan bir kitap haline gelecekti. Neyse ki yazarın kendisine gönderdiği nüshayı alan Halid Ziya Uşaklıgil, ölümünden 15 gün önce ona yazdığı övgü dolu mektupla Somar'ı yüreklendirmişti.[869] Kendi deyimiyle *"ona gerekli insanları bulan ve onlarla kendini biraz yerden kaldıran"* Somar[870] -yarım kalmış olmakla birlikte- Tevfik Nevzat üzerine odaklanan bir başka kitap daha yazmış ve bu kitabı 1948 da yılında yayımlanmıştır.[871] İzmir kültür tarihine dair iki önemli kitap yazıp yayımlayan Somar İzmir'de bulunduğu 1940'lı yıllarda ayrıca Fikirler dergisi ile Yeni Asır ve Anadolu gazetelerinde felsefi ve edebî içerikli makaleler kaleme almış; Asım Kültür ile Akademya adlı bir dergi çıkarmış[872], kısa süren bu yayının ardından 1947'nin Eylül ayından itibaren Anayol dergisini çıkarmaya başlamıştı. Ne var ki felsefi

861 *A.g.e.*, s. 588.

862 Şerife Çağın, *a.g.m.*, s. 131.

863 *A.g.e.*, s. 603.

864 *Aydınlar Kenti İzmir- Felsefeci Dr. Ziya Somar'ın Anıları*, Hazırlayan: Yaşar Aksoy, Dokuz Eylül yay., 1.baskı, İzmir, 2000, s. 14.

865 *A.g.e.*, s. 21,24-25, 28, 30, 45.

866 *A.g.e.*, s. 21,24-25, 28, 30, 45.

867 *A.g.e.*, s. 14, 32-33.

868 Ö. Faruk Huyugüzel, *a.g.e.*, s. 603.

869 *Aydınlar Kenti İzmir- Felsefeci Dr. Ziya Somar'ın Anıları*, s. 33.

870 *A.g.e.*, s. 33.

871 Ö. Faruk Huyugüzel, *a.g.e.*, s. 603; *Aydınlar Kenti İzmir- Felsefeci Dr. Ziya Somar'ın Anıları*, s. 7.

872 *A.g.e.*, s. 7.

ve edebi incelemelerini yayımladığı bu dergi de sekiz sayıdan fazla çıkamadı.[873] Somar, İzmir'deki meslekî ve bilimsel çalışmalarını yaparken bir yandan da İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ndeki doktora eğitimini tamamlamış ve 1948 yılında *"Türkiye'de İdealist Akımlar ve Mehmet İzzet"* konulu teziyle mezun olmuştur. Eşi Nezahat Somar'ın deyimiyle *"İzmir için içi sızlayıp, dokuz genç yılını Millî Kütüphane'de geçiren"* ve üniversiteye geçme amacında olan Dr. Ziya Somar, henüz İzmir'de bir üniversite bulunmadığından 1950 yılında İstanbul'a tayin olarak İzmir'den ayrılmıştır.[874] Ömrünün son yıllarına kadar araştırma ve yazı çalışmalarına devam eden Dr. Ziya Somar geriye yirmiye yakın basılmamış eser bırakarak 1978 yılında ebediyete intikal etmiştir.[875]

*"İzmir Pedagoji Çevresi"*nde dikkat çekici yere sahip olan bir başka eğitimci-yazar Asım İsmet Kültür (1898-1960) Makedonya'da doğmuş, Balkan Savaşları sırasında ailesiyle birlikte Anadolu'ya göç etmiş, 1915'te Balıkesir Sultanisini bitirmiş, I. Dünya Savaşı'na katılarak esir düşmüş, Seydibeşir Esir Kampı'ndan kaçarak Millî Mücadele'ye katılmış ve bu savaştaki hizmetleri dolayısıyla İstiklâl Madalyası almıştı. Zaferden sonra 1923-1927 yıllarında Manisa'da İlktedrisat Müfettişliği yapan Asım İsmet Bey, 1927'de İzmir İlktedrisat Müfettişliği'ne atanmış ve yabancı okulları denetlemekle görevlendirilmiştir.[876] Aynı yıl Locarno'da katıldığı bir uluslararası eğitim kongresinde Cenevre Üniversitesi Jean Jacques Rousseau Terbiye Enstitüsü öğretim üyelerinden Pierre Bovet ve Edouard Claparéde gibi önemli eğitim uzmanlarıyla tanışmış, P. Bovet ve Adolf Férrier'in İzmir'e gelerek konferans vermelerinde önayak olmuştu.[877] Dr. Ziya Somar'a göre, İsmet Asım Bey'in Locarno'da katıldığı konferans onun için ufuk açıcı olmuş; İzmir'deki eğitim yöneticilerinin de desteğini alarak İstanbul'un bile erişemeyeceği bir nimete henüz yeni kurtulmuş, virane haldeki İzmir'i kavuşturmak için çabalamıştı. Onun aracılığıyla dünyaca tanınmış eğitim bilimciler İzmir'e gelmiş, öğretmenlerle konuşmuş ve İzmir'in fikir hayatında önemli adım atılmıştı.[878]

1927'den itibaren İzmir'e yerleşen İsmet Asım Bey, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde yükseköğrenimini tamamladıktan sonra da İzmir'de müfettişlik ve çeşitli okullarda öğretmenlik yapmış, son olarak Edebiyat ve Fransızca öğretmenliği yaptığı İzmir Erkek Lisesi'nden (Atatürk Lisesi) 1946 yılında emekli olmuştur.[879] Ardından Karşıyaka Halkevi Başkanlığı da yapmış bir yandan da köşe yazarlığına devam etmiştir.[880]

İsmet Asım Kültür'le yakın bir dostluğu olan Dr. Ziya Somar'a göre 1940'lı yılların başlarında her ikisi de öğretmenliğin hazzını yoğun olarak yaşıyordu. İsmet Asım Bey hoşsohbet, sohbetleri dolu dolu bir insandı. Fransızcasını kendi olanaklarıyla geliştirmiş, fikirlerini rahatça ve akıcı olarak dile getiren, İzmir'deki ilköğretim camiasında göze batan bir kültür adamıydı. İzmir ve Efes'in antik dönemlerine özel bir ilgisi bulunuyordu.[881]

Fransızca, Arapça ve Bulgarca bilen İsmet Asım Bey de ilk sayılardan itibaren Fikirler dergisinde yazılar yazmaya başlamıştı. 1927-1948 yıllarında bu dergideki yazıları ağırlıklı olarak *"Atatürk inkılâplarını benimsetmek amacıyla yazılan ideolojik ve pedagojik yazılardır"*. Maksim Gorki'yi ve eserlerini tanıtan yazıları ile tercümeleri de yine bu dergide yayımlanmıştır.[882] İsmet Asım Kültür ayrıca 1928 yılından itibaren -az sayıda olmakla birlikte- Hizmet gazetesinde yazılar yazmış, aralıklı olarak 1932'den 1960'a kadar Yeni Asır gazetesinde köşe yazarlığı yapmış, 1933-1946 yılları arasında Anadolu gazetesi için hikâyeler ve makaleler yazmış, 1947'de de "Vur Abalıya" adlı mizah gazetesinde yazı işleri müdürlüğü yapmıştır.[883] Onun İzmir eğitim ve kültür hayatına yaptığı en büyük katkılardan biri de çıkardığı dergilerdir. Bunlardan en önemlisi olan "Kültür" dergisi Ekim 1933-Haziran 1940 tarihleri arasında 96 sayı yayımlanmıştır. Bu dergide de *"Atatürk inkılâplarını geniş kitlelere yaymak ve benimsetmek"*

873 Ö. Faruk Huyugüzel, *a.g.e.*, s. 603.

874 *Aydınlar Kenti İzmir- Felsefeci Dr. Ziya Somar'ın Anıları*, s. 13-15.

875 *A.g.e.*, s. 7, 17-18, 16.

876 Ö. Faruk Huyugüzel, *a.g.e.*, s. 76-77.

877 *Aydınlar Kenti İzmir- Felsefeci Dr. Ziya Somar'ın Anıları*, s. 41-42; Bu pedagogların İzmir'e gelerek konferans vermesinde Mustafa Rahmi Balaban'ın da rolü vardı. Zaten P. Bovet, E. Claparéde, A. Férrier, Balaban'ın Cenevre Üniversitesi'nde eğitim aldığı bilim insanlarıydı: Ö. Faruk Huyugüzel, *a.g.e.*, s. 449.

878 *Aydınlar Kenti İzmir- Felsefeci Dr. Ziya Somar'ın Anıları*, s. 44.

879 Ö. Faruk Huyugüzel, *a.g.e.*, s. 77.

880 *Aydınlar Kenti İzmir- Felsefeci Dr. Ziya Somar'ın Anıları*, s. 45.

881 *A.g.e.*, s. 41, 44-45.

882 Ö. Faruk Huyugüzel, *a.g.e.*, s.78.

883 *A.g.e.*, s.78.

amacını taşıyan Asım İsmet Kültür, benzerlerine kıyasla oldukça yüksek bir tiraja ulaşan, İzmirli gençler ve aydınlar arasında oldukça etkili bir dergi çıkarmayı başarmıştır. Daha sonra Cihat Gökçek'le birlikte Ekim 1942-Ekim 1943 tarihleri arasında 20 sayı süren "İzmir Kültür Gazetesi" adlı bir dergi çıkaran Asım İsmet Kültür, bu dergide de "Kültür" dergisi gibi daha çok *"inkılâpçı ve pedagojik"* yazılara yer vermiştir.[884]

Başta Mustafa Rahmi Balaban ve Vedide Baha Pars olmak üzere *"İzmir Pedagoji Çevresi"*nin etrafında kümelendiği Fikirler dergisi[885] 1927 yılından 1950 yılına kadar yayımlanmış, İzmir'in kültür hayatına damga vurmuş ve kentteki en uzun soluklu bilim ve sanat dergisi olmuştur. Fikirler, 1927 yılında Maarif Vekili Mustafa Necati'nin önemli katkıları ile İzmir Mıntıkası Maarif Eminliği tarafından yayımlanmaya başlanmış, derginin kuruculuğunu İzmir'in eski Maarif Müdürlerinden Fuat ve Mithat Beyler üstlenmiştir. İlk dönemlerinde Türk Ocağı İzmir Şubesi ile işbirliği halinde olan, Şubat 1936'da da İzmir Halkevi himayesine giren dergi İzmir'de yayımlanan diğer dergilere göre farklı bir içeriğe sahipti. 1945 yılına kadar yazarlar, yazıların konusu ve derginin genel amaçları göz önünde bulundurulduğunda içeriğin çok net olarak pedagoji ağırlıklı olduğu ortaya çıkmaktadır.[886]

Fikirler dergisinin ilk yayın dönemi olan 1927-1936 yıllarında yazar kadrosunun önemli bir bölümü öğretmen, müfettiş, idareci vb. eğitimcilerden oluşuyordu. Bu kişiler arasında ilk dikkat çeken isimler Dr. Halil Fikret Kanat, İsmail Hakkı (Baltacıoğlu), Mehmet Mithat (Oksancak), Esat Çınar, Ahmet Hikmet Türk, Ali Rıza Özkut, Vedide Kemal Karadayı (Vedide Baha Pars)[887], Ali Kemal Karadayı, Haydar Candanlar, Ferit Oğuz Bayır, Asım Kültür, Rahmi Balaban, Rauf İnan'dır.[888] *"Dergi güçlü yazı kadrosu sayesinde, henüz halkevi bünyesine katılmadan önce Türkiye genelinde tanınan ve adından övgüyle söz edilen bir yayın organı haline gelmişti."*[889]

Fikirler, 1936 yılında İzmir Halkevi himayesine girdikten sonra derginin yazar kadrosuna yeni ve genç isimler katılmıştır. Her biri Cumhuriyet Dönemi'nin kendi alanında yetkin ve söz sahibi kişileri olan yazı kadrosu sayesinde değerli yazı ve şiirlere yer veren Fikirler dergisi Türkiye genelinde aranan bir süreli yayın olmuştur. Söz konusu dönemde dergide sürekli yazan şair, yazar ve araştırmacılardan başlıcaları şunlardır:[890]

"Abdi Muhtar Bilginer, Abdülkadir Karahan, Abidin Elderoğlu, Adnan S. Yücebaş, Ahmet Esat Sevsevil, Akil Koyuncu, Ali Özarslan, Ahsen Gürtin, Alaattin Candemir, Attila İlhan, Ayhan Hünalp, Behzat Minez, Burhanettin Şavlı, Cahit Irgat, Celâl Uzel, Ceyhun Atuf Kansu, Edip Cansever, Fikret İplikçioğlu, Fuat Muratoğlu, Garra Sarmat, Gaye Nail Ozanoğlu, Hadi Akyol, Hakkı Baha Pars, Halil Dumanoğlu, Hamdi Nüzhet Çançar, Hikmet Dizdaroğlu, Hüseyin Avni Ozan, İbrahim Zeki Burdurlu, İhsan Altıntuğ, İlhan İleri, Kemal Bekir Manav, Kemâl Dayan, Kemâl Göksel, Kemal Kâmil Aktaş, Macit Aray Artıkoğlu, Mahmut Kuru, Mahmut R. Gazimihal, Makastar Sami Sili, Metin Eloğlu, Mustafa Şerif Onaran, Şinasi Özdenoğlu, Murtaza Gürkaynak, Nahit Ulvi Akgün, Necati Cumalı, Necip Sözmen, Necmettin Halil Onan, Nihat Kobek, Nuri Erkoldaş. Oğuz Harzem, Orhan Hançerlioğlu, Osman Bayatlı, Sabih Şendil, Samim Kocagöz, Sıtkı Şükrü Pamirtan, Suat Taşer, Şakir Candoğan, Şükran Kurdakul, Talip Apaydın, Tarık Ziya Işıtman, Vedide Kemal Karadayı, Ziya Somar"

*"İzmir Pedagoji Çevresi"*ne mensup araştırmacılar yazılarını Fikirler dergisinin dışında, İzmir'de yayımlanan Halkın Sesi, Anadolu, Müslüman Sesi gibi süreli yayınlarda da yayınlama imkânı bulmuş; İzmir Maarif Müdürlüğü, İzmir Türk Ocağı ve İzmir Halkevi tarafından da kurumsal olarak desteklenmişlerdir. Ayrıca İzmir'deki Kız ve Erkek Muallim mektepleri ile diğer eğitim kurumları İzmir'deki pedagoji çalışmaları için birer uygulama sahası olmuştur.[891] Bu çevrenin yaptığı telif ve çeviri yayınlar, verdiği konferanslar ile diğer çalışmalar öncelikle İzmir'de ses getirmiş, bilgiye ulaşmanın kolay olmadığı bir dönemde İzmir'deki eğitim camiasının pedagoji, felsefe, sosyoloji gibi bilim dallarındaki gelişme ve yeniliklere erişim kapısı olmuştur.

884 *A.g.e.*, s.78.

885 Bu dergi hakkında ayrıca bkz. Derya Genç Acar, *a.g.t.* s.352; Asuman Gürman Şahin, "İzmir Millî Kütüphane'de 1923-1938 Yılları Arası Yayın Hayatında Olan Edebiyat, Fikir, Kültür Süreli Yayınları", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 3 (Eylül 2015), s. 269.

886 Mustafa Özsarı, "İzmir Pedagoji Çevresi ve Fikirler Dergisi", s.190-191; Ayrıca bkz. M. Rauf İnan, *a.g.e.*, s.161.

887 Vedide Baha Pars, ABD'de birlikte okuduğu İzmirli Ali Kemal Karadayı ile yurda döndükten sonra evlenmiş ve o sıralarda yayımlanan yazılarını *"Vedide Kemal"* ve "*Vedide Karadayı"* adlarıyla imzalamıştır.

888 *A.g.m.*, s.193.

889 *A.g.m.*, s.193.

890 *A.g.m.*, s.193.

891 *A.g.m.*, s.197.

10.3. Eğitimle İlgili Diğer Yardımlaşma ve Dayanışma Kuruluşları

Cumhuriyet'in ilk yıllarında İzmir'de eğitim alanında yardımlaşma ve dayanışma amacıyla faaliyet yürüten pek çok kuruluş vardı. Bunlar arasında *"Mektep Çocuklarına Yardım Cemiyeti"* [892] gibi genel amaca yönelik çalışanlar olduğu gibi Tire'deki *"Ortamektep Kurma Cemiyeti"*[893] gibi özel amaçlı kuruluşlar da bulunuyordu. Doğrudan eğitimle ilgili olmasalar da İzmir'de faaliyet yürüten *"Himaye-i Etfal Cemiyeti"* ve *"Öksüzlere Yardım Cemiyeti"* gibi hayır kurumları da fakir ve yardıma muhtaç çocuklara gıda, giyim, bakım gibi destekler sunuyor, dolaylı olarak eğitime katkı sağlıyordu.

Talebe Yurdu: Maarif Cemiyeti İzmir Şubesi'nin himayesindeki bu yurt Ege Bölgesi'nin çeşitli yerlerinden eğitim için İzmir'e gelen ortaokul ve lise öğrencilerine barınma imkânı sunuyordu. Bir müdürün yönetimindeki yurdun ayrıca denetim kurulu da vardı. Vilâyet Umumi Meclisi'nin her yıl 2.000 lira yardımda bulunduğu bu yurtta 1934 yılı itibariyle 65 öğrenci kalıyordu. Bunların yirmisi parasız yatılıydı.[894]

1939 yılında verilen gazete ilanına göre cemiyetin kız ve erkek talebe yurtlarına kayıt olmak için İzmir'de herhangi bir okula kayıtlı olmak yeterliydi. Kayıt ücreti olan 150 lira üç taksitle ödenebiliyordu. Memur ve emekli çocuklarına %10, kardeş çocuklara da %15 indirim yapılıyordu. Karyola ve yataklar yurt yönetimi tarafından, yatak takımları (nevresim, çarşaf vb.) aileler tarafından temin ediliyordu. Kız yurdu için kayıtlar Göztepe'deki Muammer Uşaklıgil köşkünde yapılıyordu. Erkek yurdu ise birinci ve ikinci erkek liseleri ile Tecim (Ticaret) Lisesi'nin yakınında, kordon civarında, merkezi ve geniş bahçeli bir binaya taşınmak üzereydi. Bu yurtlarda beslenme işleri cemiyet tarafından açılmış olan Ege Lisesi'nin günlük çizelgesine uygun olarak organize ediliyordu. Öğrencilerin ders çalışabilmesi için gereken tedbirler alınmıştı. Yatılı liselerdeki kadar etüt ve çalışma süreleri vardı. Bu saatlerde öğrenciler, öğretmenlerin gözetiminde salonlarda ders çalışıyordu.[895]

İlkokulların Himaye Heyetleri: 1934 yılı itibariyle İzmir'deki okullarda yirmi sekiz *"Himaye Heyeti"* faaliyetteydi. Bu heyetler fakir ve muhtaç durumdaki 1.500 öğrenciye giyim ve gıda yardımında bulunuyordu. Ayrıca ortaokul ve liselerde 500 öğrenci yardıma muhtaç haldeydi. Bunlar da Halkevi'nin İçtimaî Şubesi bünyesinde memleketin varlıklı kişilerinden oluşan bir yardım kolunun himayesindeydi. Bu kol da on bin lira harcayarak ortaokul ve lise öğrencilerine yardım etmişti.[896] 1940 yılında *"İlkokulları Koruma Cemiyeti"* kurulmuştu. Cemiyetler Kanunu'na göre, daha önce okullarda kurulmuş olan himaye heyetlerinin işleyişlerini bu cemiyetin tüzüğüne uyumlu hale getirmesi gerekiyordu.[897]

Mezun Dernekleri: İzmir'deki bazı ortaöğretim kurumlarının mezunları, daha 1920'li yıllarda dernekleşmişti. 1927-1928 İzmir Vilâyeti Salnamesine göre İzmir'de *"Muallim Mektebleri Mezunları Cemiyeti"* ile *"Ticaret Mektebi Mezunlar Derneği"* bulunuyordu.[898] *"İzmir Erkek Lisesi'nden Yetişenler Cemiyeti"* de 1928 yılında kuruldu.[899] Bu kuruluşlara 1933'te *"İzmir Kız Lisesi'nden Yetişenler Cemiyeti"*[900], 1946-1947 ders yılında *"İnönü Lisesi'nden Yetişenler Derneği"*[901] eklendi.

İzmir Erkek Lisesi Müdürü Hilmi Erdim, Tarih Öğretmeni Mithat Oksancak ve İstanbul Kabataş Lisesi Matematik Öğretmeni Fuad Arsan tarafından kurulan İzmir Lisesi'nden Yetişenler Cemiyeti, mezunların birlik ve dayanışmasında uzun yıllar boyunca önemli bir hizmetler üstlendi. Beş kişilik bir yönetim kurulu eliyle yönetilen cemiyetin fahri başkanı 1933 yılında Millî Eğitim Bakanı

892 *İzmir Vilâyeti Salnâmesi (1927-28)*, s. 40.

893 *Anadolu*, 11 Şubat 1937, s. 6.

894 *İzmir Rehberi*, s. 126.

895 *Anadolu*, 24 Ağustos 1939, s. 11.

896 *İzmir Rehberi*, s. 126.

897 *Yeni Asır*, 8 Eylül 1940.

898 *İzmir Vilâyeti Salnâmesi (1927-28)*, s. 39-40.

899 Melih Tınal, *İzmir Atatürk Lisesi Tarihçesi*, s. 81.

900 https://izmirkizlisesi.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/35/01/320178/dosyalar/2017_11/05174044_Yzmir_KYz_Lisesi_tarihYe.pdf (Erişim Tarihi: 5 Mart 2023).

901 *Namık Kemal Lisesi Arşivi*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.28.

Dr. Reşit Galip Bey'di.[902] Okulun 1938 yılında gerçekleştirilen 50. Kuruluş Yılı etkinliklerinde de aktif rol oynayan cemiyetin yönetimine 1941 yılındaki kongrede öğretmen Sait Odyak, Dr. Lebit Yurdoğlu, Dr. Orhan Alpyörük ve Mert İnce seçilmişti.[903]

İzmir Kız Lisesi mezunlarını aynı çatı altında toplamak için kurulan *"İzmir Kız Lisesi'nden Yetişenler Cemiyeti"* 8 Mayıs 1933'te faaliyete başlamıştı.[904] Cemiyetin Şubat 1937'deki olağanüstü kongresi öncesinde başkanlık görevini Kültür Lisesi Müdürü Haydar Candanlar yürütüyordu. Kongrede yapılan seçimde cemiyetin yeni yönetim kurulu belirlenmişti. Kurulda Haydar Candanlar ile Kız Lisesi Müdürü Necmettin Halil Onan da yer alıyordu.[905]

Mezun derneklerinin en önemli faaliyetlerinden biri yükseköğrenime devam edecek mezunlar için İstanbul'da barınma imkânı sağlamasıydı. Çünkü yükseköğrenimine ülke içerisinde devam etmek isteyen İzmirli gençler de Türkiye genelinde olduğu gibi İstanbul ve Ankara'ya gitmek zorundaydı. Bu zorunluluğa bağlı olarak İzmir liselerinin mezun dernekleri, İstanbul'da okuyan İzmirli öğrencilere destek olma çabasına girmişti. İzmir Erkek Lisesi'nde Yetişenler Cemiyeti 1933 yılında İstanbul'da bir şube açmıştı. *"Ege Yurdu"* ya da *"İzmir Yurdu"* olarak adlandırılan bu şube bir yıl sonra İzmir Erkek Lisesi mezunlarının barınabilmesi için fakültelere yakın bir noktada, Nuruosmaniye'de bir yurt açmıştı.[906] İzmir Kız Lisesi'nden Yetişenler Cemiyeti Nizamnamesi'nde de mezunlardan yükseköğretime devam edenlere destek verilmesine dair hükümler bulunuyordu.[907] Bu cemiyet de İstanbul'da bir yurt açmıştı. Cemiyetin Şubat 1937'deki olağanüstü kongresinde İzmir ve İstanbul'da açılan kız lisesi yurtlarının gelişimi hakkında bilgi verilmiş, İstanbul'daki yurdu idare edecek kurulun doğrudan İzmir merkezi tarafından seçilmesi kararlaştırılmıştı.[908]

İzmir İlkokulları Koruma Cemiyeti: 1940 yılında kurulan bu cemiyetin kuruluş amacı ilkokul velileri ile okullar arasındaki ilişki ve bağlılığı güçlendirmekti. İdare merkezi İzmir Halkevi olan cemiyet, amacı doğrultusunda şu konularda çalışmayı görev edinmişti:[909]

1. Fakir çocuklara yemek temin etmek
2. Zayıf çocuklara yiyecek temin etmek
3. Çocukların diş bakım, muayene ve tedavilerini yaptırmak
4. Muhtaç ve hasta çocukları tedavi ettirmek
5. Muhtaç çocukların elbise ve ayakkabılarını tedarik etmek
6. Muhtaç çocukların okul kitapları ile kırtasiye malzemelerini temin etmek
7. Okullarda birer kitaplık kurarak bu kitaplıkları zamanla zenginleştirmek
8. Okullardaki eksik ders araçlarını tamamlamak
9. Çocuklar için okulda veya civarında bir oyun yeri ve oyunlar için araçlar temin etmek
10. Okullarda leziz ve sağlıklı içme suyu temin etmek
11. Okulda artırma sandığı kurmak ve korumak
12. Okul bahçelerinde ağaç ve çiçek yetiştirmek, öğrencileri ağaca ve çiçeğe bakmağa teşvik etmek
13. Okullarda tavuk ve arı yetiştirmek için tedbir almak
14. Okullarda basit ziraat uygulamaları yapmak için araçlar temin etmek
15. Okularda elişi, dikiş, biçki, ev bakımı ve resim dersleri için araçlar temin etmek
16. Öğrenci velileri ile okullar arasındaki ilişkileri geliştirmek üzere müsamereler, konferanslar vb. sosyal çalışmalar yapmak
17. Kalabalık yerlerdeki okullara devam eden çocukların kazalardan korunması için tedbir almak
18. İlkokulda öğrenimini tamamlayan öğrencilerin yetenek ve eğitimlerine göre eğitimlerine devam etmelerini sağlamak
19. Okullar veya öğrenciler için faydalı görülen herhangi bir tedbire başvurmak

Cemiyet farklı meslek gruplarından 31 kişilik heyet tarafından kurulmuştu. Heyette Millî Eğitim mensupları ile tüccarlar ağırlıktaydı. Ayrıca üst düzey devlet memurları, kamu çalışanları ile serbest meslek erbabı da bulunuyordu. İl Millî

902 Cemiyet hakkında bkz. Melih Tınal, *İzmir Atatürk Lisesi Tarihçesi*, s. 81-86.

903 *A.g.e.*, s. 85-86.

904 https://izmirkizlisesi.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/35/01/320178/dosyalar/2017_11/05174044_ Yzmir_KYz_Lisesi_tarihYe.pdf (Erişim Tarihi: 5 Mart 2023).

905 "Kız Lisesinde yetişenler cemiyeti", *Yeni Asır*, 2 Şubat 1937, s.4.

906 Melih Tınal, *a.g.e.*, s. 84-85.

907 *İzmir Kız Lisesinden Yetişenler Cemiyeti Umumî Nizamnamesi*, Cumhuriyet Matbaası, İzmir, [b.t.y.], s. 2.

908 "Kız Lisesinde yetişenler cemiyeti", *Yeni Asır*, 2 Şubat 1937, s.4.

909 *İzmir İlkokulları Koruma Cemiyeti Anayasası*, Suhulet Matbaası, İzmir, 1940, s. 1-2.

Eğitim Müdürü ve Müdür Yardımcısı ile iki ilköğretim müfettişi de kurucular arasındaydı. Kurucu heyet şu isimlerden oluşmuştu:[910]

"Ahmet Acar (Hususi Muhasebe Şefi), Abdurrahman Türkmen (Emekli Binbaşı), Ali Zorlular (İnşaat Malzemesi Tüccarı), Hüseyin Varol (Takipçi), Ali Rıza Çağıran (Tüccar Kâtibi), H. Tevfik Özyaman (Avukat), Cevat Vural (Orman Sorumlu Muhasebecisi), Hüseyin Dinmez (Müteahhit), Cevdet Meriç (Hâkim), Hilmi Sınar (Güzelyalı Telefon İdaresi Fen Memuru), Ahsen Gürtin (İstiklâl İlkokulu Başöğretmeni), M. Sebati Özbek, Naciye Cingü (Necatibey Okulu Başöğretmeni), Sermet Ertunç (Halkevi Sosyal Yardım Kolu Başkanı), Nail Esin (Ticaret Lisesi Müdürü), Neş'et Şaylan (Maarif Müdür Müavini), Agâh Yalçınozan (Sakarya Okulu Başöğretmeni), Gaffar Güneri (Dumlupınar Okulu Başöğretmeni), Ali Rıza Özkut (Maarif Müdürü), Sıtkı Akkay (İlköğretim Müfettişi), Hakkı Balcıoğlu (Tüccar), Rahöi Filibeli (Tüccar), Nuri Çolakoğlu, Haki Erol (İş Bankası Müdürü), Muhip Özyiğit (Üzüm Kurumu Müdürü), Talât (Tüccar), Münir Birsel, Selâhattin Aslan Korkut (Emniyet Müdürü), Fuat Bayraktar (Zührevi Hastalıklar Doktoru), Muzaffer Uras, Raif Altıok (İlköğretim Müfettişi)".

18 yaşını dolduran, medeni haklara sahip herkesin üye olabileceği cemiyetin gelir kaynakları üye aidatları, yardımlar, yayınlar ile müsamere, eşya piyangosu ve gezilerden elde edilecek gelirlerdi. Siyaset ve ticaret yapılamayacağı cemiyet anayasasında yer almıştı.[911] Cemiyet anayasasının 20. maddesine, cemiyetin ilkokullarda şubesi olacaktı. 21. madde cemiyetin yarı resmî bir kimliği olduğunu işaret etmektedir. Çünkü okullarda kurulacak şubelerin çalışma ilkeleri belirlenirken okullardaki idare heyetlerinde okulun başöğretmeni ile iki öğretmeninin bulunması şart koşulmuştur.[912]

Orta ve Teknik Öğretim Okulları Koruma Cemiyeti: II. Dünya Savaşı'nın getirdiği zorluklarla mücadele etmek amacıyla faaliyet yürüten bu cemiyet dönemin siyasi koşullarına bağlı olarak tek parti yönetiminin öncülüğünde 1943 yılında kurulmuştu. Okullarda şubesi bulunan cemiyet veliler, vatandaşlar, Kızılay ve partiden topladığı yardımlarla yoksul öğrencilerin yemek, sağlık, giyim, barınma sorunlarına çözüm üretmiş, ayrıca okulların eğitim-öğretimle ilgili genel ihtiyaçlarına da yardımda bulunmuştur.[913]

Cemiyetin Namık Kemal Lisesi'ndeki şubesi okul kooperatifiyle birlikte fakir öğrencilerin ihtiyaçlarının giderilmesinde önemli rol üstlenmişti. Bu okuldaki şube fakir öğrenciler için 1943-1944'de 2.588 lira, 1944-1945'te 3.649 lira, 1945-1946'da 700 lira, 1946-1947'de 2.642 harcadı. Bu paralarla öğrencilerin kitap, ilaç, giyim gibi ihtiyaçları karşılanıyor, ayrıca bazı öğrencilerin günde iki kap ücretsiz yemek yemesi temin ediliyordu.[914]

Cemiyetin İzmir Kız Lisesi Şubesi'nde Okul Müdürü de görev yapıyordu. 1944-1945 ders yılında bu şube, topladığı yardımlarla ilk haftadan itibaren 165 yoksul öğrencinin her gün birer kap sıcak yemek ihtiyacını karşılıyordu. İlaç, röntgen ve laboratuvar masrafları karşılanan çocuklardan başka 8 öğrencinin verem tedavisi için sanatoryum ve prevantoryuma gitmeleri sağlanmış; hastane ücretleri, yol paraları ve gerekli malzemenin alınması için 2.020 lira harcanmıştı. Ayrıca yemek yardımı yapılan öğrencilerden 131 tanesine siyah önlük kumaşı, 25 kişiye de ayakkabı verilmişti. Kırtasiye ihtiyaçları Yardım Sevenler Cemiyeti tarafından karşılandığından bu alanda fazla masraf yapılmamıştı. Yoksul öğrencilere yönelik düşük maliyetli ama kapsayıcı yardımların dışında başarılı ve yoksul üç öğrencinin pansiyondaki akşam yemeği, birinin de pansiyon ücreti üstlenilmişti. Şube ayrıca Kız Lisesi'nin temizlik ve tesisat işleri için de yardımda bulunmuştu. Yıllık 6.977 liralık gelirin 2.307 lirası öğrenci ve velilerden, 413 lirası okulda organize edilen piyangodan, 1934 lirası hayırseverler ve kuruluşlardan elde edilmişti.[915]

İzmir Eğitim Kulübü: 1958 yılının Kasım ayı içerisinde kuruluşu tamamlanan bu kulüp İzmir Millî Eğitim Müdür Muavini ve Pedagojik Danışma Kurulları fikrinin sahibi Sabri Kolçak öncülüğünde kurulmuştu. Kurucu üyelerin hazırladığı nizamnameye göre derneğin kuruluş amacı *"herkese eğitim bakımından yardım ve rehberlik"*ti.[916]

910 *A.g.e.*, s. 3-4.

911 *A.g.e.*, s. 4, 7-8.

912 *A.g.e.*, s. 6.

913 *İzmir Kız Lisesi (1943-1944/1944-1945)*, Cemâl-İhsan Matbaa ve Klişe Atölyesi, İzmir, [b.y.y.], s. 56.

914 *Namık Kemal Lisesi Arşivi*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.16-19, 21-22, 27-28.

915 *İzmir Kız Lisesi (1943-1944/1944-1945)*, s. 56-57.

916 Fuat Uçar, *İzmir Pedagojik Danışma Kurulu-Kuruluşu ve Çalışmaları*, s. 55.

11. II. Dünya Savaşı Sonrasındaki Siyasal Gelişmelerin İzmir'deki Eğitim ve Kültür Hayatına Yansımaları

II. Dünya Savaşı sonrasında hem Dünya'da hem de Türkiye'de, ülkenin eğitim sistemini doğrudan etkileyen siyasi gelişmeler yaşanmıştır. Bunlardan ilki savaşı totaliter rejimlere sahip *"Mihver Devletler"* grubunun kaybetmesi, *"Demokrasi Cephesi"*ni temsil eden *"Müttefik Devletler"*in kazanmasıydı. Böylece savaş sonrasında totaliter rejimler gözden düşerken demokrasi rüzgârları şiddetlenmişti. Savaşın sonunda ABD ve SSCB birer *"süper güç"* olarak sivrilmiş, Dünya bu devletlerin öncülüğünde iki ayrı bloka ayrılmış ve adına *"Soğuk Savaş"* denilen yeni bir döneme girilmişti. Bu sancılı dönemde Türkiye 1945'ten itibaren, başını ABD'nin çektiği *"Batı Bloku"*na yakın politika izlemeye başlamış, başta ABD olmak üzere batılı ülkelerle ilişkilerini güçlendirmiş, 1952'de NATO'ya üye olarak resmen Batı Bloku'nun bir parçası olmuştur. Dünya'daki bu gelişmelere paralel olarak Türkiye 1945'ten itibaren çok partili hayata geçmiş, muhalefet partileri siyasal hayatta yer almaya başlamıştır. 1946 yılında çok partili dönemin ilk seçimi yapılmış, 14 Mayıs 1950 tarihindeki genel seçim sonucunda da muhalefetteki Demokrat Parti iktidarı devralmıştır. Çok partili hayata geçiş sürecinde ülkede, tek parti ve savaş yıllarının aksine daha özgür ve çoğulcu bir hava hâkim olmuştur. Basın önceki yıllara göre çok daha serbest hale gelebilmiş, siyasi hayat gerginliklere sahne olsa da yine de farklı bakış açılarının dile getirilebildiği bir platform olabilmiştir. Demokrat Parti'nin iktidara gelişi Türkiye'nin dış politikasında büyük bir değişiklik meydana getirmemiş, aksine ABD ve Batı Bloku ile ilişkiler daha da güçlenerek devam etmiştir.

Hem ABD ile ilişkilerin gelişmesi hem de Dünya'da ve Türkiye'de *"Demokrasi ve Değişim Rüzgârları"nın* güçlü bir şekilde esmeye başlaması Türkiye'de her alanda olduğu gibi eğitim alanında da yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Bir yandan mevcut eğitim sistemi sorgulanırken, diğer yandan da daha iyi bir eğitim sisteminin nasıl olması gerektiği masaya yatırılmaya başlanmıştır. Aynı süreçte *"Truman Doktrini"*ni benimseyen ABD; dışa dönük siyasi, ekonomik, kültürel ve sosyal hamlelerle Dünya'daki etki alanını genişletme politikasını uygulamaya koymuştur. Eğitim ve kültür açısından bu açılımın en önemli ayaklarından birisi Fulbright Burs Programı'dır. Yine bu alandaki gelişmelerin yansımalardan bir başkası da ABD'li eğitim uzmanlarının Türkiye'ye yaptıkları ziyaretler, eğitim sistemi hakkında sundukları raporlar ve getirdikleri önerilerdir.

11.1. Yabancı Uzmanlar

Cumhuriyetin ilk yıllarında İzmir yabancı eğitim uzmanlarını ağırlamıştı. Vali Kazım Dirik ile Maarif Eminliği'nin davetlisi olarak İsviçre'deki Jean Jacques Rousseau Enstitüsü'nden[917] iki pedagog, İzmir'e gelmişti. Adolf Férrier 1928 yılında[918], Pierre Bovet de 1930'da[919] kente konuk olmuş çeşitli inceleme ve değerlendirmelerde bulunmuş, İzmirli eğitimcilerle de buluşmuş, konferanslar vermişlerdi.[920] Cumhuriyetin ilk yıllarında ayrıca İzmir'deki bazı öğretmen ve müfettişlerden Avrupa'ya eğitim konusunda incelemeler yapmak için gidenler de olmuştu.[921]

1945'den sonra gelişen Türkiye-ABD ilişkilerinin bir yansıması da eğitim konusunda *"ABD Eğitim Modeli"*nin Türkiye üzerindeki etkisi ve Türkiye'nin bu *"model"*i benimsemesi olmuştur. 1950 öncesinde Türkiye'ye gelen yabancı eğitim uzmanları içerisinde Almanya, Belçika, Fransa ve Avusturya gibi Avrupa ülkelerinden gelenler ağırlıktayken 1950-1960 yılları arasında gelen toplam 44 eğitim uzmanından 41'i ABD'lidir.[922]

Bu uzmanlar Türkiye'de incelemeler yapmış ve sahalarıyla ilgili raporlar hazırlamışlardır. Bu raporlar 1950'li yıllarda eğitimin rotasının belirlenmesinde etkili olmuştur. Ayrıca 1950'li yıllarda pek çok Türk eğitimci ve eğitim yöneticisi inceleme yapmak üzere ABD'ye gitmiş, bu karşılıklı trafik eğitim konusunda Türkiye'ye yeni kavramlar taşımıştır.[923]

ABD'li eğitim uzmanlarının tamamı Türkiye'deki incelemeleri sırasında büyük ve gelişmiş vilâyetlere uğramışlardır. Ankara, İstanbul, Adana gibi İzmir de bu bağlamda farklı uzmanlar tarafından sık sık ziyaret edilmiştir.[924] 1950'li yılların ilk yarısında yoğunlaşan bu ziyaretler İzmir'de yankı bulmuş, uzmanlar pek çok okulu ziyaret ederek incelemeler yapmış, eğitimcilerle temaslarda bulunarak toplantılar ve seminer çalışmaları yapmış, konferanslar vermişlerdir. Bu konferansların odağında ABD üniversitelerindeki eğitim yaklaşımları ve ABD'deki eğitim sistemi yer alıyordu.

1950'li Yıllarda İzmir'i Ziyaret Eden ABD'li Eğitim Uzmanları[925]

Uzman	Uzmanlık/İnceleme Alanı	İzmir'e Geliş Tarihi
Watson Dickerman	Halk Eğitimi	Kasım 1951
Kate V. Wofford	İlköğretim	Kasım 1951
John Rufi	Ortaöğretim	Şubat 1952
Ellsworth Tompkins	Orta Dereceli Okullarda Organizasyon, İdare ve Teftiş	Aralık 1952
Lester Beals	Eğitimde Rehberlik	Kasım 1952- Ocak 1953
William D. Kvraous	Kimsesiz ve Terbiyesi Zor Çocuklar	Ocak 1953
Henry C. Mills	Ölçme Değerlendirme (?)	Şubat 1953
Roben J. Maaske	Öğretmen Yetiştirme	Şubat 1953
John Fox	Ticaret Yüksek Öğretimi	Mart 1953
Harry Ralph Mayering	Eğitimde Rehberlik	Şubat 1954
Howard Thomas	Resim/Sanat Eğitimi	Ocak 1957

917 Bu eğitim kurumunun Türkiye'deki eğitim üzerindeki etkileri için bkz. Lütfiye Koç Günay, *a.g.m.*, s. 157-168.

918 Férrier bir ay boyunca Türkiye'de kalmış, ayrıca İstanbul, Balıkesir, Aydın ve Manisa'da da okulları ziyaret etmiş ve konferanslar vermişti: *A.g.m.*, s. 162.

919 Bovet, Türkiye'de 15 gün kalmış, İzmir'in yanı sıra İstanbul, Aydın ve Denizli'de de okulları ziyaret etmiş, konferanslar vermiş, ülkesine döndükten sonra da "Er Nouvelle" adlı dergide "Yeni Türkiye ve Mektepleri" başlıklı bir yazı yayınlamıştı: *A.g.m.*, s. 161-162.

920 Tarık Asal, "Cumhuriyetten bu yana İzmir'de çeşitli Millî Eğitim hareket ve hamleleri", *Birinci Pratik Eğitim Kongresi Raporları*, I. Kitap, T.C. İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü yay., İzmir, 1950, s. 11; Lütfiye Koç Günay, *a.g.m.*, s. 165.

921 Tarık Asal, *a.g.m.*, s.11.

922 Volkan Soran, *Türk Eğitim Sisteminde Amerikan Etkisi (1945-1960)*, T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2010, s. 82

923 Salih Özkan, *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel yay., 2.baskı, [Ankara], 2008, s.223-224.

924 Yüksel Marım, Rıza Sam, "1950-1960 Arası Amerikalı Uzman Raporları Bağlamında Türk Eğitim Sistemine Çizilen Yol Haritası", *Kaygı*, S.30 (Bahar 2018), s.30.

925 Bu tablonun oluşturulmasında kullanılan kaynaklar için bkz. Fuat Uçar, *a.g.e.*, s.62-76; Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi*, s. 408; Volkan Soran, *a.g.t.*, s. 82, 94,105, 109,110,100, 142; *A.g.m.*, s.14-15, 17, 19, 21.

İzmir'e gelen bazı uzmanlar kısa süreliğine kentte bulunurken birkaç hafta boyunca İzmir'de çalışan uzmanlar da olmuştur. Örneğin Missouri Üniversitesi Ortaöğretim Profesörlerinden John J.Rufi İzmir'e yaptığı üç haftalık ziyaret süresince kent merkezinin yanı sıra Tire, Urla, Menemen, Bergama, Kuşadası'nda da temaslarda bulunmuş *"Amerika'da Ortaöğretim Okullarında Tahsil Sistemi ve Organizasyonu", "Ortaokullarda Öğretim", "Ortaöğretim Müesseselerinde Öğrencilere Rehberlik", "Meslek İçinde Öğretmeni Olgunlaştırma", "Öğretim Metodları"* vb. başlıklarla konferanslar vermişti.[926] İzmir'de uzun ve detaylı inceleme yapan akademisyenlerden bir diğeri Florida Üniversitesi'nde köy eğitimi konusunda çalışan Prof. Kate Wofford olmuştu. Türkiye genelinde 22 konferans veren 800'e yakın müfettiş, öğretmen ve müdürle görüşen[927] Wofford, 15 gün süren İzmir ziyareti sırasında Kızılçullu Köy Enstitüsü'nü, il merkezi ile Kemalpaşa, Çiğli, Tire ve Torbalı'da bulunan bazı okulları ziyaret etti. Köy öğretmenleriyle toplantılar yaptı. Wofford'un 25 Kasım 1951 tarihli konferansının başlığı *"Eğitim ve Öğretimde Demokrasi"*ydi.[928] Trinity College profesörlerinden Lester Beals'ın ziyareti ise İzmir'deki rehberlik çalışmaları açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. İzmir'in de içinde yer aldığı altı ilde rehberlik programının geliştirilmesi amacıyla pilot çalışmalar yürüten Beals, 1956 yılında yayımlanan raporunda bu çalışmalara geniş yer vermiş, İzmir'e de ayrı bir yer ayırmış ve gelecekte yapılması gereken rehberlik çalışmalarıyla ilgili önerilerde bulunmuştur.[929] Kimsesiz ve terbiyesi zor çocuklar üzerine çalışmalar yapan Boston Üniversitesi profesörlerinden William D. Kvraous'un İzmir Kız Lisesi'nde her derecedeki okulların yöneticilerinde verdiği konferanslar ise *"Terbiyesi Zor Çocuklar", "Çocuk Başarısının Ölçülmesi", "İyi Bir Eğitim ve İyi Bir Okul", "Öğretmenin Rolü"* başlıklarını taşıyordu.[930]

1950'li yıllarda İzmir'e ABD'li eğitim uzmanlarının dışında az da olsa başka ülkelerden eğitim uzmanı gelmiştir. Bu kapsamda Ekim 1955'te Avusturya Eğitim Bakanı ve beraberindeki heyet İzmir'e gelerek incelemelerde bulundu. Haziran 1958'de ise Fransız Profesör Fonteli çalışma ziyareti için üç gün süreyle kentte gelmişti.[931] Fuat Uçar, ABD'li uzmanların ziyaretleriyle diğer uzmanların ziyaretleri arasında şu karşılaştırmayı yapmıştır:[932]

> *"Amerikalı uzmanların dışında İzmir'de kısa süreli bulunan Avusturya ve Fransa gibi ülkelerin eğitim uzmanlarının incelemeleri daha genel anlamda ve kısa süreli olup adeta gezi niteliğindedir. Oysa Amerikalı uzmanların İzmir incelemeleri daha uzun süreli ve değişik konularda çok yönlü bir inceleme niteliğinde olup sonuçları rapor olarak hazırlanarak Millî Eğitim Bakanlığı'na sunulmuştur."*

Fuat Uçar'a göre ayrıca *"... Amerikalı eğitim uzmanları kendi incelemelerini ve Amerikanın Türkiye ile ilişkilerine dayalı her yeni gelişmeyi 'Demokratik Gelişme', ve 'Demokratik Eğitim' olarak değerlendirmişlerdir."*[933]

ABD ile eğitim alanında girilen işbirliği ile ABD'li eğitim uzmanlarının Türk eğitim sistemine olumlu-olumsuz, faydalı-faydasız etkileri tartışıla gelmektedir.[934] Türk-Amerikan ilişkilerinin en yoğun olduğu ve bu ilişkilerin eğitim hayatına yansıdığı yıllarda İzmir'de lise müdürlüğü yapan Enver Demir ise anılarında İzmir'e gelen eğitim uzmanlarının etkilerine şöyle yer vermiştir:[935]

> *"Uzun seneler sıra ile Fransız ve Alman eğitim ve öğretiminin tesiri altında kaldıktan sonra Amerika'ya karşı duyulan sempati bizi Amerikan eğitim sistemiyle ilgilendirmeye başladı. Tevfik İleri'nin birinci Maarif Vekilliği zamanında muhtelif fasılalarla Amerika'dan gelen yedi profesör İzmir'de de seminerler yaptılar ve konferanslar verdiler. Amerikan maarifini bize tanıtmağa çalıştılar. Bizim maarifimiz hakkında da bilgi edindiler.*

926 Fuat Uçar, *a.g.e.*, s. 67-68; *A.g.m.*, s.15.

927 *A.g.t.*, s. 94.

928 *A.g.e.*, s. 64-66.

929 Bkz. Lester Beals, *Rehberliğin Lüzumu Hakkında Rapor*, Çeviren: Lâtife Hüban Üçüncü, Maarif Basımevi, Ankara, 1956; *A.g.t.*, s. 105; *A.g.m.*, s.19.

930 Fuat Uçar, *a.g.e.*, s. 72.

931 *A.g.e.*, s. 75.

932 *A.g.e.*, s. 75.

933 *A.g.e.* , s. 66.

934 Bu tartışmalar için bkz. *A.g.m*,.s.27-31; *A.g.t.*, s. 183-185.

935 Enver Demir, *41 Yılın Hikâyesi*, s.67-68.

Fakat hepsi, içtimai bünyemize uygun okul tipini yine bizim yaratmamız lâzım geldiğini ileri sürüyordu. Esasen Amerika Birleşik Devletlerinde bile birçok ayrılıklar gösteren bu okullardan kendimize örnekler seçmek kolay bir iş değildi. Bu mütehassıslar biraz da kendi memleketlerinin propagandasını yapıyorlardı.

...

Bu profesörlerden sonra okullarda bir (Aktif Metot) kampanyası açıldı. Büyük, küçük herkes bilsin bilmesin 'Aktif metot'un meziyetlerini saymakla bitiremiyordu.

Sınıflarda aktif metot görülecek bir şeydi. Ne çok çeşidi vardı. Diyebilirim ki Türkiye'de kaç öğretmen varsa o kadar aktif metod meydana çıktı... Müfettişlerden bir kaçı dolaştıkları yerlerde öğretmenlere bazı numune dersleri verdiriyorlardı. Fakat bu hususta bilgi ve tecrübeleri öğretmenlerimize hakkıyle rehberlik etmeye yeter derecede değildi. Bu fırtına bir müddet devam etti. Nihayet sükûnet buldu. Bereket versin okullarımız bu fırtınadan çok zarar görmedi."

Enver Demir anılarında ABD'deki okulların ABD'nin koşullarına ve hayat felsefesine uygun olarak dizayn edildiğini, Türkiye'nin de bu konuda kendi sosyal ve ekonomik koşullarına göre kendi önceliklerini belirlemesi gerektiğinin altını çizmiştir.[936] Müdürlük yıllarında İzmir'de çalışmalar yürüten ABD'li bir uzmanla aynı komisyonda görev yapan Demir, aralarındaki yaklaşım farkını da şöyle açıklamıştır:[937]

"Yukarıda bahsettiğim Amerikalı profesörlerden[938] birinin başkanlığı altında İzmir'de ilgili öğretmen ve idarecilerden teşkil edilen komisyonda ilkokulların Tarih, Coğrafya ve Yurtbilgisi müfredat programları ele alındı. Bu üç dersi birleştirip bir ders halinde öğretmek gayesi ile bir rapor hazırlanıyordu. Benim de bulunduğum bu komisyonda dikkat ettiğim şey, Amerikalı profesör dünya görüşüne ve bilgisine ehemmiyet veriyor, millî şuurumuzu ve millî duygularımızı daraltmak istiyordu. Millî tarihimiz ve vatan coğrafyamız dünya tarih ve coğrafyası içinde sıkışıp kalıyordu. Hele Yurtbilgisi mâna ve hedefini kaybediyor, dağınık bir medeni bilgi halini alıyordu. Profesörün bu fikirlerine iştirak etmiyerek mutedil bir rapor hazırladık ve Vekalete gönderdik. Fakat bir netice hasıl olmadı. Bence hayırlısı da bu idi."

Türk-Amerikan ilişkilerindeki genel atmosferin ve ikili antlaşmaların İzmir'deki eğitim ve kültür hayatına bir yansıması da 1950'li yıllarda kentte faaliyetler yürüten Amerikan Haberler Bürosu'ydu. Bu büronun servis ettiği haberlere İzmir basınında memnuniyet ifadeleriyle ve sıkça yer verilmiş, haber içerikleri bu büronun verdiği bilgiler doğrultusunda belirlenmiştir. Fuat Uçar'a göre bu haberler gerek içerik, gerekse de sunum olarak o yıllarda Türkiye-ABD ilişkilerindeki *"bağımlılığın"* bir göstergesidir. Amerikan Haberler Bürosu İzmir'de bir kütüphane açmış ve yoğun ilgi görmüştü. Bu büro tarafından hazırlanan öğretici filmler okullarda izletiliyordu.[939] Ayrıca İzmir'deki çeşitli toplantılarda eğitimcilere izlettirilen, yaklaşık 20'şer dakikalık eğitim filmlerini de Amerikan Haberler Bürosu temin ediyordu. Bu filmler arasında *"Zekâ Testleri"*, *"Az Öğretmenli, Çok Sınıflı Okullardaki Öğretim Tekniği"*, *"Halk Eğitimi"*, *"New York Milli Kütüphanesi"*,*"Amerika'da Öğretmen Yetiştirme İşi"*, *"Temizlik Sağlık Getirir"* gibi eğitim içerikli olanların yanı sıra *"Spor Haberleri"* ve *"Kore Harbi Haberleri"* gibi güncel içerikli olanlar da vardı.[940]

936 *A.g.e.*, s.68-69.

937 *A.g.e.*, s.68.

938 Burada söz edilen uzman Lester Beals olmalıdır. Çünkü rehberlik konusunda uzman olan Beals'tan Sosyal Bilgiler programını da inceleyip rapor yazması istenmiştir. Bu konuda çalışan Beals, ABD'de haftanın beş günü ilk ders saatlerinde Amerikan Tarihi dersi okutulmasına rağmen, Sosyal Bilgiler Programı'nda Osmanlı Tarihi'nin anlatılmasını gereksiz görmüş ve raporunda I.Dünya Savaşı'ndan sonraki yakın tarihin üzerinde durulmasını önermiştir: *A.g.m.*, s.29.

939 Fuat Uçar, *a.g.e.*, s. 32-34, 158.

940 *A.g.e.*, s. 33, 35, 125-126, 194, 196, 203.

11.2. Pedagojik Danışma Kurulları ve Pratik Eğitim Kongreleri

II.Dünya Savaşı sonrasında Dünya'da ve Türkiye'de esen demokratikleşme rüzgârlarına bağlı olarak 1950'li yıllarda İzmir'de eğitim alanında dikkat çeken en özgün gelişme Pedagojik Danışma Kurulları ile Pratik Eğitim Kongreleridir.

1950'li yıllardaki kadar sistematik ve geniş çaplı olmasa da İzmir'deki eğitim içerikli ilk kongreler de Cumhuriyetin ilk yıllarında yapılmıştı. 1926 yılında İzmir'de eğitim açısından bir ilk gerçekleşmiş, ilkokul programı ilk defa İzmir'de ve Ege'deki birkaç okulda uygulanmaya başlanmıştı. Eğitim-öğretimde *"hayatilik"*, *"çocuğa görelik"* ve *"mahallilik"* gibi pek çok yenilik içeren bu program ilk defa toplu eğitim uygulamalarını getiriyordu. Öğretmenler bu programla, o güne kadar alışmadıkları yeni bir çalışma tarzıyla karşılaşmıştı. Üstelik programın hedefleri de pek açık ifade edilmiş değildi. O dönemde merkezi İzmir'de bulunan Maarif Eminliği karşılaşılan sorunları çözmek üzere girişimlerde bulunmuştu. Eminliğin yaptığı toplantılarda yeni programın nasıl anlaşılması ve uygulanması gerektiği açıklanmış; gözlemlerin nasıl yapılacağı, eğitim faaliyetleri, çeşitli planlar ve teftiş faaliyetleri masaya yatırılmıştı. Bu çalışmalar olumlu sonuçlar vermiş, benimsenmiş ve yaygınlık kazanmıştı. İki yıl süren denemelerden sonra edinilen fikirleri toparlamak ve yaygınlaştırmak üzere 1927, 1928 ve 1929 yıllarında on beşer gün süren üç *"Müfettişler Kongresi"* yapıldı. Bu kongrelere İzmir, Balıkesir, Manisa, Aydın, Denizli Maarif Müdürleri ile İlköğretim Müfettişleri, İzmir'deki Muallim Mekteplerinin muallimleri ve bazı muallimler de katılmıştı. İlk kongrenin gündemi Maarif Eminliği tarafından, sonraki kongrelerin gündemi ise Eminlik bölgesindeki Maarif Müdürlükleri tarafından hazırlanmıştı. Bu kongrelerde çeşitli öğretim planları, gözlemlerin nasıl yapılacağı, sınıf sergileri ve okul müzeleri, öğretim veriminin ölçülmesi, yeni çalışmalara göre teftiş tarzının ne olacağı vb. konular ele alınmıştı.[941]

Uzun yıllar sonra İzmir'de eğitim alanına yeni bir hareket getiren; sistemli olarak danışma, dayanışma ve ortak akıl üretme imkânı sağlayan Pedagojik Danışma Kurulları ile Pratik Eğitim Kongrelerinin öncü ismi ve mimarı Sabri Kolçak olmuştu. Kolçak 1946 yılında İstanbul'daki çalışmaları sırasında *"Maarifte Millileşme ve Kendini Bulma Hareketi"* adıyla meslektaşlarına öncülük etmeye başlamış, *"İlköğretimin Temel Davaları"* adıyla bir kitap yayınlamış, "Temel" adıyla da meslekî bir gazete çıkarmıştı.[942] Daha sonra İzmir'e atanan ve İlköğretim Müfettişi olarak altı ay kadar Bergama'da görev yapan Kolçak sahadaki teftişleri sırasında karşılaştığı sorunlar üzerine düşüncelerini olgunlaştırma fırsatı buldu. Onun öncülüğünde 27-28 Eylül 1949'da Bergama Halkevi'nde *"Bergama Bölgesi Birinci Pratik Eğitim Kongresi"* toplandı. Sistemli bir hazırlıkla toplanan bu ilk kongrede idare amirleri ve öğretmenler düşüncelerini serbestçe ortaya koyma fırsatı yakalamıştı.[943] Bergama, Kınık ve Dikili öğretmenlerinin katılımıyla yapılan kongreye ayrıca Ege Bölgesi Teftiş Başmüfettişi Halil Vedat Fıratlı, İzmir Millî Eğitim Müdürü Asım Korkut, Bergama ve Kınık Kaymakamları, akademisyenler ve Kızılçullu Köy Enstitüsü Müdürü de katılmıştı.[944] Verimli geçen bu kongrede, meselelere en verimli ve pratik çözümler üretmek üzere yine Sabri Kolçak'ın önerisiyle *"Altıncı Bölge Pedagojik Danışma Kurulu"* adıyla bir kurul oluşturulmasına karar verildi. Kongre üyeleri bu kurul için aralarından 15 üye seçti.[945] Çeşitli meslek problemlerine en pratik ve akılcı çözüm yollarının arandığı bu kongre başka pratik eğitim kongrelerinin de önünü açtı. İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü 1949-1950 ders yılı başından itibaren İzmir'de Pedagojik Danışma Kurulları oluşturulması fikrini benimsedi. Bu konuda Sabri Kolçak görevlendirildi.[946] Sonraki yıllarda göreve gelen İzmir Millî Eğitim Müdürleri de bu çalışmaları benimseyip sürdürdü. Başlangıçta hiçbir teoriye,

941 Tarık Asal, *a.g.m.*, s.10-11.

942 Fuat Uçar, *a.g.e.*, s. 77-82, 87, 93.

943 Sabri Kolçak, "Okulculuğumuzda Yeni Bir Çalışma Sistemine Doğru", *Birinci Pratik Eğitim Kongresi Raporları*, I. Kitap, T.C. İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü yay., İzmir, 1950, s.72.

944 *A.g.e.*, s. 80-81.

945 *A.g.m.*, s.72-73.

946 *A.g.m.*, s.74.

pratiğe ve mevzuat hükmüne dayalı olmayan[947] bu uygulama zamanla gelişecek ve İzmir'i de aşarak ülke çapında yeni bir model olacaktı.

1949-1950 ders yılında İzmir'deki on ilköğretim müfettişlik bölgesinde "*İlköğretim Bölge Pedagojik Danışma Kurulları*" oluşturulmuştu. Müfettişler aynı zamanda bu kurulların başkanıydı. On bölgenin beşi kent merkezinde iken VI. Bölge Bergama, VII. Bölge Ödemiş, VIII. Bölge Tire, IX. Bölge Urla ve X. Bölge Selçuk merkezliydi.[948] Yetkililerin kamuoyuna verdiği bilgiye göre Pedagojik Danışma Kurullarının başlangıçtaki kuruluş amaçları şunlardı:[949]

1. İzmir'in bütün ilçe ve köylerinde çalışan öğretmenleri azimli, istekli ve verimli şekilde çalışmaya yöneltmek.
2. Bütün öğretmenleri yurt ve dünyada gerçekleşen yeni ve pratik eğitim gelişmelerinden haberdar etmek, bu konularda gelişmelerini sağlamak.
3. İzmir'deki eğitimcilerin tecrübelerini unutulmaktan kurtarmak, bu konuda derleme ve paylaşımlar yapmak.
4. İzmir'deki eğitimciler arasında fikrî yardımlaşma, danışma ve dayanışma bilinci oluşturmak.
5. Okulları millî ve mahallî ihtiyaçlara göre geliştirmek, aileleri gereği gibi aydınlatmak; Türk çocuklarını millî gayelere daha uygun şekilde yetiştirmek üzere daha pratik yollar arayıp bulmak.

Bölge Pedagojik Danışma Kurulları[950] birer *"Fikir İmal Merkezi"* ve birer *"Transformatör"* gibi düşünülmüştü. Bu kurullardan ölçme-değerlendirme, eğitim mevzuatı ve mevzuatın yerelde uygulanması gibi konularda rasyonel fikir üretmeleri; yıllara bölünmüş, pratik ve uygulanabilir *"Geliştirme Planları"* yapmaları bekleniyordu.[951]

Bölge Pedagojik Danışma Kurullarının yanı sıra bir de *"Merkez Pedagojik Danışma Kurulu"* oluşturulmuştu. Bu kurulun oluşturulması için il merkezinde 24 Aralık 1949 tarihinde bir toplantı yapılmış, toplantıda Sabri Kolçak kurulun oluşturulma amaçlarını, beklenen faydaları ve çalışma biçimini açıklamıştı. Aynı toplantıda lise, ortaokul, mesleki ve teknik okul müdürleri ile ilköğretim müfettişlerinin, millî eğitim memurlarının ve gezici başöğretmenlerin kendi aralarından temsilci seçmeleri istenmişti. *"Merkez Pedagojik Danışma Kurulu"*nda ayrıca Bölge Pedagojik Danışma Kurullarından seçimle belirlenip gelen birer öğretmen ve başöğretmen ile Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından belirlenen uzmanlar da yer alıyordu.[952] Kuruluş aşamasında, Merkez Pedagojik Danışma Kurulu'nun geçmiş yıllardaki ve hâlihazırdaki eğitim hamlelerini değerlendirmesi, gelecek eğitim çalışmalarına yön vermesi; Bölge Danışma Kurullarından gelecek meseleleri incelemesi, değerlendirmesi ve sonuçları kurullara bildirmesi, eğitim kurumları arasında koordinasyonu sağlaması, eğitim programlarının yerel düzeyde uygulanması konusunda rasyonel fikirler üretmesi, eğitimdeki yenilikleri takip edip eğitimcilere aktarması ve öğrencilere mesleki rehberlik yapması düşünülmüştü. Kurul kendine yeni çalışma konuları da belirleyebilecekti. Ayrıca bu kurul eliyle çalışmaların yaygınlaştırılması için uzmanların davet edilmesi, yetiştirici kursların düzenlenmesi, sinema makineleri ile öğretici filmlerin sağlanması, pedagojik yayınların yapılması, yurtiçi ve yurtdışı geziler tertip edilmesi hedeflenmişti.[953] Yapılan seçim ve görevlendirmelerin ardından Merkez Pedagojik Danışma Kurulu'nun ilk üyeleri şu isimlerden oluşmuştu:[954]

1. Başkan: Asım Korkut-Millî Eğitim Müdürü
2. Başkan Vekili: Rahmi Balaban-Atatürk Lisesi Felsefe Öğretmeni
3. Umumi Kâtip: Sabri Kolçak-Millî Eğitim Müdürlüğü Teftiş Şefi
4. Üye: Zeki Ökmen-İnönü Lisesi Felsefe Öğretmeni
5. Üye: Rıza Öztükel-Kızılçullu Köy Enstitüsü Meslek Dersleri Öğretmeni
6. Üye: Murtaza Gürkaynak-İnönü Lisesi Müdür Muavini

947 *A.g.m.*, s.73,85.

948 *A.g.e.*, s. 123.

949 Tarık Asal, *a.g.m.*, s.11; Sabri Kolçak, *a.g.m.*, s.75.

950 Bu kurulların çalışma prensipleri, metotları ve hedefleri için bkz. *A.g.m.*, s.78-79.

951 Sabri Kolçak, "Pedagojik Danışma Kurulları Hangi İhtiyaçtan Doğdu", *Birinci Pratik Eğitim Kongresi Raporları*, I. Kitap, T.C. İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü yay., İzmir, 1950, s.24-26.

952 *A.g.m.*, s.30.

953 *A.g.m.*, s.28-29.

954 *Birinci Pratik Eğitim Kongresi Raporları*, I. Kitap, T.C. İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü yay., İzmir, 1950, s.41, 44-45.

7. Üye: Cemal Onoğur-Buca Ortaokulu Müdürü
8. Üye: Dr. Şemsettin Yaşatan- Sağır, Dilsiz ve Körler Okul Müdürü
9. Üye: Necati Özker-Zafer Okulu Başöğretmeni
10. Üye: Kemal Çıdık-Zafer Okulu Öğretmeni
11. Üye: Recep Bilge-Halitbey Okulu Başöğretmeni
12. Üye: M.Öztarhan-Sakarya Okulu Öğretmeni
13. Üye: Memduh Pamir-Şehit Fethi Bey Okulu Başöğretmeni
14. Üye: Münir Çınar-Yıldırım Kemal Okulu Öğretmeni
15. Üye: Sadık Çiner-Türkbirliği Okulu Başöğretmeni
16. Üye: Nazire İzbudak
17. Üye: Vedide Baha Pars-Kız Lisesi Müdürü
18. Üye: Garra Sarmat-Karataş Ortaokul Müdürü
19. Üye: Asım Artun-V. Bölge İlköğretim Müfettişi
20. Üye: Kemal Önder-Menemen Millî Eğitim Memuru
21. Üye: Şahap Görk-Merkez Gezici Başöğretmeni
22. Üye: Cahit Pars- Gazi Okulu Başöğretmeni
23. Üye: Ahsen Gurtin
24. Üye: Lütfü Krom-İlkokulları Koruma Cemiyeti Başkanı
25. Üye: Ahmet Önertürk-Kızılçullu Köy Enstitüsü Müdürü
26. Üye: Avukat Mesut İçre-Lise Almanca Öğretmeni
27. Üye: Dr. Avni Bükey-İlkokullar Sağlık Müfettişi
28. Üye: Kâzım Gürpınar-Atatürk Lisesi Felsefe Öğretmeni
29. Üye: Mustafa Şölen-Kızılçullu Köy Enstitüsü Ziraat Başısı
30. Üye: Hakkı Gültekin-İzmir Arkeoloji Müzesi Müdürü
31. Üye: Gaffar Güneri-Dumlupınar Okulu Başöğretmeni
32. Üye: Kemal Ayhan-Yıldırım Kemal Okulu Başöğretmeni
33. Üye: Ayşe Akıncı-İzmir Kız Lisesi Almanca Öğretmeni

Merkez Pedagojik Danışma Kurulu Aralık 1949'da yaptığı toplantıda *"Yönetim İşleri Kolu", "Eğitim-Öğretim İşleri Kolu", "Sağlık ve Terbiyesi Zor Çocuklar Kolu", "Sosyal Yardım İşleri Kolu", "Mahalli İncelemeler ve Öğretimi Mahallileştirme Kolu", "Aileyi Yetiştirme, Aydınlatma ve Yardımlaşma Kolu"* olmak üzere beş çalışma grubu kurdu ve kendi içinden bu gruplara üyeler belirledi.[955] Sonraki yıllarda bu çalışma gruplarına yenileri eklendi.[956]

Bölge ve Merkez Pedagojik Danışma Kurullarının hayata geçtiği 1949-1950 yılından itibaren Pratik Eğitim Kongreleri de yapılmaya başlanmıştı. Bu toplantıların ilki *"Bergama Bölgesi Birinci Pratik Eğitim Kongresi"* olmuş, ders yılı sonunda da İzmir'de I. Pratik Eğitim Kongresi toplanmıştı.

1950 yılı itibariyle kongrelerin iki tür olması öngörülüyordu. Bunlardan ilki bütün Bölge Pedagojik Danışma Kurullarının üyeleri ve yeteri kadar öğretmenin katılımıyla gerçekleştirilecek olan kongreydi. İzmir kent merkezinde her yıl bir defa düzenlenmesi öngörülen bu kongre daha büyük çaplı olacak ve eğitim-öğretim yılının değerlendirilmesi yapılacaktı. Diğer kongreler ise sene sonu kongresinden alınan ilhamla yeni ders yılı başında teftiş bölgelerindeki Pedagojik Danışma Kurullarının yapacağı kongrelerdi. Bu kongrelerde *"Geliştirme Planları"* incelenecek, yeni ders yılının rotası ve hedefleri belirlenecekti. Böylece başöğretmenler ve öğretmenler kendilerinden istenebilecekler hakkında açık ve net bilgi sahibi olacaktı. Bunun eğitim çalışmalarında eşgüdüm sağlayacağı gibi yıllardan beri öğretmenleri rahatsız eden keyfî ve sübjektif teftiş biçimini de ortadan kaldıracağı düşünülüyordu.[957]

1949-1950 ders yılından itibaren öncülüğünü Müfettiş (sonradan Teftiş Şefi ve İl Millî Eğitim Müdür Yardımcısı) Sabri Kolçak'ın yaptığı, İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü'nün kurumsal olarak sahiplenip benimsediği, eğitimcilerin gönüllülüğe dayalı olarak yer aldığı tüm bu çalışmalar 1949-1956 yılları arasında kısmî değişikliklerde adım adım hayata geçirildi ve uygulandı. Bu çalışmaların en çok ses getiren uygulamalarından biri İzmir kent merkezinde altı kez yapılan ve yoğun katılıma sahne olan Pratik Eğitim Kongreleri oldu. Bu kongrelerin toplanma tarihleri şöyledir:[958]

955 *A.g.e.*, s.44-45.

956 Bkz. Fuat Uçar, *a.g.e.*, s. 163.

957 Sabri Kolçak, "Okulculuğumuzda Yeni Bir Çalışma Sistemine Doğru", s.83-84.

958 Bkz. *A.g.e.*, s. 178, 188, 202, 208, 212, 218.

I. Pratik Eğitim Kongresi (31 Mayıs-5 Haziran 1950)[959]
II. Pratik Eğitim Kongresi (11-17 Haziran 1951)
III. Pratik Eğitim Kongresi (11-15 Haziran 1952)
IV. Pratik Eğitim Kongresi (17-20 Haziran 1953)
V. Pratik Eğitim Kongresi (27-29 Eylül 1954)
VI. Pratik Eğitim Kongresi (14-17 Eylül 1955)

İlk Pratik Eğitim Kongreleri eğitim-öğretim yılının bir muhasebesi[960] gibi düşünüldüğünden ders yılı sonunda yapılmıştır. Son iki kongre ise yeni ders yılına hazırlık mahiyetinde olmuştur. Aynı yıllarda ayrıca pek çok bölge kongresi de düzenlenmiştir.[961]

Pratik Eğitim Kongrelerine İzmir'deki mülkî amirlerin, eğitim yöneticililerinin, müfettişlerin, vilâyet çapındaki pek çok öğretmenin yanı sıra İzmir dışından eğitim uzmanları, Millî Eğitim mensupları ile davetliler de katılıyordu. Öğretmenler için katılım zorunluluğu yoktu. Buna rağmen öğretmenler kongrelere yoğun ilgi gösteriyor bazı kongreler 500 katılımcı sayısına ulaşıyordu. Bu kongrelerde önceden planlanan muhtıralar/tebliğler ve raporlar sunuluyor, İzmir'deki eğitimin sorunları ve çözüm önerileri ele alınıyor, dünyada eğitim alanında gerçekleşen yenilikler paylaşılıyor, sosyal ve meslekî iletişimi geliştirecek programlar gerçekleşiyor ve bazı spesifik konular tartışılıyordu.[962] Bazen genel oturum bazen de komisyon toplantısı şeklinde yapılan bu kongrelerde sunulan ya da tartışmaya açılan konu başlıklarından bazıları şunlardı:[963]

- İlkokul öğretmenlerinin çalışma ve başarıları nasıl değerlendirilmelidir? (Anket)
- Kendi Kendini İdare ve İrade Terbiyesi.
- Mizah Eğitimi/Mizah Eğitimine Dair Örnekler
- Zekânın Ölçülmesi, Stanfort-Binet Zekâ Testleri ve Denemeler
- Grupla Çalışma Denemeleri
- Uygulama Bahçeleri Problemi ve Kemalpaşa-Örenköy Okulu Çalışmaları
- Okulda Sosyal Çalışmalar (Bir Eğitsel Kol Üzerine Deneme ve Düşünceler)
- Seferihisar'da Eğitimi Güç Bir Çocuk Nasıl Islah Edildi?
- Tek Öğretmenli Beş Sınıflı Okullarda Öğretim Tekniği
- Sınıfta Kalan Öğrenciler Hakkında Bir Etüt
- İlkokul, Ortaokul ve Liselerde Okuma
- İmlâ Kurallarının Sınıf Seviyesine Göre Ayarlanması
- Stajyer Bir Öğretmen Nasıl Yetiştirilir?
- Köy Gençliğinin Kalkındırılması
- Birinci Sınıfta Aritmetik Problemleri
- Ege Medeniyeti ve Efes
- İlkokul Programının Çeşitli Yönlerden İncelenmesi
- İlkokul Türkçe Kitapları
- Test ve Ölçüler
- Halk Eğitimi ve İlkokullarımız
- Millî Eğitim Danışma Kurulları Nasıl Teşkilatlanmalıdır?
- Eğitimde Rehberlik Problemi
- Danışma Kurulları Yönetmelik Taslağı
- Okullarda Müzik Eğitiminin Geliştirilmesi Yolları

Gelişen Türk-Amerikan ilişkilerinin eğitime yansımaları Pedagojik Danışma Kurullarında olduğu gibi Pratik Eğim Kongrelerinde de görülüyordu. Amerikan Haberler Bürosu tarafından hazırlanan öğretici film gösterilerinin hangi okulda ne zaman yapılacağı Bölge Pedagojik Danışma Kurulları tarafından seçilmiş ve programlanmıştı.[964]

959 Bu kongrede ele alınan konular ve konuşmacılar için ayrıca bkz. M[urtaza] Gürkaynak, "Birinci Pratik Eğitim Kongresi", *Yeni İstanbul*, 10 Haziran 1950, s.3.

960 Osman Sabri Adal, "Osman Sabri Adal'ın Kongreyi Açış Nutku", *Birinci Pratik Eğitim Kongresi Raporları*, I. Kitap, T.C. İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü yay., İzmir, 1950, s.7; Sabri Kolçak, "Okulculuğumuzda Yeni Bir Çalışma Sistemine Doğru", s.83.

961 Bkz. *A.g.e.*, s. 131, 219, 231.

962 Bkz. *A.g.e.*, s. 173-221.

963 *A.g.e.*, s.190-191, 194-199, 205, 208-209, 214.

964 *A.g.e.*, s. 34.

Gerek İzmir'deki gerekse de eğitim bölgelerindeki Pratik Eğitim Kongrelerinde Amerikan Haberler Bürosu'nun hazırladığı eğitim filmleri katılımcılara izletiliyordu. Bu bağlamda İzmir I. ve II. Pratik Eğitim Kongrelerinde eğitici film gösterimi yapılmıştı. III. Pratik Eğitim Kongresi kapsamında çeşitli okulların iş sergilerinin yanında Amerikan Haberler Bürosu da bir kitap sergisi açmıştı.[965] Kasım 1950'de yapılan II. Bergama Pratik Eğitim Kongresi'ne, Amerikan Haberler Bürosu temsilcisi de katılmıştı. Aynı kongrede akşam verilen yemek ve müzikli eğlencede Amerikan Haberler Bürosu tarafından eğitim-öğretimin problemlerine yönelik yirmişer dakikalık üç film gösterilmişti. Tire Ortaokulu'nda Bakanlık Müfettişi, Tire ve Bayındır'ın merkez ve köy öğretmenleri ile kaymakamlar ve bucak müdürlerinin katılımıyla yapılan Pratik Eğitim Toplantısında 11 Kasım 1950 akşamı beş eğitim filmi gösterilmişti. 20 Aralık 1950'de yapılan ve Alsancak, Bornova, Mersinli'de görevli öğretmenlerin katıldığı Bölge Pedagojik Danışma Kurulu toplantısında da yine aynı büro tarafından hazırlanan öğretici bir film izletilmişti.[966]

Amerikan Haberler Bürosu'nun faaliyetlerinin yanı sıra Amerikalı eğitim uzmanlarının çalışmaları da kurul ve kongrelerde yer buluyordu. Örneğin 30 Aralık 1951'de yapılan Seferihisar Pratik Eğitim Kongresi'nde Kate Wofford'un *"Demokrasi'de iyi bir okul nasıl olmalıdır?"* başlıklı konferansının notları okunmuştu. Amerikalı Profesör Lester Beals, 17-20 Haziran 1953 tarihleri arasında yapılan IV. Pratik Eğitim Kongresi'ne bizzat katılmıştı. Kongredeki tartışmaları takip eden Beals, *"Öğrencilere Yönelik Rehberlik"* konulu bir konuşma yapmış ve konuşmasında bazı gözlemlerine dayanarak Türk öğretmenlerini övmüştü.[967]

İzmir'de yapılan Pratik Eğitim Kongreleri ilk kongreden itibaren ülkede büyük yankı uyandırmıştı. Özellikle merkezi İstanbul'da bulunan Türkiye Muallimler Birliği'nin yayın organı *"Bilgi"* dergisinin konuya ilişkin yayınından sonra pek çok eğitimci daha fazla bilgi almak için hem dergiye hem de İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü'ne mektuplar göndermişti. Bunun sonucunda "Eğitim Kongreleri" uygulaması yurt sathına yayılmış, İzmir'den sonra Erzurum, Erzincan, Sinop, Uşak, Burdur, Tekirdağ ve Edirne'de de eğitim kongreleri düzenlenmişti. Ayrıca İzmir'deki kongrelere başka vilâyetlerden katılımlar gerçekleşiyor, tebliğ sunumu için başvurular yapılıyor, bazıları kabul edilerek kongrede sunuluyordu.[968] Devlet Yönetimi ve Millî Eğitim Bakanlığı da başlangıcından beri İzmir'deki bu çalışmalara kayıtsız kalmamıştı. Cumhurbaşkanı Celal Bayar, TBMM Başkanı Refik Koraltan ve Başbakan Adnan Menderes ilk kongreye gönderdikleri telgraflarla manevi destek vermişti.[969] 31 Mayıs-5 Haziran 1950 tarihlerinde gerçekleşen ilk Pratik Eğitim Kongresi sonrasında İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü Merkez Pedagojik Danışma Kurulu, kongre raporlarını kitap haline getirip bastırınca Bakanlık bu eseri Millî Eğitim teşkilatı mensupları için faydalı görmüş ve temin edilmesi için genelge yayımlamıştı.[970] Bakanlığın üst düzey yöneticileri ile başka vilâyetlerin eğitim yöneticileri kongrelere telgraf gönderiyor, çalışmaları teşvik ediyordu. Daha da önemlisi iki yıl boyunca yalnızca İzmir'de uygulanan Pedagojik Danışma Kurulu çalışmalarının olumlu sonuçlar vermesinin ardından Millî Eğitim Bakanlığı bu çalışma modelinin *"Millî Eğitim Danışma Kurulu"* adıyla tüm il ve ilçelere yayılmasına karar verdi.[971] İzmir'de yapılan bu çalışmalar tüm ülkeye model olmuştu.

965 *A.g.e.*, s. 33, 35, 194, 196, 203.

966 *A.g.e.*, s. 35, 125-126.

967 *A.g.e.*, s. 131, 209.

968 *A.g.e.*, s.190, 198, 203-204, 206, 229-230.

969 *Birinci Pratik Eğitim Kongresi Raporları*, I. Kitap, T.C. İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü yay., İzmir, 1950, s. 318.

970 *T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi*, C.13, S. 622 (25 Aralık 1950), s.133.

971 Fuat Uçar, *a.g.e.*, s. 90.

Fotoğraf 35. İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu (30 Haziran 1953)[972]

972 Yasin Kayış Kişisel Arşivi

12. Yüksek Öğretim

İzmir'de bir yükseköğretim kurumu açma düşüncesi Yunan işgali yıllarında gündeme gelmiş, günümüzdeki İzmir Kız Lisesi'nin tarihi binasında açılması planlanan *"İyonya Üniversitesi"* girişimi, Batı Anadolu'daki Yunan işgalinin sona ermesiyle birlikte suya düşmüştü.

1955 yılında Ege Üniversitesi kuruluncaya kadar İzmir'de açılan ilk ve tek yükseköğretim kurumu İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'ydu.[973] Böylece İzmir; İstanbul, Zonguldak[974] ve Ankara'dan sonra bir yükseköğretim kurumuna kavuşan dördüncü şehir olmuştu.

İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu uzun yıllar boyunca kentteki tek yükseköğretim kurumu oldu. Ege Üniversitesi'nin dışında Millî Eğitim'e bağlı yükseköğretim kurumlarının açılması ise 1950'li ve 1960'lı yıllarda sürdü. 1954 yılında açılan Müzik Okulu'nun 1958 yılında devlet konservatuvarına dönüştürülmesiyle İzmir bir başka yükseköğretim kurumu daha kazandı. Buca Eğitim Fakültesi'nin temelini oluşturan Eğitim Enstitüsü 1959-1960 ders yılında öğrenci kaydına başladı. Ayrıca 1950'li yıllarda kentte bir Yüksek İslam Enstitüsü kurulması gündeme gelmiş, İzmir İmam Hatip ve İlahiyata Öğrenci Yetiştirme Derneği 1957 yılındaki kongresinde bu konuyu ele almıştı.[975] Ne var ki bu girişim 1950'li yıllarda somut bir sonuç doğurmamış, Yüksek İslam Enstitüsü'nün açılması 1960'lı yıllara sarkmıştır.

İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu (YETO): İstanbul'dan sonra Türkiye'deki ikinci Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu olan bu kurum 9 Eylül 1944'te Ticaret Lisesi binasında hizmete girmişti.[976] İlk öğretim yılında 83'ü kız 309'u erkek olmak üzere 392 öğrenci alınmıştı.[977] Okulun ilk Müdürü Hamdi Karaçivi idi. Karaçivi'nin yedi yıllık görev süresi içerisinde, 1947 yılında, okul yeni inşa edilen binasına yerleşmişti. 1950-1953 yıllarında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından tahsis edilen toplam 35.000 liralık ödenekle öğrencilerin sosyal ihtiyaçlarını giderecek bir lokal ile 3.500 cilt kitaba sahip (10.000 cilt kapasiteli) bir kitaplık kuruldu. Kitaplığa İstanbul ve Ankara'daki üniversitelerin yanı sıra bütün bakanlıkların yayınları ile Amerika ve Avrupa'dan güncel mesleki yayınların bir kısmı getirtiliyordu. İzmir Ticaret Odası, okulu destekleme konusunda hassastı. Öğrencilere yaptığı 5.000 liralık desteğin yanında kitaplık için de 5.000 lira destek sunmuştu.[978] İlk yıllarında zor koşullar altında eğitim vermesine rağmen Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu *"toplumun aydınlanmasında önemli bir konuma sahip olmuş, kuruluşundan 1950'ye kadar İzmir tüccarlarına ve halkına yönelik 70'e yakın mali ve ekonomik konferans düzenlemiş, düzenli olarak dergi çıkarmış ve okulun öğretim üyeleri tarafından 34 eser yayınlanmıştır"*.[979]

973 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 283.

974 Cumhuriyet döneminde açılan ilk yükseköğretim kurumu olan ve 1924-1931 yılları arasında yetmiş mühendis yetiştiren Zonguldak Maden Mühendis Mektebi Âlisi bu açıdan istisnai bir örnek oluşturur. Bkz. Emre Dölen, "Zonguldak Maden Mühendis Mekteb-i Âlisi (1924-1931)", *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, 1. baskı, İstanbul, 2006, s. 21-31; Ekrem Murat Zaman, "Zonguldak Kömür Havzası'nda Madencilik Eğitimi ve Maden Mektebi", *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, 1. baskı, İstanbul, 2006, s. 33-41. Bu okul daha sonraki yıllarda da değişik adlar altında yükseköğretim vermeye devam etmiştir. Bkz. *Maarif İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1950-1951)*, s. 374.

975 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 289.

976 "Okul Müdürü Saffet Raif İrtenk'in X uncu öğretim yılını açış nutku", *İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu (1944-1953)*, [b.y.y.], [b.t.y.], s.4.

977 *Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu (1944-1953)*, s. 15.

978 "Okul Müdürü Saffet Raif İrtenk'in X uncu öğretim yılını açış nutku", s.4.

979 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 283.

1953 yılı itibariyle Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu kuruluş döneminin zorluklarını kısmen atlatmış olsa da henüz yeterli bir kütüphaneye, ders çalışma ve seminer salonlarına, eğitimin gerektirdiği büro uygulama salonu ile büro makinelerine sahip değildi. Okulun Müdürü Saffet Raif İrtenk 10. Öğretim Yılı açış konuşmasında bu konularda Millî Eğitim Bakanlığı yetkilileri ile Egeli ilgilileri yardıma davet ediyordu.[980]

1944-1953 yılları arasında İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'na 2.725 öğrenci kaydolmuş; bunların 156'sı kız, 968'i erkek olmak üzere 1.124'ü mezun olarak çalışma hayatına atılmıştı.[981] Mezunların % 66'sı serbest ticaret işleriyle ilgileniyordu. %20'si banka ve sigorta, borsa ve şirketlerde, %14'ü de iktisadî devlet teşekkülleri ile diğer kamu kurum ve kuruluşlarında görev almıştı. Okulun mezunları açıkta kalmıyor, hem özel sektörde hem de kamu sektöründe ilgi ve talep görüyordu. Ayrıca İzmir Ticaret Odası iyi dereceyle mezun olan bazı öğrencilerin Avrupa'ya eğitime gönderilmesi için karar almıştı.[982]Kendisi de bir ekonomist olan ve Cumhuriyetin ilk yıllarına liberal ekonomi politikalarının temsilcisi olarak görülen Cumhurbaşkanı Celâl Bayar bu okula özel önem veriyor ve İzmir'e ziyaretleri sırasında bir-iki saatini bu okula ayırıyordu.[983]

Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'nun öğretim kadrosundaki personel *"Öğretmen"* unvanını taşıyordu. 1950-1951 öğretim yılında öğretim kadrosunda tamamı erkek olmak üzere 25 kişi bulunuyordu. Bunların yedisi Türk, dokuzu yabancı, biri de hem Türk hem yabancı üniversitelerde öğrenim görerek mezun olmuştu. Üç öğretmen Türkiye'deki yüksekokullardan mezundu. Beş öğretmen de vekil olarak görev yapıyordu.[984] Aynı yıl okulda 80'i kız, 572'si erkek olmak üzere 652 öğrenci kayıtlıydı.[985]

1950'li yılların sonlarında yaklaşık 800-1000 öğrencisi bulunan Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu, talepleri karşılamakta yetersiz kaldığından daha önce Ticaret Koleji'ni kurmuş olan İzmirli özel girişimciler 1958 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'na başvurarak Türkiye'nin ilk özel yüksek ticaret okulunu kurma girişiminde bulunmuşsa da bu girişimden bir sonuç çıkmamıştır. Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu ise 8 Haziran 1959'da kabul edilen 7334 sayılı kanunla 4 yıl eğitim verir hale getirilerek İzmir İktisadi ve İdari Bilimler Akademisi adını almıştır. Akademi, öğrenci sayısına cevap verebilmek üzere 1966-1967 ders yılında günümüzdeki Dokuz Eylül Üniversitesi Rektörlük binasına yerleşmiştir. 1969'da *"İktisadi ve Ticari Bilimler Fakültesi"* olarak Ege Üniversitesi'ne bağlanan okul, 1982 yılında *"İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi"* adı altında yeni kurulmuş olan Dokuz Eylül Üniversitesi'ne bağlanmıştır. [986]

980 "Okul Müdürü Saffet Raif İrtenk'in X uncu öğretim yılını açış nutku", s.5.

981 "Okul Müdürü Saffet Raif İrtenk'in X uncu öğretim yılını açış nutku", s.5, 15.

982 "Okul Müdürü Saffet Raif İrtenk'in X uncu öğretim yılını açış nutku", s.5.

983 "Okul Müdürü Saffet Raif İrtenk'in X uncu öğretim yılını açış nutku", s.6.

984 *Maarif İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1950-1951)*, s. 392.

985 *İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu (1944-1953)*, s.15.

986 *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 10231, 15 Haziran 1959; Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 284; https://iibf.deu.edu.tr/fakulte-hakkinda/fakulte-tarihcesi/ (Erişim Tarihi: 30. Aralık. 2022)

1953 senesinde üç yıllık öğrenim süresi olan Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'ndan lisans diploması almak için takip edilecek dersler, sınıflara göre dağılımı ve ders saatleri şöyleydi:

İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu Müfredatı (1953)[987]				
Dersler		**Sınıflar**		
		I	**II**	**III**
Ekonomi Grubu	Ekonomi	3	3	-
	Ekonomi Doktrinleri	-	-	2[988]
	İşletme Ekonomisi	2	2	-
	Para-Kredi-Banka	-	-	2
	Maliye	-	2	-
	Nakliyat ve Tarifeler	-	2	-
	Kooperatifçilik	-	-	1
	Bütçe Nazariyatı ve Tatbikatı	-	-	2
	Sigortacılık	-	-	2[989]
	Ekonomik Coğrafya	2	1	-
Ticaret Bilgileri ve Muhasebe Grubu	Umumi Muhasebe ve Tatbikatı	6	4	-
	Mal Bilgisi ve Teknolojisi	2	2	-
	Bilânço Tetkikleri	-	-	2
	Devlet Muhasebesi	-	-	1[990]
	İhtisas Muhasebeleri	-	-	3[991]
Hukuk Grubu	Medeni Hukuk	2	-	-
	Kara ve Deniz Ticaret Hukuku	-	2	2
	Esasiye ve İdare Hukuku	-	3	-
	Borçlar Hukuku	-	2	-
	İcra ve İflâs Hukuku	-	-	2
	İş Hukuku	-	-	2
	Malî Hukuk	-	-	3
	Devleler Umumi ve Hususî Hukuku	-	-	3[992]
Matematik Grubu	Ticaret Aritmetiği	3	-	-
	Yüksek ve Tatbiki Matematik	2	2	-
	İstatistik	-	-	2
	Malî Matematik	-	-	3[993]
	Sigorta Matematiği	-	-	2[994]
Tarih Grubu	Siyasi Tarih	-	-	3[995]
	Ticaret Tarihi	2	-	1
	Devrim Tarihi			
Yabancı Dil Grubu	Almanca	6	6	4[996]
	Fransızca			6
	İngilizce			

987 *İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu (1944-1953)*, s.8-11.
988 Bu ders İç ve Dış Ticaret şubeleri tarafından alınıyordu.
989 Bu dersi İç Ticaret ve Bankacılık şubeleri alıyordu.
990 Bu dersi İç Ticaret ve Bankacılık şubeleri alıyordu.
991 Bu dersi İç Ticaret ve Bankacılık şubeleri alıyordu.
992 Bu ders Dış Ticaret şubesi tarafından alınıyordu.
993 Bu dersi İç Ticaret ve Bankacılık şubeleri alıyordu.
994 Bu dersi Bankacılık şubesi alıyordu.
995 Bu dersi Dış Ticaret şubesi alıyordu.
996 Yabancı dil derslerini İç Ticaret ve Bankacılık şubeleri 4'er saat, Dış Ticaret şubesi ise 6 saat alıyordu.

Fotoğraf 36. İzmir Eğitim Enstitüsü Öğrenci ve Öğretim Üyelerinden Bir Grup (Buca-1963)[997]

Eğitim Enstitüsü: 1936'da Erkek Öğretmen Okulu'nun Balıkesir'e taşınması, 1947'de Kız Öğretmen Okulu'nun kapanması, 1952'de de Kızılçullu Köy Enstitüsü'nün dağıtılması sonucunda İzmir'de öğretmen yetiştiren okul kalmamıştı. Öğretmen olmak isteyen İzmirli gençler İzmir dışında ailelerinden uzakta eğitim almak zorundaydı.

İzmir'de yeniden bir öğretmen okulu açılması konusu 1950'li yıllar boyunca İzmirlilerin gündeminde olmuştu. Başlatılan girişimle ortaokul ve liselere öğretmen yetiştiren bir kurum olan eğitim enstitüsü Buca'da Rees Köşkü'nde açıldı.[998]

Rees Köşkü'nün üzerinde bulunduğu 60 dönümlük arazi Maarif Vekâleti tarafından 700.000 liraya satın alındıktan sonra köşkün eğitime hazır hale getirilmesi için yine Vekâlet tarafından 60.000 lira ayrıldı ve personel görevlendirildi. İzmir İl Millî Eğitim Müdürlüğü tarafından yapılan çalışmalar sonrasında da Enstitü 1959-1960 ders yılına yetiştirildi.[999] İlk yıl Matematik, Fizik, Kimya ve Biyoloji bölümlerine öğrenci alan enstitü 30 odalı Rees Köşkü'nde eğitim verecekti. Enstitü Müdürlüğü görevine de Karşıyaka Lisesi Müdürü Reşat Postacıoğlu atanmıştı.[1000]

Enstitüye girmek isteyen öğrenciler için Buca'da ve Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü'nde sınav yapılmış, ayrıca Ankara, İstanbul ve Balıkesir Eğitim Enstitülerinden öğrenci kabul edilmiştir. Lise mezunlarının sınavla girebildiği enstitüye ilk yıl 48'i yatılı olmak üzere 60 kız öğrenci alınmıştı. İzmir'de açılan bu kurum İstanbul, Ankara, Balıkesir, Bursa'dakilerden sonra Türkiye'deki üç yıllık eğitim veren beşinci eğitim enstitüsüydü.[1001] Öğretim üyesi sayısı ise ikisi kadın, altısı erkek olmak üzere henüz sadece sekizdi.[1002]

997 Yasin Kayış Kişisel Arşivi

998 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 289.

999 Mehmet Ali Demirbaş, *Rees Köşkü- Levanten Malikanesinden Eğitim Fakültesine*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2010, s.138.

1000 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.e.*, s. 289.

1001 Mehmet Ali Demirbaş, *a.g.e.*, s.138-139.

1002 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 257.

Keçeciler'deki Yahudi Yetim Mektebi (1937), Yavuz Çorapçıoğlu Arşivi

İzmir Sanatlar Mektebi, Foto Resne (1927-1936), SALT Araştırma,
https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/124811

III. İl Yıllıkları Işığında İzmir'de Eğitim (1967-1994)

Osmanlı İmparatorluğu'nda modernleşmeye koşut olarak 19.yy'ın ortalarından itibaren, salname adı verilen ve Türkçe'de *"yıllık"* anlamına gelen eserler yayınlanmaya başlanmıştır. Salnameler ait oldukları yıl ve kuruma ait bilgilerin derli toplu olarak ortaya konulduğu kaynaklardır. İlk olarak 1847'de *"Devlet Salnâmesi"* adıyla yayınlanmaya başlanan bu kaynaklar daha sonra nezaret ve vilâyet salnâmelerinin de eklenmesiyle çeşitlenmiş, ayrıca bazı özel kişi ve kuruluşlar da salnâme yayınlamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra da, önceleri aynı adla süren bu devlet geleneği daha sonra *"yıllık"* adıyla devam etmiş; devlet ve istatistik yıllıkları ile 1967 ve 1973 yıllarında toplu halde il yıllıkları yayımlanmıştır.[1] Ayrıca münferit olarak da il yıllıkları basılmış İzmir Valiliği de bazı başka iller gibi 1994 yılında bir il yıllığı hazırlamış ve yayımlamıştır. Böylece 1967-1994 yılları arasında yayımlanan İzmir il yıllığı sayısı üç olmuştur. Toplamda iki bin sayfayı aşan bu yıllıklarda vilâyetin mülki ve yerel yönetimlerine, seçilmiş temsilcilerine, nüfus ve coğrafi özelliklerine, kamu hizmetlerine ve ekonomisine dair çok detaylı bilgilere yer verilmiştir. İl yıllıkları valilikler tarafından yayımlandığı için resmi birer belge niteliği taşıdıkları gibi yerel tarih çalışmaları açısından da vazgeçilmez kaynaklardandır.

Bu bölümde 1967, 1973 ve 1994 yıllarında yayımlanan İzmir il yıllıkları ışığında İzmir'deki eğitimin genel panoraması ele alınmıştır. Söz konusu zaman dilimi içerisindeki değişim ve dönüşüm il yıllıkları üzerinden takip edilmiş, kimi zaman da bu yıllıklardaki bilgiler karşılaştırılmıştır.

1 Mehmet Zeki Pakalın, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1954, s. 104-105; Bilgin Aydın, "Salname", *İslam Ansiklopedisi*, C.36, Türkiye Diyanet Vakfı yay., İstanbul, 2009, s. 51-54.

1. Genel Bakış

1935-65 döneminde İzmir ilinde nüfus düzenli bir artış göstermişti. 1945 yılından sonra artış Türkiye artış hızını aşmamış, üç büyük il içerisinde nüfus gelişimi düzensizlik göstermeyen tek il İzmir olmuştu.[2]

1965 yılı nüfus sayımına göre İzmir ilinde 11 yaş ve üzerindeki 602.302 kişinin % 77.2'si herhangi bir okulu bitirmişti. Bu oran erkeklerde % 75,9 kadınlarda % 77 idi. Ancak genel olarak öğrenim seviyesi düşüktü. Çünkü herhangi bir okul bitirmiş olanların % 78,6'sı ilkokul, % 10,8'i ortaokul, % 4,5'i lise mezunuydu. Fakülte ve yüksekokul mezunu oranı ise % 2,5'ti.[3]

1965 yılı itibariyle İzmir nüfusu içerisinde okul bitirenler arasında erkeklerin % 76, 6'sı, kadınların da % 81, 8'i ilkokul mezunuydu. Ancak okul seviyesi yükseldikçe kadınların okula devam etme oranı düşmüştü. Erkeklerde ortaokul mezunlarının oranı % 11,5 kadınlarda % 9,5'ti. Lise mezunu erkeklerin oranı % 4,8 iken kadınlarda bu oran % 3,9'du.[4]

1967 verilerine göre Türkiye nüfusunun okuma-yazma bilme oranı % 48.72'ydi. İzmir % 64.47 ile ortalamanın % 16.75 üzerindeydi. Bu oranla İzmir okur-yazarlığın yüksekliği yönünden İstanbul, Kırklareli ve Eskişehir'den sonra ülke sıralamasında dördüncü sıradaydı.[5] 1973 yılı itibariyle İzmir bu bakımdan Türkiye'nin yine önde gelen illerinden birisi durumundaydı.[6]

İzmir İl Nüfusu (1935-1965)[7]	
Yıl	**Nüfus**
1935	596.850
1940	640.107
1945	673.581
1950	768.411
1955	910.496
1960	1.234.667

Grafik 8.
1965 Nüfus Sayımına Göre İzmir'de Okul Bitirenlerin Mezuniyet Dereceleri (11 Yaş ve Üzeri)[8]

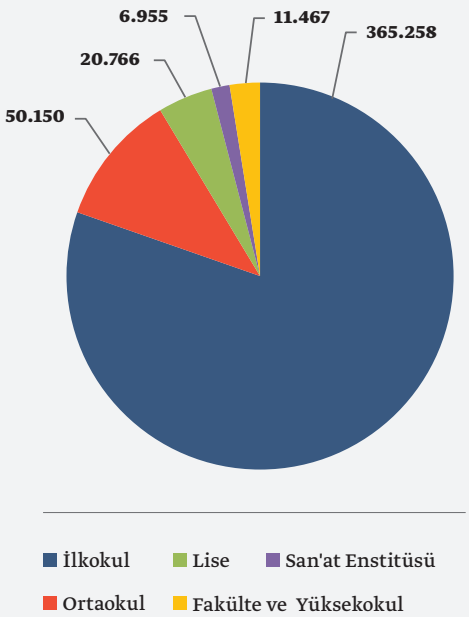

2 *1967 İzmir İl Yıllığı*, s. 93.
3 *A.g.e.*, s. 99.
4 *A.g.e.*, s. 99.
5 *A.g.e.*, s. 227.
6 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 215.
7 *1967 İzmir İl Yıllığı*, s. 93.
8 Bu grafik 1967 İzmir İl Yıllığı, s. 99'daki bilgilerin derlenmesiyle oluşturulmuştur.

1972-73 öğretim yılında İzmir'de 905 ilkokul mevcuttu. Bunların 182'si il ve ilçe merkezlerinde, 723'ü diğer kasaba ve köylerdeydi. İl içerisindeki ortaokul sayısı 59, lise sayısı ise 22'ydi. Ayrıca 53 meslek okulu vardı. 13 özel okulun bulunduğu İzmir'deki fakülte ve yüksekokul sayısı ise 17 idi.[9] Bu okulların ilçelere göre dağılımı şöyleydi:

1973 Yılında İzmir'deki Okul Sayıları ve İlçelere Göre Dağılımı[10]

İlçeler	İlköğretim			Ortaöğretim		Meslek Okulları	Fakülte ve Yüksek Ok.	Özel Okullar
	Toplam	Şehir	Köy	Ortaokul	Lise			
Merkez İlçe	145	76	69	25	9	22	8	8
Bayındır	46	4	42	1	1	3	-	-
Bergama	114	8	106	4	1	5	-	-
Bornova	33	10	23	1	2	3	9	-
Çeşme	11	3	8	2	-	1	-	-
Dikili	28	2	26	2	-	-	-	-
Foça	11	1	10	2	-	-	-	-
Karaburun	16	1	15	1	-	-	-	-
Karşıyaka	43	29	14	5	3	5	-	5
Kemalpaşa	37	2	35	2	1	1	-	-
Kiraz	59	2	57	1	-	-	-	-
Kınık	30	3	27	2	-	-	-	-
Menemen	54	5	49	1	1	1	-	-
Ödemiş	111	8	103	5	1	5	-	-
Seferihisar	13	4	9	1	-	-	-	-
Selçuk	10	3	7	1	-	1	-	-
Tire	74	10	64	2	1	4	-	-
Torbalı	43	4	39	1	1	1	-	-
Urla	27	7	20	-	1	1	-	-
Toplam	905	182	723	59	22	53	17	13

1973 yılında İzmir'de 13 özel okul vardı. 1993 yılında İzmir'deki özel lise sayısı ise 17'ydi.[11]

Grafik 9. İzmir Vilayetinde Okul Sayılarındaki Değişim (1973-1993)[12]

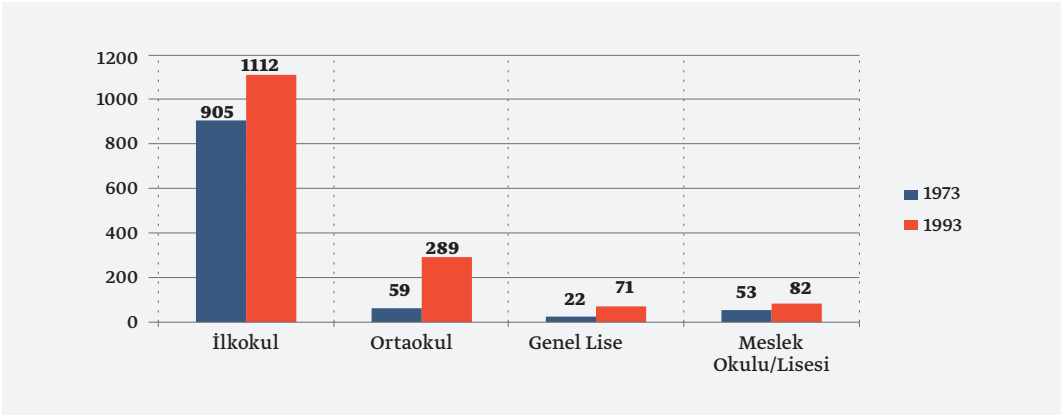

9 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 215.

10 *A.g.e.*, s. 214.

11 *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 190.

12 *A.g.e.*, s. 190.

1994 yılı itibariyle İzmir'de 522.798 öğrenci 9.472 derslikte öğrenim görüyordu. Aynı yıl İl Millî Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı olarak 22.517 öğretmen, 11 mühendis, 168 teknisyen, 54 doktor, 27 hemşire, 1 bilgisayar programcısı, 2 veri hazırlama kontrol işletmeni, 37 şoför, 822 genel idare hizmetleri ile 1.820 yardımcı hizmetler personeli görev yapıyordu.[13]

1990'lı yıllarda özel eğitim, özel öğretim, çıraklık, halk eğitim, sosyal tesisler, Millî Eğitim Vakfı, Sağlık Eğitimi Merkezleri ve Rehberlik Araştırma Merkezleri konularında dikkat çekici gelişmeler gerçekleşiyordu. Bir eğitim, kültür ve üniversite şehri olan İzmir'de okur-yazarlık oranı % 99 gibi sevindirici bir düzeydeydi. İzmir 1994 yılı itibariyle son üç yılın üniversite giriş sınavlarında Türkiye genelinde birinci il durumundaydı.[14]

1992-93 Öğretim Yılında İzmir'deki Okul Sayıları ve İlçelere Göre Dağılımı[15]

İlçesi	İlköğretim			Ortaöğretim			
	Toplam	Merkez	Köy	Ortaokul	Lise	Mesleki Teknik L.	Özel Okullar
Aliağa	29	7	22	5	1	1	1
Balçova	4	4	-	1	2	-	2
Bayındır	50	5	45	6	2	2	-
Bergama	132	13	119	15	2	4	-
Beydağ	28	3	25	1	1	-	-
Bornova	52	41	11	30	8	2	-
Buca	35	29	6	21	5	3	-
Çeşme	11	6	5	3	1	2	-
Çiğli	19	18	1	14	3	-	2
Dikili	27	2	25	5	1	1	-
Foça	10	2	8	4	1		-
Gaziemir	9	8	1	6	1	-	-
Karaburun	14	1	13	2	2	-	-
Karşıyaka	51	49	2	31	7	11	1
Kemalpaşa	44	4	40	10	3	2	-
Kınık	37	5	32	2	1	1	-
Kiraz	69	1	68	3	1	-	-
Konak	97	97	-	43	16	26	18
Menderes	39	1	38	11	2	-	-
Menemen	42	7	35	9	2	2	-
Narlıbahçe	14	8	6	4	2	1	2
Ödemiş	103	13	90	15	2	4	-
Seferihisar	17	5	12	2	1	-	-
Selçuk	14	6	8	5	1	-	-
Tire	77.	11	66	8	1	4	-
Torbalı	46	5	41	11	1	4	-
Urla	28	11	17	8	1	2	-

13 *A.g.e.*, s. 190.

14 *A.g.e.*, s. 190.

15 *A.g.e.*, s. 201.

1967-1973 yıllarında İzmir ilinde görev yapan ilköğretim müfettişlerinin sayısı 46-58 arasında değişmişti. Bu müfettişlerin ağırlıklı bir kısmı *"Eğitim Enstitüsü Pedagoji Bölümü"* mezunuydu. Örneğin 1967-68'de 46 müfettişin 32'si, 1972-73'te ise 55 müfettişin 38'i bu bölümden mezun olmuştu. Ayrıca sayıları az olsa da eğitim enstitülerinin diğer bölümlerinden mezun olan, ilköğretim müfettişliği kursunu başarıyla tamamlayan, yüksek köy enstitüsü veya ilköğretmen okulun mezunu olup 7135 sayılı kanuna göre atanan müfettişler de vardı. Müfettiş başına düşen öğretmen sayısı 1967-68'de 91, 1970-71'de 83, 1972-73'te de 95'ti.[16]

1994 yılı itibariyle İzmir İl Millî Eğitim Müdürlüğü 21 hizmet şubesinde, 8 müdür yardımcısı ve 9 şube müdürü ile hizmet veriyordu. 1992 yılında kurulan 4 yeni ilçe ile birlikte il çapında 27 İlçe Millî Eğitim Müdürlüğü ve bu müdürlüklere bağlı 52 şube müdürü bulunuyordu.[17]

İlköğretim kurumlarının teftişi, ilgili soruşturma ve incelemeler, mevcut 71 ilköğretim müfettişi tarafından yapılıyordu.[18]

Grafik 10.

1994 Yılında İzmir'de Görev Yapan İlköğretim Müfettişlerinin Branş Dağılımı[19]

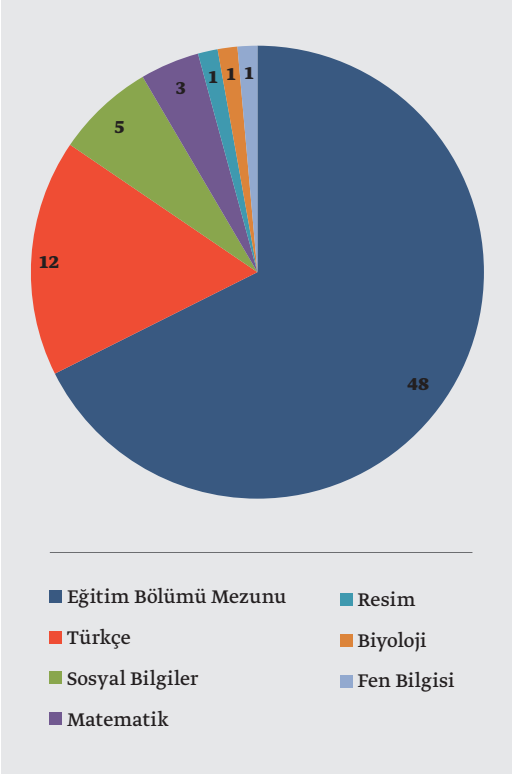

16 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 225-226.

17 *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 189.

18 *A.g.e.*, s. 189.

19 *A.g.e.*,s. 189-190.

2. Okul Öncesi Eğitim

Uzun yıllar boyunca daha çok özel sektörün hizmet verdiği[20] okul öncesi eğitim konusunda, sonradan kamu sektörü de aktif rol oynamaya başlamıştı. Nitekim 1972-1973 öğretim yılında İzmir'deki 21 okul öncesi eğitim biriminden dokuzu özel, on ikisi de resmî statüdeydi.[21] Resmî anasınıflarından üçü işçi muhitlerinde, çalışan annelerin çocukları için ilkokul bünyelerinde, dokuzu da kız enstitülerindeki çocuk öğretimi ve gelişimi bölümünde uygulama ana sınıfı olarak faaliyet yürütüyordu.[22]

1970'li yıllardan itibaren sosyal ve ekonomik değişimin doğurduğu ihtiyaçların yanı sıra okul öncesi eğitime verilen önemin de artmasıyla bu alandaki kurum sayısı giderek çoğalmıştı. 1992-1993 öğretim yılına gelindiğinde İzmir'de *"1 resmi anaokulu, 36 özel anaokulu, 109 ilkokul bünyesinde anaokulu, 43 ilköğretim okulu bünyesinde anaokulu, 19 uygulamalı ana sınıfı, 2 özel Türk ilkokulu bünyesinde ana sınıfı, 1 özel Türk ilkokulu bünyesinde anaokulu, 1 özel yabancı ilkokulu bünyesinde, 1 özel azınlık ilkokulu bünyesinde anasınıfı"* vardı.[23] Toplam 404 öğretmenin çalıştığı 213 okulda, 7.454 öğrenci okul öncesi eğitim-öğretime devam ediyordu. İlde bu alandaki okullaşma oranı ise % 6,5'ti.[24]

İzmirdeki Özel Anaokulları (1932-1972)[25]

Öğretim Yılı	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı	Öğrenci Sayısı			Öğretmen Başına Düşen Öğrenci Sayısı
			K	E	T	
1932-33	2	4	43	51	94	24
1937-38	6	8	93	138	231	29
1942-43	9	8	96	121	217	27
1947-48	7	8	83	110	193	24
1952-53	7	7	106	113	219	31
1957-58	5	12	174	197	371	31
1962-63	8	7	122	132	254	36
1967-68	7	9	95	138	233	26
1971-72	11	24	267	387	654	27

20 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 215.

21 *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 191.

22 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 215.

23 *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 191.

24 *A.g.e.*, s. 191.

25 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 214; Bu kaynaktaki Tablo:84'te 1932-33 ders yılından 1971-72 ders yılına kadar tüm yılların sayısal verileri yer almış, burada kısaltılarak alınmıştır.

3. Temel Eğitim/İlköğretim

1973 tarih ve 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nun ilk halinde 7-14 yaşlarındaki çocukların eğitimi *"Temel Eğitim"* olarak tanımlanmış, kanunun 23. maddesinde temel eğitimin amaç ve görevleri şöyle yer almıştı:[26]

> *"... millî eğitimin genel amaçlarına ve temel ilkelerine uygun olarak,*
>
> *1. Her Türk çocuğuna iyi bir vatandaş olmak için gerekli temel bilgi, beceri, davranış ve alışkanlıkları kazandırmak; onu millî ahlâk anlayışına uygun olarak yetiştirmek;*
>
> *2. Her Türk çocuğunu ilgi, istidat ve kabiliyetleri yönünden yetiştirerek hayata ve üst öğrenime hazırlamaktır".*

Kanuna göre *"beş yıllık birinci kademe"* ile *"üç yıllık ikinci kademe"* eğitim kurumları temel eğitim okulları kapsamındaydı. Öğrenciler birinci kademe sonunda ilkokul, ikinci kademe sonunda da ortaokul diploması almaya hak kazanıyordu.[27]

3.1. İlkokullar

1962-63 ders yılında İzmir ilindeki 684 ilkokulun 124'ü (% 22) il ve ilçe merkezlerinde (şehir), 560'ı (% 78) da köylerdeydi. 1966-1967 ders yılında ilkokulların sayısı 779'a çıkmıştı.[28] Yerleşim yerinin özelliklerine göre okulların niteliği de değişiyordu. Örneğin 1966-1967 ders yılında köy ilkokullarının % 40'ı tek, % 31'i de iki derslikliydi. Beş veya daha fazla öğretmenin görev yaptığı köy okulunun oranı ise köy okulları içerisine yalnızca % 9'du.[29] İl ve ilçe merkezlerinde ilkokulların çok büyük bir çoğunluğu ise beş derslikliydi. 1966-67'de 172 ilkokulun 153'ü beş dersliğe sahipti.[30]

1962-1963 ders yılından sonraki beş yılda resmî ilkokulların sayısı % 14 oranında artmış, bu artış özellikle şehir ilkokullarında gerçekleşmişti.[31] Buna rağmen 1960'lı yıllarda ikili öğretime geçen okul sayısı da giderek artmıştı. Nitekim 1962-1963 ders yılında ilkokulların % 81'inde normal öğretim yapılırken, bu oran 1966-67 ders yılında % 76'ya düşmüştü. Bu düşüşte özellikle ikili öğretim yapan şehir ilkokullarının sayısındaki artış etkili olmuştu. Çünkü 1966-1967 öğretim yılında köy ilkokullarının sadece % 10'unda ikili öğretim yapılırken, şehir ilkokullarının %73'ünde ikili öğretim yapılıyordu. Öte yandan 1962-1963 ders yılında 11 okulda *"üçlü öğretim"* yapılırken, 1966-67 ders yılında bu sayı sıfırlanmıştı.[32]

1972-73 öğretim yılında İzmir ilindeki 905 ilkokulda 3.508 derslik mevcuttu.[33] 90.121'i kız, 102.099'u erkek olmak üzere 192.224 çocuğun öğrenim görmekte olduğu bu okullarda 5.198'i *"Asil Öğretmen"*, 18'i *"Geçici Öğretmen"*, 18'i de *"Eğitmen"* statüsünde olmak üzere toplam 5.234 eğitimci görev yapıyordu.[34] 1970-1973 yılları arasında öğretmen başına düşen öğrenci sayısı 37 idi. O yıllarda da yürürlükte olan ve öğretmen başına 40 öğrenci düşmesini hedef alan 222 Sayılı İlköğretim ve Eğitim Kanunu göz önünde bulundurulduğunda İzmir bu hedefin ilerisine geçmişti.[35]

182 ilkokulun il ve ilçe merkezlerinde (şehir), 723 ilkokulun da kasaba, bucak ve köylerde olduğu 1972-1973 öğretim yılında mevcut mali şartlar nedeniyle, öğrencilerin fazla olduğu yerlerde birden fazla devreli öğretim yapılması uygun görülmüştü. Buna bağlı olarak köy ilkokullarının çoğunluğu normal (tek) öğretim yaparken, il ve ilçe merkezlerindeki ilkokullar genellikle ikili (çift) öğretim yapıyordu. Şehir merkezlerinde bulunan 22 okulda ise üçlü öğretim yapılıyordu.[36]

26 *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 14574, 24 Haziran 1973.
27 *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 14574, 24 Haziran 1973.
28 *1967 İzmir İl Yıllığı*, s. 233- [234]
29 *A.g.e.*, s. 233-[234], 237
30 *A.g.e.*, s. 233-[234], 237
31 *1967 İzmir İl Yıllığı*, s. 233.
32 *A.g.e.*, s. 233-[234].
33 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 217, 222.
34 *A.g.e.*, s. 219, 225-226.
35 *A.g.e.*, s. 223.
36 *A.g.e.*, s. 223-224.

Grafik 11. İlkokul Sayısındaki Artış (1960-1973)[37]

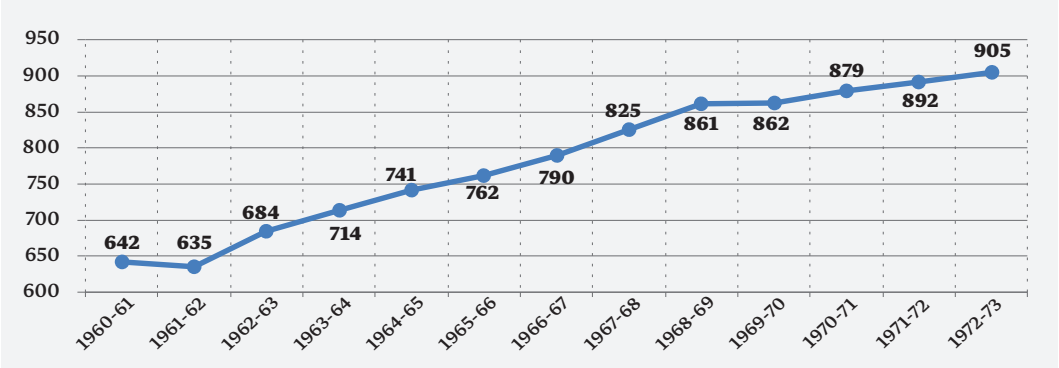

1973 yılı itibariyle 3.426 dersliğin bulunduğu 884 ilkokul *"Planlı"*, 39 dersliğin bulunduğu 14 ilkokul *"Geçici"* binalarda hizmet veriyordu. 43 dersliğe sahip 7 ilkokul ise *"Baraka"*larda eğitim-öğretime devam ediyordu. *"Geçici"* ve *"Baraka"* okulların, *"Planlı"* okula dönüştürülmesi için çalışmalar sürüyordu. Öte yandan yine 1973 yılı itibariyle 8'i şehir merkezlerinde 24'ü de köylerde olmak üzere 32 okul *"harap"* haldeydi. Eğitim-öğretimin devam ettiği bu okul binalarının da yıkılıp yeniden yapılması gerekiyordu.[38]

1966-1967 öğretim yılında 42 köyde okul yoktu.[39] Bu sayı 1973 yılında 27'ye düşmüştü. Okul bulunmayan köylerin çoğunda az nüfus yaşıyordu. Nitekim köylerin 24 tanesi 200'den az, 3 tanesi 200-250, bir tanesi de 250'den fazla nüfusa sahipti.[40]

1960'lı yılların sonu ile 1970'li yılların başlarında, 7-12 yaş aralığında olup okuldan mahrum olan çocukların sayısı ve oranı hâlâ yüksekti. 1967-1968 öğretim yılında 17.209 çocuk okula devam edemiyordu. Bunların 7-12 yaş aralığındaki toplam çocuk sayısı içerisindeki oranı % 9'du. 1970-1971 öğretim yılında ise sayılar daha endişe vericiydi. 19.372 çocuk okuldan mahrum kalırken oran % 9.8'e yükselmişti[41].

Cumhuriyetin ilk yıllarından beri uygulanan eğitim politikalarının sonucunda resmî ilkokulların niceliği artarken nitelikleri de artmış, bu durum özel okul sayında azalmaya yol açmıştı. Nitekim 1955-1956 öğretim yılında İzmir'deki özel ilkokul sayısı beşe düşmüştü. Bazı yıllarda artış ve azalışlar görülse de 1972-1973 öğretim yılında kentteki özel ilkokul sayısı yine beşti.[42]

İzmir'deki Özel İlkokulların Durumu ve Sayısı (1962-1963)[43]	
Okulun Statüsü	**Sayısı**
Bağımsız Özel Türk İlkokulları	3
Liseye Bağlı Özel Türk İlkokulları	3
Bağımsız Musevi İlkokulları	2
Bağımsız Fransız İlkokulları	1
Ortaokula Bağlı Fransız İlkokulu	1
Bağımsız İtalyan İlkokulu	1

Özel okulların sayısındaki azalmanın öğrenci sayısındaki azalmayla eş zamanlı yürüdüğü anlaşılmaktadır. Çünkü 1932-1933 ders yılında özel ilkokullardaki öğrenci mevcudu 3.387 iken, bu sayı 1972-1973 eğitim-öğretim yılında 704 olmuştu. Bu durum öğretmen sayılarına yansımış ve 1972-1973'te özel ilkokullarda görev yapan öğretmen sayısı dördü erkek 32'si kadın olmak üzere 36'ya kadar düşmüştü. Aynı yıl özel ilkokullarda öğretmen başına düşen öğrenci sayısı ise 20 olmuştu.[44]

1992-1993 öğretim yılında il çapındaki ilkokul sayısı 948'i resmi, sekizi özel olmak üzere 936'ya yükselmişti. 204.989 öğrencinin eğitim aldığı bu okullarda 6.811 öğretmen görev yapıyordu. İlkokul seviyesindeki okullaşma oranı ise % 97 düzeyindeydi.[45]

37 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 219.
38 *A.g.e.*, s. 222-224.
39 *1967 İzmir İl Yıllığı*, s. 233-[234], 237
40 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 223.
41 *A.g.e.*, s. 228.
42 *A.g.e.*, s. 232-234.
43 *1967 İzmir İl Yıllığı*, s. [235-236]
44 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 232-234.
45 *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 192.

3.2. Ortaokullar

1966-1967 eğitim-öğretim yılında İzmir çapında 77 ortaokul vardı. Bunların 35'i liseye bağlı olmayan (bağımsız), 10'u liseye bağlı, ikisi akşam ortaokulu, 13'ü kolej, 17'si özel ortaokul statüsündeydi. Resmî ortaokullarda 23.951, özel ortaokullarda 2.506 öğrenci kayıtlıydı. 1966-1967 öğretim yılı itibariyle resmî bağımsız ortaokulların hiçbiri yatılı değildi. Liselere bağlı ortaokullar, resmî kolejlere bağlı ortaokullar ile özel ortaokullar ise yatılı öğrenci kabul ediyordu. Aynı yıl liselere bağlı ortaokullarda 629 yatılı öğrenci vardı. Bunların 25'i erkek, 114'ü kız olmak üzere 139'u parasız yatılıydı. Resmî kolejlerdeki 394 yatılı öğrencinin tamamı erkekti. Bunların 82'si parasız yatılıydı. Özel ortaokullarda 609 erkek, 172 kız öğrenci yatılı olarak kalıyordu. Bunlardan üçü kız, üçü erkek olmak üzere altısı parasız yatılıydı.[46]

1961-62 ders yılında İzmir'deki resmî ortaokullarda görev yapan öğretmen sayısı 608'di. Sonraki altı yıl içerisinde bu sayı % 38,6 artmış ve 1966-1967 ders yılında 991'e ulaşmıştı. Bu öğretmenlerin 577'si *"asil"*, 414'ü *"ücretli"* statüdeydi. Aynı yıl özel ortaokullarda görev yapan öğretmen sayısı da 171'di.[47]

1966-1967 Ders Yılında İzmir'deki Ortaokul Sayıları[48]

İlçe	Resmî					Özel			Genel Toplam
	Bağımsız Ortaokullar	Liseye Bağlı Ortaokullar	Akşam Ortaokulları	Kolej	Toplam	Bağımsız Ortaokullar	Bağlı Ortaokullar	Toplam	
Merkez İlçe	20	4	2	7	33	2	9	11	44
Karşıyaka	2	2	-	5	9	1	5	6	15
Bayındır	1	-	-	-	1	-	-	-	1
Bergama	-	1	-	-	1	-	-	-	1
Çeşme	1	-	-	-	1	-	-	-	1
Bornova	-	1	-	1	2	-	-	-	2
Dikili	1	-	-	-	1	-	-	-	1
Foça	1	-	-	-	1	-	-	-	1
Karaburun	1	-	-	-	1	-	-	-	1
Kemalpaşa	1	-	-	-	1	-	-	-	1
Kınık	1	-	-	-	1	-	-	-	1
Kiraz	1	-	-	-	1	-	-	-	1
Menemen	1	-	-	-	1	-	-	-	1
Ödemiş	-	1	-	-	1	-	-	-	1
Seferihisar	1	-	-	-	1	-	-	-	1
Selçuk	1	-	-	-	1	-	-	-	1
Tire	-	1	-	-	1	-	-	-	1
Torbalı	1	-	-	-	1	-	-	-	1
Urla	1	-	-	-	1	-	-	-	1
İl Toplamı	35	10	2	13	60	3	14	17	77

46 *1967 İzmir İl Yıllığı*, s. 245.

47 *A.g.e.*, s. [244]'e ek Tablo: 12.

48 *A.g.e.*, s. [244].

1962 yılından 1972 yılına kadar olan on yıllık zaman diliminde ilkokuldan mezun olup, bir sonraki öğretim yılında bir üst öğrenimine devam eden kişilerin oranı düzenli olarak artmıştı. 1962-1963 öğretim yılında ilkokuldan mezun olan 16.094 öğrencinin 7.561'i (% 47) bir üst öğrenimine devam ederken, 1971-1972 öğretim yılında 28.546 öğrenci ilkokuldan mezun olmuş ve bunlardan 16.461'i (% 58) bir üst öğretim kurumuna kaydını yaptırmıştı. İlkokul mezunu olup bir üst öğrenime devam edenler arasında erkek çocukların oranı, kız çocuklarına oranla daima fazlaydı. Bu oran 1962-1963 öğretim yılında erkeklerde % 51, kızlarda % 42 iken, 1971-72 öğretim yılında erkeklerde % 66, kızlarda ise % 48 olarak kaydedilmişti.[49]

İlkokul mezunlarının üst öğrenim tercihlerinde ilk sırayı daima resmî ortaokullar alıyordu. 1962-1963 öğretim yılında ilkokul mezunu olup bir üst öğretime devam edenlerden % 75'i resmî ortaokullara, % 10'u özel ortaokullara, % 15'i de mesleki ve teknik öğretim kurumlarına devam etmişti. Ancak sonraki on yılda bu oran daima resmî ortaokullar lehine değişmiş, özel ortaokullar ile mesleki ve teknik öğretim kurumlarına kayıt yaptıranların oranı giderek azalmıştı. Bu durumun sebeplerinden biri söz konusu yıllarda Erkek Sanat Enstitüleri ile Ticaret Liselerinin orta kısımlarının kaldırılmış olması ve bu kurumlara sadece ortaokul mezunlarının kabul edilmeye başlanmasıydı. Ayrıca özel ortaokullara kayıt yaptıran öğrencilerin sayısı artsa bile, resmî ortaokul sayısındaki artışa paralel olarak özel okulların kayıt oranı azalmaktaydı. Bu koşullarda 1971-1972 öğretim yılında ilkokul mezunu olup bir üst öğretim kurumuna devam edenlerden % 91'i resmî ortaokullara, % 6'sı özel ortaokullara, % 3'ü ise mesleki ve teknik öğretim kurumlarına kayıt yaptırmıştı.[50]

1964-1973 yılları arasında İzmir vilâyetinde 26 yeni ortaokul binası yaptırılmış ve hizmete açılmıştı. Geçici binada öğretim yapan sekiz ortaokulun harap olan binaları yıkılarak yerine yenileri inşa edilmişti. Bu binalarda toplam olarak 386 derslik kazanılmıştı. Ortaokullardan birisi 200 öğrencilik pansiyona sahipti. Ayrıca 13 köy ve kasabada ilkokul binalarından veya yerel imkânlarla sağlanmış geçici binalardan yararlanılarak 13 ortaokul daha açılmıştı. Böylece 1964-1973 yılları arasında vilâyet çapında açılan ortaokul sayısı 39'u bulmuştu.[51]

İzmir'de 1972-1973 öğretim yılında 77 ortaokulda 42.920 öğrenci öğrenim görüyordu. 1992-1993 öğretim yılında ortaokul sayısı 138'e, öğrenci sayısı da 91.426'ya yükselmişti. Bu okulların 48'i bağımsız ortaokul, biri akşam ortaokulu, 16'sı özel ortaokul statüsündeydi. Ayrıca 42 resmi genel lisenin, 6 Anadolu lisesinin ve 25 meslek lisesinin bünyesinde ortaokul bulunuyordu. İl çapındaki 150 ilköğretim okulunun ikinci kademelerinde birer ortaokul olduğu dikkate alındığında, ortaokulların sayısı toplamda 288'i buluyordu.[52]

1990'lı yıllarda Türkiye'de *"ilkokuldan ortaokula geçişin ve okullaşmanın gelişmiş ülkelerle kıyaslanmayacak kadar düşük olması"* eğitim sisteminin en önemli darboğazlarından biri olarak görülüyordu.[53] Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda 1993-1994 öğretim yılında ortaokullarda okullaşmanın % 80 olması öngörülmüştü. Aynı yıl İzmir'deki ortaokullarda okullaşma oranı ise % 66 olmuştu.[54]

49 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 229-231.

50 *A.g.e.*, s. 229-230, 232.

51 *A.g.e.*, s. 275, 277.

52 *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 193-194.

53 *A.g.e.*, s. 194.

54 *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı yay., No: 2174, s. 292 (https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/ , Erişim Tarihi: 30.04.2022); *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 194.

3.3. İlköğretim Okulları

Daha önceleri "Temel Eğitim" adı altında ayrı ayrı sürdürülen ilk ve ortaokul eğitiminde 1981-1982 öğretim yılından başlanarak yeni bir uygulamaya gidilmiş sekiz yıllık eğitim veren "İlköğretim Okulları" uygulamasına başlanmıştı. İlk yıl Türkiye genelinde 18 okulda başlayan bu uygulamada İzmir'den hiçbir okul yer almamış, 1982-1983 öğretim yılında ise İzmir'deki iki okulda bu uygulamaya geçilmişti.55

1983 yılında 1739 sayılı Millî Eğitim Temel Kanunu'nda yapılan değişiklikle, *"temel eğitim"* terimi *"ilköğretim"* olarak değiştirilmiş, ilköğretim kurumları olan ilkokullar ile ortaokulların bağımsız halde kurulabileceği gibi imkân ve şartlara göre birlikte kurulabileceği de belirtilmişti. Kanuna göre beş yıl eğitim veren ilkokullardan mezun olan olanlara ilkokul, üç eğitim veren ortaokullardan mezun olanlara da ortaokul diploması verilecekti. Ortaokullar, planlı bir şekilde ve yeterli düzeyde ülke çapında yaygınlaştırılıp yasal düzenleme yapılıncaya kadar ilköğretimin yalnızca beş yıllık ilkokul kısmı zorunluydu.[56]

1990'lı yıllara gelindiğinde ülke çapındaki ilköğretim okullarının sayısı hızla artıyordu. İzmir'de de sekiz yıllık zorunlu eğitime geçiş sürecinin hızlandırılması ve okullaşmada bölgeler arası dengesizliklerin en az düzeye indirilmesi için, ilköğretim okullarının sayı ve kapasitelerinin artırılmasına önem ve öncelik verilmekteydi. *"Taşımalı İlköğretim"* uygulaması da dikkate alınarak, yatırım programlarında ilköğretim okulu yapımına ağırlık veriliyor, mevcut ilkokul ve ortaokulların ilköğretim okullarına dönüştürülmesi çalışmaları sürdürülüyordu.[57]

1982-1993 yılları arasında İzmir'de ilkokulların bünyesinde ortaokul *(2. kademe),* ortaokulların bünyesinde ilkokul *(1. kademe)* açılarak veya doğrudan ilköğretim okulu olarak hizmete giren ilköğretim okullarının sayısı 150'yi bulmuştu. Bu okulların birinci kademesinde 74.443, ikinci kademesinde 45.556 olmak üzere toplam 119. 999 öğrenci öğrenim görüyor; birinci kademesinde 2.372, ikinci kademesinde 2.113 olmak üzere 4.485 öğretmen görev yapıyordu.[58]

3.4. Taşımalı İlköğretim

Nüfusu az, okulu bulunmayan yerleşim birimleri ile birleştirilmiş sınıf uygulaması yapılan okullardaki öğrencilerin daha kaliteli eğitim imkânlarına kavuşturulması, eğitimde fırsat ve imkân eşitliğinin sağlanması amacıyla taşıma merkezi seçilen okullara günübirlik taşınarak eğitim-öğretimlerinin sağlanmasına dayanan *"Taşımalı Eğitim Uygulaması"* Türkiye'de ilk olarak 1989-1990 öğretim yılının ikinci döneminde deneme amaçlı olarak Kırklareli ve Kocaeli'de başlamıştı. Bir sonraki öğretim yılında bu illerin yanı sıra yedi ilde daha taşımalı eğitim uygulaması yapılmış, 1994-1995 öğretim yılında bu kapsama alınan illerin sayısı 57'ye yükselmişti.[59]

İzmir'de köylerinde okul bulunmayan ya da birleştirilmiş sınıflarda öğrenim görmek zorunda kalan çocukların müstakil sınıflı ilköğretim kurumlarına (ilkokul, ortaokul, ilköğretim okulu) kavuşturulması amacıyla taşımalı eğitim uygulamasına 1992-1993 öğretim yılında başlanmıştı. Bir sonraki öğretim yılında İzmir'in 67 köyünde bu uygulama devam etmişti.[60]

1993-1994 Öğretim Yılı'nda Taşımalı Eğitim Kapsamındaki Köylerin İlçelere Göre Dağılımı[61]

İlçe	Köy Sayısı
Bayındır	9
Ödemiş	7
Foça	2
Karaburun	3
Beydağ	4
Seferihisar	2
Torbalı	18
Tire	18
Aliağa	4

55 *A.g.e.*, s. 192.

56 *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 18081, 18 Haziran 1983.

57 *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 192-193.

58 *A.g.e.*, s. 193.

59 Abdullah Altunsaray, *Taşımalı İlköğretim Uygulamasının Değerlendirilmesi (Balıkesir Örneği)*, T.C. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 1996, s. 8-9.

60 *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 194.

61 *A.g.e.*, s. 194.

3.5. Temel Eğitim/İlköğretim Yatırımları

Kalkınma plân ve programlarına göre 1964-1972 yılları arasında İzmir'de ilkokul kapsamında 1.312 derslik yapılması öngörülmüştü. Dönem sonunda bu hedef aşılmış ve dokuz yıllık zaman zarfında 1.866 dersliğe ulaşmıştı. Bu süre içerisinde ayrıca 504 lojman (öğretmen evi) ile 440 WC. ve depo yaptırılmıştı. Bu işler için Millî Eğitim Bakanlığı bütçesinden 37.770.565 TL., il bütçesinden 62. 814.834 TL. olmak üzere toplam 100.585.395 lira ayrılmıştı.[62]

1964-1972 yılları arasında kamulaştırma, küçük onarım ve ilk tesis yatırımları için 22.029.726 TL. harcanmış bu para ile 691 okulun küçük onarımı yaptırılmış, 27.914 öğrenci sırası, 1790 yazı tahtası, 1943 sınıf dolabı, 1850 öğretmen masası, 10465 adet sandalye yaptırılmıştı.[63]

İlköğretim alanında 1992 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nca gönderilen, İl Özel İdaresi ve hayırseverlerin katkılarıyla sağlanan toplam 66.760.040.250 TL. ödenekle 411 derslik ile 20 daireli lojmanın yapımı gerçekleştirilmişti. 104 dersliğin yapımı ise devam ediyordu. Ayrıca 39 okulun onarımı yapılmıştı.[64]

1993 yılında ilköğretim yatırım programı için Millî Eğitim Bakanlığı bütçesinden İzmir'e 85.000.000.000 TL'lik pay ayrılmıştı. İl Özel İdaresi tarafından ayrılan 8.200.000.000 TL.'lik bütçe ve 1992 yılından devreden 7.552.920.000 TL. para olmak üzere 1993 yılı için oluşan toplam ödenek 100.752.920.000 TL'yi buluyordu. Ayrıca hayırsever katkıları da alınarak 24 okulda 406 yeni derslik, 33 okulda 239 ek derslik, 74 okulda onarım, 5 okulda 11 lojman, bir okulda WC-Depo ve iki tane de anaokulu yapımı planlanmıştı.[65]

62 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 275-276.

63 *A.g.e.*, s. 275-276.

64 *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 197.

65 *A.g.e.*, s. 197.

4. Ortaöğretim

4.1. Lise ve Kolejler

1966-1967 ders yılı itibariyle İzmir vilâyetinde 12'si resmî, 14'ü özel olmak üzere toplam 26 lise mevcuttu. Bu liselerin ilçelere göre dağılımı ve statüleri şöyleydi:[66]

1966-1967 Ders Yılında İzmir'deki Liseler[67]

İlçe	Resmî			Özel Lise
	Lise	Kolej	Akşam Lisesi	
Merkez İlçe	4	-	1	8
Karşıyaka	2	-	-	5
Bayındır	-	-	-	-
Bergama	1	-	-	-
Çeşme	-	-	-	-
Bornova	1	1	-	1
Dikili	-	-	-	-
Foça	-	-	-	-
Karaburun	-	-	-	-
Kemalpaşa	-	-	-	-
Kınık	-	-	-	-
Kiraz	-	-	-	-
Menemen	-	-	-	-
Ödemiş	1	-	-	-
Seferihisar	-	-	-	-
Selçuk	-	-	-	-
Tire	1	-	-	-
Torbalı	-	-	-	-
Urla	-	-	-	-
İl Toplamı	10	1	1	14

Tablonun incelenmesinden de anlaşılacağı üzere her ilçede ortaokulun bulunduğu 1966-1967 ders yılında 13 ilçede lise yoktu. Bu ilçelerde ikamet edip lise eğitimine devam etmek isteyen öğrenciler tren ve otobüslerle günübirlik seyahat etmek, yatılı okumak, akraba yanında kalmak, kiralık evde yaşamak vb. seçeneklerle karşı karşıya kalıyordu. Nitekim aynı yıl 619'u kız, 947'si erkek olmak üzere 1.566 öğrenci yatılı olarak liseye devam ediyordu. Ancak bunların sadece 169'u parasız yatılıydı. Yatılı öğrencilerin 803'ünün özel, 736'sının resmî, 27'sinin de yabancı liselerde[68] olduğu göz önüne alındığında resmî liselerin yatılı öğrenci oranının diğerlerine göre daha düşük olduğu ve lisesi olmayan ilçelerdeki çocukların lise öğrenimine devam etmesinin son derece güç olduğu anlaşılmaktadır.

1967-1968 ders yılında liselerde 6.474'ü erkek, 4.356'sı kız olmak üzere 10.830 öğrenci mevcuttu. Bunların 8.270'i resmî lise ve kolejlerde, 2.318'i özel liselerde, 242'si de yabancı liselerde öğrenim görüyordu.[69] Bir önceki öğretim yılında 5.140 öğrenci sınıfını geçmiş, 3.662 öğrenci sınıfta kalmış, 2.039 öğrenci lise diploması almıştı. Resmî liselerdeki başarı oranı % 47, özel liselerde %79, yabancı liselerde ise % 99'du.[70]

1966-1967 yılında liselerde 286'sı asil, 191'i ücretli olmak üzere 477 öğretmen görev yapıyordu. Bunların 196'sı resmî lise ve kolejlerde, 232'si özel liselerde 49'u da yabancı liselerdeydi. Resmî lise ve kolejlerde 173'ü asil, 23'ü ücretli statüdeyken, özel liselerdeki öğretmenlerin 75'i asil, 157'si ücretliydi.[71]

Söz konusu yıllarda ortaokullarla liselerin aynı çatı altında ve aynı müdürlüğe bağlı olarak eğitim vermesi yaygın bir durumdu. 1964-1973 yılları arasında yeni bir lise daha inşa edilmiş, sekiz lise mevcut ortaokullara ilâveler yapılmak suretiyle, beş lise de mevcut ortaokullar lise haline getirilmek suretiyle eğitime açılmıştı.[72] Böylece il çapında 1965-1966 öğretim yılında 10 olan resmî lise sayısı 1972-1973 öğretim yılında 22'ye ulaşmıştı. Artık Bayındır, Kemalpaşa, Kınık, Menemen, Torbalı ve Urla'da da birer lise vardı. Özellikle ilçelerdeki liselerin bünyesinde ortaokullar da

66 *1967 İzmir İl Yıllığı*, s. 246.
67 *A.g.e.*, s. 246.
68 *A.g.e.*, s. 248.
69 *A.g.e.*, s. 246.
70 *A.g.e.*, s. 249.
71 *A.g.e.*, s. 248.
72 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 275.

bulunuyordu.[73] 1973 yılı itibariyle 24 derslik ve 200 kapasiteli pansiyonuyla Buca Lisesi ek binası, 24 derslikli Tepecik Lisesi inşaatları devam ediyordu.[74] Lise sayısının artışına paralel olarak bu okullardan mezun olan öğrencilerin sayısı da her geçen yıl düzenli olarak artıyordu.

Resmi Liselerden Mezun Olanlar (1965-1972)[75]			
Öğretim Yılları	**Erkek**	**Kız**	**Toplam**
1965-66	751	404	1155
1966-67	777	475	1252
1967-68	767	587	1354
1968-69	1054	754	1808
1969-70	1188	873	2061
1970-71	1177	950	2127
1971-72	1206	1070	2276

Mezun sayısındaki artışın başlıca sebebi hiç kuşkusuz lise sayısındaki artışa bağlı olarak daha fazla öğrencinin bu okullara devam edebilme imkânına kavuşmasıydı. Nitekim 1965-1966 öğretim yılında 6.729 öğrenci liselere devam ederken 1972-1973 öğretim yılında bu sayı 15.727'ye çıkmıştı. Aynı zaman diliminde kız öğrencilerin liseye devamında da yükseliş söz konusuydu. 1965-1966 öğretim yılında kız öğrencilerin toplam öğrenci içerisindeki oranı % 36 iken, bu oran her yıl artmış ve 1972-1973 öğretim yılında % 44 olmuştu.[76]

Ortaokul mezunu olup 1971-1972 öğretim yılında orta dereceli okulların birinci sınıflarına kaydolan öğrencilerin % 60'ı resmî liselere, % 8'i özel liselere, % 32'si ise meslekî ve teknik okullara yerleşmişti. Kız öğrencilerin % 69'u resmî liseleri tercih ederken, erkek öğrencilerin resmî liselere kayıt yaptırma oranları % 55 olmuştu.[77]

1932-1960 yılları arasında İzmir'de özel lise sayısındaki durgunluk 1960'tan sonra belirgin bir şekilde değişmiş görünmektedir. Nitekim 1960 yılına kadar sayısı üçü geçmeyen özel lise sayısı 1960-1961 ders yılında birdenbire dokuza çıkmış, sonraki on yıl içerisinde de 8-13 özel lise faaliyette bulunmuştur. 1971-72 ders yılında İzmir'de 11 özel lise vardı. Bu okullarda 188'i kadın, 143'ü erkek olmak üzere 331 öğretmen görev yapıyordu. Öğrenci sayısındaki artış ise okul sayısındaki artış ile aynı oranda olmamıştı. 1959-1960 öğretim yılında iki özel lisede toplam 741 öğrenci olduğu halde, 1971-1972 öğretim yılında 11 özel lisede toplam 3.100 öğrenci bulunuyordu.[78]

1990-1994 yıllarını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Türkiye genelinde genel liselerde % 24, meslek liselerinde % 21,2 olmak üzere % 45, 2'lik okullaşma oranı hedeflenmişti.[79] İzmir 1994 yılı itibariyle liselerdeki % 47'lik okullaşma oranı ile bu plan hedeflerinin ilerisine ulaşmış durumdaydı.[80]

En önemli görevi, *"öğrencilere asgari bir genel kültür vermek, uygulanacak çeşitli programlarla onları bilgi, istidat ve kabiliyetleri ölçüsünde yükseköğretime; hem mesleğe hem yüksek öğretime veya hayata, iş alanlarına hazırlamak"* olan, ortaokul sonrası en az üç yıl öğretim veren ve 15-17 yaş grubunun eğitimini kapsayan liseler 1990'lı yıllarda oldukça çeşitlenmişti. Anadolu Lisesi, Fen Lisesi, Öğretmen Lisesi, Anadolu Öğretmen Lisesi, Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi, çok programlı liseler, akşam liseleri ile özel liseler *"Genel Lise"* kapsamındaydı. 1993 yılında İzmir vilâyeti çapında 65 resmi genel lise, 1 Akşam Lisesi, 3 Anadolu Lisesi, Fen Lisesi; 1 Anadolu Güzel Sanatlar Lisesi ile 17 özel lise olmak üzere toplam 88 lise bulunuyordu. 60.228 öğrencinin kayıtlı olduğu bu okullarda 5.566 öğretmen görev yapıyordu.[81]

73 *A.g.e.*, s. 239.
74 *A.g.e.*, s. 275.
75 *A.g.e.*, s. 248.
76 *A.g.e.*, s. 241, 248.
77 *A.g.e.*, s. 244.
78 *A.g.e.*, s. 246-247.
79 *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)*, T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı yay., No: 2174, s. 362 (https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/ , Erişim Tarihi: 30.04.2022); *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 194.
80 *A.g.e.*, s. 194.
81 *A.g.e.*, s. 194-195.

4.2. Mesleki Eğitim

a-Meslek Liseleri

Ortaöğretim kurumlarının bir diğer ayağını oluşturan mesleki ve teknik liseler ülkenin *"hizmet ve üretim alanlarında; ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmelere uyumlu, mesleki ve teknik bilgi ve becerilerle donatılmış insan gücüne olan ihtiyacını karşılamak"* amacıyla eğitim veriyordu. Bu okullar *"... çağdaş bilim ve teknolojik metotları bilen, yorumlayan, kullanan, geliştiren ve alanındaki yeniliklere kısa sürede uyum sağlayan vasıflı insan gücü"*nün yetiştirilebilmesi için yaygınlaştırılıyor ve geliştiriliyordu.[82]

Mesleki ve Teknik Liseler; Erkek Teknik Öğretim Okulları, Kız Teknik Öğretim Okulları, Ticaret ve Turizm Okulları ile Din Öğretimi Okulları olmak üzere dört ana gruptan oluşuyordu. 1971-1972 öğretim yılında İzmir çapında 40 mesleki ve teknik lisede 9.492 öğrenci öğrenim görürken 716 öğretmen görev yapıyordu. Bu okullara ilgi sonraki yıllarda giderek çoğalmış okul, bölüm ve öğrenci sayılarında büyük artışlar meydana gelmişti. 1992-1993 öğretim yılında İzmir vilâyetindeki toplam 82 mesleki ve teknik lisede 37.787 öğrenci eğitim-öğretime devam ediyor, bu okullarda 3.264 öğretmen görev yapıyordu.[83]

1992-1993 öğretim yılı başında 48 meslek lisesinden 11.640 öğrenci 58 meslek dalında işletmelerde meslek eğitimi (staj) yapmaktaydı. 16 Endüstri Meslek Lisesi'nden 4.530 öğrenci 30 meslek dalında; 17 Kız Meslek Lisesi'nden 810 öğrenci 16 meslek dalında eğitim almak üzere işletmelere yerleştirilmişti. Ayrıca 15 Ticaret Lisesi, Sekreterlik, Anadolu Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi'nden 6.300 öğrenci 12 meslek dalında işletmelerde meslek eğitimine devam etmişti.[84]

1994 yılı itibariyle il çapında 16 Endüstri Meslek Lisesi, 9 Erkek Teknik Lise, Anadolu Teknik Lise, 16 Kız Meslek Lisesi, 2 Kız Teknik Lise, 2 Anadolu Kız Meslek Lisesi, 1 Uygulamalı Sanatlar Anadolu Kız Meslek Lisesi, 1 Büro Yönetimi Sekreterlik Anadolu Meslek Lisesi, 13 Ticaret Lisesi, 1 Anadolu Basın-Yayın Meslek Lisesi, 1 Akşam Ticaret Lisesi, 2 Anadolu Ticaret Lisesi, 1 Anadolu Dış Ticaret Lisesi, 1 Sekreterlik Meslek Lisesi, 1 Anadolu Sekreterlik Meslek Lisesi, 2 Anadolu Otelcilik-Turizm ve Meslek Lisesi, 1 Mahalli İdareler Meslek Lisesi, 29 İmam-Hatip Lisesi ile 1 Anadolu İmam-Hatip Lisesi bulunmaktaydı. Ayrıca bir tane de Olgunlaşma Enstitüsü mevcuttu.[85]

1972-73 Ders Yılında İzmir'deki Mesleki ve Teknik Okullar[86]

Okulun Cinsi	Okul Sayısı	Öğretmen Sayısı			Öğrenci Sayısı		
		Toplam	E	K	Toplam	E	K
Olgunlaşma Enst.	1	16	-	16	106	-	106
Erkek Sanat Öğrt. Ok.	1	5	5	-	52	52	-
Teknisyen Okulu	3	21	15	6	326	318	8
Sekreter Okulu	1	1	-	1	225	-	225
Ticaret Lisesi	1	46	20	26	1162	910	752
Akşam Ticaret	1	20	10	10	1090	895	195
Kız Enstitüsü	8	237	20	217	998	-	998
Erkek Sanat	6	218	207	11	3810	3713	97
Kız Sanat Orta	8	63	9	54	1342	-	1342
Akşam Kız Sanat	18	65	-	65	5301	-	5301
Pratik Akşam Sanat	4	1	-	1	741	741	-
TOPLAM	54	693	286	407	15.653	6.629	9.024

82 *A.g.e.*, s. 195.
83 *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 195.
84 *A.g.e.*, s. 199-200.
85 *A.g.e.*, s. 195-196.
86 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 255.

b-Çıraklık Eğitim Merkezleri

Mesleki eğitimin bir başka ayağı 20 Haziran 1977 tarihinde kabul edilen 2089 sayılı Çırak, Kalfa ve Ustalık Kanunu[87] ile düzenlenmişti. Bu kapsamda 1990'lı yılların ilk yarısında İzmir'de beşi müstakil, beşi bağlı olmak üzere toplam on Çıraklık Eğitimi Merkezi bulunuyordu. Ayrıca; sanayi sitelerinde büyük işletmelerin bünyelerinde kendi çıraklarını yetiştiren on beş okul vardı. 1992-1993 öğretim yılı başında sözleşmeli çırak sayısı 13.500'dü.[88]

c-LİMME Projesi

Lise Mezunlarına Meslek Edindirme Projesi (LİMME) 1990-1992 yılları arasında uygulamaya konulmuş, bu kapsamda İzmir'de 5.000 kursiyer başarı belgesi almıştı. Ne var ki bu proje kapsamında eğitim almış olanlardan 1994 yılı itibariyle mesleği ile ilgili bir işe yerleşebilmiş olanların sayısı yalnızca 217 idi.[89]

4.3. Ortaöğretim Yatırımları

1964-1973 yılları arasında vilâyet çapında 39 ortaokul, 16 lise hizmete açılmıştı. Yapımı gerçekleştirilen 51 ortaokul ve lise binasında 286 yeni derslik derslik kazanılmıştı. Bu binaların yapımı için 65.000.000 TL, donatımı için de 4.000.000 TL harcanmıştı.[90]

Mesleki Teknik Öğretim yatırımları için 1964-1972 yılları arasında sarf edilen para 19.657.183 TL. idi. Harcamaların 15.687.146 TL'sinin dağılımı şöyleydi:[91]

1964-1972 Yılları Arasında Başlıca Mesleki-Teknik Öğretim Yatırımları[92]

Yapılan İş	Harcama (TL.)
Bornova Kız Enstitüsü	1.626.196
Bergama Kız Enstitüsü	726.426
Göztepe Kız Enstitüsü	1.333.226
Tire Sanat Enstitüsü Pansiyon Binası	1.358.938
Ödemiş Sanat Enstitüsü	2.024.467
Çınarlı Sanat Enstitüsü	5. 286.152
Seferihisar Akşam Kız Sanat Okulu	134.030
Onarım ve Çeşitli Yatırımlar	3.197.711
TOPLAM	15.687.146

1992 yılında ortaöğretim için Millî Eğitim Bakanlığı tarafından tahsis edilen 65.020.514.438 TL. ödenekle beş Endüstri Meslek Lisesi, altı Lise, üç Ticaret Lisesi, bir Kız Meslek Lisesi, üç Anadolu Lisesi, iki Çıraklık Eğitim Merkezi, bir Öğretmenevi, bir Otelcilik ve Turizm Meslek Lisesi, on iki daireli lojman, iki eğitim ve dinlenme tesisi, bir Hizmetiçi Eğitim Tesisi, bir Halk Eğitim Merkezi inşaatlarının yapımı sürdürülmüştü. Bunlardan dört lise, iki eğitim ve dinlenme tesisi, bir Endüstri Meslek Lisesi ile bir Ticaret Lisesinin ek bina inşaatı bitirilmişti. Diğerlerinin inşaatı ise devam ediyordu.[93]

1993 yılında İzmir'de birer tane Lise, Kız Meslek Lisesi, Endüstri Meslek Lisesi, Anadolu Lisesi, Halk Eğitim Merkezi, Çıraklık Eğitim Merkezi ve Hizmetiçi Eğitim Tesisi ile iki Ticaret Lisesinin, on iki daireli lojmanın ve dört ikmal inşaatının ihalesi yapılmış, inşasına başlanmıştı. Ayrıca birer tane de Güzel Sanatlar Lisesi, Anadolu Öğretmen Lisesi, Yatılı Lise ve Anadolu Lisesinin yapımı planlanmıştı.[94]

87 *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 15987, 5 Temmuz 1977.
88 *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 199-200.
89 *A.g.e.*, s. 200.
90 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 277.
91 *A.g.e.*, s. 277.
92 *A.g.e.*, s. 277.
93 *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 197-198.
94 *A.g.e.*, s. 198.

5. Millî Eğitim Bakanlığı'na Bağlı Yüksek Öğretim Kurumları

1960'lı yıllarda İzmir'de resmî ve özel yüksekokul sayısında ciddi bir artış yaşanmıştı. 1967 yılı itibariyle kentte Ege Üniversitesi'nin dışında yedi yüksekokul, ayrıca bir de İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi bulunuyordu. Yüksekokulların beşi resmî, ikisi ise özel okul statüsündeydi.[95]

1962-1963 öğretim yılında kentte yüksekokul statüsünde eğitim veren tek kurum İzmir Eğitim Enstitüsü'ydü. Sonraki beş yılda ise bu sayı hızlı bir şekilde arttı. 1963-1964 öğretim yılında Ege Özel Mimarlık ve Mühendislik Yüksek Okulu ile İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Özel Yüksek Okulu açıldı. Bir yıl sonra, İzmir Yüksek Öğretmen Okulu faaliyete geçti. 1966-1967 öğretim yılında ise üç resmî yüksekokul birden açıldı. İzmir Tekstil Teknik Okulu, İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü ve İzmir Yüksek Teknik Okulu ilk öğrencilerini aldı.[96]

1966-1967 ders yılında İzmir'deki yüksekokullarda 1.766'sı erkek, 843'ü kız olmak üzere 2.609 öğrenci öğrenim görüyordu. Bunların da 1.126'sı resmî yüksekokullarda, 1.483'ü özel yüksekokullardaydı. Teknik yüksekokullardaki öğrenci sayısı 983'tü. Resmî yüksekokullarda öğretim üyesi başına 12 öğrenci düşerken, özel yüksekokullarda bu sayı 14'tü.[97]

Bu yüksekokulların dışında Millî Eğitim Bakanlığı tarafından açılmasına izin verilen ve gerekli şartlar yerine getirildiği takdirde açılacak olan özel yüksekokullar da vardı. Yakındoğu ve Efes adı altında açılması planlanan özel yüksekokullar şunlardı:[98]

1. Yakın Doğu Kimya Mühendisliği Özel Yüksek Okulu
2. Yakın Doğu Diş Hekimliği Özel Yüksek Okulu
3. Yakın Doğu Eczacılık Özel Yüksek Okulu
4. Efes Diş Hekimliği Özel Yüksek Okulu
5. Efes Eczacılık Özel Yüksek Okulu
6. Efes Kimya Mühendisliği Özel Yüksek Okulu

1966-1967 Ders Yılında İzmir'deki Yüksekokulların Öğretim Üyesi, Öğrenci ve Mezun Sayıları[99]

Yüksek Okullar	Öğretim Üyeleri			Öğrenciler			Diploma Alanlar		
	E	K	T	E	K	T	E	K	T
İzmir Eğitim Enstitüsü	27	15	42	-	569	569	-	273	273
İzmir Tekstil Teknik Okulu	10	4	14	105	9	114	-	-	-
İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü	9	-	9	42	-	42	-	-	-
İzmir Yüksek Öğretmen Okulu	10	10	20	258	82	340	-	-	-
İzmir Yüksek Teknik Okulu	10	2	12	59	2	61	-	-	-
Ege Özel Mimarlık ve Mühendislik Yüksek Okulu	74	7	81	723	82	805	2	26	28
İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Özel Yüksek Okulu	22	2	24	579	99	678	50	5	55

95 *1967 İzmir İl Yıllığı*, s. 254.
96 *A.g.e.*, s. 252'ye ek Tablo: 21.
97 *A.g.e.*, s. 254.
98 *A.g.e.*, s. 254.
99 *A.g.e.*, s. 252'ye ek Tablo: 21.

1967 yılı itibariye İzmir'deki tek üniversite olan Ege Üniversitesi Tıp, Ziraat ve Fen Fakülteleri ile eğitim yapıyordu.[100] İzmir İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi'nin ise 297 kadın, 2086 erkek olmak üzere toplam 2383 öğrencisi bulunuyordu.[101]

Mevcut yüksekokullara ek olarak 1967-1971 yılları arasında *"Yakın Doğu"* adı altında Kimya Mühendisliği, Diş Hekimliği, Eczacılık ile İktisadi ve Ticari İlimler; *"Karataş"* adı altında da Gazetecilik ve Eczacılık Özel Yüksekokulları açılmıştı. 1968 yılında Bahattin Tatış tarafından kurulan Özel Yakın Doğu Yüksek Okulları İnciraltı'nda 80.000 m²'lik bir alanda, Özel Karataş Yüksekokulları ise Kız Lisesi'nin karşısında eğitim veriyordu.[102] Böylece İzmir'deki özel yüksekokul sayısı sekize yükselmişti. Ancak 25 Ağustos 1971 tarih ve 1472 sayılı kanunla ülke çapındaki diğer özel yüksekokullar gibi bu kurumlar da devletleştirildi. Bu okulların öğrencilerine Ege Üniversitesi bünyesinde açılacak yüksekokullarda öğrenim görme hakkı tanındı.[103] Böylece, daha önce iki yüksekokulu bulunan Ege Üniversitesi'nin beş yeni yüksekokulu oldu ve bu yüksekokullar çeşitli fakültelere bağlandı.[104] Bu gelişmelerin ardından İzmir'de Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı üç yüksekokul kalmıştı. Bunlar İzmir Eğitim Enstitüsü, İzmir Yüksek Öğretmen Okulu ve İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü'ydü.

Buca'daki Eğitim Enstitüsü 1970'li yılların sonlarına kadar ortaokullara öğretmen yetiştiriyordu. Enstitü 1963-1967 ve 1968-1972 yıllarını kapsayan I. ve II. Beş Yıllık Kalkınma Planları dâhilinde 17.532.510 TL. harcanarak yapılan yeni bina ve tesislerine kavuşmuştu. İlk yıllarda derslikler in bulunduğu tarihi Rees Köşkü ise artık idare binasına dönüştürülmüştü.[105] 1972-1973 yılı itibariyle 745 kız öğrencisi, 78 öğretim görevlisi vardı. Öğrenim süresi üç yıl olan eğitim enstitülerinin sayısı 1977-1978 ders yılında 18'i buldu. Bu okullar 1977-1978 öğretim yılından itibaren yüksek öğretmen okulu olarak adlandırıldı ve sayıları azaltıldı. Programları lise öğretmeni de yetiştirecek biçimde düzenlendi. Öğrenim süreleri de dört yıla çıkarıldı.[106]

İzmir Eğitim Enstitüsü (1959-1973)[107]

Yıllar	Öğretim Üyeleri			Öğrenci Sayıları			Diploma Alanlar
	E	K	T	E	K	T	
1959-1960	6	2	8	-	59	59	-
1960-1961	12	3	15	-	124	124	37
1961-1962	13	9	22	-	228	228	64
1962-1963	19	13	32	-	346	346	126
1963-1964	23	11	34	-	444	444	165
1964-1965	23	14	37	-	558	558	203
1965-1966	22	16	38	-	591	591	309
1966-1967	27	15	42	-	569	569	273
1967-1968	32	30	62	-	551	551	287
1968-1969	35	30	65	-	539	539	110
1969-1970	38	24	62	-	623	623	223
1970-1971	45	26	71	-	679	679	222
1971-1972	45	28	73[108]	-	678	678	177
1972-1973	45	33	78	-	745	745	-

100 *A.g.e.*, s. 256'ya ek Tablo: 25.

101 *A.g.e.*, s. 255.

102 Şenay Savur, *1960-1970 Yılları Arasında İzmir'de Sosyal Yaşam*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi- Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2019, s. 221.

103 "Özel yüksek okul öğrencilerinin öğrenimlerine devam edebilmeleri için açılacak resmî yüksek okullar hakkında Kanun", *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 13943, 1 Eylül 1971, s. 1-3.

104 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 259.

105 *A.g.e.*, s. 277.

106 Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2014)*, Pegem Akademi, 26. baskı, Ankara, 2014., s. 387.

107 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 257.

108 Orijinal metinde "74" yazılmıştır.

Liselere öğretmen yetiştirmek üzere eğitim veren yüksek öğretmen okulları önce İstanbul'da sonra Ankara'da açılmıştı. 1964'te ülkenin üçüncü yüksek öğretmen okulu İzmir'de açıldı.[109] İlk on yılında okulun derslik, yemekhane, yurt, spor ve toplantı salonu binaları için 6.764.570 TL. harcanmıştı.[110] Bu okullara ilköğretmen okullarının en başarılı ve kişilik sahibi öğrencileri seçiliyordu. Fakat bu öğrenciler o yılların koşullarında lise mezunu sayılmadıklarından öncelikle bir yıl boyunca lise eğitimlerini tamamlıyorlardı. Branş öğrenimlerini girdikleri fakültelerde, meslek derslerini ise akşamları yüksek öğretmen okulunda görüyorlardı. Üç yıllık eğitim enstitülerinin dört yıla çıkarılıp, yüksek öğretmen okulu adını alması sürecinde, 18 Temmuz 1978'de İstanbul, Ankara ve İzmir'deki üç yüksek öğretmen okulu kapatıldı.[111]

İzmir'de Yüksek İslam Enstitüsü'nün kurulması, İzmir İmam Hatip ve İlahiyata Öğrenci Yetiştirme Derneği'nin 1957 yılındaki kongresinde gündeme gelmişti. O yıllarda İmam Hatip Lisesi mezunları İlahiyat Fakültelerine alınmadığı için, dernek özel bir İslam yüksekokulunun açılması konusunda girişimde bulunmuştu. Ancak 1950'li yıllarda bu konuda bir gelişme olmamıştı.[112]

1959 yılında İstanbul'da yedi yıllık İmam-Hatip Okullarına dayalı ilk Yüksek İslam Enstitüsü açılmıştı. Yönetmeliklere göre bu enstitülerin amaçları şöyle belirlenmişti:[113]

- İmam Hatip Liselerine Meslek ve Ahlâk Dersleri Öğretmeni ile temel eğitim ikinci kademe ve ortaöğretim kurumlarına Din Dersi Öğretmeni yetiştirmek
- Diyanet İşleri Başkanlığı merkez ve taşra kuruluşlarında çalışacak personel yetiştirmek
- Müze, vakıf, arşiv, kütüphane, fabrika, cezaevi vb. kuruluşlarda çalışacak eleman yetiştirmek
- Mezunlarına ihtisas ve ilmî araştırma imkânları sağlamak

İzmir Yüksek Öğretmen Okulu (1964-73)[114]

Yıllar	Öğretim Üyeleri			Öğrenci Sayıları			Diploma Alanlar
	E	K	T	E	K	T	
1964-1965	2	4	6	79	71	150	-
1965-1966	3	6	9	133	68	201	-
1966-1967	11	8	19	255	81	336	-
1967-1968	6	7	13	242	122	364[115]	-
1968-1969	8	7	15	257	168	425	37
1969-1970	8	6	14	247	137	384	14
1970-1971	9	6	15	190	114	304[116]	18
1971-1972	5	1	6	101	115	216	20
1972-1973	4	-	4	89	95	184	-

109 Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 388.

110 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 277.

111 Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 388; Bu okul Buca Eğitim Enstitüsü'nün 1978'den itibaren dönüştürüldüğü *"Yüksek Öğretmen Okulu"* ile karıştırılmamalıdır. 1978'e kadar hizmet veren İzmir Yüksek Öğretmen Okulu, Buca'da değil Bornova'daydı. Nitekim okul kapatıldıktan sonra İzmir Belediyesi tarafından hazırlanan şehir rehberindeki haritada da okul binasının yeri Ege Üniversitesi kampüsünün içerisinde gösterilmiştir: *İzmir Şehir Rehberi*, Harita Genel Müdürlüğü Matbaası, [Ankara], [1981], s. 180.

112 Hülya Gölgesiz Gedikler, *1950'li Yıllarda İzmir*, Şenocak yay., İzmir, 2012, s. 289.

113 *Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi (1966-1995)*, İzmir, [1995], s.1.

114 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 257.

115 Orijinal metinde "314" yazılmıştır.

116 Orijinal metinde "305" yazılmıştır.

İzmir Yüksek İslam Enstitüsü, 13 Eylül 1966 tarihinde Başbakan Süleyman Demirel tarafından açılmış, 21 Kasım 1966 Pazartesi günü Köprü semtindeki Hacı Ahmet Tatari köşkünde eğitim-öğretime başlamıştı. Kurum, Şubat 1969'dan itibaren *İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü Yaptırma ve Koruma Derneği"* tarafından Göztepe'de yaptırılan yeni binasına taşınmıştı.[117] Binanın yapım sürecinde Millî Eğitim Bakanlığı bütçesinden 1.095.000 TL.'lik yardım edilmişti. Okulun binası ve müştemilâtı için kuruluşundan 1973 yılına kadar sarf edilen para 7.909.600 TL'yi bulmuştu.[118]

Enstitü ilk ders yılında 44 erkek öğrenci ile eğitime başlamıştı. İlk mezunlarını 1970 yılında veren enstitü, 1972-1973 ders yılında kız öğrenci kabulüne de başlamıştı.

Haziran 1982'de Türkiye çapında Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı 109 yüksekokulda 2.705 öğretim elemanı, 48.633 öğrenci bulunuyordu.[119] 19 Temmuz 1982 tarih ve 41 sayılı Kanun Hükmündeki Kararname ile Millî Eğitin Bakanlığı'na bağlı yüksekokulların bakanlıkla ilişiği kesilmiş, bu okullar rektörlüklere bağlanarak üniversite bünyesine alınmıştır. Yine aynı kararnameyle Dokuz Eylül Üniversitesi kurulmuş, Buca Yüksek Öğretmen Okulu ile Yüksek İslâm Enstitüsü fakülteye dönüştürülerek bu üniversiteye bağlanmıştı. İzmir Yabancı Diller Yüksekokulu ise Buca Eğitim Fakültesi'nin ilgili bölümlerine katılmıştı.[120]

İzmir Yüksek İslâm Enstitüsü (1966-1973)[121]

Yıllar	Öğretim Üyeleri			Öğrenci Sayıları			Diploma Alanlar
	E	K	T	E	K	T	
1966-1967	9	-	9	44	-	44	-
1967-1968	11	-	11	69	-	69	-
1968-1969	13	-	13	111	-	111	-
1969-1970	18	3	21	247	-	247	31
1970-1971	25	2	27	382	-	382	24
1971-1972	29	4	33	526	-	526	36
1972-1973	29	3	32	540	2	542	-

117 *Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi (1966-1995),* İzmir, [1995], s.1. , s.1.

118 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 277.

119 Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 367.

120 *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 17760, 20 Temmuz 1982.

121 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 257.

6. Rehberlik Araştırma Merkezi

1950'li yılların başlarından itibaren Türkiye'ye gelen ve İzmir'de de çalışmalar yürüten ABD'li eğitim uzmanlarının üzerinde en fazla durduğu konulardan biri rehberlik faaliyetleri olmuştu. Daha 1951 yılında İzmir'e gelen Missouri Üniversitesi Ortaöğretim Profesörlerinden John J.Rufi'nin verdiği konferanslardan birinin başlığı *"Ortaöğretim müesseselerinde öğrencilere rehberlik"*ti.[122] ABD Trinity Collage'de öğrenci rehberliği üzerine çalışan ve Ekim 1952'den Ağustos 1953'e kadar Türkiye'de bulunan Profesör Lester Beals altı merkezde (İstanbul, İzmir, Ankara, Adana, Samsun ve Konya) rehberlik konusunda çalışmalara ve pilot uygulamalara başlamıştı.[123] Beals, Ocak 1953'te çalışma ziyareti için İzmir'e geldiğinde bir süreden beri üç komisyon halinde devam eden rehberlik çalışmalarını izlemişti. Onun başkanlığında Atatürk Lisesi'nde *"Öğrencilere Rehber Olma"* başlıklı bir toplantı yapılmış, toplantıda komisyonlarda çalışan eğitimcilerin yanı sıra İl Millî Eğitim Müdürü ile Müdür Yardımcısı da hazır bulunmuştu.[124] 1954 yılında ABD'li eğitim uzmanlarının İzmir'e yaptıkları ziyaretlerin en önemli konusu rehberlik hizmetleriydi. ABD'li rehberlik uzmanı Profesör Harry Ralph Mayering Şubat 1954'te İzmir'e gelmiş ve rehberlik demesi yapılmakta olan yedi okulun *"rehberlik müşavirleri"* ile toplantı bir yapmıştı. Ayrıca Namık Kemal Lisesi, Kız Lisesi, Karşıyaka Lisesi, Buca Ortaokulu, Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü, Ticaret Lisesi, Gazi İlkokulu, Yıldırım Kemal Bey İlkokulu ve Alaybey İlkokulu müdürleriyle daha geniş kapsamlı bir toplantı daha yaptı. Bu toplantıda İzmir'de yapılan rehberlik çalışmaları değerlendirildi. Profesör Mayering kentteki temasları kapsamında rehberlik konusunda Millî Eğitim personeline yönelik konferanslar da verdi.[125] Eşzamanlı olarak Pedagojik Danışma Kurulları ile Pratik Eğitim Kongreleri'nin üzerinde durduğu önemli gündem maddelerinden biri yine rehberlik hizmetleriydi.

Gerek yeni doğan ihtiyaçlar ve dünyada eğitim alanında gerçekleşen yeni yaklaşımlar gerekse de 1950'li yıllar boyunca rehberlik konusunda oluşan farkındalık ve yapılan çalışmalar 1950'lerin ikinci yarısında Türkiye'de Rehberlik Araştırma Merkezilerinin doğuşuna yol açmıştır. Bu konuda özellikle ABD'li uzman Lester Beals'ın önerisi etkili olmuş, 1958 yılında *"İstanbul, Ankara ve İzmir'de çeşitli araştırmalarda bulunmak ve okullarla bağlantılı hizmetler sunmak amacıyla bölge rehberlik servisleri de denilebilecek Araştırma ve Rehberlik Kliniği açılmıştır... 4 Kasım 1959 tarihinde yapılan bir değişiklikle bu kliniğin adı Rehberlik ve Araştırma Merkezi (RAM) olarak değiştirilmiştir"*.[126]

İzmir Rehberlik Araştırma Merkezi'nin kuruluşu 1958 yılında İzmir, Ankara ve İstanbul'da açılan bir dizi kurs ve seminere bağlı olarak gerçekleşti. Bu kurs ve seminerler *"zekâca geri oldukları tespit edileceklerle, okuma çağında olupta geri zekâlılıkları dolayısıyla ilkokullara devam edememiş çocuklardan, eğitim ve öğretimleri mümkün olabilecek seviyedekiler için özel sınıflar açılmasının faydalı olacağı"* düşüncesiyle açılmıştı.[127] *"Ağır öğrenen ve zeka seviyesi düşük"* ilkokul öğrencileri için yapılan çalışmalarda *"Amerika'nın özel eğitim alanında uyguladığı sistem"* uygulanıyordu. Yapılan hazırlık çalışmaları sürecinde İzmir'in beş ilkokulunda 1 Kasım 1958 tarihinden itibaren ağır öğrenen çocuklar için birer özel sınıfın açılması önerisi Bakanlığa sunulmuştu.[128]

122 Fuat Uçar, *İzmir Pedagojik Danışma Kurulu-Kuruluşu ve Çalışmaları*, Berikan yay., Ankara, 2017, s. 67-68.

123 Lester Beals, *Rehberliğin Lüzumu Hakkında Rapor*, Çeviren: Lâtife Hüban Üçüncü, Maarif Basımevi, Ankara, 1956, s. 13, 19.

124 Fuat Uçar, *a.g.e.*, s. 71.

125 *A.g.e.*, s. 73-74.

126 Volkan Soran, *Türk Eğitim Sisteminde Amerikan Etkisi (1945-1960)*, T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2010, s. 142.

127 İsmet Dedeköy, "İzmir Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nin Kuruluşu, Bugüne Kadar Geçirdiği Safhalar ve Faaliyetleri", *İzmir Rehberlik ve Araştırma Merkezinin Kuruluş Tarihçesi ve Çalışmaları*, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1961, s.20.

128 Fuat Uçar, *a.g.e.*, s. 76.

Talim Terbiye Heyeti'nin 29 Kasım 1958 tarih ve 309 sayılı kararıyla kabul ettiği yönetmelik esaslarına göre *"ruhi ve sosyal bakımdan intibaksız çocuklar hakkında düzeltici tedbirler almak, ilkokullara devam eden geri zekâlı çocukların tespiti ve bunların özel dersanelere yerleştirilmeleri gibi rehberlik konularında faaliyette bulunmak üzere"* İzmir'de de bir *"Araştırma ve Rehberlik Kliniği"* kurulmasına karar verilmişti. Kurumun ilk çalışanlarının ataması 9 Mart 1959'da söz konusu kurs ve seminerlere katılanlar arasından seçilerek yapıldı. Kliniğin ilk çalışma yeri İkiçeşmelik Caddesi üzerindeki İstiklâl Okulu'na bağlı şube binasının ikinci katıydı. Binanın dört odası ve geniş bir terası bulunuyordu.[129]

Araştırma ve Rehberlik Kliniği'nin ilk çalışmaları *"geri zekâlı çocuklar"* odaklıydı. Atılan ilk adım, 1958 yılında İzmir'de açılmış olan kurslara katılan öğretmenlerden altısının Dumlupınar, Misak-ı Millî, Eşrefpaşa, Necatibey, Zeytinlik ve Fevzipaşa ilkokullarına tayininin sağlanması oldu. Bu okullarda özel sınıfların açılabilmesi için 17 okulda taramalar yapıldı. Öğretmenlerinin kanaati üzerine 456 öğrenci üzerinde uzmanlar tarafından test uygulandı. Bu sınıfların çalışmaları sürerken, görevlendirilen öğretmenlerle birlikte *"Ağır Öğrenen Çocuklara Mahsus Öğretim Programı Taslağı"* hazırlanıp kliniğin ilk yayını olarak basıldı. 1959-1960 öğretim yılı başında *"geri zekâlı çocuklar"*ın tespit ve seçim hazırlıkları tamamlanmıştı. Daha önceden belirlenen altı okulda en az 10 en fazla 17 öğrenci ile özel sınıflar eğitim-öğretime başladı. Kısa süre sonra kuruma bir rehber öğretmen ile bir Sinir ve Ruh Hastalıkları Uzmanı Doktor atandı. 4 Kasım 1959'da da kurumun adı Talim Terbiye Dairesi tarafından *"Rehberlik ve Araştırma Merkezi"* olarak değiştirildi. Aynı ay içerisinde merkez, Millî Eğitim Müdürlüğü'ne daha yakın ve yürütülen çalışmalara daha uygun olması sebebiyle Birinci Beyler Sokağı'ndaki 51 no'lu binanın ikinci katında kiralanan yere taşındı. Üç oda ve bir sofadan ibaret olan yeni yer, idareci ve personelin uygun şartlarda çalışabilmesi için düzenlendi.[130]

1961 yılında merkezin yayınladığı *"İzmir Rehberlik ve Araştırma Merkezinin Kuruluş Tarihçesi ve Çalışmaları"* adlı kitaptan, çalışmaların henüz *"problem çocuk"* olarak tanımlanan bireylerle sınırlı olduğu anlaşılmakta ve günümüzden farklı olarak *"geri zekâlı"*, *"sakat"*, *"arızalı"* gibi ifadelerin bilimsel metinler içerisinde rahatlıkla kullanıldığı görülmektedir. Kitaba göre o yıllarda *"özel eğitim ve öğretim sahasına giren çocuklar"* şöyle gruplandırılıyordu:

1. Bedence Arızalılar: Körler, sağırlar, iskelet, kas, sinir sistemi arızalı olanlar
2. Ruhen Arızalılar: Zihnen geriler, zihnen üstünler, nevrozlu ve psikopat çocuklar
3. Sosyal Arıza ve İntibaksızlıkları Bulunanlar: Aralarında keskin bir sınır olmamakla beraber bu gruptaki bireyler *"Debilité ve İleri Debilité"*, *"İnbecilité"* ve *"İdiosi"* olmak üzere üç gruba ayrılıyordu. Ayrıca *"normalin bir alt sınırını teşkil eden zekâ bölümleri 75-90 arasında bulunan, sınıf öğretmenlerinin özel bir alâka ve çalışmasına ihtiyaç gösteren çocuklar"* da bu grupta değerlendiriliyor ve *"öğretmenlerinin samimi ve anlayışlı öğretim ve eğitimi sayesinde normale dönebilecek durumda..."* oldukları kabul ediliyordu.[131]

Birinci Beyler Sokağı'na taşındıktan sonra İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü, İzmir merkezindeki okul idarelerine Rehberlik Araştırma Merkezi'nin *"özel eğitim ve ihtimama muhtaç bulunan problem çocukların"* incelemelerini yapacağı bilgisini verdi. Bir taraftan da merkez bünyesindeki *"Test ve Araştırma Bürosu"* çocukların incelenmesiyle ilgili sekiz çeşit fişin basımını tamamladı. Böylece merkez bireysel incelemelere yönelmişti.[132]

1960-1961 öğretim yılı itibariyle Rehberlik Araştırma Merkezi'nin personel sayısı yediye, özel sınıf bulunan okul sayısı ise dokuza yükselmişti. Bu sınıflarda toplam 144 çocuk eğitim alıyordu.[133] *"Problem çocuklar"* konusunda okullardan ya da ailelerden gelen başvurular titizlikle inceleniyor, etüde alınan çocuklar öncelikle doktor muayenesinden geçiriliyor ardından veli ve çocukla görüşmeler ve testler gerçekleştiriliyordu. 1961 yılına kadar 400 çocuk etüde alınmıştı.

129 İsmet Dedeköy, *a.g.m.*, s.20-22.

130 *A.g.m.*, s.22-23.

131 Nezahet Yalçın, "Geri Zekâlı Çocukların Eğitim ve Öğretimi Hakkında", *İzmir Rehberlik ve Araştırma Merkezinin Kuruluş Tarihçesi ve Çalışmaları*, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1961, s.27.

132 İsmet Dedeköy, *a.g.m.*, s.23.

133 *A.g.m.*, s.24.

Bunların 325'inde zihni gerilik tespit edilmiş ve bir kısmının özel sınıflara alınması sağlanmıştı. Geri kalan çocuklardan 55'i az işiten, 6'sı az gören, 5 tanesi de sosyal uyumsuzdu. 1960 yılının Kasım ayında İzmir şehir merkezi ile Karşıyaka, Bornova ve Buca'daki bazı ilkokullarda toplam 1000 öğrenciye *"Otis Zihni Kabiliyet Testi"* uygulanmıştı. Bu taramalar Ankara ve İstanbul'daki merkezlerle paralel ve işbirliği ile sürdürülüyor, testin geliştirilmesine çalışılıyordu. Ayrıca İzmir merkezindeki üç lise ile iki ortaokulda, kız ve erkek her yaştan 150 öğrenci üzerinde *"11-17 Temel Kabiliyetler Testi"* uygulanmıştı. Toplam 1000 öğrenci üzerinde yapılan bu çalışmayla mahalli yaş ve sınıf normları tespit ediliyordu.[134]

İzmir Rehberlik Araştırma Merkezi 3 Ocak 1967'de Hatay semtindeki yeni binasına taşınarak modern imkânlara kavuştu.[135] Kurumun uzman sayısı özellikle 1970 yılından sonra ciddi bir artış gösterdi.

Kurulmasından 14 yıl sonra yayımlanan 1973 İzmir İl Yıllığı'nda Rehberlik Araştırma Merkezi şöyle tanıtılmıştı:

> *"Okul öncesinden Üniversiteye kadar başarısızlığa uğrayan öğrencilerin durumlarını inceler; sebeplerini araştırır, okula ve aileye gerekli tavsiyelerde bulunur. Okul, Aile, Hastane dispanser ve Üniversite ile yakın temas kurar, işbirliği sağlar."*[136]

Bu açıklama günümüzdeki rehberlik anlayışından çok farklı ve sınırlı olmakla birlikte aynı zamanda 14 yıl içerisinde Rehberlik Araştırma Merkezi'nden beklenen görevin nasıl değiştiğini de ifade etmektedir. Zira 1959'dan 1973'e kadar geçen süre içerisinde merkez sadece özel eğitime ihtiyacı olan bireylere hizmet üretmekten uzaklaşmış ve *"normal"* kabul edilen bireylere yönelik rehberlik çalışmalarına da yönelmiştir.

1973 yılı itibariyle merkezin çalışmaları *"Kişisel Rehberlik"*, *"Okul-Grup Rehberliği"*, *"Özel Eğitim"* ile *"Program Geliştirme ve Yayın"* başlıkları altında dört bölüm halinde yürütülüyordu. Rehberlik ve Araştırma Merkezi ayrıca Rehberlik Danışma Kurulu'nu kurmuş, bu kuruldan İzmir İli Eğitim Rehberliği Yardım Derneği doğmuş, dernek *"Eğitimde Rehberlik"* dergisini yayınlamaya başlamıştı. Okullar arasında yapılan bilgi yarışmalarının teknik yönleri de Rehberlik ve Araştırma Merkezi uzmanları tarafından yürütülüyordu. Açılan kurslarla da rehberliğin yaygınlaştırılmasına çalışılıyordu.[137]

Rehberlik Araştırma Merkezi bireysel inceleme, okullarda özel eğitim taraması, terapi çalışması ve mesleki toplantılar gibi çalışma alanlarında 1992 yılında 2.176 kişiye hizmet vermişti. Kurum 1993-1994 öğretim yılında 1 Müdür, 1 Müdür Yardımcısı ve 12 uzmanla özel eğitim ve rehberlik çalışmalarını sürdürüyordu.[138]

İzmir Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nin Personel Sayısı (1965-1972)[139]

Personel Unvanı	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Müdür	1	1	1	1	1	1	1	1
Doktor	1	1	1	1	1	1	1	1
Uzman	5	5	5	5	5	16	11	16
Rehber Öğretmen	1	1	1	1	-	3	3	2
Memur	2	1	2	2	2	2	2	2
Hizmetli	2	2	2	2	2	2	2	2

134 *A.g.m.*, s.25.
135 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 270; *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 200.
136 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 270.
137 *A.g.e.*, s. 270-273.
138 *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 200.
139 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 271.

İzmir Rehberlik ve Araştırma Merkezi Bünyesindeki Özel Sınıf-Öğretmen-Öğrenci Sayısı (1961-1972)[140]							
Yıl	Sınıf	Öğretmen			Öğrenci		
		K	E	T	K	E	T
1961	6	3	3	6	32	46	78
1962	6	2	4	6	43	57	91
1963	7	4	3	7	34	80	114
1964	9	5	4	9	60	103	163
1965	11	7	4	11	60	123	183
1966	11	6	5	11	69	138	207
1967	13	8	5	13	91	151	242
1968	16	9	7	16	104	198	302
1969	17	8	9	17	91	198	289
1970	18	9	9	18	85	189	269
1971	19	8	11	19	104	187	291
1972	19	5	14	19	107	218	325

İzmir Rehberlik ve Araştırma Merkezi Tarafından Etüde Alınan Öğrenci Sayısı (1959-1972)[141]														
Öğrenci Sayısı	Yıllar													
	1959	1960	1961	1962	1963	1964	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Kız	-	108	49	73	75	56	58	60	64	132	111	94	123	172
Erkek	-	254	88	94	123	73	130	99	121	259	305	201	259	375
Toplam	-	362	137	167	198	129	188	159	185	391	416	295	382	545

İzmir Rehberlik ve Araştırma Merkezi Tarafından Harcanan Para (1965-1972)[142]								
	Yıllar							
	1965	1966	1967	1968	1969	1970	1971	1972
Harcanan Para (TL)	37.400	51.200	25.000	35.754	10.000	30.300	18.180	40.050

140 *A.g.e.*, s. 271.

141 *A.g.e.*, s. 271.

142 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 271.

7. Özel Eğitim Okulları

1970'li yıllarda engelli öğrencilere eğitim veren kurumların yanı sıra Bornova, Buca ve Merkez Yetiştirme Yurtları da İl Millî Eğitim Müdürlüğü'ne bağlıydı. Bu yurtlarda korunmaya muhtaç ve kimsesiz çocuklar kalıyordu.[143]

7.1. Görme ve İşitme Engellilerin Eğitimi

Görme ve işitme engelliler için İzmir'de açılan ilk okul 1923 yılında Sıhhat ve İçtimaî Muavenet Vekâleti tarafından *"Sağırlar ve Körler Okulu"* adıyla faaliyete geçmişti. İlk yıllarında Buca'da eğitim veren okul, daha sonra Karşıyaka'ya 1938 yılında da Alsancak'a taşındı.[144] Kurum 1951 yılında *"Sağır, Dilsiz ve Körler Müessesesi"* adıyla Millî Eğitim Bakanlığı'na devredildi.[145] 5822 Sayılı Kanunla ikiye bölünen kurumun, sağırlar kısmı İzmir'de kalırken körler kısmı Ankara Körler Okulu'na nakledildi. 5 Temmuz 1972'de ise Bornova Yetiştirme Yurdu'nun eski binasında yeni bir *"Körler Okulu ve Yetiştirme Yurdu"* açıldı.[146] 1994 yılı itibariyle İzmir'de bir Görme Engelliler Okulu ile iki İşitme Engelliler Okulu hizmet veriyordu[147].

Bornova Görme Engelliler Okulu: 1970'li yılların başlarında eğitim ve öğretime başlayan okul 1976 yılında Bornova Anadolu Lisesi'nin yanındaki yeni binasına taşınmıştı. *"İki gözle görmesi 3/10 arasında olan, az görenler"*in eğitim aldığı okulda ana binanın yanı sıra İş-Sanat Atölyesi de vardı. İlkokulu bitirip sanata ilgi duyan çocuklar sanat bölümüne devam ediyordu. Görme Engelliler Okulundan mezun olan öğrenciler, normal okul ve liselere devam edebiliyordu. Her yıl 14-15 yaş arasındaki engelli gençler ile yetişkin bireylere okuma-yazma ve meslek kursları açılıyor, öğrenciler eğitim süresince yemek, yatak vb. imkânlardan yararlanabiliyordu. Sınav sonucunda başarılı olan öğrencilere diploma veriliyordu. 1994 yılı itibariyle okulun 139 öğrencisi ve 26 öğretmeni vardı.[148]

İşitme Engelliler Okulu: Dördüncü sınıftan itibaren iş ve sanat eğitimi vermekte olan okulda öğrenciler yatılı veya gündüzlü olarak öğrenim görebiliyordu. 1993 yılına kadar Konak'ta hizmet veren okul binasının yetersizliği nedeniyle aynı yıl Bornova'daki 480 öğrenci kapasiteli modern ve özel eğitim ölçülerine uygun yeni binasına taşındı. 1994 yılı itibariyle okulun öğrenci sayısı 393, öğretmen sayısı 45'ti[149].

Bayındır İşitme Engelliler Okulu: İzmir'de açılan ikinci işitme engelliler okulunun binası Özel İdare tarafından yaptırılmış ve özel eğitim hizmetlerine tahsis edilmişti. 1990 yılının Ekim ayında öğrenime başlayan bu okulda 1994 yılında 119 öğrenci ve 7 öğretmen bulunmaktaydı.[150]

143 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 273-274.
144 *A.g.e.*, s. 273.
145 *T.C. Resmî Gazete*, 9 Ağustos 1951.
146 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 273-274.
147 *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 196.
148 *A.g.e.*, s. 196-197.
149 *A.g.e.*, s. 196.
150 *A.g.e.*, s. 196.

7.2. Zihinsel Engellilerin Eğitimi

1994 yılı itibariyle İzmir'de üç Öğretilebilir Çocuklar İş Okulu ile bir Eğitilebilir Çocuklar Okulu eğitim veriyordu[151].

Bornova Eğitilebilir Çocuklar İş Okulu: Bu kurum Temmuz 1985'te Alaybey İlkokulu'nun bahçesindeki prefabrik bir yapıda öğrenime açılmış, Ekim 1986'da da Bornova Görme Engelliler Okulu'nun bitişiğindeki modern binasına taşınmıştı. Bu okul zekâ düzeyleri 45-75 IQ arasında olup ilkokulların alt özel sınıflarını bitiren ancak üst öğrenime devam edemeyen çocuklara uygun meslek kazandırmayı amaçlayan, bu çocuklara çıraklık düzeyinde eğitim veren bir kurumdu. 1994 yılında 77 öğrencisi ile 14 öğretmeni bulunuyordu.[152]

Karşıyaka Öğretilebilir Çocuklar İş Okulu: Bu okul Alaybey İlkokulu bahçesindeki prefabrik binada açılıp sonradan Bornova'ya taşınan Eğitilebilir Çocuklar İş Okulu'nun yerinde 1987 yılının Şubat ayında hizmete girmişti. Zeka düzeyi *25-44 IQ* arasında olan çocuklara yönelik eğitim veriyordu. Öğrencilere basit düzeyde konuşma, kendilerine yeterli olma, birinci sınıf seviyesinde okuma-yazma ve bazı sınırlı rutin işleri öğrenmeyi amaçlayan bir okuldu. 1994 yılında 32 öğrencisi ve 6 öğretmeni bulunmaktaydı.[153]

Karşıyaka Safiye Nadir Öğretilebilir Çocuklar Okulu: 1991 yılının Ekim ayında hizmete açılan bu okul da zekâ düzeyi *25- 44 IQ* arasındaki çocuklara özel eğitim imkânı sağlıyordu.1994 yılı itibariyle 87 öğrencisi ile 31 öğretmeni mevcuttu.[154]

Ahmet ve Şefika Nadir Öğretilebilir Çocuklar Okulu: Kilimcioğlu ailesi tarafından yaptırılan bu okul da zekâ düzeyi *25-44 IQ* arasında olan 7-18 yaş grubu çocuklara özel eğitim veriyordu. 1994 yılında 68 öğrencisi ve 14 öğretmeni vardı.[155]

151 *A.g.e.*, s. 196.
152 *A.g.e.*, s. 197.
153 *A.g.e.*, s. 197.
154 *A.g.e.*, s. 197.
155 *A.g.e.*, s. 197.

8. Halk Eğitimi

Türkiye'de yaygın eğitim faaliyetlerini 1865 yılında kurulmuş bulunan Cemiyet-i Tedrisiye-i Osmaniye'nin İstanbul'da açtığı ilk çırak mektebine kadar götürmek mümkündür.[156] Halk eğitimi ilk kez, 1913 yılında çıkarılan *"Tedrisat-ı İptidaiye Kanunu Muvakkatı"* ile devlet görevi sayılmıştır. Cumhuriyet Dönemi'nde halk eğitimi çalışmalarına Millî Eğitim Bakanı İsmail Safa (Özler) Bey'in illere gönderdiği sekiz maddelik bir genelge ile başlanmış[157], *"Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde ilk halk eğitim birimi 1926'da "Halk Terbiyesi Şubesi" adıyla İlköğretim Genel Müdürlüğünde Talim ve Terbiye Dairesine bağlı olarak kurulmuştur".*[158]

Harf İnkılâbı ile başlayan eğitim seferberliği sırasında 16-45 yaş arasındaki vatandaşlar *"Millet Mektepleri"*nde eğitime alınmış ve okuma yazma oranları giderek yükselmiştir. *"Millet Mekteplerinden 1928-1950 yılları arasında 1,5 milyondan fazla yetişkin belge almıştır. Fakat hareketin en yoğun çalışma dönemi ilk 5-10 yıldır. 1927'de halkın %10.7'si okur yazarken bu oran 1935'te % 19,5'e 1940'ta 22,4'e yükselmiştir".*[159] 1932'de kurulan halkevleri de yaygın eğitim açısından özel bir öneme sahiptir. Edebiyat, tarih, güzel sanatlar, tiyatro, spor, sosyal yardım, halk dersane ve kursları, kütüphane-yayın, köylücülük ile müze-sergi şubelerinde çalışmalar yürüten halkevlerinde birçok öğretmen aktif görev almıştı. 1938 yılında sayısı 209 olan Halkevlerinin aynı yıl 100.000'den fazla üyesi bulunuyordu. Düzenlenen faaliyetlere de yedi milyona yakın kişi katılmıştı.[160]

İzmir İli Resmi ve Özel Kurslar ile Öğrenci Sayıları[161]

		1932-1933	1939-1940	1944-1945	1949-1950	1954-1955	1959-1960	1964-1965	1969-1970
Demircilik Marangozluk	Kurs	-	-	-	3	2	-	-	-
	Kursiyer	-	-	-	120	22	-	-	-
Yapı Orman	Kurs	-	-	-	-	-	1	-	-
	Kursiyer	-	-	-	-	-	9	-	-
Biçki Dikiş	Kurs	-	-	5	23	20	20	18	61
	Kursiyer	-	-	140	403	452	578	471	2136
Özel Biçki Dikiş	Kurs	6	6	5	4	5	5	3	7
	Kursiyer	173	64	67	126	90	58	27	75
Ticaret Öğretim	Kurs	1	1	1	1	-	3	-	2
	Kursiyer	31	69	129	137	-	194	-	281
Kuran Kursu	Kurs	-	1	-	1	1	13	27	38
	Kursiyer	-	16	-	44	95	260	350	3241
Diğer Kurslar	Kurs	-	3	5	21	143	2	74	5
	Kursiyer	-	212	612	564	3403	189	2733	945

156 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 263.

157 *A.g.e.*, s. 215.

158 Adil Türkoğlu, Sanem Uça, "Türkiye'de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri", *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Aralık 2011, 2 (2), s.53.

159 Yahya Akyüz, *a.g.e.*, s. 405.

160 *A.g.e.*, s. 405..

161 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 268.

Özellikle meslek okullarının bünyelerinde açılan akşam kursları ve atölye çalışmaları, vatandaşlara yeni bilgi ve becerilerin kazandırılması için yaygın görülen bir uygulamaydı. Kursiyerler bu eğitimlerde pasta ve çiçek yapımından radyoculuğa, muhasebeden yabancı dile kadar geniş bir yelpazede eğitim alabiliyordu. Yine bazıları gezici olarak köylerde düzenlenen tarım, demircilik, marangozluk, biçki-dikiş, Kur'an okuma vb. pek çok kurs da halk eğitimi çalışmalarının önemli birer parçasıydı.[162]

1951 yılında Halkevlerinin kapatılması ve mallarının hazineye devredilmesi[163] sonrasında 1953 yılından itibaren ülke çapında halk eğitim merkezleri açılmaya başlanmış 1954 yılında İzmir şehir merkezinde açılan halk eğitim merkezi de bunlar arasında ilk sıralarda yer almıştı. 1955 yılında ayrıca Bergama ilçesinde de bir halk eğitim merkezi açıldı.[164] 28 Ağustos 1960 tarihinde Millî Eğitim Bakanlığı bünyesinde Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü kurulmuş ve faaliyetler yaygınlaştırılmıştır.[165] Buna bağlı olarak Karşıyaka'da 1961'de; Menemen, Bornova ve Tepecik'te 1963'te yeni halk eğitim merkezleri açılmış ve faaliyete geçmişti.[166] Vilâyet çapında 1973 yılında İzmir Merkez, Tepecik, Bayındır, Bergama, Bornova, Dikili, Foça, Karaburun, Karşıyaka, Kemalpaşa, Kiraz, Menemen, Ödemiş, Torbalı, Tire ve Urla'da olmak üzere 16 Halk Eğitim Merkezi bulunuyordu.[167]

Millet Mektepleri'nin devamı olarak 1970'li yıllarda da sürmekte olan "*Halk Dersanesi*" çalışmaları, 1947-1960 yılları arasında durgunlaşmış, Halk Eğitimi Genel Müdürlüğü'nün kurulduğu 1960 yılından itibaren ise kurs, kursiyer ve mezun sayısı yeniden yükselişe geçmişti. 1971-1972 ders yılında İzmir'de açılan 61 tane A dersanesinden 492 erkek, 895 kadın; 97 tane B dersanesinden de 696 erkek 1620 kadın diploma almıştı.[168]

1970'li yıllarda kamu kurum ve kuruluşlarında çalışmak, yurtdışı çalışma başvuru yapabilmek veya ehliyet alabilmek gibi amaçlarla okul dışı ilkokul bitirme sınavlarına katılanların sayısını artmıştı. Çünkü bu başvurularda ilkokul diploması sahibi olmak ön şarttı.[169]

İzmir Vilâyetinde Okul Dışı Bitirme Sınavlarıyla İlkokul Diploması Alanların Sayısı[170]

Yıllar	Toplam	Erkek	Kadın
1941	8	8	-
1945	100	93	7
1950	14	12	2
1960	426	380	46
1965	823	753	70
1970	2.933	2.488	445
1972	1.142	865	277

1972-1973 ders yılı itibariyle İzmir vilâyetinde yaygın eğitim kapsamında 6.739 kursiyer eğitim görmüştü. Bunlardan 1915'i 101 biçki-dikiş kursunda, 403'ü 5 özel biçki-dikiş kursunda, 297'si 3 ticaret öğretim kursunda, 2.371'i 41 Kur'an kursunda, 1.753'ü de diğer kurslarda eğitim almıştı.[171] 1994 yılında ise İzmir vilâyetinde toplam 23 halk eğitimi merkezinde 56 yönetici, 201 öğretmen ve 24 usta öğretici görev yapıyor, 28.368 kursiyer 39 dalda eğitim görüyordu.[172]

162 Örnek olarak bkz. *Devlet Yıllığı-1945*, s. 310-310; *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü yay., Ankara, 1942, s. 386; *Maarif İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1950-1951)*, Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, [t.y], s. 304-305, 342-343, 350-351, 356-357, 360-361.

163 *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 7882, 11 Ağustos 1951.

164 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 215; Hülya Gölgesiz Gedikler, a.g.e., s. 290.

165 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 215; *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 198.

166 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 215.

167 *A.g.e.*, s. 267.

168 *A.g.e.*, s. 263, 265-266..

169 *A.g.e.*, s. 263.

170 *A.g.e.*, s. 267.

171 *A.g.e.*, s. 267, 268.

172 *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 198.

9. İl Millî Eğitim Müdürlüğü Bünyesindeki Diğer Kurumlar

9.1. Eğitim Araçları Merkezi

Eğitim Araçları Merkezi, İzmir'de 1952-1953 öğretim yılında *"Öğretici Filmler Bölge Başkanlığı"* olarak kurulmuştu. Balıkesir, Manisa, Aydın ve Denizli'de şubeler açmış olan Bölge Başkanlığı geniş çaplı bir eğitim-öğretim faaliyeti yürütmüş, 1963-1964 öğretim yılında *"Eğitim Araçları Merkezi Başkanlığı"* haline getirilmişti. 1967-1968 öğretim yılında Tire ve Karşıyaka şubeleri açılan merkez 1973 yılında Hâkimiyeti Milliye İlkokulu'nun bahçesindeki eski okul binasında hizmet veriyordu. 1968 yılında ayrıca her türlü teknik imkâna sahip ağaç işleri, metal işleri, mulaj boya ve desen işleri atölyeleri kurularak ders aracı yapımına başlanmıştı.[173]

1973 İzmir İl Yıllığı'nda Eğitim Araçları Merkezi'nin amaçları şöyle sıralanmıştı:[174]

"1- Mevcut göze, kulağa hitabeden araçlardan yararlanarak eğitim ve öğretimi desteklemek.
2- Basit ders araçlarının yapımı konusunda öğretici kurslar açmak,
3- Radyo ve televizyonla Eğitim-öğretim programlarında yardımcı olmak,
4- Bakanlık ders araçları yapım merkezinin yaptığı araçların okullara intikalinde yardımcı olmak,
5- Okulların ihtiyacı olan ders araçlarını yapmak,
6- Yetişkinler eğitimi için il dahilinde bulunan çeşitli kurumlarla işbirliği yapmak...".

1990'lı yıllarda Eğitim Araçları Merkezi değişen teknolojiye paralel olarak yeni hizmetler üretmeye başlamıştı. Merkezde, *"Döner Sermaye İşletmesi ile ilkokul öğrencileri için abaküs, ses yayın cihazı, anfi ve laboratuvar masaları üretiminin yanısıra, video kayıt (ders konuları), ses kayıt çoğaltımı (yabancı dil, okul şarkıları, İstiklal Marşı, halk oyunları), video kamera çekimi (Millî bayramlar, öğretmenler günü ve toplantılar) ile her türlü araç ve cihaz bakımı, onarımı"* yapılmaktaydı.[175] Ders araçları ile yoğaltım malzemelerini temin edip dağıtımını yapan merkezin bünyesinde ayrıca ilkokul öğretmenlerine fen ve tabiat araçlarını tanıma-kullanma kursu ile temel basic (bilgisayar) kursu, ortaokul öğretmenlerine de orta fen kursu veriliyordu. 1992-1993 ders yılında 526'sı ilkokulda, 24'ü ortaokulda, 59'u da lisede görev yapan 609 öğretmen kurstan geçirilmişti. Ayrıca 27 ilçe merkezindeki ilk ve orta dereceli okullara yerinde rehberlik hizmeti verilmişti.[176]

1972-1973 Eğitim-Öğretim Yılında İzmir Eğitim Araçları Merkezi'nde Üretilen Ders Araçları[177]	
Üçgen Piramit	1.031
Koni	797
Küp	856
Dikdörtgen Prizma	816
Kare Piramit	813
Şilindir	763
Pi Sayısı	622
Üçgen (Yüzey)	1.240
Dikdörtgen (Yüzey)	936
Daire (Yüzey)	808
Kare (Yüzey)	622
Buhar Tribünü	551
Elektro mıknatıs	572
Telgraf	611
Urama Kat Sayısı	615
Damıtma Aracı	541
Geometri	522
Gravzant Halkası	622
Mihsap Kesiti	369
Böbrek Kesiti	604
Deri Kesiti	642
Diş Kesiti	563
Baş Kesiti	629
Ata Maskı	344

1972-73 Yılında İzmir Eğitim Araçları Merkezi'nin Faaliyetleri[178]	
Gösteri Sayısı	2.967
Seyirci Sayısı	477.597
Kurs Sayısı	18
Kurs Mezunu Sayısı	501

173 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 273.
174 *A.g.e.*, s. 273.
175 *İzmir İl Yıllığı '94*, s. 199.
176 *A.g.e.*, s. 199.
177 *1973 İzmir İl Yıllığı*, s. 272.
178 *A.g.e., s. 272.*

9.2. Sosyal Tesisler

1990'lı yılların ilk yarısında İzmir vilâyeti çapında dört öğretmenevi bulunuyordu. Bunlardan İzmir (Konak) Öğretmenevi yedi katlı ve yüz yatak kapasitesine sahipti. Her türlü hizmet birimleri ile modem bir yapı ve işletme özelliğindeydi. 1993 yılının Temmuz ayında hizmete girmiş olan Karşıyaka Öğretmenevi ise sekiz katlı ve yüz altmış yatak kapasiteliydi. Ayrıca Ödemiş ve Kınık'ta da birer öğretmenevi ile Buca, Menemen, Kemalpaşa ve Torbalı'da birer öğretmen lokali hizmet veriyordu.[179]

Öğretmenlerin moral ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak üzere Türkiye'de açılan ilk eğitim ve dinlenme tesisi İzmir'de hizmete girmişti. Örnek bir tesis olan *"Seferihisar Ürkmez Eğitim ve Dinlenme Tesisleri"* 112 daireden oluşuyordu. 448 yatak kapasiteliydi. 1993 yılında hizmete giren *"Foça Eğitim Dinlenme Tesisleri"* ise 112 yatak kapasiteliydi. Bu tesislerden her yıl yaz aylarında 5000 Millî Eğitim mensubu yararlanıyordu. Çeşme'de bulunan *"Yurtsever Eğitim ve Dinlenme Tesisleri"* ise 56 oda, 112 yatak kapasiteliydi. 1994 yılı itibariyle yapım çalışmaları devam eden *"Gümüldür Tahir Çamur Hizmetiçi Eğitim Tesisleri"* ise, 26 oda, 100 yatak kapasiteli olarak planlanmıştı.[180]

9.3. Millî Eğitim Vakfı

1982 yılında kurularak faaliyete başlayan Millî Eğitim Vakfı İzmir Şubesi 1990'lı yılların başlarındaki dört yıllık çalışmasıyla İzmir'e 130 derslikten oluşan toplam sekiz okul kazandırmıştı. Vakıf şubesinin düzenlediği çeşitli sosyal etkinlikler ile bağışlardan elde ettiği gelir 1992 sonu itibariyle 10 milyar TL'yi aşmıştı. Ayrıca aynı yıl vakfa iki tane de ev bağışlanmıştı.[181]

Vakıf 1993 yılı gelirleriyle İzmir'e bir okul daha kazandırmayı planlamıştı. Aynı yıl vakfa öğrenci kamplarından 110 milyon TL, diğer faaliyetlerle bağışlardan 2 milyar TL. ve kantin gelirlerinden 3 milyar TL. olmak üzere 5 milyar TL'nin üzerinde gelir gelmesi bekleniyordu.[182]

9.4. Sağlık Eğitim Merkezleri

1994 yılında İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü'ne bağlı olarak üç (Atatürk, Karşıyaka ve Bornova) sağlık eğitimi merkezi bulunuyordu. Bu merkezlerde 36'sı pratisyen 11'i uzman olmak üzere 47 hekim, 7 diş hekimi, 11 biyolog ile birer tane psikolog ve sosyal çalışma uzmanı görev yapıyordu. 1992 yılında 206.633 Millî Eğitim mensubu bu merkezlerde tedavi edilmiş ve kontrolden geçirilmişti. Ayrıca 24.363 öğrenciye de sağlık taraması yapılmıştı.[183]

179 *İzmir İl Yıllığı '94, s.200.*
180 *A.g.e.*, s. 200.
181 *A.g.e.*, s. 200.
182 *A.g.e.*, s. 200.
183 *A.g.e.*, s. 200-201.

İzmir Sanatlar Mektebi, Foto Resne (1927-1936), SALT Araştırma,
https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/128501

Fotoğraf 37. Mekteb-i Sultani Olmak Üzere Yapıldığı Halde Hamidiye Sanayi Mektebine Tahsis Edilen Bina[1]

1 *İstanbul Üniversitesi Nadir Eserler Kütüphanesi*, 90417-0018.

IV. İZMİR'DE TARİHE TANIKLIK EDEN OKULLAR

1. Mithatpaşa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

Günümüzde Mithatpaşa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi adıyla eğitim veren okul 1868 yılında Islahhane adıyla kurulmuş ardından Sanayi Mektebi adını almıştı. İzmir'in en köklü mesleki eğitim kurumu olan bu okulun ilk talebeleri öksüz, yetim, kimsesiz çocukların yanı sıra suça karışmış çocuklardı. İlk yıllarında beş yıl süren eğitimin içeriği kunduracılık, çorapçılık, fanilacılık, marangozluk gibi beceri eğitiminin yanı sıra imlâ, hesap ve dinî derslerden oluşuyordu.[2] Mektep 1891 yılında Sultan II. Abdülhamit'in uygun görmesiyle hâlen kullanmakta olduğu binasına taşınmış ve onun adına izafeten *"Hamidiye Sanayi Mektebi"* adını almıştı.[3] Osmanlıcılık politikasının bir yansıması olarak Müslüman öğrencilerle birlikte gayrimüslim öğrenciler de okula kabul ediliyordu. Türkçe okuyup yazmak zorunlu olsa da gayrimüslim öğrenciler Rumca ve Ermenice dersleri de alabiliyordu. Ayrıca tüm öğrencilere yabancı dil dersi olarak Fransızca eğitimi de veriliyordu. Eğitim kadrosu içerisinde muallimlerin yanı sıra ustalar, Müslümanların yanı sıra gayrimüslimler ve kadınlar da vardı.

Okulun ilk yıllarında askeriye tarzı bir düzen söz konusuydu. Talebeler *"takım"* ve *"bölük"* şeklinde organize edilmişti. On bir öğrenci bir takım, dört takım bir bölüğü oluşturuyordu. Her takımın başında birer onbaşı, her bölüğün başında da birer çavuş ve başçavuş bulunuyordu. Tüm bölüklerin başında ise bir Umum Başçavuş vardı. Talebelere yönelik talimatlar Umum Başçavuş'tan başlayarak alt kademelere silsile yoluyla veriliyordu.[4]

19.yy sonunda okulun başlıca gelirleri birkaç han, 25-30 mağaza ve dükkân ile bir çiftliğin yarı hissesi, Balçova'daki ılıca ile birkaç bağ ve tarla kiraları ve belediye gelirlerinin % 2'sinden ibaretti. Yetersiz olan gelirin artırılması amacıyla Kamil Paşa'nın valiliği sırasında hükümetten izin alınarak bir piyango düzenlenmiş ve bu piyango sonraki yıllarda da devam etmişti.[5]

24 derslikli iki katlı okul binasına zamanla eklentiler yapıldı. Örneğin 1905 yılında, altı yemekhane üstü yatakhane olarak inşa edilen yeni bir bina daha hizmete girdi. 1906 yılında ise Okul Müdürü Ahmet Rıfat Bey zamanında, bugünkü tesviye ve mobilya atölyeleri yaptırılmıştı.

1903 Yılında Hamidiye Sanayi Mektebinde Okutulan Dersler[6]

Sınıf	Dersler
1.Yıl	Kuran-ı Kerim, Kıraat, İmlâ, Tahrir-i Huruf, Hesab
2.Yıl	Kuran-ı Kerim, Tecvid, Ulûm-u Diniye, Kıraat, Hesab, İmlâ, Resim, Hüsn-ü Hat
3.Yıl	Kuranı Kerim, Tecvid, Ulûm-u Diniye, İmlâ, Resim, Kıraat, Hüsn-ü Hat, Hesab, Coğrafya, Fransızca

2 Sadiye Tutsak, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, T.C. Kültür Bakanlığı yay., 1. baskı, Ankara, 2002, s.175; "Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü", *Endüstri*, C.42, S. 7-12 (Ekim 1957), s. [77]; Gülnaz (Koyuncu) Yakın, *İzmir Sanayi Mektebi (Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi) (1868-1923)*, İzmir Valiliği Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü yay., İzmir, 1997, s. 20-21; *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, [2018], s. 6.

3 *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, s. 6; Gülnaz (Koyuncu) Yakın, *a.g.e.*, s. 22-23; "Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü", *Endüstri*, s. [77].

4 "Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü", *Endüstri*, s. [78].

5 Cevat Sami-Hüseyin Hüsnü, *İzmir 1905*, Sadeleştirerek Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2000, s. 129; Ayrıca bkz. "Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü", *Endüstri*, s. [78]; *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, s. 21. *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*-6.Sene, H.1321 [M.1903], s. 364.

6 *A.g.e.*, s. 364.

1903 Yılında Hamidiye Sanayi Mektebinde Okutulan Dersler[6]	
Sınıf	**Dersler**
4.Yıl	Kıraat, Lisan-ı Osmani, Hesab, Ulûm-u Diniye, Arabi, Farsi, Fransızca, Hendese, Coğrafya, Hüsn-ü Hat, Resim
5.Yıl	Lisan-ı Osmani, Arabi, Farsi, Tarih, Resim, Hesab, Hendese, Kimya, Kitabet, Malûmat-ı Fenniye, Fransızca
6.Yıl	Kararlaştırılmıştır
7.Yıl	Sadece Sanayi Dersleri: Öğrencilere Öğretilen Meslek Dalları: Kunduracılık, Mürettiblik, Saraçlık, Mücelidlik, Terzilik, Tenekecilik, Çorapçılık, Demircilik, Kazmir ve Havluculuk, Fenn-i Musiki

1902-1903 ders yılında okulun 226 Müslüman, 24 gayrimüslim olmak üzere 250 öğrencisi vardı.[7] 1908 yılında bu sayı 236 Müslüman, 28 gayrimüslim olmak üzere 264'e çıkmıştı.[8]

Okulun müfredat programında öncelik öğrencilerin Türkçe okuryazarlığının geliştirilmesi ve temel dinî bilgileri öğrenmesine verilmişti. Gayrimüslim öğrencilere de özel muallimleri tarafından dinî konularda bilgi veriliyordu. Mektepte öğretilen meslekler piyasada en geçerli ve en çok ihtiyaç duyulan zanaatlardı. Bu zanaatlar işinin ehli ustalar tarafından öğretiliyordu. 1908 yılına gelindiğinde Hamidiye Sanayi Mektebi yeni açılmış olan oymacılık, ahşap tornacılığı, tesviye, dökmecilik, demir tornacılığı bölümleriyle meslek eğitimi alanlarını genişletmişti. Mektep marangozluk, kunduracılık, demircilik ve özellikle de çorapçılık dallarında iddialıydı. Bu bölümlerde üretilen ürünler çok rağbet görüyor, hem de öğrencilerin becerisini ispatlıyordu. Mektebin muzikası (bando takımı) ayrıca övünç kaynağıydı. O yıllarda okulun başlıca gelir kaynakları İzmir'deki bazı hanlar (Acem Hanı, Akkaş Hanı, Küçük Han), Tire'deki Kadife-i Kebir Çiftliği'nin yarı hissesi, Seferihisar Galinos Çiftliği, Narlıdere civarındaki Hamidiye Ilıcaları ve yine oradaki birtakım tarla ve bağ icarları ile 22 adet kiralık mülktü. Ayrıca belediyelerden alınan, hayırseverlerden bağış yoluyla gelen, Vilâyet Matbaası'ndan ve Körfez Vapur İskelesi hisselerinden elde edilen gelirler de söz konusuydu. Buna rağmen talebe sayısının artması ile alet, edevat ve donanım masrafları sebebiyle okul giderlerinin karşılanmasında zorluklar söz konusuydu.[9]

II. Meşrutiyet Dönemi'nde *"Osmanlı Sanayi Mektebi"* adını alan okul, verilen eğitimin niteliği hakkında eleştirilere maruz kalmıştır. İddialara göre mektep *"perişan"* bir haldeydi. Bu konuda özellikle Müdür Sabri Bey eleştiriliyordu.[10] Ahenk gazetesindeki 25 Ocak 1910 tarihli yazısında Sanayi Mektebi'ni ele alan Şinasi Bey, Avrupa'nın gelişiminin temelinde sanat olduğunu, Osmanlı ülkesinde de bu gelişimi sağlamak için sanayi mekteplerinin açıldığını hatırlatıyor fakat bu okullardan istenen verimin alınamadığını ileri sürüyordu. Şinasi Bey'e göre, yapılan maddi ve manevi yatırımlara rağmen İzmir Sanayi Mektebi'nden de istenen sonuç sağlanamamıştı. Mektep kuruluşundan itibaren (1868-1910) yaklaşık bin mezun verdiği halde, öğrendiği sanat dalında gelişme gösteren kişi sayısı çok azdı. Birçoğu kendi kendine ancak yetiyordu. Meşrutiyetin ilanından sonra okulda düzenlemelere gidilmişti. Daha önceki dalların yanı sıra demircilik ve dökmecilik sanatları da yakında öğretilmeye başlanacaktı. Ancak okulun gelişimi için para gerekiyordu. Bunun için de gelir getirici sosyal etkinliklerin düzenlenmesine ihtiyaç vardı.[11] Şinasi Bey 7 Temmuz 1910'da yine Ahenk gazetesinde yayımlanan yazısını da Sanayi Mektebi'ne ayırmıştı. Bu yazıda verilen bilgilere göre kuruluşundan beri amacına ulaşamayan mektep, aynı uygulamalar devam ederse sonraki yıllarda da başarılı olamayacaktı. Okulda iyi bir yönetim kurulamıyor, kurulsa da uzun sürmüyordu. Okulun amacı yetim ve kimsesiz çocukları beslemekten ziyade onları bilgi ve mesleki beceriyle donatıp, birer girişimci haline getirmekti. Ancak bu gerçekleştirilemiyor, mezunların çoğu boşta kalıyordu. Öğretilen dersler ve sanatlar zamanın gereklerine uymuyordu. Şinasi Bey'e göre kunduracılık, doğramacılık, çorapçılık gibi meslekler okula gitmeden çıraklıkla öğrenilebilirdi.

7 *A.g.e*, s. 366.

8 *Aydın Vilâyeti Salnâmesi*, H. 1326 [M. 1908], s. 152.

9 *A.g.e*, s. 152-154.

10 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.179-180.

11 Şinasi, "İzmir Sanayi Mektebi", Ahenk, 12 Kanunusani 1325'ten akt. Gülnaz (Koyuncu) Yakın, *a.g.e.*, s. 91-92.

Bu mektepte el sanatlarından ziyade çağa uygun makinecilik sanatları öğretilmeli ve bu programı Maarif Müdüriyeti hazırlayıp uygulamaya konulmasını sağlamalıydı.[12] Köylü gazetesi de 5 Ocak 1911'de yaptığı eleştiride okulda eğitim ve sanat için her şeyin olduğunu, fakat kötü yönetim sebebiyle paslanmaya mahkûm edildiğini ileri sürüyordu. Gazeteye göre mektebin başına işten anlayan, iş bilen birisinin getirilmesi gerekiyordu.[13]

Eleştirilerin gazete sayfalarına yansıdığı dönemde vilâyet yönetimi Osmanlı Sanayi Mektebi'nin verimsiz durumuna çözüm arayışındaydı. Mektebin ıslah edilmesi için Vali Nazım Paşa tarafından 1911 yılının Ocak ayında bir komisyon kuruldu ve mektebin eğitim kalitesini yükselmek için çalışmalara başladı. Bu kapsamda ders müfredatına ziraat derslerinin konulması tasarlandı ancak bu tasarı gerçekleşmedi. Yaklaşık altı ay ıslah çalışmalarıyla ilgilenen komisyon somut bir ilerleme kaydedemeden Temmuz 1911'de mektep nazırıyla birlikte istifa etti.[14]

1914'te Aydın Vilâyeti Bütçesi'nden Mekteb-i Sanayi için yapılan harcamalar şöyleydi:[15]

Maaşlar	217.410 Kuruş
Masraflar	611.817 Kuruş
Sanayihaneler (Atölyeler) Masrafı	221.710 Kuruş
İnşaat İşleri	235.980 Kuruş

II. Meşrutiyet Dönemi'nde her ne kadar mektebin eğitim kalitesinin artırılması için çalışmalar gündeme gelse de bu konuda hâlâ ilerleme sağlanamıyordu. Nitekim 1914 yılında istifa eden Mektep Müdürü Esad Efendi'nin yerine atanmış olan Yusuf Sadık Efendi yaptığı incelemede okulu *"Darülaceze"*ye benzetmişti. Ne var ki mektebin gelişimi için tedbirler almaya çalıştığı sırada bir soruşturma yüzünden görevinden alınan Yusuf Sadık Efendi tasarılarını gerçekleştiremedi.[16]

1914 ve 1915 Vilâyet Umumi Meclisi görüşmelerinde okulun kapatılıp, eğitim için yurt dışına öğrenci gönderilmesini teklif eden azalar olduysa da bu öneriler kabul görmedi.[17] 1915 yılında mektebin müdürlüğüne atanan Sezai Bey yönetiminde ise önemli bir dönüşüm gerçekleşti. İlk ve ortaöğretimi içeren dokuz yıllık bir ders programı ile bir iç nizamname hazırlandı. Bu nizamname ile Sanayi Mektebi valinin gözetiminde olmak kaydıyla Ticaret ve Ziraat Nezareti'ne bağlandı. Mektebin yönetimi de mektep müdürüne bırakıldı.[18]

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesiyle okul kapatılmamış fakat zor şart şartlar altında eğitime devam etmişti. İşgal, her alanda olduğu gibi, eğitim ve öğretim alanında da olumsuz etkilerini göstermişti. Büyük emeklerle oluşturulan kurum artık talebeler tarafından bir han gibi kullanılmaktan öte bir işleve sahip değildi.

Cumhuriyet'in ilânıyla birlikte okul, *"İzmir Sanatlar Mektebi"* adı altında, hemen eğitim ve öğretim görevine başlamıştır. Yeni Türkiye Cumhuriyeti'nde başlatılan sanayi hamlesinin nüvesi de oluşturulmaya başlamıştır. 1923'te göreve gelen Ferit [Uzel] Bey ve kadrosu, kısa sürede işgalin yaralarını sararak üretim hamlesine katkıda bulunmaya başlamıştır.

"İzmir Sanatlar Mektebi" 1923-1934 yılları arasında Atatürk tarafından dört kez ziyaret edilmiştir. Okula giriş salonundaki fotoğraflarla da belgelenen bu ziyaretler, Atatürk'ün mesleki eğitime verdiğini önemi vurgulaması bakımından dikkat çekicidir. Gazi, bu konudaki görüşlerini bizzat kendi el yazısıyla okulun şeref defterinde kaydetmiştir. 16 Ocak 1924 tarihli ikinci ziyaretinde deftere *"Türkiye Cumhuriyeti, sanat mekteplerinin tam inkişafına çok muhtaçtır"* notunu düşmüştür.[19] Yaklaşık bir buçuk yıl sonra TBMM Başkanı Kâzım [Özalp] Paşa'nın da bulunduğu bir heyetle mektebi yeniden ziyaret eden Gazi Mustafa Kemal Paşa,

12 Şinasi, "Mekteb-i Sanayi Hakkında, Ahenk, 24 Haziran 1326, 'dan akt. *A.g.e.*, s. 92.

13 *Köylü*, 23 Kanun-ı Evvel 1326'dan akt. Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.179-180.

14 *A.g.e.*, s.180.

15 Hüseyin Rıfat, *İzmir 1914*, Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir, 1997, s. 81.

16 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.180.

17 *Okul Kuran Okuldan Sanayici Fabrikasına-Mithatpaşalılar*, Hazırlayanlar: Enver Olgunsoy, Sinan Doğan, Murat Şahin, Nihat Delibaşı, İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi Kültür yay., İzmir, 2015, s. 13.

18 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.180.

19 *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, s. 12-14.

Fotoğraf 38. Sanatlar Mektebi'nde Birinci Sınıf Öğrenci ve Öğretmenleri (28 Ekim 1927)[20]

muallimlerle tanıştıktan sonra atölyeleri gezmiş, bahçedeki şadırvanın etrafında grup halinde talebelerle fotoğraf çektirmiştir. Bahçede düzenlenen törende izci kıyafetli bir talebe Gazi Paşa'ya hitaben bir nutuk söylemiş, ardından müdür odasında kahve ve limonata ikramıyla bir süre dinlenen Gazi Paşa, mektebin hatıra defterine şu motive edici notu düşmüştür:[21]

"Bu defaki ziyaretimden daha çok memnun oldum. Her sene biraz daha terakki var. Daha çok lâzım.
14 Teşrinievvel 1925

Gazi M. Kemal"

1927 - 1928 yıllarında, İzmir Fuarı'nın temellerinin atıldığı birinci ve ikinci *"Dokuz Eylül Sergisi"* bu okulun salonlarında açılmıştır.[22] Sergilerde öğrencilerin ürettiği işler çok beğenilmiş, ilgi görmüş ve M. Kemal Atatürk tarafından altın madalya ile ödüllendirilmiştir.[23]

1927 yılından itibaren okulun eğitim süresi 5 yıla çıkarılmış ve 1052 sayılı kanun ile eğitim ve kadro işleri yönünden Maarif Vekâleti'ne (Millî Eğitim Bakanlığı) bağlanmıştır. Mali açıdan ise il özel idaresine olan bağlılığı bir süre daha devam etmiştir.[24]

---

20 APİKAM

21 *Yeni Gün*, 15 Teşrinievvel 1925 (1341), No: 75'ten akt. Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler (1923-1938)*, C.II-II.Kitap, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2008, s. 241.

22 Elvan Feyzioğlu, *Büyük Bir Halk Okulu-İzmir Fuarı*, İZFAŞ Kültür yay., 2. baskı, İzmir, 2006, s. 15-19.

23 *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, [2018], s. 17.

24 *İzmir Mithat Paşa Erkek Sanat Enstitüsü*, Endüstri Basım ve Yayımevi, İzmir, [1958], s.3.

Fotoğraf 39. Sel Sonrasında Tesviye ve Torna Atölyesinin Durumu[25]

25 Ekim 1930'da Sanatlar Mektebi büyük bir sel felaketine uğradı. Okulun tesviye-torna atölyesi, bazı derslikleri ve idare odaları, erzak ambarı ve bodrumları su altında kaldı. Yüzlerce ton moloz okula doldu. Tesviye-torna atölyesi yıkıldı. Makine ve teçhizat da su altında kalarak zarar gördü. Hesaplanan tahmini zarar 83.000 lira civarındaydı. Okulu eğitim veremez duruma düşüren bu felaketten sonra bir buçuk ay eğitime ara verildi. Acilen temizlik ve tamir işlemlerine başlandı. Tabanı çöken derslikler yenilendi. Çatı ve oluklar kısmen tamir edildi.

Dere kenarındaki yıkık duvar yeniden inşa edildi. Eski tesviye-torna atölyesinin Askeri Hastaneye bitişik duvarı yaptırıldı. Okul bahçesi, demir parmaklıklar tamir edilerek yenilendi. Deniz kenarındaki, yıkılmış olan eski iskelenin yerine 100 m²'lik daha küçük bir iskele inşa edildi.[26] Fiziki zararlar vilâyet ve okul yönetimi ile öğretmen ve öğrenciler tarafından kısa sürede onarılmıştı. Ancak sel, okul binasında olduğu gibi hafızasında da büyük tahribata neden olmuş, zengin arşiv ve kütüphaneden sürüklenen belgeler, büyük ölçüde kaybolmuştu.[27]

25 APİKAM

26 *İzmir Vilâyeti Umumî Meclisinin 1932 Senesi Bütçesine Ait Müzakerat Zabıtnamesi*, Bilgi Matbaası, İzmir, 1932, s.18; *İzmir Mithat Paşa Erkek Sanat Enstitüsü*, s.3.

27 *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, s. 6.

Sanatlar Mektebi'nde 1930-1931 ders yılında 150'si parasız, 100'ü paralı olmak üzere 250 yatılı; 50 de gündüzlü öğrenci öğrenim görmüştü. Atölyelerde siparişten çok talebelerin müfredat programındaki beceri eğitimine öncelik veriliyordu. Talebelerin çalışma tarzlarını öğrenmesi için atölyelerin duvarları levhalarla donatılmıştı. Avrupa'daki mesleki gelişimin takip edilebilmesi için ağaç ve demir işleri hakkında Almanya'da yayımlanan mecmualar düzenli olarak temin ediliyor ve öğrencinin faydalanması sağlanıyordu. O yıl okuldan mezun olan talebelerin sayısı ise 15 olmuştu.[28]

1931 yılında çıkarılan 1867 sayılı kanunla, tüm sanat okulları *"Bölge Sanat Okulu"* haline getirilmiş ve kendi bölgelerine ait valiliklerce tahsis edilen bütçe ile idare olunmaya başlamıştır. Bu durum 1935 yılına kadar sürmüş ve 1 Haziran 1935 tarihinden itibaren 2765 sayılı kanunla, diğerleri gibi İzmir Bölge Sanat Okulu da her açıdan Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanmıştır.[29]

Sel felaketi sonrasındaki yıllarda okula Özel Elektrik, Özel Tesviye, Özel Radyo ve son olarak da Özel Döküm şubeleri eklenmiş, böylece ülke çapında *"tam teşkilatlı"* bir sanat mektebi haline sokulmuştu.[30]

Okul 1930 yılına kadar 40 beygir gücündeki bir jeneratörle elektrik ihtiyacını karşılamıştı. Bu jeneratörün Aydın Sanat Okulu'na devrinden sonra yerine çok kuvvetli bir jeneratör alındı. Bu jeneratörle kendi elektrik ihtiyacını karşılamakla kalmayan okul Karantina semtinin de elektrik ihtiyacını karşılıyordu.[31]

Okul sadece bulunduğu semte değil tüm Türkiye'ye ışık saçan bir tarihe sahiptir. Yetiştirdiği binlerce öğrenci Türkiye'deki nitelikli iş gücünün birer neferi olmuştu. Ayrıca 1945 yılında makine üretimine başlayan okul, ürettiği makine ve avadanlıkları Türkiye'nin pek çok köşesine ulaştırmış ve sanayileşme çabasında öncü rol üstlenmişti. Yeni kurulan pek çok teknik okulun donanımı da bu okulda üretildi. Yurdun çeşitli yerlerindeki meslek ve sanat okullarına buradan malzemeler gitti. Bu da kurumun *"Okul Kuran Okul"* olarak nitelendirilmesine yol açtı.[32] Bu arada 1943 yılında bir kez daha adı değiştirilen okul Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü adını aldı.[33]

1950'li yıllarda Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü adıyla eğitim vermekte olan kurum, bünyesindeki Erkek Orta Sanat Okulu ile birlikte toplamda beş yıllıktı.[34] Orta Sanat Okulu'na beş sınıflı ilkokul mezunlarının yanı sıra ortaokulların herhangi bir sınıfından ayrılmış olanlar da kabul ediliyordu. Ama her hâlükârda kaydolacak öğrencilerin 17 yaşını doldurmamış olması gerekiyordu. Başvuruların kontenjandan fazla olması halinde okula giriş için sınav yapılıyordu. Öğrenciler birinci sınıfta meslek dallarına ayrılmıyordu. Bunlar üç kanaat dönemi boyunca Tesviye, Demir ve Marangoz atölyelerinde pratik çalışmalara devam ediyor, bu sürecin sonunda sınıfı geçerlerse eylül ayında bölüm seçebiliyordu. Ancak bölümlerin kontenjanından fazla talep olması halinde öğrencilerin birinci sınıfta sanat dalları arasında gösterdiği eğilim, yetenek ve yeterlilik ile test uygulamalarının sonuçları dikkate alınıyordu.[35] 1955-1956 ders yılında Orta Sanat Okulu'nda Tesviye, Torna Freze ile İnce Tesviye, Demir, Döküm, Elektrik ve Marangozluk olmak üzere altı bölüm vardı. 1959-1960 ders yılına gelindiğinde Elektrik Bölümü kapanmış, mevcut bölümlere Model ve Örme Mobilya bölümleri eklenmişti.[36]

28 *İzmir Vilâyeti Umumî Meclisinin 1932 Senesi Bütçesine Ait Müzakerat Zabıtnamesi*, s.17-18.

29 *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, s. 6.

30 *İzmir Mithat Paşa Erkek Sanat Enstitüsü*, s.3.

31 *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, s. 6.

32 *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, s. 6, 31.

33 *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, s. 6.

34 "Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü", *Endüstri*, s. [78]; Hülya Gölgesiz Gedikler, "1950'li Yıllarda İzmir'deki Orta Dereceli Meslek Eğitimi Kurumları", *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21 (2007), s. 90-91.

35 *İzmir Mithat Paşa Erkek Sanat Enstitüsü*, s. 5-6.

36 *Milli Eğitim İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1953-1960)*, Devlet İstatistik Enstitüsü yay., 1968, s. 585.

Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü'ne Bağlı Erkek Orta Sanat Okulu[37]		
	1955-1956	1959-1960
Sınıflar	1-3	1-3
Şube Sayısı	14	11
Ders Kesimindeki Öğrenci Sayısı	572	352
Sınıf Geçenler	268	123
Bir Dersten Bütünlemeli Olanlar	83	63
Sınıfta Kalanlar	221	168
Diploma Alanlar	62	112

Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü (1954-1960)[40]			
		1954-1955	1959-1960
Sınıflar	Normal	4-5	4-5
	Özel	4-5	4-5
Şube Sayısı		7	22
Ders Kesimindeki Öğrenci Sayısı		291	624
Sınıf Geçenler		185	214
Bir Dersten Bütünlemeli Olanlar		28	79
Sınıfta Kalanlar		28	330
Diploma Alanlar		78	218

Erkek Sanat Enstitüsü'nün ilk sınıfı *"IV.Sınıf"* olarak geçiyordu. Bu sınıfa Erkek Orta Sanat, Orta Ticaret veya ortaokullardan mezun öğrenciler kabul ediliyordu. Lise veya Ticaret Liselerinin herhangi bir sınıfından tasdikname ile ayrılmış olanlar da kayıt yaptırabiliyordu. Ancak bu sınıfa kayıt için 19 yaşını doldurmamış olma şartı vardı. Birinci sınıftan başlayarak orta sanat okulunu bitirmiş olanlar *"Genel Sınıflar"*a, diğer ortaokullardan mezun olarak gelen öğrenciler ise *"Özel Sınıflar"*a kaydediliyordu. 1958-1959 ders yılında genel sınıfların Tesviyecilik, Demircilik, Marangozluk, Dökümcülük, Modelcilik ve Örme Mobilyacılık bölümleri vardı. Ortaokul mezunu olup Özel IV. sınıflara gelen öğrenciler bölüm seçebiliyor ancak taleplerin kontenjandan fazla olması halinde adaylar sınava tâbi tutuluyordu. 1958-1959 ders yılında özel sınıflar için Elektrikçilik, Radyoculuk, Tesviyecilik ve Dökümcülük bölümleri vardı. Özel ve genel sınıflardan mezun olan öğrencilere aynı diploma veriliyordu. Üst eğitim kurumuna devam etmek isteyenler için de haklar açısından hiçbir fark yoktu.[38] Mezunlar ayrıca askerliklerini yedek subay olarak yapma hakkında da sahipti.[39]

1959-1960 ders yılında Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü'nde 80'i erkek biri kadın olmak üzere 81 öğretmen görev yapıyordu. Yatılı öğrencisi yoktu.[41] Aynı yıl enstitüde Tesviye, Torna Freze ile Özel Tesviye, Demir, Döküm, Model, Elektrik, Özel Elektrik, Marangozluk ve Radyo olmak üzere dokuz bölüm vardı. 1953-1955 yıllarında faal olan motor bölümü ise kapanmıştı.[42] Bu durum Motor Makine Enstitüsü'nün Tepecik'te faaliyete başlamasıyla ilgili olmalıdır.

Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü mezunları yalnız İzmir'de değil Türkiye genelindeki barajlarda, köprülerde, limanlarda, her türlü fabrika ve sanayi kuruluşlarında, zirai donatım teşkilatında, petrol ve maden işletmelerinde, tersane ve hidroelektrik santrallerinde görev yapıyor, Türkiye'nin kalkınmasında alın teri döküyordu. Bazı mezunlar ise özel girişimci olarak iş hayatına atılmış, başarılarıyla işveren konumuna yükselmiş, başarılı işadamları arasına girmişti.[43] 1974-1975 ders yılında Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi adını alan okul 1978-1987 yılları arasında OSANOR (Okul Sanayi İşbirliği) Projesi'ni başarıyla yürütmüştü.[44]

37 *A.g.e.*, s. 239-240.

38 *İzmir Mithat Paşa Erkek Sanat Enstitüsü*, s. 5-6.

39 "Mithatpaşa Erkek Sanat Enstitüsü", *Endüstri*, s. [78].

40 *Milli Eğitim İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1953-1960)*, s. 307-309.

41 *A.g.e.*, s. 526.

42 *A.g.e.*, s. 623.

43 *İzmir Mithat Paşa Erkek Sanat Enstitüsü*, s. 4.

44 *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, s. 6; *Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Meslekî ve Teknik Eğitim (11.yy-21.yy)*, Hazırlayanlar: Selvinaz Aydın, Ülkü Özdemir, T.C. Millî Eğim Bakanlığı yay., Ankara, 2019, s.82.

19.yy'a dayanan tarihiyle 21.yy'a uzanma hazırlığındaki Mithatpaşa Anadolu Teknik, Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi 31 Mart 1997 gecesi, tarihinin ikinci büyük felaketine maruz kalmıştır. Çıkan yangın okul binasına büyük zarar vermiş, İzmir'in son bir asrına şahitlik etmiş bu anıtsal yapı kullanılamaz hale gelmişti. Ne var ki el ele veren İzmirliler, resmi kurumlar ve sivil toplum kuruluşları, bu büyük felâketin yaralarını 6 ay gibi çok kısa bir sürede sarmıştır.[45] İzmir Valisi Kutlu Aktaş bu çalışmaların öncüsü olmuş, olağanüstü çaba sarf etmiştir. Ancak, yangından önce 1500'e yakın öğrencisine değişik dallarda eğitim veren kurumda, Millî Eğitim Bakanlığının onayıyla döküm, model, metal işleri, mobilya ve dekorasyon bölümleri kapanmak zorunda kalınmıştır.[46]

İkinci asrına emin adımlarla ilerleyen, mesleki eğitimin öncülerinden olan bu okulun müdürlüğünü cumhuriyetin ilk yıllarında Ferit Uzel yürütmüştür. Ardından sırasıyla Fethi Atay, Danyel Akbel, Muzaffer Harç, Nihat Saydam, Sami Bilgin, Halil İdemen, Hasan Yamaç, M.Kemal Botsalı, Şevki Altınay, Sadık Liv, Hasan Öztürk, Mehmet Gürses ve Ercüment Selim bu önemli görevi devralmıştır.[47] 1988 yılında *"Mithatpaşa Anadolu Teknik, Teknik ve Endüstri Meslek Lisesi"* adını alan okul 2014 yılından itibaren ise *"Mithatpaşa Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi"* adıyla eğitime devam etmektedir.[48] 2022-2023 eğitim öğretim yılı itibariyle 1.190 öğrencisi, 111 öğretmeni vardır. 30 dersliği, 32 atölye-işliği, 1 çok amaçlı salonu, 1 kimya laboratuvarı, 1 BT (Bilişim Teknolojileri) sınıfı ile birer tane de müzik ve resim sınıfı bulunmaktadır. Kütüphanesindeki kitap sayısı 8.082'dir.[49] Okul bünyesindeki Makine Teknolojisi Alanı'na 6, Bilişim Teknolojisi Alanı'nda 4, Elektrik-Elektronik Teknolojisi Alanı'nda ise 10 dal bulunmaktadır.[50]

Açılışından beri binlerce mezun veren[51] okulun sıralarından yetişen en ünlü isim Türk futbolunun efsaneleri arasında yer alan Metin Oktay'dır. Ünlü edebiyatçı Halit Ziya Uşaklıgil 1884 yılında bu okulda Fransızca ve Edebiyat dersleri vermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında Bakanlık ve Başbakanlık yapan Şükrü Saraçoğlu da gençlik yıllarında, 1909'da bu okulda Matematik Öğretmenliği yapmıştır. Ayrıca İzmir'in önemli eğitimcileri arasında yer alan İsmail Zühtü Efendi ile Salih Zeki Bey de Osmanlı Döneminde bu okulda ders veren öğretmenler arasındadır.[52] Fransızca Öğretmeni Hümeyra Demir'in okulda kurduğu orkestra ise 1993 yılında Milliyet gazetesinin düzenlediği Liselerarası Müzik ve Beste Yarışması'nda birinci olmuştur.

Mithatpaşa Marşı
Söz ve Müzik: Hüseyin Yaltırık

Özümüzde bizim saymak sevmek vardır
Ata'mızın yolunda ilerlemek var
Atelye yolunda ilerlemek var
İlim irfan yuvamız Mithatpaşa'mız

Yangınlar seller gördün sen yıkılmadın
Karanlığı kuşatır parlak ışığın,
Huzurunda toplandı bunca aşığın
İlim irfan yuvamız Mithatpaşa'mız

Huzurunda toplandı bunca aşığın
İlim irfan yuvamız Mithatpaşa'mız
Ekonomik sanayi bizim işimiz
Teknoloji iledir yükselişimiz

Üretim alanında yoktur eşimiz
İlim irfan yuvamız Mithatpaşa'mız
Huzurunda toplandı bunca aşığın
İlim irfan yuvamız Mithatpaşa'mız

Yaşa yaşa çok yaşa
Yaşa yaşa çok yaşa
Yaşa yaşa çok yaşa
Mithatpaşa Meslek Lisemiz!

45 Restorasyon Süreci hakkında bkz. Başak İpekoğlu, Mine Hamamcıoğlu, *İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi Yangın Sonrası Restorasyonu*, İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi yay. İzmir, 2002.

46 *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, s. 6.

47 *İzmir Mithat Paşa Erkek Sanat Enstitüsü*, s.3; *Mithatpaşa* [Dergisi], 150.Yıl Özel Sayısı, s. 28.

48 *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, s. 6.

49 https://mithatpasaeml.meb.k12.tr/35/01/163971/okulumuz_hakkinda.html (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2023).

50 https://mithatpasaeml.meb.k12.tr/tema/icerik.php?KATEGORINO=927479 (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2023).

51 Bu okulda eğitim alarak iş dünyasındaki başarılarıyla öne çıkmış bazı mezunları ve hayat hikâyeleri için bkz. *Okul Kuran Okuldan Sanayici Fabrikasına-Mithatpaşalılar, a.g.e.*, s. 22-127.

52 *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, s. 29.

2. İzmir Atatürk Lisesi

İzmir'de (lise seviyesinde) bir sultani açılması 1876'da gündeme gelmiş, ancak yeterli öğrenci bulunamaması sebebiyle bu girişim sonuçsuz kalmıştı. Günümüzde Atatürk Lisesi'nin temelini oluşturan İzmir Mekteb-i İdadisi'nin açılması ise 1886 yılında gerçekleşti. İzmir'in eğitim ve kültür hayatına damga vuracak olan okulun ilk binası Konak Meydanı'nda bulunan Vilâyet Konağı'nın bitişiğindeydi ve 24.000 altın liraya mâl olmuştu.[53] Beş yıllık olarak açılan okul, başlangıçta gündüzlüydü. 1889'da yatılı olarak hizmet vermeye başladı. Böylece İzmir'in merkezi dışından gelen çocuklar da bu okulun eğitiminden yararlanma imkânına kavuştu. 1890 yılında da okulun öğretim süresi yedi yıla çıkarıldı. Yılsonu törenleri, yazma-dergi çıkarma girişimleri, okul gezileri ve spor karşılaşmaları daha ilk yıllarda okul kültürünün bir parçası olmaya başlamıştı. İzmir Mekteb-i İdadisi modern sporların Türkiye'ye giriş kapılarından biriydi. Diğer yandan idadi Rum, Ermeni ve Yahudi öğrenciler için de bir çekim merkezi haline gelmiş ve *"Osmanlı Vatandaşlığı"* bilincinin yerleşmesinde rol oynamaya başlamıştı.

1898-1899 Ders Yılında İzmir İdadi Mektebinin Öğrenci Durumu[54]							
Yatılı				**Gündüzlü**		**Toplam**	
Ücretli		**Ücretsiz**					
Müslim	**Gayrimüslim**	**Müslim**	**Gayrimüslim**	**Müslim**	**Gayrimüslim**	**Müslim**	**Gayrimüslim**
104	21	56	8	132	39	292	68
1898-1899 Ders Yılında İzmir İdadi Şubesinin Öğrenci Durumu[55]							
252 (Müslim)							

1902-1903 ders yılında İzmir İdadi Mektebi'nin bünyesinde bir de *"San'at ve Ticaret Şubesi"* bulunuyordu. 11 öğrencinin kayıtlı olduğu bu şubede genel idadi eğitimine ek olarak ayrıca bazı derslerin olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim bu şubenin Fransızca, Usûl-ü Defteri, Emtia-yı Ticariye, Coğrafya-yı Sanayi ve Ticari derslerini vermek için ayrı öğretmenler görevliydi.[56]

Mekteb-i İdadi öğrencileri, II. Meşrutiyet'in hareketli günlerinde kadroya yeni dâhil olan öğretmenlerinin de etkisiyle hürriyet coşkusuna katılmış; kurdukları öğrenci derneği ve çıkardıkları dergiyle de aktif çalışmalar yürütmüşlerdir. Ülke ve dünya sorunlarına ilgisiz kalmayan öğrenciler millî konulara duyarlı olmuş Girit'in ilhakı protestolarında, Avusturya boykotunda ön saflarda yer almışlardır.[57]

İzmir İdadisi II. Meşrutiyet döneminde ortaöğretimde yapılan düzenlemelere bağlı olarak 1910'da sultaniye dönüştürüldü.[58] Art arda gelen bir dizi mevzuat değişikliğiyle sultanilerin yapısı belirlenmiş, 1913 yılında yapılan değişiklikle bu mekteplerin ikinci devresinde fen ve edebiyat şubeleri açılmıştı. İzmir Sultani Mektebi'ne de yansıyan bu uygulamayla öğrenciler hangi alanda yükseköğrenim yapmak istiyorlarsa o alana yönelmeye başladı. Aynı süreçte İzmir Sultanisi'nden mezun olup yapılan sınavda da başarılı olan öğrenciler Avrupa'ya yükseköğrenime gönderiliyordu.[59] 1911'den itibaren de öğrencilerin parasız yatılı olarak okula girebilmesi için sınav zorunluluğu getirilmişti. Müslim ve gayrimüslim öğrenciler için kontenjanlar belirlendiği gibi her sancak (liva) ve kazadan kaç öğrenci alınacağı da kontenjana tabi tutulmuştu.[60]

53 Melih Tınal, *İzmir Atatürk Lisesi Tarihçesi*, İzmir Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı yay., İzmir, 1999, s. 13-14; Enver Demir, *41 Yılın Hikâyesi*, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1968, s. 62.

54 *Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye*-2.Def'a, 1317 [M.1899], s. 976.

55 *A.g.e.*, s. 977.

56 *A.g.e.*, s. 355.

57 Behçet Uz, *Atatürk'ün İzmiri-Bir Kentin Yeniden Doğuşu*, Hazırlayan: L. Ece Sakar, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 1. baskı, İstanbul, 2007, s. 7-8.

58 Hasan Âli Yücel, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1994, s. 500; Melih Tınal, *a.g.e.*, s. 42.

59 *A.g.e.*, s. 45.

60 *A.g.e.*, s. 44-45.

I.Dünya Savaşı yıllarında İzmir Sultanisi'nin eğitim ücreti gündüzlü öğrenciler için 6, yatılı öğrenciler için 15 altındı. Fakir öğrenciler bu ücretlerden muaf tutuluyordu. Savaşın getirdiği mahrumiyet ve sıkıntılar bu okulda da hissediliyordu. Öğrenciler kimi zaman kaynamış buğday ve cevizle öğünleri geçirmek zorunda kalıyor, geceleyin trampetle verilen alarm üzerine uykularından uyanarak düşman tayyarelerinden korunmak üzere bodrum kata sığınıyordu. Buna rağmen okulda disiplinin ve eğitimin normal seyrinde sürmesi için çaba sarf ediliyordu. Öğrenciler, yakasında *"Mektep-i Sultanî"* yazan sarı, parlak düğmeli lacivert okul üniforması giyiyor, palaska takıyordu. Okulun ihtişamlı merdivenleriyle çıkılan kapısını öğrencilerin kullanması yasaktı. Hafta tatili cuma günleri olduğundan, perşembe günleri öğlen öğrenciler ve öğretmenler salonda toplanıyor Okul Müdürü ile İkinci Müdür (Müdür-ü Sanî) ödül ve ceza alan öğrencileri açıklıyordu. Affı olmayan ceza alan öğrenciler tatil gününü okulda geçirmek zorundaydı. Affedilebilecek cezalar, o hafta alınan *"aferin"* ödülleriyle ödeniyor ve bu şartla kaldırılıyordu. Dersler anlatıma dayalıydı. Öğrencilerin yaşı genellikle büyüktü. Kadroda sarıklı, sakallı ve redingotlu öğretmenler bulunuyordu. Yılda iki kez yazılı, sene sonunda da sözlü sınav yapılırdı. Okulun iç merdivenlerinde günde beş vakit ezan okunuyor, namaz bodrum kattaki mescitte kılınıyordu. Cuma günleri sabah ve akşam yapılan bayrak törenlerinde trampetlerle ön bahçeye çıkılıyor, selâm duruluyordu. Gece mütalâaları (etüt) havagazı lambalarıyla yapılıyordu. Mütalâalar sırasında, önceleri mubassır sonradan da muit olarak adlandırılan görevliler bulunuyordu. Bunların sayısı dört-beş civarındaydı. Başlarında da Sermubassır ya da Sermuit mevcuttu. Ayrıca gece-gündüz ikişer öğretmen nöbet tutuyordu. Mektep bu haliyle disiplinli ve verimli bir yönetime sahipti. [61]

İzmir'in işgal edileceği haberi kentte duyulduğu zaman vatanseverlerin ilk toplantı yaptığı yer İzmir Sultanisi olmuştu. Okulun genç öğretmeni Mustafa Necati'nin çağrısı üzerine çevrede bulunan vatanseverler oluşturdukları komitenin adını Redd-i İlhak Cemiyeti olarak belirledi. İşgalden hemen önce yapılan protesto mitinginin ilk ateşi bu okulda yakıldı. Halkı direnişe ve mitinge davet eden bildirileri dağıtanlar arasında Sultani öğrencileri de vardı.[62] Fakat ne yazık ki protestolar hemen sonuç vermemiş 15 Mayıs 1919'da İzmir işgal edilmişti. İşgalci Yunan birlikleri aynı gün Sultani öğrencilerini de okul binasından çıkararak gemilerde ve depolarda gözaltında tuttular.[63] Sultani öğrencileri o ders yılı sonunda imtihansız olarak sınıf geçirildi.[64] 1920'nin Kasım ayında ise Yunanlılar mektep binasına el koyarak okulu kapattı. Mekteb-i Sultani'nin genç öğretmenleri Mustafa Necati, Vasıf (Çınar), İbrahim Habip (Sevük) Beyler ise İzmir'in işgal günlerinde kentten ayrılarak millî direnişe destek vermeye başlamıştı.[65]

Kurtuluş Savaşı'nın ardından İzmir Maarif Müdürlüğü görevine atanan Vasıf (Çınar) Bey, kente gelirken İzmir Sultani Mektebi'nin kadrosunu da beraberinde getirmişti. Esat, Selahattin, Mithat, Hilmi, Hayri ve Nuri Beylerden oluşan bu kadronun başında Müdür olarak Rıdvan Nafiz (Ergüder) Bey bulunuyordu.[66] İşgal yıllarında kapısına kilit vurulan Sultani'nin açılması için derhal çalışmalara başlandı. Ne var ki okulun adliyeye çevrilmiş ve yeniden düzenlenmiş olan eski binasında eğitim vermesi mümkün görünmüyordu. Bina harap olmuş, iç mimarisi bozulmuş, zaten küçük olan bahçesine de yeni bina temelleri atılmıştı. Kayıtlar eski binada alınırken, bir yandan da yeni bina arayışına girildi. Yangın yerinde Çalgıcıbaşı mevkiindeki bina uygun görüldü. 1909-1912 yıllarında neoklasik tarzda yapılan bu bina Rum Kız Okulu olarak

61 Enver Demir, *a.g.e.*, s. 6-7, 71.

62 Haydar Rüştü Öktem, *Mütareke ve İşgal Anıları*, Hazırlayan: Prof.Dr. Zeki Arıkan, *Türk Tarih Kurumu yay.*, Ankara, 1991, s. 67; Nurdoğan Taçalan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Milliyet yay., 2.baskı, [İstanbul],1972, s.231-232.

63 Enver Demir, *a.g.e.*, s.8; Nurdoğan Taçalan, *a.g.e.*, s.257-259.

64 Enver Demir, *a.g.e.*, s.8

65 Oktay Gökdemir, "İzmir'e Doğru Gazetesi, Mustafa Necati ve Vasıf Çınar", *İzmir'e Doğru*, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., 1. baskı, İzmir, 2010, s. 7-12; Nuri Sağlam, "Sevük, İsmail Habip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul, 2009, s.6.

66 Melih Tınal, "Mekteb-i İdadiden Günümüze İzmir Atatürk Lisesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, S.24 (2008), s.130.

Fotoğraf 40. Cumhuriyetin İlk Yıllarında İzmir Erkek Lisesi[67]

inşa edilmiş, işgal yıllarında da Rum Hastanesi olarak kullanılmıştı. Asli kısımları sağlam olsa da 1922'nin Ekim ayı itibariyle kapı ve pencereleri kırılmış, eşyaları yağma edilmiş haldeydi.[68] Yine de bina İzmir yangınından kurtulan nadir yapılardan biriydi ve eğitime 1922'nin Ekim ayında bu binada başlanabildi. Cumhuriyetin ilanından kısa süre önce tüm sultaniler gibi (iki kademeli) liseye dönüştürülen ve İzmir Erkek Lisesi adını alan okulun yeni yuvası bu bina oldu. Başlangıçta gündüzlü olarak eğitim veren okul daha sonra yeniden yatılı öğrenci kabulüne başladı.[69]

1923-1924 ders yılında okul binasına elektrik ve su bağlandı. İzci Ocağı yeniden faaliyete başladı. Kütüphanedeki kitap sayısı 6.000'e çıkarıldı. Ayrıca okul bünyesindeki ibtidâi kısım önce Basmane'ye bir yıl sonra da Buca'daki Gazi Köşkü'ne nakledildi. İbtidâi kısımdan boşalan alanlarda da yeni şube ve laboratuvarlar açıldı. 1925-1926 ders yılında ise yemekhane, bulaşıkhane ve dört yatakhane inşa edildi. Okul bahçesi genişletildi.[70]

Vasıf Çınar'ın 1923'te milletvekili olarak TBMM'ye girmesi ve Maarif Vekili olmasıyla İzmir Erkek Lisesi Müdürü Rıdvan Nafiz Bey de Maarif Vekâleti Teftiş Heyeti Reisi olmuştur. Onun yerine Mithat Bey, Müdür Muavinliğine de Hilmi (Erdim) Bey atanmıştır. Daha sonra Mithat Bey'in Ankara Erkek Lisesi'ne atanmasıyla Hilmi (Erdim) Bey Müdür olmuş, Nuri Tozkoparan da Müdür Muavini olarak görevlendirilmiştir.[71]

---

67 İzmir Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı (ATALEV) Arşivi

68 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 500; Rıza Uygunlar, "İzmir Erkek Lisesi", *Anadolu*, 23 Mart 1938, s.8.

69 *A.g.m.*, s.8.

70 Melih Tınal, *a.g.e.*, s. 73.

71 *A.g.m.*, s.8.

Fotoğraf 41. Atatürk'ün İzmir Erkek Lisesi'ni Ziyareti (1 Şubat 1931)[72]

Neredeyse tamamen yanmış bir alanın ortasında yeniden eğitim öğretime başlayan okul, tıpkı İzmir gibi küllerinden yeniden doğmaya çalışmaktaydı. Cumhuriyetin ilk yılları fiziki şartların düzeltilmesi, işgal yıllarında okul binasından yağmalanan eşyaların tekrar okula kazandırılması ve eğitim kalitesinin artırılması çabalarıyla geçti.[73] Bu yıllarda okul tarihinin unutulmaz anları Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1925 ve 1931'deki iki ziyareti sırasında yaşandı.[74] 1 Şubat 1931'de 45 dakika boyunca Fransızca, riyaziye (Matematik), Türkçe, Edebiyat ve kaligrafi (güzel yazı) derslerinin yapıldığı beş sınıfı ziyaret eden[75] Atatürk'ün hafızalara kazınan karatahta başındaki bir fotoğrafı o anları ölümsüzleştirdi. Bu ziyaretin yaşandığı yıl okulun öğretmen sayısı 24, öğrenci sayısı ise 379'du.[76]

1928 yılında, okulun mezunlarından Fuat (Arsan), Mithat (Oksancak) ve Hilmi (Erdim) Beylerin önderliğinde *"İzmir Lisesinde Yetişenler Cemiyeti"* kurulmuş ve faaliyete başlamıştır.[77] Mezunlar arasında birlik, beraberlik ve dayanışmayı canlı tutmaya çalışan cemiyet İzmir'in yanı sıra genç mezunların yüksek tahsil için yöneldikleri İstanbul'da da aktifti. Bunun sonucunda İstanbul'da yükseköğrenime devam eden İzmir Erkek Lisesi mezunları için 1933'te *"İstanbul Yurdu"* kurulmuş, diğer yandan da üniversiteye devam etmekte olan genç kuşaklara sosyal destek sağlanmıştır.[78]

72 İzmir Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı (ATALEV) Arşivi
73 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 500-501.
74 Ahmet Gürel, "Gazi'nin İzmir Günleri", *İzmir Tarih ve Toplum*, Sayı: 3 (Aralık 2008), s.13.
75 *Anadolu*, 2 Şubat 1931, s. 2.
76 *İstatistik Yıllığı (1931-1932)*, İzmir Vilâyeti İstatistik Müdürlüğü Neşriyatından, İzmir, 1933, s. 48.
77 *İzmir Erkek Lisesi 50nci Yıl 1888-1938*, Ticaret Matbaası, İzmir, 1941, s.[103]; *Halkın Sesi*, 4 Birinci Teşrin 1938, s. 4.
78 *İzmir Erkek Lisesi 50nci Yıl 1888-1938*, s. 4.

Fotoğraf 42. İzmir Erkek Lisesi Bahçesi (1930)[79]

İzmir Erkek Lisesi, 1930'lu yıllarda bile hâlâ büyük yangın kalıntılarının arasında bulunuyordu. Hemen yanı başındaki büyük kiliseyle birlikte adeta bir ada gibi molozların ortasındaydı. Öğrenciler okula giriş-çıkış için kilise tarafındaki arka kapıyı kullanıyordu. Çünkü okulun ön tarafı, ana kapının biraz ötesi dağ gibi yangın yıkıntılarıyla kaplıydı. Dış duvarlar, yangın molozlarından toparlanmış ve üst üste konulmuş taşlarla oluşturulmuştu. Öğrencilerin görevlerinden biri de zaman zaman devrilen, düşen bu taşları düzeltmek, duvarları düzgün tutmaktı. Duvarların ustalar tarafından inşa edilmesi ise sonraki yıllarda gerçekleşecekti. Aktif olarak kullanılan arka kapı tarafında küçük bir park inşa edilmişti. Buradan Kordon'a yangın yıkıntıları içinden bir patika uzanıyordu. Yangın yeri tekin olmadığı için geç vakitlerde bu yol hem öğrenciler hem de öğretmenler için tedirgin edici oluyordu.[80]

Okul binasına arkadaki dar bir kapıdan giriliyor, büyük çepeçevre mermer sütunların ikinci kata kadar uzandığı bir salona adım atılıyordu. Bu salonun iki tarafındaki yüksek tavanlı geniş koridorlardan geçilerek sınıflara ulaşılıyordu. İki koridordan kilise tarafında olanın ucuna yemekhane, diğerinin ucuna kapalı bir teneffüs salonu eklenmişti. İkinci katta laboratuvarlar, piyanosu bulunan bir müzik odası ile izci ocağı bulunuyordu. En üst kat ise boydan boya yatakhaneydi. Yatılı öğrenciler akşam dokuzda yatıp, sabah altıda kalkıyordu. Ortaokul öğrencileri, arka tarafta sonradan yapılmış tek katlı binada ders görüyordu.[81]

1930'lu yıllarda İzmir Erkek Lisesi'nin yılsonu müsameresi kentte heyecanla beklenen bir olaydı. 1933 yılındaki program üç akşam üst üste tekrarlanmıştı. İlk gece birinci kısım velilerine, ikinci gece büyük mekteplerin talebelerine, üçüncü gece

79 Yasin Kayış Kişisel Arşivi

80 Samim Kocagöz, *Bu da Geçti Yahu*, Dünya yay., Genişletilmiş 2.baskı, İstanbul, 2004, s. 54-55.

81 *A.g.e.*, s. 55.

de ikinci kısım talebeleriyle velilerine gösteri yapılmıştı. Mezuniyet programında lisenin şık salonu bayraklarla, renkli ampullerle ve defne dallarıyla süslenmişti. Okulun Musiki Muallimi Ferit Hilmi Beyin yönetimindeki orkestra ve koro eşliğinde İstiklal Marşı ile Gençlik Marşı seslendirilmiş ardından son sınıf öğrencisi Asım'ın yazdığı *"Unutulan Mahkûm"* piyesi sergilenmişti. Çok beğenilen piyesin ardından yine son sınıf öğrencilerinden Zafer'in yazdığı neşeli ve ritmik *"Masal"* opereti izlenmiş, büyük beğeni toplamıştı.[82]

O yıllarda İzmir Erkek Lisesi'nin kadrosunda kadın öğretmen yoktu. Öğrencilerin derslerde anlamadıkları konular olursa öğretmenler daima yardımcı oluyordu. Öğretmenler *"erişilmez, yanaşılmaz insanlar değillerdi. Son derece olgun ve bilgili idiler. Hoşgörüleri, kılık kıyafetlerindeki özen, öğrencileri çok etkilerdi. Ders konularını güzel telaffuzlarıyla anlatırlar, dersler saygı içinde geçerdi."*[83] Müdür Hilmi Erdim, hem eğitim camiasında tanınan ve etkili bir yönetici hem de sınıfta yetkin, disiplinli ve saygı uyandıran bir öğretmendi. Hilmi Bey aynı zamanda liselerde okutulan geometri kitaplarının yazarlarından biriydi. Cebir Öğretmeni Ahmet Nazmi Bey de mesleki çalışmalarıyla ün kazanmış bir öğretmendi. İzmir Erkek Lisesi'nden mezun olduktan sonra İsviçre'de bankacılık eğitimi alan, yurda döndükten sonra da Merkez Bankası'nda çalışmakta olan Enver Kösemen Fransızca derslerine giriyordu. Beden Eğitimi Öğretmeni ve Başmuavin Nuri Tozkoparan okulun temel direklerinden biriydi. Öğrencilerin hemen her konusuyla o ilgilenirdi. Almanya'da izcilik eğitimi almıştı. Türkiye İzci Oymakları Beyi idi. Okulun izcilik ve spor konusundaki tüm başarı ve organizasyonlarının arkasında o vardı. Havalar kötü olduğunda sınıfta öğrencilere sofra adabından, giyim adabına kadar uygulamalı eğitim veriyordu. Ünlü atlet Said Odyak gibi Kemal Karadayı da ABD'de felsefe eğitimi almıştı. Her ikisi de psikoloji derslerine giriyordu. Okulun mezunlarından Halil Bey kimya dersine giriyor, dersini öğrencilerine olağanüstü şekilde kavratıyordu. Tarih Öğretmeni Mithat Oksancak, Coğrafya Öğretmeni Ziya Yamanlar, Fizik Öğretmeni Niyazi İnaler, Edebiyat Öğretmeni Zeki Baran okulun çok değerli öğretmenlerinden birkaçıydı.[84]

Osmanlı Döneminde yurtiçi ve yurtdışı yükseköğretime geçişte başarılarıyla göz dolduran okulun öğrencileri Cumhuriyet Döneminde de bu başarılarını artırarak sürdürdüler. Yurtdışına gönderilecek öğrencilerin seçiminde İzmir Erkek Lisesi mezunu olmak adeta öncelikli hale gelmişti. Örneğin 1937-1938 ders yılında açılan yurt dışı öğrenim sınavlarına katılan 8 öğrenciden 5'i, Yüksek Mühendis Okulu imtihanına giren 15 öğrenciden 14'ü sınavı kazanmıştı.[85] Bu başarıda öğrenci, öğretmen, veli ve idarecilerin oluşturduğu sinerji kadar artık daha da gelişen okul kütüphanesi ve laboratuvarlarının da rolü büyüktü. Tabii aynı yıllarda İzmir Erkek Lisesi öğrencileri geleneksel hale gelen sosyal ve sportif faaliyetlerinden ve başarılarından da geri kalmıyordu.

İzmir Erkek Lisesi, atletizm ve spor oyunlarında önemli bir okuldu. Voleybol, basketbol ve futbolun yanı sıra atletizmin bütün dallarında ciddi çalışmalar yapılıyordu. Lisenin rengi mor-sarıydı. Öğrenciler mor ve sarı gruplara ayrılıyor mayıs ayında Alsancak Stadı'nda yapılacak olan İzmir Erkek Lisesi atletizm müsabakalarına hazırlanıyordu. Türkiye ve Balkan şampiyonasına katılan bazı sporcular bu lisedendi. Müdür Hilmi Erdim yönetiminde, İzmir Lisesi Başmuavini Nuri Tozkoparan'ın öğrencileri olan atletler İzmir'in gözbebeğiydi. Türk atletizminde ön sıralarda yer alıyor, yurtdışı yarışmalarda Türkiye'yi temsil ediyorlardı.[86]

1936 yılında okulun adı bir yolsuzluk soruşturmasına karıştı. İstanbul'da İzmir (Erkek) Lisesi'nin mührünü taklit eden bir kişinin sahte diplomalar hazırladığı tespit edilmiş ve soruşturma başlatılmıştı. Bu soruşturmanın bir parçası olarak da okulun beş yıllık mezunlar listesi istenmişti.[87]

İlkokulların ve ortaokulların yaygınlaşması, devlet ve vatandaş nezdinde eğitime-okumaya verilen önemin artmasıyla birlikte 1930'ların ikinci yarısında İzmir Erkek Lisesi yoğun bir öğrenci akınıyla karşı karşıya kalmıştı. 1938 yı-

82 "Lisenin Veda Müsameresi Çok Takdir Edildi", *Yeni Asır*, 19 Mayıs 1933, s.2.

83 Zuhal İzmirli, Yücel İzmirli, *Makedonya'dan Esen İmbat*, Kırmızıkedi yay., 1.baskı, İstanbul, 2010, s. 125.

84 *A.g.e.*, s. 124-127.

85 *Halkın Sesi*, 4 Birinci Teşrin 1938, s. 4.

86 *A.g.e.*, s. 127.

87 "İzmir Lisesinin mihrünü taklit edenler", *Yeni Asır*, 29 Kanunuevvel 1936, s. 3.

lının Mart ayı itibariyle okulun 2.200 öğrencisi, 50 sınıfı vardı. Önceki yıllarda son sınıfların şube sayısı ikiyi geçmediği halde 1938 yılında son sınıflar dört şube olmuştu. Okulda toplam 84 öğretmen görev yapıyordu. Bunların çoğu 10 ila 30 yıl hizmet süresine sahip, tecrübeli, takdire lâyık öğretmenlerdi.[88]

2.200 öğrencinin öğrenim gördüğü okulda ondan fazla yatağı ve bir doktoru olan revir bulunuyordu. Ayrıca ağız ve diş sağlığı için bir diş dispanseri ve diş hekimi de görev yapıyordu.[89] Kütüphanede Türkçe ve yabancı dillerde 7.000'e yakın eser bulunuyordu. İki ayrı odadan birinde Türkçe, diğerinde yabancı yayınlar öğrencilerin hizmetine sunuluyordu. Ayrıca her yıl son sınıf öğrencilerinin çalışmasıyla bir dergi yayınlanıyordu. Bunlardan başka Edebiyat Öğretmenleri Esat Çınar ve Zeki Baran'ın hazırladığı Edebiyat Tarihi notları okulun şapografyasında basılıp öğrencilere dağıtılıyordu. Öğrencilerin bazılarının gazete ve dergilerde yazıları yayımlandığı gibi bazı öğrenciler de Anadolu gazetesinin Edebiyat sayfasını hazırlıyordu.[90]

Okulda izcilik ile birlikte futbol, basketbol, atletizm vb. spor faaliyetleri yürütülüyor olsa da okulun Müdür Yardımcısı ve aynı zamanda Beden Terbiyesi Öğretmeni Nuri Tozkoparan'a göre bu alanlarda öğrencilerin ihtiyaçları henüz tam olarak karşılanamıyordu. Buna rağmen okulun düzenlediği Atletizm Bayramı İzmir'de çok ilgi görmüştü. Nuri Tozkoparan *"Çocuklarım mektebi bitirdikleri vakit kafaca olgun; vücudca dolgun çıkıyorlar; sebebi, işte spor!"* diyordu.[91]

İzmir Erkek Lisesi'nde Yetişenler Cemiyeti okulun 50. kuruluş yıldönümü vesilesiyle bir program düzenlemiş, 9 Ekim 1938 günü okulun eski mezun ve öğretmenleriyle mevcut öğrenci ve öğretmenlerini aynı çatı altında toplamayı başarmıştır. Yarım asırlık bir geçmişe sahip olan lisenin yetiştirdiği öğrencilerin birçoğu etkinlik alanlarında öne çıkmayı başarmış, ulusal ve uluslararası planda Türkiye'nin gelişimine katkı sunmuştu. Vasıf Çınar, Mustafa Necati, Reşit Galip, Şükrü Saraçoğlu gibi Cumhuriyetin ilk yıllarında bakanlık yapmış pek çok ismin yanı sıra mebusluk yapmış, mesleklerinde ülke çapında öne çıkmış pek çok kişi okulun mezunları arasındaydı.[92] Program eski mezunların yoğun katılımına sahne olmuştu. Katılamayanların bir kısmı da gönderdikleri telgraflarla mesajlarını iletmişti.[93] Kutlamalar sırasında okul günleri yeniden canlandırıldı. Katılımcılar sınıflara girip sıralara oturdu. Eski günlerdeki gibi boy sırasına girdi ve birlikte karavanadan yemek yedi. Düzenlenen törende okul müdürünün yanı sıra eski ve yeni mezunlar konuşma yaptı. Vefat edenler anıldı. Anılar tazelendi ve günün anısına fidan dikildi. Daha sonra hep birlikte Cumhuriyet meydanındaki Atatürk anıtına çelenk kondu ve eski okul binası ziyaret edildi.[94]

En eski mezunlardan İzmir Mebusu Halil Menteşe tören günü yaptığı konuşmada kendi öğrencilik yıllarını anlatırken şöyle diyordu:[95]

> *"Biz İzmir İdadisinde serbest ve samimi yaşamıştık. Hocalarımız vazifeperest, hür fikirli insanlardı...*
>
> *... İzmir İdadisi bizim için yalnız bir tahsil yeri değil, aynı zamanda umumî kültürümüzü yapan, milliyetperverlik, vatanseverlik fikrini bize telkin eden büyük bir feyiz ocağı idi"*

Okulun tarihi ve kimliği açısından büyük önem arz eden 50.yıl kutlamaları anısına özel bir yayın hazırlanmış ve İzmir Erkek Lisesi'nde Yetişenler Cemiyeti tarafından 1941 yılında basılarak okul tarihine önemli bir katkı sunulmuştur.

88 Rıza Uygunlar, *a.g.m.*, s.8.

89 *A.g.m.*, s.8.

90 *A.g.m.*, s.8.

91 *A.g.m.*, s.8.

92 *İzmir Erkek Lisesi 50nci Yıl 1888-1938*, s.[10-12, 70-76]; Yaşar Aksoy, *Bir Kent, Bir İnsan- İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı yay., İstanbul, 1986, s. 59-60; Behçet Uz, *a.g.e.*, s. 6-10.

93 *İzmir Erkek Lisesi 50nci Yıl 1888-1938*, s.[42,45-46,49]; Okul Müdürü Hilmi Erdim'in kutlama öncesi açıkladığı program akışı hakkında bkz. *Halkın Sesi*, 4 Birinci Teşrin 1938, s. 4; *Yeni Asır*, 4 İlk Teşrin 1938, s.4.

94 *Anadolu*, 11 Birinciteşrin 1938, s.1,6,7, 8,10.

95 *Anadolu*, 11 Birinciteşrin 1938, s.7, 10.

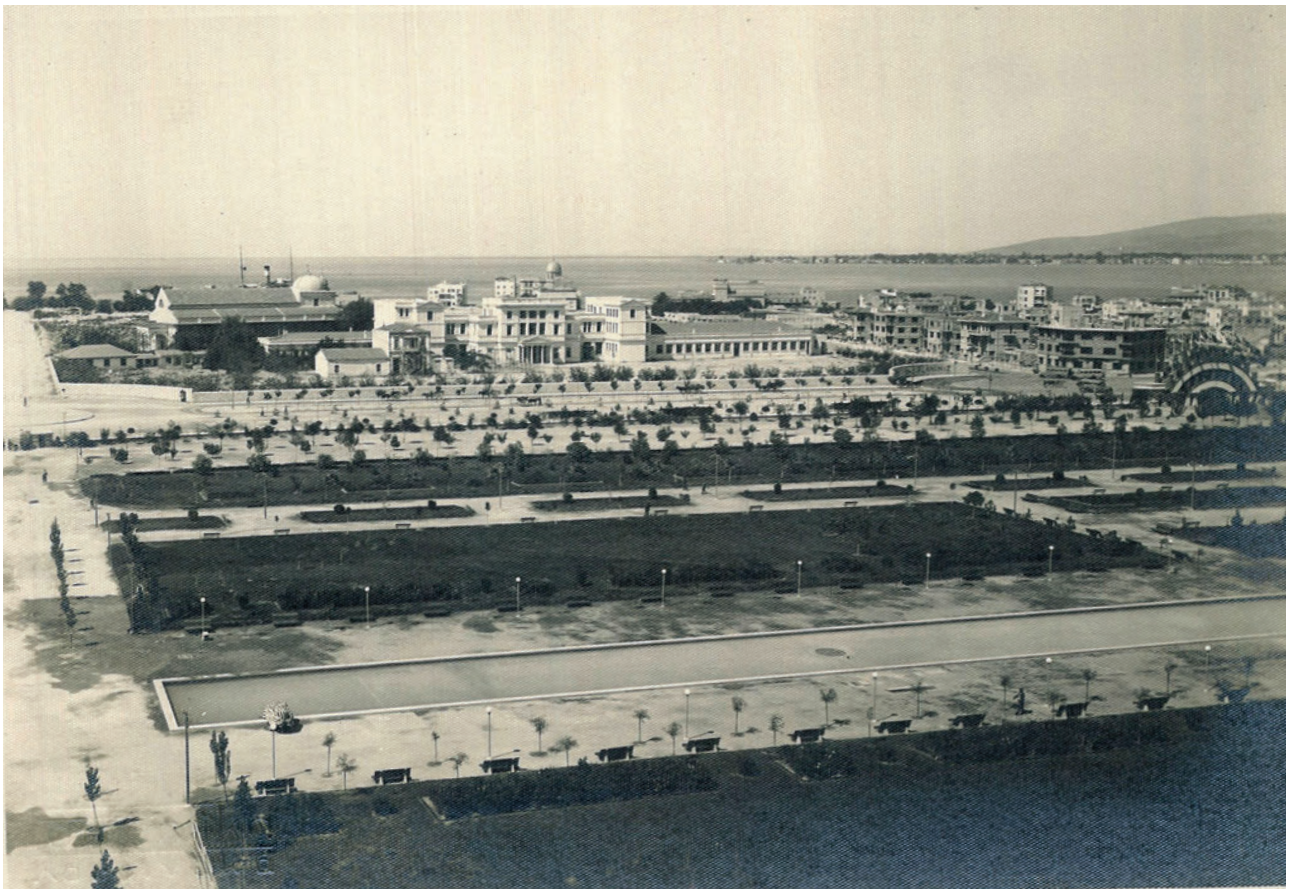

Fotoğraf 43. İzmir Fuarı Yönünden Atatürk Lisesi[96]

Günümüzde Namık Kemal Lisesi'nin bulunduğu bina Kız Lisesi'nin taşınmasından sonra İzmir Erkek Lisesi'nin kullanımına bırakıldı. 1936-1937 ders yılından itibaren Erkek Lisesi'nin bir şubesi olarak kullanılan bu binada ilk yıl 9 şube lise, 21 şube de ortaokul sınıfı bulunuyordu. Toplam öğrenci sayısı 1435'ti. Bir sonraki yıl orta kısım şubeleri 22'ye, lise kısmının şubeleri 21'e, toplam öğrenci sayısı ise 1.555'e yükselmişti.[97] Nihayet bu şubenin 7 Mart 1939'da bağımsız olarak İzmir II. Erkek Lisesi'ne dönüştürülmesiyle İzmir Erkek Lisesi'nin bünyesinden yeni bir okul doğmuş oldu. İzmir Birinci Erkek Lisesi adını alan okul da 1942'de Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün ziyareti sonrasında gönderdiği telgrafla İzmir Atatürk Lisesi adını aldı.[98] Bu arada ortaokul kısmı, yeni kurulan liseye devredildiğinden İzmir Birinci Erkek Lisesi/Atatürk Lisesi'nin bünyesinde ortaokul sınıfları kalmamıştı. 1938-1939 ders yılının sonunda İzmir Birinci Erkek Lisesi'nin 1.sınıflarında 268, 2. sınıflarında 101, 3.sınıflarında 115 (Fen: 52, Edebiyat: 63) öğrenci bulunuyordu.[99]

1947 yılının Haziran ayında Atatürk Lisesi Müdürü Raşit Mocan Ankara Teknik Öğretmen Okulu Müdürlüğüne nakledilince yerine İnönü Lisesi (sonradan Namık Kemal Lisesi) Müdürü Enver Demir atandı. Onun, 1967'ye kadar süren müdürlük yıllarında yüksekliği üç metreyi bulan ve eleştiri konusu olan bahçe duvarları alçaltıldı. Demir parmaklıklı bir ihata duvarıyla Lozan Meydanı'na açılan bir kapı ve bu kapıya bir bekçi kulübesi inşa edildi. İzmir'in kurtuluşundan beri okulun yanındaki kilise tarafından işgal edilmiş olan arsalar mahkeme kararıyla geri alınarak okulun bahçesi genişletildi. Bu arsaya büyük bir

96 APİKAM

97 *Namık Kemal Lisesi Arşivi*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.6-8.

98 *Son Posta*, 28 Nisan 1942, s.6.

99 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü yay., Ankara, 1942, s.298-299.

çamaşırhane inşa edildi. Okulun denize bakan cephesine bir Atatürk büstü yapıldı. O yıllarda özellikle Fuar zamanında, kısa tatillerde, hatta ders zamanı okul bir otel gibi kullanılıyor, bu durum disiplini ve sükûneti olumsuz etkiliyordu.[100]

Daha önceki yıllarda yükseköğrenime öğrenci yollamakta çok başarılı olan Atatürk Lisesi 1940'lı yılların ilk yarısında bu konuda gerileme yaşamış, basında da eleştiri konusu olmuştu. Mezunları arasından başbakan ve bakan seviyesinde devlet adamları çıkmış olan okul 1944 yılında yalnızca bir öğrenciyi yükseköğrenime gönderebilmişti. Ancak bu durum fazla sürmedi. 1946 yılından itibaren mezunların başarıları yeniden tırmanışa geçti. 1946 yılında üç öğrenci Millî Eğitim Bakanlığı'nın açtığı sınavda başarılı olarak mühendislik eğitimi almak üzere yurtdışına gitmeye hak kazandı. 1954 yılında İzmir Atatürk Lisesi, İstanbul Teknik Üniversitesi'ne en fazla öğrenci gönderen lise oldu. Sonraki yıllarda da artarak devam eden başarının sebebi olarak okulun eğitim kadrosu ve disiplini görülüyordu. Atatürk Lisesi mezunları için tüm yükseköğretim kurumlarının kapısı ardına kadar açılıyordu.[101] Fen şubesi mezunları İstanbul Teknik Üniversitesi, Edebiyat şubesi mezunları da Siyasal Bilgiler Fakültesi sınavlarında başarılara imza atıyordu. Okulun mezunları Teknik Üniversite giriş sınavlarında üç yılı üst üste olmak üzere altı kez matematik ve fizik dallarında birinciliği elde etti. Bu derslerin öğretmenleri İTÜ tarafından verilen Ragıp Devres ödüllerine hak kazandı. Siyasal Bilgiler Fakültesi de pek çok kez Atatürk Lisesi'ne tebrik mesajı iletmişti. Yurtdışı eğitimi için açılan sınavlarda da aynı başarı yakalanmıştı.[102] Madalyonun öbür yüzünde ise başka bir manzara vardı. Çünkü Atatürk Lisesi'nde sınıf geçmek çok zordu. Okulun birinci sınıfına kayıt olan öğrencilerin ancak üçte biri mezun olabiliyordu. İkinci ve üçüncü sınıflarda başarı % 75'i bulsa da birinci sınıflarda % 60'ı aşmıyordu. Ayrıca her yıl öğrencilerin ortalama 1/15'i çeşitli sebeplerle okuldan ayrılıyordu.[103]

1960-1961 ders yılında Atatürk Lisesi ikili öğretime geçmek zorunda kalmıştı.[104] O yıllarda İzmir'deki liselerin (Kız, Namık Kemal, Karşıyaka Erkek, Karşıyaka Kız ve Ödemiş liseleri) bünyesinde birer ortaokul olduğu halde, istisnai olarak Atatürk Lisesi'nde bir orta kısım bulunmuyordu.[105] Okulun bünyesinde bir orta kısmın yeniden açılması istenmiş ancak Müdür Enver Demir bunun sakıncalarını belirterek, tasarıyı durdurmuştu. Ne var ki öğrenci sayısı 1300'ü bulmuş ve kapasiteyi çok zorlar hale gelmişti. Doğan öğretmen ihtiyacı 6837 sayılı kanuna dayalı olarak başka mesleklerden pek çok öğretmen alınmasıyla giderildi. Kadro iki katına çıkarıldı.[106]

1964-1965 Ders Yılında Atatürk Lisesi'nin Genel Durumu[107]					
Sınıflar	**Şubeler**	**Şube Sayısı**	**Öğrenci Sayısı**	**Sınıfta Kalanlar**	**Diploma Alanlar**
1	-	12	564	293	-
2	Edebiyat	2	119	23	-
	Fen	5	276	98	-
3	Edebiyat	2	59	12	59
	Fen	3	156	46	142

100 Enver Demir, *a.g.e.*, s.62, 66-67.
101 Melih Tınal, *a.g.e.*, s. 114-115.
102 Enver Demir, *a.g.e.*, s.77.
103 *A.g.e.*, s.77.
104 *A.g.e.*, s.77.
105 *Millî Eğitim İstatistikleri-Ortaöğretim (1961/65)*, Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1968, s. 135.
106 Enver Demir, *a.g.e.*, s.77-78.
107 *Millî Eğitim İstatistikleri-Ortaöğretim (1961/65)*, s. 316.

1964-1965 ders yılında Atatürk Lisesi'nde 13 kadın 33 erkek öğretmen görev yapmıştı. Bunların 43'ü *"asil"* (kadrolu), 3'ü ücretli statüdeydi. 193 öğrenci çeşitli nedenlerle okuldan ayrılmıştı. Yabancı dil olarak 1.174 öğrencinin 108'i Almanca, 429'u Fransızca, 637'si İngilizce eğitimi alıyordu.[108]

Atatürk Lisesi'nin Yatılı Öğrenci Sayısı (1961-1965)[109]			
Ders Yılı	**Paralı**	**Parasız**	**Toplam**
1961-1962	193	26	219
1962-1963	183	27	210
1963-1964	218	20	238
1964-1965	249	30	279

1960'lı yılların ikinci yarısında yeni bina ve dersliklerin inşa edilmesiyle Atatürk Lisesi fiziki açıdan rahata kavuştu. 1967-1968 ders yılında ikili öğretime son verilerek tekrar normal öğretime geçildi. Ayrıca öğretim sisteminde ve metotlarda da bir değişiklik gerçekleşti. Ankara'da açılan Fen Lisesi örnek alınarak bazı vilâyet liseleriyle birlikte Atatürk Lisesi de takviyeli fen dersleri okutan *"pilot lise"* haline getirildi. Denemelere birinci sınıftan itibaren başlandı.[110]

1980'li yıllarda Atatürk Lisesi mezunlarının yükseköğrenimde en çok tercih ettiği alan mühendislik fakülteleriydi. 1983'te 144, 1984'te 167, 1985'te 155, 1986'da 271 mezun çeşitli mühendislik dallarına yerleşmişti. Aynı yıllarda tıp fakülteleri de mezunların gözde tercihleri arasındaydı. 1983'te 170, 1984 ve 1985'te 145'er, 1986'da 92 mezun tıp fakültelerine yerleşmişti. Okul mezunlarının toplam başarısı kadar bireysel başarıları da dikkat çekici öneme sahipti. Özellikle 1980'lerin başlarından itibaren üniversiteye giriş sınavlarında ilk yüz öğrenci arasında Atatürk Lisesi öğrencilerinin yer alması klasik hale gelmişti. Okul ayrıca TÜBİTAK tarafından lise öğrencileri arasında düzenlenen proje yarışmalarında aldığı başarılarla da adından söz ettiriyordu.[111]

1991-1992 ders yılından itibaren ülke çapındaki diğer liselerde olduğu gibi Atatürk Lisesi'nde de *"Ders Geçme ve Kredi Sistemi"* uygulanmaya başlandı. Kurum 1993-1994 eğitim-öğretim yılında yabancı dil ağırlıklı liseye dönüştürüldü. Bir yıl sonra *"Hazırlık Sınıfı"* 10'a çıkarılarak öğrenci sayısı artırıldı. 1998-1999 eğitim-öğretim yılında Anadolu Lisesi statüsüne geçti.[112] Aynı yıl kız öğrencilere de kapılarını açan lisede karma eğitim başladı. Okulun tarihi geçmişi göz önüne alınarak Millî Eğitim Bakanlığı'ndan alınan özel izinle adında *"Anadolu"* ifadesi kullanılmamaktadır.

Bir grup mezun ve öğretmen tarafından kurulan ve 1986 yılında faaliyete başlayan İzmir Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı; okulun eğitim-öğretim faaliyetlerine, sosyal ve kültürel etkinlikleri ile fiziki mekânlarına katkılar sunmanın yanı sıra bahçedeki tarihi binayı düzenlemiş ve 2012 yılının Mayıs ayında Atatürk Lisesi Müzesi olarak hizmete açmıştır.[113] 2017 yılında Millî Eğitim Bakanlığı'nın her ilde bir eğitim tarihi müzesi kurma kararından sonra Atatürk Lisesi bahçesindeki müze İzmir'deki eğitim tarihini yansıtacak şekilde zenginleştirilmiş ve İzmir Eğitim Tarihi Müzesi adıyla yeniden hizmete açılmıştır.[114] Ağırlıklı olarak Atatürk Lisesi'nin bünyesindeki tarihi materyalleri içeren bu müze ülkemizdeki en zengin eğitim müzelerinden biridir.[115]

108 *A.g.e.*, s. 396.

109 *A.g.e.*, s. 416.

110 Enver Demir, *a.g.e.*, s.79-80.

111 Melih Tınal, *a.g.e.*, s. 117-119, 128-129.

112 *Tarihi 100 Lise*, Hazırlayanlar: Abdullah Yurdabakan, Yaşar Koçak, Sibel Akbıyık, Muammer Aksoy, Dilek Sekücü, Fırat Yılmaz, Ercan Demir, Millî Eğitim Bakanlığı yay. [b.y.y.], [2017], s.53.

113 http://www.tevdak.org/izmir-ataturk-lisesi-egitim-vakfi/ (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2023); http://www.izalev.com/index.php/tarihcemiz-01 (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2023).

114 https://izmir.meb.gov.tr/www/izmire-egitim-tarihi-muzesi/icerik/1218 (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2023).

115 http://www.tevdak.org/izmir-ataturk-lisesi-egitim-vakfi/ (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2023).

Millî Eğitim Bakanlığı 2016 yılında *"MEB Özel Program ve Proje Uygulayan Eğitim Kurumları Yönetmeliği"*ni[116] yayımlamış, 2018 yılının Mayıs ayında bu yönetmelik kapsamına giren okullar belirlenmiştir. Bu karar doğrultusunda Atatürk Lisesi de İzmir ilindeki 22 *"Özel Program ve Proje Uygulayan Eğitim Kurumu (Proje Okulu)"* arasında yer almıştır.[117] 2018 yılına kadar beş yıl boyunca ortaöğretim kurumları TEOG (Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş) Sınavı ile öğrenci alırken 2018-2019 eğitim-öğretim yılından itibaren sadece proje okulları LGS (Liselere Geçiş Sınavı) ile öğrenci almaya başlamış, diğer ortaöğretim kurumlarına ise adres, ortaokul başarı puanı ve yaş gibi ölçütlere göre öğrenci yerleştirilmeye başlanmıştır. Böylece Atatürk Lisesi ilki 2 Haziran 2018'de yapılan LGS sınavı ile öğrenci almaya başlamış, bu sınavla okula yerleşen öğrenciler de önceden olduğu gibi yine en yüksek puan alan öğrenciler arasından seçilmiştir.

Yabancı dil olarak İngilizce'nin yanı sıra Almanca ve Fransızca sınıflarına da sahip olan okulda 2021-2022 eğitim-öğretim yılından itibaren hazırlık sınıfları yeniden açılmış, böylece eğitim süresi beş yıla çıkmıştır.

Atatürk Lisesi 2022-2023 eğitim-öğretim yılı itibariyle İzmir'de hazırlık sınıfı bulunan iki Anadolu lisesinden biridir.[118] 1.489 öğrencisi bulunan okulda 110 öğretmen görev yapmaktadır. Konferans, spor salonu, bilişim teknolojileri (BT) sınıfı, müzik sınıfı ve revir ile birer tane de fizik, kimya, biyoloji laboratuvarına sahip okulun kütüphanesinde 6.700 kitap bulunmaktadır.[119] Ayrıca kız ve erkek öğrenciler için birer pansiyon binası da mevcuttur.

Tarihi boyunca pek çok üst düzey devlet adamı, sanatçı ve millî sporcu yetiştirmiş, Şükrü Saraçoğlu ve Şemsettin Günaltay gibi Başbakanlık yapan isimleri bağrından çıkarmış olan İzmir Atatürk Lisesi hâlen gerek akademik başarı, gerekse de sosyal, kültürel ve sportif başarılarıyla İzmir'in öncü okullarından biridir.

Atatürk Lisesi Marşı[120]

Söz: Süleyman SEVGEL
Beste: Ahmet Adnan SAYGUN

Bizim kalbimiz ilim ateşiyle doludur
Biz bağlıyız gönülden sevgili lisemize
Bugün tuttuğumuz yol, inkılabın yoludur
Yarının ümitleri genç nesil derler bize

Bize iman veriyor hür vatanın hür sesi
Ebediyen var olsun İzmir Atatürk Lisesi

Nurlu mefküremize lise hayat veriyor
İlim bizim aşkımız, Türklük bizim şanımız
Gideceğimiz yolu Gazi'miz gösteriyor
Yaşasın Türk milleti, yaşasın vatanımız

Bize iman veriyor hür vatanın hür sesi
Ebediyen var olsun İzmir Atatürk Lisesi

116 *T.C. Resmî Gazete*, Sayı: 29818, 1 Eylül 2016.

117 T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Ortaöğretim Genel Müdürlüğü'nün Valiliklere (İl Millî Eğitim Müdürlüklerine) gönderdiği 30.05.2018 tarih ve 69543144-903.02.01-E.10590507 sayılı yazısı.

118 Diğeri Karşıyaka Cihat Kora Anadolu Lisesi'dir.

119 https://izmirataturklisesi.meb.k12.tr/35/01/454761/okulumuz_hakkinda.html (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2023).

120 Bu marş ilk olarak "Lise Marşı" olarak yazılmış, zamanla "İzmir Erkek Lisesi" sözlerinin yerini "İzmir Atatürk Lisesi" adı almıştır. Ayrıca marşın bazı sözleri de değişime uğramıştır.

3. İzmir Kız Lisesi

İzmir'de Müslüman-Türk kız çocukların ibtidâi sonrasında eğitim alması için kurulan ilk mektep 1888 yılında açılmış olan *"İnas Rüştiye Mektebi"* idi. Onu 1906'da Karşıyaka'da açılan *"İnas Rüştiye Mektebi"* izledi. Kızlar için rüştiye sonrası mekteplerin açılması ise I.Dünya Savaşı yıllarında oldu. Hem Karşıyaka'da açılan Darülmuallimat (Kız Öğretmen Okulu) hem de Frenk Mahallesi'nde açılan Kız İdadisi 1915 yılında eğitim-öğretime başladı.

I.Dünya Savaşı koşullarında İzmir'deki yabancı okul binalarının bir kısmı Osmanlı hükümetinin eline geçince, Muhasebe-i Hususiye (Özel İdare) tarafından İtalyan Kız Lisesi binasında bir *"İnas İdadisi"* kuruldu. Bu mektep kız sultanilerinin programını izlediği halde, *"Sultanî"* adını alamıyordu. Çünkü o günün koşullarında vilâyet idareleri ancak *"İdadi"* derecesinde mektep açabiliyordu. Her ne kadar İzmir İnas İdadisi'nin Maarif Nezareti'ne bağlanıp genel bütçe kapsamına alınması planlanmış ve vadedilmiş olsa da savaş yılları boyunca böyle bir gelişme olmadı.[121]

İnas İdadisi ilk yılında ibtidâi sınıflarının yanı sıra rüştî kısmın birinci sınıfına öğrenci alabilmişti. Bir kısmı yatılı olan öğrencilerin toplamı yüzü aşmıştı. Sonraki yıllarda bu sayı giderek arttı. Ancak I. Dünya Savaşı sonrasındaki Mütareke Döneminde İtalyanların geri dönerek binalarına yeniden yerleşmesi sonucunda binasız kalan İzmir İnas İdadisi geçici olarak kapandı. Birkaç ay sonra, sonradan Misak-ı Millî İlkokulu'na tahsis edilecek olan binanın birkaç odasında az bir öğrenci ve yalnız rüştiye kısmıyla eğitime devam etti. Bu dönemde yatılı öğrenciler memleketlerine geri dönmüştü.[122]

İzmir 15 Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından işgal edildiğinde İzmir İnas idadisi kendine tahsis edilmiş bir binadan yoksundu. Henüz hiç mezun da verememişti. Sonraki ders yılında beş, 1920-1921 ders yılında ise bir mezun verebildi. İşgal sona erdiğinde ise İnas İdadisi'nin öğretmen ve öğrencileri dağılmış, geriye demirbaşa kayıtlı birkaç defter ile birkaç talebe kalmıştı.[123]

1922-1923 ders yılında İzmir Kız Sultanisi adıyla eğitime başlayan okulun ilk binası Karataş'ta (daha sonra Karataş Ortaokulu'nun yerleşeceği) emval-i metruke durumunda olan bir binaydı. İlk yılında 27 öğrenci kaydolmuştu. İlk müdiresi Şehime Yunus Hanım'dı.[124] Orta kısım sınıflarından yalnızca dördü açılabilmişti. Bir yıl sonra okula yatılı öğrenci kabulüne başlandı ve 25 yatılı öğrenci alındı. 1924-1925 ders yılında kız ve erkek ortaöğretim mekteplerinin programları birleştirilip adları *"lise"*ye dönüştürülünce İzmir Kız Lisesi de yeni adına kavuştu. Bu arada okulun yeni sınıfları açılmış ve öğrenci sayısı altmışa yükselmişti.[125]

1925-1926 ders yılında okulun son sınıfı da açılmış, böylece okul tam teşekküllü hale gelmişti.[126] Aynı yıl, 14 Ekim 1925'te Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın İzmir Kız Lisesi'ne ilk ziyareti gerçekleşti. Gazi, bu ziyaretin anısına okulun hatıra defterine *"İzmir Kız Lisesi'ni ziyaretimden pek memnun oldum. Müdüre hanım, bey, muallimlerin ciddi ve isabetli mesaisinin âsârı sühuletle ve takdirle görülmektedir"* satırlarını yazmıştı.[127] Yılsonunda okul ilk mezunlarını verdi. Birinci devreden on beş, ikinci devreden üç öğrenci diploma aldı.[128]

121 Kevser Acarlar, "İzmir Kız Lisesi", *İzmir Kız Lisesi (1943-1944/1944-1945)*, Cemâl-İhsan Matbaa ve Klişe Atölyesi, İzmir, [b.t.y.], s. 6-7.

122 *A.g.m.*, s. 7.

123 *A.g.m.*, s. 8.

124 Şehime Yunus, İzmir Kız Lisesi'nde müdürlük yaptıktan sonra aynı okulda öğretmen olarak görevine devam etmiş, İzmir Halkevi başkanlığını yürütmüş, 1939-1946 yılları arasında VI. ve VII. Dönem İzmir Milletvekili olarak TBMM'de bulunmuştur: *TBMM Albümü (1920-2010)*, C.I (1920-1950), Editörler: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü yay., 2.baskı, Ankara, 2010, s.403.

125 Rıza Uygunlar, "Başından birçok maceralar geçen Kız Lisemiz ve onun şimdiki binası", *Anadolu*, 26 Mart 1938, s. 7; Kevser Acarlar, *a.g.m.*, s. 8; *İzmir Kız Lisesi'82*, İzmir Kız Lisesi Tanıtma ve Yayın Kolu yay., [İzmir], [1982], s. [7]; Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 497-498.

126 Rıza Uygunlar, *a.g.m.*, s. 7.

127 *Yeni Gün*, 15 Teşrinievvel 1925 (1341), No: 75'ten akt. Zeki Arıkan, *İzmir Basınından Seçmeler (1923-1938)*, C.II-II.Kitap, s. 241.

128 *A.g.m.*, s. 7.

Fotoğraf 44. Yangın Molozlarının Ortasında İzmir Kız Lisesi Binası[129]

Kız Lisesi'nin binası, yatılı ve gündüzlü öğrenci sayısının kısa sürede artması sonucunda yetersiz kalınca okulun taşınması gündeme gelmişti. Rum cemaat okulu olarak inşa edildiği halde kullanılamadan 1922'de Türklerin eline geçen bina Kız Lisesi'ne tahsis edildi.[130] 1922'deki İzmir yangınından kalan ıssız alanın ortasındaki bu bina 1926-1927 ders yılından itibaren Kız Lisesi öğrencileri için ikinci yuva oldu. Ne var ki yeni binaya ulaşmak için doğru dürüst yol yoktu ve yangın molozlarıyla kaplı çevresi oldukça tenhaydı.

Yeni binasına taşınmasından sonra da Kız Lisesi'nin öğrenci sayısı artmaya devam etti. 1927-1928 ders yılında öğrenci sayısı 238'di. Yılsonunda birinci devreden 25, ikinci devreden dört mezun verildi.[131]

129 APİKAM
130 *A.g.m.*, s. 7.
131 *A.g.m.*, s. 7.

Fotoğraf 45. Gazi Mustafa Kemal Paşa İzmir Kız Lisesi'nden Çıkarken[132]

1930-1931 ders yılında, okulun ilk müdiresi Şehime Yunus Hanım sağlık sebepleriyle görevinden istifa edince yerine Kız Muallim Mektebi Müdürü Haydar (Candanlar) Bey atandı.[133] Aynı yıl Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal Paşa okulu ikinci kez ziyaret etti. 1 Şubat 1931'deki[134] ziyareti sırasında izlenimlerini *"İzmir Kız Lisesi'nde gördüğüm intizamdan; hususile bilgi ve Millî terbiye vermekte ve almaktaki büyük dikkat ve heyecandan çok memnun oldum. Öğreticilere teşekkür ederim."* sözleriyle ifade ederek anı defterini imzalamıştı.[135]

1932-1933 ders yılında mevcudu 455'e yükselmiş olan Kız Lisesi'nde ilk kez *"Fen Şubesi"* açıldı. Yılsonunda bu şube dört mezun verdi.[136] Bir yıl sonra ise öğrenci sayısında ciddi bir artış yaşanmış, mevcut 725'e ulaşmıştı. Yeni bina gerek fen laboratuvarları gerekse de resim, müzik ve biçki-dikiş atölyeleriyle eğitim kalitesinin yükselmesi için iyi bir fiziki ortam oluşturuyordu. Hatta laboratuvarlar sadece Kız Lisesi öğrencilerine değil çevredeki başka okulların öğrencilerine de eğitim imkânı sağlıyordu.[137]

---

132 İzmir Kız Lisesi Arşivi; *İzmir Kız Lisesi'82*, s. [7]

133 *A.g.m.*, s. 7; Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 498.

134 Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1998, s. 254.

135 *İzmir Kız Lisesi (1943-1944/1944-1945)*, s. [1-2].

136 Rıza Uygunlar, *a.g.m.*, s. 7-8.

137 https://izmirkizlisesi.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/35/01/320178/dosyalar/2017_11/05174044_Yzmir_KYz_Lisesi_tarihYe.pdf?CHK=58437593a0dc20ca248f253dfefa50dd (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2023).

1936 yazında Ankara'dan gelen maarif müfettişleri Kız Lisesi'nin bulunduğu alanı uygun bulmamış ve konuyu Bakanlığa rapor etmişti. Bu rapora bağlı olarak okul 1936-1937 ders yılında ikinci kez taşındı ve İzmir Erkek Muallim Mektebi'nden boşalan binaya yerleşti.[138] Aynı süreçte Haydar Candanlar okul müdürlüğü görevinden ayrıldı. Yerine sonraki yıllarda *"Bir Yolcuya"* adlı şiiriyle tüm Türkiye'de tanınacak olan, Ankara Erkek Lisesi Müdürü Necmettin Halil Onan atandı.[139]

İzmir Kız Lisesi'nin 1936-1937 ders yılından beri kullanmakta olduğu binasının yapımına dönemin valisi Rahmi Bey'in girişimleriyle 1917'de başlanmıştı.[140] İttihat-Terakki Mektebi adıyla eğitim verecek okul, aşağısında kalan denizin kıyısında kadar uzanacak, park ve spor tesislerinin inşa edilmesiyle büyük bir eğitim yerleşkesi olacaktı.[141] *"Ticaret Sultanisi"* olarak hizmet vermesi planlanan binanın yapımında 6000'e yakın asker görev yapmıştı. İnşaat sırasında akşamları askeri bando mini konserlerle çalışanları motive etmeye çalışıyordu.[142] Ne var ki proje tam olarak bitirilemeden İzmir ve çevresi Yunan işgaline uğradı. Batı Anadolu'da kalıcı olacaklarını öngören Yunanlılar inşaat halinde buldukları bu yapıyı, kurnayı tasarladıkları üniversiteye tahsis etmeyi planlamıştı. Bu amaçla Matematik Profesörü Karatheodoris'i görevlendirmişlerdi. Bu süreçte, zaten dışı tamamlanmış olan binanın içi de tamamlanmış, mobilyaları yurt dışından satın alınmıştı.[143] Yunanlılar orijinal mimaride kısmî değişikliklere gitmiş, pencere ve kapıların biçimini değiştirmiş, binaya sütunlar eklemiş, ayrıca bir de o güne kadar olmayan bir amfi eklemişlerdir.[144] Ne var ki Büyük Taarruz sonunda Yunanlıların İzmir'e sahip olma hayalleri gibi *"İyonya Üniversitesi"* kurma hayalleri de suya düşmüş, İzmir'le birlikte okul binası da yeniden Türk yönetimine geçmişti. Daha sonra İzmir Erkek Öğretmen Okulu'nun (Darülmuallimin) eğitime başladığı bina, söz konusu okulun taşınmasıyla boşalmış, hemen ardından İzmir Kız Lisesi olarak kapılarını açmıştır.

4.428 m²'lik kapalı alanda 70 sınıfı, personel odaları, laboratuvarları ve 320 kişilik amfisiyle tam anlamıyla bir eğitim yuvası olan bina üç esas bölümden oluşmuştur. Kuzey-güney doğrultusundaki farklı boyutlardaki iki dikdörtgen kütle doğu-batı yönündeki bir başka dikdörtgen kütle aracılığıyla birleştirilmiştir. Kâgir olarak inşa edilen bina kırma çatılıdır. Sütunlar, merdivenler ve korkuluklarda mermer, zemin döşemesinde ise kimi yerde mermer kimi yerde mozaik kullanılmıştır. Üzerine oturduğu arazinin eğimli yapısı sebebiyle binanın bölümleri farklı kat sayısına sahiptir. Okulun batı tarafındaki ana girişte Selçuklu mimarisinin etkileri görülür ve bu sütunlu giriş anıtsal bir görünüme sahiptir. Hemen ardından geçilen giriş holü de sütunları, kemerli düzenlemesi ve şeref merdiveniyle aynı etkiyi sürdürür. Binanın bölümlerinde Erken Cumhuriyet Döneminin iki katlı yapılarında görülen simetrik bir düzen gözlenir. Doğu kanatta yer alan amfitiyatro biçimli gösteri ve konferans salonu da İzmir Kız Lisesi binasını sıra dışı hale getiren en önemli bölümlerden biridir. Bezemenin son derece az olduğu dış cephe sıvanmamış, taş malzeme doğal haliyle bırakılmıştır. Binanın kulesi ise 1931 yılında inşa edilmiştir.[145]

İkinci kez taşındığı dönemde okulun öğrenci sayısı 1400'dü.[146] Birinci sınıf 9, ikinci sınıf 4, üçüncü sınıf 3, dördüncü sınıf 4, beşinci sınıf 2, altıncı sınıf ise (fen ve edebiyat olmak üzere) birer şubeliydi.[147] O yıllarda uygulamaya konulan olgunluk imtihanlarında öğrenciler gayet başarılı sonuçlar elde ediyordu. Taşındıktan bir yıl sonra, 1938 yılında ise okulun mevcudu 1700'ü bulmuştu. 33 şubeli okulda 56 öğretmen görev yapıyordu.

138 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.320.

139 *A.g.m.*, s. 8; Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 499.

140 *İzmir Kız Lisesi'82*, s. [7]; *A.g.m.*, s. 8.

141 Heval Şimşek Özel, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Eğitim Yapıları,* Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Sanat Tarihi Anabilim Dalı-Sanat Tarihi Bilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2018, s.306.

142 Yaşar Ürük, "İzmir Kız Lisesi", *İzmir Tarih ve Toplum*, S. 3 (Aralık 2008), s.90.

143 Engin Berber, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922, Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç yay., Ankara, 1997, s.440-450; Rıza Uygunlar, *a.g.m.*, s. 8.

144 Yaşar Ürük, *a.g.m.*, s.90.

145 Heval Şimşek Özel, *a.g.t.*, s.306-321; Neslihan Onat, "İzmir'de Cumhuriyet Dönemi Yapıları", *EgeMimarlık*, S. 63 (1992-2), s.64; *İzmir Kız Lisesi'82*, s. [7]

146 Rıza Uygunlar, *a.g.m.*, s. 8.

147 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 499.

Fiziki ortam ve öğretmen yetersizliğinden, birinci devrenin (ortaokul) birinci ve ikinci sınıflarında ikili öğretime geçilmişti. Bu yüzden ikili öğretim yapanlarla tekli öğretim yapanlar için farklı zil kullanılıyordu.[148] Yatılı öğrenci sayısı ise 140'tı.[149]

Taşınma esnasında Alsancak'taki binadan hiçbir malzeme getirilmemiş, Erkek Muallim Mektebi'nden kalan eşya, araç ve gereç devralınmıştı. Kütüphane öğrencilerin ihtiyacına cevap veremeyecek kadar küçüktü. 2700 cilt kitap ve derginin bulunduğu kütüphanede yabancı dildeki eser sayısı ise çok azdı. 1938 yılının Mart ayı itibariyle laboratuvarlar kullanılır durumda değildi. Bakanlık tarafından Almanya'dan laboratuvar malzemeleri alınmış ancak henüz yerleştirilip düzenlenememişti. Spor, kooperatif ve eğitsel kollar için ayrıca odalar bulunuyordu.[150] Sonradan Fizik, Kimya ve Tabiiye laboratuvarları genişletilerek ihtiyaca cevap verecek hale getirildi.[151]

Öğrenci sayısının 1700'e kadar yükselmesi İzmir Kız Lisesi'nin kapasitesini oldukça zorlamıştı. Bu sebeple 1938-1939 ders yılında ilk devreye (ortaokul kısmı) yatılı öğrencilerden başka öğrenci kabul edilmedi. Gündüzlü okuyacak öğrenciler o yıl kurulan Tilkilik Ortaokulu'na yönlendirildi.[152] Buca ve Bornova'daki karma ortaokullara Tilkilik Kız Ortaokulu'nun da eklenmesi, Karşıyaka'da da kız öğrencilerin devam edebileceği bir lisenin açılması İzmir Kız Lisesi'nin öğrenci yoğunluğunu kısmen azaltmıştı. Okulun mevcudu 1940-1941 ders yılında 1.226'ya, bir yıl sonra da 1.114'e düştü. Bu arada Necmettin Halil Onan müfettişlik görevine atanmış, ondan boşalan müdürlük görevini Halit Şenkut üstlenmişti. Okulun ikinci müdiresi Vedide Baha Pars ise 1941-1942 ders yılında bu görevi devraldı.[153]

İzmir Kız Lisesi 1942 ve 1943 yıllarında iki kez Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından ziyaret edilmiştir. İnönü sınıfları, laboratuvarları, konferans salonunu gezmiş; eğitimci ve öğrencilerle görüşmüştü. Ayrıca dönemin Maarif Vekili Hasan Âli Yücel de 1 Ekim 1943'te İzmir'deki ilk ve ortaokul öğretmenleriyle İzmir Kız Lisesi'nin salonunda düzenlenen toplantıda bir araya gelmişti.[154]

Okul ilk mezun verdiği 1926'dan 1943 yılına kadar geçen 17 yıl içerisinde toplam 657 mezun vermişti. Bunların % 75'i yükseköğrenime devam ederek mezun olmuş ve hayata atılmıştı. Yurdun dört bucağına dağılanların yanı sıra Karşıyaka, Buca, Bornova'daki ortaokul ve liselerde de öğretmen olarak görev yapan Kız Lisesi mezunları vardı. Hatta sekiz mezun Kız Lisesi'nde yardımcı öğretmenlik yapıyordu. Yine yurt çapında doktorluk, avukatlık, eczacılık, kimyagerlik gibi serbest meslekleri icra eden; resmî kurumlarda, bankalarda ve özel kuruluşlarda çalışan sayısız mezun vardı.[155]

1945 yılında İzmir Kız Lisesi'ndeki altı idarecinin tamamı kadındı. Ayrıca 32'si kadın 5'i erkek olmak üzere 37 asil öğretmen vardı. Bu öğretmenlerden biri Dikiş-Ev İdaresi, bir diğeri de Ev İdaresi-Çocuk Bakımı dersleri veriyordu. Tümü kadın olmak üzere dokuz stajyer bulunuyordu. Okulda ayrıca sekreter (erkek), kütüphane memuru (kadın) ve idare memuru (kadın) olmak üzere üç personel daha görev yapıyordu.[156]

1944-1945 yıllarında İzmir Kız Lisesi'nde astronomi gözlemleri sıkça yapılıyordu. 1945'in Mart ve Nisan aylarında geceleri yapılan gözlemlerde Satürn ve uydusu Titan, Venüs, Ay'daki yeryüzü şekilleri, dört uydusuyla birlikte Jüpiter ve Güneş lekeleri incelenmişti. Aynı yıl okulda laboratuvarda aktif olarak çalışmalar yürütülüyor, maket uçak yapılıyor, koro ve mandolin ekibi dinletiler sunuyordu. Kendi Kendini İdare Kolu, Kültür Kolu, Kütüphane Kolu, Temizlik Kolu, Bahçe İşleri Kolu, Yıllık İdare Heyeti ve okul kooperatifi aktif olarak çalışmalar yürütüyordu. 150 kişilik izci topluluğu Ankara'daki programlara katılmış ayrıca İzmir içerisinde Kızılçullu Köy Enstitüsü ile Bornova, Buca, Balçova, Yamanlar ve Efes'e gezi düzenlemişti.[157]

148 *A.g.m.*, s. 8; Kevser Acarlar, *a.g.m.*, s. 9; *İzmir Kız Lisesi'82*, s. [7].
149 Hasan Âli Yücel, *a.g.e.*, s. 499.
150 Rıza Uygunlar, *a.g.m.*, s. 8.
151 Kevser Acarlar, *a.g.m.*, s. 9.
152 *A.g.m.*, s. 9.
153 *A.g.m.*, s. 9-10.
154 *İzmir Kız Lisesi (1943-1944/1944-1945)*, s.[3-4]; Kevser Acarlar, *a.g.m.*, s. 9.
155 *A.g.m*, s. 10.
156 *İzmir Kız Lisesi (1943-1944/1944-1945)*, s.18-22.
157 *İzmir Kız Lisesi (1943-1944/1944-1945).*, s.28, 30-35, 39, 44-45, 54, 55.

Fotoğraf 46. İzmir Kız Lisesi Öğrencileri Yeni Binalarının Bahçesinde[158]

Kız Lisesi'nin spor faaliyetlerinde yenmek kadar yenilmeyi de göze almak, sadece sonuçlara değil temiz, güzel ve beraberce oynamaya odaklanmak, kazanmak kadar örnek bir sporcu olmak da önemseniyordu. O yıllarda okulda düzenlenen voleybol ve hentbol turnuvalarını öğrenciler organize ediyor, maçları öğrenciler arasından seçilen hakemler yönetiyordu. Okulun bir spor yurdu ile bir voleybol takımı vardı. Atletizmin her dalına önem veriliyordu. Öğrenciler Beden Terbiyesi dersleri dışında akşamüzerleri de seçtikleri branşlarda çalıştığından, o saatlerde okul bahçesi tam bir faaliyet alanına dönüşüyordu. 150 kişi izci, 60 kişi müsabaka, 50 kişi ritmik hareketler, 25 kişi kasa hareketleri, 12 kişi çember, 30 kişi gülleli hareket ve 25 kişi de yerde hareket ekibinde yer alıyor, Kız Lisesi 19 Mayıs Gençlik Bayramlarına bu ekiplerle katılıyordu. İzciler zaman zaman fuara giderek poligonda atış yapıyor ve paraşütle atlıyordu. Okulun tenis kortu özellikle havanın yağışsız olduğu ilkbahar ve sonbahar aylarında ilgi görüyordu. Pinpon masaları ise ilgi karşısında yetersiz kalıyordu.[159]

II. Dünya Savaşı'nın son yıllarında Orta ve Teknik Öğretim Okulları Koruma Cemiyeti'nin Kız Lisesi Şubesi veliler, vatandaşlar, Kızılay ve dönemin parti yönetiminden aldığı desteklerle yoksul öğrencilerin yemek, sağlık, giyim, barınma sorunlarına çözüm üretiyor, ayrıca okulun temizlik, tesisat gibi genel ihtiyaçlarına da yardımda bulunuyordu.[160]

1941-1950 yılları arasında İzmir Kız Lisesi'nin müdürlüğünü yapan Vedide Baha Pars 1950 yılında İstanbul'daki Çapa Eğitim Enstitüsü'ne Müdür Muavini olarak atandı ve yeni görevi sebebiyle kentten ayrıldı. İzmir'in ve Türkiye'nin önde gelen eğitimcilerinden biri olan Pars[161] dokuz yıllık müdürelik süresince öğrencilerinin üstün nitelikli ve kültürlü olarak yetişmesi için bütün varlığı ile çalışmıştı. Göreve başladıktan sonra odaklandığı konuların başında öğrenci başarısızlığındaki yüksek oran geliyordu. Bunun sebeplerini araştırmaya koyulmuş, öğrencilerin hazır bulunuşluğunu, öğretim programının yoğunluğunu ve öğretmenlerin yaklaşımını incelemeye almıştı.

158 APİKAM

159 Günel Davran, "Okulumuzda Spor Çalışmaları", *İzmir Kız Lisesi (1943-1944/1944-1945)*, s. 39-41.

160 *İzmir Kız Lisesi (1943-1944/1944-1945)*, s. 56.

161 Bkz. Gülnaz Gezer, "Vedide Baha Pars ve Türk Eğitim Hayatına Katkıları", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.37 (Bahar 2023), s.383-420.

Fotoğraf 47. İzmir Kız Lisesi Voleybol-Hentbol Sahasında Bayram Kutlaması[162]

Ortaokula gelen öğrencilerin matematik dersindeki zayıflıklarının sebebini araştırmak için İzmir ilkokullarında okuyan son sınıf öğrencilerini gruplar halinde liseye getirerek teste tâbi tutmuş ve bu test sonuçlarından aydınlatıcı sonuçlar çıkarmaya çalışmıştı. Sorunların çözümü için öğretmenlerle, velilerle ve eğitim yöneticileriyle tartışmalı toplantılar yapıyor, okulların süregelen sorunlarına çare arıyordu. Pars demokrasi eğitimine büyük önem veriyor *"kendi kendini idare faaliyetleri"* ni teşvik ediyordu. Her hafta okulun amfisinde öğrencileri topluyor ikna edici tavrı ve sesiyle onların ruhlarına hitap ediyor; öğrencilerini daha iyiye, daha güzele sevkedecek yollar göstermeye çalışıyordu. Okulun en ayrıntılı işleriyle de ilgileniyor, öğrencilerin ve okul çalışanlarının derdini ve sevincini paylaşıyordu. 4 Kasım 1950 günü İzmir Kız Lisesi mensupları için adeta bir matem günü olmuştu. Onu uğurlamak için binlerce kişi rıhtıma yığılmış ve gözyaşı dökmüştü. Öğrencilerin bu vesileyle çıkardığı broşürde birçok şiir ve yazının arasında bir öğrenci Pars'a *"Müdürüm, bize en iyiyi ve en güzeli öğreten, üzüntülerimizi sözleriyle unutturan, kusurlarımızı tebessümleriyle düzelten müdürüm"* sözleriyle hitap ediyordu.[163]

1953-1954 ders yılından itibaren okulun müdürlük görevini Hilmi Erdim üstlenmiştir. Aynı yıl 22 şubede 1000'e yakın öğrencisi bulunan okulda 250 öğrenci yatılı öğrenim görüyordu. Kütüphanedeki kitap sayısı 4500'dü. Kız Lisesi'nden Yetişenler Derneği'nin İstanbul Divanyolu'nda işletmekte olduğu kız yurdu ise 20.yılındaydı.[164]

1964-1965 ders yılında İzmir Kız Lisesi'nin orta kısmında 19 kadın 21 erkek öğretmen görev yapmıştı. Bunların 32'si *"asil"* (kadrolu), 8'i ücretli statüdeydi. 42 öğrenci çeşitli nedenlerle okuldan ayrılmıştı. Yabancı dil olarak 732 öğrencinin 177'si Almanca, 186'sı Fransızca, 369'u İngilizce eğitimi alıyordu.[165]

---

162 APİKAM

163 Ayşe Akıncı, "Vedide Baha Pars'ın Hayatı ve Şahsiyeti", *Örnek Hayatlar-Vedide Baha Pars*, C.I, Derleyen: Ayşe Akıncı, Amerikan Bord Neşriyat Dairesi, İstanbul, 1962, s. 15-17.

164 Yaşar Ürük, *a.g.m.*, s.91.

165 *Millî Eğitim İstatistikleri-Ortaöğretim (1961/65),* s. 135.

1964-1965 ders yılında İzmir Kız Lisesi'nin lise kısmında 31 kadın 7 erkek öğretmen görev yapmıştı. Bunların 35'i *"asil"* (kadrolu), 3'ü ücretli statüdeydi. 163 öğrenci çeşitli nedenlerle okuldan ayrılmıştı. Yabancı dil olarak 1.293 öğrencinin 114'ü Almanca, 395'i Fransızca, 784'ü İngilizce eğitimi alıyordu.[166]

1960'lı yıllarda İzmir'de yatılı öğrenci kabul eden sadece dört resmî okul vardı. Bunlardan Buca Ortaokulu, Atatürk Lisesi ve yabancı dille öğretim yapan İzmir Koleji sadece erkek öğrenci kabul ediyordu. Hem ortaokul hem de lise seviyesinde kız öğrenci kabul eden tek okul ise İzmir Kız Lisesi'ydi.[167] İlçelerin pek çoğunda lise olmadığı göz önünde bulundurulduğunda, okulun sadece il merkezindeki kız çocuklarına değil ilçelerden gelip yatılı olarak kaydolan kız çocuklarına da eğitim imkânı sunduğu anlaşılmaktadır.

1964-1965 Ders Yılında İzmir Kız Lisesi'ne Bağlı Ortaokulun Genel Durumu[168]

Sınıflar	Şube Sayısı	Öğrenci Sayısı	Sınıf Geçenler	Sınıfta Kalanlar	Diploma Alanlar
1	4	257	171	86	-
2	4	280	212	68	-
3	4	195	146	49	253

1964-1965 Ders Yılında İzmir Kız Lisesi'nin Genel Durumu[169]

Sınıflar	Şubeler	Şube Sayısı	Öğrenci Sayısı	Sınıfta Kalanlar	Diploma Alanlar
1	-	14	626	255	-
2	Edebiyat	6	290	66	-
	Fen	2	153	35	-
3	Edebiyat	4	167	29	244
	Fen	2	57	8	62

İzmir Kız Lisesi'nin Yatılı Öğrenci Sayısı (1961-1965)[170]

Ders Yılı	Ortaokul Kısmı			Lise Kısmı		
	Paralı	Parasız	Toplam	Paralı	Parasız	Toplam
1961-1962	41	25	66	214	48	262
1962-1963	37	46	83	221	43	264
1963-1964	24	58	82	221	34	255
1964-1965	23	117	140	188	52	240

1958 yılında okul binasına ek olarak yemekhane ile derslikler inşa edilmişti.[171] 1960'lı yıllarda fiziki imkânları artırmak için inşaat çalışmalarına devam edildi. 1965 yılında ordunun yardımlarıyla spor salonu ve pansiyon binası yapıldı. 1969 yılında tamamlanan iki katlı, 14 derslikli ek derslik binasına da 1965-1968 yıllarında müdür olarak görev yapan Faik Eroğlu'nun adı verildi.[172]

1977-1978 eğitim-öğretim yılında ortaokul kısmı kapanan İzmir Kız Lisesi, 1979-1980 ders yılından itibaren yalnızca lise seviyesinde eğitim vermeye başlamıştır. 1981-1982 ders yılında İzmir Kız Lisesi'nde 500'ü yatılı olmak üzere 2.600 öğrenci öğrenim görüyordu. 150 öğretmenin bulunduğu okulda ayrıca 14 memur ile 25 görevli daha çalışıyordu. 25 dekarlık bir bahçe içerisindeki okulda kütüphane, fen bilimleri ve yabancı dil laboratuvarları da bulunuyordu. Eski ve yeni öğrencilerin buluştuğu *"Lokma Günü"* geleneksel hale gelmişti. Okul bünyesindeki koro, köylücülük kolu, gösteri grubu, bando ile tiyatro grubu aktif çalışmalar yürüten organlardandı. Ayrıca voleybol, atletizm ve basketbol takımları da mevcuttu.[173]

166 *A.g.e.*, s. 396.
167 *A.g.e.*, s. 253, 254, 255, 416, 417.
168 *A.g.e.*, s. 134, 233.
169 *A.g.e.*, s. 317.
170 *A.g.e.*, s. 254, 416.
171 *Tarihi 100 Lise*, s.127.
172 *İzmir Kız Lisesi'82*, s. [7]
173 *İzmir Kız Lisesi'82*, s. [8, 285-292]

1981-1982 Ders Yılında İzmir Kız Lisesi'nde Sınıf ve Şube Sayıları[174]		
Sınıf	**Şube**	**Şube Sayısı**
4	A-N	15
5	Edebiyat (A-F)	6
	Fen (A-İ)	9
6	Edebiyat (A-F)	6
	Fen (A-İ)	9

1985 yılının Haziran ayında ise acı bir olay yaşanmış, ana binada çıkan yangında üst kat (yemekhane, yatakhane ve bazı derslikler) tamamen yanmıştır. Yangının verdiği hasarın tamamen onarılması yaklaşık beş yıl sürmüş ve 1990-91 öğretim yılında binanın tamamı yeniden hizmet verebilmeye başlamıştır.[175]

2000-2001 öğretim yılında İzmir Kız Lisesi *"Anadolu Lisesi"* statüsüne alınmış ve karma eğitime geçmesi kararlaştırılmıştır.[176] Erkek öğrencilerin kabul edilmesi isim değişikliğini gündeme getirmiş, 2003-2004 öğretim yılında okulun ismi *"80. Yıl Lisesi"* olarak değiştirilmiştir. Ancak bu değişiklik fazla uzun sürmemiş bir sonraki eğitim-öğretim yılında okul kimliğinin önemli bir parçası olan *"Kız Lisesi"* adı iade edilmiştir.[177]

Okul, Anadolu Lisesi olduktan sonra Liselere Geçiş Sınavı (LGS), Ortaöğretim Kurumları Seçme ve Yerleştirme Sınavı (OKS), Seviye Belirleme Sınavı (SBS) ve Temel Eğitimden Ortaöğretime Geçiş (TEOG) Sınavı gibi farklı adlarla yapılan merkezî sınavlarla öğrenci almıştır. 2000-2005 yılları arasında okulun öğrenim süresi Türkiye genelindeki diğer Anadolu Liseleri gibi hazırlık sınıfı dâhil dört yıldı. 2005-2006 eğitim-öğretim yılından itibaren Anadolu Liselerinin hazırlık sınıfları kapatılıp tüm liseler dört yıla çıkarılınca İzmir Kız Lisesi de bu doğrultuda eğitim vermeye başlamıştır.

2018 yılında *"Özel Program ve Proje Uygulayan Eğitim Kurumu (Proje Okulu)"* statüsüne alınan İzmir Kız Lisesi, merkezî olarak yapılan Liselere Geçiş Sınavı (LGS) sonuçlarına göre öğrenci kaydetmektedir. İzmir ilinde bu şekilde öğrenci alan 16 Anadolu Lisesinden[178] biri olan okul, kendi türünde en çok tercih edilen eğitim kurumları arasındadır. Okulda İngilizce ve Almanca olmak üzere iki ayrı yabancı dilde eğitim verilmekte ve bu bölümlere farklı puanlar/yüzdelik dilimlerle öğrenci alınmaktadır.

2022-2023 eğitim-öğretim yılı itibariyle 778 öğrencisi bulunan okulda 61 öğretmen görev yapmakta, sadece kız öğrenciler için pansiyon hizmeti verilmektedir. Kütüphanesindeki kitap sayısı 11.300'dür.[179] Erasmus+ gibi uluslararası platformlarda başarılı projeler yürüten İzmir Kız Lisesi aynı zamanda Türkiye'de az sayıda okulun üyesi olduğu Almanya merkezli "Okullar: Geleceğin Ortakları" (PASCH) paydaşlarından birisidir.

İzmir Kız Lisesi Marşı
Söz ve Müzik: Celal ANDIÇ

Seninle büyüyor her bir gencin
Güzel yurduma bir ışık verdin
İzmir'in bağrında gürleyen sesi
Ata'mın armağanı Kız Lisesi

Cehalet karanlık son bulacak
İlim irfan şahlanacak
İzmir'in bağrında gürleyen sesi
Ata'mın armağanı Kız Lisesi

Çalışan üreten gençleriz biz
Cumhuriyetin bekçisiyiz biz
İzmir'in bağrında gürleyen sesi

Ata'mın armağanı Kız Lisesi
Cehalet karanlık son bulacak
İlim irfan şahlanacak
İzmir'in bağrında gürleyen sesi
Ata'mın armağanı Kız Lisesi

174 *İzmir Kız Lisesi'82*, s. [117-279]
175 *Tarihi 100 Lise*, s.127.
176 *A.g.e.*, s.127.
177 Yaşar Ürük, *a.g.e.*, s.92.
178 Bu sayıya İzmir'de sınavla öğrenci kaydeden ve proje okulu statüsünde olan Fen Liseleri, Sosyal Bilimler Liseleri, Anadolu İmam Hatip Liseleri ile Meslekî ve Teknik Anadolu Liseleri dâhil değildir.
179 https://izmirkizlisesi.meb.k12.tr/35/01/320178/okulumuz_hakkinda.html (Erişim Tarihi: 3 Haziran 2023)

4. İzmir Ticaret Lisesi/ İzmir Dış Ticaret Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

Akdeniz'in önemli liman kentlerinden biri olan İzmir'de, ticaret yüzyıllar boyunca canlı olagelmiştir. Anadolu'nun ithalat ve ihracatında önemli bir geçiş noktası olan liman yerli ve yabancı tüccarlar için önemli bir kazanç kapısı olmuş; dil bilmek, ticaret literatürüne ve hukukuna aşina olmak ticaret erbabı için avantaj sağlamıştır. Böyle bir kentte ticareti yalnız pratikten değil teorik olarak da öğrenmek ihtiyaç haline gelmiş, nitekim imparatorluğun son yıllarında bu yönde adımlar atılmıştır.

Uzun yıllar İzmir Ticaret Lisesi adıyla hizmet veren okulun kuruluş fikri ise İzmir'in kurtuluşundan ve cumhuriyetin ilanından hemen sonraya rastlamıştır. Yıllar süren savaşlardan yorgun çıkan ülkede ve yanmış yıkılmış İzmir'de ekonomiyi canlandırmak, millî ekonominin temellerini atmak için çareler aranırken dönemin Vilâyet Umumi Meclisi üyelerinden İsmail Hakkı [Ocakoğlu] ile Şevki [Ertuğrul] Beyler kentte bir ticaret mektebi açılması ihtiyacını dile getirmişlerdi. Maarif Müdürü Vasıf Çınar ile İzmir Valisi Abdülhalik Renda'nın da uygun bulup desteklediği proje Vilâyet Umumi Meclisi'ne sunulmuş Avukat Mustafa Nuri Bey tarafından mecliste savunulmuştu.[180] Yapılan görüşmeler sonucunda İzmir Vilâyeti Umumi Meclisi, Aralık 1923'te bir Lisan ve Ticaret Mektebi açılmasına karar verdi. Böylece İzmir'in ilk, Türkiye'nin de ikinci ticaret lisesinin temeli atılmış oluyordu.[181]

Lisan ve Ticaret Mektebi adı verilen ve Göztepe'deki Sait Paşa Konağı'na yerleştirilen okulun açılışı 1924'te yapıldı. Kurucu Müdürlük görevi için Viyana Ticaret Akademisi üyelerinden Prof. Dr. M. Şultze görevlendirilmişti.[182] İlk yılında yatılı ve gündüzlü olmak üzere toplam 22 öğrencisi olan okulun mevcudu bir sonraki yıl 120'ye yükseldi. Okulun programında genel bilgi ve kültür derslerinin yanı sıra Fransızca, İngilizce, Almanca, Ticari Kimya, Ticaret Hukuku, Ticaret Bilgisi, Ticari İletişim, Ticari Mallar, Daktilo, Mali Cebir, Mali Gönderiler ve Ticaret Tarihi dersleri de vardı. Son sınıf öğrencileri yarım gün okulda yarım gün de işletmelerde uygulamalı eğitim alıyordu. Diploma alabilmek için işletmelerdeki eğitimde de başarılı olmak şarttı.[183]

Okulun kuruluşunda, millî ekonomi için gerekli olan girişimci, ticaret hukukuna ve yabancı dile hâkim, nitelikli gençler yetiştirmek amaçlanmıştı. Ancak öğrencilerin okula alınmasında belli bir mezuniyet standardının olmaması ve zaten dar olan okul binasında bir de yatılı kısmın açılmış olması kısa sürede olumsuz sonuçların doğmasına neden oldu. Bakanlığın konuya el atmasıyla Müdür Şultze görevden alındı. 1925 yılında müdürlüğe atanan Viyana Ticaret Akademisi Mezunu Mahir Bey ise kısa sürede okulu toparladı. Eğitim süresi dört yıla çıkarıldı. İzmir Lisan ve Ticaret Mektebi mezunlarının doğrudan İstanbul Ticaret Mektebi'ne kabul edilmesini öngören talimatname hazırlandı.[184]

İlk yıllarında Vilâyet Hususi İdaresi yönetimindeki okul 1926'da İktisat Vekâleti'ne, bir yıl sonra da Maarif Vekâleti'ne devredildi. Programında yapılan değişiklik sonrasında Orta Ticaret Mektebi adını aldı.[185] Daha 1927-1928 yılında İzmir Ticaret Mektebi Mezunlar Derneği kurulmuştu.[186] Eşzamanlı olarak okul binasının yetersizliğine çözüm arayışı sürüyordu. Bu amaçla okulun yanındaki Fransızlara ait bina satın alındı. Aralarındaki bölme kaldırılarak birleştirildi. Ancak bu geçici bir çözüm olmuştu. Birkaç yıl sonra yeni arayışlara girildi. Ayrıca açılışından beri süren yatılı öğrenci kabulüne 1931-1932 ders yılı sonunda son verildi.

1934 yılının Eylül ayında okul bünyesinde *"Akşam*

180 *İzmir Ticaret Lisesi Yıllığı (1951-1952)*, Teknik Kitap ve Mecmua Basımevi, İzmir, 1952, s. [26].

181 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.m.*, s. 93.

182 *İzmir Ticaret Lisesi Yıllığı (1951-1952)*, s. [26].

183 https://izmirtml.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/35/01/868622/dosyalar/2022_05/11152920_11111916_Okulumuz-tarihcesi-son.pdf?CHK=66a88386b090732aa9f478ffc4cf174a (Erişim Tarihi: 20 Şubat 2023)

184 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.354-355.

185 *İzmir Ticaret Lisesi Yıllığı (1951-1952)*, s. [27].

186 *İzmir Vilâyeti Salnâmesi (1927-28)*, İzmir Vilâyeti İstatistik Müdüriyeti, Bilgi Matbaası, İzmir, 1929, s. 39.

Kız Ticaret Mektebi" de faaliyetteydi. Henüz bir kurs niteliğinde olduğu anlaşılan okula *"Bilgisini artırmak isteyen her hanım"* kabul ediliyordu. 1 Ekim'e kadar sürecek olan kayıtlar için 8-15 Eylül arasında *"ikmal imtihanı"* yapılacaktı.[187]

Bir yandan okul binasının yetersizliği diğer yandan da İzmir piyasasına uzak bir konumda bulunması yeni bina arayışlarının hızlanmasına neden oldu. Aynı süreçte, 1935 yılının yaz aylarında Bakanlık *"İzmir Tecim Ortaokulu"*nun (Ticaret Mektebi) *"Tecim Lisesi"*ne dönüştürülmesi için çalışma başlatmıştı. Basında da ekonomik önemi dolayısıyla İzmir'de bir ekonomi fakültesine ihtiyaç olduğu, Tecim Okulu'nun mevcut binasının bu fakülte için yeterli olacağı yorumları yapılıyordu.[188] Çok geçmeden, 1935 yılının Ekim ayında Bakanlık Göztepe'deki *"Ticaret Okulası"*nın *"Tecim Lisesi"*ne dönüştürülmesine karar verdi. Okulun birinci sınıfı hemen o yıl açılacaktı.[189] Bir başka önemli gelişme bina konusunda gerçekleşmişti. Vali Kâzım Dirik'in Ağustos 1935'te Trakya Genel Müfettişliği'ne atanmadan[190] önceki yardım ve destekleri sonucunda okulun taşınma sorunu çözülmüştü. Abdullah Aker'in Müdürlük görevini yürüttüğü 1935 yılında okul, hâlen kullanmakta olduğu, Alsancak'taki tarihi binaya taşındı.[191]

Okulun 1935 yılında yerleştiği ve *"Sakrekör (Sacré-Cœur) binası"*[192], *"Propaganda Koleji"*, *"Lazaristler Mektebi"*[193] adlarıyla tanınan yapı Osmanlı İmparatorluğu'nun sonuna kadar eğitim vermiş olan Propaganda Koleji'nden kalmadır. Propaganda Koleji'nin tarihi ise 1830'ların ilk yıllarına kadar dayanmaktadır. Fransız Katolik rahipler (ağırlıkla Lazaristler kısa süreliğine de Picpüsyenler ve Frerler) tarafından kurulup eğitim verilen Propaganda Koleji/Lazarist Okulu İzmir'deki en önemli Fransız okullarından biriydi. Okul binası 1922'deki İzmir yangınından hasar almamıştı. Buna rağmen rahiplerin kentten ayrılması sebebiyle okul kapanmış ve binası boş kalmıştı.

Zemin üzerine iki katlı olarak inşa edilmiş olan okul binası yatayda uzanan bir U şeklindedir. Üzeri kırma çatıyla örtülüdür ve doğu kanadın üzerinde küçük bir kule mevcuttur. Binanın taban alanı 963 m²'dir. 2018'deki kullanım planına göre zemin katta sekiz oda ve derslik, bir kütüphane, üç kuaför sınıfı, bir mutfak, bir kantin ve bir spor odası vardır. Birinci katta yirmi üç oda ve derslik; üçüncü katta ise on sekiz oda ve derslik ile laboratuvar ve konferans salonu yer almaktadır. Toplam derslik sayısı 27'dir. Yapının özgün özelliklerinden birisi, birçok derslik ve oda kapısının okulun bahçesine bakan bir iç balkona açılmasıdır.[194]

Ortaokul seviyesinde olan Ticaret Okulu, 1935-1936 ders yılında Ticaret Lisesi'ne dönüştürüldü ve karma hale getirildi. Bünyesindeki ortaokul sınıfları da devam edecekti. Böylece okul altı sınıflı bir meslek lisesi haline gelmişti. Mezunların diploması da orta ihtisas okulu derecesindeydi. Ayrıca lise seviyesinden mezun olan öğrenciler Yüksek Ziraat Okulu'na sınavsız girebiliyordu.[195]

1936-1937 ders yılında lise kısmından kırk kişi diploma almış, mezunların bir kısmı çeşitli memuriyetlere girmiş, bir kısmı ise yükseköğrenim için İstanbul ve Avrupa'ya gitmişti.[196]

1937-1938 ders yılı başında Bakanlık emriyle Tecim Lisesi'nde karma akşam kursları açılacaktı. Kursların açılması özellikle eğitimini yarım bırakanlar arasında memnuniyet uyandırmıştı. Pek çok memur stenografi kursuna kayıt yaptırıyordu. Ayrıca Büro Kommersiyal, Ticari Muhaberat, Ticaret Hukuku, Daktilografi, İngilizce ve Fransızca kursları da yoğun ilgi görmüştü. Toplam iki yıl sürecek olan kurslar 18:00-19:00 veya 19:00-20:00 saatleri arasında olacaktı. İki yıl sonunda kursiyerlere birer tahsil vesikası (sertifika) verilecek, tüm kurslara devam edenler ise şehadetname (diploma) alacaktı.[197]

187 *Yeni Asır*, 7 Eylül 1934, s.7.
188 *Anadolu*, 27 Temmuz 1935, s.3.
189 *Ulusal Birlik*, 5 Birinci Teşrin 1935, s.4.
190 Mehmet Ali Keskin, *İzmir Valileri*, Memleket yay., İzmir, 1992, s. 85.
191 *İzmir Ticaret Lisesi Yıllığı (1951-1952)*, s. [27]; *Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Meslekî ve Teknik Eğitim*, s.142.
192 *A.g.e.*, s.142.
193 Heval Şimşek Özel, *a.g.t.*, s.108.
194 Okul binasının mimari açıdan incelenmesi hakkında bkz. *A.g.t.*, s.108-155.
195 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.356.
196 *Anadolu*, 18 Eylül 1937, s. 2.
197 *Anadolu*, 18 Eylül 1937, s. 2; *Yeni Asır*, 18 Eylül 1937, s.2.

1937-1938 ders yılında İzmir Ticaret Lisesi'nin kız ve erkek 250 öğrencisi vardı.[198] Öğretmen kadrosu tamamlanmıştı.[199] Okul, eğitim açısından verimli çalışmalar yürütüyordu. İstekliler için daktilo ve steno kursları açılmıştı. Mezunların İngilizce ve Fransızca'yı öğrenmiş olması şarttı. Kaliteli bir reklam eğitimi veriliyordu. Ayrıca okulun bünyesindeki *"Mahsul ve Eşya Sergisi"* zengindi. Bu sergi çalışmasıyla Türkiye'de 52 buğday tipi olduğu tespit edilmişti. Ancak okul binası seksen odaya sahip olmasına rağmen bahçe ve spor salonundan yoksundu. Binanın bölümlendirme ve inşa tarzının da eğitime uygun olmadığı eleştirileri de yapılıyordu. Bu yüzden yeni bir binanın inşa edilmesi, okulun da *"Mıntıka Ticaret Lisesi"*ne dönüştürülmesi gerektiği ilgililer tarafından dile getiriliyordu.[200]

1938-1939 ders yılı başında verilen gazete ilanına göre orta kısma kayıt yaptıracaklar için yaş aralığı 12-17 idi. İlkokul mezunları ile ortaokula devam etmiş olanlar bu kısma kayıt yaptırabiliyordu. Liseye kayıt yaptırmak için 17-21 yaş aralığında olmak gerekiyordu. Bu kısma ortaokul mezunları ile liseye devam etmiş olanlar kabul ediliyordu. Akşam kursları gibi bu kısımlara kayıt yaptıracak olanlardan da tahsil belgesi, kimlik belgesi, 4 adet fotoğrafla birlikte çiçek aşısı belgesi ve resmî doktordan alınmış sağlık belgesi isteniyordu.[201]

1930'ların sonlarında Tecim Lisesi bünyesinde açılan kursların artık rutin hale geldiği, okulun aynı zamanda bir yaygın eğitim kurumu olarak da hizmet verdiği anlaşılmaktadır. 1938'in Ağustos ayında verilen gazete ilanına göre akşam kursları (bürokomersiyal, riyaziye, Türkçe, daktilografi, İngilizce ve Fransızca) iki ayrı grupta açılacaktı. A grubuna 12-16 yaş arasında olup 5 senelik ilkokullardan mezun olanlar başvurabiliyordu. B grubunun katılım koşulları ise daha esnekti. 16-45 yaş aralığında olup Millet Mekteplerinin A ve B kurslarını veya ilkokul üçüncü sınıfı bitirenler ile bu derecede eğitimi olduğunu okul idaresi tarafından yapılacak giriş sınavında ispat edebilenler kursa alınacaktı.[202] Ancak bu kurslardan istenen verim alınamamış olmalıdır ki bir yıl sonra şartlar biraz daha katı hale getirilmiştir. 1939'da *"Akşam Tecim Okulları Kursları"*na da ortaokul ve lise kısımlarına olduğu gibi kız ve erkek öğrenci kaydı yapılacaktı. Ancak kurslara (Muhasebe, İngilizce, Fransızca, Daktilografi ve Stenografi) katılacaklara memur veya ticarethane çalışanı olma şartı getirilmişti.[203]

İzmir'deki diğer ortaöğretim kurumlarının aksine karma eğitim veren Ticaret Lisesi'nin, akademik ve mesleki eğitimin yanı sosyal faaliyetler yönünden de zengin olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin 1937 yılında okul öğrencilerinden bir grup kız ve erkek Yamanlar Dağı'na bir gezi düzenlemişti.[204] 1949'un Nisan ayında okulda bir atletizm bayramı organize edilmişti. 1950'li yılların başlarında okulda voleybol, futbol, atletizm ve basketbol takımları vardı. Bu takımlardan bazıları katıldığı yarışmalarda şampiyonluklar ve birincilikler elde ediyordu. Yine aynı yıllarda Kuşadası-Efes, Ödemiş-Birgi, İnciraltı ve Klaros'a geziler düzenlenmişti.[205]

1936 yılında müdürlük görevine atanan Nail Esin'den sonra yerine Saffet İrtenk atanmış ve müdürlük görevini 1944 yılına kadar başarıyla sürdürmüştü. İrtenk'ten sonra göreve İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'nun kurucusu Hamdi Karaçivi getirildi. 23 Mart 1951 tarihinde vefat edene kadar da müdürlük yaptı. Onun vefatından sonra İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu Müdürü Saffet İrtenk tekrar bu okulun müdürlüğüne atandı.[206]

1950'li yıllarda İzmir Ticaret Lisesi gündüzlü ve karma eğitim vermeye devam ediyordu. O yıllarda okulun mezunları sadece Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu'na (YETO) kabul edilmiş, bu da bir mağduriyet doğurmuştu. Ancak sonradan bu uygulamadan vaz geçildi ve mezunların diğer fakültelere de girebilmesi sağlandı.[207]

198 *Ulus*, 27 Mart 1938, s. 6.
199 *Yeni Asır*, 17 Eylül 1937, s. 2.
200 *Ulus*, 27 Mart 1938, s. 6.
201 *Yeni Asır*, 6 Ağustos 1938, s. 8.
202 *Yeni Asır*, 6 Ağustos 1938, s. 8.
203 *Anadolu*, 13 Eylül 1939, s. 4.
204 *Akşam*, 4 Şubat 1937, s. 8.
205 *İzmir Ticaret Lisesi Yıllığı (1951-1952)*, s. [28-29, 33].
206 *A.g.e.*, s. [26-27]
207 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.m.*, s. 93.

1954-1955 ders yılında ortaokul sınıflarında dokuz şubede 281 erkek, 44 kız öğrenci vardı. Yılsonunda 116 öğrenci sınıfta kalmış, 29 öğrenci diploma almıştı. Aynı yıl lise sınıflarının şube sayısı ise 10'du. 318 erkek 38 kız öğrenciden 113'ü sınıfta kalmış, 54'ü diploma almıştı.[208]

1959-1960 ders yılında ortaokul kısmında beşi erkek ikisi kadın yedi asil, biri de ücretli erkek olmak üzere 8 öğretmen görev yapmıştı. Aynı yıl Ticaret Lisesi kısmında ise 12 erkek, 13 kadın olmak üzere tümü asil 25 öğretmen bulunuyordu.[209]

1959-1960 ders yılında ortaokul şubelerinin sayısı 7'ye düşmüştü. Bu şubelerde 236 erkek, 61 kız öğrenci öğrenim görmüş, yılsonunda 98 öğrenci sınıfta kalmıştı. Ortaokuldan mezun olanların sayısı ise 47 idi. Lise kısmında ise üç sınıfta 12 şube vardı. Erkek öğrenci sayısı 395, kız öğrenci sayısı 83'tü. Yılsonunda 168 öğrenci sınıfta kalmış, 108 öğrenci diploma almıştı.[210]

Tarihi boyunca Lisan ve Tecim Mektebi, İzmir Tecim Lisesi, İzmir Ticaret Lisesi, İzmir Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi adlarıyla hizmet veren kurumun sıralarından pek çok devlet adamı, iş adamı ve sanayici, akademisyen, sanatçı ve sporcu yetişmiştir. Bu isimler arasında çeşitli hükümetlerde bakanlık ve 19.Dönem TBMM Başkanlığı yapmış olan İsmet Sezgin de bulunmaktadır.

Okul, günümüzde İzmir Dış Ticaret Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi adıyla eğitim-öğretime devam etmektedir.[211] Kurum 2020-2021 eğitim-öğretim yılında Millî Eğitim Bakanlığı ile Ticaret Bakanlığı arasında *"Dış Ticareti Geliştirmeye İlişkin Eğitim İş Birliği Protokolü"* kapsamına alınmıştır. Millî Eğitim Bakanlığı tarafından ülke genelinde sadece altı meslek lisesinin dâhil edildiği bu protokol doğrultusunda, sınavla girilen Muhasebe Finansman Alanı/Dış Ticaret dalında eğitim verilmektedir. Okulda "Muhasebe Finansman Alanı"nın yanı sıra "Büro Yönetimi ve Yönetici Asistanlığı Alanı" ile "Pazarlama ve Perakende Alanı" bulunmaktadır. Ayrıca yaygın yüz yüze mesleki Açık Öğretim Lise Programı ile MESEM (Mesleki Eğitim Merkezi) Programı kapsamında da eğitim verilmektedir.[212] 2022-2023 eğitim-öğretim yılında 715 öğrencisi, 69 öğretmeni bulunan okulda yabancı dil olarak İngilizce'nin yanı sıra Çince de öğretilmektedir.[213]

Okul Marşı[214]

Azmettik biz yükselmeğe,
İktisatta üst gelmeğe,
Sefaleti servet boğar,
Saadetse bundan doğar.

Yükselecek mesleğimiz,
Ancak budur isteğimiz,
Cihanı çeviren bu serbest meslektir,
Varolsun nur veren Ticaret Lisesi.

Say-i gayret[215] sermayemiz,
Malî refahtır gayemiz,
Artık geçti müzlim anlar,
Şimdi ruhta bu iman var.

Yıkar bütün esareti,
Türkün doğru ticareti,
İnsana elverir kazanmak neşesi,
Buna da yol verir Ticaret Lisesi.

208 *Milli Eğitim İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1953-1960)*, s. 370, 386-387.

209 *A.g.e.*, s. 539,543.

210 *A.g.e.*, s. 370, 386-387.

211 https://izmirtml.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/35/01/868622/dosyalar/2022_05/11152920_11111916_Okulumuz-tarihcesi-son.pdf?CHK=66a88386b090732aa9f478ffc4cf174a (Erişim Tarihi: 20 Şubat 2023)

212 https://izmirtml.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/35/01/868622/dosyalar/2022_05/11152920_11111916_Okulumuz-tarihcesi-son.pdf?CHK=66a88386b090732aa9f478ffc4cf174a Erişim Tarihi: 20 Şubat 2023)

213 https://izmirtml.meb.k12.tr/35/01/868622/okulumuz_hakkinda.html (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2023)

214 *İzmir Ticaret Lisesi Yıllığı (1951-1952)*, s. [23]

215 Orijinal kaynakta *"gavret"* yazılmıştır.

5. Konak Cumhuriyet Nevvar Salih İşgören Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi

İzmir'deki iki meslekî ve teknik lisenin temeli Hasip Akıncı'nın 1923 yılında kurmuş olduğu sepet-çiçek kursuna dayanmaktadır. Bunlardan ilki Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü diğeri Göztepe Kız Sanat Enstitüsü'dür. Her iki okul da sonradan liseye dönüşmüş, farklı programlar uygulamaya başlamış, karma eğitime geçmiş, isim değişiklikleriyle beraber günümüze ulaşmıştır.

Bulgaristan'ın Vidin kentinde doğan Hasip Akıncı sepetçilik eğitimini Vidin'de almıştı. Sonraki yıllarda İstanbul'da Müdafaa-i Milliye Cemiyeti çatısı altında şehit çocukları, sokak çocukları ve kimsesiz çocuklara kurslar vermeye başladı. Daha sonra sepetçilik eğitimi ve imalatı için İzmir'e geldi. 1923 yılında eşi Ayşe Hanım ile birlikte, Vilâyet Meclisi'nin verdiği 3.000 kuruş tahsisatla Göztepe'deki Halid Bey Sokağı'nda Sepetçilik-Çiçekçilik Mektebi'ni kurdu.[216] Eğitim, başlangıçta sadece sepet ve çiçek imalatı üzerineydi. Kız-erkek, kimsesiz ve yoksul çocuklara meslek edindirmek temel amaçtı. Zamanla mektebin iş hacmi ve öğrenci sayısı arttı. Teşhir ve sergi odaları açıldı. Yapılan ürünler satışa sunuldu. Mektebin tanıtımını yapmak üzere öğrencilerin imal ettiği hasır koltuk ve kanepeler, İzmir gezisi sırasında Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal'e sunuldu. Onun yönlendirme ve teşvikiyle Hasip Bey şapka üretimine başladı. Bunun üzerine 1927 yılında mektebin adı *"Sepet-Çiçek-Şapka Mektebi ve Fabrikası"* oldu.[217] Maarif Vekâleti 1928 yılında bu kurumu meslek mektebi statüsüne aldı. Eğitimin bir süre daha kurs şeklinde devam etmesinin ardından Vekâlet 1929 yılında mektebi 3.671 liraya satın alarak Hasip Bey'i müdür olarak görevlendirdi.[218] O zamana kadar sadece uygulamalı dersler verilen mektebin müfredatı Vekâlete devredildikten sonra değişti. Türkçe, tarih, coğrafya, matematik, fen bilgisi ile beraber Fransızca dersleri de eğitimin parçası oldu.

1931 yılından itibaren artık *"Sepet-Çiçek-Şapka Orta Sanat Okulu"* adıyla[219] eğitim veren kurumun öğrenim süresi üç yıldı. Ancak bu durum fazla uzun sürmedi. 1932-1933 ders yılından itibaren yeni program ve düzenlemelerle sadece gündüzlü öğrencilerin kabul edildiği enstitüye dönüştürüldü ve Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü adını aldı.[220] Yeniden Hasip Bey'in yönetici olarak görevlendirildiği bu dönemde eğitim süresi beş yıla çıkarıldı.

Enstitüde verilen eğitim *"Umumi Malumat Dersleri"*, *"İhtisas Şubeleri"* ve *"Ev kadınına ait umumi bilgiler"* olarak üç kısma ayrılıyordu. Umumi malumat derslerinde diğer okullarda takip edilen bilgi ve kültür dersleri veriliyordu. Öğrenciler üçüncü sınıfa gelince velilerinin seçimi ve okul idaresinin uygun bulmasıyla bir sanat dalına ayrılıyordu. İlk yıllarda *"biçki-dikiş"* ve *"moda"* olmak üzere iki ihtisas şubesi vardı. Biçki-dikiş şubesinde çocuk kıyafetinden, kadın ve erkek iç çamaşırına, tayyörden mantoya kadar geniş bir yelpazede biçki ve dikiş metotları öğretiliyordu. Moda kısmında ise şapka ve çiçek eğitimi veriliyordu. O yıllarda enstitünün çatısı altında ayrıca erkek talebeler için *"Erkek Şapkacılık ve Sepetçilik Mektebi"* vardı. Bu kısımda da genel bilgi derslerinin yanı sıra erkek şapkası, fantezi sepetçilik ve örme mobilyacılık eğitimi veriliyordu. Okulun ilk mezunları da bu üç yıllık bölümü tamamlayan talebeler oldu.[221]

Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü 1934 yılı itibariyle Ankara'daki İsmet Paşa Kız Sanat Enstitüsü'nden sonra ülkedeki en önemli kız enstitüsü durumundaydı. Batı Anadolu'nun çeşitli yörelerinden gelen kız öğrenciler burada beş senelik eğitim aldıktan sonra hayata atılma imkânı elde ediyordu. Bu kurumu orta tahsil programlarından ayıran en önemli nokta, derslerin daha çok uygulamalı olarak verilmesi, bir iş ve ev kadını ilgilendiren konular üzerinde rasyonel bir eğitimin uygulanmasıydı. Enstitü çeşitli uzmanlık alanlarında

216 *Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Meslekî ve Teknik Eğitim*, s.134; Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.349.
217 *Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Meslekî ve Teknik Eğitim*, s.134
218 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.349.
219 *Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Meslekî ve Teknik Eğitim*, s.134
220 "İzmir Kız San'at Enstitüsündeki Sergi", *Kurun*, 16 Haziran 1935, s.6.
221 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s.350-351.

faaliyet yürütüyor; sepet-çiçek işleri, dikiş-nakış, terzilik, aşçılık/yemek pişirme vb. konularda nitelikli eğitim veriliyordu. Çorap söküğü dikmek gibi basit görülebilecek bir iş bile adeta sanat eğitimi gibi verilirken aynı anda dönemin tüm ütü türleri (kömürlü, hava gazlı ve elektrikli) birden öğretiliyordu. Sene sonu sergisinde de görülmeye değer ürünler sergileniyordu.[222]

1934-1935 ders yılı başında kız meslek eğitimi konusunda önemli bir adım atılmış, Maarif Vekâleti Ankara'daki İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nde bir *"Muallim Kısmı"* açmaya karar vermişti. Bu yüksek kısma yalnızca mektepleri tarafından aday gösterilen kız enstitüsü mezunları girecek ve parasız-yatılı olarak okuyacaktı. Meslek Muallim Mektebi'nden mezun olanlar kız orta mektepleri, kız muallim mektepleri ve kız enstitülerinde ev idaresi, çocuk bakımı, biçki-dikiş ve nakış muallimesi olabilecekti. Ayrıca dikiş kursları da yalnızca bu mektebin mezunları tarafından açılabilecekti. Bu adım kız enstitüsü mezunları için geniş bir çalışma alanının doğması ve parlak bir gelecek imkânı demekti.[223]

1934-1935 ders yılı başında Maarif Vekâleti'nden gönderilen bir talimatname doğrultusunda, daha önce yalnızca ilk mektep mezunlarını kabul eden Cumhuriyet Kız Enstitüsü orta mektep ve lise mezunlarını da kabul etmeye başladı. İlk mektep mezunlarına orta mektep programına uyumlu eğitim verilirken, orta mektep ve lise mezunlarına yalnızca meslekî dersler gösterilecekti.[224]

1934-1935 ders yılında 20 öğretmeni olan Cumhuriyet Kız Enstitüsü'nde artık hem gündüz hem de akşamları eğitim veriliyordu. Gündüz öğrencileri örgün eğitim çağındaki 130 çocuktu. *"Akşam Mektebi"* kısmına devam eden, tahsil çağını aşmış kadın ve kızların sayısı ise 200'ü bulmuştu. Teorik ve pratik eğitimin birlikte yürüdüğü enstitüde çocuk bakımı, ev idaresi, yemek, tatlı, komposto, pasta, ütü, çamaşır, leke, küçük dikiş ve ailede ekonomi dersleri de veriliyor, müspet bir ev kültürü kazandırılıyordu.[225]

1935 yılında Kız Sanat Enstitüsü'ne olan rağbet çok artmış, kayıt için sayısız başvuru yapılmıştı. Hatta birçok veli çocuğunu ortaokul ve liselerden alarak enstitüye kaydettiriyordu. Sadece İzmir'den değil çevre vilâyetlerden de başvurular alınıyor, bir sonraki ders yılında talebin daha da artacağı öngörülüyordu. Ancak okulun mevcut binası talepleri karşılamaya yeterli değildi. Buna bağlı olarak bir sonraki yıl Beyler Sokağı'nda bir şube açılması, ayrıca tüm Ege mıntıkasının ihtiyacına cevap verebilecek bir enstitü binasının yapımı gündeme geldi.[226] Konuyla ilgili olarak Yozgat Milletvekili Avni Doğan yetkili makamlar nezdinde teşebbüslerde bulunmuştu. Yapılan değerlendirme sonucunda Maarif Bakanlığı bütçesinden ayrılan 50.000 lira ile İzmir'de yeni bir enstitü binasının yapılması kararlaştırılmış, bina için yangın yerinde arsa aranmış, Kordon civarında 46 numaralı adadan 10.000 m²'lik bir arsa uygun görülmüştü. Ancak bu arsa belediyenin mülkiyetindeydi. Yapılan girişimler sonucunda İzmir Şehir Meclisi de yeni inşa edilecek enstitü için bu yeri uygun buldu. İstimlak işlemlerinden sonra inşaata başlanacaktı. Çevre vilâyetlerden de bu enstitüye kayıt yapılacağı için, söz konusu vilâyetlerin bütçelerinden de bu projeye tahsisat istenecekti.[227]

Kız Sanat Enstitüsü binasında 1935 yılının Nisan ayında açılan el işleri sergisinde ziyaretçiler *"Propaganda Kolu"*ndaki öğrenciler tarafından gezdiriliyordu.[228] Öğrencilerin aldıkları eğitimin kalitesini ispatlar nitelikteki sergi Haziran ortasına kadar açık kalmış ve büyük ilgi görmüştü. Bunun üzerine hükümet tarafından sergi süresi uzatılarak karar Enstitü Müdürü Hasip Bey'e bildirildi. Bu arada enstitünün Beyler Sokağı'nda bir satış şubesi açması, okulun yeni binası yapılıncaya kadar ürünlerin bu şubede satılması kararlaştırılmıştı.[229]

İzmir Şehir Meclisi, İkinci Kordon'da inşa edilecek enstitünün arsası için metrekare başına on kuruş bedel belirlemiş ve 1935'in yaz aylarında 10.000 m²'lik bu arsa satın alınmıştı. Ancak bu arsanın az olduğuna karar verilmiş ve belediyeden 10.000

222 A. Adnan, "İzmir Cümhuriyet Kız San'at Enstitüsü", *Son Posta*, 21 Haziran 1934, s. 4.
223 *Yeni Asır*, 7 Eylül 1934, s.2.
224 *Yeni Asır*, 7 Eylül 1934, s.2, 7.
225 *Akşam*, 5 Mayıs 1935, s.5; *Kurun*, "İzmir Kız San'at Enstitüsündeki Sergi", 16 Haziran 1935, s.6.
226 *Akşam*, 5 Mayıs 1935, s.5; "İzmir Kız San'at Enstitüsündeki Sergi", *Kurun*, 16 Haziran 1935, s.6.
227 *Akşam*, 5 Mayıs 1935, s.5.
228 *Akşam*, 16 Nisan 1935, s. 4.
229 "Enstitü sergisi devam edecektir", *Ulusal Birlik*, 17 Haziran 1935, s.1-2.

m²'lik bir yer daha istenmişti. Şehir Meclisi bu talebi Ağustos 1935 toplantısında ele alacaktı.[230]

1935-1936 ders yılı sonunda Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü beş yıl öğrenim gören ilk mezunlarını verdi. 23 kişiden oluşan mezun grubunun bir kısmı yüksek enstitülere devam edecekti. Yıl sonunda Göztepe'deki binada açılan sergiye Vali Fazlı Güleç'in yanı sıra protokol üyelerinden de katılanlar olmuştu. Büyük bir salonda açılmış olan sergide her sınıfın çalışması ayrı ayrı sergilenmiş, özellikle son sınıf öğrencilerinin çalışmaları büyük takdir toplamıştı.[231]

1936-1937 ders yılının başında enstitü adeta öğrenci akınına uğramıştı. Okul idaresi tüm başvuruları kabul edebilmek için gereken tedbirleri almaya çalışıyordu. Düşünülen çare akşam kursları için bir önceki yıl kiralanmış olan binadan daha yeni ve daha geniş bir bina kiralamaktı. Gazi Bulvarı'ndaki bu binanın alt kısmı da sipariş atölyesi olarak kullanılacaktı. Sipariş atölyesi için Fransa'dan getirtilen uzman tatilini tamamlayarak görevine başlamış, 1936'nın Eylül ayı ortasında atölye de faaliyete geçmişti.[232] O zamana kadar civar kaza ve vilâyetlerden enstitüye devam etmek isteyen talebeler zorlukla karşılaşıyordu. 1936-1937 ders yılının başında Valiliğin de desteğiyle Göztepe'deki enstitü binasının yanında bir bina kiralanarak pansiyona çevrildi. Pansiyona en fazla otuz talebe alınacaktı. Aynı yıl akşam kursları da dâhil olmak üzere kaydedilen öğrenci sayısı bini aşmıştı. Daha fazla öğrenci kabul etmeye imkân yoktu. Sipariş atölyeleri de çalışmaya devam ediyor, enstitüden yetişmiş olanlar uzmanların gözetiminde çalışarak enstitüde öğrendiklerini uygulama imkânı buluyordu.[233]

1937 yılının 8 Mart günü Vilâyet Meclisi üyelerine verilen çay partisinde Vali Fazlı Güleç'in başkanlığındaki üyeler önce Akşam Okulu kısmını ziyaret etmiş, atölyeleri gezmiş özellikle halıcılık ve kabartma dericilik kısımlarıyla ilgilenmişlerdi. Okul Müdürü Hasip Akıncı, müfredat ve çalışmalar hakkında bilgi vermiş ardından hep birlikte Göztepe'deki merkez binasına geçilmişti. Bu kısım da Müdür Hasip Bey ile Müdür Yardımcısı Nuriye Hanım eşliğinde gezilmiş; Vali Fazlı Güleç, Hasip Akıncı'dan yeni okul binası hakkında açıklama istemişti. O güne kadar gelinen aşamayı aktaran Akıncı'nın verdiği bilgiye göre Şehir Meclisi kararıyla enstitü binası için tahsis edilen 27.000 m²'lik arsada 2000 öğrenciyi alabilecek ve 300 yatak kapasitesine sahip olacak modern bir binanın inşa edilmesi kararlaştırılmıştı. Bina için Fransa'nın Grenoble şehri civarındaki Vizille kasabasında bulunan enstitü örnek alınmıştı. Söz konusu enstitünün daha gelişmiş bir halini inşa etmek için 1.000.000 liraya ihtiyaç vardı. Bunun her yıl 200.000 lira ödenekle beş yılda tamamlanması uygun görülmüş 1937 yılında işe başlanması kararlaştırılmıştı.[234]

Aynı yılın sonunda açılan sergi yine göz dolduruyordu. O yıl mezun olacak 36 öğrenci, eğitimlerine Ankara'daki İsmet Paşa Enstitüsünde devam edecekti.[235]

Daha önce ücret karşılığında görev yapan Cumhuriyet Kız Enstitüsü öğretmenleri 1937 yılının Mayıs ayında maaş karşılığında görev yapmaya başladı. Cumhuriyet Akşam Kız Sanat Okulu Müdürü Hasip Akıncı 50 lira maaşla, yeni oluşturulan Cumhuriyet Kız Enstitüsü Müdürlüğü'ne atandı. Ek olarak da 120 lira ücretle Cumhuriyet Kız Sanat Okulu öğretmenliğine görevlendirildi. Ücretleri maaşa çevrilen diğer öğretmenlerin isim ve maaş miktarları da Bakanlık tarafından ilgililere bildirilmişti. Buna göre İzmir Tecim Lisesi stajyer Türkçe Öğretmeni Maide Özgeçen, Cumhuriyet Kız Enstitüsü stajyer Fen Bilgisi ve Teknoloji Öğretmeni B. Kaberdan Verim, Stajyer Tarih Öğretmeni Meliha Çakmak'ın ücretleri 25 lira asli maaşa çevrilmişti. Tecim Lisesi Türkçe Öğretmeni Hüsnü Yurdakul'un maaşı ise 30 lira olarak belirlenmişti.[236]

230 *Anadolu*, 27 Temmuz 1935, s.3.

231 "Kız Enstitüsü Sergisi", *Yeni Asır*, 16 Haziran 1936, s. 1-2.

232 *Yeni Asır*, 18 Eylül 1936, s. 2.

233 "Yatılı talebeler için bir de pansiyon açıldı", *Yeni Asır*, 8 Teşrinievvel 1936, s.4.

234 "Dün Kız Enstitüsünde bir çay partisi verildi", *Yeni Asır*, 9 Mart 1937, s.3.

235 "İzmir Cumhuriyet Kız Enstitüsünün Çalışmaları Çok Takdir Edildi", *Son Posta*, 17 Haziran 2937, s.5.

236 "Kız Enstitüsü Öğretmenleri Maaşa Geçtiler", *Anadolu*, 28 Mayıs 1937, s.2.

Cumhuriyet Kız Enstitüsü'nün, yangın yerinde inşa edilecek olan yeni binası için çalışmalar 1937 yılının yaz sonunda hız kazanmıştı. Belediyeden satın alınmış olan arsanın yangın molozlarından temizlenmesi, tesviyesinin yapılması ve etrafının duvarla çevrilmesi için Kültür Bakanlığından 36.000 lira gönderilmiş, çalışmalara başlanmıştı.[237] Alan bir ay geçmeden temizlendi. İnşaata yakında başlanması planlanıyordu. Ankara'daki İsmet Paşa Kız Enstitüsü büyüklüğünde ve çok güzel olması tasarlanan bina 145 metre uzunluğunda 60 metre genişliğinde olacaktı. Ancak inşaata başlanmadan önce Belediye ile Bakanlık arasında bir ihtilaf ortaya çıktı. Çünkü şehrin imar planına göre bu arsanın ortasından bir yol geçecekti. Belediyenin mühendisleri imar planının değişemeyeceğini ileri sürerek her hâlükârda yolun yapılmasında ısrar ediyor, Enstitü Müdürlüğü ise bu konudaki mahzurları anlatmaya çalışıyordu. Tartışmalar sırasında binanın yola denk gelen kısmında bir köprü inşa edilmesi, hatta Enstitü binasının bu arsa üzerinde yapılmasından vazgeçilmesi bile gündeme gelmişti. Ancak başka bir yerde bu kadar büyük bir binaya yeterli gelecek bir arsa bulmaya da imkân yoktu. Tartışmaların gündemde olduğu günlerde Enstitü Müdürü Hasip Akıncı Ankara'ya gitmişti. İhtilafın, Kültür Bakanı Saffet Arıkan'ın İzmir'e gelmesinden sonra çözülmesi bekleniyordu.[238] Ancak Arıkan'ın birkaç gün sonra gerçekleşen İzmir ziyaretinden de olumlu bir sonuç çıkmadı. Binanın 1938 yılında tamamlanması planlanmış olsa da proje Nafia Vekâleti tarafından hazırlanıyordu.[239] Bu yüzden ihtilafın Nafia (Bayındırlık) Vekâleti ile Belediye arasında halledilmesi gerekiyordu.[240]

Cumhuriyet Kız San'at Enstitüsü'nde verilen eğitimin önceliği öğrencilere *"nitelikli bir ev kadını"*nında olması gereken bilgi ve becerilerin kazandırılmasıydı. Okulu bitirenler aynı zamanda çalışma hayatına atılabilecek niteliklerle yetiştiriliyordu. Ev hanımı olarak hayatına devam edecek olanlar her türlü giyim-kuşamını kendisi üretebileceği gibi ev ekonomisine katkı sağlayabiliyordu. Çalışma hayatına atılacaklar için de ticaret hayatı ve müşteri ilişkilerine dair dersler vardı. Bu okulun öğrencilerine ayrıca mesleki resim ve tasarım eğitimi de veriliyordu. II. Dünya Savaşı arifesinde askerlik dersi diğer okullarda olduğu gibi bu okulda da müfredatın bir parçasıydı ve sınıf geçme üzerinde etkiliydi. Bu derste öğrenciler teorik eğitim aldığı gibi mavzer ve hafif makineli gibi silahlar konusunda da bilgi sahibi oluyordu.[241]

1938 yılı itibariye hâlâ Göztepe'deki binada eğitim veren okul, yetersiz fiziki imkânlara rağmen düzenli bir görünümdeydi. Binanın girişinde bir Atatürk büstü bulunuyordu. Fidan ve çiçek yetiştirmek için bir alan ayrılmıştı. Voleybol, basketbol ve tenis sahaları vardı. Ev idaresi ve tabahat (yemek hazırlama) dersini bu konularda Belçika'da eğitim almış ve stajını Paris'te tamamlamış Saime Hanım veriyordu. Saime Hanım yerli mutfağın evlerde öğrenilebileceği düşüncesiyle batı mutfağına öncelik vermişti. Mutfakta tasarruf ve ölçü, sofra estetiği, temizlik, iyi yemek ve pastalar verilen eğitimin parçasıydı. Okulun kooperatifinde derslerde kullanılan malzemeler satılıyordu. 1800 eserin mevcut olduğu kütüphane dördüncü sınıftan bir öğrenci tarafından idare ediliyordu. Kitapların 1350'si öğrenciler tarafından okunmuş, edebi kitaplar özellikle de romanlar tercih edilmişti. Müzik salonunda üç piyano vardı. Müzik derslerinde şan eğitimi de veriliyordu. Fen bilgisi laboratuvarı ile jimnastik salonu çeşitli malzemelerle zengin hale getirilmişti.[242]

Enstitünün *"Akşam Mektebi"* kısmı ilgi görmeye devam ediyordu. Gazi Bulvarı'ndaki binada 1370 öğrenci dikiş, şapkacılık, çiçek, nakış, yemek, ev idaresi, çocuk bakımı, Fransızca, Türkçe ve hesap dersleri alıyordu. Ev idaresi derslerinde kola yapma, ütü, leke çıkarma, yama, çamaşır yıkama gibi o devirde bir ev kadınına gerekli olan tüm bilgiler öğretiliyordu. Çocuk Bakımı dersine Dr. Sami Salih Bey giriyordu.[243]

237 "Yeni Kız Enstitüsü", *Anadolu*, 19 Ağustos 1937, s. 2.
238 "İzmir'de Yeni Yapılan Kız Enstitüsü Binası", *Anadolu*, 5 Eylül 1937, s.2.
239 "Mektepleri gezdiler", *Yeni Asır*, 7 Eylül 1937, s.7.
240 "Yeni Kız Enstitüsü", *Anadolu*, 17 Eylül 1937, s.2
241 Şahap Göksel, "Cumhuriyet Kız Enstitüsünde Bir Saat", *Anadolu*, 24 Mart 1938, s.7.
242 *A.g.m.*, s.7-8.
243 *A.g.m.*, s. 8.

1938 yılında okulun *"Enstitü Kısmı"*ndan 35, *"Akşam Kısmı"*ndan 102 kişi mezun olmuştu. Belediyenin Kız Enstitüsü inşası için Kültür Bakanlığı emrine bıraktığı arsa konusundaki ihtilaf yol yapımından vaz geçilmesiyle çözümlenmiş ve nihayet inşaatın başlaması için engel kalmamıştı. Tüm Ege mıntıkasının ihtiyacına cevap vermesi düşünülen enstitü binasının 400.000 liraya mâl olacağı hesaplanmıştı.[244] Bu aşamada, 1938'in Temmuz ayında okulun kurucusu ve müdürü Hasip Akıncı, yeni enstitü binasının mimari işlerini takip etmeye çalışırken trafik kazası geçirmiştir. Hızlı bir otomobilin çarptığı Akıncı ağır yaralanmıştır.[245]

1938'in Ağustos ayında gazetelerde yayımlanan kayıt ilanlarında ilkokul ve ortaokul mezunlarının ayrı ayrı kısımlara kayıt yaptırmak için Göztepe'deki binaya başvurabileceği, taşradan gelenlerin Maarif Cemiyeti'nin kız talebe yurdunda kalabileceği bildiriliyordu. Aynı ilanlara göre Enstitüye bağlı Akşam Okulu'na kayıt olmak için Gazi Bulvarı'ndaki Akşam Okulu binasına başvurmak gerekiyordu.[246]

1939 yılının Mart ayı itibariyle Kız Enstitüsü'nün Kültürpark civarındaki 30.000 m²'lik alanda inşa edilecek binasına hâlâ başlanamamış olsa da hazırlıklarda son aşamaya gelinmişti ve Mart ayının ortasında ihalesi yapılacaktı.[247]

1941 yılında enstitü öğrencilerinin ürettiği eşyalar Millî Emlâk vasıtasıyla enstitü binasında müzayede yoluyla satışa çıkarılmıştı. Talebe tarafından temrin malzemesi olarak kullanıldıkları için devlet sermayesi sayılan bu eşyalar arasında çiçek, şapka, iç çamaşırı, rop gibi çeşitli ürünler yer alıyordu.[248]

Cumhuriyet Kız Enstitüsü, uzun ve sancılı bir sürecin sonunda, 1942 yılında inşaatı tamamlanan Alsancak'taki yeni binasına taşındı. Eski binasında da Akşam Kız Sanat Okulu açıldı.[249] Türkiye'de o yıllarda faaliyet gösteren mimarlardan Bruno Taut'un eseri olan bina *"geniş saçaklı, yatay cephesiyle, yalın ve rasyonalist çizgide"* inşa edilmişti.[250] Artık okul müdürlüğü görevini Suzan Kinson üstlenmişti. Aynı ders yılında 24 Nisan 1943 günü Enstitü Cumhurbaşkanı İsmet İnönü tarafından ziyaret edildi. Öğretmen kadrosu ve öğrencilerle görüşen İnönü öğrencilerin ürünlerini inceleyip yeni binayı dolaştıktan sonra okulun hatıra defterine *"Cumhuriyet Kız Enstitüsünü ziyaret hatırası- Eyi bir gün"* notunu düşmüştü.[251]

1944 yılında Akşam Kız Sanat Okulu'nun Gazi Bulvarı'ndaki binası kız talebe yurdu yapılmak üzere Maarif Cemiyeti'ne satıldı. Bu kısımdaki öğrenciler de Vasıf Çınar Bulvarı'ndaki yeni binaya nakledilince, bina yetersiz kaldı. Sorunun çözümü için öğrencilerin bir bölümü fuardaki Millî Eğitim pavyonunda ders görmeye başladı. Ancak bu salon çok büyük olduğu için ısınmada güçlük yaşanıyordu. Konunun Bakanlığa iletilmesi sonrasında, Göztepe Akşam Kız Sanat Okulu'nun acilen enstitüye dönüştürülmesi ve fazla talebenin bu kuruma kaydırılması kararlaştırıldı. Göztepe'de ikinci bir enstitü açılınca Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü'nden 230 talebe bu okula nakledildi.[252]

1950-1951 ders yılında 451 öğrencisi olan Cumhuriyet Kız Sanat Enstitüsü İzmir'in en kalabalık kız sanat enstitüsü durumundaydı. Eğitim müfredatında büyük bir değişiklik yoktu. Günlük sekiz saatlik derse rağmen öğrenciler sporda oldukça başarılıydı. Özellikle atletizmde şampiyonluğu başka okullara kaptırmıyorlardı. Söz konusu yıllarda da okulun genel bölümlere, özel bölümlere ve akşam eğitimlerine devam eden farklı üç tip öğrencisi bulunuyordu. Bunlar arasında en kalabalık olanı yaş sınırlamasının olmadığı akşam gruplarıydı. En çok rağbet gören ise genellikle moda, çiçekçilik ve çamaşır dersleriydi.[253]

244 "Ege'de Yeni Kız Enstitüsü", *Son Posta*, 13 Haziran 1938, s.5.

245 "Enstitü Müdürü Bir Otomobil Kazası Geçirdi", *Yeni Asır*, 6 Temmuz 1938, s.2.

246 *Yeni Asır*, 20 Ağustos 1938, s.8; *Yeni Asır*, 23 Ağustos 1938, s.10; *Yeni Asır*, 27 Ağustos 1938, s.7.

247 "Kız Enstitüsü İnşaatı", *Yeni Asır*, 10 Mart 1939, s.2.

248 *Anadolu*, 21 Mayıs 1941, s.2.

249 Sadiye Tutsak, *a.g..e.*, 351.

250 Emel Kayın, "Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Mirası ve İzmir'in 'Modern' Kimliği", *İzmir Tarih ve Toplum*, Sayı: 3 (Aralık 2008), s.23.

251 *Enstitü Yıllığı*, İzmir Cumhuriyet Kız Enstitüsü, No:9 (1.nci teşrin 1943), Nefaset Matbaası, İzmir, 1943, s. 10, 22-24.

252 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, 351-352.

253 Hülya Gölgesiz Gedikler, *a.g.m.*, s. 91-92.

1950'li Yıllarda Cumhuriyet Kız Enstitüsü'nün Genel Görünümü[254]						
Ders Yılı	Sınıflar		Şube Sayısı	Öğrenci Sayısı	Sınıf Geçenler	Diploma Alanlar
	Normal	Özel				
1954-1955	1-5	4-5	13	436	104	87
1959-1960	1-5	4-5	18	632	163	99

1959-1960 ders yılında Cumhuriyet Kız Enstitüsü'nde 1 erkek 38 kadın kadrolu öğretmen vardı. Aynı yıl biri erkek dördü kadın olmak üzere beş öğretmen ücretli olarak görev yapmıştı.[255]

1975 yılında Cumhuriyet Kız Meslek Lisesi adını alan okul, 1993-1994 eğitim-öğretim yılında erkek öğrenci kabulüne başlayarak karma hale geldi.[256] 2001-2002 eğitim-öğretim yılında aynı bahçede eğitim veren Olgunlaşma Enstitüsü ile birleştirilen okulun adı "Cumhuriyet Nevvar Salih İşgören Anadolu Meslek ve Meslek Lisesi ve 100. Yıl Kız Teknik Öğretim Olgunlaşma Enstitüsü" oldu.[257]

Olgunlaşma Enstitüsü 2009-2010 eğitim-öğretim yılında kurum bünyesinden ayrılarak Millî Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğüne bağlanınca kurum Cumhuriyet Nevvar Salih İşgören Kız Teknik ve Meslek Lisesi adıyla eğitim öğretime devam edilmiştir.[258]

2014-2015 öğretim yılından itibaren Cumhuriyet Nevvar Salih İşgören Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi adıyla hizmet vermekte olan kurumun 2022-2023 eğitim-öğretim yılında 988 öğrencisi, 104 öğretmeni mevcuttur. 21 dersliği, 26 mesleki uygulama laboratuvarı bulunan okulun kütüphanesinde 11.645 kitap vardır. Ayrıca birer tane de atölye-işlik, fen laboratuvarı, çok amaçlı salon, müzik sınıfı ve revir mevcuttur.[259]

254 *Milli Eğitim İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1953-1960)*, s.145-146.

255 *A.g.e.*, s. 508.

256 Okulun tanıtım videosunda yer alan bu bilgiler için bkz. https://cumhuriyetnsi.meb.k12.tr/tema/index.php (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2023).

257 https://izmirolgunlasma.meb.k12.tr/icerikler/tarihce_6353363.html (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2023).

258 T.C. Konak Kaymakamlığı Cumhuriyet Nevvar Salih İşgören Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi 2015-2019 Stratejik Planı, 2015, s.18. (Word formatındaki kaynağa https://cumhuriyetnsi.meb.k12.tr/tema/dosyadetay.php? KATEGORINO=99055&git=2 adresinden ulaşılabilmektedir) (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2023).

259 https://cumhuriyetnsi.meb.k12.tr/35/01/870414/okulumuz_hakkinda.html (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2023).

6. İzmir Özel Saint-Joseph Fransız Ortaokulu/Lisesi

İzmir Saint Joseph Lisesi'nin temeli 1651 yılında Fransa'da doğan Saint Jean-Baptiste de la Selle'in kurduğu *"Frerler"* hareketine dayanır. Bu hareket içinde eğitim veren rahiplerin birbirine hitap şekli olan Frer, *"kardeş-birader"* anlamına gelmektedir. Fransa'da başlayan bu hareket günümüzde dünyanın pek çok ülkesine yayılmış, bir milyondan fazla öğrenciyi kapsayan bir zincire dönüşmüştür.

Frerler 1841 yılında İzmir'e gelerek[260] kentte faaliyet gösteren Lazaristlerle bir sözleşme imzalamış ve aynı yıl onların *"Propaganda Koleji"*ndeki yerlerini devralmışlardır. 1853 yılına kadar Propaganda Koleji'nde eğitim faaliyetlerini yürüten Frerler, Lazaristlerle anlaşamayınca yollarını ayırmak zorunda kalmışlardır. Bir süre kaynak sıkıntısı çeken Frerler, İzmir'deki Capusen ve Reforme rahipleri ile İzmir Katoliklerinin dini lideri Mussabini'den yardım görmüştür. Önceleri çeşitli okullarda öğretmenlik yapan Frerler zamanla durumlarını düzeltmiş ve 1872'den itibaren İzmir'de kendi girişimleriyle okul kurmaya başlayabilmişlerdir. Bu bağlamda önce Saint Joseph Koleji olmak üzere Saint Jean Mektebi, Saint André Mektebi ve Çıraklık Okulu, Ecole de Cordélio, Succursale de Gueuz-Tépé Frerlerin kurduğu okullardır.

Frerler 1872 yılında, Punta civarında (Alsancak), üzerinde eski bir bina da bulunan bir arsa satın almıştır. Bu arsa günümüzdeki Cumhuriyet Meydanı ile Montrö Meydanı arasındaydı. Bir tarafı Gül Sokağı'na bir tarafı da Tiyatro Sokağı'na bakıyordu. Dönemin okul müdürünün Paris'teki merkezlerine gönderdiği mektuba göre okulun konumu *"şehrin en merkezi, en burjuva, en sakin mahallesi"*nde idi.[261] İzmir'de Frerlerin kurduğu ilk okul bu arsa üzerindeki eski binada eğitim vermeye başladı. 1876 yılındaki öğrenci sayısı 500'dü.[262] 1879 Eylülünde ise bu arsa üzerinde, ileride Saint Joseph Koleji olarak adlandırılacak olan *Frerler* okulunun temeli atıldı. Bir yıllık inşaat sürecinde ise okulun St. Roche Hastanesi bünyesinde eğitim vermesi kararlaştırıldı. İnşaatın tamamlanmasından sonra da eski okul yeni Saint Joseph binasına taşındı.

Yatılı, yarı-yatılı ve gündüzlü öğrencileri olan Saint Joseph'te seçmeli olarak İngilizce, İtalyanca ve Türkçe dersleri veriliyordu. İlk ve orta kademeleri bulunan okul diğer Frer okullarının aksine ücretliydi. Yalnızca erkek öğrenciler kabul ediliyor, Fransa'daki benzer eğitim kurumlarıyla aynı programla eğitim veriliyordu. 1892 yılı itibariyle 130 öğrencisi bulunan okulun en kalabalık öğrenci grubu Osmanlı tebaasındandı (35 kişi). Onları 32 kişiyle Fransız, 22 kişiyle Yunan, 20 kişiyle de İtalyan öğrenciler izliyordu. Yedişer İngiliz ve Avusturyalı'nın yanı sıra az sayıda İspanyol, Alman, Arap ve Belçikalı öğrenci de vardı.[263]

Karşıyaka ve Bornova'da da birer şubesi bulunan Saint Joseph Koleji bünyesinde 1912'de bir de ticaret eğitimi veren şube bulunmaktaydı. Fransızca hazırlık sınıfı olan okulda Türkçe, Rumca, Ermenice, İngilizce ve Almanca dersleri de veriliyordu.

I.Dünya Savaşı sırasında Frerlerin İzmir'den Fransa'ya gitmesiyle Saint Joseph'te eğitim sona erdi. Boş kalan bina Osmanlı yönetimine geçti ve okul olarak kullanılmaya devam etti. Savaş sonunda ise Frerlerin geri dönmesi üzerine bina iade edildi ve Saint Joseph yeniden eğitime başladı.

Eylül 1922'de İzmir'de çıkan büyük yangında okul binası tamamen yanarak yok oldu. Bunun üzerine Frerler, Saint Joseph'i Alsancak'taki yanmamış olan Saint-André Okulu'nun binasına taşıdılar. 100 öğrenciyle ilk ve orta sınıflarını tekrar açtılar. Okulun Alsancak'taki yeni yuvası Güller Sokağı'ndakine daha küçük ve mütevazıydı. Sınıflar ve idare tek katlı binalardan oluşuyordu.[264] 1931 yılında çıkan kanunla Türk öğrencilerin ilkokul eğitimini yalnızca Türk okullarında alması kararlaştırılınca Saint Joseph hazırlık sınıfı açarak yeni duruma kendini uyarlamış, yabancı uyruklu öğrencilerle eğitimine devam etmiştir.

260 https://www.izmirsj.k12.tr/index.php/tr/aday-ogrenci/okulumuzun-tarihi.html (Erişim Tarihi: 4 Haziran 2023)

261 https://www.izmirsj.k12.tr/index.php/tr/aday-ogrenci/okulumuzun-tarihi.html (Erişim Tarihi: 4 Haziran 2023)

262 *İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir)*, Çev: Engin Berber, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., 1.baskı, İzmir, 2008, s. 34.

263 *Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonundan Kartpostallar ve Vital Cuinet'in İstatistikleri ve Anlatımlarıyla-Bir Zamanlar İzmir*, Editör: Osman Köker, Birzamanlar yay., 1. baskı, İstanbul, 2009, s.34.

264 https://www.izmirsj.k12.tr/index.php/tr/aday-ogrenci/okulumuzun-tarihi.html (Erişim Tarihi: 4 Haziran 2023)

1938-1939 ders yılında İzmir'de biri bağımsız biri de Saint Joseph Ortaokulu'nun bünyesinde olmak üzere iki Fransız İlkokulu bulunuyordu. Saint Joseph bünyesinde anaokulu yoktu. İlkokulun öğretmen kadrosu ise 5 erkek, 2 kadından oluşuyordu. Aynı yıl ortaokul kısmındaki 12 öğretmenin tamamı erkekti.[265]

1938-1939 ders yılında İzmir Saint Joseph Ortaokulu'nda hiçbir sınıfın birden fazla şubesi bulunmuyordu. Öğrencilerin tamamı gündüzlüydü. Okulun kütüphanesinde 235 tane yeni Türk alfabesi ile Türkçe kitap bulunuyordu.[266]

1930'lu yılların ikinci yarısında Saint Joseph'te eğitim alan Selçuk Yaşar öğretmenlerini öğrencilerin her şeyiyle ilgilenen; onları bilime, kültüre, sanata ve özellikle de voleybol başta olmak üzere spora yönelten *"kaptanlar"* olarak betimlemiştir.[267]

İzmir'de yaşayan yabancılar ile Levantenlerin çocukları genellikle Saint Joseph'e devam ediyordu. Okuldaki Türkçe, Tarih ve Vatandaşlık derslerine Türk öğretmenler girerken eğitimcilerin büyük bir çoğunluğu papazlardan oluşuyordu. Özellikle papazlar aile yaşamları olmadığından okula ve öğrencilere daha fazla odaklanabiliyordu. Hatta 35-40 kişilik sınıfların ödevlerini bir gecede okuyup ertesi gün öğrencilere duyurdukları bile oluyordu.

Müfredatta devlet okullarıyla bazı farklılıklar söz konusu olabiliyordu. Örneğin cebir devlet okullarında 7. sınıfta başlarken, Saint Joseph'te 6. Sınıfta başlıyordu.[268]

1952-1953 ders yılında İzmir Saint Joseph Ortaokulu'na 61 erkek öğrenci kaydedilmişti.[269]

1938-1939 Ders Yılında Saint Joseph Ortaokulu'na Bağlı İlkokul[270]

Sınıflar	Öğrenci Sayısı			Sınıf Geçenler
	E	K	T	
1	9	-	9	7
2	9	-	9	8
3	9	-	9	9
4	10	-	10	9
5	19	-	19	15

1938-1939 Ders Yılında Saint Joseph Ortaokulu[271]

Sınıflar	Öğrenci Sayısı			Sınıfta Kalanlar
	E	K	T	
Hazırlık	21	-	21	4
1	36	-	36	2
2	22	-	22	2
3	23	-	23	1

1952-1953 Ders Yılında Saint Joseph Ortaokulu[272]

Sınıflar	Şube Sayısı	Öğrenci Sayısı			Haziranda Sınıf Geçenler	Eylülde Sınıf Geçenler
		E	K	T		
Hazırlık	2	57	-	57	39	7
1	2	59	-	59	28	18
2	2	49	-	49	16	20
3	2	41	-	41	20	20

265 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s.148-149, 172.

266 *A.g.e.*, s.258.

267 Selçuk Yaşar, *Yaşamı Hatıraları Öğütleri*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı yay., 1. baskı, İstanbul, 2018, s.20-21.

268 Okulun eski öğrencisi Peter Pavi'den akt. Kemal Arı, Alev Gözcü, Fevzi Çakmak, *Körfezin Mavi Kucağında Konak*, Konak Belediyesi Kültür yay., 1.baskı, İzmir, 2014, s. 68.

269 *Millî Eğitim İstatistikleri Orta Öğretim (1952-1953)*, T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü yay., Ankara, [b.t.y.], s.11.

270 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s.148-149.

271 *A.g.e.*, s.258-259.

272 *Millî Eğitim İstatistikleri Orta Öğretim (1952-1953)*, s.142-143.

1952-1953 ders yılında okulda, tümü *"asil"* statüde olmak üzere 15'i erkek biri kadın 16 öğretmen görev yapıyordu. Okulun o yıl 63.141 lira olan gelirlerinin 58.849 lirası öğrencilerden, 4.292 lirası da bağışlardan elde edilmişti. Giderlerin 12.788 lirasını personel giderleri, 11.000 lirasını da yapım-onarım giderleri oluşturmuştu. [273]

1960'lı yılların başlarında Türkiye'de dördü bağımsız, ikisi de liseye bağlı olmak üzere altı tane Fransız ortaokulu bulunuyordu. Bunlardan beşi İstanbul'da olduğu halde, sadece Saint Joseph Ortaokulu İzmir'deydi. Ayrıca tümü İstanbul'da olmak üzere üç Fransız Lisesi bulunuyordu. İzmir'de ise Fransız Lisesi yoktu. Hâlâ ortaokul seviyesinde olan ve sadece erkek öğrenci kabul eden Saint Joseph'te öğrenci mevcudu 1950'li yılların başlarına göre biraz daha artmıştı. Diğer sınıflarda ikişer şube ile eğitim verilirken, 3. sınıf tek şubeydi. Öğretmen sayısı ise 1962-1963'te 23, 1963-1964'te 25 olmuştu. Okulun 1961-1962 ders yılında 199.124 lira olan gelirlerinin 177.680 lirası öğrencilerden, 21.444 lirası da bağışlardan elde edilmişti. Giderlerin 69.852 lirası personele, 26.565 lirası yapım onarım işlerine, 25.846 lirası pansiyon giderlerine, 6.895 lirası da tesisat ve öğretim araçlarına harcanmıştı.[274]

Öğrenci sayısının azalması sebebiyle 1966'da ilkokul kademesini kapatan Saint Joseph sadece ortaokul kademesiyle eğitime devam etmiştir. 1979'dan itibaren ise ilk kez kız öğrenci kaydına başlamıştır. Uzun yıllar süren lise sınıfı açma çabaları ancak 1987'de kabul görmüş ve *"Saint Joseph Ortaokulu"*, *"Saint Joseph Lisesi"*ne dönüştürülmüştür. 1997'de sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitime geçilmesi ve ortaokul sınıflarının aşamalı olarak kapanması sonucunda kurum 2002'den itibaren yalnızca lise olarak eğitim vermeye başlamıştır. Okul binası da 1920'li yıllardan beri yapılan çeşitli tadilatlarla günümüzdeki halini almıştır.[275]

Özel Saint-Joseph Fransız Lisesi Türk Millî Eğitim Bakanlığı'nın denetimi altında, Özel Öğretim Kurumları Genel Müdürlüğü'ne bağlı olarak eğitim vermeye devam etmektedir. Okulun başlıca amaçları iyi vatandaşlık bilincine sahip, en az iki dili kültürleriyle birlikte tanıyabilen, akademik ve sosyal becerileri yüksek bireyler yetiştirmektir. Okulun mezunları arasında ünlü askerler, politikacılar, akademisyenler, diplomatlar, iş insanları, sporcular, yazarlar, sanatçılar ve üst düzey yöneticiler vardır.

Saint Joseph Ortaokulu'nun Öğrenci Mevcudu ve Sınav Sonuçları (1961-1965)[276]

Ders Yılı	Hazırlık	1.Sınıf	2.Sınıf	3. Sınıf	Toplam	Sınıf Geçenler	Diploma Alanlar
1961-1962	57	78	70	41	246	194	36
1962-1963	59	69	74	43	245	178	34
1963-1964	77	72	62	50	261	196	52
1964-1965	64	73	57	48	242	207	46

273 *A.g.e.*, s.274, 315-316.

274 *Millî Eğitim İstatistikleri-Ortaöğretim (1961/65)*, s. 164-165, 268-269, 234-235.

275 https://www.izmirsj.k12.tr/index.php/tr/aday-ogrenci/okulumuzun-tarihi.html (Erişim Tarihi: 4 Haziran 2023)

276 *Millî Eğitim İstatistikleri-Ortaöğretim (1961/65)*, s. 164-165, 249.

7. Konak Gazi İlkokulu/Ortaokulu

Gazi İlkokulu'ndan önce aynı semtte 1922-1933 yılları arasında Redd-i İlhak Mektebi adıyla hizmet veren okul bir emval-i metrukede eğitim-öğretim yapıyordu. 1925 yılında henüz on yedi yaşında bu okula atanan Afet (İnan) öğretmenin, göreve başlamasından üç hafta sonra yolu Atatürk'le kesişmiş; Atatürk'ün himayesinde Avrupa'ya eğitime giden Afet Öğretmen daha sonra hem onun manevi kızı hem de cumhuriyetin ilk tarih profesörlerinden biri olmuştur.[277]

Redd-i İlhak Mektebi bir cephesi ikinci kordona diğer bir cephesi Hayat Sokağı'na bakan eski bir Rum konağıydı. Bahçesi de yoktu.[278] Bu okulun bulunduğu binanın yetersizliği nedeniyle, yeni bir bina yapılmasına karar verilmiş, günümüzde kullanılmakta olan binanın temeli 1928'de İzmir Valisi Kâzım (Dirik) Paşa tarafından atılmıştı. Binanın mimarı Necmeddin Emre'dir.[279]

Cumhuriyetin 10. Yıldönümünde İzmir çapındaki şenliklerle 250 okul binası hizmete girdi. Bunlardan biri de 31 Teşrinievvel (Ekim) 1933, Salı günü yapılan törenle açılan Gazi Mektebi'ydi. O gün başka mekteplerin de açılma merasimi yapıldığı için saat 16:30'da gerçekleşen tören yoğun bir katılıma sahne olmuştu. Öğleden sonra Cumhuriyet Meydanı'nda toplanmış olan muallimler otobüslerle gelerek törene katılmıştı. Halktan gelenler de çoktu. Törende konuşan İlktedrisat Müfettişlerinden Emin Bey, Gazi inkılabının daha pek çok eserinin görüleceğini söylemişti. Vali Kâzım Paşa hitabede kendisine temas eden kısımlara cevap vermiş, mütevazı bir şekilde çalıştığını söylemiş ve sözleri yoğun alkış almıştı. Kurdelenin kesilmesinin ardından halk mektebe girmiş ve binayı dolaşmıştı.[280]

Gazi Mektebi tesisat, dış duvarlar ve sonraki ilaveler hariç 78.688 liraya mâl olmuştu. Yeni binayla birlikte Redd-i İlhak Mektebi de kapanmış, öğrencileri başka bir okulun öğrencileriyle Gazi Mektebi çatısı altında birleşmişti.[281]

Dönemin modernist arayışını yansıtmakta olan bina[282] geniş açılı bir L biçiminde, bodrum üzerine iki kat olarak inşa edilmiştir. İki yıl öncesinde yapılan İzmir Ziraat Okulu'nun giriş düzeni bu binada yinelenmişti. Yalın bir görünüm, pencerelerin yatay bordürlerle birleştirilmeleri, geniş merdivenler ve yalın metal boru korkuluklar dönemin tipik mimari özelliklerini yansıtmaktadır. Bodrum kat duvarlarında moloz taşın kullanılmasına karşın üst katlarda tuğla kullanılmıştır. Taşıyıcı sistem ise betonarme karkastır.[283]

Gazi İlkokulu mimari açıdan o yılların göz alıcı okullarından biriydi. Her şeyden önce o zamana kadar ülke sınırları içerisinde inşa edilmiş en büyük ilkokuldu. Zemini sağlam olmadığından radyejeneral tekniğiyle inşa edilmiş, yapı malzemeleri de buna göre belirlenmişti. Kaloriferliydi. Personel odaları, kışlık teneffüshanesi, yemekhanesi, konferans salonu, iki iş odası, çiçek müzesi, kâğıt işleri müzesi, okuma odası, iki verandası, gardrobu, ders araçları odası ve iki deposu ile her türlü eğitim imkânına sahipti. Zeminden 120 cm yükseklikteki pencereler her sınıfta öğrencilerin sol tarafında kalıyordu. Sınıfların düzenli havalandırılabilmesi için pencerelerin üst kısımları vasistas kanatlıydı. Pencere boşlukları ve derslikler hacimleri yeni usullere uygun olarak düzenlenmişti. Derslikler, elişi odaları, konferans salonu gibi alanlar rabıta, diğer yerler karosiman döşemeyle kaplanmıştı. Renk seçimine de dikkat edilmiş, çocukların gözlerini yormayacak renkler seçilmişti. İç duvarlarda köşeler yuvarlak olarak sıvanmıştı. Ayrıca aydınlatma da doğrudan değil *"indirekt"* olarak tasarlanmıştı. Duvarlarda ve tavanlarda akustik göz önünde bulundurulmuştu. Tuvaletlerde otomatik rezervuar bulunduğu gibi çocukların su içme muslukları da otomatikti.[284]

277 Arı İnan, *Tarihe Tanıklık Edenler-Cumhuriyetin Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Genişletilmiş 1. baskı, İstanbul, 2011, s.313-314,346-348.

278 Hakkı Bilgehan, *Öyküm*, Doğruluk Matbaası, İzmir, 1996, s.19.

279 "Gazi İlk Mektebi", *Mimar*, Sayı: 7 (1934), s. 191; Emel Kayın, *a.g.m.*, s. 23.

280 "Dünkü Açılma Şenlikleri", *Anadolu*, 1 Teşrinisani 1930, s. 4.

281 *A.g.e.*, s.19-20.

282 *A.g.m.*, s.23.

283 Neslihan Onat, *a.g.e.*, s. 65.

284 "Gazi İlk Mektebi", *Mimar*, Sayı: 7 (1934), s. 191.

Fotoğraf 48. Gazi İlkokulu[285]

1938 yılında İzmir'deki ortaokul ihtiyacının karşılanması için Kültür Bakanlığı (Millî Eğitim Bakanlığı) Erkek Lisesi Müdürlüğüne bağlı olarak Gazi İlkokulu binasında bir ortaokul açılmasını kararlaştırmıştı.[286] Gazi Ortaokulu ile Gazi İlkokulu aynı binada, farklı devrelerde ikili öğretim yapıyordu.[287] 1938-1939 ders yılında ortaokulun 1. ve 2.sınıflarında dörder, 3. sınıfında ise iki şube bulunuyordu. 716 öğrencinin tamamı erkekti. Okulun kütüphanesinde toplam 1.252 kitap vardı. Bunların 797'si yeni harfli, 405'i Arap harfli Türkçe kitaplardı. Doğu dillerinde 3, batı dillerinde ise 47 kitap bulunuyordu. Yıl sonunda 214 öğrenci doğrudan, 214 öğrenci de bütünlemeyle sınıfını geçmişti. Aynı yıl okulda beşi kadrolu, biri stajyer, üçü de yardımcı statüde olmak üzere toplam on öğretmen bulunuyordu. On dört öğretmen ise başka okullardan bu okulda ders vermek üzere görevlendirilmişti.[288]

1945 yılındaki Gazi Ortaokulu'nda Tabiiye derslerine Hasan Eraygen ve Mürüvvet Süel, Tarih-Coğrafya derslerine Murtaza Gürkaynak[289] ve B. Sıtkı Eralp, Eğitbilim derslerine M. Rahmi Balaban, Fransızca derslerine de Muharrem Akyol giriyordu.[290] 1949 yılında Gazi Ortaokulu'nun, İnönü Lisesi'nin birinci kademesine eklenmesi kararlaştırıldı.[291] Böylece bina Gazi İlkokulu'nun kullanımına kaldı.

---

285 APİKAM
286 "Mektep İhtiyacı", *Akşam*, 15 Eylül 1938, s.2.
287 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 307.
288 *Maarif İstatistiği (1938-1939)*, s. 228-229, 269.
289 Orijinal kaynakta öğretmenin soyadı *"Gürkaynar"* olarak hatalı basılmıştır.
290 *Devlet Yıllığı-1945*, s.251, 256, 267, 274.
291 Sadiye Tutsak, *a.g.e.*, s. 307.

Alsancak'ta doğup büyüyen ve bu okulun mezunlarından olan Tayyar Özdemir anılarında okul bahçesinin o yıllarda semtin çocukları ve gençleri için öneminden şöyle söz etmiştir:[292]

> *"Gazi İlkokulu'nun her iki bahçesi de bizim kadar semtimizdeki ağabeylerimizin futbol oynadıkları minik alanlardan en önemlisiydi. Okul yönetimi zaman, zaman kırılan camlar nedeniyle bu bahçelerde futbol oynanmasına yasak koyarlardı. Hatta, çerçevelerin önüne tel kafesler yaptırıp, tedbir bile almışlardı. Koşullar ne olursa olsun, bu mini alanlardan kimse vazgeçmezdi. Özellikle, akşam üzerleri futbol oynayanları izlemek için duvarlar dolar taşar, tribün görüntüsü yaşanırdı... ağabeylerimiz [de] adını Wembley koyduğumuz bu alanda doyasıya oynadılar. Bizim neslimiz de bizden sonraki gençler de bu alanda doyasıya oynadılar."*

1997 yılında ülke çapında sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitime geçildiğinde Gazi İlköğretim Okulu adını alan kurum, 4+4+4 Sistemi'ne geçilmesine bağlı olarak 16 Haziran 2012 tarihinden itibaren Gazi Ortaokulu adını almıştır.[293]

2022-2023 eğitim-öğretim yılında 569 öğrenciye ortaokul seviyesinde eğitim vermiş olan kurum, tarihi boyunca birçok yerli ve yabancı devlet adamı, tanınmış şahsiyet ve eğitim uzmanı tarafından ziyaret edilmiştir. Atatürk, İsmet İnönü ve Celal Bayar'ın ziyaretleri bunlar arasında ayrı birer yere sahiptir.[294]

Binasının hizmete girdiği tarihten itibaren sayısız toplantıya, kültürel ve sanatsal etkinliğe ev sahipliği yapan tiyatro salonu hâlen İzmir'in kültür ve sanat yaşamına hizmet etmeye devam etmektedir.

Açılışından beri binlerce öğrenci mezun etmiş olan Gazi İlkokulu/Ortaokulu özellikle medya ve sanat dünyasında ün kazanmış pek çok ismin yetiştiği okul olarak tarihteki yerini almıştır.

Gazi İlköğretim Marşı
Söz-Müzik: İsmail KOCAMAZ

Gazi ilköğretim bizim adımız
Barış, dostluk, başarı parolamız
İzmir'de dalgalanır bayrağımız
Cehalete karşıdır hep kavgamız

Ayrılmak yok Atatürk'ün yolundan
Çalışacağız and içtik durmadan

Her güçlüğü yenmek için birleştik
Kenetlendik bilim için erkek kız
Zor da olsa tüm engellerden geçip
Çağdaş uygarlığı biz aşacağız.

Ayrılmak yok Atatürk'ün yolundan
Çalışacağız and içtik durmadan

292 Tayyar Özdemir, *Yaşamın Akışına Bakış*, Okullar Yayınevi, [İzmir], 2001, s.65.
293 https://konakgaziortaokulu.meb.k12.tr/icerikler/tarihce_562745.html (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2023)
294 https://konakgaziortaokulu.meb.k12.tr/icerikler/tarihce_562745.html (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2023)

8. Namık Kemal Anadolu Lisesi

1733 yılında kurulmuş olan Rum Evangelist Okulu'nun öğrenci sayısı artınca yeni bir bina ihtiyacı doğmuş ve günümüzde Namık Kemal Anadolu Lisesi olarak kullanılan binanın temeli atılmıştı. 1910'da başlanan inşaat savaş yılları sebebiyle 1922'ye kadar sürmüş, bina Rum Evangelist Okulu tarafından hiç kullanılamamıştı.[295] İtalyan bir mimar tarafından tasarlanmış bina bin öğrencinin eğitim almasına uygundur. Mimarisi güzel, ışık düzeni iyidir. Binanın sağında, solunda ve ortasında merdivenlerin bulunması öğrencilerin okul içi hareketlerinin düzenlenmesinde kolaylık sağlamaktadır.[296] Mermer sütun ve merdivenler, uzun ve geniş koridorlar, yüksek tavanlı derslikler ve ses akustiği görkemli binanın ilk göze çarpan özellikleridir.[297]

1922'deki İzmir yangınından hasarlı da olsa kurtulabilen bina, inşaat halinde, Türk Hükümeti'nin eline geçmişti. Hükümet binanın Darüleytam olarak kullanılmasını uygun buldu ve bu iş için 186.000 lira tahsis etti. O dönemdeki Darüleytam Müdürü Sezai Bey'in gayret ve öncülüğünde inşaat tamamlandı. Sezai Bey'den sonra yerine Kâzım Nami (Duru) Bey müdür oldu.[298] 1924 yılında İzmir Darüleytamı'nda 488 yetim çocuk mevcuttu. Buradaki öğrencilere marangozluk ve kunduracılık eğitimi veriliyordu.[299] Darüleytam'ın İstanbul'a nakledilmesi üzerine bina boşaldı. Hemen ardından, Karataş'ta dar bir binada bulunan Kız Lisesi 1925 yılında tüm eşyalarıyla birlikte bu binaya nakledildi.[300]

Bina Kız Lisesi olarak kullanıldığı dönemde, 1 Şubat 1931 günü Cumhurbaşkanı Gazi Mustafa Kemal tarafından ziyaret edildi.[301] 1930'ların diğer önemli gelişmeleri ise yangın yerinin ortasındaki okulun çevre düzenlemelerinin yapılması oldu. Dar ve sadece iki çam ağacının dikili olduğu bahçe genişletildi, çevre duvarları örüldü, okul siluetinin bir parçası olan palmiyeler toprakla buluşturuldu. Su deposu, süs havuzu ve banyo dairesi de aynı yıllarda tamamlandı. Ayrıca fizik ve tabiiye odaları ile kütüphane bu dönemde okula kazandırıldı.[302]

1936-1937 ders yılında Kız Lisesi'nin günümüzdeki yerine taşınması üzerine İzmir Erkek Lisesi bu binada bir şube açtı. İlk yıl 9 şube lise, 21 şube de ortaokul seviyesindeydi. 955'i ortaokul, 480'i lise sıralarında okuyan öğrencilere 51 öğretmen eğitim veriyordu. Yılsonunda ortaokul sınıflarından 155 öğrenci mezun oldu.[303] Bir sonraki yıl binadaki öğrenci sayısı 1.555'e yükselmişti. Orta kısımda 22 şubede 730, lise kısmında 21 şubede 825 öğrenci vardı. Orta kısım ikili öğretim yapıyordu. 56 öğretmenin görev yaptığı bu yılın sonunda orta kısımdan 374 öğrenci mezun oldu.[304] O yıllarda okul binası İzmir Fuarı'na gelen misafirlerin konaklaması için pansiyon olarak da hizmet veriyordu.[305]

Binanın Erkek Lisesi'ne bağlı bir şube olarak faaliyette olduğu son senede öğrenci sayısı 1620'ye yükselmişti. Lise birinci sınıfa bu binada başlamış olanlar artık son sınıfa gelmişti ve binada tüm lise sınıfları bulunuyordu. 58 öğretmenin görev yaptığı 1938-1939 ders yılında binada 34 şube vardı. 500 ortaokul öğrencisi 9 şubede, 1120 lise öğrencisi de 25 şubede ders görüyordu. Sene sonunda orta kısımdan 129, lise kısmından ise 140 kişi mezun oldu. 90 kişi olgunluk imtihanını kazandı.[306]

İki yıldan fazla süre İzmir Erkek Lisesi'nin şubesi olarak verilen eğitim 7 Mart 1939'da bağımsız olarak İzmir II. Erkek Lisesi'nin kurulmasıyla

295 Heval Şimşek Özel, *a.g.t.*, s.225.

296 Enver Demir, *a.g.e.*, s.59; Binanın mimari özellikleri için bkz. *A.g.t.*, s.226-280.

297 Tayyar Özdemir, *a.g.e.*, s.24-25.

298 *Namık Kemal Lisesi Arşivi*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.2.

299 İzzettin As, *Bir Sosyal Hizmet Kurumu Olarak Darüleytam*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Adlı Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2020, s.252.

300 *A.g.a.*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.3.

301 Mehmet Önder, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, s. 254.

302 *A.g.a.*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.4-5.

303 *A.g.a.*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.6.

304 *A.g.a.*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.7-8.

305 Kemal Arı, Alev Gözcü, Fevzi Çakmak, *a.g.e.*, s. 66.

306 *A.g.a.*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.8-9.

müstakil hale geldi. Okulun Müdürlüğüne ilk olarak Halit Şenkut atandı. Şenkut'un kısa süre sonra Kız Lisesi Müdürlüğü'ne atanmasıyla boşalan müdür koltuğuna 1 Temmuz 1939'da Hüseyin Avni Kayral oturdu.[307]

1938-1939 Ders Yılı'nda İzmir II. Erkek Lisesi'nin Öğretmen Sayısı[308]	
Okul Müdürü	1
Müdür Yardımcısı	6
Askerlik Öğretmeni	8
Türkçe ve Edebiyat Öğretmeni	7
Tarih-Coğrafya Öğretmeni	8
Yurt Bilgisi Öğretmeni	2
Felsefe Öğretmeni	2
Matematik Öğretmeni	9
Fizik-Kimya Öğretmeni	11
Tabiiye Öğretmeni	4
Yabancı Dil (Fransızca) Öğretmeni	6
Yabancı Dil (İngilizce) Öğretmeni	3
Resim Öğretmeni	1
Musiki Öğretmeni	1

İlk öğretmen kadrosunun büyük bölümü İzmir Erkek Lisesi'nden aktarılan eğitimcilerden oluşuyordu. O yıllarda matematik derslerine giren öğretmenler arasında Cevdet Bilsay ve Akif Bibioğlu vardı. Okulun çoğu yabancı dil olarak Fransızca dersleri alırken az bir kısmı Almanca eğitimi alıyordu. Kısa süre sonra alternatif olarak İngilizce dersleri de verilmeye başlandı. Almanca derslerine giren Alman Bruss Meder'in okuldan ayrılmasından sonra derslere aslen Beden Eğitimi Öğretmeni olan ancak Almanya'ya gidip, Almancasını pekiştirmiş olan Mehmet Tolon girmeye başlamıştı. Binzet Yula, Cahit Piyal fizik derslerine, Garra Sarmat tarih derslerine, (şair ve güftekâr) Fuat Edip Baksı edebiyat derslerine, Murteza Gürkaynak coğrafya derslerine giren öğretmenler arasındaydı.[309]

II. Erkek Lisesi, müstakil hale geldiği 1939 yılında bile spor konusunda iddialıydı. Bu konuda İzmir Erkek Lisesi'nden iyi bir altyapı devralmıştı. Okulun oldukça geniş olan bahçesi de her türlü spor etkinliğinin yapılabilmesine imkân veriyordu.[310] Lise daha ilk yılında, İzmir'deki liselerarası futbol ve voleybol turnuvalarında şampiyon olmuştu. Üstelik futbol turnuvasında hiçbir rakibinden gol yememişti. Okulun aynı yıl, 6 Mayıs 1939'da Alsancak Stadyumu'nda düzenlediği spor bayramı ise on binden fazla izleyicinin katılımıyla yapıldı.[311] Bayram İstiklal Marşı'nın ardından Müstahkem Mevki Kumandanlığının bandosu eşliğinde geçit resmiyle başlamıştı. Geçitte lisenin gençleri, paraşütçüleri, Türk Kuşu üyeleri ve grup grup ayrılan atletleri seyircilere büyük bir gurur yaşatmıştı. Geçit resminin ardından, futbol turnuvasında şampiyon olan İkinci Lise futbolcularına kupa, ikinci olan Kültür Lisesi'nde de ikincilik bayrağı verildi. Bayramın organizatörü olan Müdür Yardımcısı M. Öz'ün uzun bir konuşmasından sonra yarışlara geçildi. Okulun öğrencileri mavi ve lacivert formalar giymiş halde iki takım olarak yarışıyordu. Mavi ve lacivert takımlar 100 m., 1500 m., 50 m.(küçükler), yüksek atlama, disk atma, 400 m., 800 m., gülle atma, 110 m. engelli, 200 m., üç adım atlama, cirit atma, uzun atlama, 8x50 (küçükler) bayrak, 4x400 bayrak, 4x100 bayrak kategorilerinde kıyasıya yarıştı. Bayrak yarışlarını genellikle mavi takım kazanmıştı. Süha, Kemal Oktay, Cemil ve Viktor takımlarına en fazla puan kazandıran yarışmacılardı. On senelik atlet Cemil Karakulak 100 m. koşusunu 11,3 saniyede tamamlayarak iyi bir sonuç elde etmiş olsa da 200 metre koşusunda geçmiş yıllarının gerisinde kalmıştı. Süha ise özellikle engelli koşuda *"mükemmel"* durumdaydı.[312] İlk yılında oldukça başarılı bir spor bayramı düzenlemeyi başarabilen II. Erkek Lisesi aynı yıl hentbol, futbol, basketbol, pinpon, atletizm, dağcılık, izcilik gibi sevilen ve giderek yükselen sporların yapıldığı bir okuldu. [313]

1939-40 ders yılında okul bünyesinde 1600 öğrenci öğrenim görüyor, altmışın üzerinde de öğretmen bulunuyordu. Söz konusu yıl içerisinde 35 konferans verilmiş; Bergama, Tuzla, Balıkesir ve

307 *A.g.a.*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.9; *İzmir IIci Erkek Lisesi 1938-1939 Yıllığı*, Nefaset [Matbaası], İzmir, [1939]. , s.17, 19; Hakkı Bilgehan, *a.g.e.*, , s.23.

308 *İzmir IIci Erkek Lisesi 1938-1939 Yıllığı*, s. 19-40

309 Hakkı Bilgehan, *a.g.e.*, s.24-26.

310 *İzmir IIci Erkek Lisesi 1938-1939 Yıllığı*, s. 136; Enver Demir, *a.g.e.*, s.59.

311 *İzmir IIci Erkek Lisesi 1938-1939 Yıllığı*, s. 136; "İkinci Lisenin bayramı", *Yeni Asır*, 7 Mayıs 1939, s.6.

312 "İkinci Lisenin bayramı", *Yeni Asır*, 7 Mayıs 1939, s.6-7.

313 *İzmir IIci Erkek Lisesi 1938-1939 Yıllığı*, s. 136.

Menemen'e geziler düzenlenmişti. İzcilik teşkilatı genişletilmiş, Atletizm Bayramı'nda İzmir okul sporları birinciliği kazanılmıştı. Okul kooperatifi bir yandan tasarruf fikrini aşılıyor diğer yandan da ihtiyaç sahibi öğrencilere öğle yemeği, ilaç, kırtasiye, yol parası desteğinde bulunuyordu.[314]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, İzmir ziyareti sırasında 16 Mart 1942 günü II. Erkek Lisesi'ni de ziyaret etti. Derslere girerek öğrenci ve öğretmenlerle bir araya geldi. İnönü'nün teftiş ve ziyareti 3 saat 10 dakika sürdü.[315] Bu ziyaretin ardından, okulun adının İnönü Lisesi olarak değiştirilmesi teklifi Cumhurbaşkanı tarafından da uygun görüldü ve Bakanlığın 21 Nisan 1942 tarihli onayıyla yürürlüğe girdi.[316]

Kütahya Lisesi Müdürü iken İzmir İnönü Lisesi Müdürlüğüne atanan Enver Demir, daha yola çıkmadan *"gaileli"* ve kalabalık bir okula görevlendirildiğini öğrenmiş ve kaygılanmıştı. 28 Eylül 1942'de göreve başladığında da karşılaştığı manzara çok iç açıcı değildi. Okulun işleyişinde pek çok eksik ve aksak nokta vardı. Her ne kadar bina ve bahçe büyük olsa da 1600'den fazla[317] öğrencisi olan okul fazla kalabalık ve çok hareketliydi. Teneffüs zamanları baş döndürücü bir hal alıyordu. Üstelik Buca'daki Özel Kültür Lisesi kapatıldığından öğrencileri buraya nakledilmişti. Yaşı ilerlemiş bazı öğrenciler sırf yedek subaylık hakkı edinebilmek için okula devam ediyordu. Öğleden sonraki müzakere (etüt) saatleri ciddiyetsiz ve verimsiz geçiyordu. Okul binasının içerisinde bulunan ve önceden müdür lojmanı olarak kullanılan *"Cihannüma"* harap durumdaydı. Banyosu ve mutfağı yoktu. Yağmur yağdığı zaman içeriyi su basıyordu. Okulun bodrum katı da pis ve kullanılamaz haldeydi. Kışın bu bölümü de su basıyor, hademeler günlerce temizlikle uğraşıyordu. Bazı derslikler tuğlayla bölünmüş, derslik sayısı çoğaltılmış ama boyutu küçültülmüştü. Okulun bu manzarası karşısında Müdür Enver Demir'in morali ve sağlığı bozulmuş, ilaç tedavisi görmek zorunda kalmıştı.[318]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün okulu ziyaretinin birinci yıldönümü olan 16 Mart 1943 tarihinde düzenlenen törenle okul bahçesine İnönü'nün büstünün dikilme töreni yapıldı. Vali, Belediye Başkanı ve protokol üyelerinin katılımıyla gerçekleştirilen tören bir saat sürdü. Okul Müdürü ile öğretmen ve öğrenciler konuşma yaptı. Ardından çay ziyafeti verildi.[319]

Okulun bağımsız bir liseye dönüşmesinden sonra ortaokul kısmı giderek azalmaya başlamıştı. Müdür Demir döneminde ise Bakanlıktan izin alarak ortaokul kısmının birinci sınıfına yeni kayıt alınmadı. Bu sınıfın tekrarına kalan öğrenciler de Gazi Ortaokulu'na nakledildi. Böylece ortaokul sınıfları kademeli olarak iki yılda tamamen sona erdi.[320] Okul 1943-1944 ders yılından itibaren sadece II. Kademe (Lise) öğrencilerine eğitim verir hale geldi.

Bir yandan okulun akademik başarısı yükseltilmeye çalışılırken fiziki imkânları da düzeltiliyordu. Bodrum kat kullanılır hale getirildi. Burada kooperatif ve lokanta tesis edildi. Bakanlıktan alınan tahsisatla lojman kısmen oturulabilecek hale getirildi. Hademe kadrosu ıslah ve takviye edildikten sonra, temizlik işleri de yoluna girdi. Daha önce, kooperatif giderlerinin azalmaması ve nahoş durumların ortaya çıkmaması için öğle arasında öğrencilerin okul bahçesinden dışarı çıkmasına izin verilmiyordu. Oysa çok kalabalık bir öğrenci kitlesinin öğle arasında okulda bulunması da disiplin, temizlik ve güvenlik sorunları ortaya çıkarıyordu. Müdür Demir döneminde bu uygulamadan da vaz geçildi. Başlangıçta okul çevresinde yakışıksız görüntüler oluşsa da öğle araları zamanla normale döndü. Karar okulun düzen ve disiplini açısından olumlu sonuçlar doğurdu. Daha önce duvarla bölünmüş olan derslikler Enver Demir döneminde yeniden eski haline çevrildi. Derslikleri bölen yedi duvar yıktırıldı. Dersliklerle beraber Tabiiye Laboratuvarı da rahat ve geniş bir hale getirildi. Derslik sayısı azalmış olsa da öğrenci sayısı da kademeli olarak azaldığı için sorun olmuyordu.[321]

314 Bkz. *İkinci Erkek Lisesi 1939-1940 Yıllığı*, Nefaset Matbaası, İzmir, [1940].

315 *Namık Kemal Lisesi Arşivi*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.12; Hakkı Bilgehan, *a.g.e.*, s.30-31.

316 *A.g.a.*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.12-13; Ayrıca bkz. *Son Posta*, 28 Nisan 1942, s.6.

317 Enver Demir anılarında 1942-1943 ders yılında öğrenci sayısının ikibinden fazla olduğunu belirtmiştir. Ancak okul arşiv kayıtlarına göre o yıl okulun orta kısmında 72, lise kısmında 1531 olmak üzere toplam 1603 öğrencisi bulunuyordu: Enver Demir, *a.g.e.*, s.56; *A.g.a.*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.14.

318 Enver Demir, *a.g.e.*, s.56-57.

319 *A.g.a.*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.15

320 Enver Demir, *a.g.e.*, s.56-57.

321 *A.g.e.*, s.56-58.

1940'lı yılların başlarında İnönü Lisesi'nin Fen sınıflarında okuyan Hakkı Bilgehan'ın aktardığına göre sınıf arkadaşlarının hepsi seçkindi. Öğrenciler arasında akademik başarı konusunda rekabet vardı. Sınıfın matematik derslerine giren Cevdet Bilsay konuları kısaca anlatıyor, çoğunu yabancı kitaplardan elde ettiği cebir, geometri ve trigonometri problemleriyle öğrencilerine mümkün olduğu kadar çok alıştırma yaptırıyordu. Fen sınıflarındaki öğretmen ve öğrencilerin başarısı mezuniyetten sonra girilen Yüksek Mühendis Mektebi (Sonradan İstanbul Teknik Üniversitesi) sınavıyla değerlendiriliyordu. Hakkı Bilgehan'ın mezun olduğu yıl, matematik öğretmenlerinin tahmin ettiği gibi Yüksek Mühendis Mektebi sınavında birinci ve ikinci olan öğrenciler İnönü Lisesi'nden mezun olmuştu.[322]

O yıllarda lise bitirme sınavlarında önce öğrenciler tüm derslerden sözlü sınava giriyor, başarılı olanlar mezun oluyordu. Üniversiteye devam etmek isteyenler ise Türkçe ve kompozisyon, matematik, felsefe ve biyolojiden ayrı bir sınava tâbi tutuluyordu. Bu sınavın soruları ise Millî Eğitim Bakanlığı'ndan geliyordu.[323] İnönü Lisesi mezunlarının olgunluk imtihanını kazanma oranı da gayet yüksekti. 1946-1947 ders yılında ayrıca üç öğrenci Avrupa ve Amerika'da mühendislik eğitimi için açılan sınavda başarılı olmuştu. Türkiye çapında on kişilik kontenjanı bulunan bu sınavda İnönü Lisesi öğrencileri ikinci, üçüncü ve dokuzuncu olarak büyük bir başarıya imza atmıştı.[324]

İnönü Lisesi'nin Öğrenci ve Öğretmen İstatistikleri (1943-1947)[325]

Ders Yılı	Öğrenci Sayısı	Öğretmen Sayısı	Şube Sayısı	Mezun Sayısı	Olgunluk İmtihanını Başaranlar
1943-1944	1.464	60	27	99	70
1944-1945	1.295	46	21	208	182
1945-1946	832	52	20	314	216
1946-1947	612	42	20	272	258

İnönü Lisesi'nde sosyal yardımlar kooperatif, Ortaokulları Koruma Cemiyeti Şubesi ve Kızılay Kolu eliyle yürütülüyordu. Kooperatiften ayrılan pay ve Ortaokulları Koruma Cemiyeti Şubesi yoluyla sağlanan yardımlarla öğrencilerin kitap, ilaç ve giyim eksikleri tamamlanmaya çalışılıyordu. Ayrıca 1943-1944'te 98, 1944-1945'te 61, 1945-1946'da 180, 1946-1947'de 50 fakir öğrencinin yıl boyunca her gün birer öğün yemek ihtiyacı ücretsiz olarak karşılandı. Kızılay Kolu 1946-1947 ders yılında fakir öğrencilere 125 ve 175 lira olmak üzere iki kez giyim, 25 lira da nakdi yardım yaptı. Yabancı ülkelerde II. Dünya Savaşı'ndan zarar görmüş çocuklar için de 25 liralık bağışta bulundu.[326]

1945-1946 ders yılında öğrencilerin teknolojiye ulaşımı ve sanat zevkinin gelişimi için kooperatif gelirleri de kullanılarak okulda hoparlörlü ve mikrofonlu radyo tesisatı kurudu. Ayrıca pikap ve plaklar temin edilerek uzun teneffüslerde dinleme imkânı sunuldu.[327] 1946-1947 ders yılında ise *"İnönü Lisesi'nden Yetişenler Derneği"* kuruldu ve 170 üye kaydı yapıldı. Ayrıca Okul-Aile Birliği kuruldu.[328]

O yıllarda da öğrenciler arasında *"çok yaramaz ve haylâzlar"* olduğu gibi *"çok uslu ve çalışkan"* olanlar da vardı. Her ne kadar okulun idari ve fiziki yapısında olumlu bir gidiş söz konusu olsa da öğrencilerin kılık kıyafetinde istenen disiplin sağlanamıyor, müdürün hafta başı ve sonundaki konuşmaları da fayda etmiyordu. Öğrenciler o yıllarda zorunlu olan kasketi takmakta direniyor, bazıları da kravat kullanmıyordu. Müdür Enver Demir'in anılarında yaptığı yoruma göre *"Bunun muhit ve moda ile, gelenek ve görenekle alâkası vardı. Çocuklar*

322 Hakkı Bilgehan, *a.g.e.*, s.24.
323 *A.g.e.*, s.27.
324 *A.g.a.*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.27.
325 *A.g.a.*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.16-18, 20-21, 27, 29.
326 *A.g.a.*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.16-19, 21-22, 27-28.
327 *A.g.a.*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.22.
328 *A.g.a.*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.28.

bir türlü kasketi kendilerine yakıştıramıyorlardı".[329] Sabahleyin okula gelen öğrenciler kontrolden geçiyor ve kasketsizler içeri alınmıyordu. Buna rağmen öğrenciler kolay bir yol bulmuştu. İçeri girenler kasketlerini pencerelerden arkadaşlarına atıyor, böylece bir kasketle birkaç öğrenci okula giriyordu. Kravat konusunda da benzer bir durum yaşanıyordu. Öğrenciler okulun dış kapısına kadar kravatsız geliyor, içeri girerken ceplerinden çıkardıkları kravatı takıyor, okuldan çıkar çıkmaz da yeniden ceplerine sokuyordu. Öğrenciler zamanla kravata alışsalar da takma zorunluluğu kaldırılana kadar kaskete alışamamışlardı.[330]

1953-1954 ders yılına kadar İnönü Lisesi adıyla eğitim veren kurum daha sonra Namık Kemal Lisesi adını aldı.[331] 1955 yılında okul binasına büyük bir konferans salonu eklendi.[332] 1950'li yıllardaki bir başka önemli gelişme okulun yeniden orta kısma öğrenci kaydetmeye başlaması oldu.

1959-1960 Ders Yılı'nda Namık Kemal Lisesi'nin Müdürü Fahrettin Dağdelen'di.[333] Aynı yıl okulun 18 tane I. Kademe (ortaokul), 23 tane de II. Kademe (Lise) şubesi bulunuyordu. Alt sınıflar genellikle kırklı sayılarda mevcuda sahipken, üst sınıflarda özellikle de fen şubelerinde bu mevcutlar azalıyordu. Daha önceki yıllarda olduğu gibi, 1950'li yılların sonunda da öğrenciler arasında azınlık ve yabancı statüye sahip çocuklar bulunuyordu.[334]

1959-1960 Ders Yılı'nda Namık Kemal Lisesi'nin Personel Sayısı[335]	
Okul Müdürü	1
Müdür Yardımcısı	5
Memur ve Kâtibeler	5
Türkçe ve Edebiyat Öğretmeni	8
Felsefe Öğretmeni	4
Tarih ve Coğrafya Öğretmeni	7
Matematik Öğretmeni	9
Biyoloji Öğretmeni	4

1959-1960 Ders Yılı'nda Namık Kemal Lisesi'nin Personel Sayısı[335]	
Fizik-Kimya Öğretmeni	9
Yabancı Dil Öğretmeni	9
Resim ve Sanat Tarihi Öğretmeni	5
Beden-Müzik-Askerlik Öğretmenleri	5
Yardımcı Öğretmenler	15

1959-1960 Ders Yılı'nda Namık Kemal Lisesi'nin Sınıf ve Şube Sayıları[336]		
	Sınıf	**Şube Sayısı**
Ortaokul	1.Sınıf	10
	2.Sınıf	5
	3.Sınıf	3
Lise	4.Sınıf	12
	5.Sınıf	2 (Fen)
		4 (Edebiyat)
	6.Sınıf	2 (Fen)
		3 (Edebiyat)

1960'lı yılların başlarında lise sınıflarında mevcutlar 70-75'e kadar dayanmıştı.[337] Okulun futbol takımı o yıllarda da başarısını sürdürüyordu. Bu başarıda özellikle Beden Eğitimi Öğretmeni Mustafa Pilevneli'nin rolü büyüktü. Takım 1960'lı yılların ilk yarısında üç kez İzmir şampiyonu olmuş, Bursa ve Aydın'da düzenlenen Türkiye şampiyonalarında İzmir'i temsil etmişti.[338] Okulun hâlâ çok geniş olan bahçesinde basketbol, voleybol, futbol sahaları vardı. Atletizm için de kum havuzunun yanı sıra koşu pisti de bulunuyordu. Futbol sahası haricinde diğer alanlar yüksek çam ağaçlarının gölgesinde kaldığı için sıcak günlerde bile spor yapmak mümkündü.[339] Bu da Namık Kemal Lisesi'nden başta Mustafa Denizli gibi pek çok futbolcunun yetişmesine ve millî

329 Enver Demir, *a.g.e.*, s.58.

330 *A.g.e.*, s.58-59.

331 *Tarihi 100 Lise*, Hazırlayanlar: Abdullah Yurdabakan, Yaşar Koçak, Sibel Akbıyık, Muammer Aksoy, Dilek Sekücü, Fırat Yılmaz, Ercan Demir, Millî Eğitim Bakanlığı yay. [b.y.y.], [2017], s.45.

332 Kemal Arı, Alev Gözcü, Fevzi Çakmak, *a.g.e.*, s. 67.

333 Namık Kemal Lisesi (1959-1960 Yıllığı), [b.y.y.], [b.t.y.], s.[3]

334 *A.g.e.*, s.[29-72]

335 *A.g.e.*, s.[3-24]

336 *A.g.e.*, s.[29-72]

337 Tayyar Özdemir, *a.g.e.*, s.[7],9, 28.

338 *A.g.e.*, s.10-12, 20, 34.

339 *A.g.e.*, s.15

takıma kadar yükselmesine zemin hazırlamıştı.[340] Okul bahçesi sadece öğrencilere hizmet vermiyor, diğer gençlere de spor yapma imkânı sunuyordu. Özellikle tatil günlerinde çevre semtlerden gelen pek çok genç tüm gününü bu okulun bahçesinde geçiriyordu. Bu ortam bir yandan Türk sporuna yeni gençler kazandırırken, diğer yandan adeta sporla terapi merkezi gibi hizmet veriyordu.[341] Ancak sonraki yıllarda Namık Kemal Lisesi'nin bahçesi daraldı. Kazanılan alanlara da üç ayrı okul binası yapıldı. Böylece spor imkânları azalan Namık Kemal Lisesi'nin spordaki başarıları da düşüşe geçti.[342]

Okulda o yıllarda öğretmenlerin derslikleri sabitti. Öğrenciler ders aralarında derslik değiştiriyor, bu durum karmaşaya yol açtığı gibi kimi zaman kazaların yaşanmasına da sebep oluyordu.[343] 1960'lı yılların başlarında Namık Kemal Lisesi'nin kadrosunda[344] çok sert, öğrencileri okuldan soğutan, şiddet uygulamaktan kaçınmayan, hatta bazı öğrencilerin öğrenim hayatının sona ermesine neden olan öğretmenler olduğu gibi onlara sevgiyle yaklaşan, ayrımcılık yapmayan, kin tutmayan, öğrencilerin okula devamı için türlü yollar deneyen, hoşgörülü ve şefkatli öğretmenler de vardı. Bunların sayısı az da değildi. Yine bazı öğretmenler son derece başarılı, yararlı ve öğrencileri motive edici şekilde ders işlerken bazıları öğretim konusunda zayıf kalıyordu.[345] Fuat Edip Baksı, Yusuf Nalkesen gibi sanatçı öğretmenlerin Namık Kemal Lisesi kadrosunda olması ise okul için kayda değer bir ayrıcalıktı.

1964-1965 ders yılında Namık Kemal Lisesi'nin orta kısmında 10 kadın 32 erkek öğretmen görev yapmıştı. Bunların 34'ü *"asil"* (kadrolu), 8'i ücretliydi. Yabancı dil olarak 742 öğrencinin 151'i Almanca, 112'si Fransızca, 479'u İngilizce eğitimi alıyordu.[346]

1964-1965 Ders Yılında Namık Kemal Lisesi'ne Bağlı Ortaokulun Genel Durumu[347]

Sınıflar	Şube Sayısı	Öğrenci Sayısı	Sınıf Geçenler	Sınıfta Kalanlar	Diploma Alanlar
1	7	263	162	101	-
2	5	266	201	65	-
3	5	213	136	77	270

1964-1965 Ders Yılında Namık Kemal Lisesi'nin Genel Durumu[348]

Sınıflar	Şubeler	Şube Sayısı	Öğrenci Sayısı	Sınıfta Kalanlar	Diploma Alanlar
1	-	12	551	291	-
2	Edebiyat	3	198	56	-
	Fen	2	126	44	-
3	Edebiyat	3	152	24	211
	Fen	1	44	13	87

340 Osman Yüksel, "NKL", *Denizli Ekspres*, 27 Kasım 2021: https://www.denizliekspres.com.tr/nkl/34899/ (Erişim Tarihi: 13 Mart 2023); *A.g.e.*, s.21.

341 *A.g.e.*, s.20-23.

342 *A.g.e.*, s.15.

343 *A.g.e.*, s.28.

344 1950'li yılların sonu ile 1960'lı yılların ilk yarısında ortaokul sınıflarından itibaren Namık Kemal Lisesi'nde okuyan Tayyar Özdemir'in verdiği bilgiye göre o yıllarda okulun öğretmen kadrosundaki bazı izimler şöyleydi: Osman Zeki Önel, Zühtü Özgönül, Mürüvet Ünal, Sıdıka Çağdaş, Mustafa Pilevneli, Ali Ulvi Ege, Fuat Edip Baksı, Lütfü Aykanat, Cemal Tanaç, Selahattin Eroğlu, Yahya Su, Namık Demirçiftçi, Nuri Erkoldaş, Fahrettin Dağdelen, Hakkı Gürel, Perihan Öztüm, Türkan Pekel, Necmi Gürel, Hilmi Pakkan, Binzet Yula, Belkıs Irmak, Halit Olalı, Hurşit Nazlı, Turgut Kömürcüoğlu, Şükran Kolcuğolu, Yusuf Nalkesen. Bkz. *A.g.e.*, s.10, 27, 29-30.

345 *A.g.e.*, s.10, 17-19, 27-37.

346 *A.g.e.*, s. 135.

347 *Millî Eğitim İstatistikleri-Ortaöğretim (1961/65)*, s. 134, 233.

348 *A.g.e.*, s. 317.

1964-1965 ders yılında Namık Kemal Lisesi'nin lise kısmında 13 kadın 14 erkek öğretmen görev yapmıştı. Bunların 23'ü *"asil"* (kadrolu), 4'ü ücretli statüdeydi. 160 öğrenci çeşitli nedenlerle okuldan ayrılmıştı. Yabancı dil olarak 1.071 öğrencinin 137'si Almanca, 337'si Fransızca, 597'si İngilizce eğitimi alıyordu.[349]

1960'lı yıllarda diğer liselerde olduğu gibi Namık Kemal Lisesi'nde de *"Talebe Birliği"* vardı. Yılda bir kez yapılan seçimlerde gruplar yarışıyor, kazanan ekip okulun düzeninde etkin rol oynuyordu. 1970'li yıllardan itibaren siyasete girerek Buca Belediye Başkanlığı, İzmir Milletvekilliği, Gençlik ve Spor Bakanlığı ile İzmir Büyükşehir Belediye Başkanlığı görevlerini yürütecek olan Yüksel Çakmur[350], daha o yıllarda seçimlerin favorisiydi. Aynı zamanda iyi bir atlet olan Çakmur iyi konuşması, disiplinli tavrı ve her öğrenciyle yakından ilgilenmesi sayesinde girdiği hemen her seçimi kazanmıştı.[351]

Namık Kemal Lisesi'nin orta kısmı 1960'lı yılların ortasına kadar devam ederek sonradan tamamen kaldırıldı. 1970'li yılların başlarında ise okul karma sisteme geçerek kız öğrenci de kabul etmeye başladı. Aynı yıllarda okul özellikle sportif faaliyetlerde yeniden öne çıkmış, laboratuvarlarını tamamlamış, çevre il ve ilçelerden gelen öğrenciler için de bir çekim merkezine dönüşmüştü. Diğer yandan Namık Kemal Lisesi 1961-1998 yılları arasında Akşam Lisesi olarak da hizmet vermeyi sürdürdü.[352]

Geçmişten günümüze her dönemde başarılı birçok siyasetçi, yazar, bilim insanı, sporcu ve yönetici yetiştiren Namık Kemal Lisesi 2010 yılından itibaren Anadolu Lisesi statüsüne alındı.[353] 2022-2023 eğitim-öğretim yılında 60 öğretmeni bulunan kurumun öğrenci sayısı 1050'dir. Yabancı dil olarak İngilizce ve Almanca dersleri verilmektedir. 28 dersliği, üç kütüphanesi, iki resim sınıfı; birer tane de müzik sınıfı, konferans ve toplantı salonu bulunmaktadır. Isınması merkezi sistem-doğalgazla sağlanmaktadır. Kütüphanelerindeki kitap sayısı ise 14.000'dir.[354]

İnönü Lisesi Marşı[355]
Söz: Orhan Kartal
Müzik: Naci Gündem

Dağ deniz renk verdi dinçliğimize
Tunçlaşan göğsümüz imanla dolu
Bu vatan armağan gençliğimize
İnönü Lisesi ülkünün yolu

Bilgiye koşarız nur ocağında
İnönü ün alsın yurt kucağında
Vatandan yükselir gür seslerimiz
İyiye, güzele, gerçeğe doğru
Türklüğü yüceltmek heveslerimiz
İnönü Lisesi ülkünün yolu.

Bilgiye koşarız nur ocağında
İnönü ün alsın yurt kucağında

Namık Kemal Lisesi Marşı[356]
Söz : Kâzım Feyzi Ozaner
Müzik : Ferit Hilmi Atrek

Biz Namık Kemal'liyiz, ilim bizde, şan bizde
Denizlerin semaların rengiyle cihan bizde
Birer yıldırım olup koşuyoruz yarına
Vatan ufuklarına gün doğar lisemizden
Yolumuz ilim yolu, kalbimiz sevgi dolu
Bizlerle yükselecek, yurdumuz Anadolu
Cihanı aydınlatır kalbimizdeki ateş
Hürriyete tutkunuz, volkanlara biziz eş
Biz Namık Kemal'liyiz, ileri gideceğiz
Şeref bize lisemiz, lisemiz bize güneş
Yolumuz ilim yolu, kalbimiz sevgi dolu
Bizlerle yükselecek, yurdumuz Anadolu

---

349 *A.g.e.*, s. 397.

350 *TBMM Albümü (1920-2010)*, C. II (1950-1980), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü yay., (Editörler: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel), 2. baskı, Ankara, 2010, s. 1060.

351 Tayyar Özdemir, *Yaşamın Akışına Bakış*, Okullar Yayınevi, [İzmir], 2001, s.16.

352 https://izmirnamikkemallisesi.meb.k12.tr/icerikler/tarihcemiz_463019.html (Erişim Tarihi: 14 Mart 2023).

353 https://izmirnamikkemallisesi.meb.k12.tr/icerikler/tarihcemiz_463019.html (Erişim Tarihi: 14 Mart 2023).

354 https://izmirnamikkemallisesi.meb.k12.tr/35/01/163826/okulumuz_hakkinda.html (Erişim Tarihi: 14 Mart 2023).

355 *Namık Kemal Lisesi Arşivi*: 2nci Erkek Lisesi Hatıra Defteri, s.23-24.

356 Bu marş ilk olarak "İkinci Lise Marşı" olarak yazılmıştır. Bkz. *İzmir IIci Erkek Lisesi 1938-1939 Yıllığı*; Sonradan "İkinci Lise" sözlerinin yerini "Namık Kemal" adı almıştır. Ayrıca marşın bazı sözleri de değişime uğramıştır.

9. Fevzipaşa İlkokulu/Ortaokulu[357]

Karşıyaka'nın Soğukkuyu mahallesinde mevcut mektebin yetersiz ve sağlık şartlarından uzak bulunması sebebiyle, Vali Kâzım (Dirik Paşa) Paşa 1929 yılındaki Vilayet Umumi Meclisi'ne bu mevkide bir mektep yapılması için teklifte bulunmuş, halk da Kâzım Paşa'yı desteklemek üzere söz konusu meclise 500 imzalı bir dilekçe sunmuştu. Mektep yapımının 40.000 liralık ödenek ayrılarak kabul ve tasdik edilmesinin ardından, metrekaresi 1,5 liradan 4.000 liraya mâl olan arsa satın alınmıştı.[358] Maarif Mimarı Fuat Bey'in planını çizdiği binanın[359] yapımı için 1930'un Teşrinievvel (Ekim) ayında ihale açılmış[360] temeli de 18 İkinciteşrin (Kasım) 1930 günü atılmıştır.[361] Törene Vali Kâzım Paşa, Maarif Emini Fuat Bey, Maarif Müdürü Ali Naili Bey, Soğukkuyu Mahallesi ihtiyar heyeti üyeleri ile birlikte halktan da katılanlar olmuştu. Kâzım Paşa açılış vesilesiyle verdiği kısa nutkunda Cumhuriyetin eserlerinin memlekete sağladığı büyük faydalardan söz etmişti.[362] Ardından İzmirli Tilkizade Hoca Ahmet Sait Efendi tarafından dua edilmiş ve Vali Paşa tarafından temel atılmıştı. Törenden sonra eski mektebe geçilmiş, mektep idaresi tarafından hazırlanan pastalar, şekerler ve lokumlar halka ikram edilmişti.[363]

Mektebin birinci katının inşası sürerken yandaki arsanın sınırı yanlışlıkla aşılmış, konuyu yargıya taşıyan arsa sahibi davayı kazanmış, inşaatın yıkılmasına karar verilmiştir. Bu pürüzlü konunun çözümü 1931 Sonbaharına kadar uzamış, ikinci katın yapımına ancak bundan sonra başlanabilmiştir. Ne var ki çatının kapatılmasından sonra müteahhidin şartnameye uymadığı ve inşaata uygun malzeme kullanmadığı anlaşılmış, yapım çalışmaları bir kez daha sekteye uğramış ve durdurulmuştur. 1932 yılı bütçesine yeniden ek tahsisat konulmasıyla mektebin yapımına devam edilmiş, bina eksik de olsa Cumhuriyetin 10.yılı törenlerine yetiştirilebilmiştir.[364]

357 Bu okulun tarihçesinde temel kaynak olarak Fevzipaşa Ortaokulu arşivinde bulunan *"Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi"* başlıklı orijinal defter kullanılmıştır. Okulun açıldığı 1933 yılından itibaren adeta bir seyir defteri gibi kayıt tutulan bu defter 33x21 cm. boyutlarındadır. Daha önce yayımlanmamıştır. Toplam 134 sayfadan ibaret olan defterin ilk 117 sayfası yazı ve fotoğraflarla dolu, sonraki 17 sayfa ise boştur. Defter 1933-1951 yılları arasında ders yılı esas alınarak düzenli olarak tutulmuş ve eğitim faaliyetlerine dair fotoğraflar ait oldukları ders yılının sayfalarına yapıştırılarak açıklamaları yazılmıştır. Defterdeki toplam fotoğraf sayısı 150'dir. Bazı sayfalarda müfettişlere ait *"görüldü"* imzaları bulunmaktadır. 1950-1951 ders yılından itibaren defterin tutulmasındaki düzen bozulmuştur. 1951-1982 arasındaki dönem metinle değil bazı yıllara ait eğitim etkinliklerine dair fotoğrafların deftere yapıştırılması şeklinde kaydedilmiştir. 1982-2014 arasındaki dönemde ise metin ve fotoğraflar düzensiz biçimde de olsa sürmüştür. Her ne kadar baştaki düzen sürdürülmemiş olsa da bu defter kimi zaman eklemeler de yapılarak okul yöneticileri tarafından korunmuş ve günümüze ulaşması sağlanmıştır. Hem kurum hem de eğitim tarihimiz açısından son derece değerli olan bu kaynak Fevzipaşa Ortaokulu Müdürü olarak görev yaptığı dönemde Sayın Sedat Kale tarafından, İzmir Müzesi ile yürütülen işbirliği çerçevesinde restore ettirilerek koruma altına alınmıştır. Bu defterin içerik olarak bir benzerine Namık Kemal Lisesi arşivinde rastlanmıştır. Daha kısa süre tutulan söz konusu defter fotoğraf içermemektedir. Torbalı Gazi İlkokulu arşivinde bulunan ve 1948-1959 yılları arasındaki eğitim etkinliklerinin düzenli olarak arşivlendiği fotoğraf albümü de bu açıdan kayda değer bir kaynaktır. Okul idarecilerinin değişmesine rağmen bu kaynaklardaki düzenin bir süre devam etmesi, *"Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi"*nde müfettişlerin *"görüldü"* imzalarının bulunması Cumhuriyetin ilk yıllarında kurumsal hafızanın korunması amacıyla bu tip defter ve albümlerin resmî talimat ve gereklilik olarak tutulmuş olabileceği ihtimalini akla getirmektedir. Ne var ki bu çalışma kapsamında söz konusu niteliklere sahip daha fazla kaynak tespit edilememiştir.

358 *Fevzipaşa Ortaokulu Arşivi*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 1-2.

359 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 2.

360 *Hakimiyeti Milliye*, 13 Teşrinievvel 1930, s. 8.

361 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 1-2.

362 "Soğukkuyu'da Yeni Bir Mektep Yapılıyor", *Anadolu*, 19 Teşrinisani 1930, s. 3.

363 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 2.

364 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 3-4.

Fotoğraf 49. Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi'nde Okulun Eğitime Başladığı Dönemin Anlatıldığı Sayfalar[365]

Soğukkuyu'da yeni inşa edilen mektebin[366] açılışı 31 Teşrinievvel (Ekim) 1933, Salı günü yapıldı. Protokol üyeleri ve binlerce vatandaşın katıldığı törende ilk nutku İlktedrisat Müfettişlerinden Vahit Bey vermiş, *"Büyük Gazi'nin yolundan yürüyen milletin yaptığı inkılabı"* anlatmış, Vali Kâzım Paşa'nın *"sonsuz enerjisi ile nikbinliğini ve başarılarını"* övmüştü. Vali Kâzım Paşa bu sözlere gözleri yaşla dolu olarak cevap vermiş, övülmeye lâyık bir şey yapmadığını belirterek *"Gazi'nin, inkılabın sadık bir onbaşısı"* olduğunu söylemişti. Ardından, Balıkesir Mebusu Hacim Muhittin [Çarıklı] Bey mektebin kapısındaki kurdeleyi kesmek üzere kendisine verilen makası orada bulunan Betül Sırrı ve Müjgân Hanımlara vermiş, açılış bu çocuklar tarafından yapılmıştı. Halk ve öğrenciler okulu gezmişti. Mektep çok güzel ve bütün ihtiyaçlara cevap verecek şekilde inşa edilmiş görünüyordu. Ayrıca büyük bir de konferans salonu vardı.[367]

Açılışın yapılmış olmasına rağmen binada eğitim-öğretime hemen başlanamamıştır. Yapımdaki sorunlar sebebiyle Vilâyet Makamı müteahhidi dava etmiş, yerinde yapılan incelemeler ve bilirkişi raporu doğrultusunda dava müteahhit aleyhine sonuçlanmıştır. Eksikliklerin daha sonra müteahhide tamamlatılması ve o zamana kadar da binada eğitim yapılmasında mahsur olmadığına karar verilmesi üzerine 10 Şubat 1934 günü yeni binaya geçilmiştir.

365 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 6-7.

366 Okulun açılış sürecine dair incelenen gazetelerde, Fevzipaşa İlkokulu adı geçmemektedir. "Soğukkuyu'da açılan mektep" gibi daha genel ifadeler kullanılmıştır.

367 "Dünkü Açılma Şenlikleri", *Anadolu*, 1 Teşrinisani 1930, s.1, 4.

Fotoğraf 50. 3-B Sınıfı Öğrencileri Resim-İş Dersinde (1937-1938 Ders Yılı)[368]

Bu gelişmeler sonrasında eski Soğukkuyu Mektebi kapatılmış, yeni okulun ilk eğitim kadrosu ve sınıfları şu şekilde belirlenmişti:[369]

Başmuallim: *Hilmi Bey*
Birinci Sınıf: *Muallimi Süleyman Bey (Soğukkuyu Mektebi'nden Nakil)*
Birinci Sınıf: *Muallimesi Mehlika Hanım (Başka Okuldan Tayin)*
İkinci Sınıf: *Muallimesi Şakire Hanım (Soğukkuyu Mektebi'nden Nakil)*
Üçüncü Sınıf: *Muallimesi Kutsiye Hanım (Soğukkuyu Mektebi'nden Nakil)*
Dördüncü Sınıf: *Muallimesi Melek Hanım (Başka Okuldan Tayin)*
Dördüncü Sınıf: *Muallimesi Servet Hanım (Başka Okuldan Tayin)*
Beşinci Sınıf: *Muallimesi Meliha Hanım (Başka Okuldan Tayin)*

Mektep daha ilk yılından itibaren sosyal çalışmalara başlamış fakir ve kimsesiz çocuklara yardım için kurulan Himaye Heyeti, Ramazan Bayramı'nda giyim yardımında bulunmuştu. Hemen yakındaki Kız Muallim Mektebi bu okulu *"Tatbikat Mektebi"* olarak kullanıyor, geleceğin öğretmen adayları ilk deneyimlerini bu okulda kazanıyordu.[370]

1936-1937 Ders Yılında Fevzipaşa İlkokulu'nda Sınıf Mevcutları[371]

Sınıf	Kız	Erkek	Toplam
1	24	45	69
2-A	14	33	47
2-B	16	28	44
3-A	24	25	49
3-B	22	24	46
4-A	25	36	61
4-B	22	33	55
5-A	17	35	52
5-B	20	37	57

368 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 32.
369 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 7-8.
370 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 8-11.
371 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 27.

Fotoğraf 51. 5-A Sınıfı Öğrencileri Dikiş Dersinde (1937-1938 Ders Yılı)[372]

1936-1937 ders yılında okulun ilk Başöğretmeni Hilmi Sayılgan, Şehit Fethi Bey Okulu'na öğretmen olarak atanmış, yerine İstiklâl Okulu Başöğretmeni Sırrı Tekil göreve başlamıştı.[373] O yıl birinci sınıf tek şube olduğu için, okul ortalamasının üzerinde mevcuda sahipti. İkinci sınıflar da çifte tedrisat (ikili öğretim) yapıyordu.[374]

1938-1939 ders yılında Fevzipaşa İlkokulu'nda 127'si kız 155'i erkek olmak üzere 282 öğrenci sınıf geçmişti. Sınıfta kalan 71 öğrencinin 49'u erkek, 22'si kızdı. Aynı yıl 44 kız, 46 erkek öğrenci mezun edilmişti.[375]

1940-1941 ders yılında Örnekköy Okulu'nda 5. sınıf açıldığı için Fevzipaşa İlkokulu'na o çevreden öğrenci gönderilmemişti. Derslerin başlanmasından sonra kent merkezindeki öğretmen eksikliğini gidermek için Fevzipaşa İlkokulu'ndaki iki öğretmen 15. Ekim. 1941'de Şehit Fazıl Bey İlkokulu'na tayin edilmişti. Sınıfların dağıtılmasından sonra ortaya çıkan bu durum, şubelerin birleştirilmesi ve fazla öğrencilerin Türkbirliği ile Örnekköy okullarına nakilleriyle çözüme kavuşturulmuştu. Beş öğretmen ve beş sınıfla eğitim-öğretime devam edilirken Kasım 1941'de görülen lüzum üzerine Türkbirliği Okulu'ndaki 4. ve 5. sınıflar öğretmenleri ile birlikte Fevzipaşa İlkokulu'na nakledilmişti.[376]

1940-1941 ders yılında Fevzipaşa İlkokulu iki kez sağlık denetimi geçirmişti. 8 Eylül 1941'de Sıtma Mücadelesi Tabibinin yapmış olduğu kontrolde 18 öğrencinin sıtmalı olduğu görülmüştü. Bu öğrenciler bir hafta süreyle Başöğretmenin nezareti altında kinin tedavisi görmüş ve iyi sonuç alınmıştı. Hükümet Tabibi tarafından 2 Aralık 1941'de yapılan teftişte ise 16 çocuğun uyuz olduğu tespit edilmiş ve bu öğrenciler geçici süreyle okul dışında tedavi görmüştü. Tabip tarafından reçeteleri hazırlanan bu öğrencilere tedavi ve

372 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 33.
373 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 26.
374 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 27.
375 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 47.
376 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 55-56.

tatbik şekli Başöğretmen tarafından izah edilmişti. 1942 yılında da yurt çapındaki çiçek salgını nedeniyle alınan tedbirler kapsamında da öğrenciler 28 Kasım 1942 günü aşılanmıştı. Daha sonra yapılan kontrolde 258 öğrencinin aşısının tuttuğu belirlenerek aşı belgeleri düzenlenmiş, 72 öğrenciye ise aşıları tutmadığı için yeniden aşı yapılmıştı.[377]

Fevzipaşa İlkokulu Öğrenci Sayıları[378]			
Ders Yılı	**Kız**	**Erkek**	**Toplam**
1934-1935	186	247	433
1936-1937	184	296	480
1937-1938	179	261	440
1938-1939	155	218	373
1939-1940	139	224	363
1940-1941	147	246	393
1941-1942	201	255	456
1942-1943	156	190	346
1943-1944	170	198	368
1944-1945	160	166	326
1945-1946	163	162	325
1946-1947	173	152	335
1947-1948	162	152	314
1948-1949	151	161	312
1949-1950[379]	120	157	277
1950-1951	187	145	332

1940-1941 ve 1941-1942 ders yıllarında ayrıntılı olarak idari ve eğitim-öğretim teftişi görmeyen Fevzipaşa İlkokulu 25-30 Ocak ve 1 Şubat 1943 tarihlerinde Altıncı Bölge İspekteri (Müfettiş) Vahit Özgüven tarafından teftiş edilmişti. Teftiş sonunda ispekterin başkanlığı altında öğretmenler toplantısı yapılmış ve her öğretmen kendine ait raporu görmüştü.[380]

Fevzipaşa İlkokulu'nda da -diğer ilkokullarda olduğu gibi- kayıtlar eylül ayında yapılıyor, eylül ayının son günlerinde ya da ekim ayının ilk haftasında dersler başlıyordu. Mayıs sonu ya da haziran başında derslere son veriliyordu. 1940-1941ders yılında ise (II. Dünya Savaşı koşullarına bağlı olsa gerek) 15 Nisan'da dersler kesilmişti. Derslere son verilmesinden kısa süre sonra beşinci sınıf öğrencileri imtihana alınıyordu. İkmal imtihanlarının yapılmasından sonra da başarılı olan öğrenciler mezun oluyordu.[381]

Okulda rutin olarak aşılama faaliyetleri yapılıyordu. 6 Haziran 1945'te öğrencilerin yanı sıra hademelere de çiçek aşısı uygulanmıştı. 1946 yılının 18 Kasım gününden itibaren 12 yaş ve üzerindeki öğrencilere birer hafta arayla üç kez tifüs aşısı yapılmıştı. Yine 1946'nın Aralık ayında 314 öğrenci ile öğretmen ve hademelere çiçek aşısı uygulanmıştı. 1947'nin Aralık ayında öğrencilere iki kez kolera aşısı vurulmuştu. 18 Kasım 1948'de bütün öğrencilere çiçek aşısı yapılmış, 30 Nisan 1949'da da okul Sağlık Müfettişi tarafından kontrol edilmişti.[382]

1950 yılında 5. sınıf hariç diğer sınıflarda karneler 20 Mayıs-Cumartesi günü verilmiş, bu öğrencilerin geçip kalma durumu netleşmişti. Beşinci sınıfların imtihanlarına ise 22 Mayıs 1950 günü başlanmıştı. İmtihanların sonucunda 18 öğrenci mezun oldu. 1949-1950 ders yılının sonunda 150 öğrenci (68 kız, 82 erkek) sınıf geçmiş, 109 öğrenci (45 kız, 64 erkek) sınıfta kalmıştı.[383]

1950-1951 ders yılında kayıtlara 11 Eylül-Pazartesi günü başlanmış, 27 Eylül-Çarşamba günü de ilk ders zili çalmıştı. Sadece birinci sınıflar iki şube, diğer sınıflar ise birer şubeydi. Sırrı Tekil Başöğretmenlik görevine devam ediyordu. O yıl okul binası geniş kapsamlı bir tamir görmüştü. Okul bahçesinde 20 kayısı fidanı toprakla buluşturulmuştu. Birinci sınıflara ilk kez başlayan öğrencilere verem aşısı yapılmıştı. Okul hem Bölge İlktedrisat Müfettişi tarafından hem de Sağlık Müfettişi tarafından denetlenmişti.[384]

377 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 57, 60.
378 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 16, 27, 30, 41, 49, 53, 56, 61, 63, 65, 67, 69, 71, 73, 77-78.
379 Bu sayılar ders yılı sonundaki mevcudu göstermektedir.
380 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 61.
381 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 41, 48, 52, 55, 63, 64,67.
382 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 67, 69, 71, 73.
383 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 76.
384 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 77.

Fotoğraf 52. Yılsonu Müsameresi (1960-1961 Ders Yılı)[385]

17 Kasım 1982 günü okul müdürlüğü görevine başlayan Erdinç Buçak *"Yılların müstesna okulu olarak bilinen Fevzi Paşa İlkokulu'nu bakımsız ve düzensiz"* bulmuştu. İlk görev yılında, *"öğretmenlerin ortak çabasıyla okulun düzeni kurulmaya, gerektiği gibi bir şekilde eğitim-öğretim yapılmaya ve çevrenin okula olan saygısı tekrar kazanılmaya"* başlanmıştı. Öğrenci mevcudunun en fazla 266'ya ulaştığı 1982-1983 ders yılında sosyal etkinliklere ağırlık verilerek *"yılların özlemi"* giderilmeye çalışıldı. 35 öğrenci mezun edildi.[386] O ders yılında okulda çalışan görevliler şöyleydi:[387]

"Okul Müdürü: Erdinç Buçak

Öğretmenler: Yeter Yunak, Necdet Öztoprak, Cedide Sezer, Zeliha Özkırlı, Suzan Fidan, Mehpare Özkan, Hatice Baranlı, Saadet Demirayak, Asiye Gürbüz, Halil Özkan, Naciye Türe.

Yardımcı Hizmetler Personeli: Nabi Selmanoğlu, Yusuf Çördük"

1990'lı yılların başlarında Fevzipaşa İlkokulu, sınavla öğrenci alan Bornova, Karşıyaka ve Buca Anadolu Liseleri'ne öğrenci gönderiyordu.[388] Okulun 1994-1995 eğitim-öğretim yılındaki öğrenci mevcudu 206'sı kız, 192'si erkek olmak üzere 398'di. Beş sınıflı ilkokulun 2.sınıfları üç şube, diğer sınıfları ise ikişer şubeyle eğitim veriyordu. Bu şubelerde toplam 11 öğretmen görev yaparken, 3 öğretmenin sınıfı bulunmuyordu. Okulun kadrosunda artık iki tane de Anasınıfı Öğretmeni vardı. Ana sınıflarında 27'si kız, 23'ü erkek olmak üzere 50 çocuk okulöncesi eğitim alıyordu. İlkokul kademesinden o yıl 77 öğrenci mezun olmuştu. Sosyal etkinliklere önem verilmiş, İzmir çapında 19 okulun katıldığı halk oyunları yarışmasına Fevzipaşa İlkokulu *"Bursa Yöresi Kadın Oyunları"* ile katılarak dördüncü olmuştu. Karşıyaka İlçe Milli Eğitim Müdürlüğü'nün 52 okulun katılımıyla düzenlediği bilgi yarışmasında da üçüncülük, Aydoğdu İlkokulu ile paylaşılmıştı.[389]

385 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 83.
386 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 97.
387 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 97.
388 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 107.
389 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 107.

Fotoğraf 53. Fevzipaşa İlkokulu Bandosu ile İzci Grubu (1960-1961 Ders Yılı)[390]

Fevzipaşa İlkokulu'nun ilköğretim okuluna dönüşmesi en geç, tüm Türkiye'de sekiz yıllık kesintisiz zorunlu eğitime geçilen 1997-1998 eğitim-öğretim yılında olmalıdır. Bu dönemde Fevzipaşa İlköğretim Okulu adını alan kurumun bünyesinde anasınıfları, ilköğretim I. kademe (1.-5. Sınıflar) ve II. Kademe (6.-8.) sınıfları bulunuyordu. 1983 yılında bahçeye yeni bir bina yapılmış[391] okulun derslik sayısı artırılmıştı. 2001 yılında tek katlı yeni bir bina inşa edilerek imkânlar daha da geliştirildi.

2009-2010 eğitim-öğretim yılında Fevzipaşa İlköğretim Okulu futbol takımı, düzenlenen futbol turnuvasında il ikincisi olmuş, Kuşadası'nda düzenlenen bölge finallerine katılmaya hak kazanmıştı. Kuşadası'nda da üstün başarı sergileyen takım 2.olmayı başarmıştı.[392]

2012-2013 eğitim-öğretim yılından itibaren uygulanmaya başlanan *"4+4+4 Sistemi"* sonrasında Fevzipaşa İlköğretim Okulu, Fevzipaşa Ortaokulu'na dönüştürülmüş, aynı yıl rotasyon uygulaması sebebiyle de okulun idari kadrosunda değişiklikler yapılmıştır. O ders yılında 1.sınıfa öğrenci kaydedilmemiş, ilkokul sınıflarının kademeli bir şekilde tasfiyesine başlanmıştı. Okulda izcilik grubu ile tiyatro topluluğu faaliyet halindeydi. Ayrıca futbol, basketbol, voleybol ve atletizm takımları kurulmuştu. 2013-2014 eğitim-öğretim yılında ise ilkokul sınıfları Zübeyde Hanım İlkokulu'na taşınmış, oradan gelen ortaokul öğretmenleri de Fevzipaşa Ortaokulu'nun kadrosuna geçmiştir. Böylece kurumun bünyesinde ilkokul kademesi kalmamıştır.[393]

Eğitim yolculuğuna ilkokul olarak başlayan kurum, günümüzde ortaokul olarak hizmet vermeye devam etmektedir. Karşıyaka'nın eğitim ve kültür hayatına doksan yıldır hizmet eden okul 2017 yılından itibaren düzenlemeye başladığı *"Mezunlarla Buluşma ve Boyoz Şenliği"* ile mezunlarını bir araya getirmektedir.[394]

390 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 85.

391 Sonradan bu bina *"A Blok"*, 1933 yılında yapılan ilk bina ise *"B Blok"* olarak tanımlanmıştır.

392 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 112-113.

393 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 114, 117.

394 http://www.karsiyaka.gov.tr/fevzipasa-ortaokulunun-1-boyoz-senligi (Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2023); https://fevzipasaoo.meb.k12.tr/icerikler/boyoz-senligi-ve-mezunlarla-bulusma_14101406.html (Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2023)

Fevzipaşa İlköğretim Okulunun/Ortaokulunun Öğretmen Kadrosu[395]		
Görevi	Eğitim-Öğretim Yılı	
	2009-2010	2012-2013
Müdür	1	1
Müdür Yardımcısı	2	2
Sınıf Öğretmeni (1.Sınıflar)	4	-
Sınıf Öğretmeni (2.Sınıflar)	4	4
Sınıf Öğretmeni (3.Sınıflar)	4	4
Sınıf Öğretmeni (4.Sınıflar)	4	4
Sınıf Öğretmeni (5.Sınıflar)	4	-
Türkçe Öğretmeni	4	7
Matematik Öğretmeni	2	6
Fen Bilgisi/Fen ve Teknoloji Öğretmeni	2	4
Sosyal Bilgiler Öğretmeni	2	4
İngilizce Öğretmeni	4	5
Görsel Sanatlar Öğretmeni	1	1
Teknoloji-Tasarım Öğretmeni	1	3
Müzik Öğretmeni	1	1
Rehber Öğretmen	1	3
Bilgisayar/Bilişim Öğretmeni	1	2
Beden Eğitimi Öğretmeni	2	2
Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Öğretmeni	1	2
Özel Eğitim Öğretmeni	2	1
Okul Öncesi Öğretmeni	4	4
Sınıfı Olmayan Sınıf Öğretmeni	2	4

395 *A.g.a.*-Fevzipaşa Mektebinin Tarihçesi, s. 110-111.

Darülmuallimin öğrencileri (1919), Yavuz Çorapçıoğlu Arşivi

Sonuç

19.yy'da Osmanlı İmparatorluğu'nun en önemli liman kentlerinden biri olan İzmir, aynı zamanda Batı etkisinin Osmanlı topraklarına giriş kapılarından biri olmuştur. İzmir'in ekonomik zenginliği, coğrafi konumu ve kozmopolit nüfus yapısı dinamik bir hava yaratmış; kentin bazı kesimlerinde Avrupa kentleriyle boy ölçüşebilecek yaşam tarzı egemen olmuştur. Öte yandan Osmanlı İmparatorluğu tarafından 19.yy boyunca Sultan II. Mahmut, Tanzimat ve Sultan II. Abdülhamit Dönemlerinde sistemli olarak yürütülen modernleşme hareketleri de tüm ülke topraklarında olduğu gibi İzmir'de de sistematik bir dönüşüm meydana getirmiştir.

Eğitim açısından bakıldığında İzmir'de modern uygulamaların ilk örneklerinin yabancı okullar ve gayrimüslim tebaa tarafından gerçekleştirildiği görülür. Müslüman kesimde eğitimdeki modernleşme uygulamalarının taşraya yansıması ise Sultan II. Abdülhamit Dönemi'nde, merkeziyetçi yönetim yapısıyla ve devlet eliyle gerçekleşmiştir. Buna bağlı olarak İzmir'deki Müslüman-Türk okulları da sancılı bir dönüşüm sürecine girmiştir. Geleneksel sıbyan mekteplerinin ibtidâi mekteplere dönüşmesi nispeten hızlı gerçeklemiş görünse de ibtidâi mekteplerin niteliklerinin istenen seviyede olmadığı görülmektedir. Bunun önündeki en büyük engel ise muallim nitelik ve niceliğindeki muazzam eksikliktir. Buna rağmen erkek çocuklar gibi kız çocukların da temel eğitim seviyesinde eğitim alması hem mevzuat olarak benimsenmiş hem de pratik olarak uygulanmıştır. Ne var ki aynı durum Müslüman-Türk kız çocukları için rüştiye ve idadi seviyesinde söz konusu değildir. Yabancı okullarda okuyan öğrenciler ile gayrimüslim tebaanın çocukları birçok kazada rüştiyeye devam edebilme şansına sahipken, Müslüman-Türk kız çocukları hem geç hem de sadece İzmir şehir merkezi ile Karşıyaka'da rüştiyeye devam edebilme olanağına kavuşmuştur. Öte yandan beden terbiyesi, müzik eğitimi, okul öncesi eğitim gibi yenilikler 19.yy'ın sonlarından itibaren İzmir'deki eğitim kurumlarında görülmeye başlanmıştır. Aynı süreçte Müslüman tebaa tarafından açılan özel okulların da eğitimin modernleşmesine katkı sunduğu, örnek çalışmalara imza attığı görülmektedir.

II. Meşrutiyet Dönemi'nde ülke çapında meydana gelen siyasal değişim İzmir'e de yansımıştır. Bazı okullar dönemin en önemli siyasi aktörü İttihat ve Terakki Fırkası'nın gözetiminde eğitim vermeye başlamış, ayrıca pek çok yeni okul açılmıştır. İzmir'in eğitim ve kültür hayatında çok önemli bir yere sahip olan Millî Kütüphane'nin temellerinin atılması da yine bu dönemdedir. Art arda gelen savaş yıllarına rağmen özellikle meslekî eğitim ve kız çocuklarının eğitimi konusunda kayda değer girişimlerde bulunulmuştur. Ne var ki savaş yıllarının olumsuz koşullarında bu hamlelerden yeterli sonuç almak pek mümkün olmamıştır. Yine de bu dönemde eğitim ve kültür alanında atılan bazı zihinsel temeller cumhuriyet dönemine miras kalmıştır. Ayrıca II. Meşrutiyet Dönemi'nde İzmir'de yetişen ya da öğretmenlik yapan pek çok kişi Cumhuriyet'in ilk kuşağı olarak ülke yönetiminde söz sahibi olmuş ve önemli işlere imza atmıştır.

Üç yıl üç aydan fazla süren Yunan işgali sırasında İzmir'in Türk-Müslüman kesimi eğitim açısından büyük darbeler almıştır. Ortaöğretim seviyesindeki mekteplerin neredeyse tamamı eğitim veremez duruma düşmüş, muallimler gerek baskılar gerekse de mali sebeplerle vazifelerini ifa edemez hale gelmiştir. İşgal sona ererken ise yalnız İzmir kent merkezi değil bağlı köy ve kasabalardan pek çoğu da yakılıp yıkılmış, İzmir diğer alanlarda olduğu gibi eğitimde de adeta küllerinden doğmak zorunda kalmıştır.

Millî Mücadele sonrasında gelişen siyasal olaylar sonucunda İzmir kozmopolit nüfus özelliğini büyük oranda yitirmiştir. Rumlarla Ermeniler kenti terk etmiş, nüfus mübadelesi ve göçlerle gelen Türk nüfus kent ve kaza merkezleri ile köylere yerleştirilmiştir. Buna bağlı olarak Rum ve Ermenilere ait mektepler kapanmış, Musevi mektepleri ise uzun yıllar varlığını sürdürmüştür. Kurtuluşun hemen ardından bazı yabancı okullar kapanmıştır. Bazıları ise Lozan Antlaşması'nın getirdiği hükümlerle Türk hükümetinin gözetim ve denetimine bağlanmış sayıları da sonraki yıllarda giderek azalmıştır.

Cumhuriyet Dönemi'nde ulusal ve laik eğitim politikalarının uygulamaya konulmasıyla modernleşme yönünde hızlı adımlar atılmıştır. Cumhuriyetin ilk yıllarında bu politikaların İzmir'de uygulanmasında ve İzmir'deki eğitim atılımlarında özellikle 1926-1935 yıllarında İzmir Valisi olarak görev yapan Kâzım (Dirik) Paşa'nın özel bir yeri vardır. Onun öncülüğünde yüzlerce ilkokul binası eğitime kazandırılmış, İzmir eğitim açısından genç Türkiye Cumhuriyeti'nin öncü kentlerinden biri olmuştur. Nitekim o yıllarda İzmir'de eğitim vermekte olan Ticaret Lisesi ile Kız Sanat Enstitüsü hemen hemen hiç bir kentte yoktur. Körler ve Sağırlar Okulu ise kendi alanında Türkiye'deki tek örnektir. Buna rağmen ülke çapında olduğu gibi İzmir'de de öğretmen ve okul binası eksikliği, öğrenim çağındaki pek çok çocuğun örgün eğitim dışında kalması ve öğretmen maaşları ciddi sorunlar olmaya devam etmiştir.

İzmir çapında ilkokul sorununun kısmen çözülmesinden sonra özellikle 1930'lardan itibaren ortaöğretim kurumlarına yoğun bir talep ortaya çıkmış, okulların öğrenci mevcudu her geçen yıl katlanarak artmıştır. Aynı yıllarda bir yandan mesleki ve teknik ortaöğretim kurumlarının sayısı ve niteliği artırılırken diğer yandan bazı kaza ve nahiye merkezlerinde de ortaokullar açılmıştır. İzmir vilâyetinde ortaokul sonrası eğitime devam etmek isteyenler için tek seçenek ise uzun yıllar boyunca şehir merkezindeki eğitim kurumları olmuştur.

Cumhuriyet'in ilk yıllarında, özellikle 1927-1950 yılları arasında, İzmir'de eğitim ve kültür konusunda araştırma ve yayın yapan, bilimsel toplantılar düzenleyen bir *"Pedagoji Çevresi"* söz konusudur. Çok büyük bölümü öğretmenlerden oluşan bu çevre hem meslektaşlarının hem de İzmir halkının kültürel gelişimine büyük katkılar sunmuştur. İçlerinde, eserleriyle Türkiye'nin eğitim ve kültür çalışmalarına yön vermiş öğretmenler mevcuttur. Ülke çapında öğretmenlerin meslekî birliklerinde etkin ve öncü rol üstlenen bazı öğretmenler de yine İzmir'de görev yapanlar arasından çıkmıştır.

1950'li yılların ilk yarısında İzmir İl Millî Eğitim Müdürlüğü özgün ve örnek bir çalışmaya imza atmıştır. Pedagojik Danışma Kurulları ve altı yıl boyunca yapılan Pedagojik Eğitim Kongreleri vilâyet çapında bir sinerji doğururken ülke çapında da yankı uyandırmış, Millî Eğitim Bakanlığı tarafından da başka illerde uygulanması öngörülmüştür. Aynı yıllarda İzmir, Türkiye'ye gelen ABD'li eğitim uzmanları tarafından sık sık ziyaret edilmiş ve bu uzmanlar eğitimcilerle etkileşim halinde olmuş, ortak çalışmalara imza atmıştır. 1950'li yıllarda ayrıca, özellikle yabancı dil eğitimi konusunda iddialı eğitim kurumları açılmıştır. Bu gelişmede eğitimci kimliğine sahip girişimcilerin kurduğu özel okullar öncü rol üstlenmiştir. Bu okulların bazıları kurumsal hale gelmeyi, eğitim açısından cazibe merkezi olmayı, eğitim kalitesini sürdürmeyi başarmış ve örnek çalışmalara imza atarak günümüze kadar ulaşmıştır. Yine, sonraki yıllarda *"Anadolu Lisesi"*ne dönüşecek olan resmî okulların temelleri de 1950'li yıllarda atılmış, İzmir bu okulların faaliyete başladığı ilk kentlerden biri olmuştur.

1970'li yılların başlarına kadar lise eğitimi hâlâ pek çok kazadaki öğrenci için ulaşılabilir olmaktan uzaktı. 1990'lı yılların başlarında ise liselerin hem sayısı hem de çeşidi artmıştır. En azından genel liselere ulaşma imkânı artık tüm ilçelerde mevcuttu. Daha önce ortaokul sonrasında *"enstitü"* adıyla eğitim veren meslek okulları da liseye dönüştürülmüş, yaygınlaşmış ve çeşitlenmişti

Dünya'daki ve Türkiye'deki gelişmelere bağlı olarak zamanla yeni eğitim kurumları devreye girmiştir. Bu açıdan 1959 yılında İzmir'de bir Rehberlik Araştırma Merkezi açılması önemlidir. Yine, daha önceki yıllarda çok nadir olan okulöncesi eğitim kurumları giderek yaygınlaşmış ve devlet tarafından üstlenilmeye başlanmıştır. Özel gereksinimi olan öğrencilerin eğitimi de zamanla eğitim sistemi içerisinde yer almıştır.

Bu araştırma kapsamında, günümüzde İzmir'de eğitim vermeye devam eden tarihi okullardan bazılarının sahip oldukları mirası bilinçli ve sistematik biçimde korudukları, bu konuda iyi örnekler oluşturdukları görülmüştür. Tarihsel süreç içerisinde yaptıkları yayınlar (tarihçe, bülten, yıllık, dergi, broşür vb.), tuttukları kayıtlar, fotoğraf arşivleri günümüzde birer belge olarak kurumsal ve toplumsal hafızanın diri tutulmasına hizmet etmektedir. Eğitimcilerin ve mezunların yayınladıkları anılar, arşivlere ulaştırdıkları fotoğraf ve belgeler de bu açıdan faydalı olmuştur. Fakat ne yazık ki sahip olduğu tarihi mirasa rağmen kurumsal hafızanın son derece zayıf kaldığı, adeta yok olduğu okullar da mevcuttur. Bu çalışma kapsamında bir kez daha anlaşılmıştır ki tarihi olsun veya olmasın her okulun zaman zaman hafızasını tazelemek için resmî arşiv dışında da kayıtlar tutması, yayınlar yapması faydalı olacaktır. Günümüzde resmi ve özel hemen her yazışmanın, görüntülemenin (fotoğraf, video vb.) dijital platformlar üzerinde gerçekleştiği, kaydedildiği ve arşivlendiği göz önünde bulundurulduğunda geçmişle gelecek arasındaki bağları korumak hem kolay hem de zor görünmektedir. Ne var ki bu konuda yürütülecek sistemli çalışmaların kurumsal hafızaları diri tutması ve geleceğe miras kalması daima mümkündür.

Eğitim tarihimiz ve toplumsal hafızamız açısından dikkate değer bir başka konu okul adlarının, niteliklerinin ve fiziksel mekânlarının zamana ve ihtiyaçlara bağlı olarak değişmesidir. Tarihsel süreçte bazı okul adlarının değişmesinin kentlerin tarihi ile dokusunda, aidiyet bağlarında ve kurumsal süreklilikte zedelenmelere yol açtığını söylemek mümkündür. Bu nedenle, çok gerekli olmadıkça bu tip uygulamalardan kaçınmak ve muhafazakâr bir tavır sergilemek, kimliklerin korunması açısından daha faydalı görünmektedir. Yeni ihtiyaçlar karşısında kaçınılmaz olan mekânsal değişiklikler gerçekleşirken de okul kimliklerinin korunması için gereken tedbirlerin alınması yine aynı gerekliliklerle hizmet edecektir.

Kaynakça

Arşivler

Ahmet Priştina Kent Arşivi ve Müzesi (APİKAM)
Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)
Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)
Fevzipaşa Ortaokulu Arşivi
Gallica Arşivi
İstanbul Üniversitesi-Nadir Eserler Kütüphanesi
İzmir Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı (ATALEV) *Arşivi*
İzmir Cumhuriyet Eğitim Müzesi Arşivi
İzmir Kız Lisesi Arşivi
MaNDA Dijital Arşivi
Namık Kemal Lisesi Arşivi
SALT Araştırma Arşivi
Tire Atatürk Ortaokulu Arşivi
Torbalı Kent Arşivi ve Tanıtım Merkezi (TORKAM)
Yavuz Çorapçıoğlu Arşivi
Yıldırım Kemal Bey İlkokulu Arşivi

Gazete ve Dergiler

Ahenk
Akşam
Anadolu
Cumhuriyet
Endüstri
Haber-Akşam Postası
Hakimiyeti Milliye
Halkın Sesi
Hizmet
Kurun
Milliyet
Mimar
Mithatpaşa [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, [2018].
Son Posta
T.C. Millî Eğitim Bakanlığı Tebliğler Dergisi
T.C. Resmî Gazete
Tan
TBMM Zabıt Ceridesi
Türk Dili
Ulus
Ulusal Birlik
Vakit
Yeni Asır

Salname, Nevsal ve Yıllıklar

1967 İzmir İl Yıllığı

1973 İzmir İl Yıllığı

Aydın Vilâyeti Salnamesi- H. 1314 [M. 1896].

Aydın Vilâyeti Salnamesi- H.1296 [M. 1879].

Aydın Vilâyeti Salnamesi- H.1300 [M. 1883].

Aydın Vilâyeti Salnamesi- H.1313 [M. 1895].

Aydın Vilâyeti Salnamesi- H.1319 [M. 1901].

Aydın Vilâyeti Salnamesi- H.1321 [M. 1903].

Aydın Vilâyeti Salnamesi- H.1323[M. 1905].

Aydın Vilâyeti Salnamesi- H.1326 [M. 1908].

Aydın Vilâyeti Salnamesi- R.1307 [M. 1891], C. I.

Aydın Vilâyeti Salnamesi- R.1307 [M. 1891], C. II.

Aydın Vilâyeti Salnamesi, [H.] 1311 [M. 1893].

Aydın Vilâyeti Salnamesi, 1297 [M. 1880].

Devlet Yıllığı-1945, Başbakanlık Basın ve Yayın Umum Müdürlüğü yay., 1946.

İzmir İl Yıllığı '94

İzmir Vilâyeti Salnâmesi (1927-28), İzmir Vilâyeti İstatistik Müdüriyeti, Bilgi Matbaası, İzmir, 1929.

Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye-2.Def'a, 1317 [M.1899].

Salnâme-i Nezaret-i Maarif-i Umumiyye-6.Sene, H.1321 [M.1903].

T.C. Devlet Yıllığı (1928-1929), Matbuat Umum Müdürlüğü Neşriyatı, İstanbul, 1929.

Resmî İstatistikler

İstatistik Göstergeler (1923-2009), Türkiye İstatistik Kurumu yay., Ankara, 2010.

İstatistik Yıllığı (1931-1932), İzmir Vilâyeti İstatistik Müdürlüğü Neşriyatından, İzmir, 1933.

İstatistik Yıllığı (1935-1936), İzmir Vilâyeti İstatistik Müdürlüğü Neşriyatından, İzmir, 1937.

İzmir Vilâyeti 1926 Senesi İstatistiki, Hafız Ali Matbaası, İzmir, 1927.

İzmir Vilâyeti 1929-1930 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir Vilâyeti İstatistik Müdürlüğü yay., İzmir, 1930.

Maarif İstatistiği (1938-1939), Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü yay., Ankara, 1942.

Maarif İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1950-1951), Türkiye Cumhuriyeti Başvekalet İstatistik Umum Müdürlüğü, Ankara, [b.t.y].

Millî Eğitim İstatistikleri (1942-1943), Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü yay., Ankara, 1945.

Millî Eğitim İstatistikleri İlk Öğretim (1953-1960), T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü Başkanlığı yay., Ankara, 1963.

Millî Eğitim İstatistikleri Orta Öğretim (1952-1953), T.C. Başvekâlet İstatistik Umum Müdürlüğü yay., Ankara, [b.t.y.].

Milli Eğitim İstatistikleri-Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim (1953-1960), Devlet İstatistik Enstitüsü yay., 1968.

Millî Eğitim İstatistikleri-Ortaöğretim (1961/65), Devlet İstatistik Enstitüsü Matbaası, Ankara, 1968.

22 Ekim 1950 Genel Nüfus Sayımı, T.C. Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü yay., İstanbul, 1961.

1935, 20 İlkteşrin Genel Nüfus Sayımı-Türkiye Nüfusu, Başvekâlet İstatistik Genel Direktörlüğü, Ankara, 1935.

Kitap, Tez ve Makaleler

(KOYUNCU) YAKIN, Gülnaz, *İzmir Sanayi Mektebi (Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi) (1868-1923)*, İzmir Valiliği Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü yay., İzmir, 1997.

"Okul Müdürü Saffet Raif İrtenk'in X uncu öğretim yılını açış nutku", *İzmir Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulu (1944-1953)*, [b.y.y.], [b.t.y.], s.3-7.

1923 Senesi İzmir Vilâyeti İstatistiki, 1. Kitap, Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, İzmir yay., 1. baskı, İzmir, 2001.

ACARLAR, Kevser, "İzmir Kız Lisesi", *İzmir Kız Lisesi (1943-1944/1944-1945)*, Cemâl-İhsan Matbaa ve Klişe Atölyesi, İzmir, [b.y.y.], s. 6-10.

ADAL, Osman Sabri, "Osman Sabri Adal'ın Kongreyi Açış Nutku", *Birinci Pratik Eğitim Kongresi Raporları*, I. Kitap, T.C. İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü yay., İzmir, 1950, s.7.

AKINCI, Ayşe, "Vedide Baha Pars'ın Hayatı ve Şahsiyeti", *Örnek Hayatlar-Vedide Baha Pars*, C.I, Derleyen: Ayşe Akıncı, Amerikan Bord Neşriyat Dairesi, İstanbul, 1962, s. 11-21.

AKSOY, Yaşar, *Bir Kent, Bir İnsan- İzmir'in Son Yüzyılı, S. Ferit Eczacıbaşı'nın Yaşamı ve Anıları*, Dr. Nejat F. Eczacıbaşı Vakfı yay., İstanbul, 1986.

AKYAVAŞ, Halil, *Toplum Kalkınması Çalışmaları*, Etki yay., İzmir, 2002.

AKYOL ALTUN, Didem, "Cumhuriyet Öncesi Dönemde İzmir Hastanelerinin Mekânsal Değişimi", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, C. 29, s. 2, 2014, s. 405-443.

AKYÜZ Yahya, *Türk Eğitim Tarihi (M.Ö. 1000- M.S. 2014)*, Pegem Akademi, 26. baskı, Ankara, 2014.

AKYÜZ, Yahya, "Türkiye'de Çağdaş Anlamda Öğretmenlik Mesleğinin Doğuşu", *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye yay., Ankara, 2002, s. 15-25.

AKYÜZ, Yahya, "Türkiye'de İlk Öğretmen Kuruluşları Hakkında Orijinal Bir Belge ile Unutulmuş Bir Kaynak", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 3, Sayı: 1 (1970), s. 109-119.

ALPAN, Necip, "İzmir İmam Hatip Lisesi", *Köy ve Eğitim*, C. 6, Sayı: 70 (Aralık 1960), s. 7-9.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı yay., No: 2174.(https://www.sbb.gov.tr/kalkinma-planlari/ , Erişim Tarihi: 30.04.2022).

ALTUNSARAY, Abdullah, *Taşımalı İlköğretim Uygulamasının Değerlendirilmesi (Balıkesir Örneği)*, T.C. Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eğitim Bilimleri Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Balıkesir, 1996.

ALTUNYA, Niyazi, *Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmesi (1906-2015)*, Eğitim-İş Kültür yay., 3.baskı, Ankara, 2015.

ANTEL, Sadrettin Celâl, "Tanzimat Maarifi", *Tanzimat-1*, Millî Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul, 1999, s. 441-462.

APAK, Rahmi, *İstiklâl Savaşı'nda Garp Cephesi Nasıl Kuruldu*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1990.

ARI, Kemal, GÖZCÜ, Alev, ÇAKMAK, Fevzi, *Körfezin Mavi Kucağında Konak*, Konak Belediyesi Kültür yay., 1.baskı, İzmir, 2014.

ARIKAN, Zeki, *İzmir Basınından Seçmeler (1872-1922)*, C.I, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., 1. baskı, İzmir, 2001.

ARIKAN, Zeki, İzmir Basınından Seçmeler (1923-1938), C.II.-II. Kitap, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2008.

ARMAĞAN, A. Munis, *Osmanlı Belgelerinde Ödemiş*, Ödemiş Kent Müzesi yay., Ödemiş, 2011.

AS, İzzettin, *Bir Sosyal Hizmet Kurumu Olarak Darüleytam*, T.C. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Anabilim Adlı Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2020.

ASAL, Raşel Rakella, "Amerikan Kız Lisesi Tarihçesi", *İzmir Tarih ve Toplum*, Sayı: 4 (Mart 2009), s.12-22.

ASAL, Tarık, "Cumhuriyetten bu yana İzmir'de çeşitli Millî Eğitim hareket ve hamleleri", *Birinci Pratik Eğitim Kongresi Raporları*, I. Kitap, T.C. İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü yay., İzmir, 1950, s. 9-12.

ASLAN, Erdal, "Türkiye Cumhuriyeti'nin İlkokullarda İzlediği İlk Öğretim Programı: 1924 İlk Mektepler Müfredat Programı", *İlköğretim Online*, X/2 (2011), s. 717-734.

ATAM, Şenay, "Vital Cuinet'e Göre XIX. Yüzyıl Sonlarında Balıkesir'in İdari, Demografik ve Sosyo-Ekonomik Yapısı", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18, S. 4 (2020), s.369-392.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, II, Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü yay., 5. baskı, 1997.

ATİLLA, A. Nedim, *İzmir Demiryolları*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., 1.baskı, İzmir, 2002.

ATMACA, Hüseyin, *Bir Köy Çocuğunun Serüveni-Köy Enstitüsünden Parlamentoya*, Abis yay., Ankara, 2009.

AYAZ, Hakan, "Türk Spor Tarihinde Önemli Bir Sima: Selim Sırrı Tarcan (İzmir'deki Spor Faaliyetleri)", *İzmir Spor Tarihi*, Editörler: Günver Güneş, Bahri Okumuş, Üyopya yay., 1. baskı, 2019, s. 429-439.

AYDIN, Bilgin, "Salname", *İslam Ansiklopedisi*, C.36, Türkiye Diyanet Vakfı yay., İstanbul, 2009.

Aydınlar Kenti İzmir- Felsefeci Dr. Ziya Somar'ın Anıları, Hazırlayan: Yaşar Aksoy, Dokuz Eylül yay., 1.baskı, İzmir, 2000.

BALABAN, Alev, "60 Yıllık Bir Eğitim Çınarı-İzmir Özel Türk Koleji", *İzmir Tarih ve Toplum*, Sayı: 7 (Şubat 2010), s. 48-51.

BALABAN, Rahmi, "Merhum Dirike ait bir hatıra", *Yeni Asır*, 18 Ağustos 1941, s.2.

BARDAK, Musa, *Osmanlı'da Modern Okul Öncesi Eğitim (1908-1918)*, Alalma yay., 1. baskı, Ankara, 2019.

BAŞARAN, Mehmet, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Tire*, Tire Belediyesi Kültür yay., 2.baskı, İzmir, 2015.

BAYAR, Celâl, *Başvekilim Adnan Menderes*, Derleyen: İsmet Bozdağ, Tercüman yay., İstanbul, 1986.

BAYAR, Celâl, *Ben de Yazdım-Millî Mücadeleye Giriş*, C. 5, Sabah Kitapları, İstanbul, 1997.

BAYKARA, Tuncer, *İzmir Şehri ve Tarihi*, Akademi Kitabevi yay., Manisa, 2001.

BEALS, Lester, *Rehberliğin Lüzumu Hakkında Rapor*, Çeviren: Lâtife Hüban Üçüncü, Maarif Basımevi, Ankara, 1956.

BERBER, Engin, *Sancılı Yıllar: İzmir 1918-1922, Mütareke ve Yunan İşgali Döneminde İzmir Sancağı*, Ayraç yay., Ankara, 1997.

BERBER, Engin, SERÇE, Erkan, *Karşıyaka Tarihi*, Karşıyaka Belediyesi Kültür yay., 2. baskı, İzmir, 2012.

BEYRU, Rauf, 19.yy'da İzmir Kenti, Literatür yay., 1.basım, İstanbul, 2011.

BİLGEHAN, Hakkı, *Öyküm*, Doğruluk Matbaası, İzmir, 1996.

BİLGİ, Nejdet, "Cumhuriyet'in İlk Döneminde Mülkî Yapının Gelişimi (1920-1950)", *Türkler*, C. 17, s. 334-346.

Birinci Pratik Eğitim Kongresi Raporları, I. Kitap, T.C. İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü yay., İzmir, 1950.

BOZDAĞ, Hüseyin, *Kızılçullu Köy Enstitüsü Tarihçesi (1937-1952)*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Programı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2019.

BOZKURT, Nebi, "Medrese", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı yay., Ankara, 2003, s. 323-327.

BULUÇ, Sadettin, "Osmanlılar Devrinde Alfabe Tartışmaları", *Harf Devrimi'nin 50.Yılı Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu yay., 2. baskı, Ankara, 1991.

CAN TUNALI, Ayten, "Hasan Fehmi Paşa'nın Aydın Valiliği Döneminde Eğitim-Öğretimde Düzenlemeler", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 46/1 (2006), s. 137-151.

CAVİD, Selim, "Egenin devrim kaynağı olan Muallim mektebinde bir saat kalınız: Göğsünüz övünçle kabarır..", *Yeni Asır*, 8 Nisan 1935, s. 6.

CAVİT, Selim, "İzmir Erkek Muallim mektebi Verimlerile iftihar duyabilir..", *Yeni Asır*, 9 Nisan 1935, s. 6

CEVAD SAMİ- HÜSNÜ, *1321 Sene-i Maliyesine Mahsus Nevsal-i İktisad*, Keşişyan Matbaası, İzmir, R.1323 [M.1907].

CEVAT SAMİ- HÜSEYİN HÜSNÜ, *İzmir 1905*, Sadeleştirerek Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2000.

CEYLAN, Ömür, TELCİ, Cahit, KÜPELİ, Özer, ÇAĞLITÜTÜNCÜGİL, Ersel, ÖZDEMİR Yasin, ULUDÜZ, Ekim Ortaç, *İzmir'in Son Osmanlıları-Kokluca Mezar Kitabeleri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi İZELMAN A.Ş. yay., 1.baskı, İzmir, 2021.

CİVCİ Sultan, *Halkevleri ve İzmir Halkevi'nin Faaliyetleri (1932-1951)*, T.C. Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı- T.C. Tarihi Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir, 2013.

CORAL, Mehmet, *Ateşin Gelini*, Doğan Kitap, 1.baskı, İstanbul, 2008.

Cumhuriyetin 50.Yılında Millî Eğitimimiz, T.C. Millî Eğitim Bakanlığı, İstanbul, 1973.

ÇADIRCI, Musa, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Ülke Yönetimi", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C. I, s. 210-230.

ÇAĞIN, Şerife, "İzmir'de Bir Kadın Eğitimci: Vedide Baha Pars'ın Süreli Yayınlardaki Yazıları", *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 19, S.4 (2021), s. 115-134.

ÇAKAN, Işıl, "Cumhuriyet Döneminde İlköğretimin Finansman Sorunu ve Mektep Vergisi Uygulaması", *Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları*, S. 2, 2013, s. 85-127.

ÇAKICIOĞLU, Raziye Oban, Emre Yılmaz, "Yerel Halkın Kültürel Miras Alanlarına İlişkin Bilinç Düzeyinin Ölçülmesi: Buca Örneği", *Dünden Bugüne Buca*, Editörler: Hasan Çukur, Raziye Çakıcıoğlu Oban, Dokuz Eylül Üniversitesi yay., İzmir, 2017, s. 76-119.

ÇAKMAK, Zafer, "Batı Anadolu'da Gerçekleştirilen Yunan Mezalimi Hakkında Yüzbaşı İsmail Hakkı Efendi Tarafından Hazırlanmış Askeri Bir Rapor", *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, XIX/1, Elazığ, 2009, s.209-221.

DAVRAN, Günel, "Okulumuzda Spor Çalışmaları", *İzmir Kız Lisesi (1943-1944/1944-1945)*, s. 39-41.

DEDEKÖY, İsmet, "İzmir Rehberlik ve Araştırma Merkezi'nin Kuruluşu, Bugüne Kadar Geçirdiği Safhalar ve Faaliyetleri", *İzmir Rehberlik ve Araştırma Merkezinin Kuruluş Tarihçesi ve Çalışmaları*, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1961, s.20-25.

DEMİR, Cenk, *Amerikan Board'un İzmir'deki Faaliyetleri ve İzmir Uluslararası Kolej*, T.C. Erciyes Üniversitesi-Sosyal Bilimler Enstitüsü-Tarih Anabilim Dalı-Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Kayseri, 2014.

DEMİR, Enver, *41 Yılın Hikâyesi*, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1968.

DEMİRBAŞ, Mehmet Ali, "Osmanlılar Döneminde İzmir", *İzmir Kent Tarihi*, İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yay., İzmir, 2009.

DEMİRBAŞ, Mehmet Ali, *Rees Köşkü- Levanten Malikanesinden Eğitim Fakültesine*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, İzmir, 2010.

DEMİREL, Muammer, "Türk Eğitim Sisteminin Modernleşmesinde Rüşdiye Mektepleri", *Türkler*, C. 15, Yeni Türkiye yay., Ankara, 2002, s. 44-60.

DİRİK, K. Doğan, *Atatürk'ün İzinde Vali Paşa Kâzım Dirik*, Gürer yay., 1. baskı, İstanbul, 2008.

Dokuz Eylül Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi (1966-1995), İzmir, [1995].

DÖLEN, Emre, "Zonguldak Maden Mühendis Mekteb-i Âlisi (1924-1931)", *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, 1. baskı, İstanbul, 2006, s. 21-31.

DURAK ÖZEN, Züleyha, "İstanbul Üniversitesi Rektörlük Binasındaki Kütüphanenin İzmir Hamidiye Sanayi Mektebi Öğrencilerinin Sultan II. Abdülhamid'e Hediyesi Olduğu Ortaya Çıktı", *Mithatpaşa* [Dergisi]-150.Yıl Özel Sayısı, [2018], s. 24-25.

DURSUN, M. Kâmil, *İzmir Hatıraları*, Yayına Hazırlayan: Ünal Şenel, Akademi Kitabevi, İzmir, 1994.

EGE, A. Şehabettin, *Eski İzmir'den Anılar*, Notlarla Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., 1. baskı, İzmir, 2002.

EKREM, Nevzat, "Ödemişte maarif hayatı", *Cumhuriyet*, 4 Teşrinievvel 1934, s. 6.

ELMACI, Mehmet Emin, *Bir Semt Bir Bina: Nato Binası-Amerikan Koleji'nden Kızılçullu Köy Enstitüsüne*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kent Kitaplığı, 1. baskı, İzmir, 2013.

EMİNOĞLU, Cavit, KURAK, İbrahim, *İzcilik Kılavuzu*, Eminoğlu Ofset-İZEĞKOP yay., Ankara, 1988.

Enstitü Yıllığı, İzmir Cumhuriyet Kız Enstitüsü, No:9 (1.nci teşrin 1943), Nefaset Matbaası, İzmir, 1943.

ERGİR, Ertuğrul Erol, *Unutamadığım Karşıyakam ve İzmirim*, Tükelmat A.Ş., 2.baskı, [İzmir], 1999.

ERGÜN, Mustafa, *Atatürk Devri Türk Eğitimi*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2021.

ERPİ, Feyyaz, *Buca'da Konut Mimarisi (1838-1934)*, Ortadoğu Teknik Üniversitesi yay., Ankara, 1987.

ERSOY, Akın, "İzmir'in Erken Tarihi", *İzmir Kent Tarihi*, İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yay., İzmir, 2009.

ERTAN, Veli, "Balaban, Mustafa Rahmi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.5, İstanbul, 1992, s.1-2.

ERTEKİN, A. Levent, *Eğitime Adanan Bir Ömür- Fatma Zehra Melahat Aksoy*, Pozitif Matbaacılık, Ankara, [2014].

ERTEKİN, A. Levent, *Osmanlı'dan Günümüze Tire'de Eğitim ve Eğitimciler*, Yeni Asya Matbaacılık, İzmir, [2003].

FEYZİOĞLU, Elvan, *Büyük Bir Halk Okulu-İzmir Fuarı*, İZFAŞ Kültür yay., 2. baskı, İzmir, 2006.

GAZALCI, Mustafa, *21 Köy Enstitüsü-Çınarlar Anlatıyor*, Bilgi yay., 1. baskı, Ankara, 2021.

Geçmişten Günümüze Fotoğraflarla Meslekî ve Teknik Eğitim (11.yy-21. yy), Hazırlayanlar: Selvinaz Aydın, Ülkü Özdemir, T.C. Millî Eğim Bakanlığı yay., Ankara, 2019.

GENÇ ACAR, Derya, *1929-1939 Yıllarında İzmir (Sosyal, Ekonomik ve Gündelik Yaşam)*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2017.

GEZER, Gülnaz, "Vedide Baha Pars ve Türk Eğitim Hayatına Katkıları", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, S.37 (Bahar 2023), s. 383-420.

GÖÇMENOĞLU, Tayfur, *Bir Kara Tren Efsanesi/Alsancak-Buca-Alsancak*, Heyamola yay., 3. baskı, İstanbul, 2020.

GÖKDEMİR, Oktay, "Cumhuriyet İzmir'i", *İzmir Kent Tarihi*, İzmir Valiliği yay., İzmir, 2009, s. 79-110.

GÖKDEMİR, Oktay, "İzmir'e Doğru Gazetesi, Mustafa Necati ve Vasıf Çınar", *İzmir'e Doğru*, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., 1. baskı, İzmir, 2010, s. 7-12.

GÖKMEN, Ertan, "Aydın Vilâyetinde Sıbyan Mekteplerinin İbtidâi Mekteplere Dönüştürülmesi", *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, Sayı: 20 (2006), s. 149-173.

GÖKMEN, Ertan, "Bir Yerel Yönetim Uygulaması Olarak 1913 Yılı Aydın Vilâyeti Umumi Meclisi Toplantısı ve Müzakereleri", *Türk İdare Dergisi*, Sayı: 491 (Aralık 2020), s. 123-160.

GÖKSEL, Şahap, "Cumhuriyet Kız Enstitüsünde Bir Saat", *Anadolu*, 24 Mart 1938, s.7-8.

GÖLGESİZ GEDİKLER, Hülya, "1950'li Yıllarda İzmir'deki Orta Dereceli Meslek Eğitimi Kurumları", *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi*, Sayı: 21 (2007), s. 89-97.

GÖLGESİZ GEDİKLER, Hülya, *1950'li Yıllarda İzmir*, Şenocak yay., İzmir, 2012.

GÜNDEM, Naci, *Günler Boyunca- Hâtıralar*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., 2. Basım, İzmir, 2002.

GÜNDÜZ, Mehmet, *Türkiye'de Yabancı Dilde Öğretim Yapan Resmi Ortaöğretim Kurumları: Maarif Kolejleri*, T. C. İstanbul Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2017.

GÜNEŞ, Günver, "İzmir Milli Kütüphanesi", *İzmir Kent Ansiklopedisi-Tarih*, C. I, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay, İzmir, 2013, s. 227-232.

GÜNEŞ, Günver, *Modern Sporların İzmir'e Girişi (1850-1922)*, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., 1. baskı, İzmir, 2012.

Günümüz Türkçesiyle Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi, Hazırlayan: Seyit Ali Kahraman, C.9 (1.Kitap), Yapı Kredi yay., 1.baskı, İstanbul, 2011.

GÜREL, Ahmet, "Gazi'nin İzmir Günleri", *İzmir Tarih ve Toplum*, Sayı: 3 (Aralık 2008), s. 8-14.

GÜRKAYNAK, M[urtaza], "Birinci Pratik Eğitim Kongresi", *Yeni İstanbul*, 10 Haziran 1950, s.3.

GÜRLEK, Ahmet, *100.Yılında Milli Kütüphane*, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay.,, 1. baskı, İzmir, 2012.

GÜRMAN ŞAHİN, Asuman, "İzmir Millî Kütüphane'de 1923-1938 Yılları Arası Yayın Hayatında Olan Edebiyat, Fikir, Kültür Süreli Yayınları", *CBÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 13, S. 3 (Eylül 2015), s. 355-376.

GÜVEN, İsmail, "Osmanlı'dan Günümüze İzciliğin Gelişimi ve Türk Eğitim Tarihindeki Yeri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Dergisi*, C. 36, S. 1-2 (2003), s. 65-73.

GÜVENÇ, Nedret, *Bir Zamanlar İzmir'de*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 1. baskı, İstanbul, 2001.

HATEMÎ, Hüseyin, "19.yy'da Medreseler", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. II, s. 501-510.

HUYUGÜZEL, Ö. Faruk, *İzmir Fikir ve Sanat Adamları (1850-1950)*, T. C. Kültür Bakanlığı yay., 1.baskı, Ankara, 2000.

HUYUGÜZEL, Ömer Faruk, "Kent Tarihinde Kültür ve Edebiyat", *İzmir Kent Tarihi*, İzmir İl Kültür ve Turizm Müdürlüğü yay., İzmir, 2009, s.247-270.

HÜSEYİN RIFAT, *İzmir 1914*, Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, Akademi Kitabevi, İzmir, 1997.

İkinci Erkek Lisesi 1939-1940 Yıllığı, Nefaset Matbaası, İzmir, [1940].

İNALCIK, Halil, *Devlet-i 'Aliyye*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., IV, 9.baskı, İstanbul, 2020.

İNAN, Afet, "Ellinci Yılında Türk Harf Devrimi (1928)", *Harf Devrimi'nin 50.Yılı Sempozyumu*, Türk Tarih Kurumu yay., 2. baskı, Ankara, 1991, s. 79-83.

İNAN, Afet, *İzmir İktisat Kongresi*, Türk Tarih Kurumu yay., 3.baskı, Ankara, 2018.

İNAN, Arı, *Tarihe Tanıklık Edenler-Cumhuriyetin Kurucu Kuşağıyla Söyleşiler*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Genişletilmiş 1. baskı, İstanbul, 2011.

İNAN, M. Rauf, *Bir Ömrün Öyküsü*, C. 1, Öğretmen yay., 1. baskı, Ankara, 1986.

İnan, Rauf, "Dayak ve Terbiye", *Anadolu*, 12 Mayıs 1937, s. 2, 7.

İNCE, Refik, "İzmir vilâyeti Türkiyenin en çok mektebine onun sayesinde kavuştu", *Yeni Asır*, 18 Ağustos 1941, s.2.

İPEKOĞLU, Başak, HAMAMCIOĞLU, Mine, *İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi Yangın Sonrası Restorasyonu*, İzmir Mithatpaşa Endüstri Meslek Lisesi yay. İzmir, 2002.

İPŞİRLİ, Mehmet, "Medrese-Osmanlı Dönemi", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, Türkiye Diyanet Vakfı yay., Ankara, 2003, 327-333.

İzmir 1876 ve 1908 (Yunanca Rehberlere Göre Meşrutiyette İzmir), Çev: Engin Berber, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., 1.baskı, İzmir, 2008.

İzmir Cumhuriyetin 15inci Yılında, Nefaset Matbaası, İzmir, 1938.

İzmir Erkek Lisesi 50nci Yıl 1888-1938, Ticaret Matbaası, İzmir, 1941.

İzmir IIci Erkek Lisesi 1938-1939 Yıllığı, Nefaset [Matbaası], İzmir, [1939].

İzmir İli Şehir ve Kasabalarının Kültür Bakımından Beş Yıllık Kalkınma Programı, T.C. İzmir İli Kültür Direktörlüğü yay., İzmir, 1937.

İzmir İlkokulları Koruma Cemiyeti Anayasası, Suhulet Matbaası, İzmir, 1940.

İzmir Kız Lisesi (1943-1944/1944-1945), Cemâl-İhsan Matbaa ve Klişe Atölyesi, İzmir, [b.t.y.].

İzmir Kız Lisesi'82, İzmir Kız Lisesi Tanıtma ve Yayın Kolu yay., [İzmir], [1982].

İzmir Kız Lisesinden Yetişenler Cemiyeti Umumî Nizamnamesi, Cumhuriyet Matbaası, İzmir, [b.t.y.].

İzmir Mıntıka Ziraat Mektebi, Bilgi Matbaası, İzmir, 1926.

İzmir Mithat Paşa Erkek Sanat Enstitüsü, Endüstri Basım ve Yayımevi, İzmir, [1958].

İzmir Öğretmenler Derneği Tüzüğü, Doğanlar Basımevi, İzmir, [b.t.y.].

İzmir Özel Türk Koleji Yıllığı (1959-1960), [b.y.y.],[b.t.y.].

İzmir Özel Türk Lisesi-Eğitimde 40 Yıl, Neşa yay., İzmir, [1990].

İzmir Rehberi, İzmir ve Havalisi Asarıatika Muhipleri Cemiyeti Neşriyatından, Resimli Ay Matbaası, İstanbul, 1934.

İzmir Şehir Rehberi, Harita Genel Müdürlüğü Matbaası, [Ankara], [1981].

İzmir Şehir Rehberi-1941, İzmir Belediyesi Neşriyatından, [İzmir], 1941.

İzmir Ticaret Lisesi Yıllığı (1951-1952), Teknik Kitap ve Mecmua Basımevi, İzmir, 1952.

İzmir Vilâyeti Umumî Meclisinin 1932 Senesi Bütçesine Ait Müzakerat Zabıtnamesi, Bilgi Matbaası, İzmir, 1932.

İzmir Vilâyeti Umumî Meclisinin 1933 Senesi Bütçesine Ait Müzakerat Zabıtnamesi, Bilgi Matbaası, İzmir, 1933.

İzmir'deki Bazı Sosyal Koşullar Hakkında Bir Araştırma-İzmir 1921, Çeviren: Aykan Candemir, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., 1. baskı, İzmir, 2000.

İZMİRLİ, Zuhal, İZMİRLİ, Yücel, *Makedonya'dan Esen İmbat*, Kırmızıkedi yay., 1.baskı, İstanbul, 2010.

KARA, Adem, *Halk Evleri*, 24 Saat yay., 1. baskı, Ankara, 2006.

KARAOSMANOĞLU, Attila, *İzmir Karşıyaka'dan Dünyaya*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 2.baskı, İstanbul, 2005.

KATOĞLU, Murat, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat", *Türkiye Tarihi*, IV (Çağdaş Türkiye 1908-1980), Cem yay., 4. baskı, İstanbul, 1995, s. 393-502.

KAYGUSUZ, Bezmi Nusret, *Bir Roman Gibi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay. İzmir, 2001.

KAYIN, Emel, "Cumhuriyet Dönemi Mimarlık Mirası ve İzmir'in 'Modern' Kimliği", *İzmir Tarih ve Toplum*, Sayı: 3 (Aralık 2008), s.20-24.

KAYIŞ, Yasin, "Paradiso'ya Rakip Olarak Tepeköy Çiftlik-i Hümâyûnu At Yarışları", *İzmir Tarih ve Toplum*, Sayı: 7 (Şubat 2010), s.74-79.

KAYIŞ, Yasin, *Aydın Vilâyeti Salnâmeleri'nde Torbalı ve Sultan II. Abdülhamid'in Hayır Eserleri* , Torbalı Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2012.

KERİMOĞLU, H. Taner, "İzmir ve İttihat-Terakki", *İzmir Kent Ansiklopedisi-Tarih*, C. I, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay, İzmir, 2013, s. 217-226.

KESKİN, Mehmet Ali, *İzmir Valileri*, Memleket yay., İzmir, 1992.

KESKİN, Nuray E., "Cumhuriyet Döneminde Toprağa Dayalı Örgütlenme: İl Yönetimi Sisteminin Kuruluşu", *Memleket Siyaset Yönetim*, II/5 (2007/5), s. 119-174.

KIRKPINAR, Nurullah, *Türkiye'de Zirai Eğitim (1923-1963)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2022.

KİRBY, Fay, *Türkiye'de Köy Enstitüleri*, İmece yay., Ankara, 1962.

KOCAGÖZ, Samim, *Bu da Geçti Yahu*, Dünya yay., Genişletilmiş 2.baskı, İstanbul, 2004.

KOÇ GÜNAY, Lütfiye, "Jean Jacques Rousseau Enstitüsü'nün Psikoloji ve Pedagoji Tarihimizdeki Yeri", *Dört Öge*, S.9 (Nisan 2016), s. 157-168.

KOÇAK, Cemil, "Tanzimat'tan Sonra Özel ve Yabancı Okullar", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. II, İletişim yay., İstanbul, 1985, s. 485-494.

KOÇER, Hasan Ali, Türkiye'de *Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923)*, Talim ve Terbiye Dairesi yay., 1. baskı, İstanbul, İstanbul, 1970.

KODAMAN, Bayram, *Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi*, Türk Tarih Kurumu yay., 2. baskı, Ankara, 1991.

KOLÇAK, Sabri, "Okulculuğumuzda Yeni Bir Çalışma Sistemine Doğru", *Birinci Pratik Eğitim Kongresi Raporları*, I. Kitap, T.C. İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü yay., İzmir, 1950, s.66-86.

Kolçak, Sabri, "Pedagojik Danışma Kurulları Hangi İhtiyaçtan Doğdu", *Birinci Pratik Eğitim Kongresi Raporları*, I. Kitap, T.C. İzmir Millî Eğitim Müdürlüğü yay., İzmir, 1950, s.20-30.

KORKUT, Ruken, GÜNEYSİ, Elif, *Sultanın İptidâi Mekteplerinden XXI.Yüzyıla Torbalı'da Eğitim*, Torbalı Ticaret Meslek Lisesi TÜBİTAK 43. Ortaöğretim Öğrencileri Araştırma Projeleri Yarışması Tarih Projesi Yayımlanmamış Raporu, İzmir, 2012.

KÖSTÜKLÜ, Nuri, *Kazım Karabekir ve Eğitim*, Çizgi Kitabevi yay., 7. baskı., Konya, 2016.

KUŞCİ, Ahmet, *Türk Eğitim Tarihi (1923-1950)*, İksad Publishing House, Ankara, 2021.

KÜLTÜR, Asım, "Kızılçullu Köy Enstitüsü", *Kültür*, Sayı: 66 (20 Birinciteşrin 1937), s. 1-2.

KÜLTÜR, Asım, "Sağır Dilsiz ve Körler Müessesesinde Bir Konuşma", *Kültür*, Sayı: 70 (Mart 1938), s.6-11.

KÜRŞAD, Nihad, "Burnova ortaokulunda güzel bir gün", *Anadolu*, 8 Haziran 1937, s. 3-4.

KÜTAHYALI, Önder, "Dokuz Eylül Üniversitesi Devlet Konservatuvarı Kuruluşu ve Gelişimi" https://konservatuvar.deu.edu.tr/tr/tarihce/ (Erişim Tarihi: 13 Aralık 2022).

MARIM, Yüksel, SAM, Rıza, "1950-1960 Arası Amerikalı Uzman Raporları Bağlamında Türk Eğitim Sistemine Çizilen Yol Haritası", *Kaygı*, S.30 (Bahar 2018), s.11-33.

MARTAL, Abdullah, *Değişim Sürecinde İzmir'de Sanayileşme*, Dokuz Eylül yay., 1. baskı, İzmir, 1999.

MERT, Hasan, " İşgal Döneminde İzmir ve Çevresi", *İzmir Kent Ansiklopedisi-Tarih*, C. I, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay, İzmir, 2013, s.318-330.

MERT, Özgür, *Türkiye'de Öğretmenlerin Örgütlenme Faaliyetleri ve Fikir Eylemleri (1960-1980)*, T.C. Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Isparta, 2013.

MİLDANOĞLU, Zakarya, "İzmir ve Çevresindeki Ermeni Cemaatleri", *İzmir Ermenileri*, Derleyen: Zakarya Mildanoğlu, Aras yay., İstanbul, 2017.

MORALI, Nail, *Mütarekede İzmir*, Yayına Hazırlayan: Erkan Serçe, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2002.

MORKOÇ, Ayvaz, "Türk Harf İnkılâbı ile Millet Mektepleri ve İzmir'deki Uygulamalar", *Turkish Studies*, 6/1 (Winter 2011), s.1543-1155.

MUŞKARA, Turan, *İzmir ve Karşıyaka Anıları*, Yayına Hazırlayan: Ahmet Mehmetefendioğlu, Tükelmat A.Ş., İzmir, 1998.

Namık Kemal Lisesi (1959-1960 Yıllığı), [b.y.y.], [b.t.y.], s.[3]

OCAKOĞLU, Hakkı, "Çifte tedrisat kendimizi avutmak demektir", *Yeni Asır*, 17 Eylül 1937, s.1-2.

Okul Kuran Okuldan Sanayici Fabrikasına-Mithatpaşalılar, Hazırlayanlar: Enver Olgunsoy, Sinan Doğan, Murat Şahin, Nihat Delibaşı, İzmir Atatürk Organize Sanayi Bölgesi Kültür yay., İzmir, 2015.

ONAT, Neslihan, "İzmir'de Cumhuriyet Dönemi Yapıları", *Ege Mimarlık*, S.63 (1992-2), s. 63-66.

Orlando Carlo Calumeno Koleksiyonundan Kartpostallar ve Vital Cuinet'in İstatistikleri ve Anlatımlarıyla-Bir Zamanlar İzmir, Editör: Osman Köker, Birzamanlar yay., 1. baskı, İstanbul, 2009.

Osman Yüksel, "NKL", *Denizli Ekspres*, 27 Kasım 2021: https://www.denizliekspres.com.tr/nkl/34899/ (Erişim Tarihi: 13 Mart 2023).

OYTUN, Neslihan, *II.Abdülhamid Dönemi Eğitim Politikasının İzmir'e Yansımaları*, Dokuz Eylül Üniversitesi-Eğitim Bilimleri Enstitüsü- Orta Öğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı- Tarih Öğretmenliği- Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2002.

ÖKTEM, Haydar Rüştü, *Mütareke ve İşgal Anıları*, Hazırlayan: Prof. Dr. Zeki Arıkan, *Türk Tarih Kurumu yay.*, Ankara, 1991.

ÖNDER, Mehmet, *Atatürk'ün Yurt Gezileri*, Türkiye İş Bankası Kültür yay., Ankara, 1998.

ÖNEZ ÇETİN, Zuhal, "Türkiye'de İl Özel İdaresi Sisteminin Dönüşümü ve 6360 Sayılı Kanunun Dönüşüme Etkileri", *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.20, S.2 (2015), s. 247-266.

Örnek Hayatlar-Vedide Baha Pars, C.I, Derleyen: Ayşe Akıncı, Amerikan Bord Neşriyat Dairesi, İstanbul, 1962.

Örnek Hayatlar-Vedide Baha Pars, C.II, Derleyen: Cahit Pars, Amerikan Bord Neşriyat Dairesi, İstanbul, 1962.

ÖZDEMİR, Mustafa, "XX.Yüzyıla Girerken İzmir'de Siyasal Yaşam", *İzmir Kent Ansiklopedisi-Tarih*, C. I, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay, İzmir, 2013, s. 198-204.

ÖZDEMİR, Nuray, "Türkiye'de Demiryollarının Millileştirilmesi ve Şimendifer Mektebi", *XVII. Türk Tarih Kongresi(15-17 Eylül 2014-Ankara)-Kongreye Sunulan Bildiriler*, C.V, I.Kısım, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 2018, s.67-87.

ÖZDEMİR, Tayyar, *Yaşamın Akışına Bakış*, Okullar Yayınevi, [İzmir], 2001..

ÖZEÇOĞLU, Halil, *Modernleşme Sürecinde İzmir'de Müslim ve Gayrimüslimlerin Eğitimine Karşılaştırmalı Bir Yaklaşım (1856-1908)*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ortaöğretim Sosyal Alanlar Eğitimi Anabilim Dalı Tarih Öğretmenliği Programı Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2009.

ÖZEL, Heval Şimşek, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Eğitim Yapıları*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü-Sanat Tarihi Anabilim Dalı-Sanat Tarihi Bilim Dalı Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 2018.

ÖZKAN, Salih, *Türk Eğitim Tarihi*, Nobel yay., 2. baskı, [Ankara], 2008.

ÖZLÜ, Zeynel, KARA, Abdullah, "20.yy Başlarında Aydın Vilayetinde Kurulan Bir Mektep: Seydiköy Ziraat Mektebi", *Doç.Dr. Numan Durak Aksoy Anısına-Hayatı, Eserleri ve Armağanı*, Editörler: Yunus Emre Tansü, Mehmet Biçici, Gaziantep Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü yay., 1.baskı, Gaziantep, 2017, s. 807-817.

ÖZSARI, Mustafa, "Cumhuriyet Döneminde İzmir'de Bir Pedagoji Okulu: Mustafa Rahmi ve Çevresi", *Akademik Kaynak*, C.5, S.10-11 (2019), s.21-32.

ÖZSARI, Mustafa, "İzmir Pedagoji Çevresi ve Fikirler Dergisi", *İzmir Araştırmaları-Ömer Faruk Huyugüzel'e Armağan*, Editörler: Şerife Çağın, Özlem Nemutlu, H. Harika Durgun, Kent Yayınları, 1.baskı, İzmir, 2023, s. [187-198]

ÖZTÜRK, Adil Adnan, *Türkiye'de Milli Eğitimdeki Gelişmeler (1950-1960)*, Dokuz Eylül Üniversitesi-Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 1997.

PAKALIN, Mehmet Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, Maarif Basımevi, İstanbul, 1954.

PEKER, Mümtaz, "Cumhuriyet Döneminde İzmir Nüfusu", *Üç İzmir*, Yapı Kredi yay., 1.baskı, İstanbul, 1992, s.283-296.

PEKER, Mümtaz, "Göçle Kaybeden Kent: İzmir", *İzmir'in 100 Yılı Sempozyumu (15-16-17 Aralık 2022) Bildiri Özetleri*, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., İzmir, 2022, s.40.

PUSTU, Yunus, "Teşkilat Yapısı ve Faaliyetleriyle Türkiye Muallimler Birliği (1921-1936), *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C. 35, S.99 (2019), s. 51-94.

QUATAERT, Donald, *Anadolu'da Osmanlı Reformu ve Tarım (1876-1908)*, Çeviren: Nilay Özok Gündoğan, Azat Zana Gündoğan, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 1.baskı, İstanbul, 2008.

REVİ Şinasi, *İzmir'de 55 Yıl*, Tükelmat yay, İzmir, 1993.

SAĞ, Rahim, *Nif'ten Kemalpaşa'ya*, baskı: Nagihan Türkekurban, İzmir, 2017.

SAĞLAM, Nuri, "Sevük, İsmail Habip", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.37, İstanbul, 2009, s.6-7.

SAKAOĞLU, Necdet, *20.yy Başında Osmanlı Kentleri*, DenizKültür yay., İstanbul, 2010.

SAVUR, Şenay, *1960-1970 Yılları Arasında İzmir'de Sosyal Yaşam*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi- Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İzmir, 2019.

SAYAR, Suat, " Pek doğru, 'Bu yörükün çıkmadığı yokuş, girmediği dere kalmamıştı'", *Yeni Asır*, 18 Ağustos 1941, s. 2.

SERÇE, Erkan, *İzmir'de Kitapçılık (1839-1928)*, Akademi Kitabevi, İzmir, 1996.

SERÇE, Erkan, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e İzmir'de Belediye (1868-1945)*, Dokuz Eylül yay., İzmir, 1998.

SERÇE, Erkan, YILMAZ, Fikret, YETKİN, Sabri, *Küllerinden Doğan Şehir*, İzmir Büyükşehir Belediyesi Kültür yay., İzmir, 2003.

SOMEL, Selçuk Akşin, Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908), Çeviren: Osman Yener, İletişim yay., 1.baskı, İstanbul, 2010.

SORAN, Volkan, *Türk Eğitim Sisteminde Amerikan Etkisi (1945-1960)*, T.C. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İlköğretim Anabilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adana, 2010.

SU, Kamil, "İşgal Yıllarında İzmir Sultanisi", *Türk Kültürü*, Sayı: 181, s. 48-60.

Sultan İkinci Abdülhamit Han'ın Hayır Eserleri, (Haz. Ebul Faruk Önal-Sabit Bekçi), Çamlıca yay, İstanbul, 2007.

ŞAHİN, Mustafa, "Türkiye'de Öğretmen Örgütlenmelerine Bir Örnek: Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırnaları Dergisi*, XIV/28 (2014-Bahar), s.307-328.

ŞAHİN, Mustafa, *Hayatı ve Düşünceleriyle Mustafa Rahmi Balaban*, Phoenix yay., Ankara, 2005.

ŞİMŞİR, Bilâl N., *Türk Yazı Devrimi*, Türk Tarih Kurumu yay., 2. baskı, Ankara, 2008.

ŞİŞMAN, Adnan, *XX.Yüzyıl Başlarında Osmanlı Devletinde Yabancıların Kültürel ve Sosyal Müesseseleri*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2006.

T.C. İzmir Vilâyeti 1930-1931 Senesi İstatistik Yıllığı, İzmir Vilâyeti İstatistik Müdürlüğü Neşriyatından, İzmir, 1931.

TABAK, Serap, "İzmir Valisi Kazım Dirik (1926-1935)", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir*, Yayına Hazırlayan: Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2015, s.448-493.

TABAK, Serap, "Sâlnamelere Göre XIX. Yüzyıl'da Torbalı", *Küçük Menderes Araştırmaları-Makaleler*, Çekül Vakfı/ Küçük Menderes Araştırmaları Merkezi yay. No:1 (Ekim 2010), Ödemiş, s. 75-89.

TAÇALAN, Nurdoğan, *Ege'de Kurtuluş Savaşı Başlarken*, Milliyet yay., 2.baskı, [İstanbul],1972.

TANGÜLÜ, Zafer, "Demokrat Parti Dönemi Eğitim Politikaları (1950-1960)", *Türk Eğitim Bilimleri Dergisi*, 2012 (Bahar), X/2, s.389-410.

TANÖR, Bülent, *Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri (1789-1980)*, Afa yay., Genişletilmiş 3. baskı, İstanbul, 1996.

Tarihi 100 Lise, Hazırlayanlar: Abdullah Yurdabakan, Yaşar Koçak, Sibel Akbıyık, Muammer Aksoy, Dilek Sekücü, Fırat Yılmaz, Ercan Demir, Millî Eğitim Bakanlığı yay. [b.y.y.], [2017].

TBMM Albümü (1920-2010), C. II (1950-1980), TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü yay., (Editörler: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel), 2. baskı, Ankara., 2010..

TBMM Albümü (1920-2010), C.I (1920-1950), Editörler: Sema Yıldırım, Behçet Kemal Zeynel, TBMM Basın ve Halkla İlişkiler Müdürlüğü yay., 2.baskı, Ankara, 2010.

TEKDEMİR, Aziz, "İzmir Şimendifer Mektebi", *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 18 (2019), S.2, s. 904-921.

TEKELİ, İlhan, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Eğitim Sistemindeki Değişmeler", *Tanzimattan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, C. II, s. 456-475.

TEKELİ, İlhan, İLKİN, Selim, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Eğitim ve Bilgi Üretim Sistemi'nin Oluşumu ve Dönüşümü*, Türk Tarih Kurumu yay., Ankara, 1993.

TEKİN, Yusuf, *II. Abdülhamit'ten Cumhuriyete Miras-Bir Ulus Devlet Yaratma Projesi*, Gökkubbe yay., İstanbul, 2009.

TELLİOĞLU, İbrahim, "Vital Cuinet'e Göre Karadeniz Bölgesinin Nüfusu", Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S. 3 (1998), s. 95-102.

TEMİR, Özge, *Türkiye Cumhuriyeti Muallimler Birliği 1926 Senesi Umumi Kongresi Zabıtlarının Transkripsiyonu ve Değerlendirilmesi*, T.C. Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Ana Bilim Dalı Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gaziantep, 2019.

TINAL, Melih, "Kızılçullu Köy Enstitüsü: Kuruluşundan İlk Mezunlarına", *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (İLKE)*, Güz 2008, Sayı: 21, s. 182-198.

TINAL, Melih, "Mekteb-i İdadiden Günümüze İzmir Atatürk Lisesi", Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi, S.24 (2008), s.125-134.

TINAL, Melih, *İzmir Atatürk Lisesi Tarihçesi*, İzmir Atatürk Lisesi Eğitim Vakfı yay., İzmir, 1999.

TOKSOY, Levent, *Nevruz*, Libra yay., 1.baskı, İstanbul, 2019.

TONGUÇ, Engin, *Bir Eğitim Devrimcisi İsmail Hakkı Tonguç*, Yeni Kuşak Köy Enstitülüler Derneği yay., 3. baskı, İzmir, 2007.

TURAN, Mustafa, *Yunan Mezalimi*, Atatürk Araştırma Merkezi yay., 2.baskı, Ankara, 2006.

TUTSAK, Sadiye, "İşgalden Kurtuluşa İzmir'de Eğitim (1919-1933)", *Kurtuluş ve Kuruluşun Sembol Kenti İzmir-Sempozyum Bildirileri (26-28 Eylül 2012)*, Yayına Hazırlayan: Murat Alper Parlak, Atatürk Araştırma Merkezi yay., Ankara, 2015, s. 339-377.

TUTSAK, Sadiye, *İzmir'de Eğitim ve Eğitimciler (1850-1950)*, T.C. Kültür Bakanlığı yay.,1.baskı, Ankara, 2002.

TÜRKOĞLU, Adil, UÇA, Sanem, "Türkiye'de Halk Eğitimi: Tarihsel Gelişimi, Sorunları ve Çözüm Önerileri", *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, Aralık 2011, 2 (2), s.48-62.

UÇAR, Fuat, *İzmir Pedagojik Danışma Kurulu Çalışmaları ve Basındaki Yansımaları*, T.C. Dokuz Eylül Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, [İzmir], 2010.

UÇAR, Fuat, *İzmir Pedagojik Danışma Kurulu-Kuruluşu ve Çalışmaları*, Berikan yay., Ankara, 2017.

UMAR, Bilge, *İzmir 1950*, Boyut yay., 1. baskı, İstanbul, 1999.

UMAR, Bilge, *İzmir'de Yunanlıların Son Günleri*, Bilgi yay., 1. baskı, Ankara, 1974.

URAN, Hilmi, Meşrutiyet, *Tek Parti, Çok Parti Hatıralarım (1908-1950)*, İş Bankası Kültür yay., 1.baskı, İstanbul, 2008.

UŞAKLIGİL, Halid Ziya, *Kırk Yıl*, İnkılâp Kitabevi, İstanbul, 1987.

UYGUNLAR, Rıza, "Basit, küçük bir kız rüştiyesinden doğa gelen, modern, dolmuş, taşmış, Kız Muallim mektebi", *Anadolu*, 27 Mart 1938, s. 6-7.

UYGUNLAR, Rıza, "Başından birçok maceralar geçen Kız Lisemiz ve onun şimdiki binası", *Anadolu*, 26 Mart 1938, s. 7.

UYGUNLAR, Rıza, "İzmir Erkek Lisesi", *Anadolu*, 23 Mart 1938, s.7-8.

UYGUNLAR, Rıza, "Karşıyaka Ortaokulunda", *Anadolu*, 31 Mart 1938, s. 7.

UZ, Behçet, *Atatürk'ün İzmiri-Bir Kentin Yeniden Doğuşu*, Hazırlayan: L. Ece Sakar, Türkiye İş Bankası Kültür yay., 1. baskı, İstanbul, 2007.

ÜNAL, Neslihan, *Sorularla İzmir Tarihi*, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay., 1. baskı, İzmir, 2015.

ÜRÜK, Yaşar, "İzmir Kız Lisesi", *İzmir Tarih ve Toplum*, S. 3 (Aralık 2008), s.84-92.

VURAL, Mithat K., "Cumhuriyet Döneminde İzmir'de Eğitim", *İzmir Kent Ansiklopedisi-Tarih*, C. II, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay, İzmir, 2013, s. 224-233.

VURAL, Mithat K., "Erken Cumhuriyet Dönemi'nde İzmir'de Kültür Etkinlikleri", *İzmir Kent Ansiklopedisi-Tarih*, C. II, İzmir Büyükşehir Belediyesi yay, İzmir, 2013.s.220, s.215-223.

YALÇIN, Nezahet, "Geri Zekâlı Çocukların Eğitim ve Öğretimi Hakkında", *İzmir Rehberlik ve Araştırma Merkezinin Kuruluş Tarihçesi ve Çalışmaları*, Karınca Matbaacılık, İzmir, 1961, s.26-30.

YALTKAYA, M. Şerefettin, "Tanzimattan Evvel ve Sonra Medreseler", *Tanzimat-1*, Millî Eğitim Bakanlığı yay., İstanbul, 1999, s. 463-467.

YAŞAR, Selçuk, *Yaşamı Hatıraları Öğütleri*, Yaşar Eğitim ve Kültür Vakfı, 1. baskı, İstanbul, 2018.

YILDIRIM, Ali İhsan, "Necip Paşa Kütüphanesi", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.32, İstanbul, 2006, s.494-495.

YORULMAZ, Şerife, "XIX.Yüzyılda Kozmopolit Bir Ticaret Kenti: İzmir", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, I/3 (Haziran 1993), s. 133-148.

YÜCEL, Hasan Âli, *Türkiye'de Orta Öğretim*, Kültür Bakanlığı yay., Ankara, 1994.

ZAMAN, Ekrem Murat, "Zonguldak Kömür Havzası'nda Madencilik Eğitimi ve Maden Mektebi", *Zonguldak Kent Tarihi'05 Bienali Bildiriler Kitabı*, 1. baskı, İstanbul, 2006, s. 33-41.

Elektronik Kaynaklar

http://izmir.meb.gov.tr/ (Erişim Tarihi: 4 Temmuz 2023)

http://www.izalev.com/index.php/tarihcemiz-01 (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2023).

http://www.karsiyaka.gov.tr/fevzipasa-ortaokulunun-1-boyoz-senligi (Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2023).

http://www.tevdak.org/izmir-ataturk-lisesi-egitim-vakfi/ (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2023)

http://www.tevdak.org/izmir-ataturk-lisesi-egitim-vakfi/ (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2023).

https://alsancakdh.saglik.gov.tr/TR-731515/tarihcemiz.html (Erişim Tarihi: 7 Kasım 2022).

https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/hasan-ali-yucel-1897-1961/ (Erişim Tarihi: 9 Mart 2023).

https://bilmuh.ege.edu.tr/tr-4098/tarihce.html (Erişim Tarihi: 14. Aralık. 2022).

https://camlaralti.k12.tr/tr/tarihcemiz (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2022).

https://cumhuriyetnsi.meb.k12.tr/35/01/870414/okulumuz_hakkinda.html (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2023).

https://cumhuriyetnsi.meb.k12.tr/tema/dosyadetay.php?KATEGORINO=99055&git=2 (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2023).

https://cumhuriyetnsi.meb.k12.tr/tema/index.php (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2023).

https://fevzipasaoo.meb.k12.tr/icerikler/boyoz-senligi-ve-mezunlarla-bulusma_14101406.html (Erişim Tarihi: 23 Mayıs 2023).

https://iibf.deu.edu.tr/fakulte-hakkinda/fakulte-tarihcesi/ (Erişim Tarihi: 30. Aralık. 2022)

https://izmir.meb.gov.tr/www/izmire-egitim-tarihi-muzesi/icerik/1218 (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2023).

https://izmirataturklisesi.meb.k12.tr/35/01/454761/okulumuz_hakkinda.html (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2023).

https://izmirkizlisesi.meb.k12.tr/35/01/320178/okulumuz_hakkinda.html (Erişim Tarihi: 3 Haziran 2023)

https://izmirkizlisesi.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/35/01/320178/dosyalar/2017_11/05174044_Yzmir_KYz_Lisesi_tarihYe.pdf (Erişim Tarihi: 5 Mart 2023).

https://izmirkizlisesi.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/35/01/320178/dosyalar/2017_11/05174044_Yzmir_KYz_Lisesi_tarihYe.pdf?CHK=58437593a0dc20ca248f253dfefa50dd (Erişim Tarihi: 8 Şubat 2023).

https://izmirnamikkemallisesi.meb.k12.tr/35/01/163826/okulumuz_hakkinda.html (Erişim Tarihi: 14 Mart 2023).

https://izmirnamikkemallisesi.meb.k12.tr/icerikler/tarihcemiz_463019.html (Erişim Tarihi: 14 Mart 2023).

https://izmirolgunlasma.meb.k12.tr/icerikler/tarihce_6353363.html (Erişim Tarihi: 25 Şubat 2023).

https://izmirtml.meb.k12.tr/35/01/868622/okulumuz_hakkinda.html (Erişim Tarihi: 27 Şubat 2023)

https://izmirtml.meb.k12.tr/meb_iys_dosyalar/35/01/868622/dosyalar/2022_05/11152920_11111916_Okulumuz-tarihcesi-son.pdf?CHK=66a88386b090732aa9f478ffc4cf174a (Erişim Tarihi: 20 Şubat 2023)

https://konakgaziortaokulu.meb.k12.tr/icerikler/tarihce_562745.html (Erişim Tarihi: 19 Temmuz 2023)

https://mithatpasaeml.meb.k12.tr/35/01/163971/okulumuz_hakkinda.html (Erişim Tarihi: 11 Mayıs 2023).

https://motormeslek.meb.k12.tr/icerikler/tarihce_1553501.html (Erişim Tarihi: 5 Aralık 2022)

https://ttkb.meb.gov.tr/www/gecmisten-gunumuze-mill-egitim-sralari/icerik/328 (Erişim Tarihi: 15 Şubat 2022)

https://www.aci.k12.tr/Icerik/okulumuzun-tarihcesi/391/ (Erişim Tarihi: 13 Ocak 2023).

https://www.izmirsj.k12.tr/index.php/tr/aday-ogrenci/okulumuzun-tarihi.html (Erişim Tarihi: 4 Haziran 2023)

https://www.ozelturkkoleji.com/Kurumsal/Tarihcemiz/21/Tarihcemiz/55 (Erişim Tarihi: 19 Kasım 2022).

Dizin

A

ABD 75, 109, 110, 155, 207, 208, 226, 229, 233, 234, 235, 236, 269, 294, 342

Abdurrahman Paşa 31

Adnan Menderes 88, 94, 182, 196, 241, 275, 345, 349

Adnan Tolon 165

Ahlak 27, 36, 49, 56, 186, 339

Aliağa 252, 259

Ali Kemal Karadayı 226, 229

Ali Naili Bey 332

Ali Rıza Özkut 113, 221, 229

Almanca 24, 56, 70, 71, 74, 153, 157, 160, 182, 214, 224, 239, 245, 298, 299, 306, 307, 308, 309, 319, 326, 330, 331

Alsancak 16, 17, 18, 101, 106, 117, 123, 125, 126, 130, 131, 133, 141, 143, 150, 164, 167, 172, 178, 180, 181, 182, 183, 200, 220, 222, 241, 273, 294, 304, 310, 317, 319, 324, 326, 346

Amerika 75, 76, 102, 148, 183, 235, 236, 243, 269, 328

Anaokulu 124, 125, 182

Anasınıfı 130, 337

Arapça 12, 37, 40, 55, 56, 59, 206, 207, 224, 228

Asım Korkut 237, 238

Askerlik 150, 172, 173, 174, 177, 186, 215, 326, 329

Atatürk 3, 36, 52, 54, 57, 73, 90, 96, 101, 102, 103, 104, 115, 117, 129, 138, 141, 167, 170, 171, 176, 178, 179, 182, 183, 184, 188, 191, 201, 211, 217, 223, 225, 228, 230, 231, 238, 239, 266, 269, 278, 283, 284, 289, 290, 291, 292, 295, 296, 297, 298, 299, 302, 307, 316, 322, 324, 325, 344, 345, 346, 348, 349, 350

Ayasuluğ 15, 29

B

Bahattin Tatış 180, 181, 266

Balçova 87, 102, 167, 252, 281, 304

Balyanbolu 29, 77, 351

Bayındır 15, 16, 25, 26, 30, 40, 41, 42, 44, 68, 79, 93, 97, 101, 106, 111, 119, 126, 128, 134, 137, 138, 158, 165, 198, 205, 219, 222, 223, 241, 251, 252, 257, 259, 261, 273, 276

Bayraklı 15, 91, 106, 117, 138, 186

Behçet Uz 52, 54, 102, 181, 182, 289, 295

Bergama 16, 24, 25, 26, 29, 30, 40, 41, 42, 44, 52, 68, 76, 80, 90, 92, 93, 95, 97, 101, 102, 106, 111, 126, 128, 129, 134, 137, 138, 139, 151, 158, 162, 165, 180, 193, 195, 198, 199, 203, 204, 205, 207, 211, 223, 224, 235, 237, 238, 239, 241, 251, 252, 257, 261, 264, 276, 326

Beydağ 29, 77, 133, 252, 259

Birgi 11, 12, 29, 42, 45, 77, 93, 103, 119, 129, 133, 213, 311

Bornova 15, 17, 19, 29, 39, 52, 62, 68, 70, 73, 76, 88, 93, 101, 102, 103, 104, 105, 106, 115, 117, 131, 133, 138, 144, 149, 150, 151, 160, 161, 162, 164, 165, 172, 176, 181, 184, 200, 201, 202, 203, 241, 251, 252, 257, 261, 264, 267, 271, 273, 274, 276, 278, 304, 319, 337

Buca 15, 17, 19, 60, 62, 70, 73, 76, 92, 93, 102, 103, 104, 105, 115, 117, 133, 138, 144, 147, 149, 150, 151, 153, 154, 155, 156, 159, 162, 163, 164, 165, 167, 168, 176, 178, 179, 180, 182, 183, 191, 196, 200, 239, 243, 246, 252, 262, 266, 267, 268, 269, 271, 273, 278, 286, 290, 291, 304, 307, 327, 331, 337, 346, 349

C - Ç

Celâl Bayar 88, 92, 94, 97, 196, 208, 244

Coğrafya 26, 31, 36, 40, 49, 53, 56, 59, 60, 90, 128, 150, 153, 156, 157, 159, 160, 163, 174, 186, 198, 206, 214, 236, 245, 281, 282, 289, 294, 323, 326, 329, 345

Çeşme 16, 25, 26, 30, 40, 41, 42, 44, 52, 81, 93, 97, 101, 106, 111, 126, 128, 134, 138, 164, 165, 193, 211, 219, 251, 252, 257, 261, 278

D

Darülmuallimat 14, 55, 59, 91, 98, 186, 300

Darülmuallimin 14, 26, 28, 33, 55, 89, 91, 93, 98, 186, 187, 225, 303, 340

Değirmendere 102, 104

Dikili 29, 80, 102, 106, 111, 134, 138, 165, 237, 251, 252, 257, 261, 276

E

Edebiyat 13, 56, 60, 102, 104, 174, 178, 184, 185, 186, 190, 214, 215, 227, 228, 229, 275, 288, 292, 294, 295, 296, 297, 307, 308, 326, 329, 330, 347

Ege Bölgesi Köy Öğretmenleri Derneği 222, 223, 349

Eğitmen 191, 194, 211, 255

Ermeni 11, 13, 17, 46, 52, 60, 61, 62, 63, 66, 67, 68, 71, 73, 75, 76, 77, 79, 80, 81, 83, 93, 101, 143, 152, 289, 348

Ermeniler 17, 19, 21, 39, 66, 67, 71, 72, 73, 75, 101, 123, 342

F

Farsça 37, 40, 55, 59, 207, 224

Ferit Oğuz Bayır 212, 229

Fikirler Dergisi 224, 225, 226, 229, 348

Fizik 148, 150, 162, 174, 186, 188, 190, 200, 214, 246, 294, 304, 326, 329

Foça 29, 40, 42, 82, 101, 106, 111, 128, 134, 137, 251, 252, 257, 259, 261, 276, 278

Foçateyn 16, 25, 26, 30, 41, 44, 82, 97, 126

Fransa 71, 72, 73, 75, 76, 123, 148, 155, 234, 235, 315, 319

Fransız 3, 9, 21, 61, 62, 66, 70, 71, 72, 73, 74, 76, 84, 117, 123, 125, 130, 131, 133, 143, 144, 145, 164, 165, 177, 211, 235, 256, 310, 319, 320, 321

Fransızca 19, 37, 40, 41, 49, 50, 52, 53, 56, 57, 64, 65, 67, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 88, 89, 90, 94, 123, 130, 153, 154, 157, 159, 160, 190, 198, 200, 203, 205, 207, 214, 228, 245, 281, 282, 288, 289, 292, 294, 298, 299, 306, 307, 309, 310, 311, 313, 316, 319, 323, 326, 330, 331

G

Garra Sarmat 153, 222, 229, 239, 326

Gayrimüslim 3, 25, 43, 61, 62, 64, 282, 289

Gazi Eğitim Enstitüsü 180, 214, 226, 228, 246

Gaziemir 15, 29, 39, 176, 252

Gazi Mustafa Kemal Paşa 120, 153, 154, 188, 189, 201, 217, 218, 283, 300, 302

H

Halid Ziya Uşaklıgil 19, 23, 40, 52, 59, 62, 227

Halil Rıfat Paşa 28, 46, 57, 105

Halkevi 102, 103, 104, 116, 213, 220, 222, 226, 227, 228, 229, 230, 231, 232, 237, 300, 346

Hasan Âli Yücel 54, 88, 92, 97, 98, 108, 150, 152, 153, 154, 156, 158, 163, 174, 186, 187, 189, 190, 192, 193, 194, 196, 289, 291, 292, 300, 302, 303, 304

Hasan Fehmi Paşa 26, 31, 345

Hasip Akıncı 313, 315, 316, 317

Hendese 49, 53, 56, 128, 282

Hesap 36, 56, 128

Hikmet Türk 151, 187, 212, 229

Hilmi Erdim 230, 294, 295, 306

Hilmi Uran 52, 60, 94

Hüseyin Atmaca 116, 117, 192, 193, 194, 195, 207

I - İ

İdadi 22, 24, 40, 43, 46, 51, 52, 54, 55, 56, 60, 78, 87, 91, 111, 289, 300

İnas 22, 30, 38, 43, 88, 92, 93, 224, 300

İngiliz 15, 61, 64, 70, 71, 72, 73, 89, 153, 161, 162, 180, 181, 200, 319

İngilizce 56, 64, 65, 67, 70, 71, 74, 109, 155, 157, 160, 162, 177, 180, 181, 182, 183, 203, 205, 206, 207, 208, 220, 224, 245, 298, 299, 306, 307, 308, 309, 310, 311, 312, 319, 326, 330, 331, 339

İngiltere 70, 71, 75, 76, 156

İptidaî Mektep 34

Islahhane 46, 47, 51, 197, 281

İsmet İnönü 109, 176, 296, 304, 317, 324, 327

İsmet Kültür 116, 224, 228, 229

İtalya 70, 71, 73, 84, 148

İtalyan 70, 71, 72, 73, 92, 117, 124, 125, 130, 143, 144, 145, 162, 256, 300, 319, 325

İttihat ve Terakki 77, 84, 86, 87, 88, 89, 94, 99, 123, 341

İzci 99, 169, 170, 171, 291, 294, 338

İzcilik 89, 170, 171, 327, 346

İzmir Öğretmenler Derneği 103, 221, 222, 347

II. Abdülhamit 9, 12, 20, 28, 32, 33, 34, 35, 41, 46, 50, 57, 58, 77, 86, 120, 123, 281, 341, 349

J

Jimnastik 74, 89, 167, 169, 198

K

Kamil Paşa 50, 281

Karaburun 17, 25, 26, 29, 44, 82, 97, 101, 106, 111, 126, 128, 134, 164, 193, 211, 213, 222, 251, 252, 257, 259, 261, 276

Karşıyaka 15, 17, 19, 38, 39, 43, 62, 67, 70, 72, 73, 76, 87, 91, 98, 102, 103, 104, 105, 106, 115, 117, 119, 123, 124, 125, 127, 130, 131, 133, 135, 136, 141, 142, 144, 147, 149, 150, 151, 152, 153, 156, 157, 158, 159, 164, 165, 167, 168, 172, 176, 177, 179, 182, 183, 184, 186, 187, 189, 191, 200, 204, 205, 209, 215, 222, 225, 228, 246, 251, 252, 257, 261, 269, 271, 273, 274, 276, 277, 278, 297, 299, 300, 304, 319, 332, 337, 338, 341, 345, 347, 348, 350

Katolik 17, 21, 61, 62, 67, 70, 72, 73, 75, 98, 123, 310

Kâzım Dirik 3, 103, 112, 113, 115, 116, 117, 118, 119, 133, 139, 212, 213, 219, 223, 310, 346

Kelas 29, 42, 77

Kemalpaşa 25, 26, 29, 83, 101, 106, 111, 119, 126, 128, 134, 164, 165, 219, 235, 240, 251, 252, 257, 261, 276, 278, 349

Kimya 50, 53, 148, 150, 162, 174, 180, 186, 190, 200, 214, 246, 265, 266, 282, 304, 309, 326, 329

Kiraz 29, 77, 103, 104, 106, 133, 164, 251, 252, 257, 261, 276

Kınık 68, 80, 103, 104, 106, 133, 164, 165, 237, 251, 252, 257, 261, 278

Kıraat 36, 49, 128, 281, 282

Kız Enstitüsü 168, 169, 173, 183, 197, 198, 204, 205, 222, 263, 264, 314, 315, 316, 317, 318, 346

Kızılçullu 57, 71, 94, 99, 117, 131, 155, 167, 176, 178, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 211, 212, 221, 222, 223, 225, 235, 237, 238, 239, 246, 304, 345, 346, 348, 349

Kolej 71, 74, 75, 181, 192, 257, 261, 346

Konak 2, 3, 19, 51, 67, 96, 105, 112, 119, 183, 184, 207, 208, 252, 273, 278, 289, 313, 318, 320, 322, 345

Köy Enstitüsü 108, 117, 146, 191, 192, 193, 194, 195, 196, 221, 222, 223, 235, 237, 238, 239, 246, 304, 345, 346, 348, 349

Kur'an-ı Kerim 11, 27, 36, 37, 49, 89, 186

Kuşadası 16, 25, 26, 30, 40, 41, 42, 44, 68, 83, 93, 97, 101, 105, 106, 111, 126, 128, 134, 164, 165, 169, 235, 311, 338

Kütüphane 93, 97, 102, 103, 155, 179, 189, 227, 228, 229, 304, 341, 347

L

Lise 107, 146, 151, 158, 168, 172, 174, 175, 176, 178, 179, 180, 182, 183, 211, 215, 239, 246, 250, 251, 252, 261, 262, 263, 264, 287, 298, 299, 307, 308, 312, 325, 326, 327, 329, 331, 349

M

Maarif Emini 111, 112, 153, 332

Maarif Eminliği 112, 116, 229, 234, 237

Maarif Komisyonu 23, 25, 36, 39, 81, 82, 83

Maarif Meclisi 23, 24, 25, 30, 39, 87, 112

Maarif Müdürlüğü 23, 55, 60, 86, 93, 95, 98, 111, 112, 113, 154, 229, 290

Maarif Müdürü 23, 24, 86, 87, 111, 116, 121, 132, 133, 219, 232, 309, 332

Medrese 12, 44, 45, 55, 225, 345, 347

Menemen 11, 12, 15, 16, 25, 26, 30, 40, 42, 44, 52, 57, 83, 97, 101, 102, 106, 111, 126, 128, 129, 134, 150, 163, 165, 169, 205, 218, 219, 235, 239, 251, 252, 257, 261, 276, 278, 327

Meşrutiyet 3, 9, 12, 14, 20, 50, 52, 54, 55, 60, 64, 77, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 93, 94, 95, 102, 108, 120, 123, 132, 149, 191, 217, 282, 283, 289, 341, 349

Mithat Paşa 46, 50, 208, 284, 285, 286, 287, 288, 347

Muallimler Birliği 126, 188, 217, 218, 219, 220, 221, 241, 349

Muallim Mektebi 55, 91, 124, 147, 150, 154, 156, 167, 168, 170, 174, 175, 186, 187, 188, 189, 190, 209, 218, 220, 226, 302, 303, 304, 314, 334

Müfettiş 24, 79, 93, 111, 151, 239, 253, 336

Musevi 15, 19, 62, 63, 69, 79, 81, 82, 83, 117, 124, 125, 143, 144, 145, 256, 342

Müslüman 11, 13, 16, 17, 20, 21, 22, 37, 39, 41, 43, 54, 56, 61, 62, 63, 71, 75, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 92, 97, 98, 99, 101, 105, 123, 126, 229, 281, 282, 300, 341

Müslümanlar 20, 21, 39, 43, 51, 63, 72, 73

Mustafa Necati 94, 96, 191, 217, 218, 219, 229, 290, 295, 346

Mustafa Rahmi Balaban 103, 190, 224, 225, 226, 228, 229, 349

Müzik 71, 150, 153, 157, 160, 161, 162, 186, 195, 206, 208, 240, 243, 288, 308, 316, 324, 329, 331, 339

N

Nif 17, 25, 26, 29, 44, 83, 87, 97, 101, 349

Nuri Tozkoparan 169, 170, 172, 291, 294, 295

O - Ö

Ortaokul 21, 65, 72, 146, 147, 164, 165, 176, 179, 180, 182, 184, 188, 202, 207, 208, 214, 239, 240, 251, 252, 257, 262, 287, 293, 307, 310, 329

Ortodoks 11, 13, 61, 64, 65, 70

Osman Faruk Verimer 181, 196, 221, 222

Ödemiş 15, 16, 25, 26, 30, 36, 39, 40, 41, 42, 44, 45, 52, 68, 75, 77, 80, 90, 92, 93, 97, 101, 102, 106, 111, 119, 124, 126, 128, 129, 134, 135, 151, 158, 162, 165, 183, 184, 193, 198, 199, 203, 204, 205, 206, 207, 211, 213, 218, 219, 223, 226, 238, 251, 252, 257, 259, 261, 264, 276, 278, 297, 311, 345, 349

Öğretmenler Birliği 219, 220, 221

Öğretmen Okulu 14, 28, 33, 55, 59, 60, 91, 93, 98, 99, 146, 151, 171, 176, 177, 180, 186, 191, 192, 193, 194, 196, 214, 215, 220, 225, 246, 265, 266, 267, 268, 296, 300, 303

P

Protestan 17, 61, 70, 71, 74

Punta 16, 17, 18, 19, 76, 319

R

Rauf İnan 103, 104, 112, 113, 116, 119, 137, 195, 215, 216, 219, 220, 229

Reşat Tardu 113

Rum 11, 13, 14, 16, 17, 19, 21, 39, 41, 46, 52, 61, 63, 64, 65, 66, 68, 70, 71, 72, 73, 74, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 87, 90, 93, 97, 98, 99, 101, 105, 143, 153, 289, 290, 291, 301, 322, 325, 342

Rumca 19, 46, 53, 54, 56, 65, 68, 70, 74, 123, 281, 319

Rumlar 9, 17, 19, 39, 41, 62, 64, 75, 96, 101, 159

Rüştiye 14, 25, 40, 41, 43, 62, 69, 83, 87, 88, 300

S - Ş

Sabri Kolçak 222, 232, 237, 238, 239, 240

Saffet Arıkan 107, 151, 174, 175, 191, 192, 212, 316

Sağır, Dilsiz ve Körler Okulu 200, 204

Sanat Enstitüsü 46, 50, 183, 198, 199, 203, 204, 264, 269, 281, 284, 285, 286, 287, 288, 313, 314, 315, 317, 342, 347

Sanayi Mektebi 46, 48, 49, 50, 51, 52, 60, 63, 86, 90, 98, 197, 281, 282, 283, 344, 346

Seferihisar 16, 25, 26, 30, 40, 41, 42, 44, 82, 97, 101, 106, 111, 112, 126, 128, 134, 137, 164, 165, 180, 193, 211, 240, 241, 251, 252, 257, 259, 261, 264, 278, 282

Selçuk 15, 29, 36, 40, 59, 105, 106, 130, 131, 139, 164, 169, 197, 238, 251, 252, 257, 261, 320, 349, 350

Selim Sırrı (Tarcan) Bey 60

Seydiköy 15, 17, 26, 29, 39, 57, 90, 102, 137, 139, 150, 348

Sıbyan Mektebi 28, 40

Spor 60, 89, 103, 155, 156, 158, 168, 177, 181, 195, 208, 236, 304, 305, 331, 345, 346

Sultani 87, 93, 96, 98, 147, 280, 289, 290

Şükrü Saraçoğlu 52, 54, 94, 288, 295, 299

T

Talebe Bayramı 131, 167

Tanzimat 9, 11, 12, 13, 14, 16, 20, 26, 27, 28, 44, 55, 57, 61, 94, 120, 303, 341, 345, 346, 348, 349, 350

Teftiş 86, 109, 112, 234, 237, 238, 239, 291, 336

Tepeköy 32, 33, 35, 36, 39, 50, 90, 129, 133, 150, 166, 167, 169, 210, 347

Tevfik Nevzat 19, 60, 227

Tire 11, 12, 15, 16, 25, 26, 30, 32, 33, 34, 39, 40, 41, 42, 44, 52, 76, 81, 90, 93, 97, 101, 102, 104, 106, 111, 122, 126, 128, 134, 136, 138, 150, 151, 158, 162, 163, 164, 165, 183, 198, 199, 203, 204, 205, 206, 213, 218, 230, 235, 238, 241, 251, 252, 257, 259, 261, 264, 276, 277, 282, 344, 345, 346

Tiyatro 67, 319

Torbalı 7, 15, 16, 17, 26, 27, 29, 32, 33, 35, 39, 87, 90, 101, 102, 106, 111, 119, 134, 135, 137, 164, 165, 167, 184, 210, 213, 219, 222, 223, 235, 251, 252, 257, 259, 261, 276, 278, 332, 344, 347, 348, 349

Türk 11, 12, 13, 14, 16, 17, 26, 27, 31, 40, 44, 60, 62, 79, 84, 87, 89, 90, 91, 92, 96, 97, 99, 101, 105, 106, 107, 108, 109, 110, 113, 117, 120, 123, 124, 125, 126, 130, 139, 141, 142, 149, 151, 164, 165, 170, 171, 173, 178, 179, 180, 181, 182, 183, 184, 185, 186, 187, 188, 189, 191, 192, 193, 202, 206, 207, 212, 224, 225, 226, 227, 229, 234, 235, 236, 238, 240, 241, 244, 254, 255, 256, 266, 269, 288, 290, 294, 299, 300, 303, 305, 319, 320, 321, 325, 326, 330, 341, 342, 344, 345, 346, 347, 348, 349

Türkçe 19, 27, 37, 40, 46, 55, 56, 57, 60, 62, 64, 65, 67, 68, 71, 74, 87, 90, 99, 117, 128, 139, 150, 152, 153, 154, 156, 157, 158, 159, 160, 162, 163, 164, 176, 180, 181, 182, 190, 197, 198, 200, 202, 206, 214, 225, 240, 249, 281, 282, 292, 295, 311, 313, 315, 316, 319, 320, 323, 326, 328, 329, 339

Türkler 13, 17, 19, 27, 56, 79, 91, 94, 96, 101, 345, 346

U - Ü

Urla 11, 16, 25, 26, 30, 40, 41, 42, 44, 46, 52, 76, 78, 97, 101, 104, 106, 111, 126, 128, 134, 137, 165, 193, 211, 235, 238, 251, 252, 257, 261, 276

Üniversite 271, 297

V

Vasıf Çınar 94, 290, 291, 295, 309, 317, 346

Vedide Baha Pars 103, 222, 224, 226, 229, 239, 304, 305, 306, 344, 346, 348

Vergi 26

Y

Yahudi 11, 16, 17, 63, 68, 70, 74, 80, 98, 105, 123, 247, 289

Yunan 14, 64, 65, 72, 73, 86, 87, 92, 95, 96, 97, 98, 99, 101, 147, 153, 186, 243, 290, 303, 319, 341, 345, 346, 349

Yunanca 44, 63, 64, 65, 67, 68, 71, 72, 99, 319, 347

Yunanistan 15, 54, 64, 84, 99, 105, 153, 178

Z

Ziraat 36, 46, 52, 57, 90, 99, 128, 131, 147, 162, 167, 168, 193, 197, 200, 201, 202, 203, 204, 211, 239, 266, 283, 310, 322, 347, 348

Ziya Somar 224, 227, 228, 229, 345

İZMİR KALKINMA AJANSI